

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

**ҚАЛА ЖӘНЕ АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІ АРАСЫНДАҒЫ
АЛШАҚТЫҚТЫ ҚЫСҚАРТУ БОЙЫНША ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ
ТӘСІЛДЕР**

**Әдістемелік ұсынымдар
(1 бөлім)**

Нұр-Сұлтан
2021

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесінің шешімімен баспаға ұсынылды 2021 жылғы 3 маусымдағы № 7 хаттамасы).

Қала және ауыл мектептері арасындағы алшақтықты қысқарту бойынша тұжырымдамалық тәсілдерді әзірлеу. – Нур-Султан: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2021. – 960 б.

Әдістемелік ұсынымдарда ауылдық шағын жинақты мектептерде білім беру сапасын арттыру бойынша халықаралық және отандық тәжірибе, нормативтік-құқықтық база қарастырылды және талданды.

Зерттеу нәтижелері бойынша қалалық және ауылдық мектептер арасындағы білім сапасындағы алшақтықтың себептері мен факторлары, өңірлердегі, қалалар мен ауылдардағы нәтижесі жоғары және төмен мектептер анықталып, оқыту процесінің ұйымдастырылуы мен сапасына талдау жүргізілді.

Еліміздің ауылдық мектептерінде «Мобильді мұғалім», «Уақытша отбасы», «Нәтижелілігі төмен мектептерге мықты мектептердің қамқорлығын ұйымдастыру» жобаларын енгізу және масштабтау бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірленді.

Әдістемелік жұмыстың ауылдық, шағын жинақталған мектептердің педагогтері, білім беру ұйымдарының басшылары мен әдіскерлері үшін ауылдық мектептердегі білім беру сапасын арттыру мәселелері бойынша практикалық маңызы бар.

Қысқартулар мен таңбалаулар

АКТ – ақпараттық-коммуникациялық технологиялар

БЖБ – бөлім бойынша жиынтық бағалау

БМЖС – білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары

ЖІӨ – жалпы ішкі өнім

ҚР БҒДМБ – Қазақстан Республикасында білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы

ҚР БҒМ – Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі

НЗМ – Назарбаев зияткерлік мектебі

ОЖСБ – оқу жетістіктерін сырттай бағалау

ПШО – педагогикалық шеберлік орталығы

ТЖБ – тоқсан бойынша жиынтық бағалау

ҰБА – Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы

ҰБАО – Ұлттық біліктілікті арттыру орталығы

ҰБТ – ұлттық бірыңғай тестілеу

ҰАО – Ұлттық ақпараттандыру орталығы

ЦБР – цифрлық білім беру ресурстары

ШЖМ – шағын жинақты мектеп

ЭЫДҰ – экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы

ЭЫДҰ – экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы

ICILS - International Computer and Information Literacy Study
(Компьютерлік және ақпараттық сауаттылықты халықаралық зерттеу)

PIAAC - Programme for the International Assessment of Adult Competences
(Ересек тұрғындардың күзиретін бағалау бойынша Халықаралық бағдарлама)

PISA - Programme for International Student Assessment (Оқушылардың білім жетістіктерін бағалау бойынша Халықаралық бағдарлама)

STEM - Science, Technology, Engineering and Math (Ғылым, Технология, Инжиниринг және математика)

TALIS – Teaching and Learning International Survey (Оқыту мен білім беруді халықаралық зерттеу)

Глоссарий

1. Қосымша білім беру - білім алушылардың, тәрбиеленушілер мен мамандардың жан-жақты қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында жүзеге асырылатын тәрбиелеу, оқыту процесі

2. Мектептен тыс қосымша білім беру ұйымы - білім алушылар мен тәрбиеленушілерге қосымша білім берудің білім беру бағдарламаларын іске асыратын оқу-тәрбие ұйымы

3. Білім беру оқу - сауықтыру ұйымы-балалар мен оқушы жастарды тәрбиелеу, білім беру, сауықтыру, демалдыру жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын заңды тұлға

4. Өндірістік оқыту - білім беру ұйымдарының және (немесе) кәсіпорындардың (ұйымдардың) базасында білім алушылардың теориялық білім алуына, практикалық іскерлігіне бағытталған оқыту)

5. Тірек мектеп (ресурстық орталық) - шағын жинақталған мектептердегі білім алушылардың сапалы білімге қол жеткізуін қамтамасыз ету мақсатында білім алушылардың қысқа мерзімді сессиялық сабақтарын, аралық және қорытынды аттестатталуын өткізу үшін жақын маңдағы шағын жинақталған мектептердің білім беру ресурстары оның базасында шоғырланатын орта білім беру ұйымы

6. Шағын жинақты мектеп - білім алушылар контингенті аз, сынып-жинақтары біріктірілген және оқу сабақтарын ұйымдастырудың өзіндік нысаны бар жалпы білім беретін мектеп

7. Ғылыми-әдістемелік жұмыс - ғылым жетістіктері мен озық педагогикалық тәжірибеге негізделген және үздіксіз білім беру жүйесінің жұмыс істеуі мен дамуын жетілдіруге бағытталған қызмет түрі

8. Жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативі - білім берудің барлық деңгейлерінде оқытудың кепілдік берілген мемлекеттік құнын нормативтік қаржылық қамтамасыз ету

9. Ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар адамдар (балалар) - денсаулығына байланысты білім алуда тұрақты немесе уақытша қиындық көріп жүрген, арнайы, жалпы білім беретін оқу бағдарламалары мен қосымша білімнің білім беру бағдарламаларына мұқтаж адамдар

10. Инклюзивті білім беру - ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, барлық білім алушылар үшін білімге тең қолжетімділікті қамтамасыз ететін процесс

11. "Төңкерілген сынып" оқыту моделі - теориялық материал ақпараттық және коммуникациялық технологиялар арқылы дербес (бейнедәрістер, аудиолекциялар, интерактивті материалдар және т.б.)

зерделенетін, ал сабақта босаған уақыт проблемаларды шешуге, оқушылармен ынтымақтастық пен өзара іс-қимыл жасауға бағытталған оқыту моделі

12. Оқу жоспары - оқу пәндерінің, курстардың, пәндердің (модульдердің), тақырыптардың, практиканың, оқу қызметінің өзге де түрлерінің тізбесін, еңбек сыйымдылығын, бірізділігі мен оқыту кезеңдері бойынша бөлінуін және білім алушыларды аттестаттау нысандарын айқындайтын құжат

13. Силлабус - оқу пәнінің қысқаша сипаттамасын, оқытылатын пәннің негізгі сипаттамаларын қамтитын білім алушыға арналған пән бойынша оқыту бағдарламасы

14. Ақпараттық-білім беру ресурстары - білім беру сипатындағы формализацияланған идеялар мен білімдер, әртүрлі мәліметтер, оларды жинақтау әдістері мен құралдары, ақпарат көздері мен тұтынушылар арасында сақтау және алмасу

15. Желілік технология - оқу-әдістемелік материалдармен қамтамасыз етуді, білім алушылардың оқытушымен және бір-бірімен интерактивті өзара іс-қимыл нысандарын, сондай-ақ Интернет желісін пайдалану негізінде оқу процесін әкімшілендіруді қамтитын технология

16. Кейстік технология - оқу-әдістемелік материалдардың жиынтығын (кейстерін) қағаз, электрондық және өзге де тасығыштарда жинақтауға және оларды өз бетінше оқу үшін білім алушыларға таратуға негізделген технология

17. Мультимедиа - пайдаланушыға әртүрлі деректермен (графика, мәтін, дыбыс, бейне) диалог режимінде жұмыс істеуге мүмкіндік беретін аппараттық және бағдарламалық құралдар кешені

18. Аралас оқыту (интегративті модель) - күндізгі және электронды оқыту формаларын біріктіруді білдіретін оқыту моделі. Аралас оқыту немесе blended learning-ақт және қазіргі заманғы оқу құралдары ұсынатын жаңа дидактикалық мүмкіндіктерге негізделген "сынып-сабақ жүйесі" технологиялары мен электрондық оқыту технологияларын біріктіру тұжырымдамасына негізделген заманауи білім беру технологиясы

19. Тестілеу кешені - білім беру процесінің барлық деңгейлерінде білім алушылардың оқу материалын меңгеру дәрежесін анықтауға арналған бағдарламалық құрал

20. Тьютор - білім алушыларға оқытушымен оқытылатын пәнді меңгеруге көмектесетін тұлға

21. Педагог-эдвайзер - маман, оның міндетіне әзірлеу, базалық білім беру мақсаттарын, жүйесін, олардың өлшемшарттары мен көрсеткіштерін, бақылау-бағалау рәсімдерін қадағалау үшін білім беру нәтижелерін, негізгі тәсілдері мен құралдарын жеке оқыту

22. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау - оқыту мақсаттарына қол жеткізу дәрежесін, білімнің, іскерліктің және дағдылардың қалыптасу деңгейін белгілеу, сондай-ақ жеке және жеке қасиеттерін қоса алғанда, олардың даму деңгейін анықтау; білім алушылардың оқу жетістіктерін тексеру (Бақылау), өлшеу

23. Жеке оқу жоспары (ЖОЖ) - базистік оқу жоспарлары негізінде жасалған білім беру мекемесінің оқу жоспарынан меңгеру үшін білім алушылар таңдаған оқу пәндерінің (бейіндік курстардың) жиынтығы.

Кіріспе

Білім алуға деген тең дәрежедегі мүмкіндік – әлемнің көптеген елдерінің, соның ішінде Қазақстанның да білім жүйесі үшін негіз болып табылатын маңызды принциптердің бірі. Аталған принциптің шынайылығына және жүзеге асыру қажеттілігіне күмәндану орынсыз. Дәл осы принциптен әлеуметтік әділеттілік идеясының іске асуы басталады. Білім беру көзі қоғам мен мемлекет тағдырына ықпал ете отырып, ел экономикасының драйвері – қозғаушысы болып табылады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы кез-келген адамның білім алу құқығын: «білім адамның тұлға ретінде толық дамуына және адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына деген құрметтің арттырылуына бағытталуы тиіс» деп атап көрсетеді.

Бүгінде қазақстандықтар қоғамның барлық салаларында теңгерімсіз теңсіздіктің әлеуметтік шиеленістер мен жанжалдарға ұласуының куәгері болып отыр. Болашақ теңсіздіктің негізі орта білім беру жүйесінде қаланады. Білім сапасының алшақтығы мектеп түрлерінің бөлінісінде, негізінен қала мен ауыл мектептері арасында жатыр. Сондықтан бұл мәселе, Қазақстан Президенті Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына бірінші, сондай-ақ екінші Жолдауында да назарға алынып, мектеп оқушылары үшін мүмкіндіктер теңдігін қамтамасыз ету бойынша жүйелік шараларды әзірлеу қажеттілігі туралы баяндалды: «Балаларымыз қай жерде тұрса да, қандай тілде оқыса да сапалы білім алуы керек... Осыған орай, мемлекет «қарапайым» мектептерге қолдау көрсетеді. Бұл қадам білім саласындағы қала мен ауыл мектептері арасындағы алшақтықты қысқартуға көмектеседі».

Халықаралық салыстырмалы зерттеу және білім алушылардың білімін бағалау ұлттық жүйелерінің көрсеткіштері бойынша ауыл мен қала мектептері арасындағы алшақтық өсуде. Қазақстан оқушыларының білім жетістіктерін ұлттық және халықаралық бағалау нәтижелерінің төмен болуы орта білім беруді элиталандыру курсынан таңдау, ауылдағы ісі ақсаған мектептердің, шағын жинақты мектептердің (бұдан ары – ШЖМ) назардан тыс қалуы және қаржыландырылмауы тағы басқа түрлі факторлардың тікелей салдары болып табылады. Мұндай жағдайлар ауыл жастарының орта топқа енуіне кедергі жасайды. Егер ауылдық білім беру сапасының мәселесі шешілмесе, онда ауыл жастарының мәңгірттену қаупі бар, олар білім беру жүйесі үшін де,

экономикалық жүйе үшін де проблемалар туғызады. Индустрия мен агроөнеркәсіптік кешеннің өңірлік дамуы сапалы кадр-мамандармен қамтамасыз етілмейтін болады.

Соңғы уақыттарда бұқаралық ақпарат құралдары мен академиялық ортада «сандық теңсіздік» ұғымы кең етек ала бастады. Пандемия жағдайында цифрлық технологиялар адам мен қоғам өмірінің барлық салаларында негізгі элементке айналды. Дүниежүзілік ұйымның Бас хатшысы А. Гутерриш Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудегі жаңа технологиялардың рөліне арналған БҰҰ Бас Ассамблеясындағы сөзінде: «сандық алшақтық» «теңсіздіктің жаңа қыры» болуы мүмкін екендігін ескертті, сондықтан оны қысқарту қажеттілігін «өмір мен өлім» мәселесі деп атады.

Зерттеу нысаны: орта білім беру жүйесі, атап айтқанда, ауылдық және қалалық мектептер арасындағы алшақтық; Республикалық маңызы бар 3 қаланың – Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент және Қазақстанның 14 өңірінің қалалық және ауылдық мектептерінің мұғалімдері.

Зерттеу пәні: Қазақстан Республикасындағы қалалық және ауылдық мектептердегі материалдық-техникалық жарақтандыруды, ақпараттық қолжетімділікті, кадр проблемаларын, білім беруді басқару мен қаржыландыруды, білім берудің, оның ішінде қосымша білімнің қол жетімділігі мен сапасын бағалау.

Зерттеудің мақсаты – қалалық және ауылдық мектептер арасындағы алшақтықты, ауыл мектебіндегі білім сапасын арттыруға бағытталып жүргізіліп жатқан реформаларды жан-жақты зерттеу, осылайша орта білім беру жүйесіндегі теңсіздікті азайту.

Міндеттері:

1. Қалалық және ауылдық мектептердегі білім сапасына, нормативтік-құқықтық базаға, қалалық және ауылдық мектептер арасындағы теңсіздікті жоюға бағытталған Мемлекеттік бағдарламалар мен жобаларға, негізгі іс-шараларға, тарихи тәжірибе мен қазіргі заманғы үрдістерге кешенді талдау жүргізу.

2. Халықаралық және Ұлттық рейтингтік агенттіктердің зерттеу нәтижелері бойынша ауылдық және қалалық мектептер арасындағы теңсіздіктің ауқымы мен серпінін айқындау.

3. Ауыл мектептерінде білім беру сапасын арттыру бойынша халықаралық және отандық тәжірибені зерделеу.

4. Қалалық және ауылдық мектептер арасындағы алшақтықты қысқарту бойынша негізгі бағыттарды, қағидаттар мен тәсілдерді талдау және айқындау («Мобильді мұғалім», «Уақытша отбасы», «Серіктес мектеп», «Нәтижелілігі төмен мектептерге мықты мектептердің қамқорлығын ұйымдастыру» жобалары).

5. Жаңартылған білім беру мазмұны, «Дипломмен – ауылға», «Ауыл – ел бесігі», жан басына қаржыландыру, «Мобильді мұғалімдер», «Уақытша отбасы» және т.б. жобалар мен бағдарламаларды іске асыруға әсер ететін факторларды анықтау.

6. Ресурстық орталықтардың, магниттік мектептердің, педагогикалық шеберлік орталықтарының және т.б. қызметін қарастыру және ШЖМ педагогтеріне қандай әдістемелік, мазмұндық, әдістемелік қолдау көрсетілетінін анықтау.

7. Қала және ауыл мектептері арасындағы білім беру сапасындағы алшақтықты төмендету қағидаттары мен тәсілдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеудің эмпирикалық базасын элеуметтік сауалнамалар, жаппай онлайн-сауалнама және сараптамалық сұхбаттар құрайды. Жаппай онлайн-сауалнамаға респонденттер орта мектеп басшылары мен ауыл және қала мектептерінің мұғалімдері қатысты. Зерттеу үлгісі – квоталық, пропорционалды. Сауалнамаға барлығы 8 952 адам қатысты. Сондай - ақ білім беру саласының өкілдерімен – зерттеушілер, сарапшылар, орта білім беру жүйесінің орта және жоғары буын менеджерлері, облыстық, қалалық білім басқармаларының басшылары, Білім және ғылым министрлігінің өкілдері, ҚР БҒМ жанындағы ғылыми-зерттеу институттарының ғылыми қызметкерлері және талдаушыларымен жартылай құрылымдалған сұхбат жүргізілді.

Жұмыс барысында ақпаратты сараптаудың сапалық және сандық әдістері қолданылды.

Сандық деректер негізгі тенденцияларды, гипотезаларды тексеру және анықталған құбылыстарды әртүрлі деңгейдегі білім беру органдарының ресми статистикасында қолданылатын көрсеткіштер жүйесімен шендестіруді анықтау мақсатында сипаттамалық, статистикалық талдаудан өтті.

Сапалық деректер ШЖМ-дағы білім сапасын жақсартуды діттеп, ауыл мұғалімдеріне заман талабына сай жан-жақты ақпараттық-әдіснамалық көмек көрсетерлік ШЖМ-дағы оқу-тәрбие процесін реформалау және жаңғырту бойынша үйлестіру қызметі үшін басты субъектілерді, мүдделерді, мүмкіндіктер мен мүдделердің қақтығыс аясын анықтау мақсатында жинақталған сауалнамалар мен сұхбаттар қорытындыларының, есептеулерді талдау техникасының көмегімен сарапталған.

1. ҚАЛАЛЫҚ ЖӘНЕ АУЫЛДЫҚ МЕКТЕПТЕРДЕГІ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН КЕШЕНДІ ТАЛДАУ

Ауыл мектептеріндегі орта білім сапасы. Қазақстан Республикасындағы мектептердің ағымдағы жағдайы

Ұлттық білім беру деректер қорының (ҰБДҚ) мәліметтері бойынша 2020-2021 оқу жылында республикада білім алушылар контингенті – 3 368 702 оқушыны құрайтын 6 957 күндізгі жалпы білім беретін мектеп, оның ішінде ауыл мектептері – 5 194, оның 2 787-сі шағын жинақталған мектеп (40%) жұмыс істейді (оның ішінде бастауыш ШЖМ – 531, негізгі ШЖМ – 795, орта ШЖМ – 1 461).

Ауылдық мектептерде 150 625 бала, ШЖМ-де – 196 302 бала немесе барлық білім алушылардың 6%-ы оқиды.

2020-2021 оқу жылында ШЖМ саны өткен оқу жылымен салыстырғанда шағын жинақты мектептердің жабылуына және толық жинақты мектептерге ауысуына байланысты 33 мектепке азайды. 2021-2025 жылдар аралығында өңірлердің болжамы бойынша республиканың 68 ШЖМ-де толық жинақталған мектептерді жабу және көшіру жоспарлануда.

2020-2021 оқу жылында 29 ШЖМ жабылды, оның ішінде Қостанай облысында – 11, СҚО – 5, Ақмола облысында – 5, Қарағанды облысында – 4, ШҚО – 2, БҚО – 2.

21 ШЖМ толық жиынтыққа көшті, оның ішінде Алматы облысында – 5, БҚО-да – 4, Жамбыл облысында – 4, Қарағанды облысында – 2. Павлодар облысында – 2, Түркістан облысында – 2, ШҚО – 1, Қостанай облысында – 1.

Осылайша, ауылдық шағын жинақты мектептер желісі жыл сайын қысқаруда және қала мектептері желісі ұлғаюда. Бұл халықтың қалаға шоғырлануына, ата-аналар мен мұғалімдердің әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларға, оның ішінде ауылдық мектепте оқу жағдайларына

қанағаттанбауына, ата-аналардың өздері үшін ауылда жұмыс орындарының болмауына байланысты.

Мектеп Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 21.12-дегі №1256 қаулысымен бекітілген мемлекеттік желі нормативіне сәйкес келмеген жағдайда жабылады.

Білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жалпы саны бар әрбір ауылдық елді мекенде:

1) 5 және одан да көп кіші мектеп жасындағы балаға бастауыш білім беретін мемлекеттік оқу орнының жұмыс істеуіне кепілдік беріледі;

2) бастауыш және орта мектеп жасындағы 41 және одан да көп балаға негізгі орта білім беретін мемлекеттік оқу орнының жұмыс істеуіне кепілдік беріледі;

3) кіші, орта және жоғары мектеп жасындағы 81 және одан жоғары.

ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес мектептерді жабу жергілікті атқарушы органдардың құзыретінде болады. Жыл сайын мемлекеттік білім беру ұйымдарының санын білім беру ұйымдары желісінің кепілдік берілген мемлекеттік нормативіне дейін жеткізу бойынша жұмыс жүргізіледі.

Халықтың аздығы және сыныптардың толықтырылмауы мынадай проблемаға әкеп соғады: ШЖМ-да біріктірілген сыныптар және әртүрлі жастағы білім алушыларды оқыту, 2020-2021 оқу жылында бастауыш ШЖМ-да – 440, негізгі ШЖМ-да – 1379, орта ШЖМ-да – 1238 біріктірілген сыныптар болды.

Шағын жинақты мектептерді қолдау үшін 12 өңірде білім беру процесін ұйымдастырудың тиімді нысандарының бірі және шалғайдағы ауылдық ШЖМ (магниттік мектептер) балаларының сапалы білім алуға қол жеткізуін қамтамасыз ету жолдарының бірі ретінде тірек мектептер (ресурстық орталықтар) жұмыс істейді.

Қазіргі уақытта елімізде 186 тірек мектеп (ресурстық орталықтар) оларға 564 магниттік ШЖМ (барлық ШЖМ-нің 21%) бекітілген. Тірек мектептердің ең

көп саны Қарағанды (39), Ақмола (20), Солтүстік Қазақстан (26), Қостанай-(20), Павлодар (19), Ең аз саны Маңғыстау (1), ШҚО - (7), Түркістан – (7) облыстарында орналасқан. 39 тірек мектепте интернаттар жұмыс істейді, 83 ЖМ тасымалдау ұйымдастырылған.

Жергілікті атқарушы органдар жақын жердегі мектепке және кері қарай күн сайын тегін тасымалдауды ұйымдастырды, мектеп жоқ ауылдық елді мекендерде тұратын 25 352 оқушы үшін мектеп жанындағы интернаттардан орын берілді.

2025 жылға дейін 30 тірек мектеп ашу жоспарланған: Солтүстік Қазақстан облысында – 12, Ақмола облысында – 5, Түркістан облысында – 4, Қостанай облысында – 4, Батыс Қазақстан облысында – 3, Алматы облысында – 1, Қарағанды облысында – 1. Жергілікті атқарушы органдар мектептері жоқ ауылдық елді мекендерде тұратын балаларды жақын жердегі мектепке күнделікті тегін тасымалдауды ұйымдастырды, сондай-ақ мектеп жанындағы интернаттарда 25 352 оқушыға орын берілді.

Білім беру ұйымдарының қызметін нормативтік құқықтық қамтамасыз ету

Қазақстанда балалардың білім алу құқықтарының кепілдіктері Қазақстан Республикасы Конституциясының 30-бабында белгіленген: «Азаматтарға мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуға кепілдік беріледі. Орта білім міндетті».

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында қала және ауыл мектептері арасындағы орта білім сапасындағы алшақтықты азайту бойынша тапсырма берілді [4].

2007 жылғы 27 шілдедегі «Білім туралы» ҚР Заңы (11.01.2020 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) [5] білім беру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, осы саладағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптерін айқындайды және Қазақстан Республикасы азаматтарының, сондай-ақ Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың білім алуға конституциялық құқығын қамтамасыз етуге бағытталған.

Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI «Педагог мәртебесі туралы» Заңы педагог мәртебесін айқындайды, педагогтің құқықтарын, әлеуметтік кепілдіктері мен шектеулерін, міндеттері мен жауапкершілігін белгілейді. [6]

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысымен «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді, [7] оның негізгі мақсаттары қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру, жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде жеке адамды тәрбиелеу және оқыту, ғылымның елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына үлесін арттыру болып айқындалған.

«Білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым

министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығымен [8] «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес әзірленген білім берудің барлық деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары бекітілген, онда білім алушылардың мазмұнына, оқу жүктемесінің ең жоғары көлеміне, дайындық деңгейіне және оқу мерзіміне қойылатын талаптар айқындалған.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Қазақстан Республикасында бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» [9] 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығында (17.05.2019 ж.жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) орта білім берудің барлық деңгейлерінің сыныптары бөлінісінде білім алушылардың білім беру салалары, оқу пәндері, апталық және жылдық жүктемелері бекітілді.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндер, таңдау курстары және факультативтер бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» бұйрығымен [10] (26.07.2019 ж.жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) білім берудің барлық деңгейлеріне арналған үлгілік оқу бағдарламалары бекітілді, онда жалпы ережелер, оқу пәнінің мазмұнын ұйымдастыру және оқыту мақсаттарының жүйесі айқындалған.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылау, аралық және қорытынды аттестаттау жүргізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығымен (26.11.2019 ж.жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) меншік нысаны мен ведомстволық бағыныстылығына қарамастан білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылау, аралық және қорытынды аттестаттау жүргізу тәртібін айқындайтын үлгілік қағидалар бекітілді.

Осылайша, Қазақстан Республикасының Білім беру ұйымдарының қызметін нормативтік құқықтық қамтамасыз ету жөніндегі заңнамасы ҚР Конституциясына, «Білім туралы», «Педагог мәртебесі туралы» Заңдарға, жоғарыда көрсетілген және өзге де нормативтік құқықтық құжаттарға негізделеді.

Кадрлық қамтамасыз ету

ҰБДҚ мәліметтері бойынша 2020-2021 оқу жылында ШЖМ-де қоса атқаратын мұғалімдерді есептемегенде, 50 236 педагог жұмыс істейді. Жоғары санатты – 7361, бірінші санатты – 16 629, екінші санатты-13091, санатсыз-13 155 мұғалім жұмыс жасайды.

Ауыл мектептерінің проблемаларының бірі – педагог кадрлардың тапшылығы. ШЖМ мұғалімдеріне қажеттілік 2 902 құрайды.

2015 жылдан бастап жаңартылған білім беру мазмұны бойынша мектеп мұғалімдерін даярлау басталды. Барлығы 258 942 педагог оқытылды, оның ішінде мұғалімдер, директорлардың орынбасарлары, мектеп директорлары, білім бөлімдерінің әдіскерлері бар. 2017-2019 жылдар аралығында шағын жинақты мектептердің 31 285 педагогі оқудан өтті. «Өрлеу» БАҰО АҚ шағын жинақты мектептердің педагогтеріне арналған біліктілікті арттыру курстарын тренерлердің алыс аудандарға шығуымен, сондай-ақ күндізгі-қашықтықтан оқыту (Blended learning) режимінде ұйымдастырады.

Педагогтерді аттестаттаудың жаңа жүйесі

2018 жылы педагогтерді аттестаттаудың жаңа жүйесі енгізілді. Біліктілігіне байланысты аттестаттаудан өткен 60 мыңнан астам мұғалім (66 432 адам) 30-дан 50% - ға дейін қосымша ақы алады.

Жаңа жүйе бойынша аттестаттаудан өткен мұғалімдерге біліктілігі үшін қосымша ақы белгіленген: 30% - «педагог-модератор»; 35 % - «педагог-сарапшы»; 40% - «педагог-зерттеуші»; 50% - «педагог-шебер».

2018 жылы педагогтердің 18%-ы жаңа жүйе бойынша тестілеуден өтті, олардың көпшілігі қала мектептерінің өкілдері. 2019 жылы тестілеу 2 рет өткізілді және тестілеуден өткендердің саны 40% - ға дейін артты, оның ішінде ауыл мектептерінің мұғалімдері де бар. 2025 жылы жаңа жүйе бойынша аттестаттаудан өткендердің санын (педагог-модератор, педагог-сарапшы, педагог-зерттеуші, педагог-шебер) 85%-ға дейін жеткізу жоспарлануда. Зейнеткерлік жасқа жеткен педагогтер мен жас мамандар аттестаттаудан өтпейді.

Педагогтерді даярлау және олардың біліктілігін арттыру

Білім берудің негізгі ресурсы – мұғалімдер. Жаңартылған мазмұн бойынша мұғалімдерді озық даярлау 2012 жылы басталды, бүгінде мұғалімдердің 80%-ы даярланды (2016 ж. – 74 149 адам, 2017 ж. – 78 318 адам, 2018 ж. - 78 872 адам). 208 мың мұғалім (73%) жаңартылған мазмұндағы оқу бағдарламалары бойынша сабақ бергені үшін қосымша ақы алады (30%). Жалпы білім беретін мектептер мұғалімдерінің 54,5% (157 944 адам) бірінші және жоғары санаттары бар. Педагогикалық корпусы жас мамандармен толықтыру 3,5%-ды (10 345 адам) құрайды, бұл білім мен ғылымды дамытудың 2019 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасының жоспарлы көрсеткіштеріне сәйкес келеді.

2015 жылдан бастап жаңартылған білім беру мазмұны бағдарламалары бойынша мектеп мұғалімдерін даярлау басталды. Барлығы 258 942 педагог оқытылды, оның ішінде мұғалімдер, директорлардың орынбасарлары, мектеп директорлары, білім бөлімдерінің әдіскерлері болды.

Мектеп басшыларының көшбасшылық, басқару және стратегиялық жоспарлау саласындағы негізгі құзыреттерін дамыту мақсатында ҚР жалпы білім беретін мектептері басшыларының біліктілігін арттыру бағдарламасы әзірленді. Қазіргі уақытта (2014 жылдан 2018 жылға дейін) толық жинақталған және шағын жинақталған мектептердің 5161 басшысы оқудан өтті.

3 жыл ішінде 209 800 тыңдаушы оқытылды, оның ішінде 102 807 (қала), 106993 (ауыл):

- 2017 ж. – 73 989, оның ішінде қала – 34 020, ауыл – 39 969 (54%);
- 2018 ж. – 65 951, оның ішінде қала – 32 100, Ауыл – 33 851 (51,3%);
- 2019 ж. – 69 860, оның ішінде қала – 36 687, ауыл – 33 173 (48%)

«Өрлеу» БАҰО АҚ базасында 2017-2019 жылдар аралығында шағын жинақты мектептердің барлығы 31 285 педагогі оқытылды.

Орта білім сапасы

Қалалық және ауылдық мектептердегі білім сапасын әлеуметтік-экономикалық проблема ретінде теңестіру әрқашан басымдыққа ие болды.

Қазақстандағы білім берудің тарихи қалыптасуын зерттеу ХХІ ғасырда өзекті болып табылатын көріністі ұсынды.

Ауылдық оқу орындарының материалдық-техникалық базасы (1960 – 1980 жж.). Министрлер Кеңесі ҚазКСР 1971 жылы 9 шілдеде «ауылдық жерлердегі жалпы білім беретін мектептердің оқу-материалдық базасын нығайту жөніндегі шаралар туралы» қаулы қабылдады. Бұл құжаттың міндеттері:

- а) мектептердегі үш ауысымдық сабақтарды жою;
- б) әкімшілік, қызметтік және басқа да үй-жайларды апаттық үй-жайларда орналасқан шағын жинақталған мектептерге бейімдеу;
- в) үлгілік мектеп ғимараттары жоқ аудан орталықтарында мектептер салу;
- г) шағын жинақты бастауыш және сегіз жылдық мектептер үшін мектеп ғимараттарының бастамашыл құрылысын өрістетуге;
- д) мектеп жанындағы интернаттар желісін кеңейту;
- е) жалпы білім беретін мектептерді ұтымды орналастыру және ұсақ мектептерді нығайту;
- ж) мектептер мен интернаттарды жиһазбен және оқу жабдығымен қамтамасыз ету.

1971-1975 жылдар ішінде ауылдың және селоның барлық жалпы білім беретін мектептерін жарамсыз үй-жайлардан шығару, сондай-ақ осы мектептердегі сабақтардың ауысымдылығын қысқарту нәтижесінде екі жылдан кейін оқушылардың 65%-ы бірінші ауысымда оқи бастады. Ауыл мектептері жанындағы интернаттар мен ұзартылған күн топтары едәуір дамыды, онда 400 мыңға жуық диқаншының, малшының, механизатордың балалары тәрбиелене бастады.

Мектептердің оқу-материалдық базасын нығайтуда республика кәсіпорындарының, совхоздары мен колхоздарының қамқорлығы маңызды рөл атқарды.

Республиканың барлық жерінде өнеркәсіптік және құрылыс кәсіпорындарының, кеңшарлар мен колхоздардың базасында және көмегімен оқушыларға арналған оқу-өндірістік комбинаттар, бригадалар, цехтар мен учаскелер салынды. Совхоз мектептердің материалдық базасын нығайту үшін үнемі қаржы бөліп отырды.

КОКП ОК мен КСРО Министрлер Кеңесінің 1956 жылғы 15 қыркүйектегі «Мектеп-интернаттарды ұйымдастыру туралы» қаулысына сәйкес құрылған мектеп-интернаттар жалпыға бірдей орта білім алу үшін күресте үлкен рөл атқарды. Мектеп-интернаттарға ата-аналардың қалауы бойынша балалар қабылданды, бұл ретте жалғызбасты аналардың, соғыс және еңбек мүгедектерінің балалары, жетімдер, сондай-ақ отбасында тәрбиелеу үшін жағдайлары болмаған балалар басым болды. Жүздеген елді мекендер, шалғайдағы мал шаруашылығы көшпелілері болған Қазақстанда осы типтегі мекемелердің маңызы зор болды. Олар жас ұрпақты тәрбиелеудің жауапты міндеттерін шешуге көмектесе отырып, жалпыға міндетті білім беру туралы заңды орындаудың маңызды құралы болды. Егер 1956 жылдың 1 қыркүйегінде 1690 баланы қамтитын барлығы 8 мектеп-интернат ашылса, 1985-86 оқу жылында 41 414 оқушыны қамти отырып, олардың саны 116 болды, оның ішінде ауылдық жерлерде тиісінше – 28 және 8631.

Мектеп жанындағы интернаттар арқылы жаппай оқытуды жүзеге асыру, әсіресе, ауылдық жерлерде айтарлықтай өсті. Республикада 1985 жылы ауылдық жалпы білім беретін мектептерде 1752 интернат жұмыс істеді. 60-жылдардың екінші жартысынан бастап мектептер мен ұзартылған топтар танымал бола бастады. Қазақстанда 1986-87 оқу жылында ауылдық жерлерде 622 мың оқушыны қамтитын 4656 мектеп пен ұзартылған күн топтары болды. Мектеп оқу орындарының бұл түрлері мектеп оқушыларының қоғамдық тәрбиесін жақсартуға және отбасына көмек көрсетуге ықпал етті.

Осылайша, XI бесжылдық жылдары республикада ауыл мектебін нығайту бойынша белгілі бір жұмыс жүргізілді, соның нәтижесінде қазіргі заманғы мектеп ғимараттары салынды. 1985 жылы Қазақстанның ауылдары мен ауылдарында барлығы 6254 жалпы білім беретін мектеп немесе олардың жалпы санының 80,5% жұмыс істеді. Оның ішінде 1697 – бастауыш (бастауыш мектептердің жалпы санының 97,6%), 1803 – сегізжылдық (88,3%) және 2749 орта (69,1%).

Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері бойынша ғалымдар осы жылдары ауыл мектептерінің оқу-материалдық базасы реформаның талаптарына әлі жауап бермеді деген қорытынды жасады.

90-жылдардың басында Қазақстанда мектептер, оның ішінде ШЖМ желісі оңтайландырылды. Жергілікті бюджеттерден қаржыландыра отырып, жалпы білім беретін мектептерді ЖАО қарамағына беру қазірдің өзінде жеткіліксіз болып табылатын 200-ден астам мектептің қысқаруына алып келді. Бұл – негізінен әлеуметтік-мәдени орталық болып қала беретін ауыл мектептері. Білім және ғылым министрлігі 2003-2005 жылдары «Ауыл мектебі» бағдарламасын, Ауыл шаруашылығы министрлігі – ауылдық аумақтарды дамытудың 2004-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асырды, оның шеңберінде мектептерді қолдау жөнінде жұмыс жүргізілді. Әрбір ауылдық елді мекенде облыс әкімдері мемлекеттік білім беру ұйымдарының санын белгіленген нормативке дейін жеткізуге міндетті болды. Бұл ШЖМ-нің

күрт өсуіне әкелді (2000 жылғы 4 038-ден 2005 жылы 4 432-ге дейін) және мемлекеттік мектептер желісін сақтауға мүмкіндік берді. 2016 жылы ШЖМ-нің 3 036-ға дейін төмендеуі ҚР БҒМ және ЖАО мектептер желісінің азаюына байланысты болды. ШЖМ контингенті 205 853 оқушыны құрады (контингенттің 7,2%).

Ауыл мектебінің маңызды сапалық сипаттамаларының ішінде мыналар атап өтілді:

Көптеген ауыл мектептерінің педагогикалық кадрлармен жеткіліксіз қамтылуы. Кадрлардың үлкен тұрақсыздығы – жас мамандар әрқашан ауыл мектебінің ең осал буыны болды, бұл проблема мектептің жұмысына тұрақсыздық әкелді: білім беру процесінің кез келген буыны бір мұғалімнің кетуіне байланысты бір түнде бұзылуы мүмкін. Жыл сайын ауылға «Дипломмен ауылға» бағдарламасы бойынша жас педагогтер жіберіледі. Әкімдердің бастамалары бойынша жас мамандарды қолдау бойынша нақты шаралар жүзеге асырылуда. Бірақ тұрақты кері байланыс жоқ. Көптеген жас мамандар бірнеше жыл жұмыс істеп, жаңа перспективалар іздеп қалаға оралады. Сондықтан толық жинақталған ауыл мектептерінің базасында ШЖМ қолдау үшін ресурстық орталықтар (тірек мектептер) құрылды.

Қазіргі уақытта Қазақстанның жоғары оқу орындары үш деңгейлі жоғары кәсіптік білімге (бакалавриат - магистратура - докторантура) көшті және бір тар мамандық бойынша бакалаврларды дайындайды. Ауыл мектебіне физика және математика, информатика, химия және биология, тарих және филология және т. б. мамандықтары бар пән мұғалімдері қажет.

Бұл мәселені шешу үшін 2015 жылдан бастап елдің жоғары оқу орындарында: ҚазҰПУ-де. 2016 жылдан бастап ОҚМПУ «Химия-Биология», «Математика-Физика», «Математика-Информатика», «Физика-Информатика», «География-тарих», «Тарих-Дінтану» мамандықтары бойынша шағын жинақты мектептерге кадрлар даярлау үшін бакалавриаттың аралас мамандықтары

бойынша кадрлар даярлауды жүзеге асыруда. 2019 жылы аталған жоғары оқу орындарында 208 түлек шектес мамандықтар бойынша оқуды аяқтады.

Бүгінгі таңда еліміздің 17 жоғары оқу орны аралас мамандықтар бойынша мамандар даярлау бойынша білім беру қызметіне лицензия алды:

1. Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті;
2. Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті;
3. С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті;
4. Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті;
5. Е. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті;
6. Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты;
7. Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті;
8. Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті;
9. М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті;
10. М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті;
11. Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті;
12. Сүлеймен Демирел атындағы Университет;
13. Silkway халықаралық университеті;
14. Сырдария Университеті;
15. Халықаралық гуманитарлық-техникалық университеті;
16. Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті;
17. Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті.

Оқушылардың аздығы қазіргі ауыл мектебінде қоса қызмет атқаратын мұғалімнің пайда болуын тудырады. Бір жағынан, бұл ауыл мұғалімінің жұмысын қиындатады және сапаны арттырмайды, екінші жағынан интегративті білім беру бағдарламаларының қажеттілігін анықтайды. Осылайша, білім беру нәтижелерін талдау ауылдық және қалалық мектептер арасындағы, ал кейбір жағдайларда тіпті шағын жинақталған мектептер арасындағы айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетеді. Қалалық мектептерде анықталған үрдістер

ауылдық білім беру ұйымдарында көрінбейтінін байқаймыз. Ауылдық мектептің өзі қалалық мектепке қарағанда маңызды рөл атқарады, өйткені ауылдық мектеп оқушылары қала жағдайында көп болатын әртүрлі үйірмелер мен секцияларды таңдауға және қатысуға мүмкіндігі шектеулі. Бұл дегеніміз, мұндай мектептерде білім беру процесін ұйымдастыру әртүрлі және оны бірізділендіру, қалалық мектептермен қатар бір схемаға келтіру мүмкін емес. Әр баланың тең білім алу мүмкіндіктері мен жетістіктеріне ұмтылған кезде аумақтың ерекшеліктерін, білім алушылар контингентін, әлеуметтік-мәдени ортаның сипатын, ата-аналардың білім деңгейін ескеретін білім беру процесін ұйымдастыру туралы мәселе туындайды.

Ауылдық мектептердің нүктелік проблемалары:

- географиялық қашықтық,
- сыныптардың шағын жиынтығы,
- әлеуметтік-экономикалық құрауыш,
- қажетті инфрақұрылымның болмауы,
- сапалы дайындығы бар мұғалімдердің жетіспеушілігі,
- білім беру мүмкіндіктерін шектеу,
- мектептердің шектеулі таңдауы,
- сыныптан тыс жұмыстар аз,
- қабілеттерге, бейімділіктерге және жоспарларға сәйкес білім беру көлемі мен сапасын, оның бейінін таңдаудың нақты мүмкіндіктерінің болмауы.
- ауыл мектептері оқушыларының, әсіресе контингенті аз және жиынтығы аз оқушылардың білім деңгейі қалалықтарға қарағанда едәуір төмен, соның салдарынан талапкерлердің осы санаты үшін жоғары білімге қолжетімділік деңгейі күрт төмендейді,
- ауыл мектептері мен қосымша білім беру және мектеп оқушыларын кәсіпке дейінгі даярлауды ұйымдастыру мүмкіндіктері шектеулі.

Ауыл мектептерін одан әрі дамыту үшін *біріншіден*, халықаралық тәжірибе негізінде мектептердің орналасқан жері немесе толықтырылуы

бойынша мектептердің жаңа сыныптамасын енгізу қажет. Мектептерді жіктеу қаржылық және адами ресурстарды тиімді бөлуге, мектептерге атаулы қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

екіншіден, көшпелі іс-шаралар арқылы ауыл мұғалімдерінің біліктілігін үздіксіз арттыруды қамтамасыз ету тетігін әзірлеу. Сондай-ақ, ауылдық мектептерде тиісті білім беру ортасын қамтамасыз ету қажет.

үшіншіден, көрсеткіштерді жақсарту жөніндегі жүйелі тәсілдерді қамтитын ауылдағы білім беруді дамытудың ортақ стратегиясын әзірлеу қажет. Ауылдағы білім беру сапасын арттыру балалардың мүмкіндіктерін теңестіруге мүмкіндік береді. Білім берудегі теңдік-елдің тұрақты дамуының кілті.

Мәдени орталықтардан алыстау ауыл мектебіне ерекше мәртебе береді. Экономикалық және әлеуметтік өмірдің өзгеруіне байланысты ауыл мектебінің миссиясы да өзгерді. Ауыл мектебі арқылы мемлекет экономиканың агроөнеркәсіптік секторын және ауылдық социумды жаңғырту мен дамыту проблемасын шешуге мәжбүр болады.

Қазіргі заманғы ауыл мектебінің жұмыс істеуі мен дамуының құндылық бағдарлары:

1) үйлесімді, адамгершілік, жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, ауыл мектебі түлегінің бақытты, өзін-өзі дамытатын, қоршаған өмірде жасампаз және бейімделе алатын тұлғасын қалыптастыру;

2) түлекке білім беру қызметтері нарығында қалалық оқушылармен лайықты бәсекелесуге мүмкіндік беретін білім берудің жоғары деңгейіне қол жеткізу;

3) мектептің ерекше ауылдық өндірістік-техникалық ортасын және еңбек нарығында бағдарлануға мүмкіндік беретін балалар мен ата-аналардың қажеттіліктерін ескере отырып, білім алушылардың бастапқы кәсіптік, бейіндік даярлығы;

4) ауыл мектебінің дәстүрлерін ұлттың, этностық өзіндік сананың, адамгершілік пен мәдениеттің терең көзі ретінде жаңғырту;

5) тезиске сәйкестігі: ауыл мектебі – бұл ауыл социумының әлеуметтік-экономикалық қайта жаңғыруының басты көзі және ауыл шаруашылығы үшін кадрлар даярлаудың базалық буыны;

6) шағын жинақталған мектептерді қаржыландыру білім алушылардың санына байланысты емес шығындарды ескеруі тиіс.

7) электрондық оқыту жүйесін дамыту білім беру сапасын арттыру проблемаларын, оның ішінде ауылдық шағын жинақталған мектептерде шешуге ықпал етеді;

8) шағын жинақталған мектептер өзінің білім алушыларына қарапайым жалпы білім беретін мектептердегідей көлемде оқу бағдарламасын ұсынады, бірақ шағын жинақталған мектептердегі бір оқушыға жұмсалатын шығындар оқушылар санының аздығынан және мұғалімдер мен білім алушылар арасындағы арақатынастың төмендігінен жоғары болып отыр. Қолданыстағы қаржы жүйесіне сәйкес мектептердің барлық түрлері білім алушылардың санына қарамастан жалпы нормалар негізінде қаржыландырылады және осылайша барлық шағын жинақталған мектептердің қажеттіліктері тең дәрежеде қанағаттандырылады. Сонымен қатар, ауылдық жерлерде мұғалімдердің жалақысы қалаға қарағанда 25% - ға жоғары (ҚРҰҚ, 2007).

Зерттелетін мәселенің қысқаша тарихи талдауын қорытындылай келе, ауыл мектептерінде білім сапасын мемлекеттік деңгейде жақсарту бойынша үнемі шаралар қабылданғанын, ауыл мектептерін дамыту және қала мен ауыл арасындағы айырмашылықты азайту бойынша ауқымды іс-шаралар жүргізілгенін атап өтуге болады.

Қала және ауыл мектептері арасындағы алшақтықты азайту проблемасы бүгінгі күні де өзекті. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының білім беруді цифрландыру саласындағы стратегиялық жетістіктері бар, олар ауылдық мектептердегі көптеген проблемаларды шешу үшін негіз болады.

Сапалы білім беру шарттары

Сыныптардың толықтырылуы сапалы білім алудың басты шарттарының бірі болып табылады. Республикада қала мен ауыл бөлінісінде сыныптардың толықтырылуы біркелкі емес және үлкен алшақтық байқалады. Ауылдық жерлердегі мектептерде халықтың урбандалуына байланысты сыныптардың толықтырылуы төмен, төмендеу үрдісі байқалады. Республиканың қалалық мектептерінде шамадан тыс жүктеме Нұр-сұлтан қаласында байқалады, онда сыныптардың толықтырылуы 33 және одан да көп адамды құрайды. Бұл факт білім беру сапасының төмендеуіне де ықпал етеді. Басқа қалалық мектептерде сыныптардың толықтырылуы 22-ден 27 адамға дейін құрайды, ел халқының қалаға шоғырлануына байланысты бір сыныпта оқитындар санының өсу үрдісі байқалады.

Ауылдық жерлердегі сыныптардың толықтырылуы соңғы үш жылда Ақмола облысында 20 адамды құрайды. Қалалық және ауылдық аймақта білім алушылар санының көрсеткіштеріндегі айырмашылық 10-15 адамды құрайды. Нұр-сұлтан қаласында бір сыныпта білім алушылардың шамадан тыс жүктелуі (35-тен астам бала) сапалы білім алу шарттарын төмендететін теріс фактор болып табылады.

Алматы облысының ауылдық жерлерінде сыныптардың толықтырылуы 9,7-ден 18,7 адамға дейін, қалада бір сыныпта 23 адамды құрайды. Сыныптардың толымдылық көрсеткіштерінің алшақтығы 6-7 адамды құрайды.

Атырау облысының ауылдық жерлерінде сыныптардың толықтырылуы 9,7-ден 18,7-ге дейін, қалада бір сыныпта 23,1 оқушыны құрайды. Қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптарды толықтыру көрсеткіштерінің алшақтығы 2018 жылы 14 адамды құрады, 2018-2020 жылдары 4-5 адамды құрайды, бұл – ауыл мектептерін сақтаудың оң серпіні.

Жамбыл облысының ауылдық жерлерінде сыныптардың толықтырылуы 17,6 - 17,9, қалада-23,1-ден 23,2-ге дейін құрайды. 2017 – 2020 жылдары

қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптардың толымдылық көрсеткіштерінің алшақтығы 6 адамды құрады.

Батыс Қазақстан облысының ауылдық жерлерінде сыныптардың толықтырылуы 12,7 -12,1 адамды, қалалық жерлерде - 22,2-22,9 адамды құрайды. 2018 - 2020 жылдары қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптарды толықтыру көрсеткіштерінің алшақтығы 10 адамды құрады.

Ауылдық жерлерде сыныптардың толықтырылуы 10,7 адамды құрайды, қалада 22,5-тен 22,9-ға дейін.

Қостанай облысында сыныптардың толықтырылуы ауылдық жерлерде 11,2 адамды құрайды, қалада - 24,1-ден 24,2-ге дейін. 2018-2020 жылдары қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптардың толымдылық көрсеткіштерінің алшақтығы 13 адамды құрады. Бұл республика бойынша ең үлкен алшақтық.

Қызылорда облысының ауылдық жерлерінде сыныптардың толықтырылуы 22,5-тен 24-ке дейін, қалада-бір сыныпта 24-тен 27-ге дейін адамды құрайды. 2018-2020 жылдары қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптардың толымдылық көрсеткіштерінің алшақтығы 1-2 адамды құрады. Бұл көрсеткіш халықтың жоғары тығыздығымен байланысты, республикада бұл ең төменгі алшақтық.

Маңғыстау облысында ауылдық жерлердегі сыныптардың толымдылығы 22,5-тен 24-ке дейін, қалада 24-тен 27-ге дейін адамды құрайды. Қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптарды толықтыру көрсеткіштерінің алшақтығы 2018 жылы 10 адамды құрады, 2018-2020 жылдары 12-14 адамды құрайды, бұл ауыл мектептерін сақтаудың оң серпіні.

Павлодар облысында сыныптардың толықтырылуы ауылдық жерлерде 10 адамды, қалада 24,3-тен 25,1 адамды құрайды. 2018-2020 жылдары қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптардың толымдылық көрсеткіштерінің алшақтығы 14 адамды құрайды. Республика бойынша Павлодар облысындағы

ауыл мектептерінің ең төменгі толықтырылуы халықтың урбандалуымен де, халықтың төмен тығыздығымен де байланысты.

Солтүстік Қазақстан облысында сыныптардың толықтырылуы ауылдық жерлерде 8,3 адамды, қалада 19-дан 21 адамды құрайды. 2018 жылы қалалық және ауылдық мектептердегі сыныптарды толықтыру көрсеткіштерінің алшақтығы 9 адамды құрады, 2018-2020 жылдары 12 адамды құрады, бұл теріс динамика ауыл мектептерінің сақталу қатерін көрсетеді.

Сыныптардың толықтырылуы сапалы білім алудың басты шарттарының бірі болып табылады. Республикада қала мен ауыл бөлінісінде сыныптардың толықтырылуы біркелкі емес және үлкен алшақтық байқалады. Ұсынылған ақпарат бойынша ауылдық мектептердегі білім алушылар санының азаюы туралы қорытынды жасауға болады, бұл ауылдық және қалалық мектептердегі білім алушылардың толықтырылу көрсеткішінің артуына алып келеді. Біз мұны халықтың урбандалуымен, ата-аналардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларға, оның ішінде ауылдық мектепте оқу жағдайларына қанағаттанбауымен, ата-аналардың өздері үшін ауылда жұмыс орындарының болмауымен байланыстырамыз. Қалалық мектептерде көрсеткіштер бір сыныпта оқитындар санының көбеюін көрсетеді. Республикада шамадан тыс жүктеме Нұр-Сұлтан қаласында байқалады, онда сыныптардың толықтырылуы 35 және одан да көп адамды құрайды. Басқа қалалық мектептерде сыныптардың толықтырылуы 22-ден 27 адамға дейін құрайды, ел халқының қалаға шоғырлануына байланысты бір сыныпта оқитындар санының өсу үрдісі байқалады. Сыныптардың толықтырылуы бойынша көрсеткіштің ең үлкен алшақтығы СҚО, Павлодар, Қостанай облыстарында байқалады, онда ауыл халқының тығыздығы төмен.

Мектептердің инновациялық жобаларға қатысуы

Мектептердің инновациялық жобаларға қатысуы 2017-2018 жылдары облыстардың көптеген мектептері инновациялық жобаларға кірмегенін көрсетеді: Алматы, Ақмола, Жамбыл, БҚО, Маңғыстау, СҚО, Түркістан.

Жобаларға қатысу Атырау, Қостанай, Қарағанды, Қызылорда облыстарында байқалды, онда жобалар негізінен қалалық мектептерде жүзеге асырылды.

Динамика 2018-2019 оқу жылында басталды, сол кезде ауыл мектептерін қолдау жобалары басталды: барлық салаларда жақсы қозғалыс пен белсенділік басталды: орташа көрсеткіш. СҚО "уақытша отбасы" жобасының қатысушысы болды, оған 36 білім беру ұйымы тартылды, 19 білім беру ұйымдарында апта сайын тасымалдау жүзеге асырылды. ШҚО-да ауыл мектептерін қолдау мақсатында ЖМН пәндерін ағылшын тілінде оқыту жобасы басталды, оған бес мектеп тартылған. Инновациялық жобаларға білім беру ұйымдарын тарту бойынша Қарағанды облысын атауға болады, онда 19 жоба іске асырылуда, олардың үшеуі ауылдық және шағын жинақталған мектептерді қолдауға және дамытуға бағытталған. 2018-2019 жылдары Қарағанды облысында "мектеп-интернат - колледж", "Ынтымақ", "қала-ауыл" жобалары жүзеге асырылуда. Аталған жобалардың мақсаты-ауыл мектептерінің педагогтеріне әдістемелік, практикалық көмек көрсету, ШЖМ мұғалімінің пәндік құзыреттілігін арттыру, олардың ІТ құзыреттілігін арттыру. Соңғы үш жылда Павлодар, Түркістан, Маңғыстау облыстарында ауыл мектептерін инновациялық жобаларға тарту мәселесінде динамика жоқ.

Қосымша білімге қолжетімділік

Балалар шығармашылық әлеуетін дамытады және қосымша білім беру шеңберінде мазмұнды бос уақытты толық ұйымдастырады. Балалар мен жасөспірімдер ҚР БҒМ мен ҚР МСМ мектептен тыс ұйымдарында, мектеп үйірмелерінде шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік алады. Мектептен тыс ұйымдармен балалардың ең көп қамтылуы Батыс Қазақстан және Солтүстік Қазақстан облыстарында тіркелген. Мектептен тыс ұйымдар желісі әртүрлі. Олардың қатарында музыка мектептері, оқушылар сарайлары, өнер мектептері, сауықтыру лагерлері, аула клубтары және т. б. бар. Ауылдық жерлерде білім алушыларға қосымша білім беру бағдарламалары жалпы білім

беретін мектептерде мектеп үйірмелерінің қызметі арқылы іске асырылады. Онда білім алушылардың 63,3% - ы айналысады (2019-67,4%). Әрбір төртінші оқушы көркем-эстетикалық бағыттағы, әрбір бесінші - тілдік, әрбір алтыншы - жаратылыстану-математикалық бағыттағы үйірмелермен айналысады. Ауылдық мектептерде үйірмелердің 53% жұмыс істейді.

Республикада қосымша білім берудің қолжетімділігі Ақмола, Атырау, БҚО облыстарында 2017-2020 жылдар аралығында көрсеткіштердегі аздаған алшақтықты көрсетеді. Қосымша білім беруге қол жеткізудегі көрсеткіштердің Елеулі алшақтығы қалалық жерде үйірмелер, секциялар, зертханалар көбірек жұмыс істейтін Қарағанды, СҚО Павлодар облыстарында байқалады. Түркістан, Жамбыл, Қызылорда облыстарында ауылдық жерлерде қосымша білім беру ұйымдарына көбірек оқушылар тартылған. Бұл көрсеткіштер қосымша білімге қол жеткізудегі көрсеткіштердің шамалы алшақтығын көрсетеді. Қалалық және ауылдық мектептердің теңсіздігі үйірме және секциялық жұмыстардың әртүрлі нысандарын ұсынуда ерекшеленеді. Қалалық қосымша білім беру ұйымдары көрсететін қызметтердің ауқымы ауылдық аймаққа қарағанда әлдеқайда кең. Ауылдық аймақтағы ұсынылатын үйірмелер мен секциялар спектріне көбінесе музыкалық және спорттық үйірмелер мен секциялар, қолданбалы шығармашылық үйірмелер, білім алушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауына бағдарланатын аз бейінді үйірмелер кіреді.

Материалдық-техникалық базаның жағдайы. 5 жыл ішінде апатты мектептер саны 4 есеге қысқарды. Алайда оларды толығымен жою мүмкін емес. 2019 жылы физикалық тозу салдарынан 31 мектеп апатты деп танылды. Апатты мектептер еліміздің 9 өңірінде жұмыс істейді (БҚО – 8, Қарағанды – 4, Ақтөбе – 3, Атырау – 3, Жамбыл – 3, қостанай – 3, Қызылорда – 3, Түркістан – 3, Ақмола – 1 мектеп).

2020-2021 оқу жылында типтік ғимараттарда – 1833 ШЖМ, бейімделген ғимараттарда – 954 ШЖМ, апаттық ғимараттарда – 11 ШЖМ, күрделі жөндеуді талап етеді - 156 ШЖМ. Жаңа модификациялы пәндік кабинеттер бар: (физика -

1472, химия - 1180, биология - 1279, математика - 1656, информатика - 2139, лингафондық - 623, спорт залдары - 2005), асханалар – 1980 ШЖМ.

Кестеге сәйкес үш оқу жылында бейімделген үй-жайларда орналасқан мектептердің жыл сайын қысқаруы байқалады.

Өңірлер	Бейімделген ғимараттарда					
	Қала			Ауыл		
	2017- 2018 оқу жылы	2018- 2019 оқу жылы	2019- 2020 оқу жылы	2017- 2018 оқу жылы	2018- 2019 оқу жылы	2019- 2020 оқу жылы
Ақмола	4	4	4	110	107	103
Алматы	7	7	7	151	153	139
Ақтөбе	10	10	1	112	101	61
ШҚО	17	14	13	133	130	117
Жамбыл	13	12	2	117	105	98
БҚО	6	6	6	128	123	117
Павлодар	5	5	5	54	54	48
СҚО	4	5	5	94	87	80
Түркістан	12	9	9	209	186	162
Маңғыстау	3	3	3	13	13	11
Қостанай	4	4	4	83	79	74
Қызылорда	7	7	7	20	20	20
Атырау	10	10	0	19	19	17
Қарағанды	4	4	3	115	113	108
Барлығы	106	100	89	1358	1290	1155

Білім беру жүйесін цифрландыру

2018-2019 оқу жылында 7334 ауылдық мектептің 5285-і, оның 3497-і жылдамдығы төмен Интернетке ие (512 Кбит/сек-тен 3 Мбит/сек-ке дейін), 1788 мектепте интернет жылдамдығы 4 Мбит/сек және одан жоғары. Цифрлық білім беру ресурстары барлық мектептерде қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде онлайн және офлайн режимінде енгізілді. Жалпы білім беретін мектептердегі оқушы/компьютер арақатынасы 6:1, Wi-Fi-69% құрайды. Электрондық журналдар мен күнделіктер жүйесімен 6 637 мектеп және 5 млн. пайдаланушы (317 мың мұғалім, 2,8 млн оқушы, 2 млн ата-ана) қамтылған. Ата-аналар, мұғалімдер мен білім алушылар пайдаланатын мобильді нұсқа енгізілді. 1 551 робототехника кабинеті, 1 501 IT сынып, 16 IT орталық, 13 IT лицей және 18 STEM зертхана ашылды. Қазақстан Республикасы мен Халықаралық Қайта Құру және даму банкі арасындағы Қарыз туралы келісім бойынша "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасына сәйкес және "орта білім беруді жаңғырту" жобасы шеңберінде мектептерді Интернетке қолжетімділікті қамтамасыз ету жөніндегі компьютерлік Паркпен жарақтандыру бойынша жұмыс жалғасуда. 2019-2020 оқу жылында ауылдық жерлердегі 57 мектеп пен қалалық жерлердегі 34 мектептің Интернет желісіне қолжетімділігі жоқ. Осылайша, интернет сапасы мәселелері әлі де шешуді талап етеді. 697 мектепте кең жолақты Интернетке қол жеткізу проблемалары бар. Елдегі 91 мектепте Интернет мүлдем жоқ. Батыс Қазақстан және Түркістан облыстарында Интернетке қол жеткізе алмайтын немесе интернет сапасына қатысты проблемалары бар мектептердің ең көп саны.

Мектептердің материалдық-техникалық жабдықталуы

2017-2018 жылы бейімделген ғимараттарда орналасқан ауыл мектептерінің ең көп саны Түркістан (209), Алматы (151), Шығыс Қазақстан (133), Батыс Қазақстан (128) Қарағанды (115) облыстарында және қалалық мектептер арасында Шығыс Қазақстан және Жамбыл облыстарында болды.

2018-2019 жылдары бейімделген ғимараттарда орналасқан ауыл мектептерінің ең көп саны Түркістан (186), Алматы (153), Шығыс Қазақстан (130), Батыс Қазақстан (123) Қарағанды (113) облыстарында және Шығыс Қазақстан және Жамбыл облыстарында қалалық мектептер арасында.

2019-2020 жылдары бейімделген ғимараттарда орналасқан мектептердің қысқаруы байқалады, дегенмен мектептердің ең көп саны Түркістан (162), Алматы (139), Шығыс Қазақстан және Батыс Қазақстан облыстарында 117 – ден, Қарағанды (108) облыстарында және Шығыс Қазақстан және Жамбыл облыстарында қалалық мектептер арасында қалып отыр. Соңғы үш жыл ішінде үш ауысымда сабақ жүргізетін мектептердің үлесі өзгеріссіз қалып отыр – 1,8% (2019 ж. – 124, 2018 ж. – 128, 2017 ж. – 130, 2016 ж. – 127 бірлік).

Үш ауысымды және апатты мектептер, оқушы орындарының тапшылығы мәселелерін шешу үшін кешенді шаралар қабылдануда. Бұл мақсаттарға ел Президентінің "қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру" Жолдауы аясында 2019-2021 жылдарға арналған республикалық бюджеттен қосымша 50 млрд теңге бөлінді. Бұдан басқа, осы проблемаларды шешу үшін жеке бизнесті тарту жоспарлануда, жан басына қаржыландыру арқылы мектептерді салу мен күрделі жөндеуді қаржыландыру тетігіне өзгерістер енгізілетін болады. Бүгінде республиканың 437 мемлекеттік және 80 жекеменшік мектебі жан басына қаржыландыруға көшті. 2016-2018 жылдары 342 жаңа мектеп салынды, оның ішінде 173 – і – Ұлттық қор қаражаты есебінен, 26 – сы-республикалық бюджеттен, 143-і-жергілікті бюджет есебінен. 2019 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша тағы 30 мектеп пайдалануға берілді.

26 913 оқушыны жеткізу ұйымдастырылған (2018-2019 оқу жылында-25 330 немесе 99,8%), оның ішінде:

- 24 159 оқушы күн сайын мектепке және үйге жеткізумен қамтылды;
- 2 754 оқушы мектеп жанындағы интернаттарда тұрады.

2019-2020 оқу жылында ЖАО ақпараты бойынша 3 086 238 білім алушы немесе білім алушылардың 95,9%-ы үшін мектептердің 6 021 мектепте немесе 87,9%-нда (2018-2019 оқу жылында - 88%) ыстық тамақ ұйымдастырылды.

Тегін ыстық тамақпен тегін тамақтануға құқығы бар 344 235 білім алушының жекелеген санаттары қамтылған (95%).

3 өңірде тегін ыстық тамақ барлық бастауыш сынып оқушыларына арналған (Нұр-Сұлтан қ., Атырау, БҚО).

2019 жылы республика бойынша 111 мектеп салынды, 2020-21 жылдарға тағы 79 мектептің құрылысы жоспарланған. Осылайша, бұл мәселелер қаражаттың бөлінуіне қарай біртіндеп шешілетін болады.

Мектептердің материалдық-техникалық базасы бойынша жағдай бейімделген үй-жайларда жұмыс істейтін мектептер желісін көруге мүмкіндік берді. Түркістан облысында 209 ауыл мектебі, Алматы облысында 151, ШҚО-да 133, БҚО-да 128 мектеп жұмыс істейді.

Материалдық-техникалық жабдықтау саласында барлығы 14 713 пәндік кабинет (орта есеппен әрбір ШЖМ-ге 5 кабинеттен келеді), интерактивті тақта 4 366 (орта есеппен әр мектепке 1,5 бірлік), жаңа модификация кабинеті 3 226 (орта есеппен әр мектепке 1 бірлік) бар. Медициналық кабинеттермен қамтамасыз ету 63% (1 861 бірлік), спорт залдары 69,5% (2055 бірлік), асхана 80 % (2380 бірлік) құрайды.

Облыстар	Жаңа модификациядағы пәндік кабинеттердің болуы					
	қала			ауыл		
	2017-2018 оқу жылы	2018-2019 оқу жылы	2019-2020 оқу жылы	2017-2018 оқу жылы	2018-2019 оқу жылы	2019-2020 оқу жылы
Ақмола	286	290	298	696	709	724
Алматы	275	280	287	1091	1093	1137

Ақтөбе	280	280	337	498	498	514
ШҚО	140	141	142	386	386	387
Жамбыл	64	70	73	461	529	577
БҚО	233	238	240	870	873	873
Павлодар	289	313	346	249	302	311
СҚО	144	139	135	465	469	463
Түркістан	444	299	299	1213	1604	1604
Маңғыстау	196	210	146	340	416	418
Қостанай	146	146	146	670	670	670
Қызылорда	100	120	140	242	125	377
Атырау	57	57	58	106	108	110
Қарағанды	697	709	756	598	615	641
Барлығы	3351	3292	3403	7885	8397	8806

Мектептерді жаңа модификациядағы пәндік кабинеттермен жабдықтау бойынша келтірілген талдау келесі динамиканы көрсетеді. Қалада 2018 жылдан бастап 2019 жылға кабинеттер саны 47 бірлікке артты, ауылда жыл сайын 17,26 кабинетке қосылады.

Қазақстанның шағын жинақты мектептері

Қазақстан Республикасының Конституциясы азаматтардың білім алуға тең құқығын анықтайды, осыған байланысты бастауыш, негізгі және орта білім беру біздің мемлекетіміздің халқын абсолютті қамтиды. [12]

Қазақстан аумағында ШЖМ-ның келесі түрлері жұмыс істейді: біріншіден, тірек мектеп – ЖМ (ресурстық орталық - РО) – сапалы білім алуға мүмкіндік беру мақсатында білім алушылардың қысқа мерзімді сессиялық сабақтарын және өтпелі және қорытынды аттестатталуын өткізу үшін базасында жақын шағын жинақты мектептердің білім беру ресурстары бірігетін жалпы орта білім беру ұйымы. Екіншіден, шағын жинақты мектеп (ШЖМ)-

білім алушылар контингенті аз, сынып-жинақтары біріктірілген және оқу сабақтарын ұйымдастырудың ерекше нысаны бар жалпы білім беретін мектеп. Үшіншіден, магниттік мектеп – аудандық (қалалық) білім бөлімінің бұйрығымен бекітілген ШЖМ. [13]

Білім алушылар мен тәрбиеленушілердің жалпы саны бар әрбір ауылдық елді мекендегі білім беру ұйымдары желісінің кепілдік берілген мемлекеттік нормативі: [14] 5 және одан да көп адам бастауыш білім беретін мемлекеттік оқу орнының жұмыс істеуі болып табылады;

1) кіші және орта мектеп жасындағы 41 және одан да көп адам негізгі орта білім беретін мемлекеттік оқу орнының жұмыс істеуімен қамтамасыз етіледі;

2) кіші, орта және жоғары мектеп жасындағы 81 және одан да көп адамға жалпы орта білім беретін мемлекеттік оқу орнының жұмыс істеуіне кепілдік беріледі.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы (БДМБ) еліміздің білім беруді дамыту стратегиясын, атап айтқанда ШЖМ айқындайды. [15]

ЖББМ материалдық-техникалық, ғылыми-әдістемелік базасы және кадрлық ресурстары болған жағдайда жалпы білім беретін мектеп базасында аудандық (қалалық) әкімдіктің өкімімен құрылады. Магниттік ШЖМ тірек мектепке аудандық (қалалық) білім бөлімінің бұйрығымен бекітіледі. Сессиялық сабақтар кезеңінде ЖББМ білім алушылардың тұруын, тамақтануын, тасымалдануын, пәндер бойынша оқу бағдарламаларын үйлестіруді, сыныптар мен сессияға қатысушылар санын анықтауды жүзеге асырады. ШЖМ-де оқу-тәрбие процесі біріктірілген сыныптардағы білім алушылардың әртүрлі жастағы оқуларын есепке алуға сәйкес қамтамасыз етіледі.

Жалпы мектептердің оқу-тәрбие процесі бірыңғай оқу жоспары негізінде жүзеге асырылады және магниттік ШЖМ білім алушылары үшін ұзақтығы он

күн оқу сессияларын өткізуді қамтиды (белгіленген – қазанның бірінші онкүндігі, аралық – ақпанның бірінші онкүндігі, қорытынды – сәуірдің үшінші онкүндігі). Сессияаралық кезеңде қашықтықтан оқыту жүзеге асырылады.

ШЖМ-де жекелеген пәндерді оқу кезінде және сыныпта 10-16 білім алушы болған кезде кіші топтарға бөлуге жол беріледі. Сыныптарды бір сынып-жиынтыққа біріктірген кезде әртүрлі жастағы білім алушылардың саны 10 адамнан аспауы тиіс. ШЖМ сыныптарын толтыруға 3-10 және одан да көп адам жіберіледі. Үш немесе төрт сыныпты біріктірген кезде оқу сабақтарын ұйымдастырудың жылжымалы кестесі қолданылады. Бірінші сынып және бітіруші сыныптардың білім алушыларын бірлесіп оқытуға жол берілмейді.

Жалпы мектептерде (РО) қазақ, орыс, шетел тілдерін, информатиканы оқу кезінде, ырғақ, музыка, дене шынықтыру, бастапқы әскери дайындық, технология сабақтарында, сондай-ақ бейінді пәндер бойынша зертханалық және практикалық жұмыстар жүргізу кезінде кіші топтарға бөлуге болады. Пәндер бойынша кіші топтарға тірек мектебінің үйлестіру кеңесінің шешімімен сыныпты толтыру кезінде – 20-25 адамнан, ал 8-11-сыныптарда – 15-20 адамнан бөлу жүргізіледі.

Әртүрлі жастағы оқыту әдістемелерін қолдану кезінде мынадай: екінші және үшінші сыныптарды; үшінші және төртінші сыныптарды немесе екінші және төртінші сыныптарды; бесінші және алтыншы сыныптарды, алтыншы және жетінші сыныптарды; жетінші және сегізінші сыныптарды біріктіруге жол беріледі. Екінші сыныпта хат және математика сабағында білім алушылардың бағдарламалық материалмен өзіндік жұмысының рұқсат етілген шекті ұзақтығы 15-20 минуттан аспайды, ал үшінші сыныпта - 15-25 минуттан аспайды.

ШЖМ оқу-тәрбие жоспары магниттік ШЖМ оқу-тәрбие жоспарын ескере отырып әзірленеді. ШЖМ және ЖМ жылдық оқу-тәрбие жоспары үйлестіру кеңесінің отырысында бекітіледі, ауданның (қаланың) білім бөлімімен келісіледі, білім беру ұйымдарының басшылары бекітеді. Сессияның ұзақтығы ШЖМ және магниттік ШЖМ үйлестіру кеңесі бекіткен оқу процесінің

кестесіне сәйкес үш күннен он күнге дейін белгіленеді. Орнату сессиясы оқу жылының басында өткізіледі. Сессия басталғанға дейін магниттік ШЖМ білім алушыларын кіру тестілеуі өткізіледі, оларды оқытудың жеке бағыттары айқындалады, сессияаралық кезеңде жұмыс жоспарлануда. Оқытудың жеке бағыттарын іске асыру бойынша қорытынды сессияда таңдау бойынша базалық пәндер мен курстар бойынша түйінді проблемалар анықталады, білім алушылардың дайындық деңгейі бағаланады.

Сессияаралық кезеңде білім алушылардың оқу - танымдық қызметі ШЖМ-де тірек мектебінің пән мұғалімдерінің қашықтықтан қолдауымен өтеді. Сессия кезеңінде ЖМ толық күн режимінде жұмыс істейді. ЖББМ педагогтерінің еңбегіне ақы төлеу аптасына 18 сағат есебінен белгіленеді, оның ішінде 6 сағат ғылыми-әдістемелік және эксперименттік жұмысқа бөлінеді.

ЖМ директорының, орынбасарының, сыныптан тыс жұмысты ұйымдастырушының лауазымдық жалақысы жалпы білім беретін мектептердегідей білім алушылардың барынша толымдылығы бойынша белгіленеді. ЖМ-де жұмысты қоса атқаратын жоғары оқу орындарының оқытушыларына Қазақстан Республикасының Білім беру саласындағы заңнамасында белгіленген тәртіппен сағаттық еңбекақы белгіленеді.

Тірек мектепті қаржыландыру бюджет қаражаты, қамқорлық жасайтын ұйымдардың жарналары және ақылы білім беру қызметтерін көрсету есебінен жүзеге асырылады. Тірек мектептің қызметі қажеттілік болмаған жағдайда тоқтатылады.

Қазақстанда ШЖМ дамуының негізгі проблемалары ретінде келесілерді атап өтуге болады::

- ШЖМ қызметін реттейтін нормативтік-құқықтық базаның жетілмегендігі: ШЖМ дамыту Тұжырымдамасы және ШЖМ туралы ереже тек жобалық нұсқада ғана бар;

- ШЖМ жағдайында білім беру үдерісін ұйымдастыру бойынша мұғалімге арналған әдістемелік ұсыныстар мен оқу құралдарының жетіспеушілігі;

- толымдылығы аз сыныптарда және әртүрлі жастағы біріктірілген сыныптарда арнайы оқыту әдістемелерінің болмауы;

- мазмұны төмен сыныптардағы оқу нәтижелерін бағалау гиперконтрольға және нәтижесінде білім алушылардың алаңдаушылығының жоғары деңгейіне әкеледі;

- шалғай мектептерде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың шектеулілігі, өйткені кең жолақты Интернетке қолжетімділік жоқ;

- білім алушылар контингентінің аз болуына байланысты бейіндік оқытуды ұйымдастырудың күрделілігі;

- қосымша білім беру ұйымдары мен мәдени орталықтардың болмауы;

- бірнеше мамандықтар бойынша оқыту мамандарының жетіспеушілігі;

- ШЖМ жағдайында білім беру үдерісін ұйымдастыру ерекшеліктеріне мұғалімнің дайындығы болмауы;

- ШЖМ мұғалімін әлеуметтік қолдау және ынталандыру, төлем жүйесінің жеткіліксіздігіне негізделген педагогтердің уәждемесінің төмен деңгейі;

- әлсіз материалдық-техникалық база: бейімделмеген Үй-жайлар, көбі авариялық жағдайда, күрделі жөндеуге қажеттілік, арнайы оқу зертханалары мен шығармашылық шеберханалардың, асханалардың, спорт залдарының, медициналық кабинеттердің, қазіргі заманғы жиһаздардың, техникалық құралдардың, спорттық Мүкәммалдың, оқу залы бар электрондық кітапхананың болмауы;

- телекоммуникациялардың ескірген инфрақұрылымы: кең жолақты Интернетке қосылудың, интерактивті жабдықпен жиынтықтаудың болмауы, ШЖМ-дың көпшілігінде физика, химия, биология, информатика кабинеттерінің болмауы;

- көптеген өңірлерде балаларды мектептерге апарудың шешілмеген проблемасы;

- тірек мектептерді құруды жоспарлау тиімділігінің жеткіліксіздігі (кадрлық және қаржылық ресурстарды ескере отырып, географиялық, әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты мектептерді біріктіру оңтайлылығы));

- ШЖМ ресурстық орталықтармен жеткіліксіз қамтылуы (тек 21%);

- ресурстық орталықтар оқытудың негізгі кезеңдерін қолдамайды, өйткені олар тек 8 және 9-сынып оқушыларын қамтиды;

- ШЖМ және ресурстық орталықтар мұғалімдері мен басшыларының арасындағы ынтымақтастықтың жеткіліксіздігі;

- ШЖМ-да білім беру сапасының тиісті емес мониторингі және есепке алынуы.

Ресурстық орталықтар өздерін білім беру үдерісін ұйымдастырудың тиімді нысаны және шалғайдағы ауыл мектептерінің балаларының сапалы білім алуға және заманауи білім беру-ақпараттық ресурстарға қол жеткізуін қамтамасыз ету жолдарының бірі ретінде көрсетті.

Ресурстық орталықтардың жұмысын талдау бірқатар кемшіліктерді көрсетеді:

- ресурстық орталық пен мектептер арасындағы қызметті үйлестірудің күрделілігі;

- мектеп бітірушілерді даярлау нәтижелері үшін жауапкершілікті мектептер арасында бөлу;

- ресурстық орталық мұғалімдерінің дербес жауапкершіліктің төмен деңгейіне байланысты жоғары нәтижелерге қол жеткізуге қызығушылығының жеткіліксіздігі;

- білім алушылардың бейіндік емес пәндерге қызығушылығын төмендету;

- оқушылар үшін күрес;

- мектептер мен ресурстық орталық арасындағы қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық базаны құрудағы қиындық.

Проблемалар мен шешу жолдары

Статистикалық деректерге сәйкес, 2019 жылы республикада 7414 мектептің 5338-і жұмыс істейді, бұл 76,7% - ды құрайды, оның ішінде мектептердің 42,5% - ы толық жиынтықты, 57,5% - ы шағын жиынтықты болып табылады.

Ауылдық жерлерде 1311 мың бала оқиды, бұл білім алушылардың жалпы контингентінің 48,1% - ын құрайды.

Мұғалімдердің 61,6% - ы ауылдық мектептерде жұмыс істейді, олардың 87,7% - ы жоғары білімді. Жыл сайын ауыл мектептеріне жас педагогтар келеді.

Ауылдық мектептерде бір мұғалімге қалалық мектептерге қарағанда азырақ білім алушылар келеді, бұл оларға жеке тәсілді іске асыруға, оқытудың бейімделген әдістерін пайдалануға, білім алушыларда туындайтын проблемаларды зерделеуге, сапалы білім беруге мүмкіндік береді.

Ауылдық жерлерде оқытудың бар артықшылықтарына қарамастан, бүгінгі күні шешілмеген проблемалар бар:

- барлық мектептер заманауи талаптарға сай емес;
- мұғалімге жоғары жүктеме (әр оқушыға назар аудармау);
- барлық мектептерде оқушыларды тасымалдау мүмкін емес;
- ауылдық мектептерде (пән мұғалімдері) мұғалімдердің жетіспеушілігі);
- сапасы төмен білім алушыларды ауылдық мектеп;
- ауыл мектептерінің шағын контингенті;
- ауыл мектептері педагогтерінің төмен кәсіби деңгейі мен белсенділігі;
- ауыл мектептерін материалдық-техникалық жарақтандырудың жеткіліксіздігі;

- сынып/мектеп деңгейіндегі рейтингтік жүйе мұғалімнің/мектеп әкімшілігінің үлкен қызығушылығын тудырады, сол арқылы оқушының жеке басы екінші орынға шығады.

Мемлекетіміздің экономикалық, әлеуметтік-демографиялық реформалары аясында білім беру үдерісін жаңғырту негізіне сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру және адами капиталды дамыту саясатының негізгі бағыттары алынған. Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінің маңызды бөлігін құрайтын шағын жинақты мектептер ерекше назар аударуда.

Қазіргі заманғы әлемдік білім беру кеңістігінде ауылдық өңірлерде оқыту тәсілдерінің, нысандардың, қағидаттардың, практикалар мен проблемалардың алуан түрлілігін қамтиды. Мемлекеттің қатысу дәрежесі әр түрлі елдерде де әр түрлі, бірақ барлық жағдайларда халық аз қоныстанған аумақтардың әлеуметтік-экономикалық тұтастығы мен тұрақтылығының маңызды факторы ретінде шағын жинақталған мектептердің проблемаларына көбірек көңіл бөлінеді. Өмір бұл білім беру мекемелерінің тұрақтылығы, ең алдымен, мемлекеттік саясатпен және ауылда белсенді жұмыс істейтін әлеуметтік институттардың рөлімен анықталады. Дамыған елдердің көп жылдық тәжірибесі ауылдық жерлердегі мектептердің проблемаларын шешу жолдарының анық еместігін көрсетті: демографиялық ахуал нашарлаған жағдайда экономикалық тиімсіздікке байланысты мектептердің жабылуынан және олардың санының азаюынан бастап, әлеуметтік проблемаларды шешу үшін үлкен мектептерді шағын мектептерге қайта құруға дейін (мысалы, жасөспірімдер агрессиясының толқыны). Шағын жинақты мектептер желісін ұйымдастырудың аралық нысандары – кластерлер, материалдық-техникалық және адами ресурстарды бірлесіп пайдалану үшін мектептерді біріктіру. Кейбір жағдайларда балама формалар қолданылады, мысалы, қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру, мұғалімдерді шақыру.

Қазақстан мектептерінің білім беру процесін ұйымдастыруды салыстырмалы талдау түйінді міндеттерді анықтады, оларды шешу шағын жинақталған мектептермен ахуалды жақсартуға мүмкіндік береді және біздің елдеріміз арасындағы білім беру көрсеткіштеріндегі алшақтықты азайтады. Мұның бәрі қаржыландыруды жақсартуға, материалдық-техникалық және ресурстық қамтамасыз етуге, мектептер желісін қайта ұйымдастыруға, басқаруды жақсартуға және т. б. қатысты ұсынымдар әзірлеудің негізіне айналды, ауылдық жерлерде білім беруді ұйымдастыруды жақсарту стратегиясын әзірлеу қажет:

1. Білім беруге бөлінетін мемлекеттік шығыстарды біртіндеп ұлғайту сектордың стратегиялық жоспарларын орындау және ЭЫДҰ стандарттарына қол жеткізу үшін көзделуге тиіс (ЖІӨ-нің 5-6% - ы);

2. Мектептер желісін қайта құру. ШЖМ желісін ұйымдастырудың нысандары мен қағидаттарын таңдауда дамыған елдердің тәжірибесін ескеруге болады:

- кластерлер құру немесе көрші мектептер арасындағы ынтымақтастықты дамыту;

- бірнеше көрші ШЖМ-ді бірыңғай басшылық командасымен бір білім беру мекемесінің "спутниктері" етіп қайта құру;

- қашықтықтан оқытуды енгізу. Қашықтықтан технологиялық қолдау көрсетілетін оқытуды тиісінше және тиімді енгізу желіде тиісті контентті ұсынуды, ауыл мектептері мұғалімдерін қайта даярлауды, желідегі байланыстың жеткілікті сапасын қоса алғанда, елеулі даярлықты талап етеді;

3. Мектептердің дербестігін арттыру, ресурстарды тиімді басқарудың икемділігі;

4. Ауыл мектептеріндегі білім сапасының тиісті мониторингі;

5. Оқыту сапасын жақсарту және кейбір шалғай жерлерде қол жетімділікті арттыру үшін АКТ қолдануды кеңейту;

6. ШЖМ-де жұмыс істеу үшін мамандар даярлау, мұғалімдер мен мектеп басшыларына арналған стандарттарды әзірлеу және кеңінен енгізу;

7. ЭЫДҰ елдерінің ресми Оқу уақытының, атап айтқанда 1-4 сынып білім алушылары үшін орташа көрсеткіштеріне сәйкес келетін оқу сағаттарының нормаларын реттеу;

8. Ресурстық орталықтар арқылы ШЖМ қолдауды арттыру.

Шағын жинақталған мектептерге қатысты нақты стратегиялық көзқарастың болмауы Қазақстандағы ауылдық жерлерде білім берудің ұзақ мерзімді орнықтылығы мен әділдігіне қауіп төндіреді.

Орта білім сапасының мәселелері

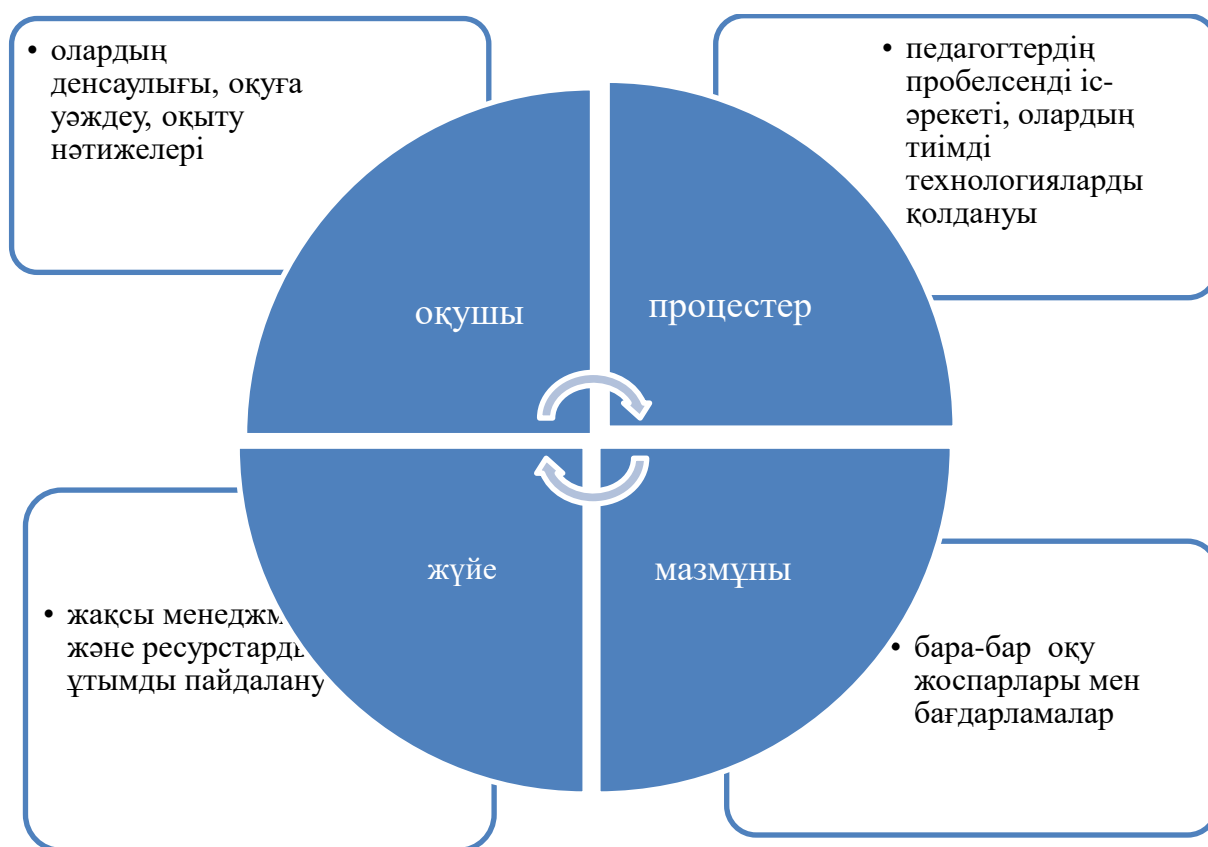
Әрбір мемлекет қазіргі кезеңде елдің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру саясатын бас стратегия ретінде қарайды. Осыған байланысты білім беру сапасы басқаша түсініледі – «мақсатқа сәйкес келетін сапа», өйткені білім берудің мақсаты мен міндеттерін белгілеу қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістердің көрсеткіші болып табылады. Мысалы, ҚР Білім беру мен ғылымды дамытудың 2016-2020 және 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаларының мақсаттарын салыстыра отырып, белгілі бір өзгерістерді байқауға болады:

«Білім мен ғылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру, экономиканың тұрақты өсуі үшін адами капиталды дамыту» [16] және «Ел халқын қоғамда талап етілетін дағдылары мен рухани-адамгершілік құндылықтары бар тұлғаны дамытуға бағытталған біліммен қамтамасыз ету» [17].

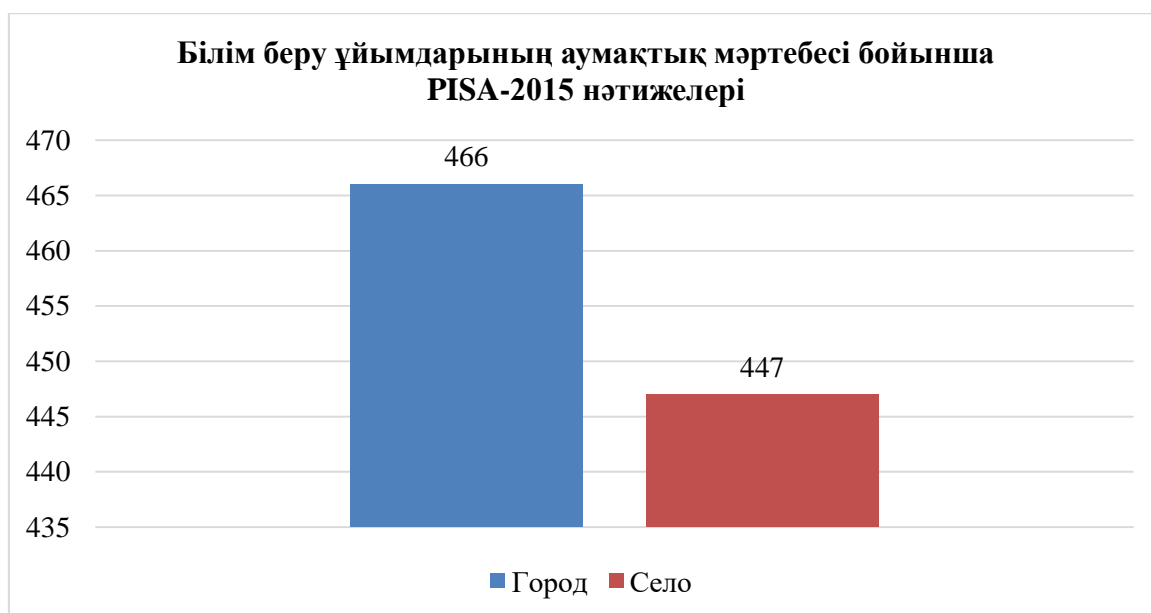
Егер біз салыстыру үшін ұзақ уақытты алсақ, онда білім сапасын түсінудегі екіпіндердің қалай ауысатынын анықтауға болады. Бұрын Білім берудегі төмен тиімділік студенттердің қабілеттеріне немесе мотивацияның болмауына байланысты жоғары нәтижелерге қол жеткізбейтіндігімен түсіндірілді. Енді педагогикалық жағдайлар бірінші орынға шығады, әр оқушы білім берудегі жеке векторды анықтайтын жағдай жасайды [18].

Бүгінгі таңда білім беру сапасының анықтамасын әр Ұлттық білім беру жүйесі әр түрлі түсіндіреді. Алайда, білім беру сапасы саласындағы халықаралық зерттеулердің нәтижелеріне, мысалы, "Барлығына арналған Білім" зерттеу бағдарламасына сүйене отырып [19], ЮНЕСКО білім беру сапасын сипаттайтын және жетілдіретін негізгі белгілерді анықтайды:

3-диаграмма. Білім сапасы, оның өзіне тән белгілері

Кестелер қалалық және ауылдық білім беру ұйымдарының білім алушыларының көрсеткіштік нәтижелерінде, елеулі дифференциациялы айырмашылықтар барын байқатады. PISA-2015 нәтиже көрсеткіштерінің 19 баллдық айырмашылығы білім беру ұйымы орналасқан жеріне қарай, ауылдық мектеп оқушыларының қалалық құрдастарынан жарты жылдан астам артта қалатынын көрсетеді.

PISA-2018 нәтиже көрсеткіштері қала мен ауылдың білім сапасындағы алшақтықтары 22 мен 37 балл (жаратылыстану – 31, математикалық сауаттылық – 22, оқу сауаттылығы – 37) аралығында екенін көрсетеді. Бұл ауылдық және қалалық мектеп оқушыларының арасындағы оқу жетістіктеріндегі айырмашылықтың артқандығын, әрі артта қалушылықтың 1 жылдық айырымға жеткендігін мәлімдейді.

Халықаралық рейтингтердің нәтижелерін сапаны бағалаудың ұлттық жүйесі қуаттайды. 2016 жылы ШЖМ түлектерінің Ұлттық бірыңғай тестілеудегі орташа балы (78,2 балл), бұл еліміз бойынша орташа балл (81,2) көрсеткішінен төмен. Былтырғы 2019 жылы жағдай жақсарған емес.

4-диаграмма. ҰБТ-2019 қорытындысы: ауыл және қала түлектерінің жинаған балл көрсеткіштері

Статистические данные ЕНТ за 2019 год

Распределение выпускников по набранным баллам по результатам ЕНТ-2019
(выпускники сельских и городских школ)

Source: [Национальный центр тестирования](#) • [Get the data](#) • Created with [Datawrapper](#)

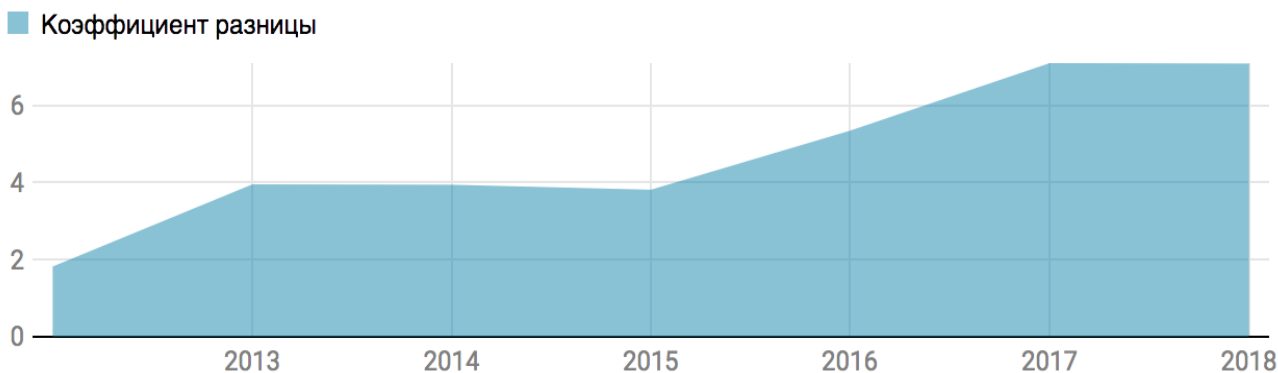
Диаграммадан 2019 жылы тестілеуден қала мектептері түлектерінің 20%-дан астамы және ауыл мектептері түлектерінің 25%-ға жуығы шекті деңгейден өте алмағандығын көруге болады. 100 баллдан төмен өту балын ауыл мектептері түлектерінің 55%-ға жуығы және қала мектептерінің 50%-дан астамы жинады. Қала мен ауыл мектептері түлектерінің 100 баллдан жоғары балл жинақтаушыларының айырмашылығы 8%.

Оқу жетістіктерін сырттай бағалау қорытындысы бойынша ауылдық және қалалық білім алушылар арасындағы алшақтықтың жыл сайынғы ұлғаюын байқауға болады. Егер ауыл оқушылары 2012 жылы қалалық құрдастарынан 1,82 баллға артта қалса, 2018 жылы бұл айырмашылық 7,08 баллға жетті.

5-диаграмма. ОЖСБ қорытындысы бойынша (2012-2018) ауыл және қала оқушыларының үлгерімі

Успеваемость сельских и городских школьников по итогам ВОУД (2012-2018 гг.)

ИНФОГРАФИЧЕСКОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ РАЗНИЦЫ В УСПЕВАЕМОСТИ УЧАЩИХСЯ 9 КЛАССОВ В СЕЛЬСКИХ И ГОРОДСКИХ ШКОЛАХ

Национальный центр тестирования // <https://testcenter.kz>

Source: [Инфографическое представление статистических данных ВОУД СО](#) • Get the data • Created with Datawrapper

Ауылдық және қалалық мектептер арасындағы дифференциалды айырмашылық жылдан-жылға артып келеді деп түйіндеуге болады. Ауыл және қала оқушылары арасындағы білім нәтижесіндегі алшақтықтың ұлғаю себебі неде? Бұл күрделі сұраққа жауап беру үшін ШЖМ педагогтарының біліктілік сипаттамаларын талдаудан бастау қажет, одан кейін білім беру үрдісін басқару жүйесінің тиімділігін және ШЖМ ресурстарын пайдаланудың ұтымдылығын қарастыру қажет.

Қаржыландыру мәселелері

PISA зерттеулері қаржыландыру мен білім беру сапасының өзара байланысына назар аудартады. 2019 жылы Қазақстанда білім беру шығындары өсті және пайыздық көрсеткішпен алғанда 19,4%-ға жетті. Номиналды түрде шығындар көлемі 2,33 трлн теңгені құрады. Білім беру шығындары бірнеше жыл қатарынан әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қамсыздандырудан кейінгі ең жоғарғы мемлекеттік қаржыландыруға ие екінші сала болып келеді.

Тұрақты даму мақсатының 4-нәтижеге қол жеткізу міндеттері аясында, БҰҰ-ның ұстанымы білім беруді қаржыландыруды ұлғайту және осы қажеттіліктерге ЖІӨ-ден кемінде 4-6% бөлу бағытталған. Әлем елдері білім беруге ЖІӨ көлемінің орта есеппен 4,7% жұмсайды. Дегенмен, Қазақстандағы білім беруге ЖІӨ-ден бөлінетін шығыстар әлі ұсынысты деңгейден төмен болып қалуда. 2019 жылы ол 3,62% болды, бұған дейінгі екі жыл көрсеткіштерінен жоғары (3,15 болды 2018 ж. және 3,39 болды 2017 ж.).

2018 жылғы Дүниежүзілік банктің «Жаһандық экономикалық перспективалар: Күңгірт аспан» (Global Economic Prospects: Darkening Skies) баяндамасында 2019-2021 жж. Қазақстанның ЖІӨ өсу көрсеткіштері болжамдары келтірілген. ҚР 2019 ж. ЖІӨ өсу сценарийі нақты жағдайлармен сәйкес келеді және 3,5% құрады (ауытқу 0,1%), ал 2020 және 2021 жж. – 3,2%. Неғұрлым толық көріністі ұсыну үшін Қазақстанның білім алуға жұмсалатын шығындарын елдің бүкіл тәуелсіздігі кезеңімен, тарихи тұрғыдан қарастырамыз:

б-диаграмма. ҚР білім беру шығындары

Рисунок 1.1.7. Расходы РК на образование

ҚР Тәуелсіздігінің барлық жылдары ішінде білім беруге арналған шығыстар ЖІӨ-нің 3% төмен түспеді. Орта есеппен 1991 жылдан білімге құйылған инвестициялар ЖІӨ-нің 3,8%-н құрады. Қазақстан ЭЫДҰ елдерінде қаржыландыруға жақын көрсеткіштерге және БҰҰ ұсынысты ұстанымдарына ЖІӨ 4,5% көрсеткішпен 2012 жылы таяп келеді. Дегенмен 1991 жылы ЖІӨ-де барлығы 85,8 млн теңге көрсеткіш 6,4%-ға тең болды.

Білім беру саласындағы қаржыландыру көлемінің ұлғаюы елдің ЖІӨ-нің өсуіне пропорционалды. Бұл ретте орта білім беруге арналған шығындар Қазақстан тәуелсіздігінің бүкіл кезеңі үшін мемлекеттік шығындар жүйесіне қаржы құйылуының елеулі бөлігін құрайды. Соңғы 20 жылда орта білім беруге бөлінген инвестициялар тек 2012 жылы 1,9% және 2013-2015 жылдардағы 1,7% болған 4-жылдық кезеңді есепке алмағанда тұрақты түрде ЖІӨ 2%-ын құрады. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқуға, техникалық және кәсіптік білім беруге, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруге арналған қаржыландыру көлемі ЖІӨ 0,5%-нан асқан жоқ.

Орта білім беруге жұмсалатын шығыстарда тепе-теңдік қағидатын және мектептер арасындағы қаражатты бөлудің пропорциональдығын ескеру қажет. Алайда, ЭЫДҰ зерттеулері атап өткеніндей, Қазақстанда білім берудің элитарлығына назар аударады, бұл әділдік пен сапаны орнатуға кедергі келтіреді. Назарбаев Зияткерлік мектептері (бұдан ары – НЗМ) дарынды білім алушыларды қалай қабылдаса, дәл солай үздік мұғалімдерді қабылдай отырып, қарапайым жалпы білім беретін мектептерге қарағанда үш есе жоғары қаржыландыруға ие болатыны белгілі.

Ауылдық ШЖМ қаржыландырулары туралы ақпараттардың алалығы. Белгілі қазақстандық сарапшы, BTS Digital білім беру жобаларының жетекшісі Саясат Нұрбек ауыл мектептеріне мардымсыз қаржы бөлінеді, бір білім алушыға жылына шамамен 50 мың теңгеден аз қаржы шығындалады деп есептейді. «Қаржылық орталық» АҚ президенті А.И. Ибраимов мүлдем басқа сандық көрсеткіштерді алға тартады және ол ШЖМ-да бір баланы қамтамасыз етуге 1 млн-нан 3 млн-ға дейінгі бюджет қаражаты жұмсалатындығын хабарлайды. Қалада бір баланы оқытудың өзіндік құны шамамен 250-300 мың теңге. «Егер салыстыртын немесе ұқсастық жүргізетін болса, онда КИМЭП және Қазақстан-британдық университет сияқты беделді жоғары оқу орындары бір студентке қаншалықты шықса, ШЖМ-де дәл сондай», - деп қорытындылайды Асқар Ибраимов.

Зерттеулер көрсеткеніндей, ШЖМ-де бір оқушыға жұмсалатын нақты шығындар қаламен салыстырғанда, орташа есеппен 4 есе жоғары. Мемлекет үшін ШЖМ мазмұны, оны қамтамасыз ету бірнеше себептер бойынша қымбат болады. ШЖМ-де сыныптардың толықтырылуы төмен, ал штат пен оқушылар құрамы қарапайым мектептегі сияқты. ШЖМ аудандық және облыстық орталықтардан жырақ орналасқан, көбіне оқушыларды жеткізу қажеттілігі туындайды. Бүгінгі таңда интернаттар салу құрылысын көтеру өткір мәселе болып тұр.

2013 жылдың 1 қыркүйегінен бастап орта білім беру ұйымдарында жан басына шаққандағы қаржыландыруды сынақтан өткізу басталды. Апробацияға еліміздің 5 өңіріндегі (Ақмола, Алматы, Ақтөбе, Шығыс-Қазақстан және Оңтүстік-Қазақстан облыстары) 63 пилоттық мектептер қатысты. 2017 жылдың 1 қаңтарынан қосымша астаналық 5 мектеп және 5 мектеп Алматы қ. қосылды. Өткен 2019-2020 оқу жылдары апробациядан 73 мектеп өтті. 2020-2021 оқу жылдары жан басына шаққандағы қаржыландыруды барлық ірі қалалар – облыс орталығы мектептерінде енгізу жоспарланған. Бұдан әрі, ШЖМ және өзге мамандандырылған мектептерден басқа, республиканың барлық мектептерінде енгізілетін болады.

Қаржыландырудың жаңа схемасы қаражатты мектептерді дамытуға бөлуге, бюджетті бөлудің ашықтығын арттыруға бағытталған. Білім беруге арналған шығыстар ҚР БЖҒМ де айқындалады және жергілікті білім басқармалары арқылы тікелей мектептерге орталықтандырылып бөлінеді. Орта мектептердегі пилоттық жан басына шаққандағы қаржыландыруды сүйемелдеуді және мониторингілеуді «Қаржылық орталық» АҚ жүзеге асырады. 2018 жылы бағдарламаны іске асыруға 4,8 млрд теңгеден аса қаражат бөлінді, 2019 жылы оның көлемі 23 млрд теңге дейін ұлғайтылды, ал 2020 жылы 125 млрд 918 млн теңгеге жеткізу жоспарлануда.

Жан басына шаққандағы қаржыландыру нормативі ҚР Білім және ғылым министрінің 2013 жылдың 30 қазанындағы бұйрығымен бекітілген Орта білім беруді жан басына шаққандағы нормативтік қаржыландыру әдістемесіне сәйкес бір оқу жылына есептеледі. Бір білім алушының оқу құнының мөлшері, білім беру бағдарламаларын іске асыру түрі деңгейі мен орнына байланысты болады. 2019 жылы әрбір балаға орташа есеппен 224 мың теңгеден бөлінді.

Білім беруді қаржыландырудың үш негізгі көзі – мемлекет, донорлар және үй шаруашылықтары. 2019 жылдың Білім мониторингі бойынша жыл сайынғы ЮНЕСКО баяндамасында, білім беруге бөлінген жалпы шығынның 79% мемлекет үлесіне, үй шаруашылығына – 21% түсетіндігін атап өтеді.

Донорлар табысы төмен елдерде білім беруге жұмсалатын жалпы шығыстардың 12% және табысы орташадан төмен елдерде 2% төлейді.

Халықтың білім алуға жұмсаған шығындары маңызды мәселе болып табылады. Олардың үлесі жалпы шығындардың есебінен азаюды жалғастырып келеді. Егер 2012 ж. білім алуға шығатын шығыс үлесі жалпы шығыстардың 3,88% құраса, 2018 ж. шығыстардың көлемі 2,76% дейін төмендеген. Халықтың білім алуға жұмсалатын шығындарының қысқаруы жағдайында, қала мен ауыл арасындағы білім беруге жұмсалатын шығыстардағы алшақтықтың күшеюін байқауға болады. 2012 мен 2018 жж. аралығында ауыл тұрғындары білім алуға қала тұрғындарына қарағанда екі есе аз шығынданды, аралық айырмашылық 2012 ж. 25,8% болса, 2018 ж. 46,2% дейін өскен.

Ауыл мен қала тұрғындары шығындарының құрылымын зерттей отырып, ресми және бейресми білімге қол жеткізу мәселесіндегі аумақтық айырмашылықтарды анықтауға болады. Қала тұрғындары мектепке дейінгі білімге көп қаражат жұмсайды (32,2%), ауыл тұрғындары – жоғары білімге (26,2%) салады. Қала тұрғындарымен салыстырғанда ауылдықтар жолға жүруге қаражатты көп жұмсайды (2 есе) және ересектерді оқыту үшін (7 есе). Ауылдың ересек тұрғындарының қосымша білімге деген жоғары сұранысы болуы айқын. Сонымен қатар, қалалықтардың репетитор қызметіне жүгінуі (9,3%) шамамен 5 есе жоғары, ауылдық елді мекендермен салыстырғанда (1,8%). Білім беру қызметтері нарығында сан алуан ұсыныстардың болуы, бейресми білім түрлеріне қол жетімділік, бұл фактолар қала тұрғындарының артықшылықты жағдайын растайды. Бұл жағдай ауылдық және қалалық оқушылар арасындағы академиялық жетістіктердегі теңсіздікке сөзсіз әкеледі.

ШЖМ мұғалімдерінің біліктілік сипаттамасы

Көптеген зерттеулер тұжырымдағандай, оқыту сапасы мен педагог кәсібилігі оқушылардың академиялық жетістіктерін айқындайтын ең маңызды факторлар болып табылады. Мұғалім білім алушылардың білімін, дағдылары

мен іскерлігін дамыту және трансляциялау процессінде басты ұйытқы болып табылады. Британдық ғалым Лоуренс Стенхауз атап көрсеткендей, *«мектеп әлемін ішінен өзгерткен мұғалімдер, мектептің өзін де өзгерте алады»*.

ШЖМ-де білім беру сапасына әсер ететін факторларды зерделеудің келесі қадамы педагог кадрлардың сандық және сапалық құрамын талдау болып табылады.

Елімізде барлығы 329 623 педагог қызметкер бар, олардың ішінде ауылдық жерде – 59,3% немесе 195 306 мұғалім. ШЖМ педагогикалық корпусының сандық және сапалық талдауы келесі жағдайды аңғартады. 2019-2020 оқу жылы ШЖМ-де 15% (49 407) педагог кадрлар қызмет атқарды. Олардың ішінде жоғары білімге иелері 40 254 адам (81,5%), техникалық және кәсіби мамандар - 9070 (18,5%). ШЖМ жалпы білім беру мектептерін аяқтағаннан кейін жұмыс жасап жатқан 83 (0,2%) педагог. Магистр деңгейін алған мұғалімдердің саны қала мектептерінде 3 есе көп, ауылдық мектептерде 33,8% магистр жұмыс жасайды, бұл еліміздегі барлық ауыл педагогтарының жинақтап алғандағы 1,2%-ын құрайды.

ШЖМ педагогтері салыстырмалы түрде төмен біліктілік сипаттамасына ие. Жоғары категориялы ШЖМ педагогтерінің үлес салмағы 1,6 есе аз, еліміз бойынша орташа көрсеткіш - 14,8% (ҚР – 23,7%). Бірінші категориялы педагогтер үлесі 34% құрайды, ШЖМ барлық педагогтері есебімен алғанда екінші - 25,8%. ШЖМ педагогтарының 25,4% категориясыз, яғни ешқандай категория жоқ. Педагогтардың неғұрлым төмен квалификациялылары Шығыс-Қазақстан (12,1%), Солтүстік-Қазақстан (12,1%), Ақмола (11,7%), Қостанай (10%) облыстарында.

ШЖМ педагогтарының төмен біліктілік сипаттамасы, олардың кәсіби деңгейін арттыру бағытындағы қызметті күшею талабын қояды.

Қазақстанда бұл мәселені 1991-2002 жылдары А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті базасына қарасты Республикалық оқу әдістемелік орталығы (РОӘО) тиімді жүзеге асырды. РОӘО республикадағы

ШЖМ ерекше жағдайларында педагогикалық процесті басқарудың, оқу процесін ұйымдастыру бойынша инновациялық әзірлемелерді таныстыру мен таратудың, оқушыларды тәрбиелеу, ауыл мектептерінің жаңа модельдерін құру тиімді тәжірибесін жинақтаған нақты іскер орталық болды. РОӘО жоспары бойынша еліміздің облыс орталықтарындағы университеттер базасында халықаралық және республикалық семинарларды өткізу тәжірибесі жемісті болды (1991 ж. - Қарағанды, 1992 ж. - Қостанай, 1994 ж. – Қызылорда, 1995 ж. – Орал, 1996 ж. – Жамбыл, 1997 ж. – Көкшетау, 2002 ж. – Өскемен), әр облыс қолдарында бар ауылдық ШЖМ жұмыс істеу тәжірибесімен бөлісті. Аталған ұйым тек Қостанай аудандық орталықтары ғана емес, республиканың өзге облыстарында ШЖМ мұғалімдерімен кездесулер және жылжымалы семинарлар ұйымдастырды. Дегенмен, орталық 2000 жылдың басында қаржыландырудың болмауына орай, өзінің белсенді қызметін тоқтатты.

Қазіргі таңда педагогикалық шеберлікті арттыру курстарының кең спектрін Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, «Өрлеу» Ұлттық біліктілікті арттыру орталығы (бұдан әрі – «Өрлеу» ҰБАО), «НЗМ» ААҚ Педагогикалық шеберлік орталығы (бұдан әрі – ПШО) және олардың аймақтық бөлімшелері ұсына алады.

Социологиялық сауалнамалар қорытындысы көрсеткендей, ШЖМ мұғалімдерінің басым көпшілігіне келесі сұрақтар қойылған: «Оқу процесіндегі АКТ қолданысы проблемалары бойынша жетілдіру курстарын қандай ұйымдар өткізді?» және «Сіздің пікіріңізше, қандай ұйымдар біліктілікті арттыру курсының неғұрлым сапалы өткізді деп атай аласыз?» деген сауалдарға – «Өрлеу» ҰБАО деп жауап берді. Орталықтың ресми сайтымен танысып шығып, тиімді жұмыстар, оның ішінде онлайн режимдегі қызметтер Орталықпен де, көп жағдайда олардың филиалдары жүргізіп жатыр деген пікірге тоқталдық. Филиал сайты платформасында «Өрлеу» ҰБАО» АҚ Қостанай облысы бойынша Педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институтының «Қашықтықтан оқыту орталығы» бөлімі бар, 10 компоненттен тұратын контент,

конкурс, олимпиада, конференция, семинар/вебинарлар туралы ақпараттар ұсынады. ШЖМ мұғалімдері үшін қызықты әрі пайдалы барлық пәндер бойынша видеолекциялар каталогы тіркелген, кәсіби желілік бірлестікке қосылып мұғалімдердің өзара сұхбатына қатыса аласыз, сондай-ақ педагогтың оқу-әдістемелік қызметінің көптеген бағыттары бойынша қашықтықтан білім алуға мүмкіндігіңіз бар.

ЭЫДҰ-ның 21 елі басқа мемлекеттердің тәжірибесінен қашықтықтан оқыту курстарын ұсынады. Біліктілікті арттыру өндірістен қол үзбей, тікелей мектеп базасында жүзеге асырылады.

ҚР ШЖМ педагогтерінің кәсіби өсуінің жаңа кезеңі электрондық оқыту жүйесінің арқасында білім беруді ақпараттандыруды дамытумен басталады деп жоспарланды. Бұл жүйе 2011-2013 жылдары 1070 мектепке енгізілді (2011 - 31, 2012 - 537, 2013 - 502), оның ішінде 457 ауылдық мектептер болды. Мектептер 10 603 цифрлық білім беру ресурстарына қол жеткізді. Оқытудағы АКТ қолданысымен 32 мың педагог кәсіби компетенциясын жоғарылатты. 2015 жылдан АКТ-модулі барлық қысқа мерзімді біліктілікті арттыру курстарына қосылды. Оқытудағы АКТ қолданысы бойынша біліктілікті арттырудан өткен жалпы педагогтар саны, 2011-2015 жылдары 252 449 адамды құрады.

Қазақстандағы білім беру жүйесін цифрландыруға байланысты мемлекеттік қызмет көрсетуді автоматтандыруға бағытталған түрлі жобалар жүзеге асырыла бастады. Ашық білім берудің ұлттық платформасы – бұл телеконференциялар мен вебинарларды, білім беру курстарын, онлайн сабақтар кешенін және тағы басқаларды қамтитын аппараттық бағдарламалық кешен. Қашықтықтан оқыту кешені meet.mail.kz платформасында орналасқан. Ол виртуалды сабақтарды ұйымдастыруға және кез келген пән бойынша сабақтарды қашықтықтан өткізуге мүмкіндік береді. Цифрлық білім берудің осы пилоттық жобасы меншік нысанына қарамастан барлық білім беру ұйымдарына қашықтықтан оқытудың жаңа ақпараттық және педагогикалық технологияларын пайдалануға мүмкіндік береді.

Оқу-тәрбие процесінде АКТ қолданысы бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өту туралы мәселемен ауыл мұғалімдеріне жүгіндік. Осыған ұқсас курстардан 36% мұғалім, оның ішінде 81% соңғы үш жыл көлемінде өткен екен. Барлық курстар «Өрлеу» ҰБАО ұйымдастыруымен жүрген. Онлайн-режимінде біліктілікті арттыру курстарынан өту туралы келесі сұраққа берілген жауаптарда оптимизм аз болды. ШЖМ бірде-бір педагогы мұндай санаттағы курстардан өтпеген. Әрі ШЖМ-дағы интернет жылдамдығы 4 Мбит/с-тан төмен жағдайда, жұмыстан қол үзбей онлайн курстардан өту де мүмкін емес.

Біліктілікті арттырудың тұтастай жүйесі, Қазақстан мектептерінің білім беру процесіне жаңартылған оқыту бағдарламасының енгізілуіне байланысты түзілді. 2019-2020 оқу жылынан бастап республиканың барлық мектептері мен сыныптары «обновленкаға» көшті. Ауқымды мектеп реформасы алдын-ала дайындық шараларымен басталды. 2016 жылдан бастап ПШО мұғалімдерін даярлау мақсатында біліктілікті арттыру курстары қолға алынды. Олар алынған тәжірибені орта білім беру жүйесіне тарату бойынша жоспарлы жұмыс жүргізді. 2018 жылғы тәжірибені таратудың қорытындысы еліміздің жалпы білім беретін мектептеріне жаңартылған мазмұнды енгізу, білім беру мазмұнын жаңарту және педагогтардың біліктілігін арттыру бойынша 20 әдістемелік орталық құру болды. Үш жыл ішінде ПШО мен ҰБАО «Өрлеу» курсынан 256 215 педагогикалық қызметкер өтеді, яғни жалпы мұғалімдер санының шамамен 75% құрайды [43].

ПШО-да мектеп тренерлері мен үйлестірушілерінің пулын қалыптастыру арқылы әрбір мектептің ішкі әлеуетін арттыру бойынша жұмыс жалғастырылды. Мектеп тренерлері ретінде дайындалған көшбасшы-мұғалімдер, педагогикалық ұжымға жаңартылған білім беру мазмұнын енгізу процесінде консультациялық қолдау көрсететін болды.

2018 жылы дайындықтан өткен тренерлердің жалпы саны 32 341 жетті және әрбір мектепті әдістемелік активпен қамтамасыз ету жұмысы жүрді.

Сонымен қатар, 2016-2018 жылдар аралығында 3 918 мектеп басшысы «Менеджмент және мектептегі көшбасшылық» оқыту курсынан өтті.

Көрсетілген уақыт ішінде білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша реформаны іске асыруға бюджеттен 95 млрд теңгеге жуық қаражат бөлінді, онда шығыстардың негізгі баптарын оқу-әдістемелік материалдарды әзірлеу және мұғалімдердің біліктілігін арттыру курстары құрады. Олардың тиімділігін ҚР БҒМ тек оқу-әдістемелік әзірлемелердің санымен және осындай курстардан өткен мұғалімдердің қамтылуымен бағалады. Нәтижесінде тиімділікті бағалаудың мұндай құралдары бюджет қаражатын сапалы және мақсатты бөлуді бақылаудың толық тоқырауға түскендігін көрсетеді.

2018 жылдың сәуірінен қазақстандық педагогтер аттестациялаудың жаңа жүйесіне көшті. Жаңа форматтағы емтиханнан педагог кадрлардың 17,3% (18,8% – педагог-зерттеуші және педагог-шебер категориясымен, 11,8% – педагог-сарапшы категориясымен) өтті.

Жаңа жүйе бойынша аттестациядан өтудің алғашқы тәжірибесі педагогикалық қоғамдастық тарапынан көптеген сауалдар жауабын іздетті. Мұғалімдер үшін тест базасымен алдын ала танысып алмай, тестілеуге қатысу, аттестаттау рәсімінен облыстық немесе аудандық орталықтарда өту және оның оқу жылының соңындағы емтихан тапсыру кезеңіне сай келуі үлкен қиындықтар туындатты. Әдеттегідей, анағұрлым көп қиындықтарды басынан өткерген ШЖМ мұғалімдері болды. Егер олар бірнеше пәннен қатар сабақ жүргізсе және бұл мамандардың дипломында екі пән жазылса (мысалы, «тарих және география», «химия және биология» және т.б.), онда екі пән бойынша бір уақытта қатар аттестациядан өту мүмкіндігі болды.

Қазақстандықтар үшін қиындық тудырғаны 2019 жылдың соңындағы отандық педагогтердің жартысынан астамының (56%) Ұлттық біліктілік тестілеуден өте алмаулары болып саналады. Аттестаттаудың жаңа ережелері, көптеген мұғалімдердің пікірінше, тестілеуден өтудің және жалақыға кепілдеме

қосымша ақы алуды болдырмау үшін жасалған. Сонымен қатар бұл жағдай ұстаздық мамандықтан бас тартудың басты себептері болып табылады.

Осындай резонанстық тәжірибені ескере отырып, педагог қызметкерлерді аттестаттаудан өткізу ережелері мен шарттарына өзгерістер енгізілді. Негізгі өзгерістер тестілеуден өту форматына қатысты болды (қағаз нұсқаның орнына электронды нұсқа), мұғалімдер мектеп басшылығына хабарламай, тестілеуге қатыса алды, ал нәтижесі аттестаттаудан өтушінің тек өзіне ғана белгілі болды. Педагогикалық жоғары оқу орындарының оқытушылары мен түлектері де тестілеуден өтіп, «педагог-модератор» квалификациясын ала алды.

Осылайша, педагогикалық біліктілікті арттыруға бағытталған түрлі семинарлар, конференциялар мен курстар «Өрлеу» БАҰО, ПШО, олардың өңірлік бөлімшелері тарапынан ұсынылады және өткізіледі, алайда материалдық базаның жеткіліксіздігі және ШЖМ-де кең жолақты интернетке қолжетімділіктің болмауы салдарынан аталған ұсыныстарды онлайн режимде қолдану мүмкін болмай келеді. Дәл осы себептерден де мұғалімдер тәжірибе алмасу үшін басқа электрондық платформаларды, мысалы, ашық білім берудің ұлттық платформаларын қолдана алмайды. Сондай-ақ ауыл мұғалімінің күндізгі курстық даярлықтан өту мүмкіндіктері де шектеулі, оған сабақтарды басқа пәнмен ауыстырудың болмау себептерін қоса алып қарастыруға болады.

Ауылдық мектептердің материалдық-техникалық базасы

Жоғарыда атап өтілгеніндей, білім беру сапасына әртүрлі факторлар әсер етеді және ең маңыздыларының бірі – мектептің материалдық-техникалық базасының деңгейі және осы ресурстарды ұтымды пайдалану. Оқушылардың білім жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарлама, атап айтқанда PISA-2012 қорытынды зерттеуі оқушылардың білім жетістіктері мен мектептердің материалдық жабдықталуының өзара байланысына назар аудартады.

Бүгін біз ауылдық және қалалық мектеп арасындағы үлкен алшақтықтың куәсі болып отырмыз және ең алдымен ол материалдық-техникалық базадан көрініс табады.

2018-2019 оқу жылы 31 мектеп апаттық жағдайда болған және оның бәрі дерлік ауылдық жерде орналасқан. Оның ішінде 12 мектеп саманнан және 9 мектеп жағдайға амалсыз бейімделген жайларда орналасқан. Апаттық мектептер еліміздің 8 өңірінде (Ақтөбеде – 2, Атырауда – 5, Жамбылда – 4, БҚО – 5, Қарағандыда – 3, Қостанайда – 2, Қызылордада – 2, Түркістанда – 7 мектеп) қызмет жасауда. Мұндай мектептердің қауіпті жағдайында 10 389 оқушы білім алды.

ШЖМ-да жағдай одан да ауыр. ШЖМ-ның 35%-ы жағдайға еріксіз бейімделген жайларда орналасқан. 8,2% ШЖМ ғимараттары күрделі жөндеуді талап етеді. ЖАО деректері бойынша 842 мектеп әлі жөндеуден өтпеген. Өңірлер шеңберінде жөнделуі қажет мектептердің көбі Алматы облысында (өңірдің барлық мектептерінің 20%) орналасқан.

«Қазақстан Республикасы – 2020 білім беру жүйесінің статистикасы» Ұлттық жинағының деректеріне сәйкес, 10,2% немесе 534 мектептің спорт залдары бейімделген ғимараттарда орналасқан, ал мектептердің 25%-ы спорт залсыз, мүлдем спорт ғимараттары жоқ. Ауыл мектептерінің 15%-ында кітапхана жоқ, сондай-ақ асхана мен буфеттері де жоқ. 2 151 ауыл мектептерінің (30,8%) ауладағы дәретханалары ғана бар. 1 497 елді мекенде мектеп жоқ, 25 352 оқушы тасымалдаумен жақын мектептерге жеткізіледі. Аталған ауылдардың балаларын біліммен қамту үшін, балалардың 90% жақын мектептерге апарылады, 9% мектеп жанындағы интенаттарда жатып оқиды, 1% жуық бала білімге қол жеткізу үшін туыстарының қолында тұрып оқуға мәжбүр.

Оқу процессінде білім беру сапасын арттыру үшін жаңа модификация кабинеттері және интерактивті жабдықтарды пайдалану қажет. Қазақстанда мектептерді лингафондық және мультимедиялық кабинеттермен, интерактивті

тақталармен жабдықтау 2005 жылдан басталды. Дегенмен, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ШЖМ дамыту орталығының есептік құжаттарында көрсетілгеніндей, ШЖМ-де жаңа модификация кабинеттері мен басқа да интерактивті жабдықтар өте жеткіліксіз. Жаңа модификациялы оқу кабинеттері жоқ, ШЖМ физикадан 1 102 (33,7%), химиядан – 1 273 (39%), биологиядан – 1 283 (39,3%), математикадан – 958 (29,3%) және лингафондық кабинеттер – 1 600 (49%). 2019-2020 оқу жылы 728 ШЖМ, немесе барлық ШЖМ 25% сәл жоғары бөлігі ғана лингафондық және мультимедиалық кабинеттерге ие болды.

Ақпаратты-коммуникациялық технологиялармен жабдықтау

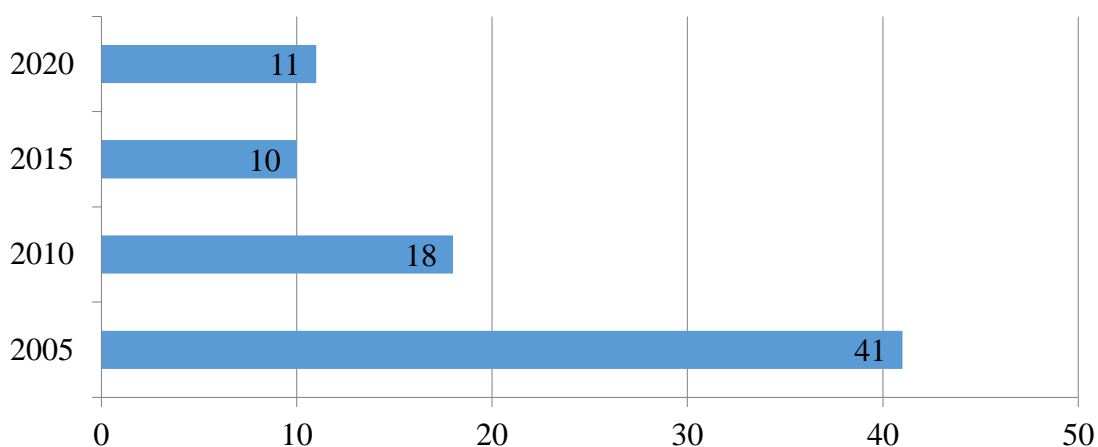
Білім беру жүйесін ақпараттандыру процесі қазіргі қоғам дамуының басым бағыттарының бірі болып табылады. Қазіргі әлемде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды меңгеру оқу мен жаза білу сияқты қасиеттермен қатар жүреді және әрбір азамат үшін қажеттілік.

2017 жылдың ортасында қабылданылған «Цифрлық Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы аясында білім беруді ақпараттандыру және цифрландыру білім беру жүйесін дамытудың стратегиялық маңызды бағыты ретінде өзекті болып табылады.

Білім беруде АКТ-ны қолдану оқу процессін 3 есе күшейтетіні, сонымен бірге оқыту сапасын 2-3 есе жақсартатыны дәлелденген, мұны әртүрлі мемлекеттердің педагог-ғалымдары (АҚШ - Симур Паперт, профессор, конструкционизм педагогикалық философиясының негізін қалаушы, Индия – Абдул Вахид Хан, ЮНЕСКО Бас директорының орынбасары, Ресей – РАҚ білімді ақпараттандыру ҒЗИ Роберт И.В., Каймин В.А. арнаулы зерттеуі; Қазақстан – профессор Нұрғалиева Г.К. ғылыми мектебі) растайды. Мектептің білім беру саласына АКТ енгізудің әлеуметтік аспектісі, барлық қазақстандық мектептерге, оның ішінде ШЖМ-ді қоса алғанда, қашықтықтан оқулары үшін бүкіл мектеп пәндері қолжетімді болады.

Қазақстанда білімді ақпараттандыруды дамыту және мектептерді компьютерлермен және интерактивті жабдықтармен қамтамасыз ету жұмысы қолға алынған. 2005 жылы бір компьютерге шаққанда 41 білім алушы келген болса, оның ішінде 36 – ауылдық жерде, ал 2010 жылы аталған көрсеткіш 18-ді құраған, 2015 жылы - 10 оқушыға бір компьютерден келген. Бүгінде 11 мектеп оқушысына 1 компьютерден келеді.

7-диаграмма. 1 компьютерге шаққандағы білім алушылар саны

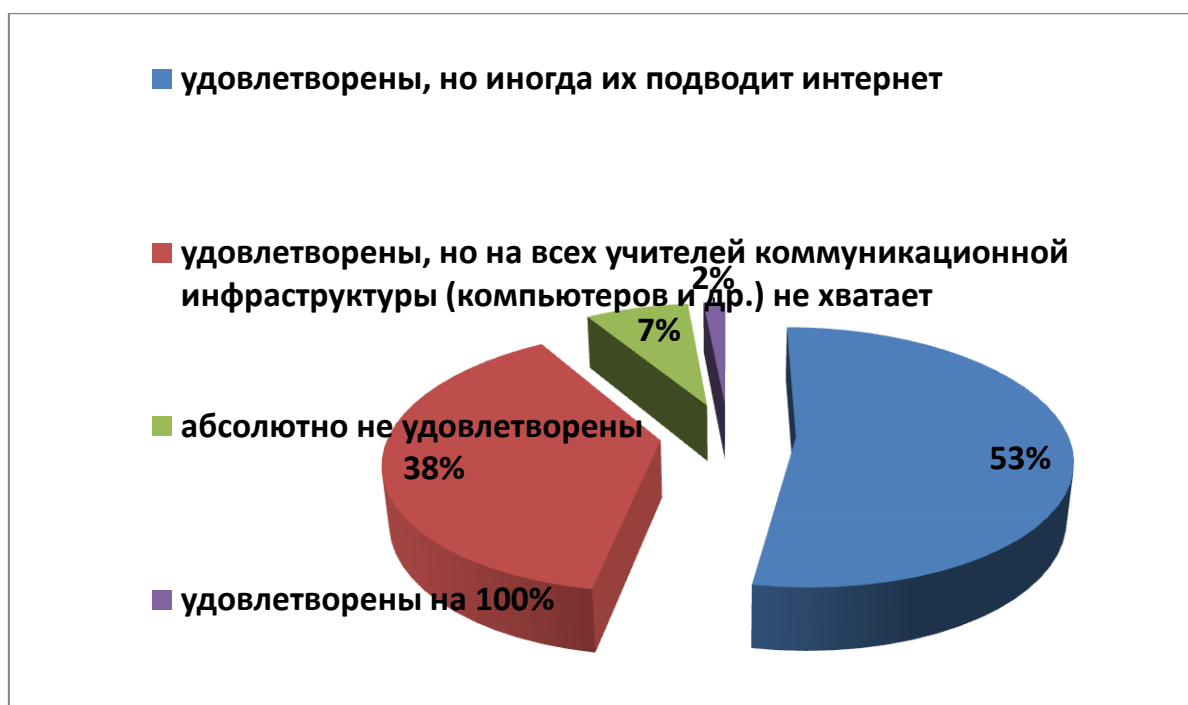

Білім беру жүйесін ақпараттандыру саясатын мемлекет тарапынан қолдау болғанына қарамастан, бұл салада әлі де күрделі проблемалар қалып отыр. Атап алғанда, Қазақстан 5-6 адамға бір компьютерден келетін компьютерлендірудің мүмкіндікті жалпыәлемдік көрсеткішіне әлі қол жеткізе алған емес. Оның үстіне, Атырау, Қостанай және Қызылорда облыстарының мектептері түгелімен компьютерлендірілген жоқ. Компьютерлердің жалпы санының 35% аса бөлігі ауыстыруды талап етеді.

Ауыл мектептерінде назар аударарлық жағдай қалыптасқан. ШЖМ-де 4 білім алушыға бір компьютерден келеді. Бірақ, еліміздегі бүкіл мектептердің барлық компьютерлерінің жалпы санынан 35% ауыстыру қажеттілігі болса, онда ауыл мектептері және ШЖМ-де қолданыстағы компьютерлерді ауыстыру қажеттілік көрсеткіші 80% жетеді.

2007 жылдан бастап «Онлайн оқыту жүйесі» жобасының шеңберінде мектептерге интерактивті жабдықтар жеткізіле бастады. 2009 жылы ШЖМ-нің 28% интерактивті жабдықтармен жасақталды. 2016 жылға қарай бұл көрсеткіш 5 699 мектепті қамтыды, жабдықтардың 27 332 интерактивті тақталар, оның ішінде 11 572 (42,3%) – ауыл мектептеріне бөлінген. 2019-2020 оқу жылының мәліметтері бойынша ШЖМ 6239 интерактивті тақталармен жабдықталған, оның ішінде анағұрлым мол жабдықталған Шығыс Қазақстан облысының (1078) ШЖМ болып есептеледі, ал ең аз жабдықталған – Маңғыстау облысы (44). Дегенмен, оқушылардың АКТ-ға қол жеткізу мүмкіндіктері әлі де шектеулі. Әрі мектептердің әлемдік білім беру интернет-ресурстарына қолжетімділік көрсеткіші де төмен болып қалуда. Электрондық оқыту жүйесіне тек 1075 мектеп тартылған.

ШЖМ ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылыммен жабдықтау деңгейін анықтау мақсатында 2019 жылдың мамыр-маусым айларында ШЖМ мұғалімдерімен әлеуметтік сауалнама жүргізіліп, ал 2020 жылдың қаңтар-наурыз айларында ШЖМ директорлары және меңгерушілерінен сараптамалық сұхбат алынды. 2019 жылғы сауалнама нәтижесі көрсеткендей, 41,5% респондент АКТ қамтамасыз етілуімен қанағаттанады, бірақ кейде интернеттің кідіріспен жұмыс жасайтындығын айтады, 30,2% қанағаттанады, дегенмен коммуникациялық инфрақұрылым (компьютерлер және т.б.) барлық мұғалімдерге жеткіліксіз, 5,7% мүлдем қанағаттанбайды және тек 2% жуығы ғана 100% қанағаттанады.

Мектеп директорлары және меңгерушілерімен ағымдағы жылы алынған жан-жақты тереңдетілген сауалды сұхбат нәтижесінде 2 жыл көлемінде ауыл мектептерін АКТ-мен қамтамасыз ету жағдайының мүлдем өзгеріссіз қалғандығы анықталды. Жалпы, олар мектептердің АКТ жабдықталуын оңды сипаттайды, бірақ оқу процесінде оларды пайдалану кезіндегі проблемалар туралы сақтықпен баяндайды. Мысалы, ШЖМ компьютерлік паркі соңғы рет 2007 жылға дейін жаңартылған, егер ауыл мектептерін жаңа компьютерлермен қамтамасыз еткен жағдайда, мамандандырылған жинақ-сыныптармен бірге жабдықтаған. Республикалық бюджеттен бөлінген қаражатқа, 2016 жылдан бері ШЖМ-ға жеткізілгені 2-3 компьютер немесе ноутбуктан. Көптеген мектептерде (тірек мектептерді қоспағанда) физика, химия және биология пәндік кабинеттері, лингафондық кабинеттер жоқ. Әрбір мектепте шамамен 2-3 интерактивтік тақтадан бар. Алайда, олардың жартысы жұмысқа жарамсыз және көпшілігі бір жылға жетпей қолданыстан шығып қалған.

Респонденттер мен ақпарат беруші информанттар пікірінше, ауыл мектептерін альтернативті балама оқу, методикалық құралдармен, сыныптан тыс жұмыстарға арналған көмекші құралдармен, ТЖҚ және АКТ жабдықтарымен

қамтамасыз ету қажет. Бұл жағдайда оқу-ақпараттық қорлар мұғалімдерге әр оқушының қажеттілігін қанағаттандыра аларлық ең маңызды материалдарды таңдауға мүмкіндік береді. Олар сондай-ақ электрондық ақпарат көздерінен (желіні қоса алғанда): виртуалды кітапханалар, зертханалар, мәліметтер базасы, кеңес беру қызметтері, электрондық оқулықтар, оқу құралдары және т.б. арқылы ақпарат қолданысын кеңейтеді.

Кең жолақты интернетке қолжетімділік

Қазақстандық мектептердің интернетке қолжетімділігін арттыру бойынша жұмыстар жылдан жылға арта түсуде. Мысалы, 2005 жылы мектептердің 75% Интернетпен қамтылды, оның 70%-ы ауылдық мектептер, ал 2010 жылы 98% және 97%, тиісінше ауылдық мектептер үлесінде болды. Жоғары жылдамдықты интернетке 2010 жылы мектептердің 34% қолжетімді болды және оның 11,5%-і ШЖМ. 2015 жылы мектептердің жалпы санының 27,44% жекелеген өңірлер арасындағы елеулі алшақтықпен жылдамдығы 4-тен 10 Мбит/сек. дейінгі кең жолақты интернетке қол жеткізді: 100%-дық қолжетімділікпен Алматы қаласының мектептері қамтылды, ал дәл осы уақыт шеңберінде Ақтөбе және Қостанай облыстарында интернетке қолжетімділік 10,66% және тиісінше 13,83% құрады. «Материалды-техникалық қамтамасыз ету және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ)» тобы көрсеткіштерінің нәтижелері бойынша ең жоғарғы индекстер Алматы (1,0) және Астана (0,798) қалаларында, ал ең төмен көрсеткіш Қостанай (0,522) және Ақтөбе (0,533) облыстарында байқалады.

Бүгінгі таңда республика көлемінде интернет желісіне қолжетімділіктің үлес салмағы бойынша 100% мектептер құрайды, оның ішінде 4020 мектеп, немесе 55% 4 Мбтс/с аса жылдамдықты интернетке ие болды. Бұлардың басым көпшілігі негізінен қала мектептері. Жағдай ШЖМ-да анағұрлым күрделірек. Қазақстанда 4 Мбит/с төмен жылдамдықты интернетпен қамтамасыз етілген ШЖМ басым, мұндай мектептердің саны 1952, немесе 69%. Дегенмен білім

берудің ақпараттық инфрақұрылымымен қамтамасыз етілген цифрлық білім беру ресурстарын толыққанды пайдалану үшін 4 Мбит/с. жоғары жылдамдықты интернетке қосылу қажет.

2019-2020 жж. далалық зерттеулердің нәтижелері бойынша сапалы интернетке қол жеткізу неғұрлым өткір қойылған мәселе болды. Біз зерттеген барлық ауыл мектептерінде 4 Мбит/с және одан жоғары жылдамдықты кең жолақты интернетке қолжетімділік жоқ болып шықты. Интернеттің нақты жылдамдығы шамамен 1,5-2,9 Мбит/с. шегінде болды. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің басым бөлігі (95%), интернет сапасының төмендігіне шағымданды. Жоғары жылдамдықты интернет қала мектептерінде, аудан орталығының мектептерінде болуы мүмкін. ШЖМ-да интернеттің «нашар» екендігіне көз жеткізу үшін шалғай ауылдарға барудың қажеті де жоқ, елордадан 50 км қашықтықтағы ауылдарға бару немесе Алматыдан небары 25 км қашықтықта тұратын Қаскелең мектебі оқушыларының интернетке қосыла алмау шарасыздығына назар аударсаңыз жеткілікті.

Тарауды қорытындылай келе, қазақстандық мектептерде сапалы білім берудің дамуына кедергі келтіретін бірнеше себептерді анықтаған TALIS-2018 халықаралық зерттеулерінің қорытындыларын келтіреміз. Аталған зерттеуге қатысқан мектеп директорлары басты үш кедергіні ажыратып көрсетеді: цифрлық жабдықтардың жетіспеушілігі немесе стандарттарға сәйкес келмеуі, интернетке қолжетімділіктің болмауы немесе оның шектеулілігі, мектеп инфрақұрылымындағы сәйкессіздік, оның талаптарға сай болмауы. Осылайша, мектептердегі білім беру сапасын арттыру жолындағы негізгі қиындықтар материалдық-техникалық қамтамасыз етумен, интернет және ақпараттық технологиялар сапасымен байланысты.

Осы 2018 жылдары жүргізілген келесі ICILS халықаралық зерттеу аясында, мектеп оқушыларының компьютерлік технологияларды қолдану тиімділігі бағаланған болатын. Тестілеу оқушылардың ІТ-компетенцияларының деңгейін және мектепте оларға жасалынған жағдайлардың сапасы бойынша

мәліметтер келтіреді. Қазақстан бұл зерттеуге 2018 жылдың сәуірінен мамыр айына дейін тартылды. Халықаралық іріктеу арқылы зерттеуге шамамен 4000 қазақстандық сегізінші сынып оқушылары мен 2500 мұғалім қатысты. Зерттеу нәтижелері 2019 жылдың соңында жарияланды және қазақстандық мектеп оқушыларының ақпараттық технологиялар саласында көп артта қалушылығы анықталды. Халықаралық зерттеуге қатысқан 14 білім беру жүйесінің ішінде, қазақстандық білім алушылар ең төменгі нәтижелер көрсетті. IT-сауаттылық білімінің бұл деңгейі, ақпаратты-коммуникациялық технологиялар арқылы жүргізілген басқа зерттеулердің (мысалы, PISA-2018) нәтижелеріне әсер еткені сөзсіз.

Кең жолақты интернетке қолжетімділіктің болмауы, оқу-ұйымдастырушылық және әдістемелік сипаттағы көптеген проблемаларды туындатып отыр. Осыдан жалпы интернеттің сапасы туралы мәселе бой туындайды. Қазіргі төрелігі көрсеткендей, пандемия және карантиндік шектеулер жағдайында кең жолақты интернет ауыл мектебіне де, мұғалімдерге де, ал қашықтықтан немесе онлайн-оқыту кезінде, мектеп жасындағы балалары бар қазақстандық отбасылардың бәріне де қажет.

5 Оқу, математика және жаратылыстану бойынша жетістіктер: Қазақстандағы PISA-2018 зерттеу нәтижелері

Қатысушылардың халықаралық және ұлттық үлгісі

Қазақстанда 15 жастағы 212 229 білім алушылар, 616 білім беру ұйымдарында 19 507 білім алушы зерттеумен қамтылды (15 жастағы халықтың жалпы санының 92%). PISA-2018 Қазақстанда 2018 жылдың сәуір айынан мамыр айына дейін өткізілді. Халықаралық стандарттарға сәйкес, әрбір 15 жастағы (2002 жылы туған) 42-ге дейін білім алушы іріктелді, олар 22 /21/ - ге дейін оқушы қатысқан екі тест сессиясында қарастырылды.

PISA-2018-де өңірлер деңгейінде неғұрлым нақты статистикалық маңызды нәтижелер алу мақсатында ұлттық іріктеу ұлғайтылды. Егер Қазақстаннан, әдетте, шамамен 6 мың 15 жастағы білім алушы қатысса, онда PISA-2018-де олардың саны 616 (516 мектеп және 100 колледж) 19 507-ін құрады, 14 облыс пен Нұр-сұлтан және Алматы қалаларынан 15 жастағы білім алушылардың 92% - ын немесе 200 мыңнан астам оқушыларды қамтыды.

Қазақстанда қатысу пайызы 99% -ды құрады /22/.

Негізгі нәтижелер

- Қазақстанның PISA-2018-дегі орташа балл оқу сауаттылығы – 423, математикалық сауаттылық – 397 және жаратылыстану-ғылыми сауаттылығы бойынша 387 балды құрады, бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен айтарлықтай төмен (тиісінше 487, 489 және 489 балл).

- Қазақстандық білім алушылардың жартысынан көбі оқу (64,2%) және жаратылыстану (60,3%) сауаттылығы бойынша ең төменгі екінші деңгейге және математикалық сауаттылық бойынша (49,1%) жартысына қол жеткізе алмады. Математикалық сауаттылық бойынша үлгерімі нашар (2-деңгейден төмен) білім алушылардың үлесі 2009 жылмен салыстырғанда 10% - ға төмендеді, ал оқу және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 5% - ға өсті.

- Қазақстандық 15 жастағы білім алушылардың нәтижелері математикалық сауаттылық бойынша 79 елдің және әлемнің 54 елінің, оқу және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 69 елдің нәтижелерінен төмен болды.

- Оқу – бұл ұлдардың (374 балл) және қыздардың (401 балл) нәтижелерінде ең үлкен алшақтық бар бағыт, бұл – 27 балл. Жаратылыстану бойынша алшақтық қыздардың пайдасына 7 балды құрайды (401 балл). Математикалық сауаттылық бойынша айырмашылықтар статистикалық тұрғыдан маңызды емес (қыздар-424 балл, ұлдар – 422 балл).

- Оқыту тілдері бөлінісінде айтарлықтай айырмашылық сақталуда. Ең үлкен айырмашылықтар (70 балл) оқу сауаттылығы, жаратылыстану – 65 балл, математикалық – 38 балл бойынша байқалады. Бұл ретте барлық бағыттар бойынша PISA-2009-мен салыстырғанда алшақтықтың қысқаруы байқалады. Математикалық сауаттылық бойынша алшақтық екі есе қысқарды. Бұл қазақ тілінде білім алушылардың көрсеткіштерін жақсарту есебінен болды.

- Ауылдық жерлердегі білім алушылар бұрынғысынша айтарлықтай үлгермейді. Оқу сауаттылығы бойынша ең үлкен алшақтық байқалады: қалалық білім алушылар (401 балл) ауыл оқушыларынан (364 балл) 37 баллға озып отыр. Математикалық және жаратылыстану сауаттылығы бойынша айырмашылық сәйкесінше 22 және 23 баллды құрайды.

- Алдыңғы зерттеу циклдеріндегідей, 15 жастағы мектеп оқушылары 15 жастағы колледж студенттерінен едәуір алда. Математикалық сауаттылық бойынша айырмашылық 35 балл, оқу және жаратылыстану ғылымдары бойынша – 27 балл. /30/

Қазақстанда да, ЭЫДҰ елдері бойынша да оқу сауаттылығы нәтижелерінің төмендегені байқалады. Қазақстанда PISA-2018 (387 балл) циклінде білім алушылар оқу да негізгі бағыт болған кезде PISA-2009 (390 балл) көрсеткішінен 3 балға төмен нәтиже көрсетті. ЭЫДҰ нәтижелері PISA-2009-дағы 493 балдан PISA-2018-де 487 балға дейін төмендеді. /35/

Қазақстанда білім алушылардың жартысынан көбі (64,2%) оқу сауаттылығы бойынша 2-деңгейге жетпейді немесе үлгерімі нашар білім алушылар болып табылады (2.3-сурет). Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрақты даму мақсаттары тұрғысынан 2-деңгей "ең төменгі деңгей" ретінде анықталды, оны барлық оқушы орта білімнің соңына дейін алуы керек. Іс жүзінде бұл 2-деңгейге жетпеген студенттер көбінесе таныс емес немесе ұзақтығы мен күрделілігі орташа материалдармен жұмыс жасауда қиындықтарға тап болады дегенді білдіреді. Ұқсас мәтіндермен жұмыс жасау үшін оларға мәтінмен жұмыс жасамас бұрын кеңестер немесе нақты нұсқаулар қажет. ЭЫДҰ елдері

бойынша орта есеппен мұндай білім алушылардың үлесі 22,6% - ды құрайды, яғни Қазақстанға қарағанда үш есе аз. Сонымен қатар, 5 деңгейден жоғары нәтиже көрсететін мықты білім алушылардың үлесі Қазақстанда тек 0,4% - ды құрайды. Ресей мен Беларусьте олардың үлесі тиісінше 5,4% және 4% құрайды. ЭЫДҰ бойынша орташа – 8,7%. /38/

Ең төменгі және жоғарғы нәтижелерді бөлу

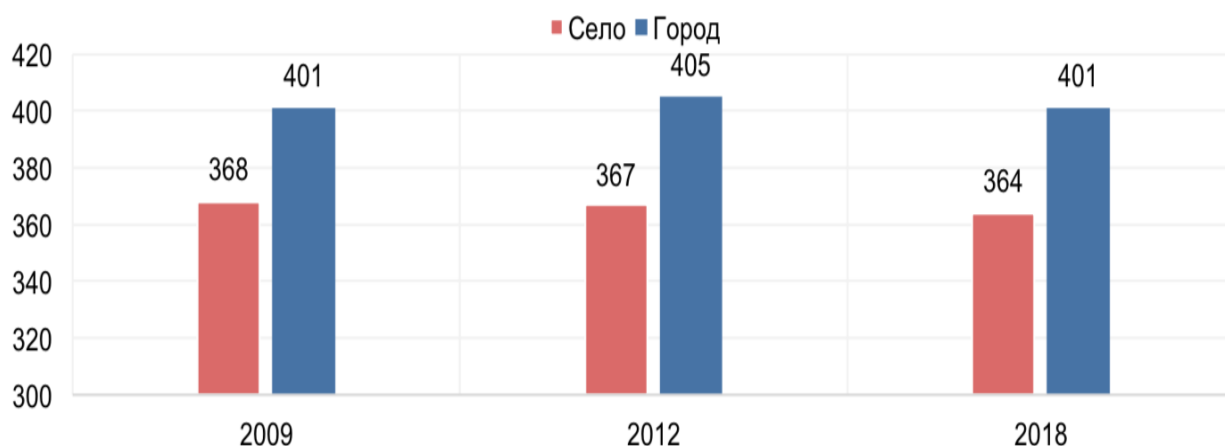
Ел нәтижелерінің маңызды көрсеткіші ең әлсіз және ең мықты білім алушылар арасындағы айырмашылық болып табылады. Ең жақсы әдіс – 10 және 90 пайыздық нәтижелерді қарау. 10-пайыз – бұл ең төменгі балмен білім алушылардың нәтижелері, ал 90-пайыз – ең жоғары балмен білім алушылардың нәтижелері болатын көрсеткіштер. Білім алушылардың тек 10%-ы нәтижені ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіштен жоғары көрсетті. Бұл ретте 10% 294 балға жетпейді. Жалпы, Қазақстандағы ең төмен және ең мықты білім алушылардың арасындағы айырмашылық 196 балды құрайды. Бұл ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіштен (260 балл) айтарлықтай төмен.

PISA-2009 циклімен салыстырғанда Қазақстанда білім алушылар арасындағы алшақтық 10-м (275 балл) және 90-м (513 балл) процентильдерде 42 балға қысқарды. Бұл 10-процентильдегі нәтижелердің өсуіне және 90-процентильдегі баллдың төмендеуіне байланысты болды (сурет. 2.5). Алайда, 2012 жылдың нәтижелерімен салыстырғанда айтарлықтай өзгерістер байқалмайды. /40/

Білім беру ұйымдарының орналасқан жері

PISA-2018-де қалалық және ауылдық білім алушылардың оқу дағдылары деңгейінде айтарлықтай алшақтық бар. Қалалық білім алушылар өздерінің ауыл оқушыларынан 37 балл алда келеді. 2009 жылғы циклмен салыстырғанда алшақтық 4 балға ұлғайды. Бұл өсу ауылдық білім алушылардың нәтижелерінің төмендеуі есебінен болды, Қалалық жерлерде білім алушылардың нәтижелері өзгеріссіз қалды (сурет. 2.6). /41/

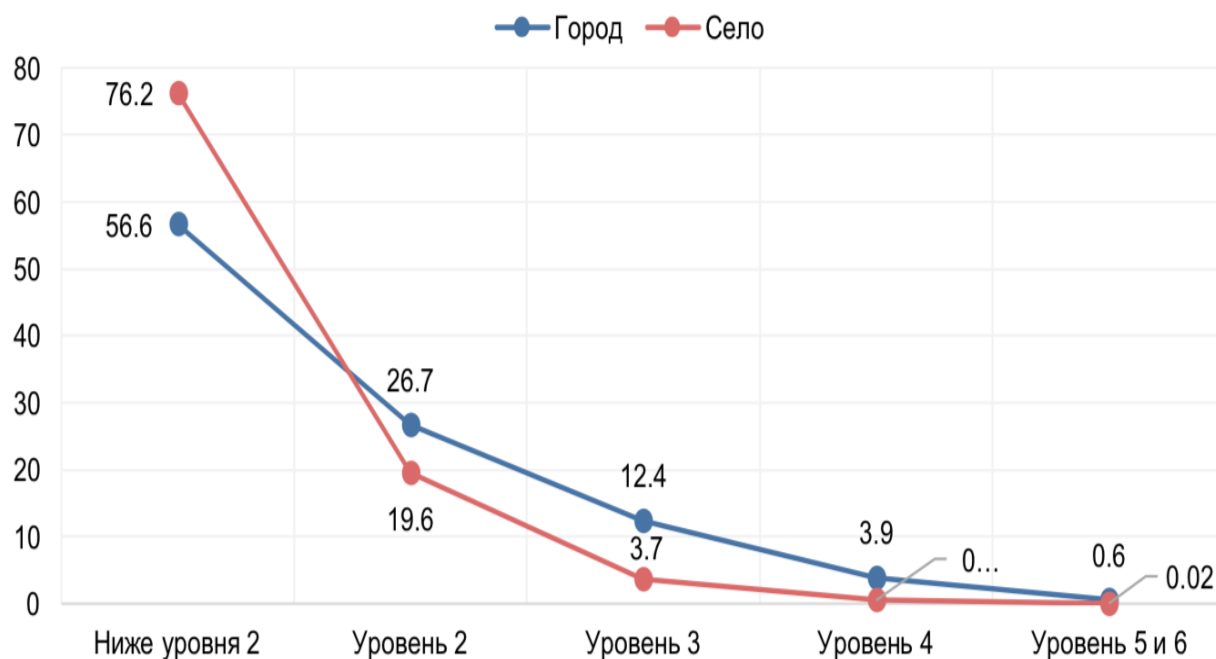
Рисунок 2.6. Результаты по читательской грамотности в разрезе местоположения организации образования и циклов, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Қалалық және ауылдық білім алушылардың оқу сауаттылығы деңгейлері бойынша бөлінуі де айтарлықтай ерекшеленеді. Ауылдық білім алушылардың төрттен үшінен астамы (76,2%) екінші деңгейге жетпейді. Қала тұрғындарының жартысынан көбі (56,6%). Үшінші және бесінші деңгейлерде қалалық білім алушылардың үлесі ауыл оқушыларынан үш есе, төртінші деңгейлерде 8 есеге жуық (сурет. 2.7). /42/

Рисунок 2.7. Доля обучающихся, достигших каждого уровня по читательской грамотности в разрезе город-село, %

Источник: Анализ национальной базы данных

Оқыту тілі

Алдыңғы циклдардағыдай, PISA-2018-де оқыту тілдері бөлімінде айтарлықтай айырмашылық бар. Қазақ тілінде оқытындар орыс тілінде оқытындардан 70 баллға артта қалады. Бұл ретте PISA-2009 жылмен салыстырғанда алшақтық 19 балға қысқарды. Бұл қазақ тілінде білім алушылардың нәтижелерін жақсарту, сондай-ақ орыс тілінде білім алушылардың нәтижелерін төмендету есебінен болды (сурет. 2.8).

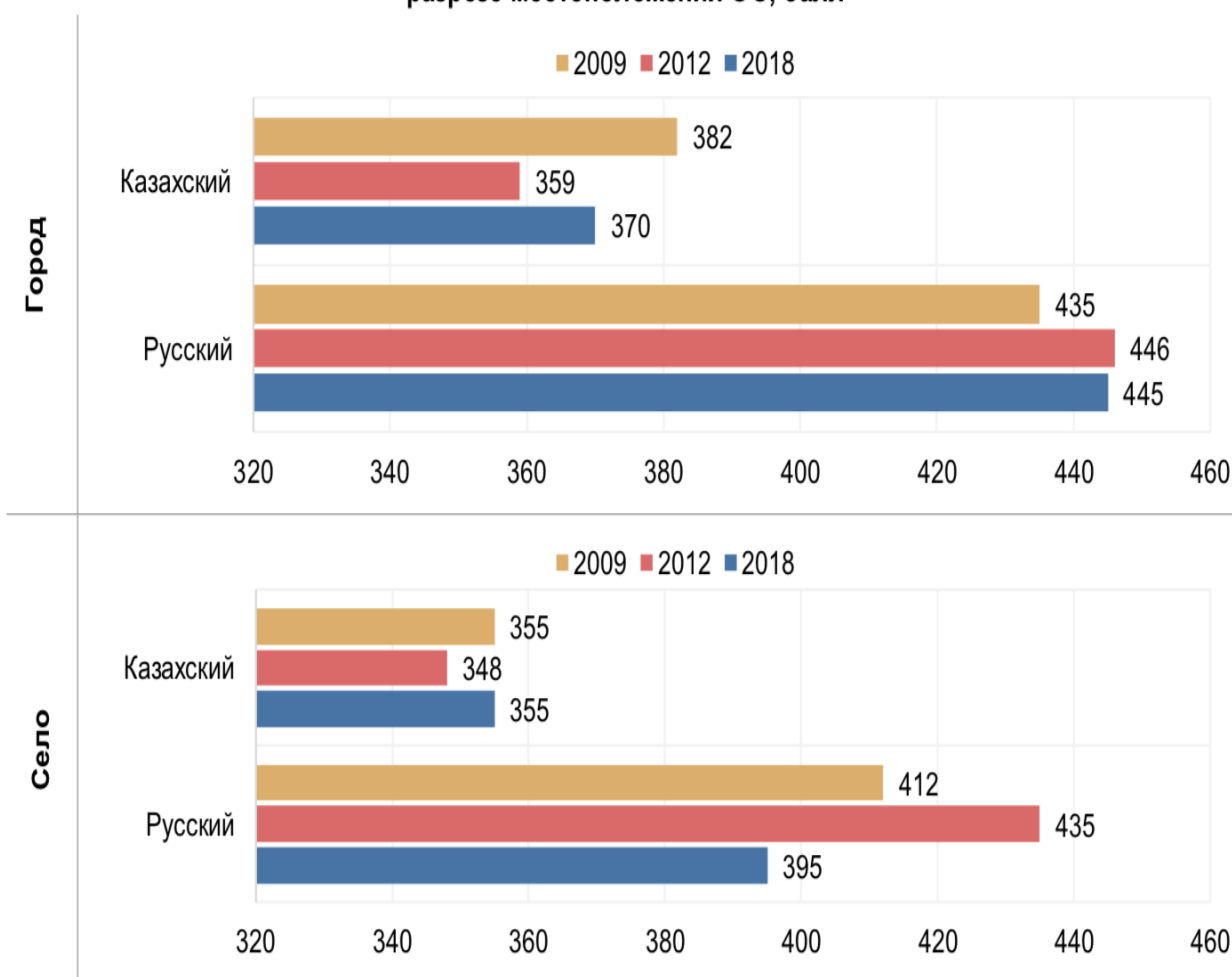
Рисунок 2.8. Распределение результатов по читательской грамотности по языкам обучения, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Қазақ тілінде оқытатын қалалық білім алушылар (75 балл), ауылдық (40 балл) білім алушылардан айырмашылығы орыс тілінде оқытатын оқушылардан көп дәрежеде артта қалып отыр. Бұл негізінен орыс тілінде білім алушылар нәтижелерінің айтарлықтай төмендеуіне байланысты. PISA-2018 цикліндегі қалалық және ауылдық ҚБ қазақ тілінде оқитындардың нәтижелеріндегі айырмашылықтар PISA-2009-мен салыстырғанда 12 балға қысқарды. Орыс тілінде оқитындардың алшақтығы керісінше 27 балға өсті. Қазақ және орыс тілдерінде оқитын қалалық білім алушылардың нәтижесіндегі айырмашылық іс жүзінде өзгеріссіз қалды: PISA-2009-да ол 53 баллды, PISA – 2018-де-57 баллды құрады (сурет. 2.9). /42/

Рисунок 2.9. Распределение результатов по читательской грамотности по языкам обучения в разрезе местоположения ОО, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Оқыту бағдарламасы

PISA-2018 нәтижелері колледждердің 15 жастағы оқушылар (365 балл) мектепте оқитын оқушыларынан 27 баллға артта қалғанын көрсетті (392 балл). PISA-2009-мен салыстырғанда мектеп оқушыларының нәтижелері бұрынғы деңгейде қалды, ал колледж оқушыларының нәтижелері 10 баллға төмендеді

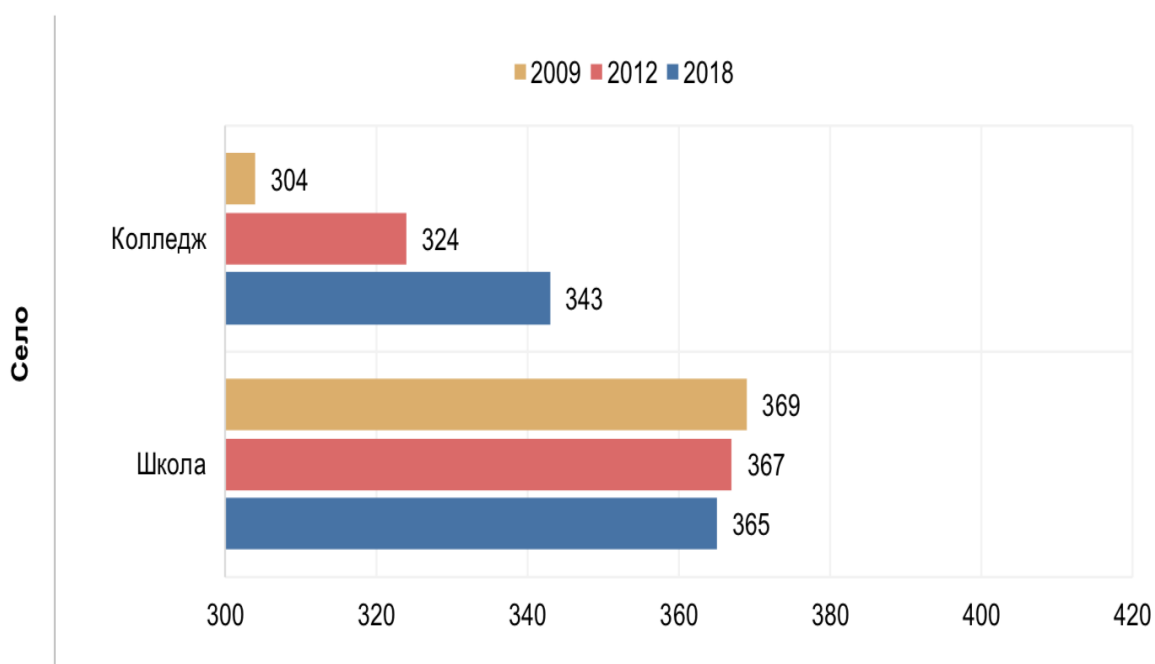
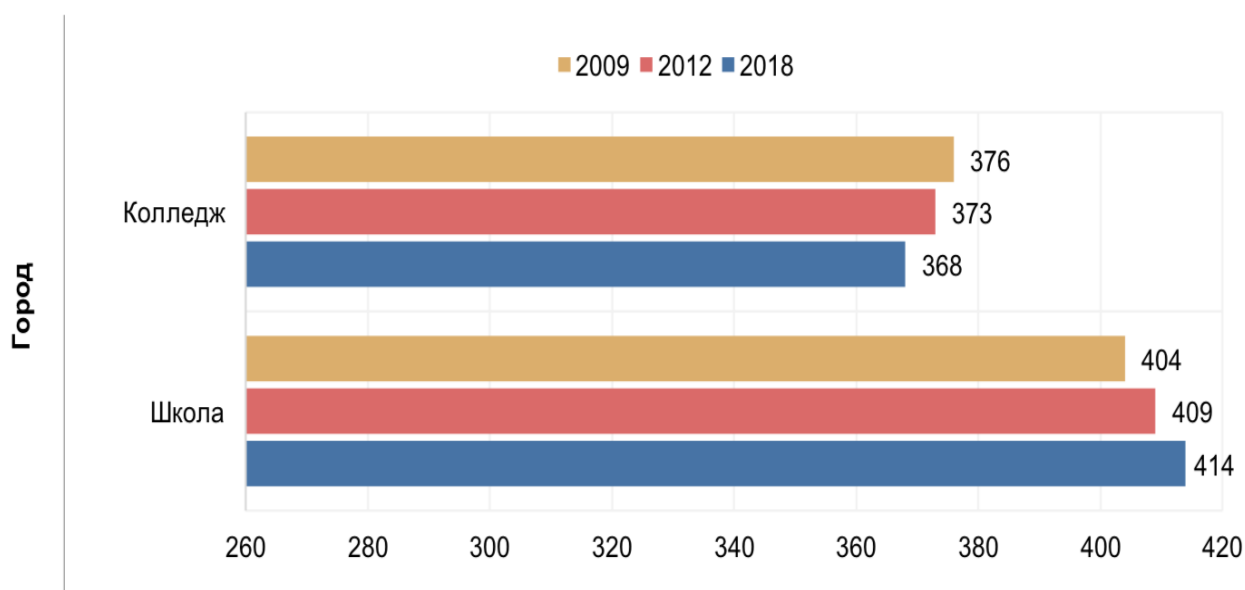
Қалалық жерлерде колледж білім алушылары ауылдық жерлерге қарағанда (22 балл) орта білім алатын өз жасындағы балалардан едәуір артта қалады (46 балл).

Қазақстанның PISA-ға қатысуының барлық циклдері бойынша нәтижелер төмендейтін колледждермен салыстырғанда қала мектептері білім

алушыларының нәтижелері шамалы, бірақ тұрақты өсуі байқалуда. Ауылдық жерлерде, керісінше, колледж білім алушылары нәтижелері шамалы төмендеу байқалатын мектептердің білім алушыларымен салыстырғанда нәтижелердің оң динамикасын көрсетеді.

Қатысу циклдері бойынша нәтижелерді талдау колледждердің қалалық және ауылдық білім алушылары арасындағы алшақтықтың айтарлықтай қысқарғанын көрсетеді. PISA-2009 циклінде олар 72 балл, PISA– 2018-де – 25 балл болды. Қалалық және ауылдық мектеп оқушыларының арасында қарама-қарсы алшақтық PISA-2009-да 35 балдан PISA-2018-ден 49 балға дейін өсті. PISA-2009 және PISA-2018 циклдері бөлінісінде мектептер мен колледждердің қалалық және ауылдық білім алушыларының нәтижелерін салыстыруда алшақтық қалалық жерде (28-ден 46 балға дейін) едәуір ұлғайғанын, ал ауылдық жерлерде (65-тен 22 балға дейін) қысқарғанын көрсетеді.

Рисунок 2.12. Распределение результатов по читательской грамотности по программам обучения в разрезе местоположения ОО, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Білім алушылардың гендері

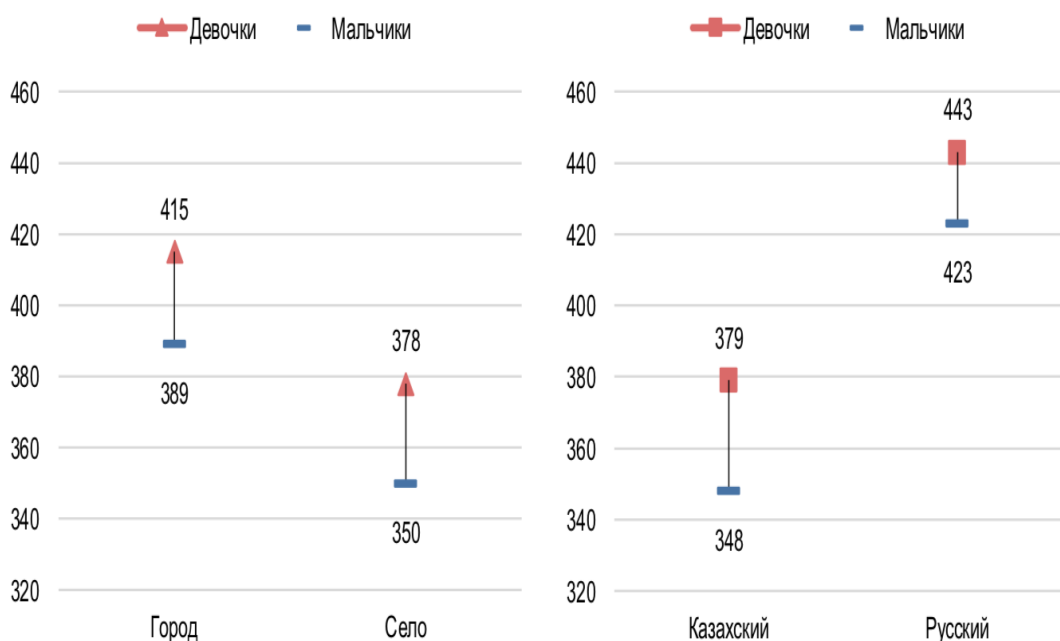
Оқу сауаттылығы –гендерлік айырмашылықтар ең жоғары байқалатын бағыт. Жалпы қыздар (401 балл) ұлдарға қарағанда 27 баллға жоғары нәтиже көрсетеді (374 балл). PISA-2009 циклімен салыстырғанда айырмашылық 16 баллға азайды. Бұл ретте алшақтықтың қысқаруы негізінен қыздардың нәтижелерінің төмендеуі (412 балл) және ұлдардың нәтижелерінің жоғарылауы

(369 балл) есебінен болды.

Қазақстанда ұлдардың едәуір үлкен үлесі (70,7%) оқу сауаттылығы бойынша 2-деңгейге жетпейді. Бұдан басқа, қыздардың едәуір үлкен үлесі нәтижені 2 (29%) деңгейінде көрсетті. Бұл ретте 4-тен 6-ға дейінгі деңгейге жеткен қыздардың да, ұлдардың да үлесі айтарлықтай төмен: қыздар арасында 3,2% және ұлдар арасында 2,7% (сурет. 2.13).

Оқу сауаттылығы бойынша ұлдар мен қыздардың нәтижелері білім беру ұйымының орналасқан жері мен түрі, оқыту тілі, нәтижелерді деңгейлер бойынша бөлу сияқты көрсеткіштер тұрғысынан айтарлықтай ерекшеленеді. Қалалық қыздар ауылдардан 37 балл, ұлдар 39 балл алады (сурет. 2.13).

Рисунок 2.13. Различия в результатах мальчиков и девочек по читательской грамотности в разрезе показателей, балл

Оқу сауаттылығының компоненттері

Нәтижелердің жалпы шкаласынан басқа PISA-дағы оқу сауаттылығы екі кіші бағдарлама бойынша бағаланады:

- Процесс: тапсырманы орындау үшін қажетті негізгі танымдық процесс (ақпаратты іздеу, түсіну, бағалау және ойлау).

- Дереккөз: сұраққа дұрыс жауап құру үшін қажетті мәтін көздерінің саны (бір немесе бірнеше мәтін).

PISA-2018 оқу сауаттылығын бағалау бойынша әрбір сұрақ оқудың үш үдерісінің біріне қатысты болды: ақпаратты іздеу, түсіну немесе бағалау және ойлану.

Қазақстандық білім алушылар мәтінді түсінуге арналған тапсырмаларды жақсы орындайды: кіші мектеп бойынша қазақстандық білім алушылар 394 балдық нәтиже көрсетті, ал кіші сыныптар бойынша нәтижелер арасындағы айырмашылықтар статистикалық маңызды болып табылмайды. Жетекші елдерде оқитындар «бағалау және ойлау» кіші бағдарламасы бойынша ең жоғары нәтиже көрсеткені есте қаларлық жайт. /46/

Білім беру ұйымының орналасқан жері, оқыту тілі және гендер сияқты көрсеткіштер бойынша кіші сыныптар бойынша нәтижелер оқу процесінің кіші бөлімдерінің әрқайсысы және мәтін түрлері бойынша айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетпейді. Қазақстан бойынша орта есеппен алғанда білім алушылар барлық көрсеткіштер бойынша ақпаратты түсінуге бағытталған тапсырмаларды жақсы орындайды. Сондай-ақ, бір мәтіннен гөрі көп жұмыс орындау жақсы.

Таблица 2.7. Средние баллы стран по подшкалам процесса чтения и видам текста в разрезе показателей, балл

Показатели		Средний балл по каждой подшкале процесса чтения			Средний балл по каждой подшкале по видам текста	
		Находить информацию	Понимать	Оценивать и размышлять	Единый текст	Множественный текст
Местоположение	Город	405	409	403	405	408
	Село	366	371	366	368	371
Язык обучения	Казахский	361	368	366	366	367
	Русский	445	445	433	439	444
Гендер	Мальчики	379	380	377	377	382
	Девочки	400	409	401	406	405

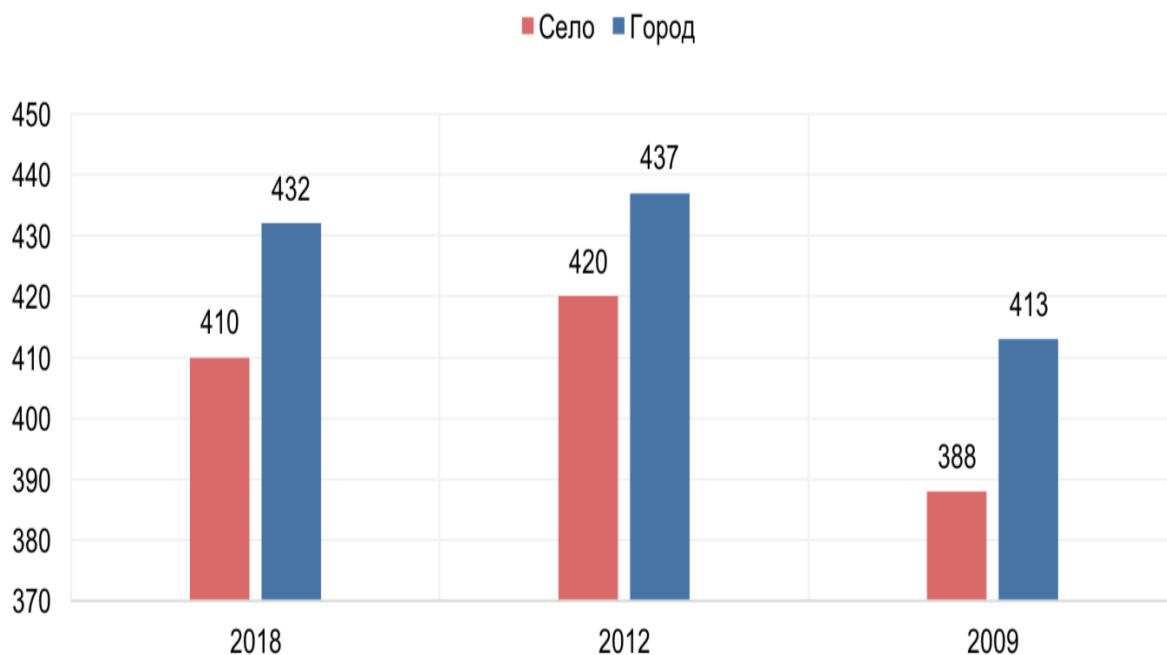
Источник: Анализ национальной базы данных

Математикалық сауаттылық

Білім беру ұйымының орналасқан жері

Зерттеудің басқа екі бағытындағыдай қалалық және ауылдық білім беру ұйымдарының білім алушыларының математика бойынша нәтижелеріндегі айырмашылық тіркелген. PISA-2018-де қалалық жерлерде оқитындар (432 балл) ауылдық жерлерде оқитындарға қарағанда (410 балл) жоғары нәтижелер көрсетті. PISA - 2009-мен салыстырғанда алшақтық 3 баллға азайды. Бұл қалалық (19 баллға) қарағанда ауылдық білім алушылар нәтижелерінің неғұрлым жоғары өсуіне (22 баллға) байланысты (сурет. 2.20).

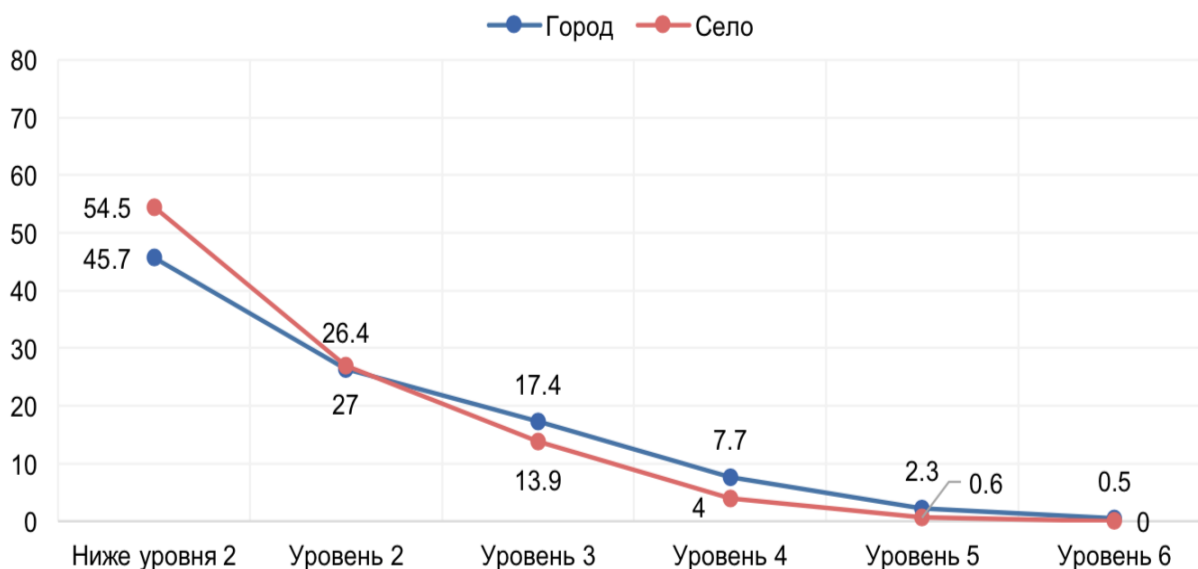
Рисунок 2.20. Результаты по математической грамотности в разрезе местоположения организации образования и циклов, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Әртүрлі деңгейдегі тапсырмаларды орындаған қалалық және ауылдық жерлердегі білім алушылардың үлесін бөлу де айтарлықтай ерекшеленеді. Айта кету керек, қалалық (26,4%) және ауылдық (27%) білім алушылар 2-ші шекті деңгейдің міндеттерін бірдей орындайды, алайда ауылдық мектеп оқушылары арасында бұл деңгейге жетпейтіндер көп және әлдеқайда жоғары деңгейдегі міндеттерді жеңе алатындар аз. Төртінші деңгейде қалалық білім алушылардың үлесі ауыл оқушыларынан 2 есе, бесінші деңгейде – 4 есеге жуық (сурет. 2.21).

Рисунок 2.21. Доля обучающихся, достигших каждого уровня математической грамотности в разрезе город-село, %

Источник: Анализ национальной базы данных

Оқыту тілі

Оқу тіліне байланысты математика нәтижелерінің айырмашылығы басқа бағыттармен салыстырғанда әлдеқайда төмен. Алайда, бұл көрсеткіш әлі де маңызды (38 балл). Бұл білім беру сапасының қазақ (410 балл) және орыс (448 балл) тілдері бар білім беру ұйымдары арасындағы айтарлықтай алшақтықты көрсетеді. Циклдер бойында бұл алшақтықты азайту үрдісі байқалады. PISA-2009-мен салыстырғанда алшақтық екіге қысқарды. Бұл қазақ тілінде білім алушылардың көрсеткіштерін жақсаруы есебінен болды (2.22-сурет).

Қалалық жағдайда орыс тілінде оқитындар (456 балл) қазақ тілінде оқитын өз қатарластарынан едәуір алда (413 балл). Осындай нәтижелер ауылдық жерлерде де анықталды: орыс тілінде оқитындардың нәтижелері қазақ тілінде оқитындарға қарағанда жоғары (тиісінше 424 және 406 балл).

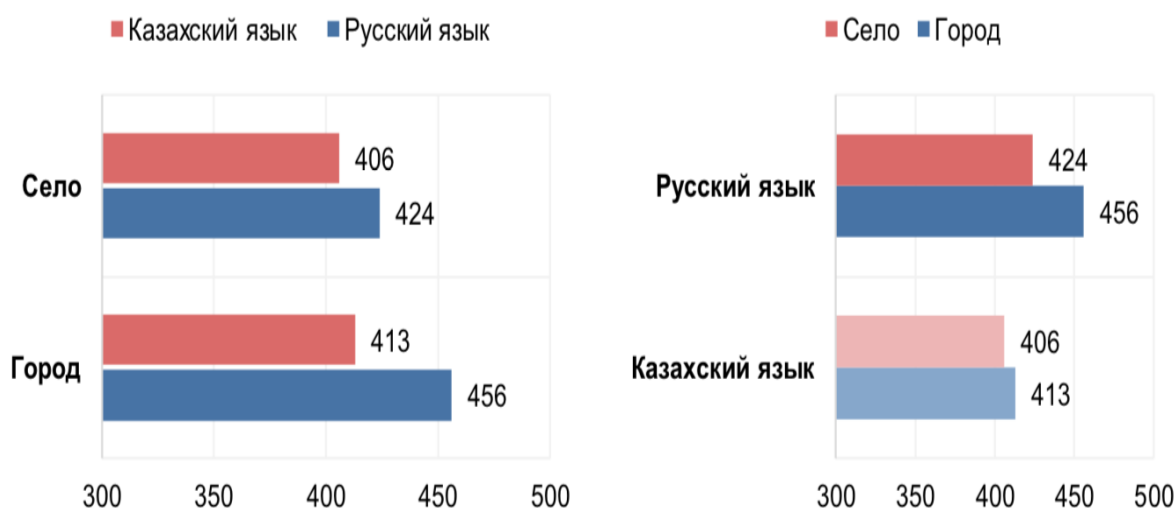
Тест тапсыру тілі тұрғысынан салыстыру кезінде қала мен ауылда қазақ тілінде білім алушылардың нәтижелері арасында айтарлықтай айырмашылық байқалмайды. Қалалық жерлерде қазақ тілінде оқитындардың нәтижелері

(413 балл) статистикалық тұрғыдан қазақ тілінде оқитын ауыл оқушыларының нәтижелерінен ерекшеленбейді (406 балл) (сурет. 2.23 сол жақта). Керісінше, қалада және ауылда орыс тілінде оқытудың айырмашылығы айтарлықтай. Қаладағы орыс сыныптары ауылдағы орыс сыныптарынан 32 балға жоғары нәтиже көрсетеді.

Бұл нәтижелер, бірінші кезекте, ауылда да, қалада да қазақ тілінде оқытатын білім беру ұйымдары білім алушыларының неғұрлым төмен даярлығы туралы айтады.

Алынған нәтижелер Қазақстанда математикалық сауаттылық бойынша «қала-ауыл» алшақтығы орыс тілінде оқытатын білім беру ұйымдарындағы білім сапасының алшақтығына байланысты қалыптасады деп болжауға мүмкіндік береді. /62/

Рисунок 2.23. Распределение результатов PISA-2018 по математической грамотности по языкам обучения и местоположению организаций образования, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

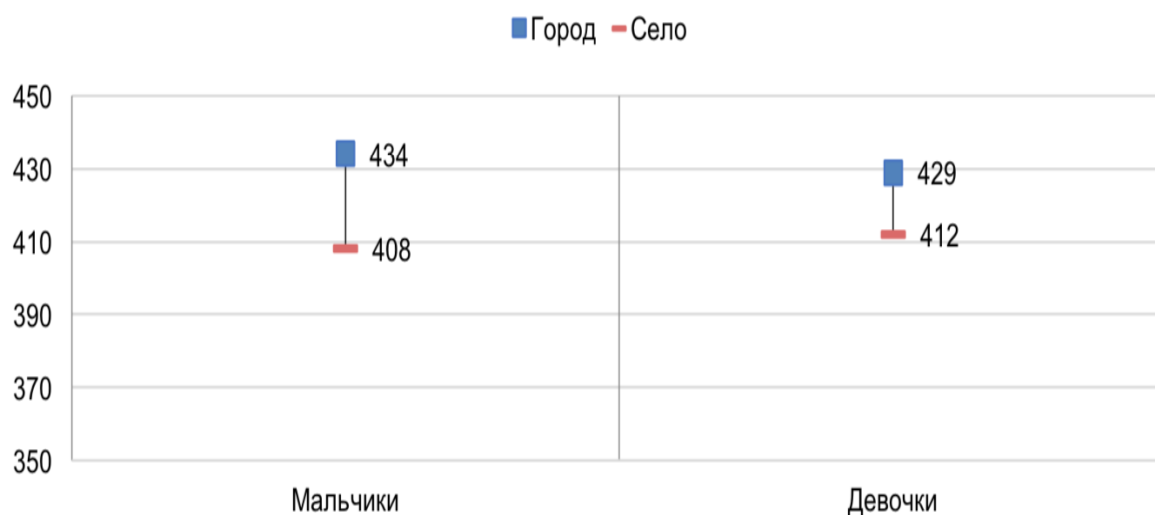
Примечание: Статистически значимая разница между языками обозначена более темным оттенком

Білім алушылардың гендері

Әртүрлі елді мекендерде оқитын ұлдар мен қыздар арасында

статистикалық маңызды айырмашылықтар байқалады. Қалалық жерлердегі ұлдардың нәтижелері ауылдық жерлерге қарағанда 26 балға жоғары. Қалалық оқу орындарында оқитын қыздардың нәтижелері ауылдық жерлерде оқитын қыздарға қарағанда 17 балға жоғары (сурет. 2.28). Бір елді мекенде оқитын қыздар мен ұлдар арасында айырмашылық анықталған жоқ. Қалалық жерлердегі ұлдар мен қыздар ауылдық жерлердегі ұлдар мен қыздар сияқты бірдей ұпайларды көрсетеді. Осылайша, білім алушының аумақтық тиесілігі гендерден едәуір үлкен болды. Бұл нәтижелер қала мен ауылдағы білім беру сапасының арасындағы айтарлықтай айырмашылықты тағы бір рет көрсетеді.

Рисунок 2.28. Распределение результатов по математической грамотности в разрезе гендера и местоположения ОО, балл

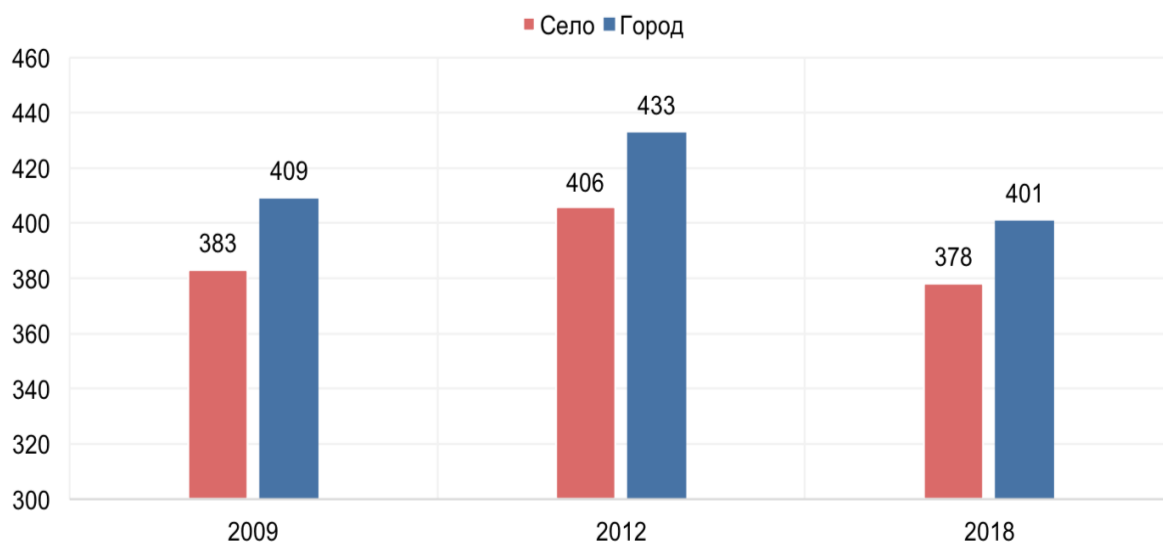
Источник: Анализ национальной базы данных

Жаратылыстану сауаттылығы

Білім беру ұйымдарының орналасқан жері

Бағалаудың басқа бағыттарындағыдай, PISA-2018-де ауылдық білім алушылар нәтижелерінің қалалықтардан айтарлықтай артта қалуы байқалады. Айырмашылық 23 балл болды. PISA - 2009 және PISA-2012-мен салыстырғанда

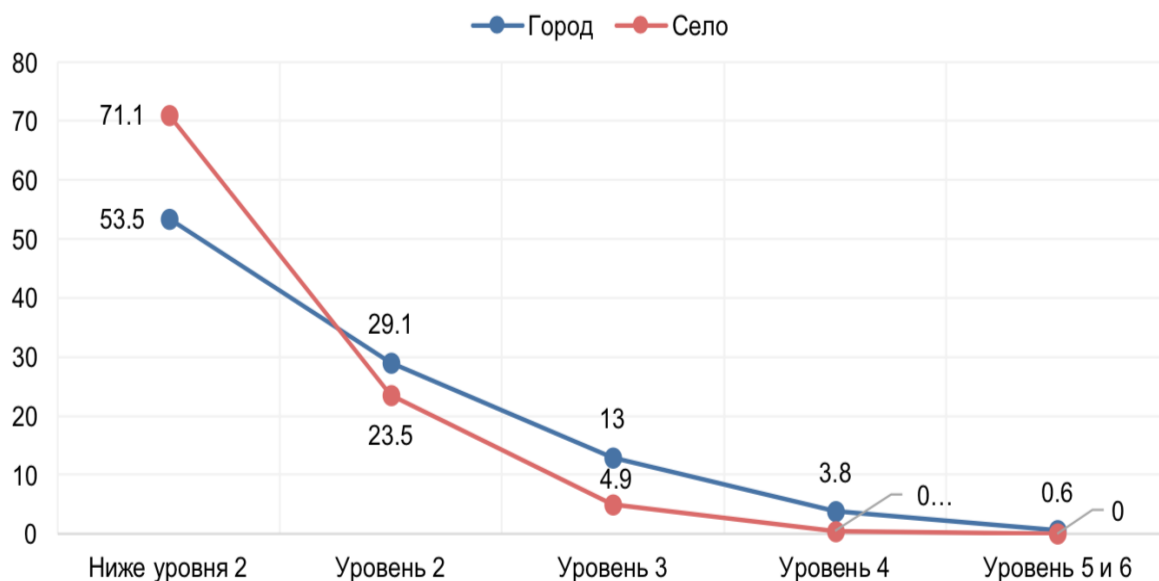
Рисунок 2.33. Динамика результатов в разрезе город-село по естественнонаучной грамотности, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Ауылдық жерлерде жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша екінші деңгейге жетпеген білім алушылардың үлесі (71,1%) қалалыққа қарағанда (53,5%) айтарлықтай жоғары. Ауылдық жерлерде білім алушылар да ең жоғары деңгейге (5 және 6 деңгей) жете алмайды. Қалалық жерлерде олардың үлесі де шамалы (0,6%). /73/

Рисунок 2.34. Доля обучающихся, достигших каждого уровня по естественнонаучной грамотности в разрезе город-село, %

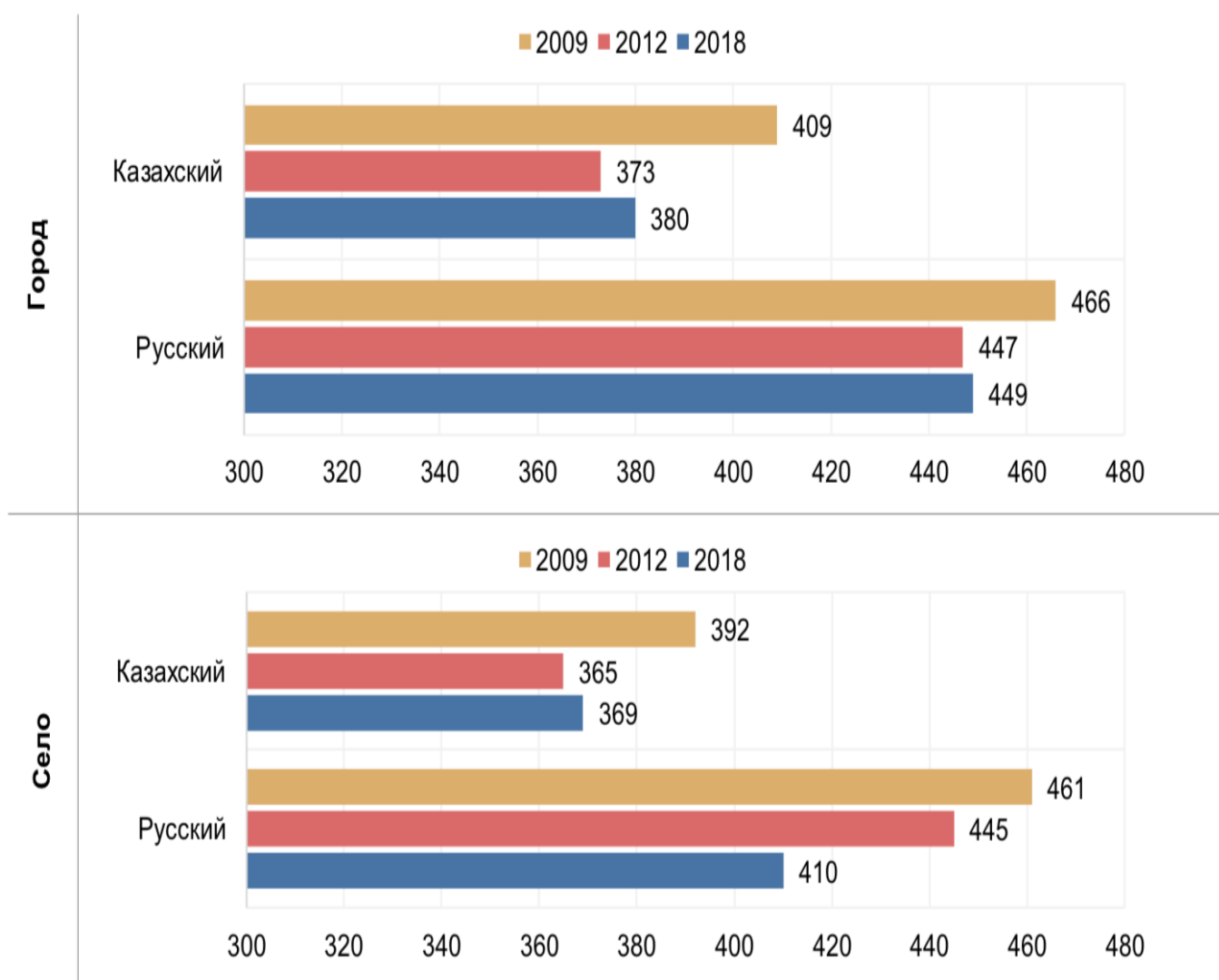

Источник: Анализ национальной базы данных

Оқыту тілі

Циклдар бөлінісінде нәтижелерді салыстыру қазақ тілінде қалалық және ауылдық білім алушылардың нәтижелеріндегі айырмашылықтардың азаюын көрсетеді. PISA-2009 циклінде айырмашылықтар 17 балл, PISA-2018 – 11 балл болды. Орыс тілінде оқитын студенттер арасында алшақтық, керісінше, айтарлықтай өсті. Мәселен, PISA-2009-да орыс тілінде оқытатын қалалық білім алушылар ауылдық жерлердегі өз құрдастарынан 5 баллға ғана озды. PISA-2018-де Қалалық білім алушылар нәтижені 39 баллға жоғары көрсетті. /74/

Рисунок 2.36. Распределение результатов по естественнонаучной грамотности по языкам обучения в разрезе местоположения ОО, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

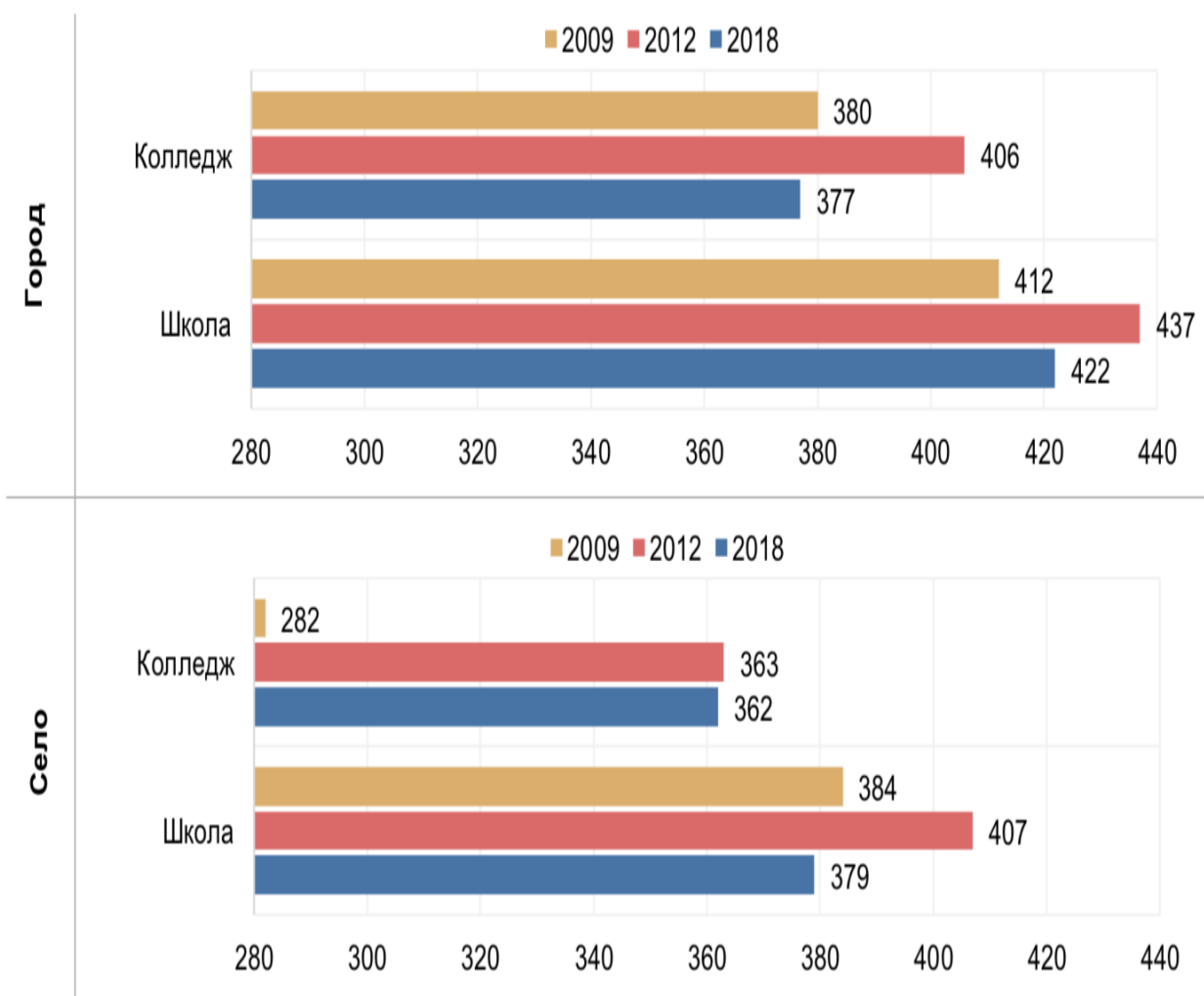
Оқыту бағдарламасы

PISA бағалаудың басқа бағыттарындағыдай колледж студенттері жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша айтарлықтай төмен нәтижелер көрсетуде. PISA – 2018-де колледж студенттерінің орташа балы 375 балды, мектеп оқушыларының орташа балы 402 балды құрады. Айырмашылық 27 балл болды. Нәтижелер 2009 жылмен салыстырғанда өзгеріссіз қалды (2.38-сурет).

Білім беру ұйымының орналасқан жері бойынша нәтижелерді талдау колледж білім алушыларының қалалық жерлердегі мектеп оқушыларынан едәуір артта қалуын (45 балл) көрсетеді. Ауылдық жерлерде колледж білім алушылары оқушылардан едәуір аз (17 балл) артта қалады. Сондай-ақ, қалалық және ауылдық жерлердегі колледждердің білім алушылары бір-бірінен аз дәрежеде (15 балл) артта қалып отыр. Қалалық және ауылдық мектептердің білім алушылары арасындағы айырмашылық қалалық мектептердің пайдасына 43 балды құрайды.

Қатысу циклдері бөлінісінде колледждердің қалалық және ауылдық білім алушылары арасындағы алшақтық айтарлықтай қысқарды. PISA-2009-да ол 98 баллды құрады, бұл PISA-2018-ге қарағанда 5,5 есе көп (15 балл). PISA-2018-де қала және ауыл мектептерінің білім алушыларының нәтижесіндегі айырмашылық 15 баллға өсіп, PISA-2009 цикліндегі 28 балмен салыстырғанда 43 баллды құрады.

Рисунок 2.39. Распределение результатов естественнонаучной грамотности по языкам обучения в разрезе местоположения ОО, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

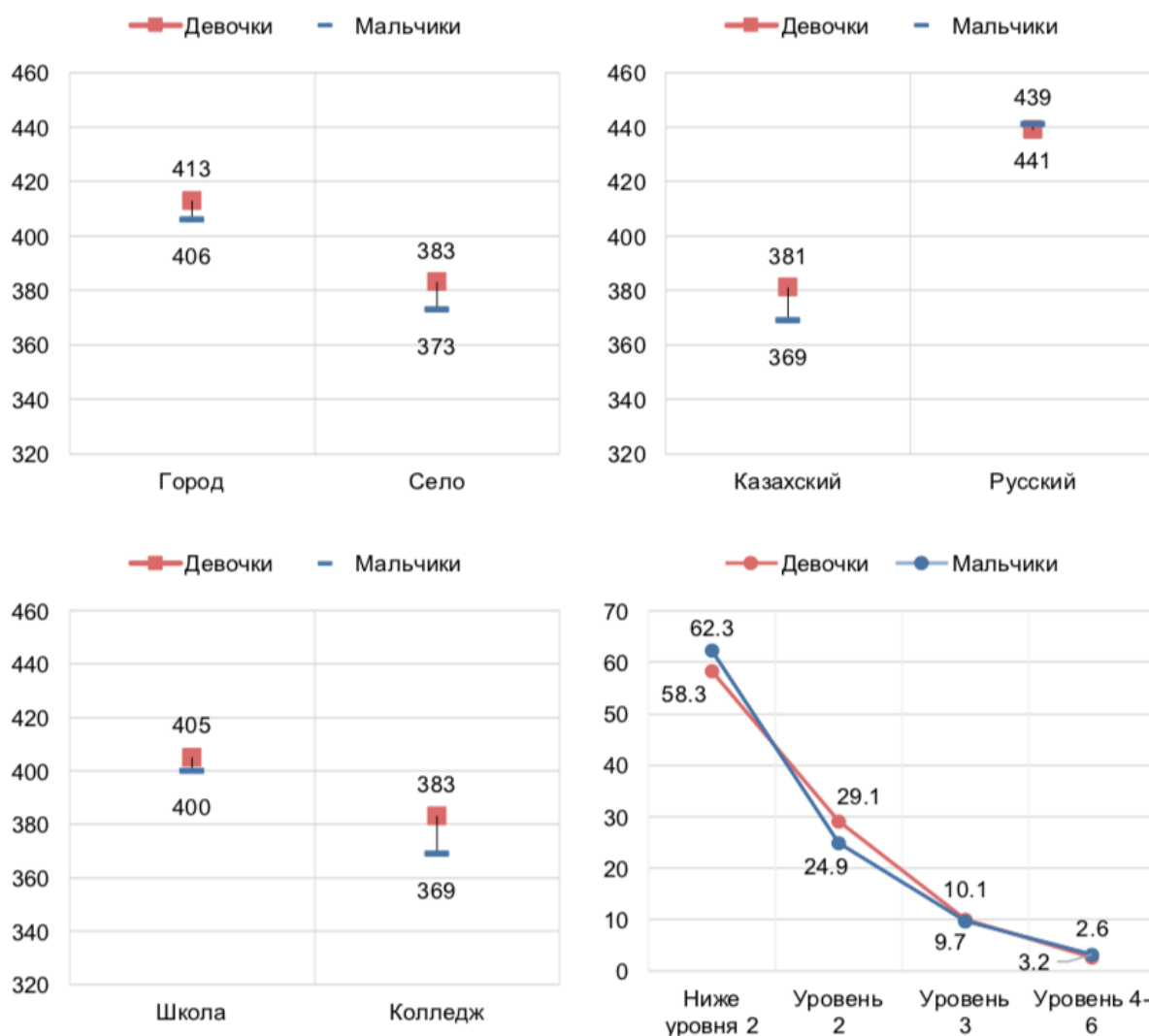
Білім алушылардың гендері

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша гендер бөлінісіндегі нәтижелер қыздарға қатысты аздаған артықшылықты көрсетті. Олар 401 балл нәтижесін көрсетті, ал ұлдар-394 балл, яғни айырмашылық 7 баллды құрады. Сонымен қатар, бұл статистикалық маңызды.

Ұлдар мен қыздардың нәтижелері әртүрлі көрсеткіштер тұрғысынан ерекшеленеді. Атап айтқанда, қалалық ұлдар ауылдық жерлерде оқитын ұлдардан 33 балл алда. Ұқсас нәтижелер қыздар арасында байқалады. Сондай-ақ, қалалық және ауылдық қыздар ұлдарға қарағанда жоғары нәтиже көрсетеді. Орыс тілінде оқитын ұлдар мен қыздар бірдей нәтиже көрсетеді, айырмашылық

тек 2 балл. Бұл ретте қазақ тілінде оқитындар арасында – 12 балл. Мектепте оқитын ұлдардың нәтижелері колледждегі ұлдардың нәтижелерінен 31 балл алда. Қыздар арасында айырмашылық 22 баллды құрады. Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 2 деңгейге жетпейтін қыздардың үлесі ұлдарға қарағанда 4%-ға төмен (2.40-сурет).

Рисунок 2.40. Различия в результатах мальчиков и девочек по естественнонаучной грамотности в разрезе показателей, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Білім алушылардың білім алу жетістіктеріне әсер ететін негізгі факторлар

- Әлеуметтік-экономикалық мәртебесі жоғары (бұдан әрі – ӘЭС) білім алушылар неғұрлым жоғары нәтижелер көрсетеді. Бұл ретте Қазақстанда ӘЭС

жоғары және төмен білім алушылардың жетістіктеріндегі айырмашылықтар деңгейі ЭЫДҰ бойынша орташа деңгейден айтарлықтай төмен.

- Қазақстанда білім алушылардың 16% – ы академиялық резильентті болып табылады (ЭЫДҰ-11%). Аталған білім алушылардың қалыптасуына олардың өз мақсаттарын қоюға және ұстануға бейімділігі, прогрессивті ойлау және білім беру ұйымдарындағы қолайлы ахуал ықпал етті.

- Оқушылардың үйде оқуға қол жетімді ресурстары олардың оқу жетістіктеріне айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Атап айтқанда, өз жұмыс үстелі бар білім алушылар оқу сауаттылығы бойынша ол жоқ адамдарға қарағанда 46 балл жоғары нәтиже көрсетеді.

- Балабақшаға бару білім алушылардың нәтижелеріне оң әсер етеді. Сонымен, үш жылдан астам уақыт бойы мектепке дейінгі мекемелерге барған студенттер балабақшаға бармағандарға қарағанда оқу сауаттылығы бойынша 20 балл алады.

- Қазақстандағы білім алушылардың едәуір бөлігі түрлі пәндер бойынша қосымша сабақтарға қатысады. Бұл ретте аталған білім алушылардың оқудағы жетістіктері қосымша сабақ алмағандарға қарағанда айтарлықтай төмен.

- Позитивті тәртіптік климат оқу жетістіктеріне оң әсер етеді.

- Қазақстан сабақтарға жіберілетін және кешігетін білім алушылардың үлесі жоғары елдерге жатады. Келесі санаттағы білім алушылар сабақты жиі өткізіп алады: әлеуметтік осал отбасылардан, ауылдық жерлерден, қазақ тілінде білім алушылар және жиі буллингке ұшырағандар. Жүйелі оққылықтар мен кешігулер оқу сауаттылығы бойынша көрсеткішті тиісінше 14 және 12 балға төмендетті.

- Директорлардың жауаптарына сәйкес оқу материалының жетіспеушілігі оқу процесіне айтарлықтай дәрежеде кедергі келтіретін білім беру ұйымдарында білім алушылар оқу сауаттылығы бойынша нәтижені осындай қиындықтарға тап болмайтын ҚБ-ға қарағанда 11 балға аз көрсетті.

- Қазақстандық білім алушылардың жартысына жуығы ҚБ оқиды, онда директорлар оқу материалдарының жетіспеушілігін (ЭЫДҰ – 28%) және әрбір үшінші – мұғалімдердің жетіспеушілігін (ЭЫДҰ – 27%) атап өтеді.
- Директорлардың көпшілігі білім беру ұйымдарының оқытушылар құрамына байланысты бірқатар факторлар бойынша алаңдаулы.
- Мұғалімдердің жұмысқа шықпауы білім алушылардың 60% – ы (ЭЫДҰ-18%) оқу процесінде айтарлықтай қиындықтар туғызады.
- Қазақстандық білім алушылардың көпшілігі алдыңғы циклдермен салыстырғанда өздерінің оқу орнына жататынын сезінетініне қарамастан, олардың саны тез қысқаруда.
- Қазақстанда білім алушылардың көпшілігі (87%) алған білімдеріне риза (ЭЫДҰ – 67%), әсіресе академиялық үлгерімі төмен жасөспірімдер, ал керісінше ортадан жоғары нәтиже көрсететін кейбір білім алушылар өз өмірлерін сыни тұрғыдан бағалайды.
- Негізгі орта мектеп оқушылары өздерінің мектепке деген көзқарасын онша сезінбейді, өміріне онша риза емес және жоғары сынып оқушыларына қарағанда оның мағынасын аз сезінеді.
- Қазақстандық білім алушылардың жартысына жуығы (45%) тұрақты ойлауды көрсетеді. Олар ақыл — ойды уақыт өте келе өзгертуге болмайтын нәрсе деп санайды (ЭЫДҰ – 37%).
- Қазақстанда прогрессивті ойлау қабілеті бар білім алушылар уақыт өте келе зияткерлікті дамытуға болатынына сенбейтіндерге қарағанда білім алушы мен мектептің ӘЭС – ын есепке алғаннан кейін оқу сауаттылығы бойынша 29 балға (ЭЫДҰ-32) көп нәтиже көрсетті. /79/

Отбасы ресурстары және үйде оқыту шарттары

Білім алушылар отбасының сипаттамасы және үйде оқу үшін жағдай олардың оқу жетістіктеріне оң да, теріс те әсер етуі мүмкін. Отбасы көбінесе баланың қандай ресурстарға, оның ішінде білімге қол жеткізетінін және ол

қандай білім деңгейін алатындығын анықтайтын фактор болып табылады. Ата-аналардың білімі мен табысы жоғары отбасыларда балалардың біліміне де үлкен мән беріледі. Сондықтан білім беру жүйелері барлығына бірдей білім беру мүмкіндіктерін ұсына отырып, оқушылардың отбасының сипаттамаларына байланысты факторлардың әсерін азайтуға тырысуы керек.

ӘЭС PISA-да білім алушылардың жетістіктері деңгейіндегі айырмашылықтарды түсіндіретін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Қазақстанда білім мазмұны төмен (25 квантиль) және жоғары (75 квантиль) білім алушылардың нәтижелеріндегі айырмашылық оқырмандық бойынша 40 балды және математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 35 балды құрайды (3.1-сурет). ЭЫДҰ елдері бойынша орташа алғанда айырмашылықтар әлдеқайда кең. Оқу сауаттылығы бойынша айырмашылық 89 балды құрайды. Бұл Қазақстанда білім мазмұны білім беру ресурстарына қолжетімділікте айқындаушы болып табылмайды, тіпті білім мазмұны төмен білім алушыларының да білім алуға мүмкіндігі бар екенін көрсетуі мүмкін. /80/

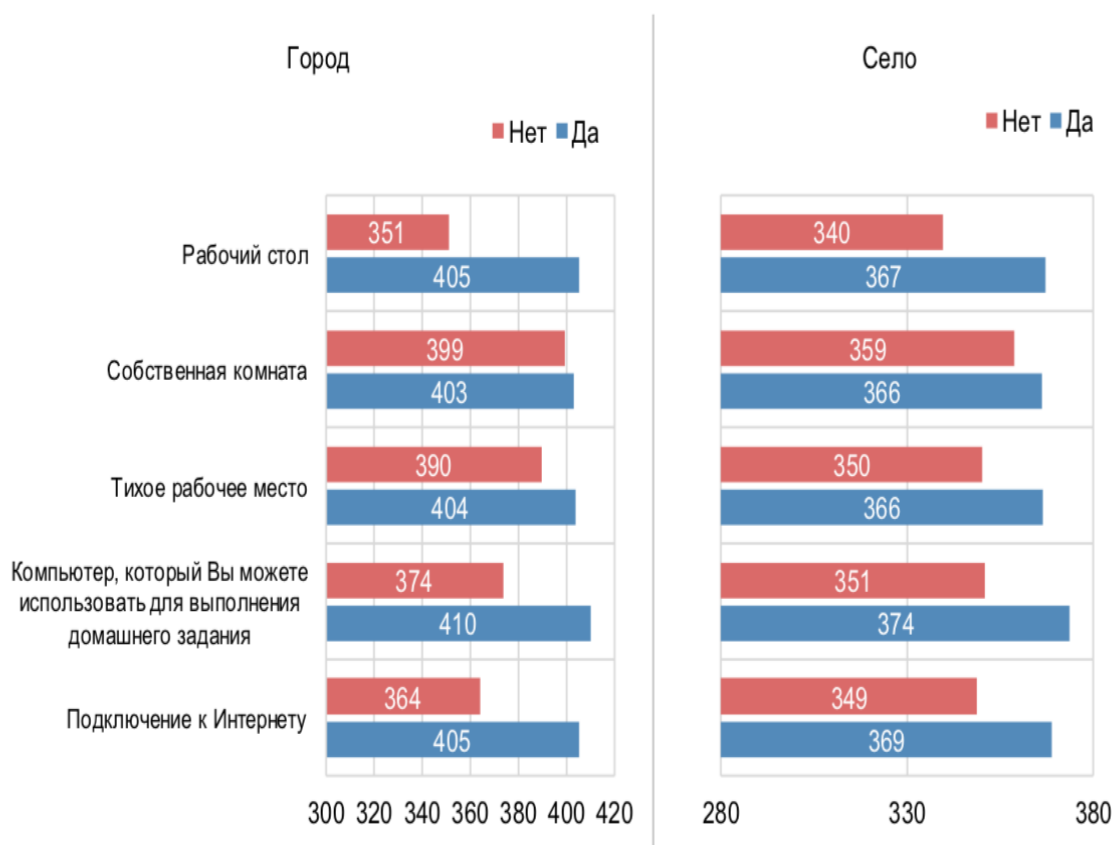
Бірқатар елдерде білім беру жүйесі тең қолжетімділікті де, сондай-ақ білім алушылардың жоғары нәтижелерге қол жеткізуін де қамтамасыз етуге қабілетті. Оқу сауаттылығы бойынша ЭЫДҰ бойынша орташадан жоғары нәтижелер көрсететін 25 қатысушы елдің 11-інде ӘЭС пен білім алушылардың жетістіктері арасындағы өзара байланыс ЭЫДҰ бойынша орташаға қарағанда әлдеқайда әлсіз болды. Қазақстан білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз етуде теңдік жеткілікті жоғары деңгейде тұрған елдерге жатады, алайда білім алушылардың нәтижелері соншалықты жоғары емес (OECD, 2019[3], Figure II.2.5)

Үйде оқуға болатын ресурстар оқу жетістіктеріне айтарлықтай әсер етеді. Білім алушыда жұмыс үстелінің болуына көп көңіл бөлінеді. Жұмыс үстелі бар деп жауап берген студенттер нәтижені жоқ адамдарға қарағанда 46 баллға жоғары көрсетті (сурет. 3.4). Білім беру ұйымының орналасқан жері бойынша нәтижелерді салыстыру қалалық жерлердегі айырмашылықтардың одан да кең

екенін көрсетеді. Жұмыс үстелі бар білім алушылардың нәтижесі қалада 54 балға және ауылда 27 балға жоғары (сурет. 3.5). Бұл ретте өз бөлмесінің болуы білім алушылардың жетістіктеріне статистикалық маңызды мән бермейді.

Үй тапсырмасын орындауға және интернетке қосылуға болатын компьютердің болуы да маңызды (сурет. 3.4). Компьютерге кіру мүмкіндігі бар студенттер нәтижені 36 балға, интернетке қосылуды 37 балға көрсетеді. Осы көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар қалалық студенттер арасында да кең. Атап айтқанда, үйде компьютері бар қалалық жерлердегі білім алушылар өз құрдастарынан 36 балға, ал ауылдық жерлерде 23 балға озып кетеді. Қалалық жерлерде үйде интернетке қол жетімділік 41 балға, ауылдық жерлерде 20 балға оқу сауаттылығы бойынша нәтижені арттырады (сурет. 3.5). /81/

Рисунок 3.4. Результаты по читательской грамотности и наличие ресурсов в разрезе местоположения ОО, балл

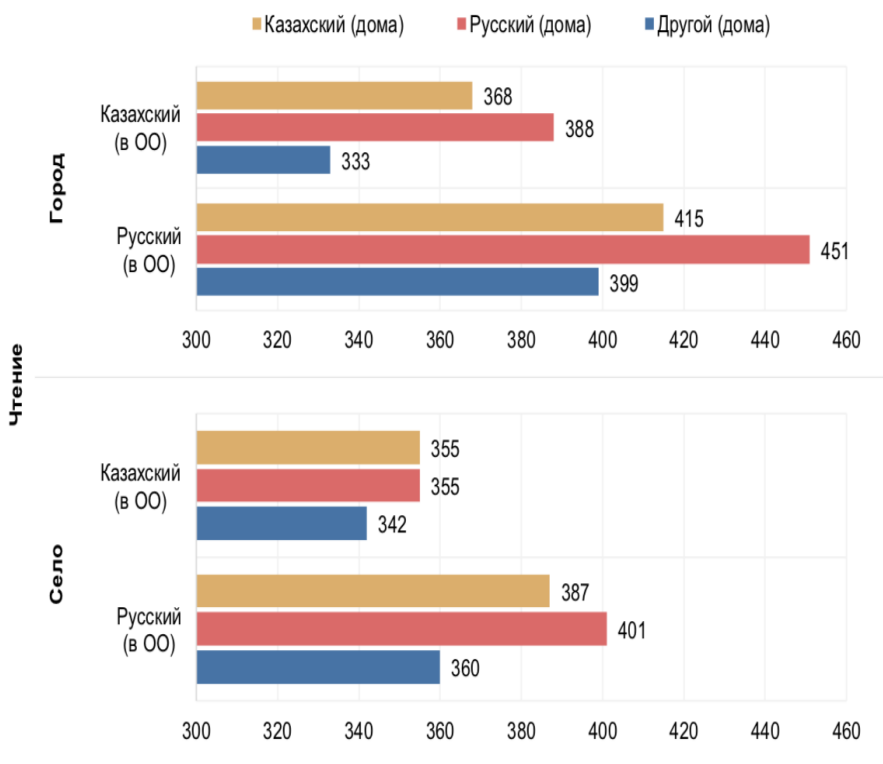
Источник: Анализ национальной базы данных

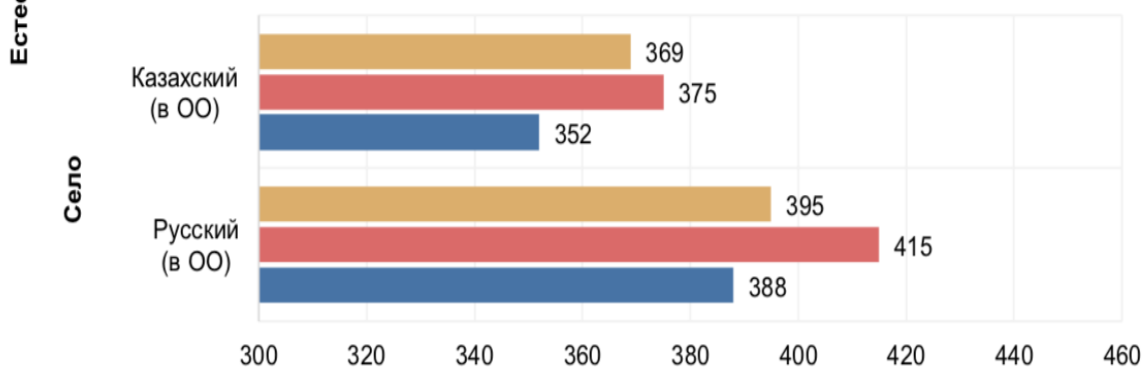
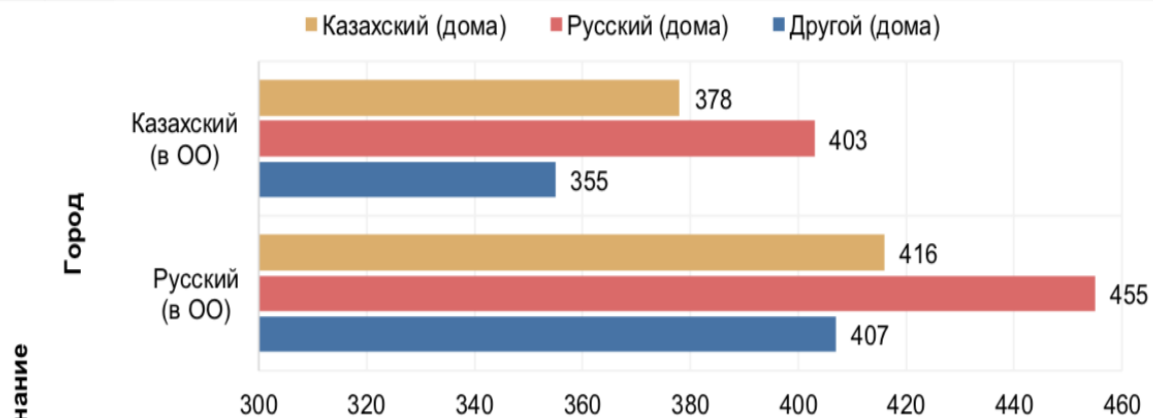
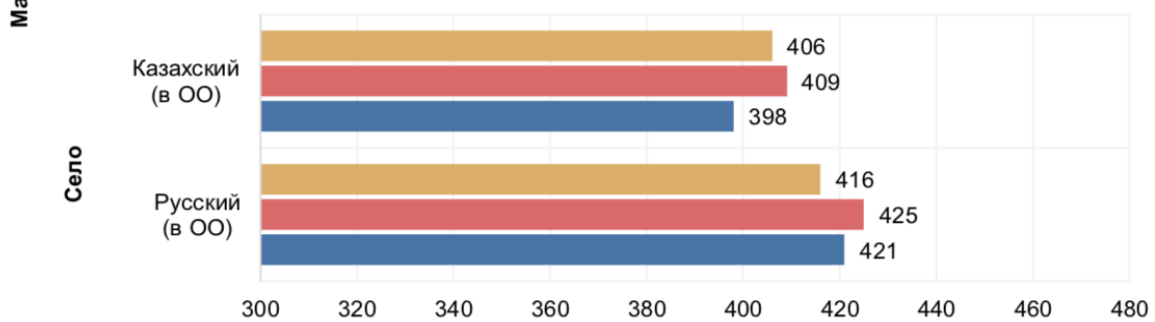
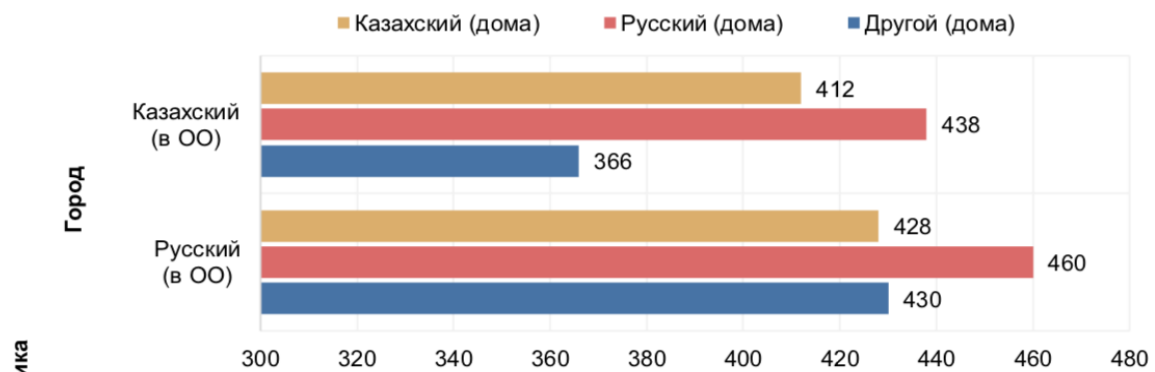
Бұрын 2-тарауда сипатталғандай, оқыту тілі оқушылардың жетістіктеріне айтарлықтай әсер етеді. Олардың негізінен сабақтан тыс уақытта үйде қандай

тілде сөйлейтіні де маңызды. Үйде көп уақыт орыс тілінде сөйлейтін студенттер мектептегі оқыту тіліне қарамастан бағалаудың барлық үш бағыты бойынша жоғары нәтижелер көрсетеді. Атап айтқанда, қазақ тілінде оқитындар, бірақ көбінесе орыс тілінде сөйлейтіндер үйде қазақ тілінде сөйлейтіндерге қарағанда оқу сауаттылығы бойынша 19 балл жоғары нәтиже көрсетеді. Математикалық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша айырмашылықтар тиісінше 22 және 23 баллды құрайды (3.6-сурет). /82/

Білім беру ұйымдарының орналасқан орнына қарай бөлінісінде нәтижелерді талдау оқу тіліне қарамастан, айырмашылықтар, әдетте, ауылдық жерлерге қарағанда, қалалық жерлерде неғұрлым кең екенін көрсетеді. Оқу сауаттылығы бойынша қазақ тілінде оқитын, бірақ үйде негізінен орыс тілінде сөйлейтін 15 жастағы балалар нәтижесіндегі айырмашылықтар 20 баллды құрайды. Ауылдық жерлерде мұндай білім алушылардың нәтижелерінде айырмашылықтар байқалмайды. Ұқсас көрініс математикалық және жаратылыстану сауаттылығында да байқалады (3.7-сурет.).

Рисунок 3.6. Результаты обучающихся в зависимости от языка обучения и языка общения дома в разрезе местоположения организации образования, балл

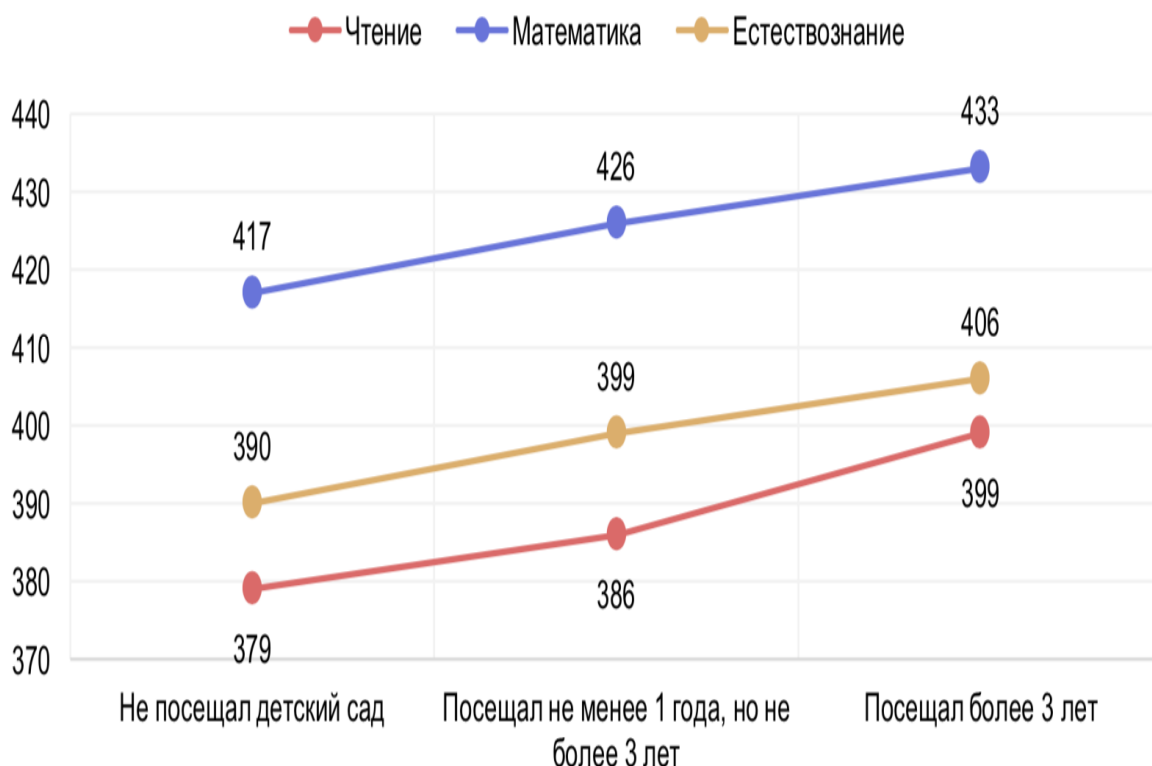

Источник: Анализ национальной базы данных

Оқушылардың нәтижелеріне оң әсер ететін тағы бір фактор – балабақшаға бару. Орта есеппен балабақшаға бармаған білім алушылар мен үш жылдан астам уақыт бойы оған барған білім алушылар арасындағы айырмашылық бағалаудың барлық үш бағыты бойынша шамамен 20 баллды құрайды. Қазақстанда оқу сауаттылығы бойынша ең көп өсім байқалады. Балабақшаға үш жылдан астам уақыт қатысқан студенттер елдегі орташа деңгейден жоғары нәтиже көрсетеді. Атап айтқанда, оқу сауаттылығы бойынша олардың нәтижесі елдегі орташа көрсеткіштен 12 балға жоғары (сурет. 3.8). Бұл ретте Қазақстанда білім алушылардың мектепке дейінгі білім беру ұйымдарына орташа барған жылдарының орташа саны небәрі 1,6 жылды құрады. Зерттеудің жетекші елдерінде бұл көрсеткіш әлдеқайда жоғары. Атап айтқанда, Гонконг пен Макаода 15 жастағы студенттер балабақшаға орта есеппен 2,7 жыл, Сингапурде-2,8 жыл, Эстонияда – 3,4 жыл болды (сурет. 3.9). 15 жастағы білім алушылардың жартысынан астамы (54,8%) балабақшаға бір жылдан аз уақыт мүлде бармаған немесе барған. ЭЫДҰ елдері бойынша орташа алғанда бұл көрсеткіш екі еседен астам төмен (19,8%).

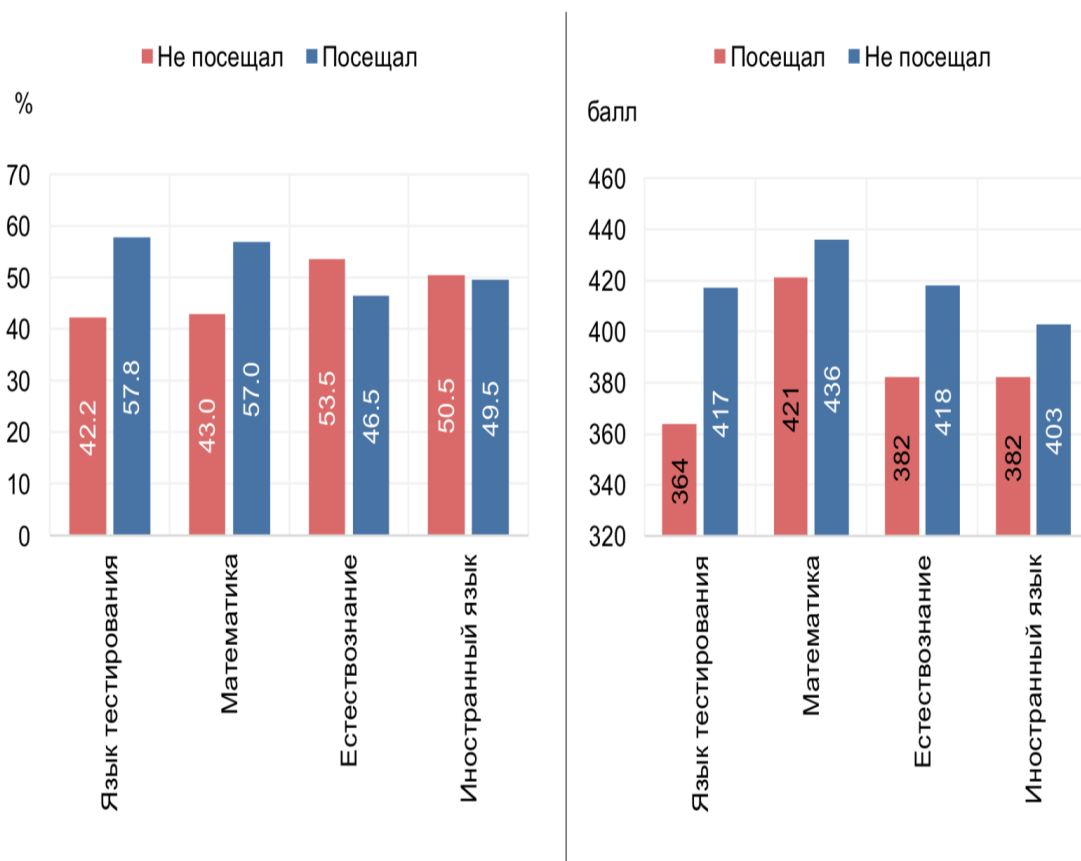
Рисунок 3.7. Достижения обучающихся по направлениям оценивания в зависимости от количества лет посещения дошкольного образования, балл

Источник: Анализ национальной базы данных

Балабақшаға барудан айырмашылығы, 15 жастағы студенттердің едәуір бөлігі әртүрлі пәндер бойынша қосымша сабақтарға қатысады. Жартысынан көбі тестілеу тілі (57,8%) және математика (57%) сабақтарына қатысады. Олардың жартысына жуығы жаратылыстану-ғылыми цикл (46,5%) және шетел тілі (49,5%) пәндері бойынша қосымша сабақтар алады. Сонымен қатар, қосымша сабақтарға қатысатын студенттер төмен нәтиже көрсетеді. Мысалы, тестілеу тілі бойынша қосымша сабақтарға қатыспаған білім алушылар қатысқандарға қарағанда 53 балл жоғары нәтиже көрсетті (сурет. 3.10). /85/

Рисунок 3.9. Доля обучающихся, посещавших дополнительные занятия, и их результаты в разрезе предметов

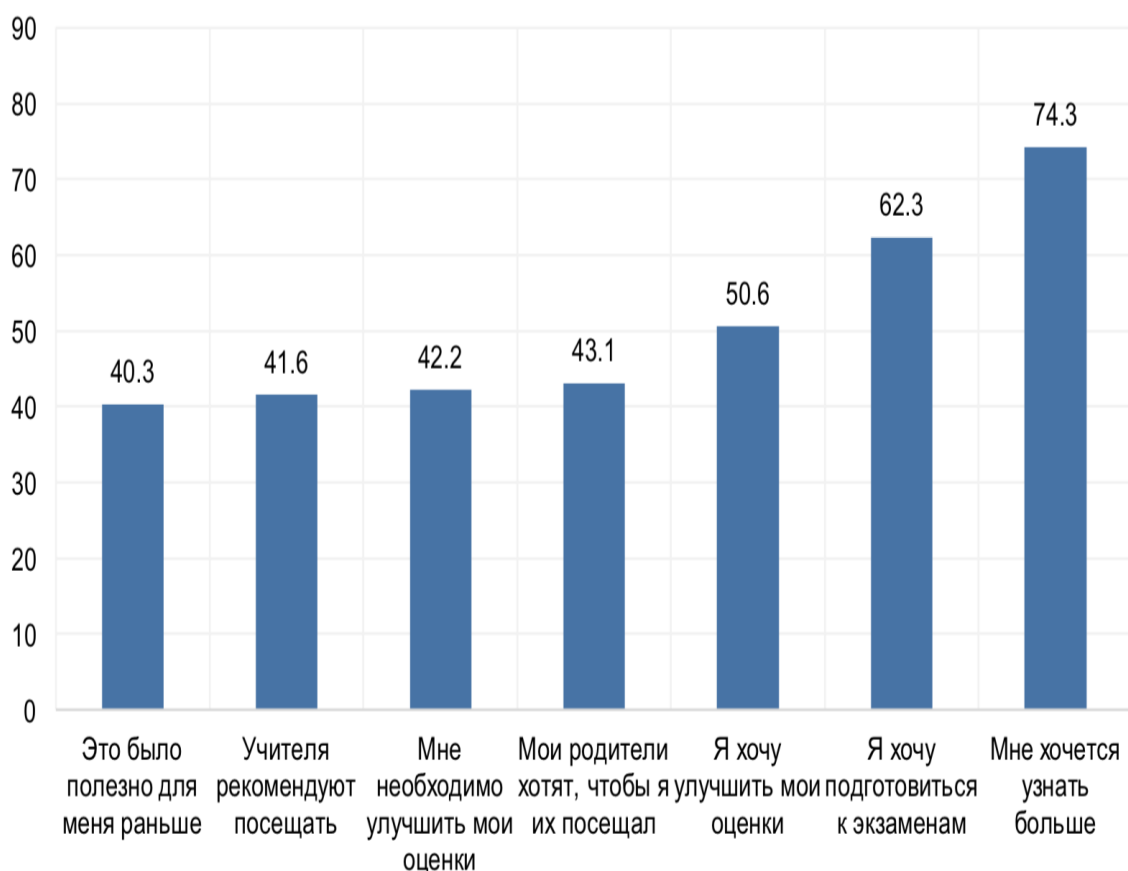

Примечание: Результаты обучающихся по языку тестирования и иностранному языку представлены по направлению оценивания «Читательская грамотность», по математике по направлению оценивания «Математическая грамотность» и по естествознанию по направлению оценивания «Естественнонаучная грамотность».

Источник: Анализ национальной базы данных

Көбінесе білім алушылар қосымша сабақтарға қатысады, өйткені олар көбірек білгісі келеді (74,3%) және емтиханға дайындалғысы келеді (62,3%). Оқушылардың жартысы (50,6%) өз бағаларын жақсарту үшін қосымша сабақтар алады (сурет. 3.11).

Рисунок 3.10. Основные причины посещения дополнительных занятий по языку обучения, %

Источник: Анализ национальной базы данных

Білім беру ұйымының ресурстары

Білім алушылардың академиялық және академиялық емес әлеуетін дамыту олар білім алатын білім беру ұйымының оқу ортасына, материалдық және адами ресурстарына байланысты болады. PISA зерттеуі осы факторлардың білім беру жетістіктеріне әсерін анықтау үшін білім алушылар мен білім беру ұйымдарының басшылары арасында жеткілікті көлемді сауалнамаларды басқару арқылы оқытушылық құрамға және материалдық-техникалық базаға деген қажеттілік туралы маңызды ақпаратты жинайды⁴.

Бұл бөлімде әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне байланысты арасында ресурстарды, оның ішінде адами ресурстарды бөлуді салыстырмалы бағалау келтіріледі. Сондай-ақ білім беру ұйымдары бойынша мұғалімдерді бөлудегі теңсіздік көрсеткіштері мен білім алушылардың үлгерімі арасындағы өзара байланыс қарастырылады. Білім беру ұйымының әлеуметтік – экономикалық мәртебесі (бұдан әрі-ББ ӘЭС) ESCS индексіне олардың білім алушыларының орташа мәндеріне негізделіп құрылады. Төмен ӘЭС бар барлық білім алушылардың PISA ESCS индексінің орташа мәні төменгі квантильге, ал жоғары ӘЭС бар – осы индекстің орташа мәні жоғарғы квантильге (OECD, 2019[2], p.106)

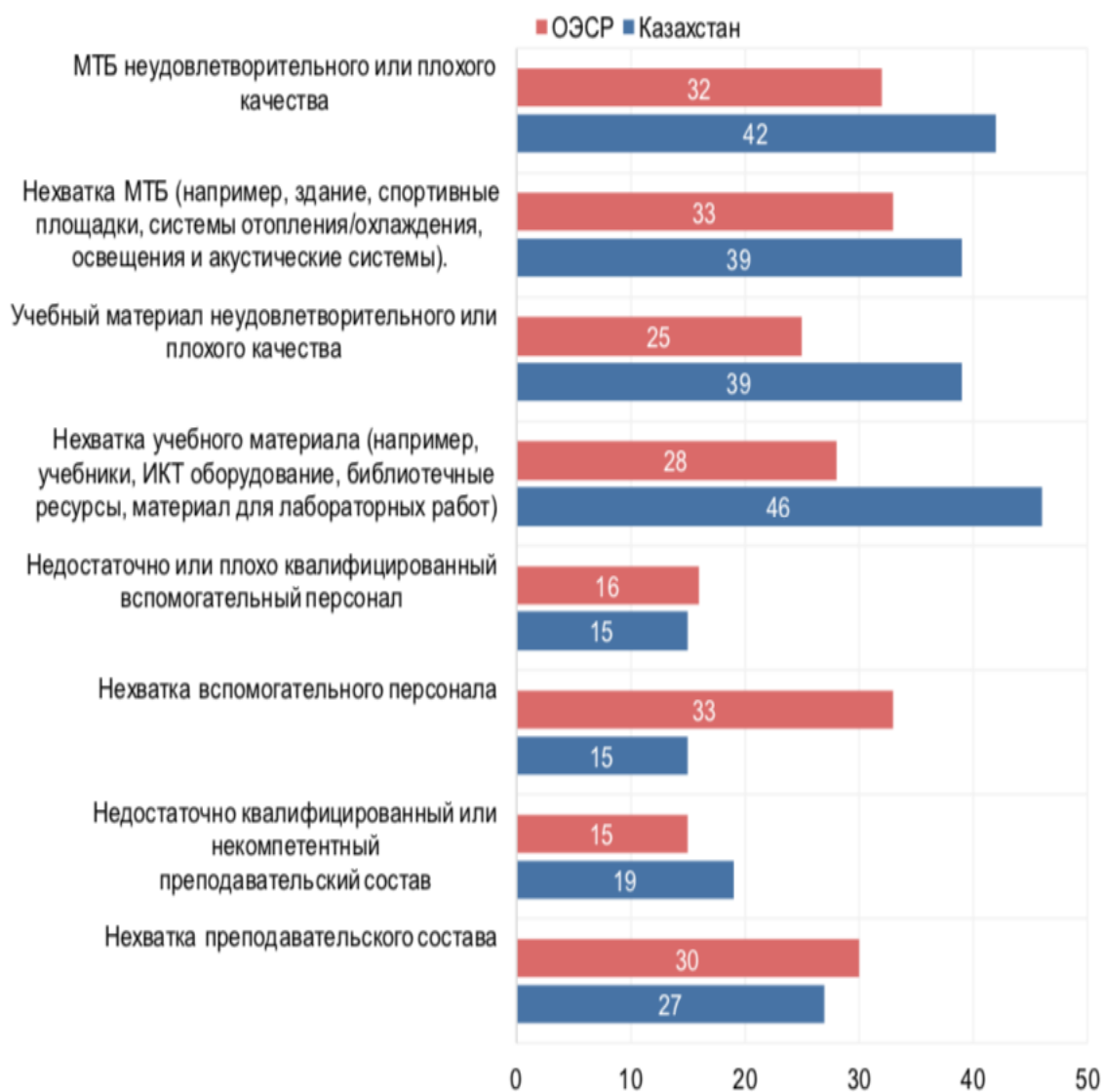
Білім беру ұйымдарына ресурстарды бөлу мен білім алушылардың жетістіктері арасындағы байланысты анықтау мақсатында қатысушы директорлардан оқытушы және көмекші персоналдың, физикалық инфрақұрылымның (оқу ғимараты, жылыту және желдету жүйелері, оқу кеңістігі), оқу материалдарының (оқулықтар, зертханалық жабдықтар, оқу материалдары мен компьютерлер) жетіспеуі және талаптарына сәйкес келмеуі білім беру процесін қамтамасыз етуге қаншалықты кедергі келтіретіні ("мүлдем кедергі жасамайды", "өте кедергі келтіреді") сұралды. Нәтижесінде білім беру ресурстарының жетіспеушілік индексі құрылды. Білім беру ұйымының педагогикалық құрамының параметрлері де білім алушылардың білім алу жетістіктеріне айтарлықтай әсер етеді. Бұл-«мұғалім-оқушы» қатынасы, педагогтардың сапалық құрамы, педагог кадрлардың тапшылығы. Сауалнамада білім беру ұйымдарының басшылары кадр қажеттілігі туралы сұрақтарға да жауап берді. Осы ақпарат негізінде мұғалімдердің жетіспеушілік индексі жасалды. Екі индекс бойынша да орташа мән 0-ге тең, ал стандартты ауытқу ЭЫДҰ елдері бойынша 1-ге тең. Индекстердің оң мәндері ЭЫДҰ елдері бойынша орташа деңгейден жоғары дәрежеде жетіспейтіндігін көрсетеді; теріс мәндер – аз дәрежеде болды.

Қазақстанда білім беру ресурстарының жетіспеушілік индексінің орташа мәні 0,2, ал мұғалімдердің жетіспеушілік индексі – 0,4 құрады. Басқаша айтқанда, қазақстандық мұғалімдерге қарағанда білім беру ресурстарының тапшылығын көбірек сезінуде. Қазақстанды қоса алғанда, PISA-ға қатысатын 42 ел мен аумақта жоғары ӘӘС бар басшыларына қарағанда, төмен ӘӘС бар басшылары білім беру ресурстарының жетіспеушілігі олардың сапалы білім беру процесін қамтамасыз ету қабілетін шектейтінін хабарлады. Осыған ұқсас жағдай PISA-ға қатысатын 46 ел мен аумақта, соның ішінде Қазақстанда мұғалімдердің жетіспеушілігі мәселесі бойынша да байқалады (OECD, 2019[2]).

Аталған қиындықтардан зардап шеккен білім алушылардың барлық тармақтары бойынша ЭЫДҰ елдеріне қарағанда Қазақстанда көп (сурет.3.12). Осы индекстердің әртүрлі компоненттерін талдау көрсеткендей, қазақстандық білім алушылардың 46% – ы – да оқиды, онда олардың директорлары оқу материалдарының жетіспеушілігімен шектелгенін (ЭЫДҰ-28%) және 30% – ы директорлары мұғалімдердің жетіспеушілігінен (ЭЫДҰ-27%) оқыту біршама шектеулі екенін хабарлады. Бірінші жағдайда СЭС төмен ББ – да білім алушылардың үлесі жоғары ӘӘС-ке қарағанда статистикалық маңызды 22,2% - ға (ЭЫДҰ-13,5%) 57,4% - ға және тиісінше 35,2% - ға жоғары. Білім беру ұйымдарында көмекші персоналдың жетіспеушілігіне Қазақстанға қарағанда ЭЫДҰ елдерінің директорлары көбірек алаңдаулы. /87/

Рисунок 3.11. Взгляды директоров ОО о нехватке образовательных ресурсов и учителей

Доля обучающихся в организациях образования, чьи директора сообщили, что следующие проблемы препятствуют учебному процессу, по крайней мере, в некоторой степени, %

Источник: Адаптировано из Table II.B1.5.15-22 в OECD (2019)^[2]

Ауыл мектептерінің жартысынан көбінде Интернетке қосылған цифрлық құрылғылар жетіспейді (3.13-сурет)

Рисунок 3.12. Возможность ОО улучшить условия преподавания и обучения путем использования цифровых устройств по местоположению

Источник: Анализ национальной базы данных

Директорлардың сауалнамалық деректеріне сәйкес, оқу материалдарының жетіспеушілігі оқу процесіне едәуір дәрежеде кедергі келтіретін білім беру ұйымдарында білім алатын білім алушылардың оқу сауаттылығы бойынша нәтижені осындай қиындықтарға тап болмайтын құрдастарына қарағанда 11 балға аз көрсетті.

Қазақстанда білім алушылардың едәуір үлесі директорлар оқу процесіне қолайсыз әсер ететін білім беру ұйымдарының оқытушылар құрамымен байланысты бірқатар факторлар бойынша алаңдаулы. Мысалы, студенттердің 70%-ы оқиды, олардың директорлары мұғалімдердің сабаққа жеткілікті дайындалмауы оқу процесіне белгілі бір дәрежеде теріс әсер ететінін айтады.

ЭЫДҰ елдерінде осы мәселелер бойынша көрсеткіштер 15% - дан аспайды (сурет. 3.14).

Алынған нәтижелер мұғалімдердің жұмысқа шықпауы көптеген студенттердің оқу процесінде айтарлықтай қиындықтар тудыратынын көрсетеді. Қазақстанда білім алушылардың 60% мектептер мен колледждерде оқиды, онда директорлардың жауаптарына сәйкес мұғалімдердің жұмысқа шықпауы оқу процесіне кейбір немесе жоғары деңгейде (ЭЫДҰ – 18%) теріс әсер етеді. Бұл мәліметтер мұғалімдердің жиі жұмыста болмауын көрсетуі мүмкін (ұзақ курстарға, семинарларға, жұмыс/сараптамалық топтарға, аттестаттау комиссияларына және т.б. қатысу). Бұл, өз кезегінде, мұғалімдердің кәсіби дамуы мен мансаптық өсу мүмкіндігінің кеңейгенін көрсетеді. Сонымен қатар педагог кадрлардың жетіспеушілігі мұғалімдердің өзара алмасуын қалыптастыруға кедергі келтіреді. /89/

Тәртіптік климат

Білім алушылардың жетістіктеріне әсер етуі мүмкін факторлардың бірі білім беру ұйымдарындағы сабақтардағы климат болып табылады. Сабақта жағымды климат мұғалімдерге оқуға көбірек уақыт бөлуге және оқушыларға материалды жақсы игеруге мүмкіндік береді. PISA-ның алдыңғы циклдерінің нәтижелері оқушылардың сыныптағы тәртіптік жағдайды қабылдауы мен олардың үлгерімі арасында оң байланыстың болуын көрсетеді. PISA-2018 зерттеуінің негізгі бағыты оқу сауаттылығы болғандықтан, білім алушылардың сауалнамасында оқыту тілі мен әдебиеті сабақтарында климат туралы деректер жиналды (қазақ тілінде білім алушылар үшін Қазақ тілі мен әдебиеті және орыс тілінде білім алушылар үшін Орыс тілі мен әдебиеті). Білім алушыларға жиі сұрақтар қойылды ("ешқашан", "кейбір сабақтарда", "көптеген сабақтарда", "әр сабақта"): "білім алушылар мұғалімнің айтқанын тыңдамайды", "сабақтарда шу мен тәртіпсіздік", "мұғалім оқушылардың тынышталуын ұзақ күтуге мәжбүр",

"студенттер жақсы жұмыс істей алмайды", "студенттер сабақ басталғаннан кейін ұзақ уақыт жұмыс істей бастайды".

Жалпы, Қазақстандағы білім алушылардың көпшілігі оң климатты атап өтеді. Атап айтқанда, тек 5,5% – ы білім алушылар әр сабақта мұғалімнің айтқанын тыңдамайтынын, ал 5% – ы көпшілік алдында, 3,1% - ы әр сабақта шу мен тәртіпсіздік, 4,5% - ы байқалады деп келіскен. /91/

Қазақстан тәртіптік климат индексі неғұрлым жоғары елдердің қатарына кіреді. Бұдан басқа, Қазақстанда ӘӘС төмен және жоғары, жеке және мемлекеттік білім беру ұйымдары сияқты көрсеткіштер бөлінісінде айтарлықтай айырмашылықтар байқалмайды. Алайда, ауылдықтар қалаға қарағанда жоғары мәндерді көрсетеді (3.19-сурет).

Рисунок 3.18. Индекс дисциплинарного климата в разрезе характеристик организаций образования

Буллинг

Жасөспірімдер арасында қорқыту мәселесі өте өзекті. Буллингтің салдары психофизикалық денсаулыққа қатты әсер етеді, бұл өз кезегінде академиялық /94/ сауалнамаларды ғана емес, студенттер PISA-2018-ге қатысқанға дейін соңғы 12 айда буллингтің келесі түрлеріне қаншалықты жиі ұшырағанын көрсетті. Қазақстандық білім алушылар ЭЫДҰ елдеріндегі құрдастарына қарағанда буллингке көбірек ұшырайды. PISA-2018 нәтижелеріне сәйкес, жалпы қазақстандық білім алушылардың 32% – ы айына кемінде бірнеше рет буллингке (ЭЫДҰ – 23%), ал 13% – ы жиі 5 буллингке (ЭЫДҰ-8%) ұшырады.

Қазақстандық жасөспірімдер арасында буллингтің мінез-құлықтық (22%) (іс-шарадан шеттету) және вербалдық (16%) (қауесеттерді тарату) түрлері жиі кездеседі. Қазақстанда заттарды ұрып-соғып, итеріп жібергенін, қорқытқанын, алып кеткенін немесе бүлдіргенін хабарлаған балалардың саны екі есе көп, ал оларды ЭЫДҰ елдерінің көрсеткіштерімен салыстырғанда іс-шараларға қатысуға шақырмайтындарын хабарлаған балалардың саны 2,5 есе көп (3.21-сурет).

Рисунок 3.20. Подверженность буллингу

Доля обучающихся, часто подверженных буллингу: в Казахстане - 13%; в странах ОЭСР - 8%

Доля обучающихся, сообщивших, что следующее происходило как минимум несколько раз в месяц, %

Источник: Адаптировано из Table III.B1.2.1 в OECD (2019)^[3]

Қорқытуға сезімталдық деңгейі кейбір сипаттамаларға байланысты ерекшеленеді (сурет. 3.22). Көбінесе төмен ӘӘС және үлгерімі төмен ұлдар мен студенттер қорқытумен байланысады. PISA-2018 деректері бойынша буллингке ұшырау индексі мәнінің әрбір ұлғаюымен оқу сауаттылығы бойынша нәтижелер білім алушылар мен мектептердің ӘӘС-ін (ӘЫДҰ-9) есепке алғаннан кейін орта есеппен 14 балға төмендеді.

Басқаша айтқанда, оқушылар соғұрлым көп қорлауға ұшырайды, олардың академиялық үлгерімі соғұрлым төмен болады. Мұндай байланыс зерттеуге қатысушы көптеген елдерде байқалады (OECD, 2019[3],Table III.B1.2.6). Орналасқан жері бойынша ауылдық жерлердегі студенттер ірі қалалардағы оқушыларға қарағанда біршама көп қорқытады. /95/

Рисунок 3.21. Подверженность буллингу по показателям

Примечание: В PISA обучающиеся с низкой (высокой) успеваемостью — это обучающиеся, результаты которых находятся в нижней (верхней) четверти (25%) в своей стране.

Источник: Адаптировано из Table III.B1.2.4-5 в OECD (2019)^[3]

Сонымен қатар, PISA деректері буллингке ұшыраған қазақстандық білім алушылар елдегі барлық мектептер бойынша біркелкі бөлінбестен, белгілі бір мектептерде жиі шоғырланғанын көрсетті. Әрбір екінші (60%) осындай жасөспірім білім беру ұйымында оқиды, онда білім алушылардың 25% – дан 50% - ға дейін айына кемінде бірнеше рет қудаланады (ЭЫДҰ-34%) (сурет. 3.23). /96/

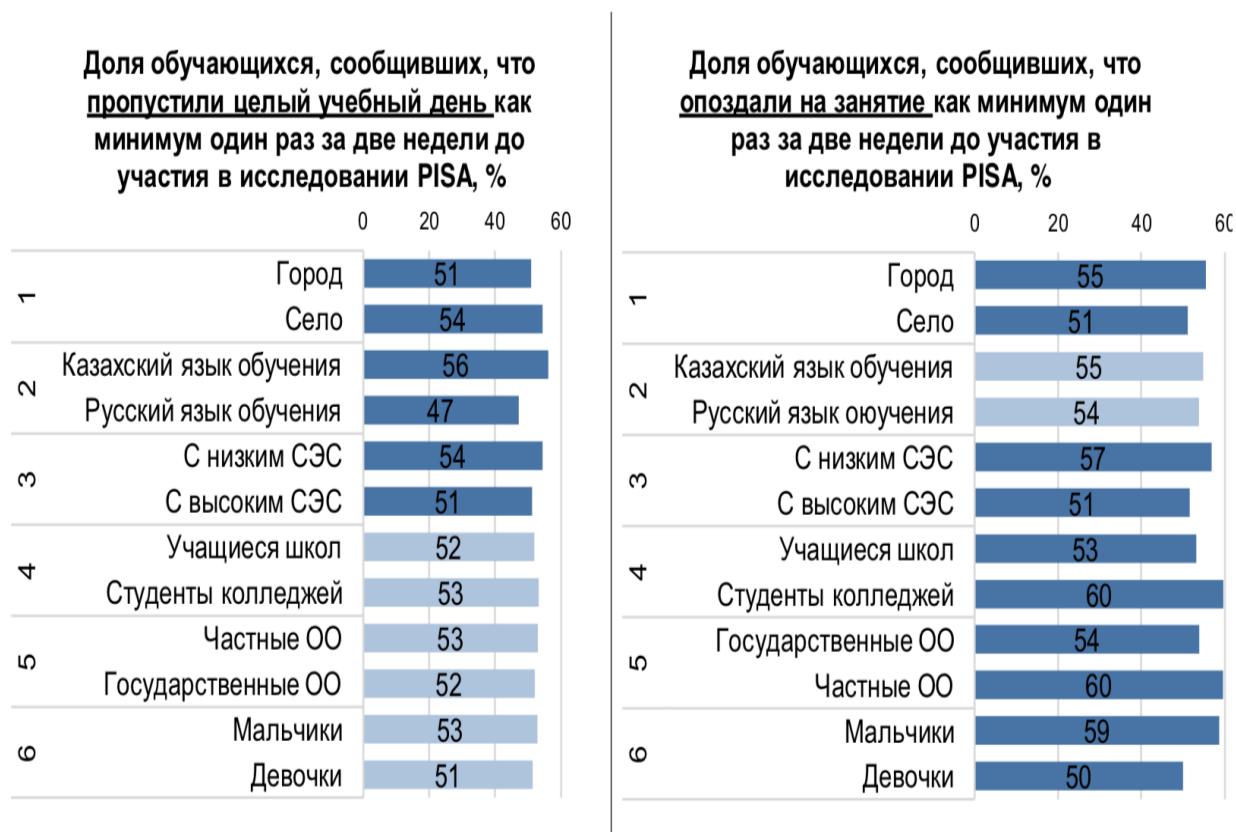
Білім алушылардың рұқсатнамалары мен кешігулері

PISA сауалнамасында жасөспірімдер қанша рет ("ешқашан", "бір-екі рет", "үш-төрт рет", "бес немесе одан да көп рет") бүкіл оқу күнін, күніне бірнеше

сабақты өткізіп жібергенін және зерттеуге қатысқанға дейін соңғы 2 апта ішінде кешігіп келгенін хабарлады. Нәтижелерге сәйкес, Қазақстан студенттердің сабаққа қатыспауы мен кешігуінің жоғары пайызы бар елдерге жатады. Мұндай жағдайлардың жиілігі ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен едәуір асады. Орта есеппен 15 жастағы қазақстандық оқушылар мен колледж студенттерінің 52% – ы бір күнді өткізіп алды (ЭЫДҰ – 21%), 54% – ы бірнеше сабақты өткізіп алды (ЭЫДҰ – 27%), және осынша бөлігі осы кезеңде кем дегенде бір рет кешігіп келді (ЭЫДҰ – 48%).

Бірнеше көрсеткіштер бойынша статикалық маңызды нәтижелер анықталды (сурет. 3.25). Қазақстанда қалалық жерлерде оқитындар сабақтарды өткізіп жібермейді, бірақ ауылдық жерлерде оқитындарға қарағанда сабаққа кешігіп келеді. Қазақ тілінде білім алушылар орыс тілінде оқытатын құрдастарына қарағанда сабақты жиі өткізіп алады. Әлеуметтік жағынан осал отбасылардан шыққан білім алушылар өздерінің әлеуметтік-экономикалық мәртебесі жоғары отбасылардағы құрдастарына қарағанда сабаққа жиі қатыспайды және кешігіп келеді. Колледж студенттері мен жеке ҚБ білім алушылары басқа құрдастарына қарағанда кеш болады. Гендерлік тұрғыдан алғанда, ұлдар қыздарға қарағанда кеш болады. /97/

Рисунок 3.24. Пропуски и опоздания обучающихся по показателям, %

Примечание: Статистически значимые различия в группах показателей отмечены более темным оттенком

Источник: Анализ национальной базы данных

Сабаққа жиі қатыспау мен үлгерім арасындағы байланыс

Жиі жіберіп алулар мен кешігулер академиялық үлгерімге теріс әсер етеді. Қазақстанда сабақты жиі өткізіп жүрген білім алушылар оқу сауаттылығы бойынша 14 баллға аз жинады, жиі кешігіп келгендер – КЭС (ЭЫДҰ – тиісінше 40 және 26 балл) ескерілгеннен кейін 12 баллға аз болды. Білім алушылар сабақтарды өте сирек өткізіп алған елдерде, мысалы, BСJZ (Қытай), Гонконг (Қытай), Исландия, Жапония, Корея, Макао (Қытай), Норвегия, Швеция және Қытай, Тайбэйде үлгерім бойынша жоғалту ең жоғары (OECD, 2019[3], Table III.B1.4.1) 88 баллға дейін болды. Бұл елдерде оқыту өте қарқынды және көлемді болуы мүмкін екендігін түсіндіреді. /98/

Сонымен қатар, кешігулер тек оқуға жіберілген немесе кешігіп келген студенттерге ғана емес, сонымен қатар бүкіл сыныпқа/топқа да әсер етеді.

Қазақстанда орта есеппен оқуды өткізіп алған сыныптастарының саны 10%-ға артқан сайын оқу сауаттылығы бойынша білім алушылардың нәтижелері 11 балға (ЭЫДҰ – 8-ге) және 5 балға (ЭЫДҰ-5) төмендеді (OECD, 2019[3], Table III.B1.4.10-11).

Оқушылардың сабаққа қатыспауларының предикторлары

Талдау үшін PISA зерттеуінде студенттердің сабаққа қатыспауының келесі болжамдары анықталды (OECD, 2019[3], p. 83):

- Мектептегі қауіпсіздік сезімі: буллингке сезімталдық индексі;
- Академиялық қатысу: оқыту құндылығының индексі, оқу сауаттылығы бойынша көрсеткіштер;
- Деструктивті құрдастардың мінез-құлқына әсер ету: тәртіптік климат индексі;
- Эмоционалды қолдау алу: ата-аналарға эмоционалды қолдау индексі;
- Мектептегі әлеуметтік байланыс сезімі: мектепке/колледжге деген сезім индексі.

Нәтижелерге сәйкес, Қазақстанда ЭЫДҰ елдері сияқты буллингке жиі ұшырайтын оқушыларда PISA /99/ зерттеуіне дейін кемінде екі апта бұрын сабақты бір рет өткізіп алу ықтималдығы жоғары болды. Керісінше, сыныпта/топта қолайлы тәртіптік климат туралы хабарлаған және оқу сауаттылығы бойынша жоғары балл жинаған студенттердің сабақты өткізіп алу мүмкіндігі аз болды. Осы деректерді талдаудан анықталған қызықты байқау, Қазақстанда (сондай-ақ Сауд Арабиясы мен Иорданияда) ата-аналардың күшті эмоционалды қолдауы ЭЫДҰ елдерінде байқалғандай, төмендеуден гөрі, рұқсатнамалардың ұлғаюын болжаушы болуы мүмкін (3.27-сурет).

Білім беру стратегиялары

Қазақстандық білім алушылар көбінесе тіл немесе әдебиет бойынша оқу үшін көлемді мәтіндерді оқымайды. Оқушылардың тек 19,6% - ы зерттеу

жүргізілген оқу жылы ішінде 100 беттен астам мәтіндерді оқығанын хабарлады. Салыстыру үшін мұндай білім алушылардың үлесі ЭЫДҰ елдері бойынша орта есеппен 43% - ды құрады. PISA-2018-де айтарлықтай жоғары нәтижелер көрсеткен Назарбаев Зияткерлік мектептерінің оқушылары арасында олардың үлесі үш еседен астам жоғары болды (64,1%). Гендер, оқыту тілі және СЭС сияқты көрсеткіштер бойынша да елеулі айырмашылықтар байқалады. Оқу жылы ішінде 100 беттен артық оқыған қазақ тілінде оқитындардың үлесі (11,9%) орыс тілінде оқитындарға қарағанда үш есе аз (34,8%). СЭС төмен (13,8%) және жоғары (28,8%) білім алушылар арасында нәтижелер екі есе ерекшеленеді. Көлемі 100 беттен астам мәтіндерді оқыған қыздардың үлесі (23,0%) ұлдарға қарағанда (23%) 6,4% - ға жоғары (сурет. 3.28). /100/

Білім алушылардың әл-ауқаты

PISA-да 15 жастағы оқушылардың әл-ауқатын өлшеу өте маңызды, өйткені бұл жаста олар физикалық және эмоционалды дамудың өтпелі кезеңінде. Өздері туралы сұрақтарға жауап бере отырып, жасөспірімдер өздерінің сезімдерін, өмірлері туралы не ойлайтындарын және болашаққа жоспарлары бар екенін білдіруге мүмкіндік алады. PISA көптеген елдердегі қатарластарының әл-ауқатының көрсеткіштерін зерттеуге және олардың академиялық жетістіктері мен болашақ оқу/мансаптан күтуі арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу әл-ауқаттың келесі анықтамасын қолданады: "психологиялық, танымдық, материалдық, әлеуметтік және физикалық жұмыс және бақытты және толыққанды өмір сүру қабілетіне ие болу" (OECD, 2019[3], p.40). Тұжырымдамалық шеңберде оқушының әл-ауқаты бес компоненттен тұрады (Боргонови және Пал, 2016):

1. Когнитивті компонент-бұл қазіргі қоғамға жеке тұлға ретінде тиімді қатысу үшін студенттердің білімі, дағдылары мен негіздері, /101/ өмір бойы білім алушылар, тиімді жұмысшылар және жауапты азаматтар.

2. Психологиялық компонент студенттердің өміріне, мектепке қатысуына, сондай-ақ олардың мақсаттары мен амбицияларына баға мен көзқарасты қамтиды.

3. Физикалық компонент дегеніміз-оқушылардың денсаулық жағдайы, физикалық белсенділігі және дұрыс тамақтану

4. Әлеуметтік компонент олардың әлеуметтік өмірінің сапасына, оның ішінде отбасымен, құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынасына, сондай-ақ олардың мектептегі әлеуметтік өмірін қалай қабылдайтынына қатысты.

5. Материалдық компонент отбасыларға балаларының қажеттіліктерін қамтамасыз етуге, ал мектептерге оқушылардың оқуы мен сау дамуын қолдауға мүмкіндік беретін материалдық ресурстарды білдіреді.

Оқу орнына тиесілі болу сезімі

PISA-да қатысушы елдер арасындағы білім алушылардың оқу орнына тиесілік сезіміне, сондай-ақ тиесілік сезімі білім алушылар мен оқу орындарының сипаттамаларына және оқу сауаттылығы бойынша нәтижелерге қалай байланысты екендігіне қатысты айырмашылықтар қарастырылады. Сонымен қатар, меншік сезімі оқуды жалғастыру және екінші жылға кету туралы күтулермен қалай байланысты екендігі қарастырылады.

PISA сауалнамасында білім алушылардың тиесілік сезімін анықтау үшін оларға өздерінің туралы мынадай тұжырымдармен қаншалықты келісетіндерін ("үзілді-кесілді келіспеймін", "келіспеймін", "келісемін", "толық келісемін") белгілеу ұсынылды:

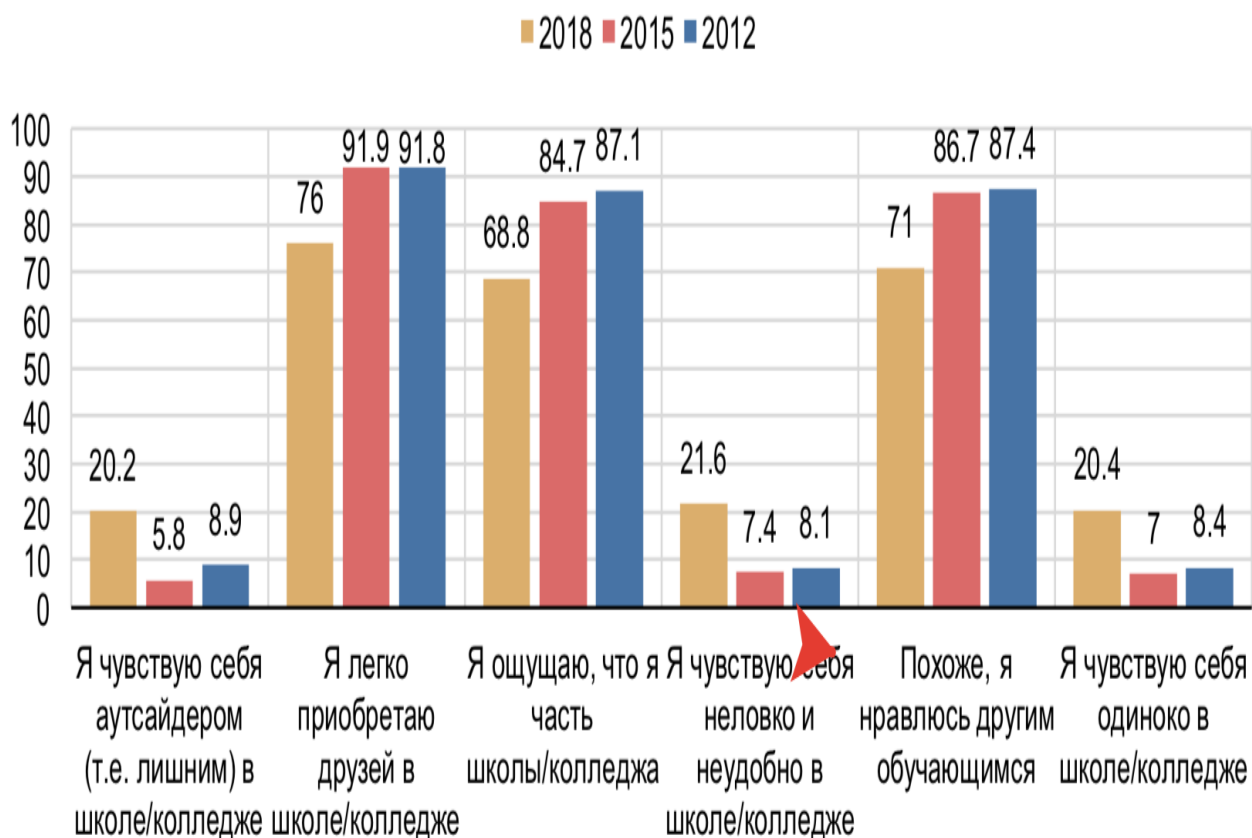
- «Мен өзімді мектепте/колледжде аутсайдер ретінде сезінемін (яғни артық)».
- «Мен мектепте/колледжде оңай достар табамын».
- «Мен өзімді мектеп/колледждің бір бөлігі сияқты сезінемін».
- «Мен мектепте/колледжде ыңғайсыз сезінемін».

- «Мен басқа студенттерге ұнайтын сияқтымын».
- «Мен мектепте/колледжде өзімді жалғыз сезінемін».

Қазақстандық білім алушылардың көпшілігі өздерінің оқу орнына жататынын сезінеді. Төртеуінің үшеуі (76%) достарды оңай таба алатындығымен келіседі немесе толық келіседі (ЭЫДҰ – 75%) (сурет. 3.30).

Осыған қарамастан, алдыңғы циклдермен салыстырғанда осындай әлеуметтік байланысты сезінетін студенттер саны күрт төмендеді. Сонымен, PISA-2015-пен салыстырғанда өзін сырттан (14%), жалғыз (13%), ыңғайсыз және ыңғайсыз (14%) сезінетіндердің үлесі артты. Жалпы алғанда, жағдайдың нашарлауы 27 қатысушы елде байқалады, алайда ол Грузияда, Вьетнамда және оның ішінде Қазақстанда да айқын білінеді (OECD, 2019[3], p.132). ЭЫДҰ елдері бойынша айтарлықтай нашарлау анықталған жоқ; өзін аутсайдерлер ретінде сезінетін оқушылардың үлесі орта есеппен 2% - ға артты. Колумбия, Коста-Рика, Доминикан Республикасы, Литва, Мексика және Түркия сияқты елдер мен аумақтарда жасөспірімдердің қарама-қарсы болу сезімі күшейе түсті.

Рисунок 3.29. Чувство принадлежности к ОО в Казахстане по циклам

Источник: Анализ национальной базы данных

Қатысушылардың жауаптары бойынша ҚБ-ға тиесілі сезім индексі құрылады. Оның орташа мәні – 0, ал стандартты ауытқу-ЭЫДҰ елдері бойынша – 1. Осы шкала бойынша оң мәндер білім алушының ЭЫДҰ елдері бойынша орташа мәнге қарағанда неғұрлым күшті тиістілік сезімі бар екенін білдіреді. Қазақстанда индекстің мәні – -0,2 құрады, бұл қазақстандық білім алушылардың оқу орнына қатыстылық сезімі ЭЫДҰ елдеріне қарағанда біршама әлсіз екенін білдіреді. Алайда, Қазақстанда білім алушылардың мәртебесі мен оқу орнының типіне байланысты елеулі айырмашылықтар анықталмағаны оң көрсеткіш болып табылады. ЭЫДҰ елдерінде СЭС төмен мектептердегі, сондай-ақ ауылдық және мемлекеттік мектептердегі білім алушыларда артықшылықты байқаймыз.

Іс жүзінде барлық қатысушы елдерде жоғары СЭС бар білім алушылар өздерінің оқу орнына қатыстылығын қатты сезінеді. Гендерлік аспектке келетін болсақ, Қазақстанды қоса алғанда, 23 елде қыздар ұлдарға қарағанда анағұрлым мықты екенін көрсетеді. 7-9 сынып оқушыларында 10-11 сыныпта оқитын құрдастарына қарағанда мектепке деген сезім әлдеқайда әлсіз.

PISA - дағы көптеген елдер мен аумақтарда, соның ішінде Қазақстанда, мектепке қатыстылығы анағұрлым күшті 15 жастағы білім алушылар өздерінің СЭС және КЭС мектеп/колледжін есепке алғаннан кейін де оқу сауаттылығы бойынша жоғары нәтижелер көрсетті. Қазақстанда мектепте/колледжде бір бірлікке тиесілік сезім индексінің әрбір ұлғаюы (ЭЫДҰ елдері бойынша бір стандартты ауытқуға баламалы) нәтиженің 11 балға (ЭЫДҰ – 4 балл) ұлғаюына әкеледі. Иордания, Косово, Малайзия және Филиппинде осы индекстің әр өсуі 20 баллдан асады. Индексте нәтижелерге ең көп әсер ететін компонент "өзін сырттан сезіну" болды. Сырттан келген студенттер мұндай сезім туралы хабарлағандардан 27 балл жинады.

Зерттеуде тест тапсырушылардан сыныптастары/сыныптастары арасындағы ынтымақтастық пен бәсекелестік дәрежесі туралы сұралды. Жауаптардың негізінде екі индекс құрылды: ынтымақтастық индексі және

студенттер арасындағы бәсекелестік индексі. Осы индекстер мен мүшелік сезім индексі талдаудан бастап, барлық қатысушы елдердегі студенттер өздерінің құрдастарымен бәсекелескеннен гөрі, ses студенттері мен оо - ны есепке алғаннан кейін де өз мектебіне/колледжіне деген күшті сезімге ие екендігі байқалады.

Сонымен қатар, мүшелік сезімі күшті Студенттер әлеуметтік-экономикалық мәртебесін, жынысы мен оқу сауаттылығы бойынша баллды ескергеннен кейін де университетке түсуді жоспарлап отыр.

Бір таңқаларлығы, студенттерді екінші жылға қалдыру олардың оқу орнына деген сезімін әлсіретеді. PISA-ға қатысушы әрбір дерлік елде екінші жылға қалдырылған білім алушылар, есепке алынғаннан кейін де, тиесілілігінің әлсіз сезімін көрсетті әлеуметтік-экономикалық мәртебе ретінде тиісті предикторлар. Бұл нәтижелер студенттерді екінші жылға қалдыру туралы мәселені қарау кезінде академиялық және академиялық емес салдарларды ескеру қажеттілігін көрсетеді (OECD, 2019[3], p.137).

Білім алушылардың өміріне қанағаттану

PISA-2018 өмірдің қанағаттанушылығын таңдалған өлшемдерге сәйкес адамның өзінің өмір сүру сапасына қатысты жалпы бағалауы ретінде анықтайды. Зерттеуде білім алушыларды өздерінің өмірмен қанағаттанушылығын 0-ден (мүлдем қанағаттанбаған-(а) - 10-ға (толық қанағаттанған - (а)) дейінгі шәкіл бойынша бағалауды сұрады. Алынған нәтижелер негізінде ұлдар мен қыздар төрт топқа бөлінді:

- «егер олар өмірден қанағаттану шкаласы бойынша 0 - ден 4-ке дейін болса, «қанағаттандырылмаған»;

- «егер олар өмірге қанағаттану шкаласы бойынша 5 немесе 6-ны белгілесе, «біршама қанағаттанған»;

- «орташа қанағаттандырылған", өмірге қанағаттану шкаласы бойынша 7 немесе 8»;

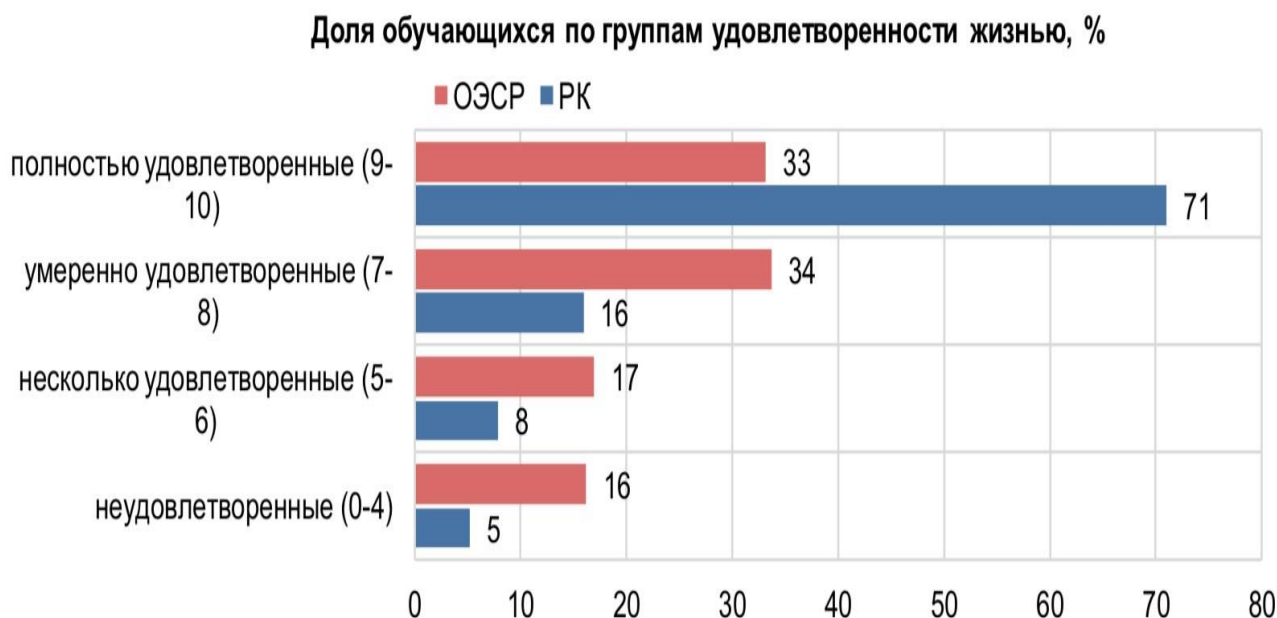
- «толық қанағаттанған», өмірге қанағаттану шкаласы бойынша 9 немесе 10»;

Бесінші «қанағаттанған» тобы өмірге қанағаттанушылығын 7-ден 10-ға дейін бағалаған екі топты біріктіреді.

Қазақстанда білім алушылардың көпшілігі (87%) өз өміріне риза (бесінші топ), ал бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен (67%) көп (сурет. 3.31). Қалған 8% – ы өз өмірлеріне толық қанағаттанбағанын, ал 5% - ы қалай өмір сүруге тура келетініне қанағаттанбағанын хабарлады. PISA-ға қатысушы елдердің арасында Албания, Доминикан Республикасы, Қазақстан және Косовода 5 білім алушының 3 - тен астамы өз өмірлеріне толық қанағаттанғандықтарын хабарлады, бірақ Бруней-Даруссалам, Гонконг (Қытай), Жапония және Макао (Қытай) сияқты Шығыс Азия елдерінде 5 білім алушының 1-ден азы ғана берді /103/ ұқсас жауаптар. Жалпы алғанда, өмірге қанағаттанудың ең төменгі мәні негізінен Шығыс Азия елдерінде байқалды, сонымен қатар PISA – да жоғары жетістіктерге қол жеткізді, ал ең жоғары мәндер Латын Америкасы елдерінде және Шығыс Еуропаның көптеген елдерінде болды (OECD, 2019[3], p.155).

Рисунок 3.30. Удовлетворенность жизнью обучающихся

Среднее по шкале в Казахстане: 8.76 (удовлетворенность жизнью)

Источник: Адаптировано из Figure III.11.1 в OECD (2019)^[3]

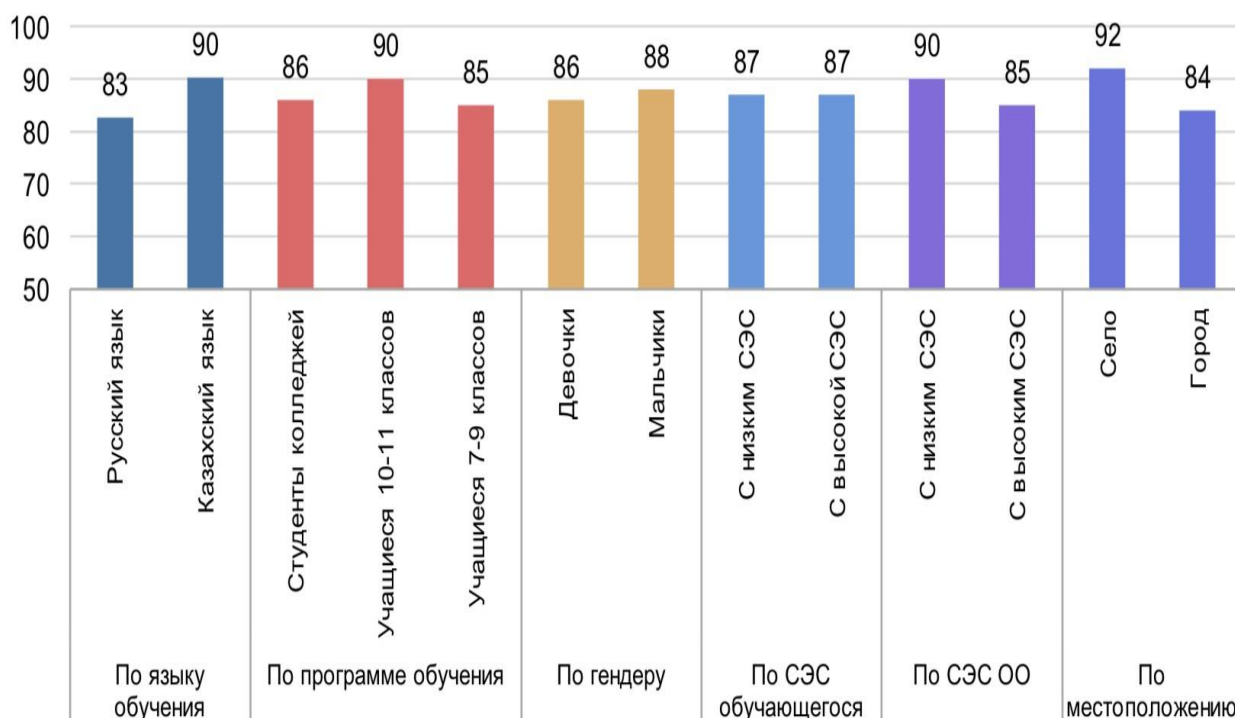
ЭЫДҰ елдерінде жоғары СЭС бар білім алушылар және жоғары СЭС бар ҚБ-ға келушілер өз өміріне көбірек қанағаттанады. Бұл нәтиже гүлденген отбасылардан шыққан балалар осал отбасылардағы құрдастарына қарағанда материалдық және эмоционалды қолдауға көбірек қол жеткізе алатындығын білдіруі мүмкін. Бірақ ЭЫДҰ сарапшылары бұл тұжырымды біршама сақтықпен түсіндіруге шақырады, өйткені байлық міндетті түрде өмірге көбірек қанағат әкелмейді (OECD, 2019, 155-бет). Бір қызығы, Қазақстанда бұл параметрлер қанағаттану сезіміне қатты әсер еткен жоқ. Екі жағдайда да білім алушылар өмірге қанағаттанудың ұқсас дәрежесін көрсетеді.

Қазақстанда қалалық жерлерде өз өмірімен қанағаттанған білім алушылар (84%) ауылдағыларға қарағанда біршама аз (91%). Көптеген қатысушы елдердегідей, ұлдар қыздарға қарағанда өз өмірлеріне риза екендіктерін жиі айтады. ЭЫДҰ елдерінде айтарлықтай айырмашылық байқалады – Қазақстанға қарағанда орта есеппен 11% (2%). Қазақстан мектептерінде 9-10 сынып

оқушыларына (90%) қарағанда 7-9 сынып оқушылары (85%) өз өмірлеріне риза емес (OECD, 2019, кесте. III.B1.11.4). Қазақ тілінде оқытатын ББ-да оқытындар (90%) орыс тілінде оқытатын ББ-да оқытындарға қарағанда (83%) өз өмірлеріне көбірек қанағаттанады.

Рисунок 3.31. Удовлетворенность жизнью казахстанских обучающихся по показателям

Доля обучающихся, удовлетворенных своей жизнью в умеренной и полной степенях, %

Источник: Анализ национальной базы данных

Сондай-ақ, нәтижелер өмірден қанағаттану деңгейі төмен білім алушылардың 5%-ы Қазақстанда белгілі бір мектептерде/колледждерде шоғырланбағанын көрсетті. Білім беру ұйымы деңгейінде балалардың көпшілігі (83%) өз өміріне қанағаттанбаған білім алушылардың үлесі 10% - дан аспайтын мектептерде/колледждерде оқиды.

Жоғары академиялық жетістіктер міндетті түрде өмірдің қанағаттанушылығына әкелмейді, ал төмен академиялық жетістіктер өмірге қанағаттанбауға әкеледі (OECD, 2019[3], p.158). Үлгерімі төмен 15 жастағы студенттер жоғары көрсеткіштерге жеткен студенттерге қарағанда өз

өмірлеріне көбірек қанағаттанған кезде тенденция басым болады. Мысалы, Албания, Доминикан Республикасы, Қазақстан және Косово білім алушыларының өмірі ЭЫДҰ елдері бойынша орташа деңгейден жоғары, бірақ оқу сауаттылығы бойынша ЭЫДҰ бойынша орташа балдан төмен. Керісінше, оқу сауаттылығы бойынша ең жоғары балл жинаған Пекин, Шанхай, BSJZ (Қытай), Гонконг (Қытай), Жапония және Макао (Қытай) сияқты Шығыс Азияның көптеген елдері мен аумақтарындағы бір жасар балалар ЭЫДҰ бойынша орташа деңгейден төмен өмір сүреді. Сонымен қатар, студенттер жоғары академиялық үлгерімді және өмірге қанағаттанудың жоғары дәрежесін көрсететін елдер бар. Бұл-Финляндия, Эстония және Франция. Кейбір елдерде (Бруней-

Даруссалам, Ливан, Мальта, Катар, Түркия) ЭЫДҰ-ның орташа деңгейінен төмен жасөспірімдерде академиялық нәтижелер де, өмірге қанағаттану да бар (сурет. 3.33). Бұл нәтижелерді сақтықпен түсіндіру керек, өйткені әр қатысушы елде көптеген контекстік факторлар бар.

3.34-суретте көрсетілгендей неғұрлым егжей-тегжейлі талдау кезінде Қазақстанда академиялық үлгерімі төмен жасөспірімдер өз өміріне жалпы риза, ал керісінше, ортадан жоғары нәтиже көрсететін кейбір білім алушылар өз өмірін сыни тұрғыдан бағалайды. Сонымен, ең шеткі топтағы білім алушыларды оқу көрсеткіштері, яғни.

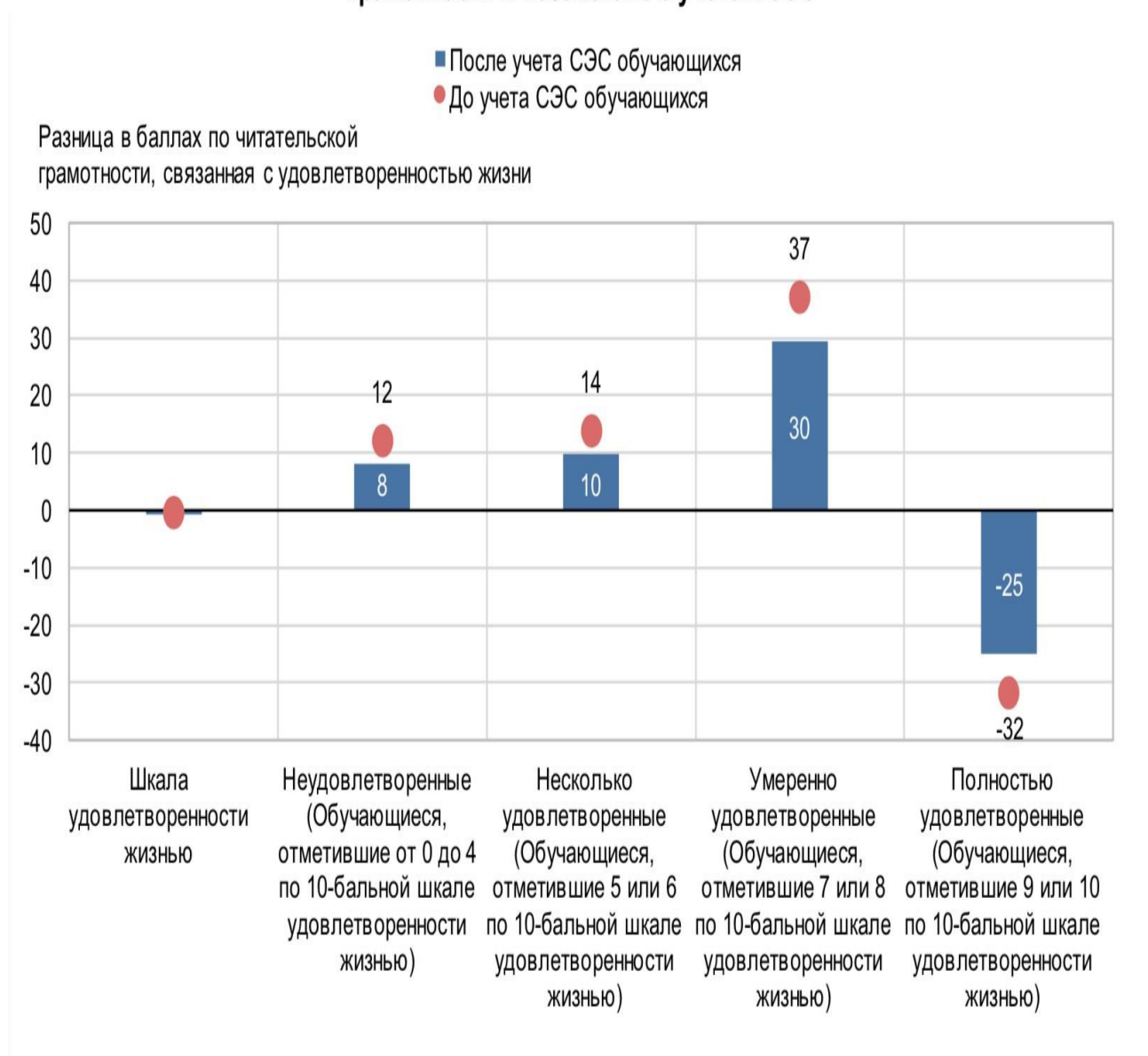
СЭС-ті есепке алғаннан кейін" қанағаттандырылмаған " (10 балдық шкала бойынша 0-ден 4-ке дейін) басқа топтармен салыстырғанда 8 баллға жоғары болды. Статистикалық маңызды айырмашылығы бар барлық қатысушы елдер арасында мұндай жағдай тек Қазақстанда ғана байқалады; қалған елдерде зерттеуге қатысушылар топта

«Қанағаттанбағандар» басқа топтарға қарағанда біршама төмен нәтиже көрсетті. ЭЫДҰ елдері бойынша, мысалы, өз өміріне" қанағаттанбаған " оқушылар неғұрлым қанағаттанған білім алушыларға қарағанда 5 баллға аз

алады. Төменгі балл жинаған оқушылар, әдетте, өз өмірлеріне риза. Қазақстанда осы топ пен өз өміріне көңілі толмайтын, бірақ неғұрлым жоғары көрсеткіштер көрсететін қатарластарының арасындағы айырмашылық бүтін 25 балды құрайды. Ливан "толығымен қанағаттанған" оқушылар осы елдегі басқа оқушыларға қарағанда жоғары жетістіктерге жеткен жалғыз ел болды.

Өмірге «біршама қанағаттанған» қазақстандық білім алушылар барлық басқа білім алушыларға қарағанда 4 балға артық, ал " орташа қанағаттанған " білім алушылар бүтін 30 балл жинайды (сурет. 3.34).

Рисунок 3.33. Связь между удовлетворенности жизнью и баллами по читательской грамотности в Казахстане с учетом СЭС

Источник: Адаптировано из Figure III.11.6 в OECD (2019)^[3]

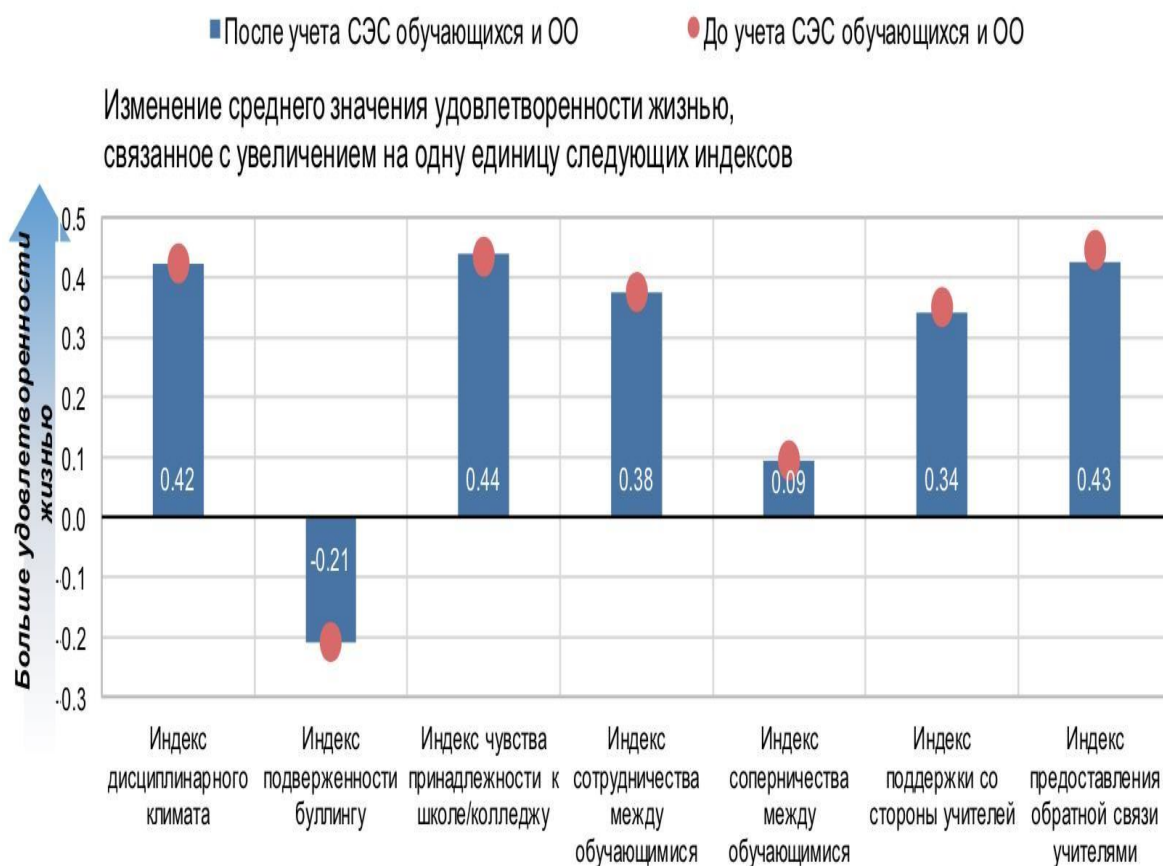
PISA-2018 нәтижелері бойынша Қазақстанда СЭС төмен білім алушылардың 16% - ы жоғары білім беру нәтижелерін көрсетті. Қолайлы орта құру әсіресе академиялық тұрғыдан қиын білім алушылар үшін өте маңызды. Академиялық тұрғыдан тұрақты оқушылардың бір ерекшелігі-олардың әл-ауқаты. Нәтижелерге сәйкес, Қазақстанда білім алушылардың әл-ауқаты оң мәнге ие, яғни. өз өмірлеріне риза болған адамдар өздерін сырттан сезінбейді және сәтсіздікке тап болған кезде болашақ жоспарларына күмәнданбайды, резильент емес студенттерге қарағанда 8,3% - ға көп (кесте П.В1.3.5, OECD, 2019[2]). Айта кету керек, TALIS - 2018 нәтижелеріне сәйкес қазақстандық мұғалімдердің 81% - ы әріптестерінің көпшілігі үшін оқушылардың әл-ауқаты олардың қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады деп санайды.

15 жастағы жасөспірімдер көп уақытын оқу орнының қабырғасында өткізеді. Әрине, Мұндай сайт маңызды рөл атқарады білім алушылардың өміріне қанағаттану сезімін қалыптастыру. Зерттеушілердің пікірінше, балалардың даму қажеттіліктеріне жауап беретін және оларды проблемаларды шешуге және дамытуға тиісті түрде итермелейтін мектеп олар үшін психологиялық сау орта жасайды. Қызықты іс-шаралар, жағымды климат, тәртіп, тәртіп, құрмет, ата-аналардың қатысуы және оқушылар мен мұғалімдер арасындағы оң қарым-қатынастар балалардың дамуына үлкен үлес қоса алады. Керісінше, мектептегі теріс тәжірибе, мысалы, қорлау немесе мұғалімдермен жаман қарым-қатынас жасөспірімдердің өміріне наразылық тудыруы мүмкін (OECD, 2019, 162 бет).

PISA зерттеуі сонымен қатар білім алушылардың өміріне қанағаттану мен олар қатысатын білім беру ұйымдарындағы климат арасындағы байланысты зерттейді. Климаттың сипаттамасы ретінде пән бойынша индекстер, буллингке сезімталдық, білім алушылар арасындағы тиесілік, ынтымақтастық және бәсекелестік сезімдері, сондай-ақ оқытушылар тарапынан көрсетілетін қолдау және кері байланыс таңдалды.

Корреляциялық талдау нәтижелері 3.35-суретте көрсетілген. Алынған нәтижелер қазақстандық мектептерде/колледждерде білім алушылардың өміріне қанағаттану сезіміне аталған индекстер арасында барынша оң әсер ететіндігін көрсетеді: қатыстылық сезімі, кері байланыс және тәртіптік ахуал. Келген білім беру ұйымының бір бөлігін сезінетін білім алушылар мұғалімдерден кері байланыс алады және жайлы ортада өз өмірлеріне көбірек риза болады. Орташа алғанда, Қазақстанда осы үш индекстің мәні бір бірлікке артқан сайын, қанағаттану көрсеткіші білім алушылар мен білім беру ұйымдарының жынысын, СЭС-ін есепке алғаннан кейін 0,40 бірліктен астам өседі. ЭЫДҰ елдерінде бұл үш фактор әртүрлі күшпен әсер етеді. Оқу орнына тиесілі болу сезімі қатты әсер етеді. Осы индекс мәнінің бір бірлікке әрбір артуы білім алушылардың қанағаттану сезімін 0,79 бірлікке көтеруге қабілетті. Керісінше, буллингке ұшырағыштық индексі мәнінің артуы – білім беру ұйымы білім алушыларының СЭС (ЭЫДҰ-0,50 бірлік), гендерді есепке алғаннан кейін өмірмен қанағаттануды 0,21 бірлікке төмендетеді. Бәсекелестік рухы мен өмірге қанағаттану арасындағы байланыс әлсіз, бірақ тұтастай алғанда оң. Бұл нәтижелер білім беру ұйымдарының білім алушылардың академиялық жетістіктерінде ғана емес, олардың өмірінде де басты рөл атқара алатындығын тағы да көрсетеді.

Рисунок 3.34. Связь между удовлетворенности жизнью казахстанских обучающихся и климатом в организациях образования с учетом СЭС

Источник: Адаптировано из Figure III.11.7 в OECD (2019)^[3]

Білім алушылардың көзімен өмірдің мәні

PISA халықаралық есебінің авторлары 15 жастағы білім алушылардың маңызды мақсаттарға қол жеткізу және толыққанды өмір сүру жолындағы қорғаныс құралы ретінде өмір сүру мағынасын іздеу мен түсінудің маңыздылығын атап көрсетеді (OECD, 2019[3], p.165). Жасөспірімдердің әлауқатының өсіп келе жатқан маңыздылығын ескере отырып, PISA-2018 сауалнамасына осы саладағы сұрақтар енгізілді. Білім алушылардан қандай дәрежеде келісетіндерін немесе келіспейтіндерін ("үзілді-кесілді келіспеймін", "келіспеймін", "келісемін", " келісемін», «толық келісемін») мынадай тұжырымдармен:

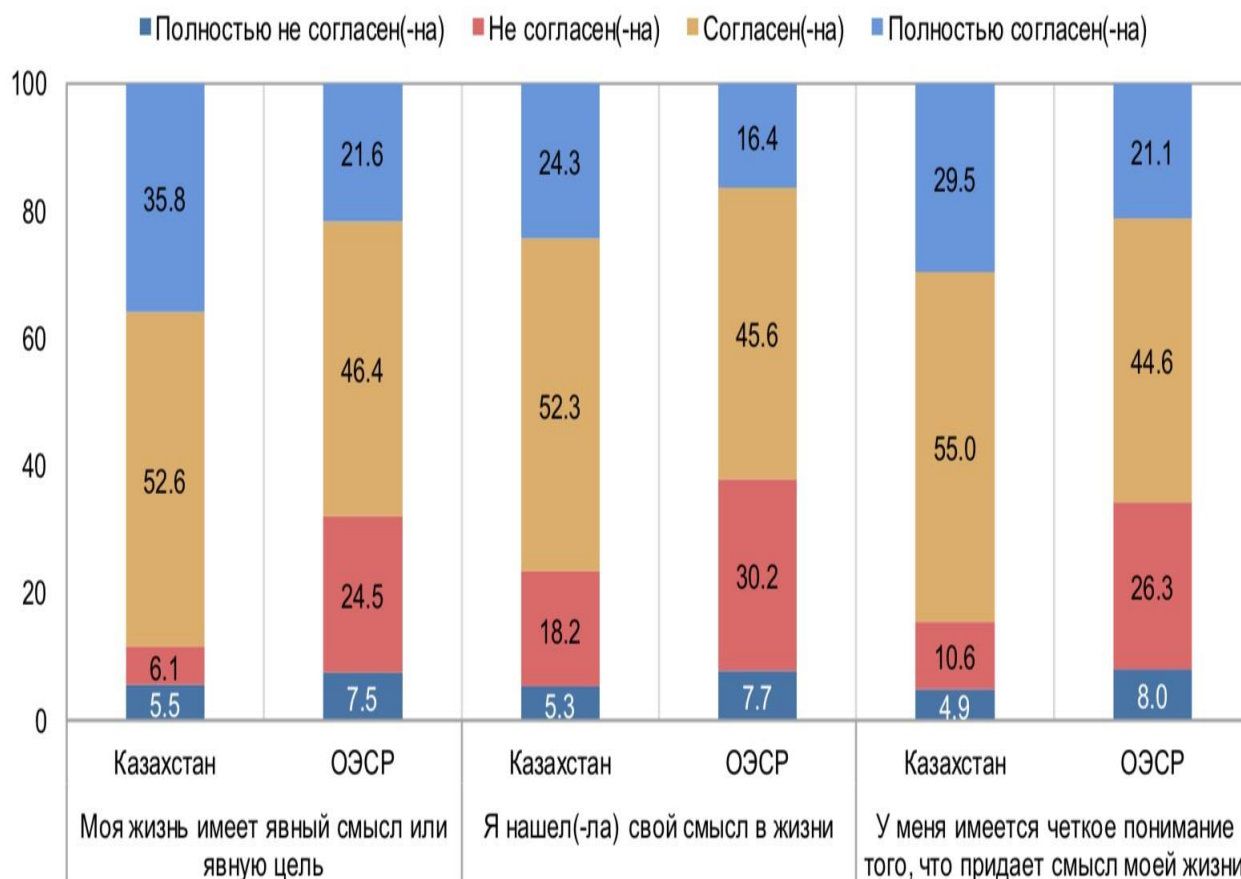
- «Менің Өмірім айқын мағынаға немесе айқын мақсатқа ие».
- «Мен өмірде өзімнің мағынамды таптым».
- «Менің өміріме не әсер ететіні туралы нақты түсінік бар». /108/

3.31-суретте білім алушылардың осы сұрақтарға жауаптарының бөлінуі көрсетілген. Нәтижелерге сәйкес, қазақстандық білім алушылар ЭЫДҰ елдері бойынша орташа алғанда, өз өмірінің мәнін түсінетіндігін көрсетеді. Қазақстандағы жасөспірімдердің 88%-ы өздерінің өмірлерінің айқын мағынасы немесе мақсаты бар екендігімен келісті (ЭЫДҰ – 68%), білім алушылардың 77%-ы өз өмірлерінің мәнін тапқандарын атап өтті (ЭЫДҰ – 62%), және 85% - ы өз өмірлерінде нені білдіретіні туралы нақты түсінікке ие (ЭЫДҰ-66%).

Рисунок 3.36. Ощущение смысла жизни у обучающихся в Казахстане и странах ОЭСР

Доля обучающихся, отметивших следующее: %:

Среднее по индексу смысла жизни: 0,42 (Казахстан), 0,02 (ОЭСР)

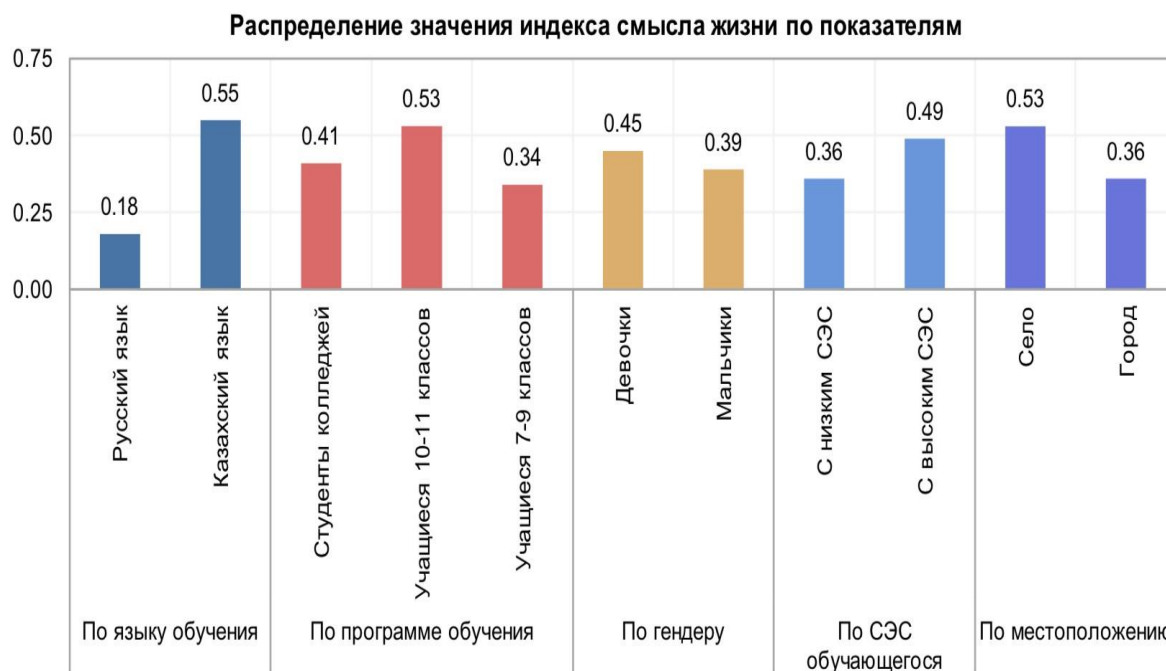
Источник: Адаптировано из Table III.B1.11.14 в OECD (2019)^[3]

Осы мәлімдемелер негізінде өмір мәнінің индексі құрылды, басқа индекстерге ұқсас, оның орташа мәні 0-ге тең, ал стандартты ауытқу ЭЫДҰ елдері бойынша 1-ге тең. Бұл индекстегі оң мәндер білім алушылардың өз өмірінің мәнін ЭЫДҰ елдері бойынша орташа мәнге қарағанда көбірек дәрежеде сезінетінін білдіреді. Қазақстанда өмір мәнінің индексі өте жоғары – 0,42.

Қазақстандық білім алушылардың нәтижелері Бакуде (Әзірбайжан), Филиппинде, Коста-Рикада білім алушылардың нәтижелерімен салыстырылады. Жалпы, индекстің төмен мәндері Жапонияда (-0,40), Тайваньда (-0,27), Ұлыбританияда (-0,25), Макаода (Қытай) (-0,23) (сурет III.11.9 жылы OECD, 2019[3]).

Қазақстанда өмір мәні индексінің орташа мәні көптеген көрсеткіштер бойынша статистикалық жағынан ерекшеленеді (сурет. 3.38). Гендерлік тұрғыдан қыздар ұлдарға қарағанда өмірдің мәнін жақсы сезінеді. Қазақстанмен қатар, PISA-ға қатысушы 32 елде СЭС жоғары білім алушылар СЭС төмен білім алушыларға қарағанда индекстің жоғары мәніне ие. Мектеп оқушылары мен колледж студенттерінің нәтижелері ерекшеленбейді, алайда 10-11-сынып оқушыларымен салыстырғанда 7-9 сынып оқушыларында өмірді түсіну сезімі әлсіреген. Өмірге қанағаттану көрсеткіші сияқты, ауылдық жерлерде тұратын білім алушылар үшін өмір мәні индексінің мәні қалаға қарағанда жоғары. Мемлекеттік және жеке меншік білім беру ұйымдарында білім алушылардың арасында айырмашылықтар байқалмайды. Қазақ тілінде оқитындар орыс тілінде оқитындарға қарағанда өз өмірлерінің мәнін көбірек сезінеді.

Рисунок 3.37. Ощущение смысла жизни у обучающихся по показателям

Источник: Анализ национальной базы данных

Сонымен қатар, алынған нәтижелер студенттердің өмір сүру мәнін қалыптастыруға қолайлы оқу ортасының әсерін растайды. Қазақстанда және басқа да көптеген қатысушы елдерде білім алушылар бір-бірімен ынтымақтасатын білім беру ұйымдарында өздерінің оқу орнына қатыстылығын сезінеді, ал мұғалімдер қолдау көрсетеді, білім алушыларда өмірдің мағынасын неғұрлым күшті сезінеді. Мысалы, бір бірлікке ынтымақтастық индексі мәнінің әрбір артуы білім алушылар мен ҚБ (жынысын, білім алушылардың СЭС және ҚБ қоса алғанда) сипаттамаларын ескергеннен кейін өмір мәні индексінің 0,25 – ке (ЭЫДҰ-0,19) артуымен байланысты болды (OECD, 2019[3], Table III.B1.11.17).

Өмірге қанағаттану жағдайындағыдай, жоғары академиялық көрсеткіштерді көрсететін студенттер сауаттылық деңгейі төмен студенттерге қарағанда өмірдің мағынасын әлсіз сезінеді. Осылайша, бір бірлікке өмір мәні индексінің әрбір артуы білім алушылардың СЭС және ҚБ (OECD, 2019[3], Table III) есебінен кейін оқу сауаттылығы бойынша көрсеткіштің 3 балға (ЭЫДҰ – 8) төмендеуіне әкелді. B1.11.18).

Прогрессивті ойлау

PISA, сондай-ақ білім алушылардың ойлау қабілетін, атап айтқанда олардың адами интеллектісінің өсуі мен дамуына деген сенімін зерттейді.

Прогрессивті ойлау – бұл адамның қабілеті мен ақыл-ойы уақыт өте келе дамиды деген сенім. Бұл тұрақты ойлауға немесе біреудің бар екеніне сенуге қайшы келеді ол белгілі бір қабілет пен ақыл-ой дәрежесімен туады, ол өмір бойы іс жүзінде өзгермейді. Прогрессивті ойлау қабілеті бар адам жетістікке жетуге, өз күшіне сенуге қабілетті (OECD, 2019[3], p.200). Алынған нәтижелер елдер мен аумақтар арасында салыстырылады, білім алушылар мен білім беру ұйымдарының сипаттамаларын ескере отырып талданады. Сондай-ақ, мұндай ойлау мен академиялық үлгерім мен Болашақ Білім туралы күтулер арасындағы байланыс қарастырылады.

PISA-2018 сауалнамасында білім алушылар қандай дәрежеде келісетінін немесе келіспейтінін атап өтті ("мүлдем келіспеймін", "келіспеймін», "келісемін", "толық келісемін") келесі тұжырыммен: "сіздің ақыл – ойыңыз-бұл сіз өзгерте алмайтын нәрсе". Қазақстандық оқушылардың жауаптары тең бөлінді: 55% келіспеді, интеллект – бұл өзгертуге болмайтын нәрсе, ал қалған жартысы (45%) келісті.

ЭЫДҰ елдерінде білім алушылардың көпшілігі (63%) бұл тұжырыммен келіспеді. Қазақстанмен ұқсас нәтижелер В-S-J-Z (Қытай) (56% келіспеді), Беларусьте (55%) байқалады. PISA - ға қатысушы 26 ел мен аумақта, оның ішінде ЭЫДҰ - ның үш елінде (Греция, Мексика және Польша) білім алушылардың көпшілігі тұрақты ойлау қабілетін көрсетті, ал Доминикан Республикасында, Индонезияда, Косовода, Солтүстік Македонияда, Панамада және Филиппинде жасөспірімдердің кемінде 60% - ы осындай көзқарасты ұстанады. Керісінше, Эстонияда, Данияда, Германияда, Австрияда, Ирландияда, Исландияда, Латвияда, Литвада және Ұлыбританияда оқушылардың кем дегенде 70% - ы прогрессивті ойлауды көрсетті (сурет. 3.39).

/110/

Оқушылардың әртүрлі топтары арасында айтарлықтай айырмашылықтар байқалады. Қазақстанда негізгі орта буын мен жоғары сынып білім алушылары арасында гендерлік аспектіде айырмашылықтар анықталған жоқ. Бірақ ЭЫДҰ-ның орташа елдерінде және тағы 39 елде ұл балалар зияткерлікті дамыту мүмкін емес деп санайтын қыздарға қарағанда жиі кездеседі. Іс жүзінде әрбір қатысушы елде, соның ішінде Қазақстанда, СЭС төмен білім алушылар мен СЭС төмен білім беру ұйымдарына баратын білім алушылар уақыт өте келе осы санаттардағы жоғары көрсеткіштері бар құрдастарына қарағанда, олардың интеллектісі айтарлықтай өзгере алмайды деп санайды. Қала мектептерінің оқушылары ауыл мектептеріне қарағанда прогрессивті ойлауды қабылдауға ашық. Қазақстандағы білім алушылар арасындағы айырмашылық 14% (ЭЫДҰ – 9%) құрады. Бір қызығы, Қазақстанда мемлекеттік (56% келіспеді) және жеке (49%) мектептер арасындағы айырмашылық мемлекеттік мектептер пайдасына болды, ал көптеген қатысушы елдерде кері жағдай байқалды.

Прогрессивті ойлау қабілеті бар студенттер жоғары нәтиже көрсетеді. Қазақстанда мұндай білім алушылар уақыт өте келе зияткерлікті дамытуға болатынына сенбейтіндерге қарағанда, білім алушының КЭС және мектепті есепке алғаннан кейін оқу сауаттылығы бойынша 29 балға (ЭЫДҰ – 32) көп нәтиже көрсетті. Австралия, Бразилия, Колумбия, Исландия, Жаңа Зеландия, БАӘ және АҚШ-та білім алушылар өздерінің ақыл-ойды дамыту мүмкін емес, олар осы тұжырыммен келісілгеннен кем дегенде 50 балл жинады. Шығыс Азия елдерінде прогрессивті ойлау ЭЫДҰ-ның көптеген елдеріндегідей үлгеріммен байланысты емес екенін атап өткен жөн. Мысалы, прогрессивті ойлау қабілеті бар Студенттер Жапонияда 22 балл, Кореяда 17 балл және Макао (Қытай) және Тайваньда 15 балл жинады. Сонымен қатар, Гонконгта (Қытай) прогрессивті ойлау оқу жетістіктеріне әсер етпеді, ал В-S-J-Z-де (Қытай) олар теріс байланысты болды. /111/

Академиялық резильенттілік

PISA нәтижелері көрсеткендей, білім алушының СЭС оның табыстылығының негізгі болжаушысы бола алады. Алайда, отбасының әлеуметтік-экономикалық қиындықтарына қарамастан, жоғары академиялық нәтижелер көрсететін балалар бар. PISA зерттеуінде академиялық тұрғыдан тұрақты білім алушылар "өз елі бойынша PISA ESCS индексінің төменгі квантилінде орналасқан, бірақ оқу сауаттылығы бойынша жоғарғы квантиляның нәтижелерін көрсеткен" деп анықталды (OECD, 2019[2], p.66). Ата-аналар мен мұғалімдердің қолдауы, қолайлы мектеп климаты және оқушылардың өзіне деген сенімділігі, оң көзқарасы мен орналасуы сияқты тұрақты балалардың пайда болуына ықпал ететін факторлардың әсерін зерттеу маңызды.

PISA-2018 нәтижелері бойынша Қазақстанда білім алушылардың 16% – ы академиялық резильентті болып табылады (ЭЫДҰ-11%). Қазақстан Бакумен (Әзірбайжан) (16,5%), Хорватиямен (15,2%), Эстониямен (15,6%), Гонконгпен (Қытай) (16,5%), Косовомен (17,3%) және Макаомен (Қытай) (19,8%) қатар осындай балалардың үлесі жоғары елдердің алғашқы бестігіне кірді (сурет. 3.40).

Алынған нәтижелер академиялық тұрғыдан тұрақты студенттердің прогрессивті ойлау қабілеті бар екенін көрсетті. Қазақстанда академиялық тұрғыдан резильентті білім алушылар прогрессивті ойлауды көрсеткен білім алушылар арасында тіркелген ойлауды көрсеткендерге қарағанда 12,2% – ға көп болды (ЭЫДҰ-7,9%). Бұл нәтижелер жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін студенттерге прогрессивті ойлауды үйретудің маңыздылығын көрсетеді. /112/

Жалпы, нәтижелерге сәйкес, академиялық қабілеті бар студенттер оқудан көбірек ләззат алады, тапсырмаларды орындау үшін көп жұмыс істеуге тырысады және өз мақсаттарын қоюға және оған қол жеткізуге үлкен қабілетті көрсетеді. Қазақстанның нәтижелері статистикалық тұрғыдан алғанда, мұндай

білім алушылар өздерінің мақсаттарын қоюға және орындауға бейім екенін көрсетті (OECD, 2019 [2], Table II.B1.3.3).

Сонымен қатар, Қазақстанда өздерін аутсайдер сияқты сезінбейтін және сәтсіздіктерге тап болған кезде өздерінің болашақ жоспарларына күмән келтірмейтін білім алушылар арасында резильентті білім алушылардың саны тиісінше 12,4% - ға және 5,7% - ға көп (OECD, 2019[2], Table II.B1.3.5.).

Алайда, өз өміріне риза болғандар арасында резильентные жасөспірімдер аз, 6,1%.

Осылайша, нәтижелер Қазақстанда білім алушының әлеуметтік-экономикалық мәртебесі міндетті түрде оның үкіміне айналмайтынын көрсетеді, әсіресе егер мектепте / колледжде қолдау және қолайлы ахуал қамтамасыз етілсе, олардың уәждемесі мен өз күшіне сенімі қолдау тапса. TALIS-2018 нәтижелеріне сәйкес қазақстандық мұғалімдердің 81%-ы мектептегі әріптестерінің көпшілігі үшін оқушылардың әл-ауқаты олардың қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады деп санайды (ЭЫДҰ-96%). /113/

PISA зерттеуіндегі Қазақстан өңірлері негізгі нәтижелер

► Зерттеудің барлық үш бағыты бойынша білім беру ретінде жоғары аймақаралық саралау сақталады. Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларында және Қазақстанның Орталық, Солтүстік және шығыс бөліктерінде оқитындар еліміздің оңтүстік және батыс бөліктерінде оқитындарға қарағанда жоғары балл көрсетеді. Жоғары және төмен көрсеткіштері бар өңірлер арасындағы ең жоғары алшақтық жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 70 баллдан бастап оқу сауаттылығы бойынша 84 баллға дейін жетеді.

► Оңтүстік қазақстан облысы зерттеудің барлық үш бағыты бойынша нәтижелердің айтарлықтай өсуін көрсеткен жалғыз өңір болып табылады. Оқу сауаттылығы бойынша көрсеткіштердің өсуі 5 өңірде байқалады. Математикалық сауаттылық бойынша көрсеткіштер 11 өңірде көтерілді. Ең

төменгі өсім жаратылыстану бағытында болды-тек 3 аймақ өз нәтижелерін жақсартты.

▶ Жетекші өңірлердің жоғары балдарының артында түрлі көрсеткіштер бойынша білім алушылардың жетістіктері арасындағы жоғары алшақтық жатыр.

▶ "Қала-ауыл" бөлінісінде оқу сауаттылығы бойынша қалалық білім алушылар арасындағы ең жоғары көрсеткіш (Қостанай облысында 434 балл) мен ауылдық білім алушылар арасындағы ең төмен көрсеткіш (Атырау облысында 321 балл) арасындағы алшақтық 113 балды құрайды.

▶ Оқыту тілі бойынша елеулі алшақтық көбінесе Нұр-сұлтан қаласында, Алматы қаласында, Павлодар және Маңғыстау облыстарында, ал ең азы Алматы облысында кездеседі.

▶ Колледждердің 15 жастағы студенттері мен мектеп оқушыларының жетістіктерінде еліміздің 10 өңірінде соңғысының пайдасына Елеулі алшақтық байқалады. Зерттеудің үш бағыты бойынша ең үлкен алшақтық Алматы қ., Нұр-сұлтан Қ., Шығыс Қазақстан, Қостанай облыстарында байқалады, оқу сауаттылығы бойынша 75 баллға дейін жетеді.

▶ Гендерлік айырмашылық басқа факторлар сияқты үлкен емес. Атырау облысында ұлдар қыздардан төмен,

Алматы және Маңғыстау облыстарында оқу және жаратылыстану-ғылыми сауаттылығы бойынша 42 балға дейін, ал Павлодар облысында математикалық сауаттылық бойынша 17 балға алда келеді.

PISA-2018-де білім алушылардың іріктемесін арттыру есебінен нәтижелерді неғұрлым егжей-тегжейлі статистикалық маңызды өңірлік талдау мүмкін болды. Егер PISA-2015-ке барлығы 5 780 15 жастағы оқушылар қатысса, PISA-да-2018 – 19 507 616 білім беру ұйымының (516 мектеп және 100 колледж) 14 облыстан және Нұр-сұлтан және Алматы қалаларынан 15 жастағы білім алушылардың 92% - ын немесе 200 мыңнан астамын білдіретін (кесте. 4.1).

Зерттеу нәтижелері Қазақстанда білім беру сапасындағы жоғары өңіраралық саралаудың сақталып отырғанын көрсетті. PISA - 2018 нәтижелері бойынша Нұр-сұлтан, Алматы қалаларында және Қазақстанның Орталық, Солтүстік және шығыс бөліктерінде оқитындар еліміздің оңтүстік және батыс бөліктерінде оқитындарға қарағанда жоғары балл көрсетті.

Оқу сауаттылығы

Оқу сауаттылығы бойынша Республикалық маңызы бар қалалар мен еліміздің орталық, солтүстік және шығыс бөлігіндегі 6 өңір, бұл Нұр - сұлтан қаласы (428 балл), Алматы қаласы (424), Қарағанды (422), Қостанай (417), Шығыс Қазақстан (405) облыстары ел бойынша орташадан жоғары нәтижелерді көрсетеді (ҚР-387 балл). Бұл ретте Батыс және оңтүстік өңірлердің орташа балдары Қазақстан бойынша орташа көрсеткіштен айтарлықтай төмен. Өңірлер арасындағы ең жоғары көрсеткіш (Нұр-сұлтан қаласы – 428) және ең төмен көрсеткіш (Атырау облысы – 344) 84 балды құрады, бұл 2,5 жылдан астам оқуға сәйкес келеді. Нұр-сұлтан қаласының нәтижесі ЭЫДҰ бойынша орташа мәннен 59 балға төмен (кесте. 4.2). Үлгерімнің 10-шы және 90-шы процентильдер арасындағы 222 баллдағы ең үлкен алшақтығы Алматы қаласында, ал ең төменгісі Қызылорда облысында байқалды (147 балл).

4.1-суретте PISA 2018 оқу сауаттылығы шкаласы бойынша әрбір деңгейге жеткен әрбір өңірдегі білім алушылардың пайыздық үлесі, сондай-ақ ел бойынша пайыздық көрсеткіштер және ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштер көрсетілген. Нұр-сұлтан қаласында оқитындардың 57% - ы екінші шекті деңгейге және оқу сауаттылығының анағұрлым жоғары деңгейіне жетті, бұл барлық басқа өңірлерге қарағанда жоғары және ел бойынша орташа көрсеткіштен (36%) жоғары. Дегенмен, бұл нәтиже ЭЫДҰ елдерінің нәтижесінен айтарлықтай төмен. Сегіз өңірдің ел бойынша орташа көрсеткіштен жоғары көрсеткіштері бар: Нұр-сұлтан қаласында 57% - дан және Павлодар облысында 40% - ға дейін. Ел бойынша орташадан төмен қалған сегіз

өңірдің нәтижелері 3 - Қазақстан, Ақтөбе облыстарында 32% - дан Атырау облысында 16% - ға дейін. Қазақстан бойынша ең жоғары нәтижелерді Алматы қаласында, Қарағанды облысында және Нұр-сұлтан қаласында білім алушылар көрсетті. 7%, 7% және 6% сәйкесінше 4-деңгейдің тапсырмаларын орындады (ЭЫДҰ – 19%), студенттердің 1% – ы 5-деңгейдің тапсырмаларын орындады (ЭЫДҰ – 7%). Бірде-бір өңірде 6 - шы ең жоғары деңгейдегі тапсырмаларды орындаған білім алушылардың үлесі 1% – ға жеткен жоқ (ЭЫДҰ-1%). /116/

Математикалық сауаттылық

Математикалық сауаттылық бойынша Жамбыл облысының (456 балл), Нұр-сұлтан қаласының (450), Алматы қаласының (448), Қостанай облысының (448), Қарағанды (446), Павлодар (438) және Шығыс Қазақстан облысының білім алушылары

(437) және Солтүстік Қазақстан (433) облыстарының ел бойынша орташа көрсеткіштен жоғары көрсеткіштері бар (ҚР-423 балл). Бұл ретте Батыс және оңтүстік өңірлердің орташа балдары Қазақстан бойынша орташа көрсеткіштен айтарлықтай төмен. Ең жоғары және ең төмен көрсеткішпен өңірлер арасындағы айырмашылық 74 баллды құрады. Оқу үлгерімінің ең үлкен алшақтығы 233 балл, 10-шы және 90-шы жылдар аралығында процентильдер Алматы қаласында, ал ең төменгісі Павлодар облысында (189 балл) байқалды. /117/

Математикалық сауаттылық бойынша Жамбыл облысында білім алушылардың 68% - ы функционалдық сауатты болып табылады, бұл барлық басқа өңірлерге қарағанда және ел бойынша орташа көрсеткіштен (51%) жоғары. Сегіз өңірдің ел бойынша орташа көрсеткіштен жоғары көрсеткіштері бар: Жамбыл облысында 68%-дан және Солтүстік Қазақстан облысында 40% - ға дейін. Ақтөбе облысында білім алушылардың нәтижелері ел бойынша орташа көрсеткішпен салыстырылады. Ел бойынша орташа көрсеткіштен төмен қалған жеті өңірдің нәтижелері Қызылорда облысында 50% - дан Атырау

облысында 31% - ға дейін. 5-ші және 6-шы деңгейдегі тапсырмаларды ең көп орындаған г. Нұр-сұлтан (тиісінше 4% және 1%), Алматы (тиісінше 4% және 1%) және Қарағанды облысы (тиісінше 3% және 1%). Атырау облысын қоспағанда, барлық басқа өңірлерде білім алушылардың 1-2%-ы 5-деңгейдегі тапсырмаларды шеше алды (сурет. 4.2). /118/

Жаратылыстану сауаттылығы

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бағыты бойынша Алматы қаласы (431 балл), Қарағанды облысы (428), Нұр-Сұлтан қаласы (428), Ақмола (401), Шығыс Қазақстан (413), Павлодар (413), Солтүстік Қазақстан (419) және Қостанай облыстары (426) еліміз бойынша орташадан жоғары нәтижелер көрсетті. Бұл ретте Жамбыл облысының орташа балы елдің орташа көрсеткішінен ерекшеленбейді. Батыс Қазақстан (391), Ақтөбе (389),

Алматы (380), Қызылорда (374), Оңтүстік Қазақстан (373), Маңғыстау (365), Атырау (361) облыстары Қазақстанның орташа көрсеткішінен төмен. Ең жоғары және төмен көрсеткіштері бар өңірлер арасындағы айырмашылық 70 баллды құрады. 10-шы және 90-шы процентильдер арасындағы үлгерімнің ең үлкен алшақтығы 220 баллда Алматы қаласында, ал ең төменгі көрсеткіш Қызылорда облысында (148 балл) байқалады (кесте. 4.4).

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша Қостанай облысында оқитындардың 58%- ы функционалдық сауатты болып табылады, бұл көрсеткіш барлық басқа өңірлерге қарағанда жоғары және ел бойынша орташа көрсеткіш (40%). Атырау облысында білім алушылардың тек 20%-ы ғана функционалдық сауаттылықты көрсетті, ал қалған 80% - ы шекті деңгейге жете алмады. ЭЫДҰ елдерінде, керісінше, білім алушылардың 22% – ы функционалдық сауатсыз болып табылса, 78% - ы екінші деңгейге және одан жоғары деңгейге жетеді. Нұр-сұлтан, Алматы қалаларында және Қарағанды облысында қатысушылар 1% 5-ші деңгейдегі тапсырмаларды орындай алды (ЭЫДҰ – 6%). Бірде-бір

өңірде 6-деңгейдің тапсырмаларын орындаған білім алушылардың үлесі 1% - ға жетпейді (сурет. 4.3).

Осылайша, Қазақстандағы барлық үш бағыт бойынша ең жоғары нәтижелерді математикалық сауаттылықты қоспағанда, Нұр-сұлтан және Алматы қалаларының білім алушылары көрсетеді, бұл бағытта Жамбыл облысының білім алушылары, ал жаратылыстану-ғылыми бағыт бойынша Қарағанды облысының білім алушылары табысты. Елдің батыс және оңтүстік бөлігіндегі осы өңірлер мен өңірлер арасындағы алшақтық ең төмен көрсеткіштер жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша 70 баллдан бастап оқу сауаттылығы бойынша 84 баллға дейін жетеді. Өңірлік алшақтық қол жетімді деректері бар PISA-ға қатысушы басқа елдерде де байқалады. Мысалы, Австралияда оқу сауаттылығы бойынша ең жоғары (Австралия астанасының аумағы) және ең төмен (Тасмания) көрсеткіштері бар облыстар арасындағы алшақтық 56 балды құрады (ACER, 2019, p.47). /119/

Нәтижелер орташа балдың жоғары аймақаралық алшақтығын ғана емес, сонымен қатар жоғары және төмен көрсеткіштері бар білім алушылар арасындағы ішкі алшақтықтың ауқымын да көрсетті. Мәселен, Алматы қаласында жоғары орташа баллдың артында жетістікке жеткен және қалада қалған білім алушылар арасында математикалық сауаттылық бойынша 233 баллға дейін жететін жоғары алшақтық жасырылады. Ең аз алшақтық Қызылорда облысында байқалады.

Нұр-сұлтан, Алматы қалаларында және Қарағанды облысында білім алушылардың аз ғана үлесі жоғары 5-6 деңгейдегі тапсырмаларды орындай алады. Басқа өңірлерде мұндай білім алушылардың үлесі 1-2% - дан аспайды.

Цикл бойынша нәтижелер динамикасы

Төмендегі 4.5-4.7 кестелерде әр аймақ үшін үш PISA циклі бойынша зерттеу бағыттары бойынша орташа балл, сондай-ақ PISA-2009 және PISA-2018 циклдерінің арасындағы айырмашылық көрсетілген.

Оңтүстік Қазақстан облысы зерттеудің барлық үш бағыты бойынша нәтижелердің айтарлықтай өсуін көрсететін жалғыз өңір болып табылады. Атап айтқанда, 2018 және 2009 нәтижелері арасындағы айырмашылық оқу бойынша 30 балл, математика бойынша 44 балл және жаратылыстану бойынша 22 балл болды. Оқу сауаттылығы бойынша көрсеткіштердің өсуі 5 өңірде ғана байқалады: Оңтүстік Қазақстан, Атырау, Шығыс Қазақстан, Жамбыл, Қызылорда облыстары. Математикалық сауаттылық бойынша көрсеткіштер 11 өңірде көтерілді. Ең төменгі өсім жаратылыстану бағыты бойынша болды - тек 3 өңір өз нәтижелерін жақсартты: Жамбыл, Қызылорда және Оңтүстік Қазақстан облыстары.

Оқырмандық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша нәтижелердің ең жоғары төмендеуін Батыс Қазақстан облысы, математикалық бойынша – Қостанай облысы көрсетті. /120/

Білім беру ұйымының орналасқан жері

ЭЫДҰ сарапшылары ауылдық жерлерде білім алушылар үшін айрықша оқу ортасын қалыптастыруда рөл атқаратын мынадай факторларды атайды (Echazarra & Radinger, 2019):

- Оқыту және оқыту шарттары (сыныптардағы мөлшері мен климаты).
- Қаржылық және материалдық ресурстар.
- Мектептердің, бағдарламалардың және мектептен тыс іс-шаралардың шектеулі таңдауы.
- Мектепке дейінгі білім мен тәрбиеге шектеулі қолжетімділік.
- Ауылдық жерлерге жоғары білікті педагогтарды тартудың қиындықтары.
- Ауыл мектептері жағдайында мұғалімдердің оқытуға төмен дайындығы.
- Мектеп көшбасшылығы.
- Мектеп пен ауыл қоғамдастығының тығыз өзара іс-қимыл жасау мүмкіндігі.

- Коммуникациялар және технологиялар.

Халықаралық сарапшылар бұл алшақтықты ауыл мектептерінде төмен СЭС білім алушыларының үлкен үлесінің басым болуымен түсіндіреді (Buun, Meese, & Irvin, 2012; OECD, 2013). Алайда, ЭЫДҰ елдері бойынша PISA-да білім алушылардың үлгеріміндегі айырмашылық олардың әлеуметтік - экономикалық мәртебесін есепке алу кезінде қысқарады, яғни тұратын жеріне қарамастан бірдей СЭС бар білім алушылар үлгерімінің бірдей деңгейін көрсете алады. Мектептің экономикалық, әлеуметтік және мәдени мәртебесін ескере отырып, бұл алшақтық жоғалады (OECD, 2018). Бұл дегеніміз, осы екі топтың арасындағы оқу үлгеріміндегі айырмашылықтар студенттер, бөлшектер әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы айырмашылықтарға және ішінара көптеген елдерде қалалық мектептер әртүрлі ресурстарды пайдаланады және ауылдағы мектептерге қарағанда әртүрлі оқу ортасын қамтамасыз етеді (OECD, 2013). Ел көрсеткішімен салыстырғанда үлкен дифференциациясы бар "қала – ауыл" көрсеткіштерінде едәуір өңіраралық айырмашылық сақталуда. Оқу сауаттылығы бойынша қалалық білім алушылар арасындағы ең жоғары көрсеткіш (Қостанай облысында 434 балл) және ауылдық білім алушылар арасындағы ең төмен көрсеткіш (Атырау облысында 321 балл) арасындағы алшақтық 113 балды құрайды.

Солтүстік және орталық өңірлердегі жоғары нәтижелер үшін ауылдық және қалалық білім алушылардың жетістіктері арасындағы жоғары алшақтық «жасырылуда». Қала мен ауыл арасындағы жоғары алшақтық республика бойынша үздік нәтижелер көрсеткен 6 өңірде байқалады: Қостанай (38 балл алшақтық), Қарағанды (38), Солтүстік Қазақстан (22), Шығыс Қазақстан (39), Ақмола (28) және Павлодар (54) облыстары. Бірқатар өңірлердегі (Қостанай, Қарағанды, Солтүстік Қазақстан облыстары) ауылдық білім алушылардың нәтижелері кейбір Қалалық білім алушылардың нәтижелерінен жақсы

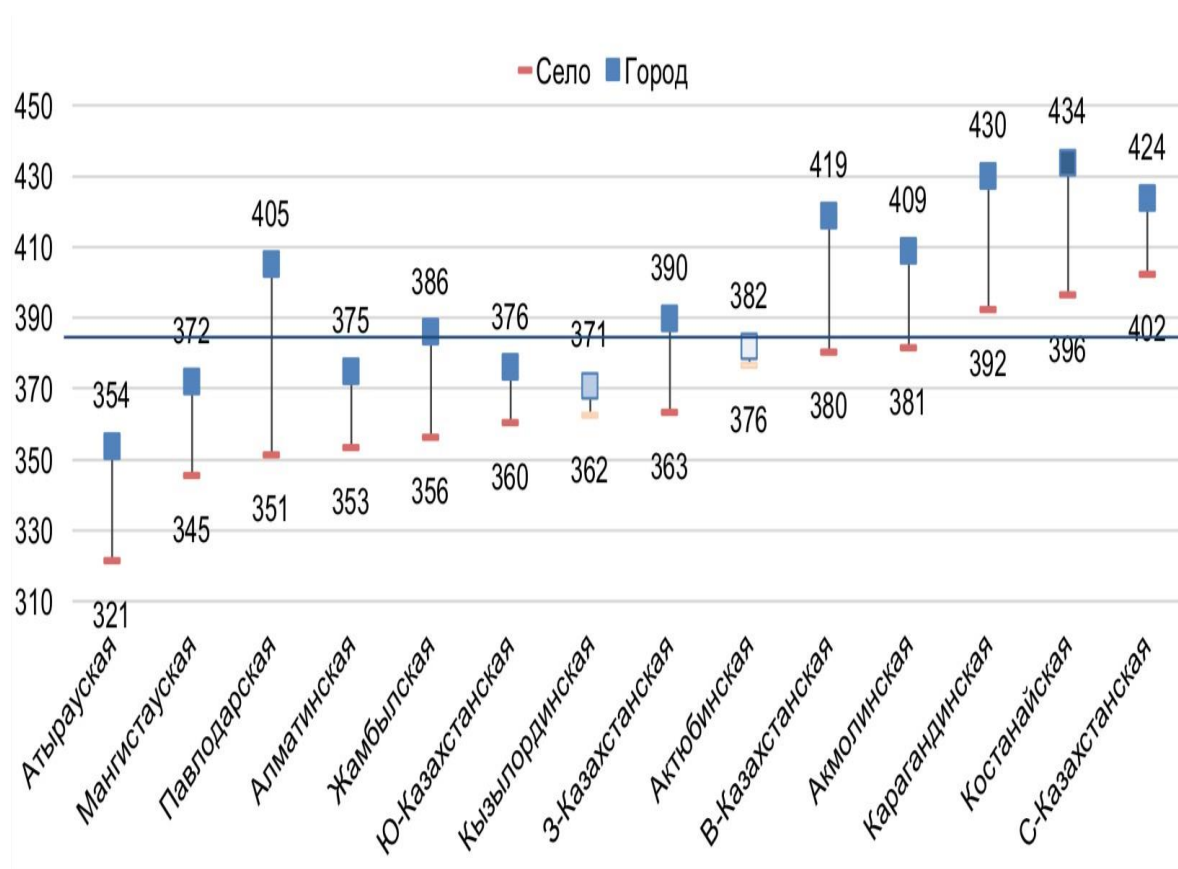
Ең аз алшақтық бүкіл аймақтың білім сапасының төмен деңгейін көрсетеді. 8 аймақтағы шамалы алшақтық (суреттің оң жағы) қаланың да, ауылдың да төмен көрсеткіштеріне байланысты (4.4-сурет.).

Таблица 4.1. Количество казахстанских участников основного исследования PISA-2018 в разрезе регионов

Наименование региона	Кол-во ОО	В том числе							Кол-во обучающихся
		По местоположению		По языку обучения			По программе обучения		
		город	село	каз.	рус.	каз. и рус.	школы	ТипО	
г. Нур-Султан	30	30	-	8	2	20	24	6	1412
г. Алматы	29	29	-	7	7	15	21	8	1356
Ақмолинская	49	19	30	10	13	26	44	5	1104
Ақтөбинская	39	24	15	17	3	19	32	7	1183
Алматынская	35	10	25	15	-	20	31	4	1109
Атырауская	33	21	12	17	-	16	26	7	1142
З-Казахстанская	42	18	24	19	5	18	35	7	1137
Жамбылская	34	14	20	15	2	17	28	6	1199
Қарағандынская	37	26	11	9	7	21	28	9	1208
Қостанайская	45	19	26	8	22	15	40	5	1228
Қызылордынская	35	15	20	28	-	7	27	8	1175
Манғыстауская	28	16	12	18	1	9	22	6	1195
Ю-Казахстанская	37	18	19	24	-	13	32	5	1432
Павлодарская	40	23	17	11	7	22	35	5	1137
С-Казахстанская	60	19	41	10	28	22	54	6	1240
В-Казахстанская	43	23	20	16	10	17	37	6	1250
Всего	616	324	292	232	107	277	516	100	19507

Источник: Национальная база данных

Рисунок 4.4. Региональные результаты по читательской грамотности в разрезе местоположения организации образования, балл

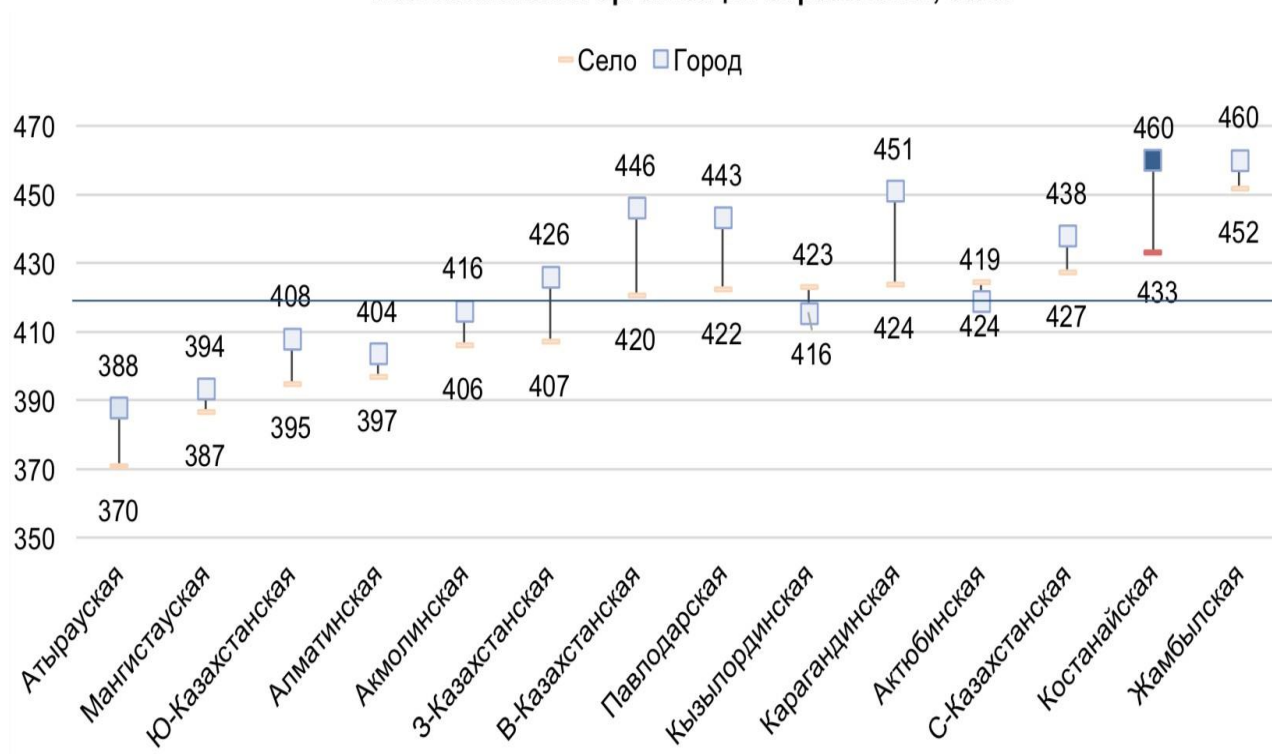

Примечание: Статистически значимые различия между селом и городом обозначены более темным оттенком

Источник: Анализ национальной базы данных

Математикалық сауаттылық бойынша статистикалық маңызды айырмашылықтар Қостанай облысында ғана анықталды: қалалық білім алушылар нәтижені Ауыл білім алушыларынан 30 балл жоғары көрсетті. Бұл көрсеткіштер ел бойынша орташа көрсеткіштен жоғары. Қала-ауыл бөлінісінде басқа өңірлердегі нәтижелер статистикалық тұрғыдан айтарлықтай ерекшеленбейді (сурет. 4.5).

Рисунок 4.5. Региональные результаты по математической грамотности в разрезе местоположения организации образования, балл

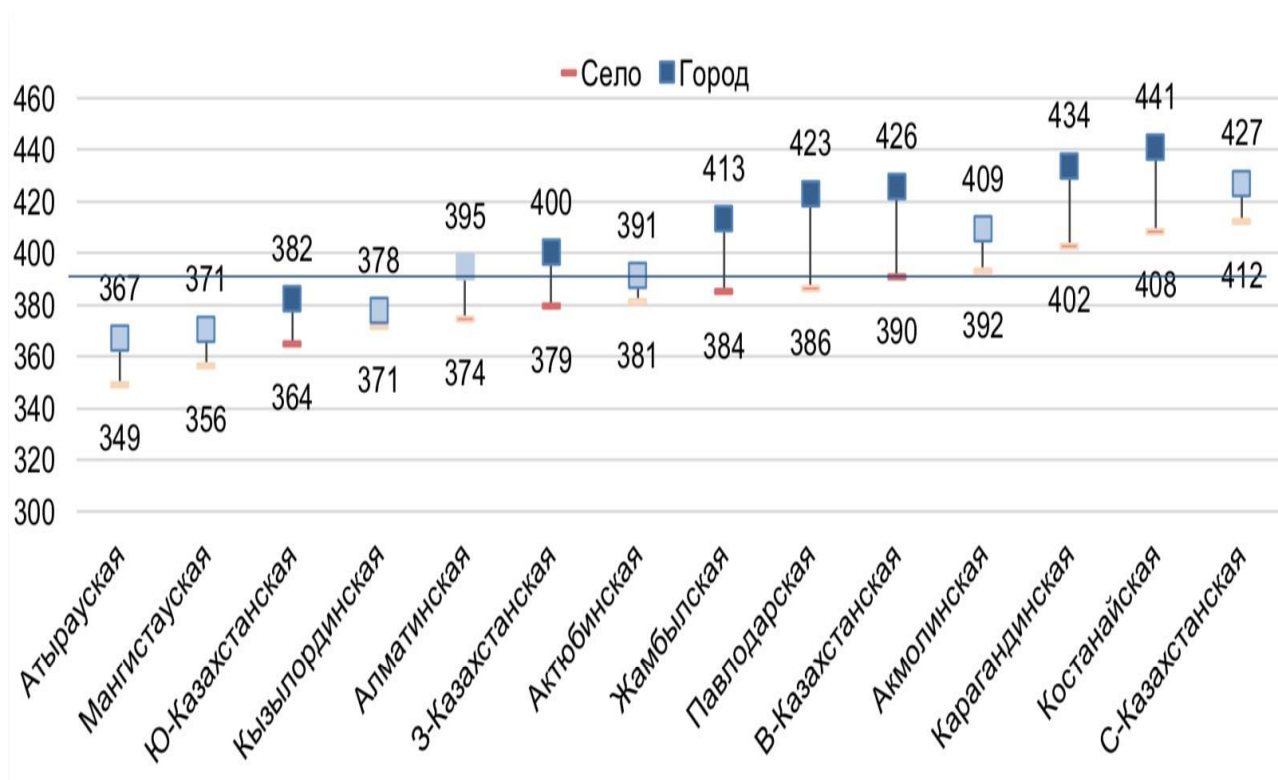

Примечание: Статистически значимые различия между селом и городом обозначены более темным оттенком

Источник: Анализ национальной базы данных

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық бойынша статистикалық маңызды айырмашылықтар еліміздің 7 өңірінде анықталды. Қалалық және ауылдық білім алушылар нәтижелерінің арасындағы ең үлкен алшақтық Павлодар (айырмашылық – 37 балл), Шығыс қазақстан (36 балл), Қостанай (33 балл) және Қарағанды (33 балл) облыстарында байқалады. Ең жоғары көрсеткішті Қостанай облысында қалалық білім алушылар көрсетті – 441 балл, ал ең төмен көрсеткішті Атырау облысында облысы бойынша ауыл мектебінің білім көрсетті. Елдің орталық, солтүстік және шығыс бөлігіндегі ауылдық ҚБ қатысушылары оңтүстік және батыс облыстардағы қалалық ҚБ қатысушыларына қарағанда жоғары нәтижелер көрсетуде. Елеулі айырмашылықтар анықталмаған 7 өңірде білім алушылар білім беру ұйымының орналасқан жеріне қарамастан бірдей көрсеткіштерге ие болады (4.6-сурет).

Рисунок 4.6. Региональные результаты по естественнонаучной грамотности в разрезе местоположения организации образования, балл

Примечание: Статистически значимые различия между селом и городом обозначены более темным оттенком

Источник: Анализ национальной базы данных

ЭЫДҰ елдерінде ауылдық жерлердегі мектептер өздерінің оқу және оқыту жағдайларынан барынша пайда көреді. Ауылдық жерлерде оқытудың негізгі сипаттамалары мұғалім-оқушының төмен қатынасы сияқты болса да, бейімделгіш оқытуды қолдану қиындық ретінде қарастырылады, іс жүзінде оны мүмкіндік ретінде пайдалануға болады. Бейімделген жеке тұлғаны пайдалану оқыту сонымен қатар, әсіресе жағдайы төмен және үлгерімі төмен отбасылардан шыққан студенттерге мүмкіндік береді.

Мысалы, Чилиде "Puentes Educativos" бастамасы шағын жинақты мектептерде оқыту әлеуетін пайдалануға бағытталған. Әр түрлі жастағы балалар бір сыныпта оқитын орта оқушылардың шығармашылық, ынтымақтастық және сыни ойлау сияқты осындай құзыреттерін тиімді дамытуға ықпал етеді. Осы құзыреттіліктерді дамытуға баса назар

педагогикалық практикаларды, оқу бағдарламаларын және ауыл мұғалімдеріне арналған оқу материалдарын өзгерту арқылы жасалады (Echazarra & Radinger, 2019).

Сонымен қатар, ауыл мектептері оқушылардың оқу процесіне ата-аналар мен кең қоғамдастықты тарту арқылы тығыз ынтымақтастықтың пайдасын көре алады.және мектеп шешімдерін қабылдау.

Көптеген елдер ауылдық мектептерде АКТ жабдықтарына қол жеткізу мен пайдалануды кеңейту бойынша нақты бағдарламалар әзірлеуде. 2018 жылы Франция инновациялық цифрлық мектептер мен ауылдық жерлерде (Écoles numériques innovantes et ruralité) 20 миллион еуро бөлінген бағдарламаны іске қосты. Ол 3 000 мектепті оқытуға, отбасылармен қарым-қатынасты жақсартуға және мектептер мен ауылдық аумақтардың тартымдылығын арттыруға ықпал ететін цифрлық жабдықпен жаратқандыруды көздейді.

Кластеринг көптеген елдерде дамыту мен қолдаудың ең танымал тәсіліне айналды. Англияда мұндай мектептер бірлескен бастамалар үшін гранттарға ие бола алады (Abalde, 2014). Каталонияда Испаниядағы автономды қауымдастықтардың бірі, мұндай мектептердің өзіндік білім беру жобасы мен оқу бағдарламасы бар (OECD, 2018).

TALIS-2018 оқыту мен оқытудың халықаралық зерттеуі: Қазақстанның алғашқы нәтижелері

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) білім беру және дағдылар жөніндегі директоры Андреас Шлейхер білім беру жүйесінің сапасы онда жұмыс істейтін мұғалімдердің сапасынан жоғары болмауы туралы белгілі мәлімдемені жалғастыра отырып, ол өз кезегінде мұғалімдерді даярлау, оқыту практикасы, ынтымақтастық мүмкіндіктері, кәсіби даму және мектеп климаты сапасынан асып түсе алмайтындығын атап өтті. Бұл тиімді оқыту үшін жағдай жасау қажеттілігін көрсетеді.

Мұғалім рөлінің ерекше маңыздылығын сезіне отырып, мұғалімдерді не толғандыратынын, оларға қандай қолдау қажет екенін, педагогтардың кәсібилігі мен мәртебесін қалай арттыру керектігін түсіну қажет. Осы және басқа да көптеген сұрақтарға жауап табу, мұғалімдерді есту ЭЫДҰ TALIS (Teaching and Learning International Survey) оқытудың ең ауқымды халықаралық зерттеуіне мүмкіндік береді.

Қазақстандық педагогтардың TALIS-2018 зерттеуіне қатысуы Қазақстан үшін бұрын-соңды болмаған оқиға болып табылады. Алғаш рет республиканың түкпір-түкпірінен келген педагогтар өз көзқарастарын халықаралық деңгейде білдіруге мүмкіндік алды. Сауалнамаларды толтырып, директорлар өз мектептерінің сипаттамалары, сондай-ақ өз жұмысы мен еңбек жағдайлары туралы, ал мұғалімдер бастапқы даярлық, қажетті кәсіби даму түрлері, оқытудың тәжірибелік әдістері, еңбек жағдайларына қанағаттану деңгейі және әріптестермен өзара қарым-қатынас және т.б. туралы ақпарат берді.

Бұл зерттеу – қазақстандық педагогтардың нәтижелерін әлемнің 47 елі мен аумағындағы зерттеуге қатысушылардың нәтижелерімен салыстыруға мүмкіндік беретін бірегей зерттеу. Осындай салыстырмалы еларалық талдау еліміздің педагогикалық корпусының күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және мұғалімдердің жұмыс жағдайлары мен мектептердегі білім беру ортасын тәуелсіз бағалауға мүмкіндік береді. Нәтижелер мен ұсыныстарды педагогтардың біліктілігін арттыру бағдарламаларын, педагогтің кәсіби стандартын әзірлеу және жетілдіру, педагогикалық мамандықтарға қабылдау тетігін қайта қарау, жоғары педагогикалық білім беруді жаңғырту және т.б. бағыттарда пайдалануға болады.

Сонымен қатар, TALIS-2018 мәліметтері басқару шешімдерін қабылдауға және еліміздің педагогикалық корпусының білім беру саясатында жаңа басымдықтарды қалыптастыруға сенімді көмек болады.

Мұғалімдер мен білім беру ортасының кәсібилігінің эмпирикалық негізгі көрсеткіштері мен индикаторларын жүйелі түрде жинау педагогикалық

корпустың сапасын дамытуға қатысты саясатты әзірлеуде ажырамас бөлігі болуы керек (OECD, 2019[4]). Осындай деректерді ескере отырып әзірленген мемлекеттік бағдарламалар, стратегиялар мен реформалар әлемнің табысты білім беру жүйесінің маңызды көрсеткіші болып саналады. Осыған байланысты TALIS зерттеуі қатысушы елдерге халықаралық деңгейде салыстырылатын көрсеткіштерді, мұғалімдер мен директорлардың жұмыс жағдайы мен талаптарын талдауды ұсынуға бағытталған. Зерттеу нәтижелерін тиімді оқыту мен оқытуға жағдай жасауға ықпал ететін білім беру реформаларын жасауда қолдануға болады.

TALIS – мұғалімдер мен мектеп директорларына сауалнама жүргізу арқылы мұғалімдердің жұмыс жағдайлары мен мектептердегі білім беру ортасын зерттейтін ең ауқымды халықаралық зерттеу. TALIS зерттеуінің мақсаты – елдерге тиімді оқыту үшін жағдай жасауға бағытталған білім беру саясатын дамытудағы бағдарларды қайта қарауға және айқындауға мүмкіндік беретін дұрыс, уақтылы және салыстырмалы деректерді ұсыну.

TALIS зерттеуі – ЭЫДҰ Хатшылығының, халықаралық консорциумның (IEA, Statistics Canada, ACER), қатысушы елдердің, ЭЫДҰ жанындағы Біріккен кәсіподақ комитеті мұғалімдер одағының, сауалнамаларды әзірлеу жөніндегі сараптамалық топтың, техникалық консультативтік топтың, Еуропалық комиссияның және ұлттық орталықтардың бірлескен жұмысы. Зерттеуді ЭЫДҰ Хатшылығы үйлестіреді, TALIS (TALIS Governing Board) басқарушы кеңесін басқарады. Зерттеудің үшінші циклі әлемнің 48 елі мен аумағында, соның ішінде Қазақстанда да жүргізілді.

Әр қатысушы елде 200 мектептен 20 мұғалім іріктелді. Зерттеуге әлемнің 48 елінен 8 млн-нан астам мұғалімнің дауысын ұсына отырып, 15 мыңнан астам мектептің 260 мыңға жуық мұғалімі мен басшылары қатысты.

Есепте 5-9-сыныптарда сабақ беретін қазақстандық мұғалімдердің (МСКО 2 деңгей) және әлемнің 48 елімен және аумағымен, ЭЫДҰ елдерінің орташа мәнімен (36 елдің 31-і), сондай-ақ, әдетте, білім беру сапасын

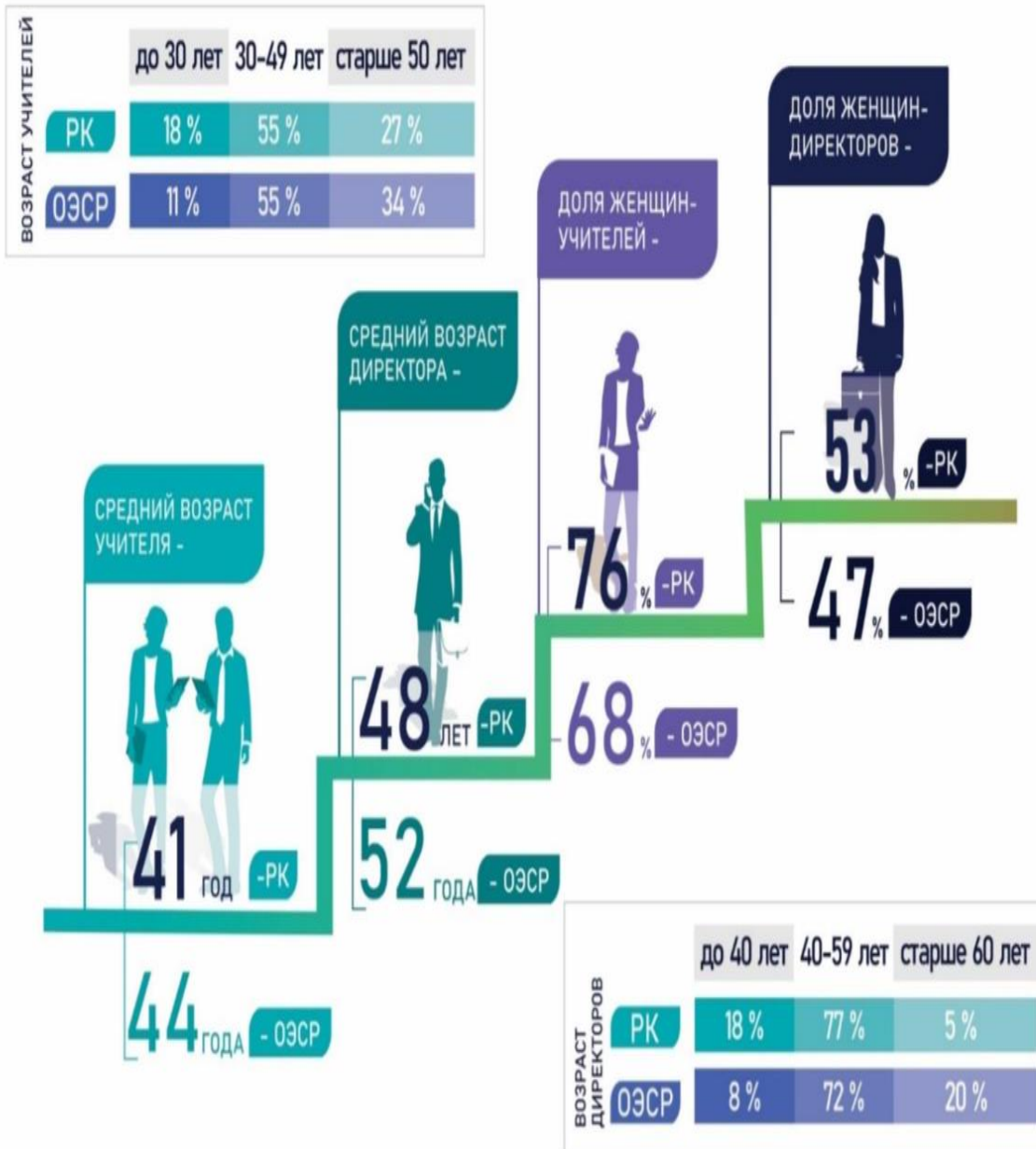
бағалаудың халықаралық зерттеулерінде көшбасшы ретінде танылған Сингапур, Корея, Финляндия, Жапония, Тайвань сияқты елдермен маңызды халықаралық салыстыруларды келтіре отырып, мектеп директорларының нәтижелері ұсынылған. Бұдан басқа, зерттеудің негізгі мәселелері ұлттық контексті (қала/ауыл, өңірлер, мектеп типтері, жұмыс өтілі мен жасы бөлінісінде) ескере отырып талданады.

Мұғалімінің TALIS сауалнамасы 66 сұрақтан, ал директорлар сауалнамасы 55 сұрақтан тұрады, оның 10%-ы қосымша ұлттық мазмұнды көрсетеді. Сауалнама сұрақтары 9 тақырыптық блоктарға бөлінген, мысалы:

- білім, тәжірибе және біліктілік туралы ақпарат;
- қазіргі уақыттағы жұмыс;
- кәсіби даму;
- оқытушылық қызмет;
- көп мәдениетті ортада оқыту;
- мектеп климаты және жұмысқа қанағаттану;
- мұғалімдердің мобильдік бағдарламалары.

TALIS дерекқорында 600-ден астам халықаралық және 70 ұлттық айнымалы және 18 индекс пен шкала бар.

ВОЗРАСТНЫЕ И ГЕНДЕРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ

НАИВЫСШАЯ СТЕПЕНЬ ОБРАЗОВАНИЯ

ОБЩИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ СТАЖ РАБОТЫ В РК - **17 ЛЕТ** - ОБЩИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ СТАЖ РАБОТЫ В ОЭСР

ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ РАБОЧЕЙ НЕДЕЛИ (В АСТРОНОМИЧЕСКИХ ЧАСАХ)

Учителя **в крупных городах** имеют самую продолжительную рабочую неделю -

около 54 астрономич. ч. в неделю

в средненаселенных городах

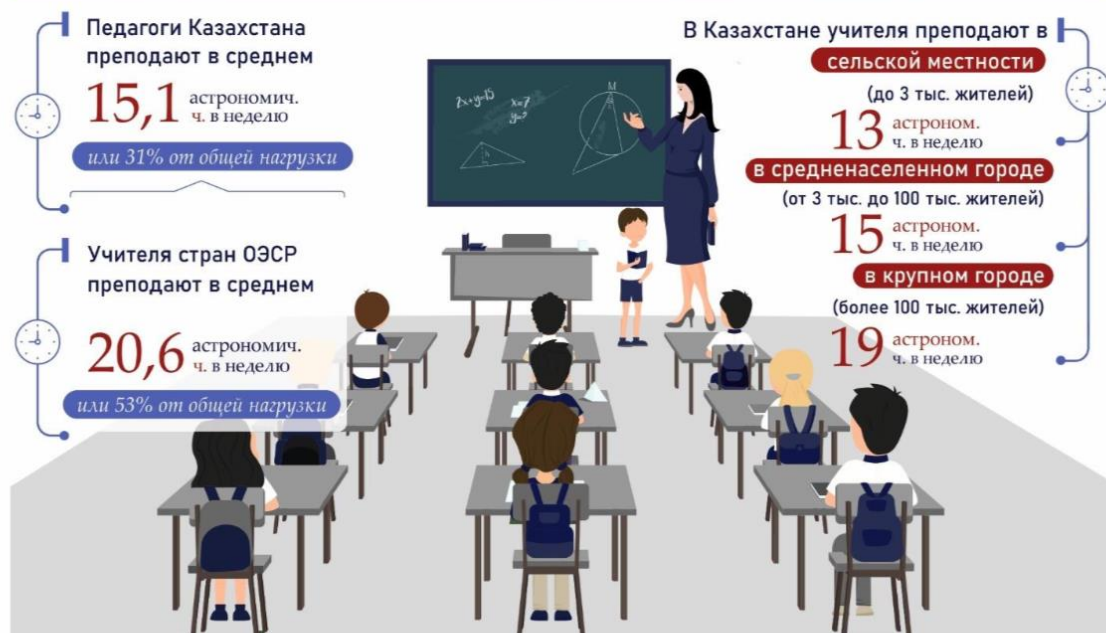
49 астрономич. ч. в неделю

в сельской местности

46 астрономич. ч. в неделю

РАБОЧАЯ НАГРУЗКА

РАЗМЕР ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ УЧИТЕЛЯ

Учителям-участникам TALIS в Казахстане был предложен национальный вопрос о размере заработной платы

УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТОЙ

довольны размером заработной платы:

43% - мужчин-учителей

38% - женщин-учителей

Планы

58% учителей планируют продолжать трудовую деятельность в школе до выхода на пенсию

БАРЬЕРЫ, ПРЕПЯТСТВУЮЩИЕ РАЗВИТИЮ КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ШКОЛАХ, ГЛАЗАМИ ДИРЕКТОРОВ

Топ-3 барьера, по мнению казахстанских директоров

Топ-3 барьера, по мнению директоров стран ОЭСР

Доля директоров, сообщивших, что нехватка или несоответствие стандартам цифрового оборудования ограничивает потенциал школы, в зависимости от местоположения школы

Доля директоров, сообщивших, что ограниченный доступ к сети Интернет ограничивает потенциал школы, в зависимости от местоположения школы

ПРИОРИТЕТЫ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ГЛАЗАМИ ПЕДАГОГОВ

Мұғалімдердің демографиялық сипаттамалары, олардың жасы, жынысы, білімі, жұмыс өтілі педагогикалық корпусстың жалпы портретін сипаттайтын маңызды бастапқы мәліметтер болып табылады. Бұл сипаттамалар кадрларды даярлау қажеттілігін болжауға және бағалауға, мұғалім мамандығын мақсатты қолдау үшін басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Ұлттық білім беру деректер базасында (ҰБДК) ұсынылған мұғалімдердің статистикалық сипаттамаларынан айырмашылығы TALIS нәтижелері халықаралық салыстырулар жүргізуге, осы салыстырудан қорытындылар шығаруға, сондай-ақ осы деректерді мұғалімнің кәсіби қызметінің басқа да аспектілерін талдау үшін пайдалануға мүмкіндік береді.

Халықаралық салыстыру TALIS-ке қатысушы елдердің мұғалімдерінің өзіндік ерекшеліктері барын көрсетеді. Мысалы, бірқатар елдер шамадан тыс феминизациямен, басқалары – педагогикалық құрамның тез қартаюымен ерекшеленеді. Білім беру саласының негізгі міндеті – осы сипаттамалардың барлығын теңгерімді бөлу. Бұл оқушылардың жетістіктеріне белгілі бір

дәрежеде ықпал етеді. Басқаша айтқанда, демографиялық сипаттамалардың оңтайлы бөлінуі студенттерге үлгі ретінде әртүрлі бейнелерді, мінез-құлық, оқыту стильдерін көруге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде оқушының болашақ оқу траекториясына оң әсер етеді.

Жас және гендерлік ерекшеліктер

Қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдерінен жас. Қазақстандағы орташа жас 41 жасқа тең. ЭЫДҰ елдері мен TALIS-ке қатысушы елдер бойынша бұл көрсеткіш шамамен 44 жасты құрайды. TALIS-тегі мұғалімнің орташа жасы 14 жас айырмашылығы бар елге байланысты өзгереді: мысалы, Түркияда – 37 жас, Грузияда – 51 жас (1.1-сурет).

Қазақстан педагогикалық корпусының жартысынан көбін (55%) 30-49 жас аралығындағы мұғалімдер құрайды. Мұғалімдердің ең аз үлесі (18%) 30 жасқа дейін келеді, бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен (11%) жоғары.

Қазақстандық мұғалімдердің үштен бір бөлігі (27%) 50 жастан асқан (ЭЫДҰ – 34%). Бұдан шығатын қорытынды алдағы 10 жылда Қазақстанға педагогикалық құрамның кем дегенде үштен бірін жаңарту қажеттігін (OECD, 2019[3]) көрсетеді.

Қазақстандағы мұғалімдердің орташа жасы мектеп түріне және олар жұмыс істейтін аймаққа байланысты аздап ерекшеленеді. Мемлекеттік мектепте орташа жас – 41 жас, жеке мектепте – 44 жас. Орыс тілінде оқытатын мектептерде (42 жас) жұмыс істейтін мұғалімдердің орташа жасы қазақ тілінде оқытатын мектептерге қарағанда 2 жылға жоғары. Еліміздің өңірлері арасында ең жас мұғалімдер корпусы Маңғыстау (38 жас), Ақтөбе (39 жас) және Павлодар (39 жас) облыстарында жұмыс істейді. «Жас ерекшелігі» мына өңірлерде: мұғалімнің орташа жасы елдегі орташа көрсеткіштен (41 жас) Алматы қаласында 3 жылға жуық (44 жас), Қарағанды облысында 2 жылға жуық (43 жас) асады (кесте. 1.1).

Таблица 1.1. Средний возраст учителя по регионам Казахстана

Регионы	Средний возраст	(С.о.)	Разница от средней по РК
РК	40,9	(0,2)	
Мангистауская	38,0	(1,4)	-2,9*
Актюбинская	38,6	(1,0)	-2,3*
Павлодарская	39,1	(0,8)	-1,5*
З-Казахстанская	39,4	(1,3)	-1,5
С-Казахстанская	40,2	(0,6)	-0,7
Кызылординская	40,2	(0,6)	-0,7
Ю-Казахстанская	40,5	(0,4)	+0,4
Костанайская	40,7	(0,7)	+0,4
Акмолинская	40,9	(1,1)	+0,4
В-Казахстанская	41,1	(0,5)	+0,4
Жамбылская	41,3	(1,2)	+0,4
Атырауская	42,0	(0,8)	+1,1
Алматинская	42,3	(0,5)	+1,4*
г. Нур-Султан	42,6	(1,4)	+1,7
Карагандинская	42,6	(1,0)	+1,7*
г. Алматы	43,7	(1,5)	+2,8*

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%

Источник: Анализ международной и национальной баз данных TALIS-2018

Қазақстан ең жас мектеп директорларымен топ-10 елдің қатарына кіреді. Қазақстандық директорлардың орташа жасы 48 жасқа тең (ЭЫДҰ елдерінде – 52). Ең жас директорлар Сауд Арабиясында (43) және Түркияда (43), ал ең үлкені Кореяда (59) және Жапонияда (58) жұмыс істейді.

Бұдан басқа, Қазақстанда әртүрлі жас топтары директорларының үлесі басқа елдермен салыстырғанда оңтайлы бөлінген. Директорлардың ең көп үлесі (77%) 40-тан 59 жасқа дейін болып отыр. Директорлар корпусының 1/5 бөлігі (18%) – 40 жасқа дейінгі адамдар. Қазақстанда 60 жастан асқан директорлар (5%) ЭЫДҰ елдеріне қарағанда айтарлықтай аз (20%). TALIS-ке қатысушы елдердің арасында осы жастағы директорлардың көпшілігі Кипрде (48%) және Кореяда (44%) жұмыс істейді, ал Сауд Арабиясында мұндай директорлардың үлесі мүлдем жоқ.

Қазақстанда мұғалім мамандығы ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда феминизирленген. Қазақстандағы әйел-мұғалімдердің үлесі 76%-ды құрайды,

бұл ЭЫДҰ елдері бойынша орташа мәннен 8%-ға (68%) асады. Жапонияны қоспағанда, TALIS-ке қатысушы барлық елдерде (әйел мұғалімдердің 42%) әйелдердің үлесі барлық педагогикалық корпусының жартысынан астамын құрайды. Әйелдер Латвия (89%), Ресей (85%), Литва (85%) және Грузия (83%) мұғалімдерінің 80%-дан астамын құрайды.

Қазақстандық әйел мұғалімдердің үлесі ауылдық жерлерге қарағанда қалалық жерлерде көбірек: тиісінше 83% және 71%. ЭЫДҰ елдерінде қала мен ауыл арасында айтарлықтай алшақтық байқалмайды: ауылдық жерлерде әйелдердің үлесі 69%-ды, қалада – 68,5%-ды құрайды.

Сонымен қатар, мектеп директорлары арасында әйелдер өкілдері мұғалімдерге қарағанда аз. Аталған тренд ЭЫДҰ елдерінде (әйел директорлар – 47%, әйел мұғалімдер – 68%) және Қазақстанда (директорлар – 53%, ал мұғалімдер – 76%) байқалады. Бұл әйел мұғалімдерді басшылық лауазымдарға жылжыту мүмкіндіктеріндегі гендерлік теңгерімсіздікті көрсетеді.

PISA-2015 зерттеу нәтижелері бұл тренд болашақта сақталуы мүмкін екендігін көрсетеді, өйткені мұғалім болғысы келетін 15 жастағы қазақстандық қыздар (9,1%) ұлдарға қарағанда 3 есе көп (3,2%) (Ырсалиев, Құлтуманова, Сабырұлы, Аманғазы, 2017). Сонымен қатар, TALIS-тің соңғы екі циклдегі мәліметтері әлемдегі мұғалімдердің гендерлік құрамы бес жыл бойы тұрақты болып қала беретінін және шамалы дәрежеде өзгеретінін көрсетті (OECD, 2019[4]).

Қалалық жерлерде ауылдарға қарағанда әйел директорлар көбірек жұмыс істейді. Жаңа Зеландияны қоспағанда, барлық қатысушы елдерде (статистикалық маңызды айырмашылығы бар) ірі қалалардағы әйелдер директорларының үлесі ауылдарға қарағанда көп: Австрияда кемінде 19% (39% қарсы 58%) және Вьетнамда ең көбі 34% (28% қарсы 62%). Қазақстанда бұл айырмашылық 25% (47% қарсы 72%) (кесте. I.3.21, OECD, 2019[4]).

Ғылыми әдебиеттерде мұғалімнің жынысы оқушылардың үлгеріміне әсер ететіндігі туралы дәлелдер жеткіліксіз (Antecol, Eren & Ozbeklik, 2012). Алайда,

кейбір зерттеулердің нәтижелері бойынша оқушы сияқты бір жыныстағы мұғалімнен сабақ алу оның үлгерімін едәуір жақсарта алады, сонымен қатар мұғалімнің үлгерімі мен мұғалімнің пәніне қатысуы туралы түсінігіне әсер етуі мүмкін (Lim & Meer, 2017; Dee, 2005; Dee, 2007).

Білім

Қазақстан – жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар мұғалімдердің үлесі ең аз елдердің бірі. Қазақстандық мұғалімдердің басым бөлігінің (89,4%) жоғары білімі бар (бакалавр дәрежесі) (ЭЫДҰ – 49,3%). Магистр дәрежесі бар мұғалімдердің үлесі 3,5% (ЭЫДҰ – 44,2%), PhD – 0,1% (ЭЫДҰ – 1,3%) кұрайды.

Сонымен қатар, Қазақстан мектептері директорларының дәрежелілігі мұғалімдерге қарағанда жоғары. Магистр дәрежесі бар қазақстандық директорлардың үлесі – 6%, PhD – 0,7%-ды кұрайды. Дегенмен, бұл көрсеткіштер ЭЫДҰ елдерінің орташа мәнінен айтарлықтай төмен, онда директорлардың 63%-ы магистр дәрежесіне, 3,5%-ы PhD дәрежесіне ие. Эстония, Болгария, Хорватия, Финляндия, Португалия, Словакия Республикасы және Словенияда магистр дәрежесі бар директорлардың үлесі 90%-ға жетеді. Азияның PISA көшбасшы үш елінде магистр дәрежесі бар мұғалімдердің үлесі жоғары емес: Жапонияда - 10,6%, Шанхайда – 12,7%, Сингапурда – 22,4%. Жалпы соңғы он жылда көптеген елдерде магистр және PhD дәрежелері бар мұғалімдер үлесінің өсуі байқалады (OECD, 2019[4]).

Жұмыс өтілі

Қазақстандағы мұғалімдер мен директорлардың жұмыс өтілі ЭЫДҰ елдерінің көрсеткішіне сәйкес келеді. Орта есеппен мұғалімдердің 16 (Қазақстан) және 17 (ЭЫДҰ) жыл педагогикалық өтілі бар.

ЭЫДҰ елдері бойынша және Қазақстанда директорлардың өз лауазымындағы орташа жұмыс өтілі 9 жылды кұрайды, оның 6-7 жылы қазіргі

мектепте өтеді. ЭЫДҰ елдері мен Қазақстанның типтік директорының мұғалім ретінде 21-22 жыл, сондай-ақ мектептерде басшылық лауазымдарда 5-7 жыл жұмыс тәжірибесі бар.

Бұл ретте Қазақстанның білім беру жүйесінде мұғалімдердің ұтқырлығының төмен деңгейі байқалады: басқаша айтқанда, 5 жылдық өтілі өткеннен кейін, шамамен 30 жылға қарай педагогтар өз қызметін бір мектепте жалғастыруды қалайды. Мұғалімдер соңғы 12 жыл ішінде орта есеппен бір мектепте жұмыс жасайды. Грузия (бір мектепте 18 жыл жұмыс істейді), Словения (17), Литва (17), Латвия (16), Ресей (15) сияқты елдерде мұғалімдер мектепті сирек ауыстырады. Сонымен қатар бірқатар елдерде, атап айтқанда, Шығыс Азияда (Сингапур, Жапония, Корея) педагог кадрларды ротациялау практикасы қолданылады, яғни. мұғалімдер тәжірибені кеңейту үшін міндетті түрде бір мектептен екінші мектепке ауысады (OECD, 2019[4]) (кірістіру 1.1). Бұл елдерде мұғалімдердің бір мектептегі орташа жұмыс өтілі 6 жылдан аспайды.

Қазақстандық мұғалімдер мен директорлардың басқа салаларда тәжірибесі аз. Қазақстандық мұғалімдердің 1,4% - ы және директорлардың 2,9% -ы ЭЫДҰ елдері бойынша орташа мәні тиісінше 3,5% және 3,5% болған кезде білім беру саласынан тыс жұмыс тәжірибесіне ие болады.

Мұғалімнің жұмыс жүктемесі

Мұғалімдердің кәсіби күйіп кету синдромына ұшырамай, өз жұмыстарын тиімді орындау қабілеті көбінесе олардың жұмыс жүктемесіне байланысты. TALIS зерттеуінде жүктеме мәселесі ерекше маңызды.

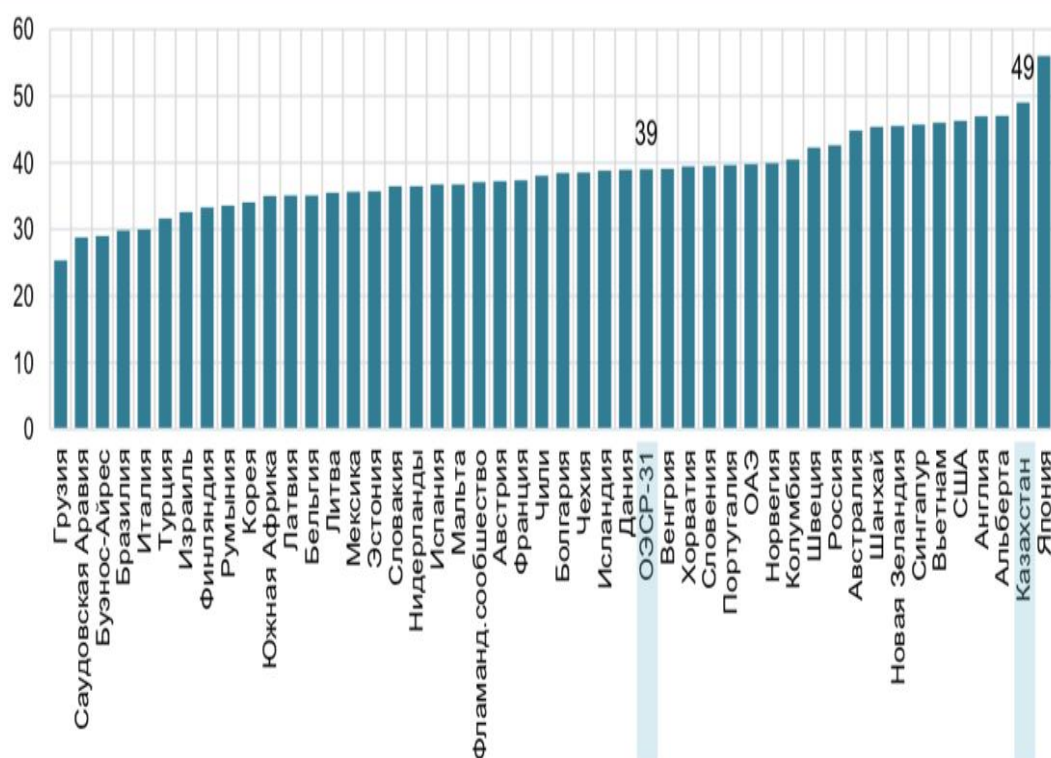
TALIS сауалнамасында мұғалімдер сауалнаманың алдындағы соңғы күнтізбелік апта ішінде жалпы алғанда мектепте жұмыс істеуге, оқытуға, оның ішінде демалыс, кешкі уақытта немесе басқа сыныптан тыс/жұмыстан тыс сағаттарда орындалған міндеттерді қоса алғанда, төменде көрсетілген

тапсырмалар түрлеріне қанша астрономиялық сағат (60 минут) бөлінгенін хабарлады:

- мектепте де, мектептен тыс уақытта да сабақтарды жоспарлау/дайындау;
- осы мектептегі әріптестермен топтық жұмыс және қарым-қатынас;
- оқушылардың жұмысын тексеру / бағалау;
- оқушыларға кеңес беру (жеке кеңес беру, тәлімгерлік, виртуалды кеңес беру, кәсіптік бағдарлау және тәртіпті басқару);
- мектепті басқаруға қатысу;
- жалпы әкімшілік жұмыс (келіссөздер, құжаттаманы жүргізу, нысандарды толтыру, жоғары тұрған органдарға: аудандық/қалалық бөлімдерге және облыстық білім басқармаларына, ҚР БҒМ құжаттар дайындау);
- кәсіби даму іс-шараларына қатысу;
- ата-аналармен/қамқоршылармен қарым-қатынас және ынтымақтастық;
- мектептен тыс іс-шараларға қатысу (мысалы, сабақтан тыс уақыттағы спорттық және мәдени іс-шаралар);
- тағы басқалар.

Қазақстан мұғалімдерінің жұмыс аптасы – әлемдегі ең ұзақ жұмыс аптасының бірі. Зерттеу нәтижелері Қазақстан мұғалімдері орташа есеппен аптасына 49 сағат жұмыс істейтінін көрсетті, бұл ЭЫДҰ елдерінің шетелдік әріптестерінен 10 сағатқа (39 сағат) артық. Осылайша, Қазақстан мұғалімдері жүктемесі бойынша TALIS-ке қатысушы (А қосымшасы) 48 елдің арасында Жапониядан кейін (56 сағат) 2-орынды иеленеді. Мұғалімдердің ең қысқа жұмыс аптасы Грузияда тіркелді – аптасына 25,3 сағат (сурет. 1.5).

Рисунок 1.5. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на выполнение всех видов работ в течение одной календарной недели

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.27 в OECD, 2019^[4]

Қазақстанда 5-9-сыныптарда сабақ беретін және бір және одан да көп мөлшерлемен жұмыс істейтін мұғалімдердің төрттен бір бөлігі (25%) аптасына 67 сағаттан астам (75-перцентиль және одан жоғары) жұмыс істейді. Олардың 10%-ы орташа есеппен 67-ден 77 сағатқа дейін, ал 10%-ы аптасына 78-ден 90 сағатқа дейін жұмыс істейді. Мұғалімдердің 5%-ы аптасына 91 сағаттан артық жұмыс істейтіндерін көрсетті. Мұғалімдердің екінші жартысының жұмыс аптасының ұзақтығы аптасына 48 сағаттан аз болды: олардың 40%-ы 28-ден 48 сағатқа дейін және 10%-ы аптасына 27 сағатқа дейін жұмыс істейді.

Апталық ең жоғары жүктемелерге қарамастан, қазақстандық мұғалімдер TALIS-ке қатысушы барлық 48 елдің арасында оқытуға ең аз уақыт жұмсайды. Мәселен, Қазақстан педагогтары аптасына орта есеппен 15,1 астрономиялық

сағаттан немесе 40 минуттан 22 сағаттан, яғни апталық жалпы жүктеменің 31% - ын сабаққа жұмсайды (1.6-сурет).

Қазақстандық мұғалімдердің жалпы жүктемесінің қалған 69%-ы сабақтан тыс жұмыстарға кетеді. Сонымен қатар, ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдері орта есеппен 20,6 астрономиялық сағатты немесе жалпы жүктеменің 53%-ын үйретуге жұмсайды (1.2-кесте). Қазақстанмен қатар, оқытуға бөлінетін уақыттың ең төменгі көрсеткіштері (31%-дан 40%-ға дейін) Жапония, Сингапур және Вьетнамда, ал ең жоғары (72%-дан 78%-ға дейін) Бразилия, Чили, Грузия, Сауд Арабиясы, Оңтүстік Африка және Түркияда байқалады (OECD, 2019[4]).

ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда Қазақстан мұғалімдері қызметтің барлық түрлеріне көбірек уақыт жұмсайды (1.2 кесте). Ең үлкен айырмашылық жоспарлау мен сабаққа дайындыққа (2,6 сағат), мектеп ішіндегі әріптестермен қарым-қатынасқа (1,6 сағат), мектептен тыс іс-шараларға (1,4 сағат) және кәсіби даму іс-шараларына (1,5 сағат) қатысу сияқты қызмет түрлерінде байқалады. Оқытудан кейін (15 сағат) қазақстандық мұғалімдер келесі қызмет түрлері бойынша үлкен жүктемеге ие: сабақты жоспарлау және дайындалу (9,1 сағат), оқушылардың жұмысын тексеру (4,8 сағат) және әріптестерімен командалық жұмыс (4,3 сағат).

Таблица 1.2. Распределение астрономических часов одной недели по видам деятельности учителя

№	Вид деятельности	Казахстан	ОЭСР	Разница между ОЭСР и РК
1	Преподавание	15,1	20,6	+5,6*

2	Индивидуальное планирование или подготовка к урокам	9,1	6,5	-2,6*
3	Проверка/оценивание работ учащихся	4,8	4,2	-0,6*
4	Командная работа и общение с коллегами внутри школы	4,3	2,7	-1,6*
5	Консультирование учащихся	3,5	2,2	-1,3*
6	Общая административная работа	3,2	2,7	-0,5*
7	Мероприятия по профессиональному развитию	3,2	1,7	-1,5*
8	Участие во внешкольных мероприятиях	3,1	1,7	-1,4*
9	Общение и сотрудничество с родителями или опекунами	2,5	1,4	-1,1*
10	Участие в управлении школой	2,5	1,4	-1,1*
11	Другие виды деятельности	2,2	2,0	-0,2*

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.27 в OECD, 2019^[4]

Қазақстандағы мұғалімнің жұмыс жүктемесіне әсер ететін факторлар. Мектептің орналасқан жері

Ірі қалалардағы мұғалімдер (100 мыңнан астам тұрғын) ең ұзақ жұмыс аптасына ие (орташа есеппен 54 сағат). Бір апта ішінде олар орташа халық қоныстанған қалалардағы мұғалімдерден (3 мыңнан 100 мың тұрғынға дейін) орташа есеппен 5 сағатқа артық және ауылдық жерлердегі мұғалімдермен (3 мың тұрғынға дейін) салыстырғанда 7 сағатқа артық жұмыс істейді (1.3-кесте). Бұл қала мектептерінің сыныптарындағы оқушылардың едәуір көп болуына байланысты болуы мүмкін, бұл өз кезегінде мұғалімнің жүктемесінің жоғарылауына әкеледі (дәптерлерді тексеру, журнал толтыру және т.б.).

Сонымен, TALIS–2018 қалалық мектепте «мұғалім-оқушы» қатынасы ауылдық жерлерге қарағанда жоғары екенін көрсетеді (1.9-кесте). Ірі қалалардағы мұғалімдер де ең жоғары оқу жүктемесіне ие. Егер ауылдық мұғалімдер орта есеппен 19,5 сағат 40 минут (немесе 13 астрономиялық сағат), орташа халық саны 22 сағат 40 минут (немесе 15 Астер) сабақ берсе. ч.), содан

кейін ірі қалада – шамамен 28 сағат 40 минут (немесе 19 Астер. сағ). Яғни, ауыл мен ірі қала арасындағы айырмашылық шамамен 8,5 сағатты құрайды (немесе 5,6 Астер. сағ).

Таблица 1.3. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на работу в школе в течение одной календарной недели, в зависимости от местоположения школы

	Сельская местность (до 3 тыс. жителей)		Крупный город (более 100 тыс. жителей)		Разница
	а		б		
	Среднее	(С.о.)	Среднее	(С.о.)	(С.о.)
Продолжительность рабочей недели	46,6	(0,7)	53,6	(1,6)	-7,1* (1,7)
Преподавание	13,3	(0,3)	18,9	(0,3)	-5,6* (0,7)

Проверка/оценивание работ учащихся	4,4	(0,2)	5,5	(0,3)	-1,2* (0,3)
------------------------------------	-----	-------	-----	-------	----------------

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%. Данные указаны только по тем видам задач, в которых выявлена статистически значимая разница.

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Мектеп түрі

TALIS-2018 нәтижелерін талдау жеке мектептердегі мұғалімдер мемлекеттік мектептердегі әріптестеріне қарағанда 2 сағатқа көп жұмыс істейтінін көрсетеді (49 сағатқа қарсы 51 сағат). Бұл, мүмкін, жеке мектеп мұғалімдерінің орта есеппен 4,5 сағатқа (15 сағат немесе 22 сағат 40 минут, 19,5 сағат немесе 29 сағат 40 минут) сабақ беруіне және студенттермен қосымша жұмыс істеуге 1 сағатқа көп уақыт бөлуіне байланысты (3,5 сағат 4,4 сағат). Сонымен қатар, жеке мектептердегі мұғалімдер мектептен тыс іс-шараларға

және мектепті басқаруға қатысуға орта есеппен 1 сағатқа, сондай-ақ ата-аналармен жұмыс істеуге жарты сағатқа аз жұмсайды (кесте. 1.4).

Таблица 1.4. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на работу в школе в течение одной календарной недели, в зависимости от типа школы

	Государственная школа		Частная школа		Разница
	а		б		а – б
	Среднее	(С.о.)	Среднее	(С.о.)	(С.о.)
Преподавание	15,0	(0,2)	19,5	(0,7)	-4,5* (0,7)
Общение и сотрудничество с родителями или опекунами	2,5	(0,0)	2,2	(0,1)	0,3* (0,1)
Участие во внешкольных мероприятиях	3,0	(0,0)	2,2	(0,2)	0,8* (0,2)
Участие в управлении школой	2,5	(0,1)	2,0	(0,2)	0,5* (0,2)
Консультирование учащихся	3,5	(0,1)	4,3	(0,3)	-0,8* (0,3)

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%. Данные указаны только по тем видам задач, в которых выявлена статистически значимая разница.

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Мектептегі оқу тілі

Орыс (орта есеппен аптасына 25 сағат) және бірнеше тілде (24 сағат) оқытатын мектептердегі мұғалімдердің оқу жүктемесі қазақ тілінде оқытатын мектептерде жұмыс істейтін әріптестеріне қарағанда (20 сағат) жоғары. Басқа тапсырмалар бойынша статистикалық маңызды айырмашылық байқалмайды.

Мұғалімнің еңбек өтілі

Қазақстанда ісін жаңа бастаған мұғалімдер (жұмыс өтілі 5 жылдан аспайтын) тәжірибесі мол мұғалімдерге қарағанда орта есеппен 5 сағатқа аз жұмыс істейді (жұмыс өтілі 5 жылдан астам), ал ЭЫДҰ елдерінде бұл айырмашылық 1 сағатты құрады. Жұмыс өтілі 5 жылдан аспайтын қазақстандық мұғалімдердің оқу жүктемесі аз, білім алушылардың жұмысын тексеруге және кеңес беруге, жалпы әкімшілік жұмысты орындауға және ата-аналармен қарым-қатынас жасауға аз уақыт жұмсайды (кесте. 1.5).

Қазақстанда және Азияның басқа да бірқатар елдерінде бұрын-соңды ООР бар оқушыларға сабақ берген мұғалімдер мұндай курстарға деген қажеттілік болашақта ешқашан мұндай оқытудан өтпеген мұғалімдерге қарағанда өзекті деп айтуға бейім (сәйкесінше 17% және 12%). ЭЫДҰ елдерінде мұндай айырмашылық байқалмайды (тиісінше 22% және 22%) (сурет. 4.10).

Таблица 1.5. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на работу в школе в течение одной календарной недели, в зависимости от стажа

	Начинающие учителя (стаж до 5 лет)		Опытные учителя (стаж более 5 лет)		Разница <i>a – б</i>
	<i>a</i>		<i>б</i>		
	Среднее	С.о.	Среднее	С.о.	(С.о.)
Продолжительность рабочей недели	45,0	(0,9)	50,0	(0,7)	-5,0* (0,9)
Преподавание	13,9	(0,3)	15,4	(0,3)	-1,5* (0,4)
Общение и сотрудничество с родителями или опекунами	2,2	(0,1)	2,6	(0,0)	-0,4* (0,1)
Участие в управлении школой	2,2	(0,2)	2,6	(0,1)	-0,4* (0,2)
Общая административная работа	2,7	(0,1)	3,4	(0,1)	-0,7* (0,2)
Консультирование учащихся	3,1	(0,2)	3,7	(0,1)	-0,6* (0,2)
Проверка/оценивание работ учащихся	4,3	(0,2)	5,0	(0,1)	-0,7* (0,2)
Индивидуальное планирование или подготовка к урокам	8,4	(0,4)	9,3	(0,2)	-0,9* (0,4)

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Португалия (>10,3 сағат), Румыния (>5,7 сағат), Ресей (>4,7 сағат) сияқты елдерде 5 жылдан астам тәжірибесі бар мұғалімдер де тәжірибесі аз әріптестеріне қарағанда көп жұмыс істейді. Керісінше, Канададағы (Альберта) (>4,9 сағат), АҚШ (>4,6 сағат), Шанхайдағы (Қытай) (>3 сағат) жаңадан келген мұғалімдер үлкен әріптестеріне қарағанда көп жұмыс істейді.

Тұратын аймақ

Бұрын айтылғандай, Қазақстандағы мұғалімнің жұмыс уақытының 69% – ы (ЭЫДҰ елдері бойынша орташа алғанда-47%) оқытудан басқа барлық міндеттерді орындауға жұмсалады.

1.6-кестеде. мұғалімдердің әкімшілік міндеттерді орындауға арналған уақытын бөлуді талдау нәтижелері (келіссөздер, құжаттаманы жүргізу, нысандарды толтыру, Жоғары тұрған органдарға: аудандық/қалалық білім бөлімдері мен облыстық білім басқармаларына, ҚР БҒМ және т.б.) өңірлер бойынша толық күнтізбелік апта ішінде ҚР бойынша орташа мәнмен (3,2 сағат) салыстырғанда ұсынылды.

Таблица 1.6. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на выполнение административных задач в течение полной календарной недели, в разрезе регионов

	Административные задачи		Разница от средней по РК
	Среднее	С.о.	
РК	3,2	(0,1)	
г. Алматы	6,2	(0,7)	3*
В-Казахстанская	5,0	(0,3)	1,7*
Костанайская	5,0	(0,5)	1,7*
Павлодарская	4,2	(0,5)	1
Алматинская	4,0	(0,3)	0,7*
Карагандинская	3,8	(0,3)	0,6
г. Нур-Султан	3,7	(0,5)	0,5
С-Казахстанская	3,5	(0,5)	0,3
Актюбинская	3,3	(0,3)	0
Акмолинская	2,9	(0,3)	0,3
Атырауская	2,7	(0,2)	-0,5*
З-Казахстанская	2,4	(0,4)	-0,8*
Кызылординская	2,2	(0,3)	-1*
Жамбылская	2,1	(0,3)	-1,1*
Ю-Казахстанская	1,9	(0,2)	-1,3*
Мангистауская	1,5	(0,2)	-1,7*

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Нәтижелерге сәйкес әкімшілік міндеттерді орындауға ең көп уақытты Алматы қ. (6,2 сағат), Шығыс қазақстан (5 сағат), Қостанай (5 сағат) және Павлодар (4,2 сағат) облыстарында мұғалімдер жұмсайды. Ел бойынша орташа мәнмен салыстырғанда әкімшілік міндеттерге Алматы қаласының мұғалімдері 3 сағатқа, ал Қостанай және Шығыс Қазақстан облыстарының мұғалімдері 1,7 сағатқа көбірек жұмсайды.

Мектептен тыс іс-шараларға (сабақтан тыс уақыттағы спорттық, мәдени іс-шараларға) жұмсалатын уақыт ел бойынша аптасына 3 сағатты құрайды. Шығыс Қазақстан, Алматы, Павлодар облыстарындағы мұғалімдердің көрсеткіштері ҚР бойынша орташа мәннен 1-1,5 сағатқа асады (кесте. 1.7). Бұл жұмыстарға ең аз уақыт Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстарындағы мұғалімдерден жұмсалады. Олар бұл қызмет түріне аптасына 2 сағаттан артық емес уақыт бөледі, бұл елдегі орташа уақытқа қарағанда бір сағатқа аз.

Таблица 1.7. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на участие во внешкольных мероприятиях в течение одной календарной недели, в разрезе регионов

	Внешкольные мероприятия		Разница от средней по РК
	Среднее	С.о.	
РК	3,1	(0,1)	
В-Казахстанская	4,1	(0,2)	1*
Алматинская	3,9	(0,4)	0,8*
г. Алматы	3,7	(0,6)	0,6

1.8-кестеде мұғалімдердің негізгі оқытушылық немесе педагогикалық қызметке қатысы жоқ басқа жұмыс түрлеріне жұмсаған уақытын талдау нәтижелері көрсетілген. Талдау нәтижелері бойынша Шығыс Қазақстан облысындағы мұғалімдер тікелей педагогикалық міндеттерге жатпайтын басқа

Таблица 1.8. Среднее количество астрономических часов, затраченных учителем на другие виды работ в течение одной календарной недели, в разрезе регионов

	Другие виды работ		Разница от средней по РК
	Среднее	С.о.	
РК	2,2	0,1	
В-Казахстанская	3,6	(0,3)	0,5*
Павлодарская	2,8	(0,3)	-0,3
Мангистауская	2,7	(0,7)	-0,4
г. Алматы	2,6	(0,5)	-0,5
Алматинская	2,6	(0,2)	-0,5
г. Нур-Султан	2,5	(0,4)	-0,6
Атырауская	2,4	(0,3)	-0,6
Актюбинская	2,3	(0,2)	-0,8
Акмолинская	2,2	(0,3)	-0,9
Карагандинская	2,2	(0,4)	-0,9
Костанайская	2,2	(0,1)	-0,9
С-Казахстанская	2,2	(0,3)	-0,9
Кызылординская	1,9	(0,3)	-1,2
З-Казахстанская	1,8	(0,2)	-1,3
Ю-Казахстанская	1,6	(0,2)	-1,5*
Жамбылская	1,3	(0,1)	-1,8*

Примечание: *разница статистически значима при уровне достоверности 95%

Источник: Анализ международной и национальной баз данных TALIS-2018

да жұмыстарды орындауға орта есеппен 3,6 сағат жұмсайды. Жамбыл және Оңтүстік Қазақстан облыстарының мұғалімдері бәрінен де алаңдаулы.

Жоғары жүктемеге қарамастан, қазақстандық мұғалімдер басқа үш басымдықты аса маңызды деп бөледі. "Бірінші кезекте қандай міндеттерді қаржыландыру керек" деген сұраққа жауап нұсқаларының ішінен "қызметкерлер санын көбейту арқылы мұғалімнің Әкімшілік жұмысын азайту" жауабы төртінші орында, ал бірінші орында –

«Мұғалімдердің жалақысын арттыру», одан кейін жоғары сапалы біліктілікті арттыру курстарын ұсыну», «Ғимараттар мен құрылыстарды жақсарту» («Педагогтардың көзімен сын-қатерлер мен басымдықтар» бөлімінде толығырақ).

Басым міндеттер ретінде жүктеменің азаюын көрсеткен респонденттердің төмен үлесі мұғалімдердің есептілігін азайту үшін қабылданған соңғы жылдардағы шаралар тиімді болғанын көрсетуі мүмкін. 2017 жылдан бастап білім алушылардың деректер базасының дамуына байланысты жаппай оқыту шеңберінде шағын аудандарды аралау жүргізілді. Енді балаларды есепке алу ҰБДҚ-дан деректерді түсіру және ЖТ МДҚ-мен салыстыру арқылы жүзеге асырылады. 2018 жылдың басында ҚР БҒМ мұғалімнің толтыруы тиіс бес құжатты бекітті: сынып журналы, күнтізбелік-тақырыптық жоспарлау, сабақ жоспары немесе қысқа мерзімді жоспар, критериалды бағалау бойынша құжаттар (жиынтық және қалыптастырушы) және оқушылардың күнделіктері (АТО, 2019).

Мектеп директорының жұмыс уақыты

TALIS сауалнамасында мектеп директорлары оқу жылы ішінде өз уақытының қанша бөлігін (%) келесі міндеттерді орындауға жұмсайтыны туралы ақпарат берді:

- әкімшілік міндеттер мен кездесулер (ережелер мен нұсқаулықтарды әзірлеу, есеп беру, мектеп бюджеті, кестелер, сыныптар құру, ресми білім беру органдарынан (аудандық, қалалық, облыстық немесе орталық) түскен сұрауларға жауап беру);

- басқарушылық тапсырмалар мен кездесулер (Стратегиялық жоспарлау, мектепті жақсарту жоспарын қалыптастыру сияқты басқарушылық қызмет, қызметкерлерді жалдау сияқты кадрлық мәселелер);

- оқу жоспары мен оқытуға байланысты тапсырмалар мен кездесулер (оқу бағдарламаларын әзірлеу, оқыту, мұғалімдердің жұмысын бақылау, білім алушыларды бағалау, тәлімгерлік, мұғалімдердің кәсіби дамуы);

- білім алушылармен өзара әрекеттесу (Оқу қызметіне қатысты емес кеңес беру және әңгімелесу және пән мәселелерін шешу);

- ата-аналармен/қамқоршылармен өзара әрекеттесу;

- жергілікті және аймақтық қауымдастықтармен, кәсіпкерлермен, бизнес өкілдерімен және өнеркәсіптік кәсіпорындармен өзара әрекеттесу;

- басқа.

TALIS нәтижелеріне сәйкес, қазақстандық директорлар жұмыс уақытының көп бөлігін әкімшілік (жұмыс уақытының 21,6%) және оқу - оқытушылық міндеттер мен кездесулерді (21,3%) орындауға, содан кейін басқару мәселелеріне (18,3%) бөледі. Өз кезегінде, ЭЫДҰ елдерінде бұл міндеттердің басымдылығы өзгеше: Директорлар көбірек уақытты әкімшілік (29,5%) және басқарушылық (21,3%) міндеттерге, содан кейін ғана оқу-оқытушылық сипаттағы міндеттерге (16,3%) жұмсайды (сурет. 1.7).

Сондай-ақ, директорларға 11 «Халықаралық» сұрақтар мен 4 ұлттық кәсіби даму курстары бойынша кәсіби дамудың қажеттілігі туралы сұрақ қойылды. Халықаралық бағыттар арасында қазақстандық (35%) және шетелдік Директорлар (26%) қажеттілік дәрежесі бойынша бірінші орынға «мұғалімдер арасындағы ынтымақтастықты дамыту» тақырыбын қойды. Жапонияда, Шанхайда және Вьетнамда директорлардың 50%-дан астамы мұғалімдер арасындағы ынтымақтастықты дамыту саласында оқыту қажеттілігінің жоғары деңгейін атап өтті. Танымалдылығы бойынша келесі қажетті даму салалары қазақстандық директорларда кадрлық ресурстарды басқару (32%) және мектеп бағдарламасын әзірлеу (26%) (кесте) болды. I.5.32, OECD, 2019[4]).

Ұлттық нұсқаларды ескере отырып, қазақстандық директорлар білім беру саласындағы жаңалықтармен танысу (директорлардың 40%), жаңартылған оқу бағдарламалары мен оқулықтарды білу (39%) және оқушыларды критериалды бағалау (33%) сияқты салаларда кәсіби дамуға қажеттіліктің жоғары деңгейін сезінуде (сурет. 4.11). Директордың қажеттілігінің орташа деңгейін мынадай бағыттар бойынша сезінеді: көшбасшылық тақырыбы бойынша жаңа зерттеулер мен теорияларды білу және түсіну (60%); теңдік және әртүрлілік қағидаттарын ілгерілетуге жәрдемдесу (58%); мұғалімдерге / мұғалімдермен кәсіби даму бағдарламаларын әзірлеу (55%). Ең аз директорларға сабақта оқытуды бақылау, қаржыны басқару мәселелері бойынша оқыту қажет.

Рисунок 1.7. Распределение доли времени директора на выполнение видов деятельности в течение всего учебного года (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.31 в OECD, 2019^[4]

Қазақстанмен ұқсас жағдай Шанхай (Қытай) (27%), Вьетнам (25%), Корея (24%), Жапония (23%) және Грузия (21,4%) сияқты шығыс елдерінде байқалады. Өз уақытының 15%-дан азын Еуропа елдеріндегі мектеп басшылары оқу-оқытушылық мәселелерге жұмсайды. Мысалы, в

Нидерланды директорлары оқу-оқытушылық тапсырмаларға орта есеппен 10,5% уақыт бөледі.

Қазақстанда ірі қалалардағы мектеп директорлары әкімшілік міндеттерге көбірек уақыт жұмсайды және білім алушылармен өзара іс-қимыл жасауға аз

уақыт жұмсайды. Алынған мәліметтерге сәйкес, ірі қаладағы мектеп директоры әкімшілік істерге уақытының орта есеппен 25%, ал ауылдық жерлердегі мектеп директоры 21% бөледі.

Еңбекақы

Мұғалімнің жалақы мөлшері

Қазақстандағы TALIS қатысушы мұғалімдеріне жалақы мөлшері туралы ұлттық мәселе ұсынылды. Сауалнама нәтижелері бойынша негізгі орта мектеп мұғалімінің орташа жалақысы ел бойынша 109 371 теңгені құрады (сурет. 1.10) (1 және одан да көп ставкамен жұмыс істейтін мұғалімдер – 116 491 теңге), 30 жасқа дейінгі мұғалімдер – 75 873 теңге (1 және одан да көп ставкамен – 92 205 теңге). Мұғалімнің орташа жалақысы елдегі ең төмен жалақының бірі болып қала береді. ҚР ҰЭМ СК деректері бойынша, 2018 жылы елдегі орташа айлық жалақы бірінші тоқсанда (TALIS өткізу кезеңі) 152 442 теңгені құрады. Басқаша айтқанда, мұғалімнің орташа жалақысы шамамен

Ел бойынша орташа жалақының 65% - ы. ЭЫДҰ елдері бойынша бастауыш сынып мұғалімінің жалақысы ұқсас білім деңгейі бар басқа мамандықтардың орташа жалақысының 81% – ын құрайды, ал негізгі орта мектеп мұғалімінің жалақысы – 85%, жоғары мектеп мұғалімінің жалақысы-89% (OECD, 2016).

TALIS мәліметтері бойынша, Қазақстанда мұғалімдердің тек 15% - ы 150 мың теңгеден (85% перцентиль және одан жоғары) артық табыс табады. Алынған мәліметтерге сәйкес, 4% – ы 185-тен 200 мың теңгеге дейін жалақы алады, ал мұғалімдердің тек 1% - ы-250 мың және одан да көп. Сонымен қатар мұғалімдердің 75% (75% перцентиль және одан төмен) жалақысы 130 мың теңгеден төмен, ал мұғалімдердің 50% - ы 103 мың теңгеден төмен табыс табады.

Мұғалімдердің "бастапқы" жалақысы жоғары елдерде "жалақы мөлшерін ұлғайтуды" басым міндет ретінде белгілеген педагогтердің үлесі ең төмен

болып табылады. Мысалы, Данияда TALIS қатысушы елдері арасында мұғалімдердің жоғары "бастапқы" жалақысының бірі тіркелген: сатып алу қабілетінің паритеті бойынша жылына шамамен \$45 мың (ОПҚ). Осыған байланысты мұғалімдердің тек 20% - ы оны арттыруды қалайды. Австралия, Австрия, Бельгия (Фламандия аймағы), Словения және Испанияда мұғалімдердің жалақысын көтеру міндеті де басым үштікке кірмейді (сурет. 1.9).

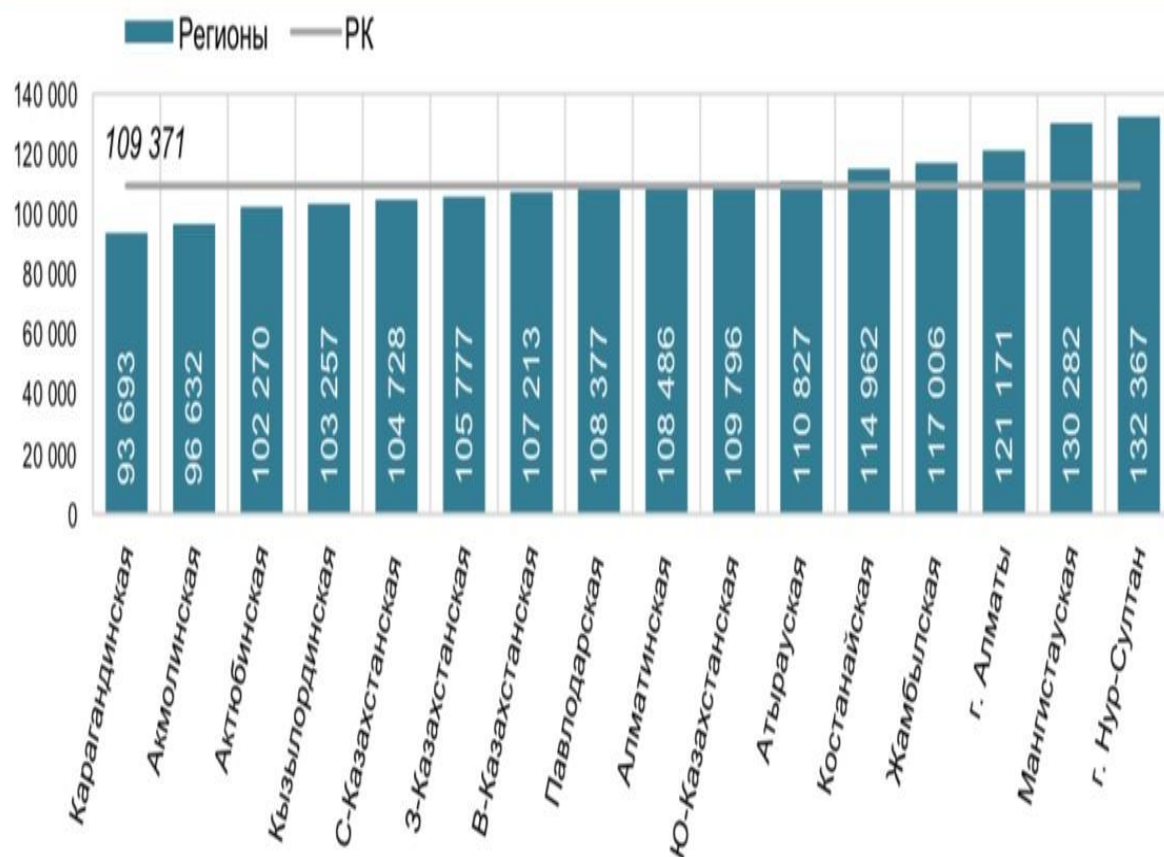
2018 жылы Қазақстанда мұғалімнің жалақысы" бастапқы " болды

Жылына ПОҚ бойынша \$8 500.7 бұл талданған елдер арасындағы ең төменгі жалақының біріне сәйкес келеді. Осыған байланысты жалақының өсуін өте маңызды міндет ретінде көрсеткен мұғалімдердің үлесі 74% - ды құрады. Олар бірқатар қосымша факторларды ескеруі мүмкін олардың жалақысының деңгейін ұқсас білімі бар басқа мамандардың деңгейімен салыстыруды қоса алғанда, өздерінің басымдықтарын қалыптастыру.

Мұғалімнің жалақысына әсер ететін факторлар

Мұғалімнің орташа жалақысының мөлшері мұғалімнің тұратын аймағына байланысты ерекшеленеді. Ең төменгі жалақы Қарағанды облысында (93 693 теңге), ең жоғары – Нұр-сұлтан қаласында (132 367 теңге) байқалады (сурет. 1.10).

Рисунок 1.10. Размер средней заработной платы учителей в разрезе регионов (тенге)

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Қазақстандық педагогтің жалақысы оның мансабы бойынша арттырылып отырады. TALIS нәтижелеріне сәйкес, Қазақстанда 5-9-сыныптарда бір және одан да көп мөлшерлемен сабақ беретін және 10 жылдық өтілі бар мұғалімнің жалақысы мұғалім жұмысының бірінші жылына (81 707 теңге) қарағанда 43% - ға (35 504 теңге), ал 15 жылдық өтілі бар мұғалімнің жалақысы 46%-ға (37 640 теңге) жоғары, теңгемен). Осы уақытта ЭЫДҰ елдерінде бұл көрсеткіштер тиісінше 30% және 38%-ды құрайды (OECD, 2019 [2]).

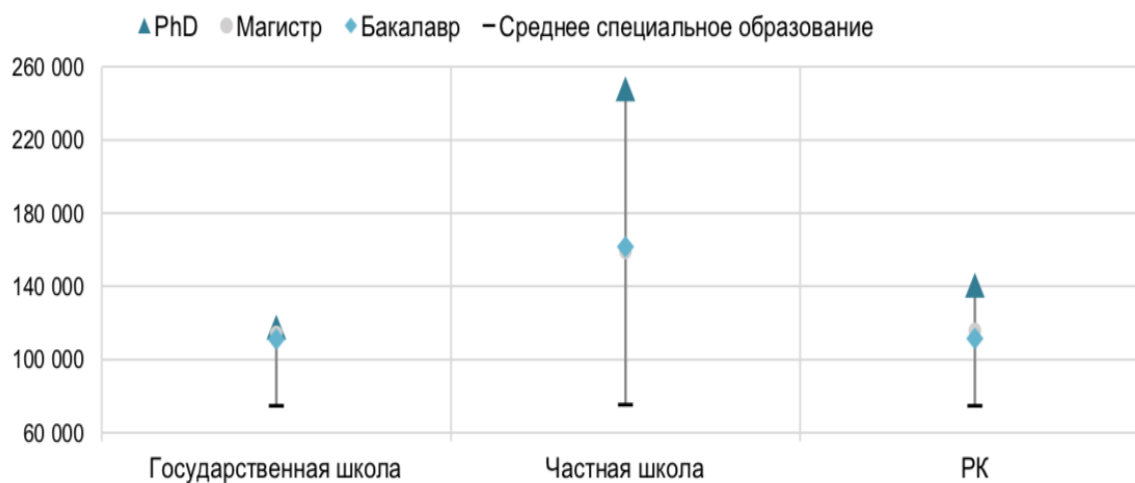
25 жылдық жұмыс өтіліне жеткеннен кейін қазақстандық мұғалімнің ең жоғары орташа жалақысы ісін жаңа бастаған мұғалімнің жалақысына (81 707 теңге) қарағанда 57%-ға (46 584 теңге) жоғары екеніне назар аударған жөн.

ЭЫДҰ елдерінде бұл көрсеткіш орта есеппен 67% - ды құрайды. Нәтижелер елге байланысты өзгереді. Грецияда, Венгрияда, Израильде, Италияда, Кореяда және Испанияда мұғалімдер ең жоғары жалақы деңгейіне 35 жылдан кейін ғана жетеді. Керісінше, Австралияда, Жаңа Зеландияда және Шотландияда (Ұлыбритания) мұғалімдер 6-7 жыл жұмыс істегеннен кейін ең жоғары жалақыға қол жеткізеді. Алайда, бұл елдердегі ең жоғары жалақы ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткішпен салыстырғанда бастапқы жалақының 33-53% – ына ғана жоғары-67% (OECD, 2019[2]). Чехия және Израиль сияқты елдерде мұғалімдер 32-33 жыл жұмыс істегеннен кейін ең жоғары жалақы алады. Бұл ретте Чехияда жалақы бастапқы жалақының 32% – на ғана, Израильде-105% - ға өседі.

Еңбек өтіліне байланысты жалақыны арттыру мөлшері туралы мәліметтер мансаптық өсу мүмкіндіктері мен кәсіптегі перспективалар туралы айтады. Бұл мәселе мұқият талдауды қажет етеді.

Қазақстанда жоғары білімі бар (бакалавриат) мұғалімдер орта арнаулы білімі бар мұғалімдерге қарағанда едәуір көп және магистр және PhD дәрежесі бар мұғалімдерге қарағанда біршама аз табыс табады. Бұл жағдай Мемлекеттік және жеке мектептерде байқалады, PhD дәрежесі бар мұғалімдердің жұмысы мемлекеттік мектептерге қарағанда жеке мектептерде едәуір көп төленеді (сурет. 1.11).

Рисунок 1.11. Изменение размера средней заработной платы учителей в зависимости от их уровня образования и типа школы, в которой они работают (тенге)

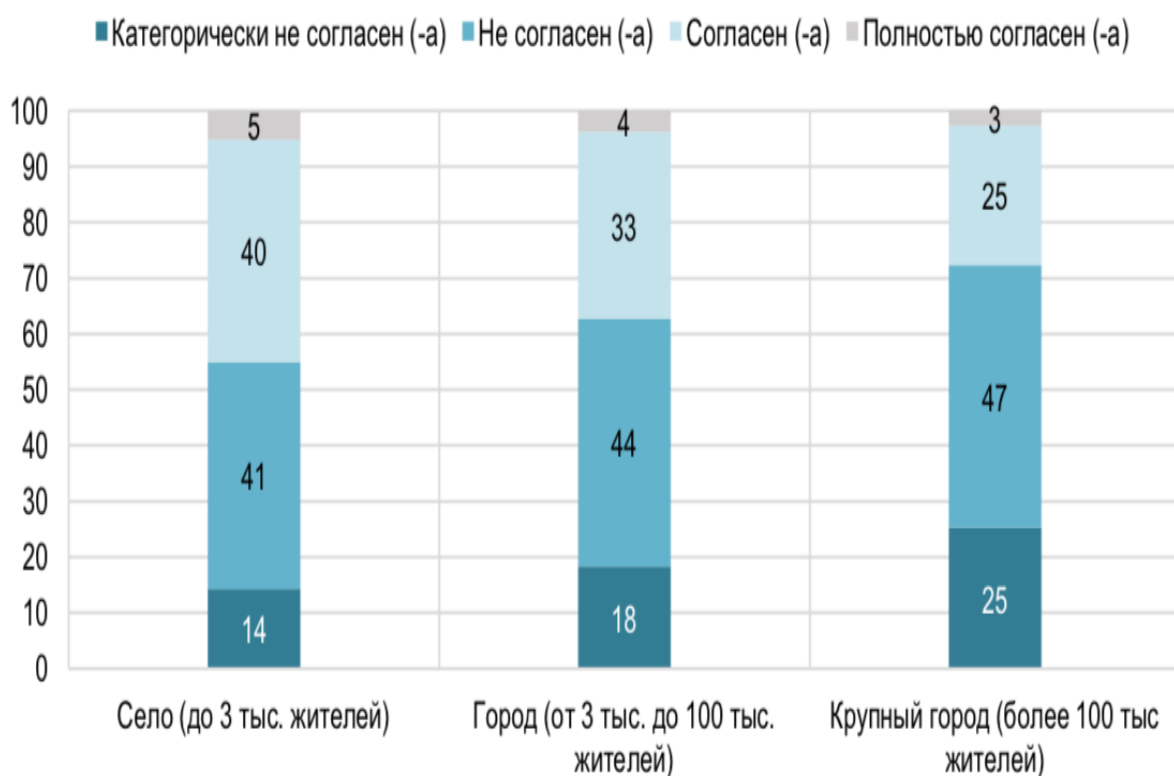
Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Жалақыға қанағаттану

Қазақстандық мұғалімдердің тек 39% – ы және мектеп директорларының 43% - ы ғана өз жалақысының мөлшеріне риза (ЭЫДҰ-тиісінше 39% және 47%). Жалақыға қанағаттану бірнеше факторларға байланысты ерекшеленеді.

Жалақысына және еңбек шартының талаптарына қанағаттанған педагогтар ауылдық жерлерде және жеке мектептерде айтарлықтай көп. Ауылдық жерлердегі мұғалімдердің 45% - ы және ірі қалалардағы 28% - ы жалақысының мөлшеріне риза (1.12-сурет).

Рисунок 1.12. Удовлетворенность учителей заработной платой с учетом местоположения школы (%)

Примечание: Вопрос в анкете: В какой степени Вы согласны или не согласны с утверждением «Я доволен/-на заработной платой, которую я получаю за свою работу»?

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Директорлардың жартысынан көбі (53%) ауылдық жерлердегі, 21%-ы ірі қалалардағы жалақысына қанағаттанған. TALIS-ке қатысушы елдердің көпшілігінде кері көрініс байқалады.

Жалақысына қанағаттанған мұғалімдер жеке мектептерде (47%) мемлекеттік мектептерден (39%) артық болады деп күтілуде. Жеке мектеп директорлары (71%) мұғалімдер сияқты мемлекеттік мектептерге қарағанда жалақысына көбірек қанағаттанады (42%).

Орташа алғанда, ел бойынша ер мұғалімдер (43%) әйел мұғалімдерге қарағанда (38%) жалақысына көбірек қанағаттанады. 30 жасқа дейінгі

мұғалімдер 50 жастан асқан (35%) мұғалімдерге қарағанда жалақысына (48%) көбірек қанағаттанады.

Мұғалімдердің 51%-ы және директорлардың 66%-ы өздерінің еңбек шартының талаптарына қанағаттанған (мысалы, әлеуметтік пакет, жұмыс кестесі) (ЭЫДҰ-тіісінше 66% және 67%). Атап айтқанда, мұғалім (55%) және директор (74%), ауылдық жерлердегі еңбекшілер ірі қалалардағы мұғалімдер (42%) мен директорларға (55%) қарағанда қанағаттанған.

Сондай-ақ, алынған деректер Қазақстанда директорлардың жалақысына және еңбек шартының талаптарына мұғалімге қарағанда көбірек қанағаттанатынын көрсетеді.

Барлық мұғалімдер (96%) зейнетке ертерек шығу керек деп санайды. Бұл бастаманы толық қолдайтын 30 жастан асқан мұғалімдердің үлесі (56%) жас мұғалімдердің үлесіне қарағанда 10% - ға жоғары (46%). Мұғалімдер сонымен қатар әлеуметтік пакет (95%) болуы керек деп санайды.

Жалақысы төмен болғандықтан мұғалімдер репетиторлық қызметпен айналысады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мұғалімдердің 24% - ы репетиторлық қызмет көрсетеді. Бұл негізінен ағылшын және математика мұғалімдері. Ақылы сабақтарды мұғалім ауылда, қалада немесе ірі қалада тұратынына қарамастан, жас және тәжірибелі мұғалімдер береді.

Осылайша, алынған мәліметтер жалақы және еңбек шартының талаптары туралы мәселенің өзектілігін көрсетеді. Сонымен қатар, деректер мұғалімдердің тұрғылықты жеріне, білім деңгейіне және олар жұмыс істейтін мектеп түріне байланысты жұмыс жағдайындағы айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетеді. Қазақстанда "қала-ауыл" бөлінісінде мұғалімдердің қанағаттану дәрежесінде неғұрлым жоғары айырмашылық байқалады.

Көптеген зерттеулер көрсеткендей, жалақыны көтеру және еңбек жағдайларын жақсарту мамандыққа жоғары білікті үміткерлерді тартады (Guarino, Santibacez & Daley, 2006; Leigh, 2012). Алайда, PISA нәтижелері тек сыртқы экономикалық ынталандыру жеткіліксіз екенін көрсетеді, өйткені олар

төмен және орташа үлгерімі бар үміткерлер үшін тартымды болуы мүмкін. Демек, еңбек жағдайын жақсарту және талантты түлектерді тарту үшін сапалы шараларды да қарастыру қажет (OECD, 2018[2]). Мұғалім мамандығы интеллектуалды және қаржылық жағынан тартымды болуы керек (OECD, 2019[4]).

Мамандыққа және жұмысқа қанағаттану

Әрбір үшінші қазақстандық мұғалім (33%) өзінің мұғалім болу шешімінің дұрыстығына күмән келтіреді. Сонымен қатар, Қазақстан мұғалімдердің үлесі ең жоғары елдердің қатарына кіреді (17%), олар мұғалім мамандығын таңдағанына өкінеді. Бұл елдерге Сауд Арабиясы (26% мұғалімдер), Португалия (22%), Мальта (18%), Оңтүстік Африка (18%), Түркия (16%) кіреді. ЭЫДҰ елдерінде бұл үлес 9% - дан аспайды. Жетекші елдердің арасында PISA Финляндия мұғалімін таңдауға аз өкінеді (6%) (сурет. 1.13).

Бұл ретте Қазақстандағы және қатысушы елдердегі мұғалімдердің басым көпшілігі өз жұмысына қанағаттанған. Осы зерттеулер қазақстандық мұғалімдердің 91% - ы өз қызметінің нәтижелеріне қанағаттанғанын және олар жұмыс істейтін мектеп және 88% оны жақсы жұмыс орны ретінде ұсынуға дайын.

Жапон мұғалімдері өздерін және мектептегі жұмысын сыни тұрғыдан бағалайды. Бұл елде мұғалімдердің тек 49% - ы өз жұмысының нәтижелеріне риза, ал 78% - ы өздері жұмыс істейтін мектепті ұнатады.

Мұғалімдердің жартысына жуығы (48%) және директорлардың жартысынан көбі (57%) мектепті аттестациядан өткізу кезінде айтарлықтай және өте маңызды дәрежеде стрессті бастан кешірді; мұғалімдердің жартысына жуығы (46%) және әрбір үшінші директор (32%) – реформа мен жаңашылдыққа байланысты (сурет. 1.15 және 1.16).

Сондай – ақ мұғалімдердің 43% - ы үшін өте маңызды және елеулі дәрежедегі күйзелістің себебі педагог қызметкерлердің аттестаттаудан өтуі, 42% -ы жалпы оқыту шеңберінде жұмысты жүзеге асыру болды. Сонымен

Рисунок 1.16. Доля директоров, сообщивших об источниках стресса (%)

Примечание: Вопрос в анкете — «В какой степени нижеследующее является источником стресса для Вас?»

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

қатар, мұғалімдердің үштен бір бөлігі білім алушылардың қорытынды емтихандарға және ҰБТ-ға дайындығынан (36%) күйзелгенін хабарлады.

Рисунок 1.15. Доля учителей, сообщивших об источниках стресса (%)

Примечание: Вопрос в анкете — «В какой степени нижеследующее является источником стресса для Вас?»

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Қазақстандық мұғалімдердің жартысынан астамы (63%) педагог мамандығы қоғамда бағаланады деп санайды (ЭЫДҰ – 26%). Осы мәлімдемеге сәйкес келетін басқа қатысушы елдердің ішінде ең көп Вьетнам (92%), БАӘ (72%), Сингапур (72%) және Корея (67%) бар. Қоғамдағы өз кәсібінің құндылығына Словакия (5%), Бельгия (5%), Словения (6%) және Португалия (9%) мұғалімдері аз сенімді. Бір қызығы, Жапонияда мұғалімдердің 34% - ы мұғалімді қоғам бағалайтынын атап өтті.

Қазақстандағы мұғалімдердің 2/3-і олардың пікірін елдегі саясаткерлер бағаламайды деп санайды (63%). Жартысынан көбі (52%) білім беру саясатына әсер ете алмайды деп санайды. Сонымен қатар, мұғалімдердің 2/3-і (62%) мұғалім мамандығы БАҚ-та оң көзқараста деп санайды.

Қазақстандық мұғалімдердің көпшілігі (71%) мұғалім мамандығының артықшылықтары оның кемшіліктерінен асып түседі деп санайды.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, мұғалімдердің 58% - ы зейнетке шыққанға дейін мектептегі еңбек қызметін мұғалім ретінде жалғастыруды жоспарлап отыр. Қалған мұғалімдер білім саласында қалады, бірақ мектепте жұмыс істемейді деп болжайды (9%). Кейбіреулер директор (6%), жаттықтырушы (3%) болады немесе басқа салаға кетеді (13%), жұмыстан кетеді деп болжайды, отбасына көбірек уақыт бөлу (10%) немесе оқуын жалғастыру (1%) (сурет. 1.17).

Сонымен қатар, өз мансабын әртүрлі себептермен мұғалім лауазымында жалғастыруды жоспарламайтын 30 жасқа дейінгі мұғалімдердің үлесі айтарлықтай жоғары және 66% - ды құрайды. Олардың 20% - ы қызмет саласын ауыстыруды жоспарлап отыр. 16% мектепте емес, білім саласында қалғысы келеді, ал басқалары (15%) – отбасына көбірек уақыт бөлгісі келеді. 9% және 4% сәйкесінше мұғалімдер үшін мектеп директоры және жаттықтырушы болуды жоспарлап отыр, ал 2% оқуын жалғастырғысы келеді.

Рисунок 1.17. Доля учителей, отметившие возможные причины ухода из должности учителя (%)

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Бұл нәтижелер жас мұғалімдердің мектепте мұғалім болып жұмыс істегісі келмейтіндігін көрсетеді. Сонымен бірге, зерттеулер көрсеткендей, мектептегі мұғалімдердің ауысуының жоғарылауымен студенттердің көрсеткіштері төмендейді және олардың мінез-құлқы нашарлайды (OECD, 2018[2]).

Осындай сұрақ мектеп директорларына да қойылды. Мұғалімдерден айырмашылығы, қызметінен кетуге немесе білім беруден кетуге дайын директорлардың үлесі өте төмен және 3% құрайды.

Қазақстан мектебінің портреті

Мектептер мен сыныптардың сипаттамалары мұғалімдердің қандай жағдайда жұмыс істейтінін және сабақ беретінін түсінуге көмектеседі. Зерттеуде жиналған білім алушылардың әлеуметтік - экономикалық сипаттамалары, ұлты, оқудағы қабілеттері мен қажеттіліктері туралы сипаттамалық деректер қазақстандық мектептің портретін салуға мүмкіндік береді.

Мұғалімдердің TALIS сауалнамасында олар сабақ беретін белгілі бір сыныптың құрамы туралы мәліметтер жинақталған. Өз кезегінде Директорлар өздері жұмыс істейтін мектеп туралы ақпарат берді. Бұл деректерді өз сыныптары мен мектептерінде тиімді жұмыс істеу үшін педагогтарды қолдау мен дамытуды қамтамасыз ету кезінде ескеруге болады (OECD, 2019[4]).

Сыныптың мөлшері мен құрамы

ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда қазақстандық мұғалімдер шағын сыныптарда жұмыс істейді. Оларда орта есеппен 18 оқушы оқиды, ЭЫДҰ – да сыныптың орташа толымдылығы-24 адам. Елдер бойынша салыстырмалы талдау сыныпта білім алушылардың ұқсас саны Финляндияда, сондай-ақ Бельгияда, Мальтада, Латвияда және Хорватияда байқалатынын көрсетеді. Грузиядағы сыныптардағы балалардың ең аз саны: орта есеппен 16 адам. Ең көп сыныптар Оңтүстік Африкада тіркелген (студенттердің орташа саны – 40). Колумбия мен Шанхайда сыныпта көптеген оқушылар бар (кесте I. 3.78 OECD, 2019[4]).

Егер нәтижелерді толығырақ қарастыратын болсақ, қазақстандық мұғалімдердің жартысы(50 – перцентиль) 18 білім алушы оқитын сыныптарда жұмыс істейді (ЭЫДҰ-24 білім алушы). Олардың ішінде мұғалімдердің 10% - ы 8-ге дейін оқитын сыныптарда сабақ береді. Мұғалімдердің басқа 40% – ы 19 – дан 26 – ға дейін оқитын сыныптарда(ЭЫДҰ-25-тен 31-ге дейін) және 10% - ы саны 27-ден асатын сыныптарда (ЭЫДҰ-32) жұмыс істейді.

Директорлардың деректері бойынша "мұғалім – оқушы" арақатынасы 7,9:1 құрады (ЭЫДҰ бойынша орташа алғанда – 12,1:1). Мұндай төмен арақатынас Қазақстанда ШЖМ болуымен түсіндіріледі. "Қала – ауыл" бөлінісінде нәтижелерді талдау ауылдық жерлерде "оқушы – мұғалім" арақатынасы ірі қалаға қарағанда 2 есе төмен екенін көрсетті (кесте. 1.9).

Таблица 1.9. Соотношение «ученик – учитель», «учитель – помогающий персонал», «учитель – административный персонал» в зависимости от местоположения школы

Местоположение школы	Соотношение	Значение
Сельская местность (до 3 тыс. жителей)	учитель – ученик	1:5,9
	учитель – вспомогательный педагогический персонал	1:6,5
	учитель – административный персонал	1:3,9
Город (3 тыс. - 100 тыс. жителей)	учитель – ученик	1:11
	учитель – вспомогательный педагогический персонал	1:6,9
	учитель – административный персонал	1:6
Крупный город (более 100 тыс. жителей)	учитель – ученик	1:12,8
	учитель – вспомогательный педагогический персонал	1:6,7
	учитель – административный персонал	1:5,5

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

TALIS сауалнамаларының мәліметтері бойынша, қазақстандық мұғалімдер жұмыс істейтін сыныптар келесі құрамға ие:

- ✓ Мұғалімдердің 33%-ы сыныпта жұмыс істейді, олардың 10% - дан астамы Ана тілі оқыту тілінен өзгеше студенттер;
- ✓ Мұғалімдердің 5%-ы сыныпта жұмыс істейді, онда 10% - дан астамын ООР бар студенттер құрайды;
- ✓ Мұғалімдердің 7%-ы әлеуметтік-экономикалық жағдайы төмен білім алушылардың 30% - дан астамы оқитын сыныпта жұмыс істейді;

Қазақстандық мұғалімдердің жауаптары бойынша, олар сабақ беретін сыныптарда ЭЫДҰ елдері бойынша орташа көрсеткіштен (30% қарсы 5%) қарағанда, ЕБҚ бар балалар айтарлықтай аз екені анық.

Бұл ретте Қазақстанда Мұғалімдер саны 2 есе көп (33%) сыныпта жұмыс істейді, онда білім алушылардың 10%-дан астамы Ана тілі ЭЫДҰ елдеріне қарағанда (18%) оқыту тілінен өзгеше. Басқа қатысушы елдердің арасында

мұндай жағдай көбінесе Сингапурде (58%), БАӘ-де (50%) және Канадада (45%), ал ең азы Жапонияда (2%), Шанхайда (3%), Кореяда (4%) байқалады (кесте. I.3.28, OECD, 2019[4]). Жалпы, қазақстандық мұғалімдердің жартысына жуығы (41%) бұрын-соңды оқушыларға-түрлі мәдениет (ұлт) өкілдеріне сабақ берген. Қазіргі уақытта мұғалімдердің 46%-ы әртүрлі ұлттардың балалары оқитын мектепте жұмыс істейді. Инклюзивті, көпұлтты мектептер мен сыныптардағы маңызды көрсеткіш-бұл теңдікті сақтау үшін қолданылатын мұғалімдер мен олардың практикасының көзқарасы. Зерттеу аясында директор мектептегі теңдік пен мәдени әртүрлілікті қолдау бойынша іс-шаралар туралы хабарлады. Директорлардың жауаптарына сәйкес мектептерде білім алушылардың этникалық және мәдени ұқсастығын білдіруді ынталандыратын іс-шаралар өткізіледі(93%), білім алушыларға этникалық және мәдени дискриминация жағдайында өзін қалай ұстау керектігін үйретеді (88%). Ең аз Қазақстан мектептері жаһандық тақырыптарды біріктіреді

оқу жоспары (77%). Жалпы, TALIS қатысушы елдерімен салыстырғанда Қазақстан-мектептерде осындай іс-шаралар жиі өткізілетін елдердің бірі.

Мектептегі тәртіп пен климат

Мектептегі қолайлы климат оқу процесіне, оқушылардың әл-ауқатына оң әсер ететіні белгілі(Ной, Tarter & Ной, 2006; Martin және басқалар, 2013; Nilsen & Gustafsson, 2014) және мұғалімдердің өзіндік тиімділігі мен сенімділігін арттыруға ықпал етеді (Carroll және басқалар, 2005; Weiss, 1999).

TALIS мектеп пен сыныптардағы климатты қауіпсіздік, тәртіп, мұғалімдер, оқушылар, мектеп әкімшілігі арасындағы қарым-қатынас, сондай-ақ ата-аналардың мектеп өміріне араласуы сияқты мәселелер арқылы зерттейді.

Директорлардан алынған нәтижелерге сәйкес, Қазақстан мектептердегі құқық тәртібін бұзуға байланысты оқыс оқиғалар саны аз елдердің қатарында болды. Қазақстан мектептерінде ең көп тараған инциденттер оқушылар арасында мүлікті бүлдіру және ұрлық, қорқыту немесе бұзақылық (буллинг)

(кесте.1.11). Мектеп директорларының жауаптарына сәйкес, инциденттердің бұл екі түрі жылына кемінде 36% және 25% мектептерде кездеседі. Кейбір директорлардың айтуынша, студенттер арасындағы зорлық-зомбылықтың салдарынан болатын физикалық жарақаттар (17%), мұғалімдерге немесе мектеп қызметкерлеріне қорлау немесе ауызша қорлау (9%), студенттер арасындағы қажетсіз электрондық байланыстар (17%) жылына бір реттен сирек кездеседі. Есірткіні және/немесе алкогольді тұтыну/сақтау, интернетте студенттер туралы қорлайтын ақпаратты жариялау, және мектептерде ауызша қорлау ешқашан болмайды.

Таблица 1.11. Доля директоров, сообщивших о частоте инцидентов в школе

	Порча школьного имущества и воровство		Запугивание или хулиганство среди учащихся (или др. формы словесного оскорбления)		Физические травмы в результате насилия среди учащихся		Запугивание или словесные оскорбления в адрес учителей или сотрудников школы		Нежелательные электронные контакты между учащимися	
	%	С.о	%	С.о	%	С.о	%	С.о	%	С.о
Никогда	61,1	3,6	70,8	3,4	82,0	3,2	89,4	2,4	78,5	3,2
Реже одного раза в год	32,6	3,4	24,6	3,4	17,0	3,2	9,2	2,3	16,5	2,9
Реже одного раза в месяц	5,3	1,5	3,0	1,0	0,6	0,3	1,2	0,4	1,9	0,7
Ежемесячно	1,0	0,6	0,9	0,6	0,4	0,4	0,1	0,2	2,4	1,4
Еженедельно	0,0	0,0	0,4	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2
Ежедневно	0,0	0,0	0,2	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,5

Источник: Анализ международной и национальной баз данных TALIS-2018

ЭЫДҰ елдерінде оқушылар арасында буллинг апта сайын мектептердің 14% - ында өтеді. Қазақстан, Жапония, Корея, Шанхай (Қытай) және Тайвань осындай оқиғалар жиілігімен мектептері жоқ Елдер/аумақтар болып шықты (OECD, 2019[4]). Мұндай жиіліктегі оқиғалар Грузияда (2%) және Вьетнамда

(2%) іс жүзінде жоқ. Керісінше, фламанд қауымдастығында (40%), Бельгияда (36%) Жаңа Зеландияда (35%), Оңтүстік Африкада (34%) осындай оқиғалар әр үшінші мектепте апта сайын болады.

Қазақстанда мұндай оқиғалар ауылдық мектептерге қарағанда қалалық мектептерге жиі келеді. Нәтижелерге сәйкес, ауылдық мектеп директорларының 1% - ы және қала мектептерінің 7%-ы буллинг жылына бірнеше рет өтетінін хабарлады. Қалалық мектептердің кейбір директорлары оқиғалардың ай сайын (3%) және апта сайын (3%) болатынын айтады.

Осылайша, директорлардан алынған нәтижелер қазақстандық балалардың басқа елдердегі құрдастарына қарағанда қауіпсіз ортада оқитынын көрсетеді. Олар мектептегі жағымсыз оқиғаларға аз ұшырайды.

Оқыс оқиғалар ата-аналар мектеп қызметіне көбірек қатысатын білім беру ұйымдарында сирек кездеседі. Директорлар мектептің басқару шешімдерін қабылдауға ата-аналарға/қамқоршыларға қатысуға мүмкіндік беретіндігін айтпаған қазақстандық мектептердің 3%-ында қорқыту немесе бұзақылық оқиғалары Күн сайын орын алады. Директорлардың осындай қызметті жүргізгенін растаған мектептердің тек 1%-ында ғана буллинг оқиғалары апта сайын немесе ай сайын орын алуы мүмкін. Ата-аналарға арналған семинарлар өткізілетін мектеп директорлары мұндай оқиғалар туралы аз айтады (ай сайын мектептердің 0,5%) (сурет. 1.18).

Рисунок 1.18. Доля директоров, указавших организацию мероприятий в школе по сотрудничеству с родителями, (%)

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Сонымен қатар, нәтижелерге сәйкес, директорлардың 26% - ы зорлық-зомбылық салдарынан дене жарақаттары білім алушылар арасында ай сайын (жылына екі рет) қарағанда аз болатынын, ал оларда жоғарыда көрсетілген іс-шаралар өткізілмейтінін атап өтті. Осы іс-шаралар өткізілетін мектептерде мұндай директорлардың үлесі 17% құрайды.

TALIS сауалнамасындағы ұлттық сұрақ ата-аналардың мектеп жиналыстарына қатысу үлесін анықтауға мүмкіндік берді. Мектептердің жартысында жиналыстарға ата-аналардың 40% - дан 80% - ға дейін қатысады. Мектептердің 23% - ында жиналысқа ата-аналардың 40% - ы қатысады. Мектептердің тек 15% - ында ғана ата-аналардың жоғары келуі байқалады (90% – 100%).

Пән сыныптағы климатты да анықтайды. Зерттеу нәтижелері бойынша мұғалімдердің 43% - ы сыныптағы тәртіпті орнатуға уақыт бөлетіні анықталды. Мұндай қиындықтарды негізінен 30-49 жас аралығындағы жас мұғалімдер мен мұғалімдер бастан кешіреді. 50 жастан асқан мұғалімдер мұндай проблемалар туралы аз немесе іс жүзінде есеп бермейді.

Сыныптағы тәртіптік климат студенттер контингентіне де байланысты. Сыныптағы мінез-құлық проблемалары бар студенттердің үлесі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым мұғалімдер пән мәселелері туралы есеп береді. Керісінше, сыныпта академиялық дарынды оқушылар неғұрлым көп болса, пәннің проблемалары соғұрлым аз болады. Бұл TALIS - ке қатысушы барлық елдерге тән.

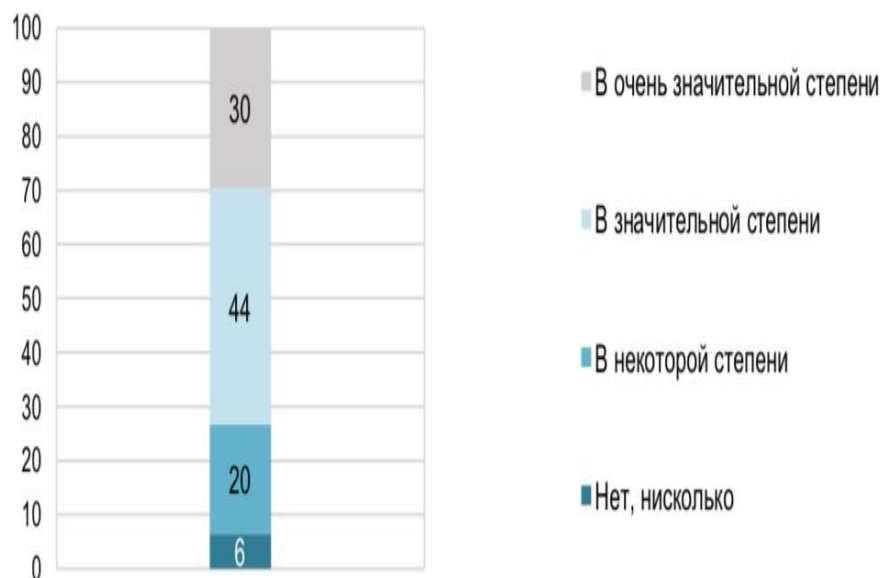
Көптеген Директорлар (91%) сонымен қатар студенттер оқуда жетістікке жеткен құрдастарына қысым жасамайды деп хабарлады.

Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас оң. Орта есеппен ЭЫДҰ елдерінде (96%) және Қазақстанда (98%) мұғалімдердің басым көпшілігі мұғалімдер мен оқушылар бір-бірімен жақсы тіл табысады деп атап өтті.

Мұғалімдерге арналған TALIS сауалнамасына "сіз бір-біріңізге қаншалықты дәрежеде сене аласыз" деген сұрақ енгізілді. Бұл мектеп климатының тағы бір маңызды элементі ретінде үйлесімділік дәрежесі туралы қосымша ақпарат береді (Finnan, Schnepel & Anderson, 2003; Ghaith, 2003, OECD, 2019[4]). Мұғалімдер мен студенттер арасындағы қарым-қатынас туралы Ұқсас сұрақтың нәтижелерінен айырмашылығы, мұғалімдердің бұл мәлімдемеге келісімі сәл төмен. Қазақстандық мұғалімдердің 92% – ы бір-бірімен жақсы қарым-қатынаста екенін айтады (ЭЫДҰ-87%).

Сонымен қатар, мұғалімдердің көпшілігі (74%) директорлардың оларға әділ қарайтындығын айтады (сурет.1.19). Жеке мектеп мұғалімдері (86%) мемлекеттік мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдермен салыстырғанда (73%) бұл пікірмен жиі келіседі.

Рисунок 1.19. Ответы учителей на утверждение «Мой директор относится ко мне справедливо» (%)

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Педагогтердің көзімен сын-қатерлер мен басымдықтар

TALIS зерттеуі мектеп жұмысының тиімділігі мен орта білім беру жүйесінің жетістіктеріне әсер ететін негізгі сын-тегеуріндерге қатысты мұғалімдер мен директорлардың пікірлерін анықтауға мүмкіндік берді. Қазақстандық директорлардың пікірінше, мектептерде сапалы білім беруді дамытуға кедергі келтіретін негізгі кедергілер: оқытуда қолданылатын сандық жабдықтардың жетіспеушілігі немесе стандарттарға сәйкес келмеуі (45%), Интернетке шектеулі қол жетімділік (39%) және мектеп инфрақұрылымының жетіспеушілігі немесе сәйкес келмеуі (35%) (сурет. 1.20).

Өз кезегінде, ЭЫДҰ елдері директорларының пікірінше, ең көп таралған проблемалар қосалқы персоналдың жеткіліксіздігі (33%), білім алушыларды оқытуға қабілетті мұғалімдердің тапшылығы (32%), педагогикалық көшбасшылық үшін уақыттың жетіспеушілігі (32%) болып табылады. ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда қазақстандық мектептер әлі де цифрлық технологиялармен қамтамасыз ету сияқты базалық заттарға қажеттілікті

сезінетіні анық Интернетке қол жетімділіктің болуы, мектептің инфрақұрылымы (1.20-сурет).

Рисунок 1.20. Доля директоров, отметивших барьеры, препятствующие развитию качественного образования в школе «значительной» и «в очень значительной» степенях (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.3.15 в OECD, 2019^[4]

Рисунок 1.21. Доля директоров, отметивших трудности, ограничивающие эффективность их деятельности (%)

Примечание: вопрос в анкете «В какой степени нижеследующее ограничивает эффективность Вашей деятельности в качестве директора в этой школе?»

Источник: Анализ национальной базы данных TALIS-2018

Ұлттық мәселе аясында Директорлар олардың қызметінің тиімділігін не шектейтіні туралы ақпарат берді. Директорлардың көпшілігі мектеп бюджетінің жеткіліксіздігі мен ресурстардың жетіспеушілігі (86%), білікті мұғалімдерді жалдаудағы қиындықтар (77%) және жүктеме мен жауапкершіліктің жоғары деңгейі (71%), сондай-ақ ата-аналардың жеткіліксіз қатысуы мен қолдауы (71%) басқарушылық қызметтегі басты кедергі деп санайды (сурет. 1.21).

TALIS зерттеуі аясында мұғалімдерге білім беруге арналған бюджетті ұлғайту жағдайында негізгі міндеттерді анықтау ұсынылды.

Жоғары жүктемеге қарамастан, қазақстандық мұғалімдер ең басым міндеттер ретінде басқа 3 міндетті атап өтеді (сурет. 1.22):

✓ Жалақы мөлшерін арттыру (мұғалімдердің 96%). Мұғалімдердің 74% – ы мұғалімдердің жалақысының мөлшерін арттыруға "өте маңызды" және 22% "маңызды" мән берілуі керек деп санайды.

✓ Жоғары сапалы біліктілікті арттыру курстарын ұсыну (42%).

✓ Мектеп ғимараттары мен құрылыстарын жақсарту (40%).

✓ Төртінші орында қызметкерлердің санын арттыру есебінен мұғалімдердің әкімшілік жүктемесін азайту (35%).

Бұл нәтижелер қазақстандық педагогтер күтетін нақты шараларды көрсетеді. Оларға: жалақыны көтеру, біліктілікті арттырудың сапалы курстарына қатысу және мектеп ғимараттары мен құрылыстарын жақсарту жатады. Басым міндеттердің мұндай үйлесіміне қазақстандық педагогтардың бәсекеге қабілетсіз жалақысы әсер ететіні анық. ЭЫДҰ елдерінде міндеттердің басымдығы сәл өзгеше тәртіпке ие:

- қызметкерлер санын көбейту арқылы сынып мөлшерін азайту (65%);

- жалақыны көтеру (64%);

- мұғалімдерге жоғары сапалы біліктілікті арттыру курстарын ұсыну (55%);

- қызметкерлердің санын арттыру есебінен мұғалімдердің әкімшілік

Рисунок 1.22. Доля учителей, отметивших вопросы в сфере образования, как «очень важно» при распределении финансирования (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.3.66 в OECD, 2019^[4]
жүктемесін азайту (55%).

Зерттеуге қатысушы елдер арасында бұл міндеттердің басымдығы сақталады, бірақ олардың тәртібі елге байланысты өзгереді. Мұғалімдердің жалақысын көтеру мәселесі 39 елдің топ-3 басымдығына кіреді. Екінші орында сыныптар көлемін қысқарту (29 ел), мұғалімдердің әкімшілік жүктемесін азайту (24 ел), мұғалімдерге жоғары сапалы кәсіби дамуды ұсыну (23 ел), мектеп ғимараттары мен құрылыстарын жақсарту (15 ел) және ООР студенттеріне қолдау көрсету (10 ел).

Қазақстанның қала мектептерінің мұғалімдері (78%) ауыл мектептерінің мұғалімдерімен салыстырғанда "өте маңызды "басымдықтар қатарына" жалақыны көтеру " (71%). Бұл нәтижелер жалақыға қанағаттану деңгейімен байланысты. Ұқсас статистикалық маңызды тенденция TALIS - ке қатысушы елдердің үштен бірінде де байқалады.

Әр елдегі қаржыландырудың басым міндеттері туралы мәліметтер мұғалімдердің пікірінше, мемлекет тарапынан ерекше назар аударуды қажет ететін проблемаларды көрсетеді. Қазақстандық білім беру жүйесінің ең өткір сын-қатерлері, мұғалімдер мен директорлардың жауаптары көрсеткендей, негізінен қаржыландырудың жеткіліксіздігімен, инфрақұрылымның әлсіздігімен және жоғары білікті кадрлардың тапшылығымен байланысты.

Қорытынды

Бірінші тарауда қазақстандық директор мен мұғалімнің әлеуметтік-экономикалық портреті, сондай-ақ олардың жұмыс істеу шарттары қарастырылды. Зерттеу нәтижелері негізінде келесі тұжырымдар жасалады:

Жас және гендерлік ерекшеліктер

- Қазақстанның мұғалімі ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдерінен кіші. Орташа жасы - 41 жас (ЭЫДҰ – 44). Бұл ретте мұғалімдердің үштен бір бөлігі (27%) 50 жастан асқан. Демек, келесі 10 жылда Қазақстан педагогикалық корпусының кем дегенде үштен бірін жаңартуы тиіс.

- Қазақстандық директордың орташа жасы – 48 жас (ЭЫДҰ-52 жас). Қазақстан ең жас мектеп директорларымен топ-7 елдің қатарына кіреді.

- Қазақстанда мұғалім мамандығы ЭЫДҰ елдеріне қарағанда феминизацияланған. Әйел мұғалімдердің үлесі 76% құрады (ЭЫДҰ – 68%). Ең үлкен феминизация қалалық жерлерде байқалады.

- Қазақстандағы директор әйелдердің үлесі 53% - ды, ал мұғалім әйелдердің үлесі 76% – ды құрады. Бұл маңызды болуы мүмкін басшы лауазымдарға әйел мұғалімдерді жылжыту мүмкіндіктеріндегі гендерлік теңгерімсіздік немесе мансаптық өсуге әлсіз ынталандыру.

Білім

Қазақстандық мұғалімдердің білім беру цензі әлемдегі ең жоғары білім қатарында: педагогтердің 89,4% жоғары білімі (бакалавриат) бар. Бұл ретте Қазақстанда ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар мұғалімдердің ең аз үлесі байқалады. Магистр дәрежесі бар мұғалімдердің үлесі – 3,5% (ЭЫДҰ – 44,2%), PhD дәрежесі бар мұғалімдердің үлесі – 0,1% (ЭЫДҰ – 1,3%).

Жұмыс өтілі

- Қазақстанда тәжірибелі мұғалімдер жұмыс істейді. Олардың орташа еңбек өтілін көптеген елдердің көрсеткіштерімен салыстыруға болады және 16-17 жылды құрайды.

- ЭЫДҰ елдері мен Қазақстан бойынша орта есеппен мұғалімдер өздерінің ағымдағы мектебінде соңғы 10-11 жыл жұмыс істейді. Бұл білім беру жүйесі шеңберіндегі ұтқырлықтың салыстырмалы түрде төмен деңгейін көрсетеді. Сонымен қатар Сингапур, Жапония, Корея сияқты елдерде тәжірибені кеңейту үшін педагог кадрларды ротациялау практикасы қолданылады.

- ЭЫДҰ елдері бойынша және Қазақстанда директорлардың орташа жұмыс өтілі 9 жылды құрайды, оның 6-7 жылы қазіргі мектепте. ЭЫДҰ елдері мен Қазақстанның типтік директорының мұғалім ретінде 21-22 жыл, сондай-ақ мектептерде басшылық лауазымдарда 5-7 жыл жұмыс тәжірибесі бар.

Мұғалімнің жұмыс жүктемесі

- Қазақстандық мұғалімдер – ең жүктелген әлемде. Мұғалімнің орташа апталық жүктемесі 49 сағатты құрайды (ЭЫДҰ – 39 сағат).

- Қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдеріне қарағанда оқытуды қоспағанда, қызметтің барлық түрлеріне көбірек уақыт жұмсайды. Қазақстандық мұғалімдер толық аптадағы жұмыс уақытының 31% – ын, ал ЭЫДҰ елдерінде-47% - ын сабақ беруге жұмсайды.

- Ірі қалалардағы мұғалімдер ең көп жұмыс істейді (100 мың тұрғыннан жоғары). Олар басқа елді мекендердегі мұғалімдерге қарағанда көбірек оқу жүктемесіне ие және студенттердің жұмысын тексеруге көп уақыт жұмсайды.

- Қазақстандық директорлар жұмыс уақытының көп бөлігін әкімшілік (жұмыс уақытының 21,6%), оқу - оқытушылық міндеттер мен кездесулерді (21,3%) және басқару мәселелерін (18,3%) орындауға бөледі, ал ЭЫДҰ елдерінде бұл міндеттердің басымдылығы басқа: Директорлар әкімшілік (29%) және басқарушылық (21,3%) міндеттерге көбірек уақыт жұмсайды, содан кейін ғана оқу-әдістемелік және оқытушылық сипаттағы (16%). Талдау көрсеткендей, директордың әкімшілік жұмыстарының артуы студенттермен өзара әрекеттесуге кететін уақыттың азаюына әкелуі мүмкін.

Еңбекақы

- Қазақстанда мұғалімдердің тек 15% - ы 150 мың теңгеден артық табыс табады. Негізгі мектеп мұғалімінің орташа еңбекақысы 109 371 теңгені, 30 жасқа дейінгі мұғалімнің еңбекақысы – 75 873 теңгені құрады. Мұғалімдердің жалақысының мөлшерінде олардың тұратын жеріне және олар жұмыс істейтін мектептің түріне байланысты айтарлықтай айырмашылықтар бар.

- Мұғалімдердің жартысынан көбі (61%) жалақысының мөлшеріне наразы. Бұл негізінен қала мектептерінің мұғалімдері. Қазақстандық мұғалімдердің тек 39% – ы және директорлардың 43% - ы ғана өз жалақысының мөлшеріне риза (ЭЫДҰ-тиісінше 39% және 47%). Олардың көпшілігі-бұл ауылдық жерлер мен жекеменшік мектептердің педагогтары.

- Жалақы педагогтың бүкіл мансабы бойында арттырылады. Алайда 25 жылдық жұмыс өтіліне жеткеннен кейін қазақстандық мұғалімнің ең жоғары орташа жалақысы ісін жаңа бастаған мұғалімнің жалақысынан 57%-ға ғана жоғары (ЭЫДҰ – 67%). Сондай-ақ, бастапқы жалақы басқа елдермен салыстырғанда төмен екенін ескеру қажет.

Мамандыққа және жұмысқа қанағаттану

* Қазақстандық мұғалімдердің 91% - ы өз қызметінің нәтижелеріне және өздері жұмыс істейтін мектепке риза. 88% оны жақсы жұмыс орны ретінде ұсынуға дайын.

* Әрбір үшінші қазақстандық мұғалім (33%) өзінің мұғалім болу шешімінің дұрыстығына күмән келтіреді. Қазақстан мұғалімдер үлесі ең жоғары елдердің қатарына кіреді (17%), олар мұғалім мамандығын таңдағанына өкінеді (Финляндия – 6%).

* Мұғалімдердің 48% мектепті аттестаттаудан өткізу кезеңінде, 46% – реформалаудан және жаңашылдықты енгізуден, 42%-жалпыға міндетті оқу шеңберінде жұмысты жүзеге асыру кезінде күйзелісті бастан кешірді.

* Қазақстандық мұғалімдердің жартысынан астамы (63%) педагог мамандығы қоғамда бағаланады деп санайды (ЭЫДҰ – 26%). Мұғалімдердің үштен бірінен көбі (36%) олардың пікірін елдегі саясаткерлер бағалайтынын айтады. Мұғалімдер, считающих, бұл мамандық қоғамда, ең аз ірі қалаларда (49%) қарағанда, ауылда (69%).

* Жалпы мұғалімдердің 58% зейнеткерлікке шыққанға дейін мектептегі еңбек қызметін жалғастыруды жоспарлап отыр. Зейнетке шыққанға дейін жұмыс істегісі келетін ерлер әйелдер санынан 5% - ға аз. 30 жасқа дейінгі педагогтардың 66% әртүрлі себептер бойынша өз жұмысын жалғастыруды жоспарламайды.

Қазақстан мектебінің портреті

* Қазақстандық мектептерде сынып мөлшері айтарлықтай өзгереді. Қазақстандық мұғалімдердің жартысы 18 білім алушы оқитын сыныптарда жұмыс істейді (ЭЫДҰ – 24). Олардың ішінде мұғалімдердің 10% - ы 8 адамнан асатын сыныптарда сабақ береді. Мұғалімдердің 40% – ы 19 – дан 26-ға дейін білім алушы оқитын сыныптарда(ЭЫДҰ-25-тен 31-ге дейін) және

мұғалімдердің 10% - ы білім алушылардың саны 27-ден асатын сыныптарда (ЭЫДҮ-32) жұмыс істейді.

* Қазақстан Мектеп мүлкін бүлдіру және ұрлау, білім алушылар арасында қорқыту немесе бұзақылық, білім алушылар арасындағы зорлық-зомбылық нәтижесінде дене жарақаттары, білім алушылар арасындағы электрондық байланыстар сияқты оқыс оқиғалар саны аз елдердің қатарына кірді. Директорлардың жауаптарына сәйкес, мұндай оқиғалар ай сайын жиі кездеседі. Ата-аналар мектептің қызметіне көбірек қатысатын білім беру ұйымдарында мұндай оқиғалар аз.

* Ел мектептерінде жалпы қолайлы климат бар. Мұғалімдер мен директорлардың айтуынша, мектеп ұжымы мен оқушылармен қарым-қатынас оң. Мұғалімдердің көпшілігі (74%) директорлардың оларға әділ қарайтындығын айтады.

Педагогтардың көзімен сын-қатерлер мен басымдықтар

* Қазақстандық Директорлар мектептерде сапалы білім беруді дамытуға кедергі келтіретін негізгі кедергілер ретінде цифрлық жабдықтың жеткіліксіздігін немесе стандарттарға сәйкес еместігін (45%), Интернет желісіне шектеулі қолжетімділікті (39%) және мектеп инфрақұрылымының жетіспеушілігін немесе талаптарына сәйкес еместігін (35%) көрсетті.

* Қызметті шектейтін ең көп таралған кедергілер директорлардың Қазақстанда жеткіліксіз мектеп бюджеті және ресурстардың жетіспеушілігі (86%), білікті мұғалімдерді жалдаудағы қиындықтар (77%), жұмыстағы жүктеме мен жауапкершіліктің жоғары деңгейі (71%) және ата-аналар/қамқоршылар тарапынан тартудың және қолдаудың жеткіліксіздігі (71%).

* Қазақстанда жалақыны көтеру туралы мәселе ең басым болып табылады: мұғалімдердің 74% – ы бұл міндетті қаржыландыру үшін "өте маңызды" бағыт ретінде атап өтті (ЭЫДҮ-64%). Мұғалімдер сондай-ақ жоғары

сапалы біліктілікті арттыру курстарын (42%), мектеп ғимараттары мен құрылыстарын жақсарту (40%) және қызметкерлер санын ұлғайту есебінен әкімшілік жүктемені азайту (35%).

Ұсынымдар

* Педагог кадрлардың феминизациясы мен қартаюын ескере отырып, педагогтер құрамын сапалы жаңарту қажет. Мұғалім мамандығын жастар арасында, әсіресе еліміздің ер азаматтары арасында танымал етуге бағытталған ауқымды науқандар өткізу талап етіледі.

* Мектептерде жұмыс істеу үшін магистр және PhD дәрежелері бар білім беру саласындағы мамандарды тарту үшін ынталандыру, сондай-ақ жұмыс істейтін мұғалімдердің осы дәрежелерді алу жолдарын жасау қажет.

* Бақылау - қадағалау іс-шараларын қысқарту, есептілік жасау арқылы білім беру ұйымдарына түсетін әкімшілік жүктемені төмендету бойынша (1) және (2) әсіресе ірі қалаларда мұғалімдерді тән емес функциялардан қорғау бойынша шаралар қабылдау қажет. Сондай-ақ, Есеп беруге жауапты қызметкерлерді жалдауды қарастырған жөн. Мұғалімдер бұл міндетті бірінші кезекте назар аударуды талап ететін топ-5 міндетке жатқызды.

* Мұғалімнің лайықты жалақысын қамтамасыз ету ТДМ-де көрсетілген (4.с. 5): мұғалімнің орташа жалақысын ұқсас білім деңгейін талап ететін басқа кәсіптермен салыстыруға болады.

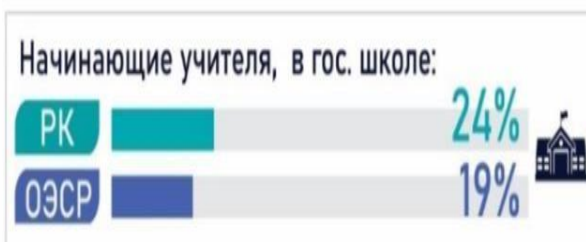
* Педагогтер үшін әлеуметтік пакет ұсынуды ойластырған жөн (мысалы, медициналық сақтандыру; жол жүру билеттерін төлеу, тұрғын үйді жалға алу; санаторийлерге немесе демалыс үйлеріне жолдамалар және т.б.).

* Білім беру саласында саяси шешімдер қабылдау үдерістеріне педагогтерді белсенді тарту тетіктерін жасау қажет. Халықаралық сарапшылар мұғалімдер білім беру реформаларын әзірлеуге тартылмаған елдерде оларды іске асыруға көмек көрсете алмайтынын мойындайды. Бұдан басқа, білім беру

саласында енгізілетін жаңалықтар мен инновациялар туралы педагогтерді хабардар ету бойынша жүйелі жұмыс жүргізу қажет.

* Мұғалімдердің академиялық және кәсіби ұтқырлығын арттыру тетіктерін әзірлеу қажет. Сингапур, Жапония және Корея сияқты елдерде педагог кадрлардың ауысуы мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу мен кеңейтуге ықпал етеді.

НАЧИНАЮЩИЕ УЧИТЕЛЯ

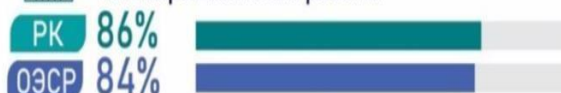
УДОВЛЕТВОРЕННОСТЬ РАБОТОЙ НАЧИНАЮЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Нравится работать в текущей школе:

Готовы порекомендовать свою школу как хорошее место работы:

Довольны результатами своей деятельности:

Довольны своей работой:

Жалеют о выборе своей профессии:

Желают перейти в другую школу:

Возможно выбрали бы другую профессию:

УЧАСТИЕ В ВВОДНО-ОРИЕНТАЦИОННЫХ ПРОГРАММАХ

ТОП-3 МЕРОПРИЯТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

- ➔ ведение портфолио и журналов
- ➔ сотрудничество с другими новыми учителями
- ➔ запланированные встречи с директором и более опытными учителями

ТОП-3 МЕРОПРИЯТИЯ В СТРАНАХ ОЗСР:

- ← запланированные встречи с директором и более опытными учителями
- ← контроль со стороны директора и более опытных учителей
- ← очные курсы/семинары

НАСТАВНИЧЕСТВО ДОСТУПНО В ШКОЛАХ ДЛЯ:

Бастауыш мұғалімдер қандай жағдайда жұмыс істейді?

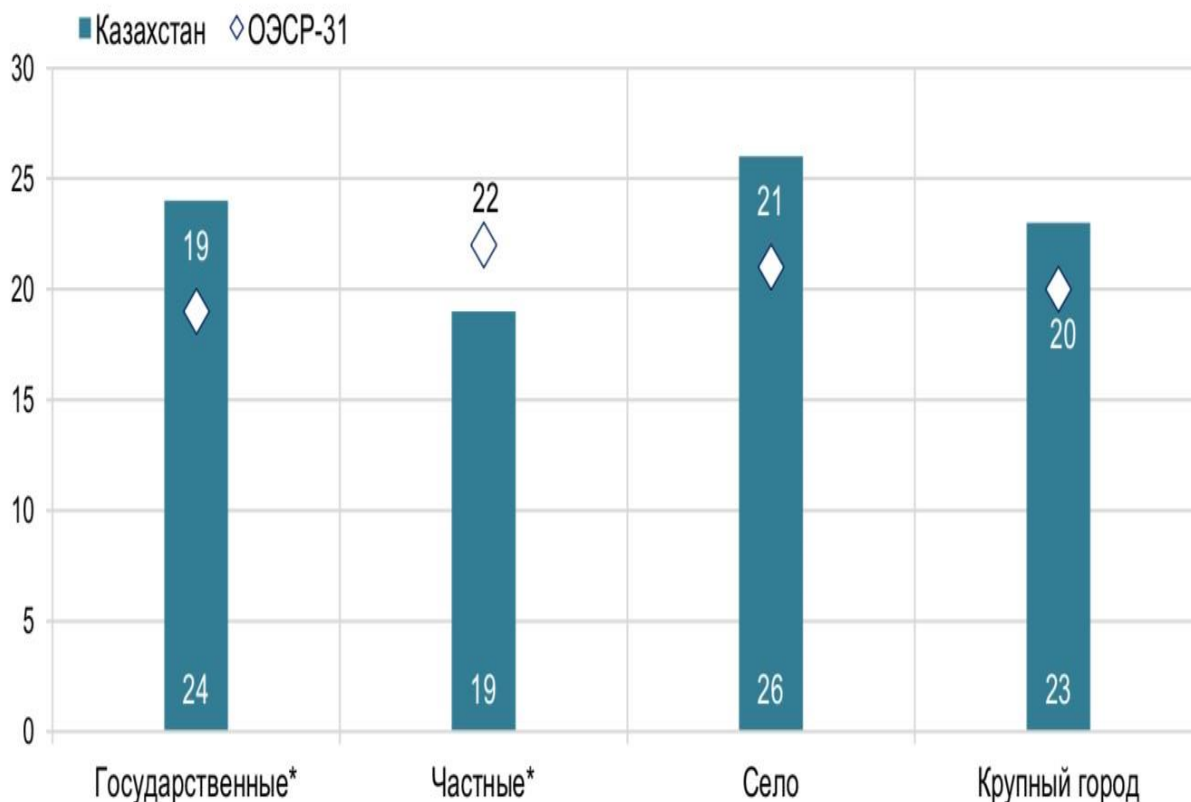
Осы есепте "бастауыш мұғалім" деп педагогикалық өтілі 5 жылға дейінгі маман түсініледі. Есепте сонымен қатар жаңа мектепке келген мұғалімді білдіретін "жаңадан келген мұғалім" термині қолданылады.

Осылайша, Қазақстанда әрбір 4-ші мұғалім (24%) жаңа бастаған мұғалімнің анықтамасына сәйкес келеді, ал ЭЫДҰ елдерінде орта есеппен –

әрбір бесінші (19%) мұғалім. Қазақстанның мемлекеттік мектептерінде жекеменшік (19%) мектептерге қарағанда бастауыш мұғалімдер (24%) көп жұмыс істейді. ЭЫДҰ-да кері көрініс байқалады: жанадан бастаған мұғалімдер үшін мемлекеттік мектептерде (19%) жеке меншік мектептерден (22%) аз. Екі жағдайда да айырмашылық статистикалық маңызды (сурет. 3.1).

Мектептердің орналасқан жері бөлінісінде ісін жаңа бастаған мұғалімдер үлестерінің арасында статистикалық маңызды айырмашылық байқалмайды: ауылдық жерлерде (3 мың тұрғынға дейін) ісін жаңа бастаған мұғалімдердің 26% – ы, ірі қалаларда (100 мыңнан астам тұрғын) – 23% (ЭЫДҰ-да-тиісінше 21% және 20%) жұмыс істейді.

Рисунок 3.1. Доля начинающих учителей Казахстана и стран ОЭСР в разрезе типа и местоположения школ (%)

Примечание: * Разница значима при уровне достоверности 95%

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.4.32 в OECD, 2019^[4]

Қазақстанның жаңа бастаған мұғалімдері арасында ерлердің үлесі (30%) тәжірибелі мұғалімдерге қарағанда (24%) жоғары. Бір қарағанда, мамандыққа ер адамдар көп келе бастағаны анық. Алайда, бұл артықшылық бұл шындықты көрсетпеуі мүмкін, өйткені тәжірибелі ер мұғалімдердің қанша бөлігі қалғаны және мамандықтан қандай үлес кеткені белгісіз. Осыған қарамастан, бұл деректер бүгінгі таңда жаңадан бастаған мұғалімдер арасында ерлер саны көп екенін және оларды мамандықта ұстау үшін мақсатты саясат жүргізу қажет екенін көрсетеді.

Педагогтер алған білімді талдау кезінде магистр мұғалімдердің тәжірибелі әріптестеріне қарағанда (3%) жаңадан бастаған мұғалімдер арасында екі есе көп (6%) екендігі анықталды. Жаңадан бастаған мұғалімдер арасында 5 жылдан астам жұмыс өтілі бар мұғалімдермен салыстырғанда арнайы орта білімі бар мұғалімдердің үлесі (9%) салыстырмалы түрде жоғары (4%). Жоғары білімді жаңадан бастаған мұғалімдер мен бірдей білім деңгейі бар тәжірибелі мұғалімдер арасындағы айырмашылық айтарлықтай: сәйкесінше 80% және 92%.

Бірінші тарауды талдау көрсеткендей, мұғалімнің жүктемесі қазақстандық білім беру жүйесінің күн тәртібіндегі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. 5 жылға дейінгі жұмыс өтілі бар қазақстандық мұғалімнің жалпы апталық жүктемесі тәжірибелі мұғалімдерге қарағанда бес сағатқа аз (50 астрономиялық сағат). Бірақ бұған қарамастан, Қазақстанның жаңа бастаған мұғалімдерінің жүктемесі ЭЫДҰ елдерінің сол мұғалімдер тобымен салыстырғанда жоғары болып қалуда (39 сағат). Сонымен қатар, қазақстандық ісін жаңа бастаған мұғалімдер ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда орта есеппен 6,6 сағатқа: тиісінше 14 және 21 сағатқа аз сабақ беретіні анықталды. Яғни, Қазақстанның жаңа бастаған мұғалімдерінің оқу жүктемесі барлық апталық жүктеменің 30% - ын құрайды, ал ЭЫДҰ-да оқыту апталық жүктеменің жарты уақытын алады (53%).

Мұғалімдердің жұмыс жағдайының тағы бір маңызды мәселесі-бастауыш мұғалімдер жұмыс істейтін мектептерге сипаттама беру. ЭЫДҰ TALIS-2018

халықаралық есебінде төмен СЭС (OECD, 2019[4]) оқушыларының шоғырлануы жоғары мектептерде бастауыш мұғалімдерді жұмысқа орналастыру үрдісі байқалатынын атап өтті. ЭЫДҰ елдерінде орта есеппен жас мұғалімдердің 19% – ы төмен СЭС білім алушыларының үлесі 30% - ға жететін мектептерде, жаңадан бастаған педагогтердің 22% - ы осындай білім алушылардың үлесі неғұрлым жоғары(30% және одан жоғары) мектептерде жұмыс істейді. Статистикалық маңызды айырмашылық 11 елде байқалады: 9 елде бастауыш мұғалімдер негізінен төмен СЭС білім алушыларының үлесі жоғары мектептерде жұмыс істейді және тек екі елде (Бразилия мен Колумбия) бастауыш мұғалімдер негізінен СЭС деңгейі төмен білім алушылардың үлесі төмен мектептерде жұмыс істейді (кесте. 3.1).

24 елде, оның ішінде Қазақстанда айырмашылық статистикалық маңызды емес. Орта есеппен бастауыш мұғалімдердің үштен бірінен сәл азы (28,7%) СЭС төмен білім алушылардың үлесі жоғары мектептерде жұмыс істейді, әрбір төртінші мұғалім (23,8%) – СЭС деңгейі төмен мектептерде білім алушылар.

Жалпы, Қазақстанда және ЭЫДҰ елдерінде жаңадан бастаған мұғалімдердің көпшілігі өз жұмысына (Қазақстан – 89%, ЭЫДҰ – 90%) және өздері жұмыс істейтін мектепке (Қазақстан – 90%, ЭЫДҰ – 91%) риза. Олардың көпшілігі оны жақсы жұмыс орны ретінде ұсынуға дайын (ҚАЗАҚСТАН – 86%, ЭЫДҰ – 84%). Алайда, өз мамандық таңдауына өкінетін жаңадан бастаған мұғалімдер арасында ЭЫДҰ елдеріне (8%) қарағанда қазақстандық мұғалімдер (20%) көп.

Неғұрлым тәжірибелі педагогтармен салыстырғанда қазақстандық ісін жаңа бастаған мұғалімдер жұмысқа қанағаттанудың неғұрлым әлсіз деңгейін көрсетеді, мамандықтың мәртебесін сыни бағалайды және жұмыс орнын ауыстыруға бейім. Осылайша, өз қызметінің нәтижелеріне қанағаттанған ісін жаңа бастаған мұғалімдер (Қазақстан – 89%; ЭЫДҰ – 90%) неғұрлым тәжірибелі мұғалімдерге қарағанда біршама аз (Қазақстан – 92%; ЭЫДҰ – 93%). Тәжірибесі мол мұғалімдерден (Қазақстан – 32%; ЭЫДҰ – 34%) артық

мамандық таңдаған дұрыс деп есептейтін ісін жаңа бастаған мұғалімдердің (Қазақстан – 38%; ЭЫДҰ – 32%) толықтыруында.

Сонымен қатар, мүмкіндігі болған жағдайда басқа мектепке ауысқысы келетін жас мұғалімдердің үлесі де тәжірибелі әріптестерге қарағанда жоғары (Қазақстан – 15%; ЭЫДҰ – 19%).

Жұмыстың алғашқы жылдарында мұғалімдер қандай қолдау алады?

Педагогикалық білім қаншалықты сапалы болса, болашақ мұғалімдерді мектептің басында және бүкіл жұмысында кездесетін барлық қиындықтарға дайындайды деп күтуге болмайды. Табысты білім беру жүйесі бар елдер жас мұғалімдердің жан-жақты қолдауымен ерекшеленеді. Бұл елдерде ісін жаңа бастаған мұғалімдер үшін: А) педагогикалық білім беру шеңберінде практикадан өту; Б) мансабының басында Практикалық дайындық; в) қарқынды кіріспе-бағдар беру бағдарламалары (ЖТД) және менторлық (OECD, 2019[1]) көзделген.

Кіріспе-бағдарлау бағдарламаларына қатысу

Қазақстанда ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіштерге қарағанда ЖПД-ның ресми нысаны басым. Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, Қазақстан директорларының 83% – ы ЖПД-ның ресми нысандарының болуын және тек 61% - ы ғана "жаңадан келген мұғалімдер үшін" қолжетімді ЖПД-ның ресми емес нысандары екенін көрсетті. ЭЫДҰ елдерінде, керісінше, ЖПД-ның бейресми нысандары (74%) ресми формаларға қарағанда (54%) көбірек таралған. Қазақстанда ресми ЖПД қолданылатын мектептердің 83% – ының, мектептердің 23% - ында олар "тек ісін жаңа бастаған мұғалімдер үшін" қолжетімді (ЭЫДҰ-да-20%) (кесте. 3.2). 7%-ы олардың мектептерінде ЖПД-ның ешқандай нысандары жүргізілмейді (ЭЫДҰ-да-13%) деп жауап берді.

Таблица 3.2. Сравнение доступности официальных и неофициальных ВОП в школах Казахстана и ОЭСР, согласно ответам директоров (%)

	Официальная форма ВОП		Неофициальная форма ВОП	
	Казахстан	ОЭСР-30	Казахстан	ОЭСР-30
Для всех вновь прибывших учителей	83	54	61	74
Из них только для начинающих учителей	29	20	n/a	n/a

Примечание: n/a (не применимо), анкета не содержит вопрос о предназначении неофициальной формы ВОП

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.4.35 в OECD, 2019^[4]

ЖПД-ның ресми нысандары басым болатын Қазақстанмен ұқсас жағдай Францияда (72% ресми және 47% бейресми), Сауд Арабиясында (63% және 41%), Түркияда (83% және 49%) және БАӘ-де (88% және 78%) байқалады. Кейбір Азия елдерінде, мысалы, Жапонияда (89% және 47%) және Шанхайда (96% және 70%) ресми ЖПД нысандары жиі кездеседі (Кесте. I.4.35, OECD, 2019[4]).

Зерттеуде барлық мұғалімдерге қазіргі мектепте (сауалнама жүргізу кезінде) және алғашқы жұмысқа орналасу мектебінде ЖПД-ға қатысу туралы сұрақ қойылды. Орта есеппен Қазақстанда және ЭЫДҰ елдерінде алғашқы жұмысқа орналастыру мектебіне (кесте) қарағанда ағымдағы мектепте ЖПД-ға (ресми және бейресми нысандарға қатысты) көбірек мұғалімдер қатысты. I. 4.38 және I. 4.39, OECD, 2019[4]). Алғашқы жұмысқа орналастыру мектебінде

қазақстандық мұғалімдердің 29% – ы ресми (ЭЫДҰ – 34%) және 21% – ы бейресми ЖПД-ға (ЭЫДҰ-24%) қатысқандарын хабарлады. Зерттеуге қатысу кезінде жұмыс істеген мектептердегі ЖПД-ға қатысуға қатысты,

Мұғалімдердің 61%-ы ресми ЖПД-ға (ЭЫДҰ – 29%) және 52%-ы бейресми (ЭЫДҰ-35%) қатысты. Орта есеппен мұғалімдердің 68%-ы (ЭЫДҰ – 62%) алғашқы жұмысқа орналастыру мектебінде ЖПД-ға ешқашан қатыспағанын, ал қазіргі мектепте-33% (ЭЫДҰ – 58%) қатысқанын атап өтті.

Қазіргі мектептегі ЖПД-ға мұғалімдердің қатысу көрсеткіші (61%) директор хабарлаған мектептердегі ЖПД қолжетімділік көрсеткішіне сәйкес келмейді (83%). Мұғалімдер мен директорлардың жауаптары арасындағы айырмашылықтар бірнеше себептерге байланысты болуы мүмкін. Біріншіден, Директорлар өз жауаптарында мектеп қызметінің қазіргі жағдайын, ал мұғалімдер осы мектепте жұмыс істеген алғашқы жылдарын сипаттайды. Екіншіден, мұғалімдер мұндай бағдарламалардың бар екендігі туралы жеткілікті білмеуі мүмкін немесе әртүрлі себептермен осы бағдарламаларға қатыспау туралы шешім қабылдауы мүмкін.

Зерттеу барысында мұғалімдерден олар қандай іс-шараларға қатысқанын сұрады. Талдау көрсеткендей, қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда едәуір дәрежеде ЖПД-ның түрлі іс-шараларына тартылған (сурет. 3.2). Сондай-ақ, қазақстандық мұғалімдер мен ЭЫДҰ-ға қатысушы елдер арасында ЖПД іс-шараларының басымдылығында айырмашылық байқалады. ЭЫДҰ елдерінде ең көп таралған топ-3 іс-шараға: (1) директормен және неғұрлым тәжірибелі мұғалімдермен жоспарланған кездесулер, (2) директор мен неғұрлым тәжірибелі мұғалімдер тарапынан бақылау және (3) күндізгі курстар/семинарлар кірді. Қазақстанда басымдық келесідей болды: (1) портфолио/күнделік/журнал жүргізу, (2) басқа жаңа мұғалімдермен ынтымақтастық және (3) директормен және тәжірибелі мұғалімдермен жоспарланған кездесулер.

PISA сәйкес білім беру жүйелері ең жақсы деп саналатын елдермен салыстырмалы талдау "портфолио/күнделік/журнал жүргізу" сияқты көрсеткіш бойынша айтарлықтай айырмашылықты көрсетеді. Қазақстанда бұл көрсеткіш бірінші орында тұр, ал Финляндияда мұғалімдердің тек 4%-ы және директорлардың 0,7% - ы бұл іс-шараны кіріспе-бағдарлау кезеңі мазмұнының бір бөлігі ретінде атап өтті. Финляндиядағы мұғалімдер жалпы әкімшілік кіріспеге және тәжірибелі мұғалімдермен кездесулерге көп қатысады (сәйкесінше 79% және 61%). Директормен және тәжірибелі мұғалімдермен жоспарланған кездесулер Сингапурде (89%), Жапонияда (85%), Кореяда (85%) және Нидерландыда (81%) кең таралған іс-шара болып табылады. Директорлар оларға қатысқандарын хабарлаған мұғалімдерге қарағанда кіріспе - бағдарлау кезеңіндегі әртүрлі іс-шараларға қол жетімділіктің жоғары екенін көрсетеді. Жауаптар арасындағы ең үлкен алшақтық мұғалімдердің желілік бірлестігі (22%), онлайн курстар мен семинарлар (19%) және жалпы әкімшілік кіріспе (16%) сияқты жұмыс түрлерінде байқалады (сурет. 3.3).

Рисунок 3.3. Доля учителей, сообщивших, что в текущей школе следующие мероприятия были частью их ВОП, и ответы директоров о доступности данных программ (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.4.42 в OECD, 2019^[4]

Мұғалімдердің ЖПД-ға қатысуы және кіріспе-бағдарлау бағдарламалары шеңберінде өткізілетін іс-шаралардың басымдылығы мектеп типіне байланысты ерекшеленеді.

НЗМ мұғалімдері мемлекеттік және жеке мектептермен салыстырғанда ресми және бейресми ЖПД-ға көбірек қатысады. Сонымен қатар, мемлекеттік мектептердің мұғалімдері жеке мектептермен салыстырғанда ЖПД-ның барлық іс-шараларына көбірек тартылған. Мемлекеттік мектептерде мұғалімдер портфолио / күнделік / журнал жүргізуді көп қолданады (96%).

НЗМ мұғалімдері арасында ең көп таралған іс-шара күндізгі курстарға/семинарларға қатысу болды (96%). Өз кезегінде жеке мектептерде ЖПД-ның ең танымал іс-шарасы басқа жаңа мұғалімдермен ынтымақтастық

болып табылады (90%). Жалпы, барлық іс-шаралардың ішінде онлайн курстар/семинарлар, виртуалды қауымдастықтар және оқу жүктемесін азайту ең аз таралған болды мектеп түріне қарамастан ЖПД іс-шаралары. Бұл ретте мемлекеттік және жеке меншік мектептермен салыстырғанда НЗМ мұғалімдері аталған іс-шаралардың алғашқы екі түріне көбірек тартылған.

Жалпы, ЖПД-ға қатысу мұғалімдердің өзін-өзі жетілдіру және қанағаттану сезімдерін арттырады. TALIS деректерін регрессиялық талдау ағымдағы мектепте ресми немесе бейресми ЖПД-ның қандай да бір түрлеріне қатысқан ЭЫДҰ елдері мен Қазақстандағы мұғалімдер өздерін неғұрлым тиімді сезінетінін (Қазақстан – $\beta=0,277$, ЭЫДҰ – $\beta=0,162$) және өз жұмысына қанағаттанғанын (Қазақстан – $\beta=0,268$, ЭЫДҰ – $\beta=0,324$) көрсетті. Атап айтқанда, TALIS және Қазақстанға қатысушы елдердің көптеген мұғалімдері тәжірибелі мұғалімдермен бірлесіп оқыту оң нәтиже беретінін атап өтті. Бұдан басқа, 12 елде, оның ішінде ЖПД шеңберінде мұғалімдер үшін оқу жүктемесі азайтылған Қазақстанда да өзіндік тиімділік сезімін арттыру үрдісі байқалады.

Тәлімгерлікке қатысу

Тәжірибесі жоқ жаңа бастаған мұғалімдерді оларға тәжірибелі мұғалім атынан тәлімгер тағайындау арқылы қолдауға болады. Кейбір елдерде тәлімгер жаңа жұмыс орнына ауысқан мұғалімдерге де тағайындалады. Зерттеулер көрсеткендей, тәлімгер тағайындалған мұғалімдердің білім алушылары жоғары академиялық нәтижелер көрсетеді. Бұл тәлімгермен жұмыс жаңа бастаған мұғалімнің оқытушылық шеберлігін жақсартады дегенді білдіреді (Рокофф, 2008).

Директорлардың жауаптарына сәйкес, қазақстандық мектептердің жартысынан астамында (57%) барлық ниет білдірген мұғалімдер үшін тәлімгерлік бағдарламалары бар, бұл ЭЫДҰ көрсеткішінен 3 есе (19%) жоғары. Мектептердің 22% – ында тәлімгерлік бағдарламалары жаңадан бастаған

мұғалімдер үшін ғана қолжетімді (ЭЫДҰ – 27%), 18% – жаңадан келген мұғалімдер үшін (ЭЫДҰ-19%) (сурет. 3.5).

Қазақстандағы мектеп директорларының 10% - дан кемі (3%), Англия (3%),

Сингапур (4%), АҚШ (4%), Хорватия (7%), Нидерланды (7%), Израиль (8%), Ресей (8%) мектептерде тәлімгерліктің жоқтығы туралы айтады. Шанхайда, керісінше, директорлардың ешқайсысы оның жоқтығы туралы хабарлаған жоқ: тәлімгерлік барлық мектептерде жұмыс істейді.

Австрия, Буэнос-Айрес, Чили, Финляндия, Латвия және Сауд Арабиясы сияқты елдер мен аумақтарда тәлімгерліктің жоқтығын мәлімдеген директорлардың үлесі 60% - дан асады. Барлық 48 ел бойынша орташа көрсеткіштер әлемде тәлімгерлік жаңадан келген мұғалімдерге (27%) қарағанда жаңадан бастаушылар үшін (19%) жиі кездесетінін көрсетеді.

Жалпы Қазақстан барлық мұғалімдер үшін тәлімгерлік бағдарламаларына қол жеткізу көрсеткіші ең жоғары (57%) төрт елдің қатарына кірді. Қазақстанмен қатар директорлардың жартысынан көбі осындай жауаптарды үш елде берді: Израиль (62%), Нидерланды (62%) және БАӘ (60%), ал басқа қатысушы елдердің директорлары тәлімгерлік деп жауап берді тек жаңадан келген мұғалімдер үшін немесе жаңадан келген мұғалімдер үшін қол жетімді немесе ол мүлдем жоқ.

Жалпы, қазақстандық мұғалімдердің 70% - дан астамы тәлімгерлікке қатысатындықтарын айтты. Мұғалімдердің 37,1% – ы олардың тәлімгері бар екенін атап өтті (ЭЫДҰ – 8,5%), осынша (37,5%) бір немесе одан да көп мұғалімдер үшін тәлімгерлер болып табылады (ЭЫДҰ-11,2%).

Қазақстан ТОП-5 елдің қатарына енді, онда жас педагогтардың жартысынан көбі тәлімгерлері бар екенін атап өтті: Шанхай (67%), Қазақстан (60%), Жаңа Зеландия (56%) және Сингапур (55%). Тәлімгері бар бастауыш мұғалімдер Италия (5%), Словения (5%), Буэнос-Айрес (6%), Чили (7%), Литва (9%), Испания (10%) және Финляндия (10%).

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, тәлімгерлердің сипаттамалары тәлімгерлік сапасына әсер етеді (Simmie et al., 2017). Қазіргі мектепте көп жұмыс өтілі бар тәлімгерді тағайындау жас мұғалімді сол мектепте ұзақ уақыт ұстауға әкеледі (Рокофф, 2008). Қазақстанда қазіргі мектептегі тәлімгерлердің орташа жұмыс өтілі 16 жылды құрады, елдегі барлық педагогтардың жалпы жұмыс өтілі – 12 жыл. Тәлімгерлердің барлығы дерлік (96%) білікті педагогтер болып табылады: мұғалімдердің 40% – ы жоғары санатты, 38% – ы-бірінші санатты, қалғандары-екінші санатты.

Қазақстанда да тәлімгерлікке көп көңіл бөлінеді. Директорлардың 60% - дан астамы тәлімгерлікті білім алушылардың жалпы жетістіктерін жақсартудың және тәжірибесі аз мұғалімдерді қолдаудың маңызды элементі деп санайды. PISA жетекші елдерінің директорлары тәлімгерлік тәжірибесі аз мұғалімдерге қолдау көрсетуде өте маңызды рөл атқаратынын растайды. Жаңа бастаған педагогтардың кәсіби бейімделуі үшін жағдай жасау мақсатында Қазақстанның әрбір оқу орнында "Жас мұғалімдер мектебі"жұмыс істейді.

Алайда Қазақстандағы тәлімгерліктің нақты регламенттері жоқ және формалды сипатқа ие. TALIS-2018 нәтижелері көрсеткендей, қазақстандық мектептерде ісін жаңа бастаған мұғалімдер бірінші кезекте портфолио мен журналдарды жүргізуге, ал ЭЫДҰ елдеріндегі әріптестер директормен және тәжірибелі мұғалімдермен кездесулерге көңіл бөледі. Сонымен қатар, жетекші елдерде (3.3-қосымша) тәлімгерлік мемлекеттік органдар мен жергілікті білім басқармалары деңгейінде әзірленген басшылықтарға, бағдарламаларға және басқа да ұйғарылған құжаттарға сүйене отырып, неғұрлым жүйелі және орталықтандырылған түрде ұйымдастырылады. Қазақстанда қазіргі уақытта тәлімгерлік мектеп деңгейінде ғана реттеледі. Тәлімгерлер мен тәлімгерлердің сапалы жұмысын қамтамасыз ететін нақты регламенттердің болмауы бағалаудың бытыраңқылығына, күрделілігіне алып келеді жалпы тәлімгерлік жүйесін дамытуды қиындатады.

Қорытындылар

Бұл тарауда Қазақстан мен зерттеуге қатысушы елдердің мұғалімдерінің мамандыққа ену ерекшеліктері қарастырылған.

Жүйе зерттелді бастауыш мұғалімдерді қолдау.

Зерттеу нәтижелері негізінде келесі тұжырымдар жасалады:

Жас мұғалімдер қандай жағдайда жұмыс істейді?

* Қазақстандағы мұғалімдердің 1/5 бөлігі жаңа бастаған мұғалімдер болып табылады (жұмыс өтілі 5 жылдан кем).

* Мұғалімдер мамандығына ер адамдарды тартудың өсу қарқыны байқалады – жас мұғалімдердің шамамен 33% - ы ер адамдар болып табылады. Алайда, таза өсу туралы айту мүмкін емес, өйткені ер адамдар 10-20 жыл бұрын қанша үлес алғанын және олардың мамандықтан/мамандыққа кету/түсу үлесі туралы ақпарат жоқ.

* Көптеген бастаушы қазақстандық мұғалімдердің (77%) бакалавр дәрежесі бар. Жалпы апталық жұмыс жүктемесі 5 жылдан астам тәжірибесі бар мұғалімдерге қарағанда аз. Алайда, олар шетелдік бастауыш мұғалімдерден гөрі көп жұмыс істейді.

* Тәжірибелі оқытушылармен салыстырғанда, жаңадан келген мұғалімдер жұмысқа қанағаттанудың төмен деңгейін көрсетеді, мамандықтың мәртебесін сыни бағалайды және жұмыс орнын ауыстыруға бейім.

Жұмыстың алғашқы жылдарында мұғалімдер қандай қолдау алады?

* Қазақстанда ресми емес бағдарламаларға қарағанда ресми кіріспе - бағдарлау бағдарламалары (ЖПД) көбірек таралған, ал басқа елдерде мұғалімдер ЖПД-ның бейресми бағдарламаларына көбірек қол жеткізе алады.

* Алғашқы жұмысқа орналастыру мектебіне қарағанда, ағымдағы мектепте ЖТД-ға қазақстандық мұғалімдер айтарлықтай көп қатысты.

* ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда қазақстандық мұғалімдер ЖПД шеңберінде түрлі іс-шаралар түрлеріне едәуір көп дәрежеде тартылғанына қарамастан, бұл іс-шаралардың басымдығы көптеген көшбасшы елдерден ерекшеленеді.

* Қазақстанда білім берудегі тәлімгерлік институты жақсы дамыған: жанадан бастаған мұғалімдердің 60% - ында тәлімгерлер бар және барлық тәлімгерлердің (96%) біліктілік санаты бар. Қазақстандағы мектептер саны ЭЫДҰ елдеріне қарағанда 2,5 есе көп, барлық тілек білдірген мұғалімдер үшін тәлімгерлік бағдарламаларын ұсынады. Алайда, басқа елдермен салыстырғанда Қазақстандағы тәлімгерліктің нақты регламенттері жоқ және формалды сипатқа ие.

Ұсынымдар

* Жұмыстың алғашқы жылдарында кадрлардың кетуін азайтудың маңызды тетігі тиімді тәлімгерлік болуы мүмкін. Бұл сапаны арттыру үшін жұмыс және формализмді болдырмау үшін тәлімгерге ынталандыру ұсынылады: оқу жүктемесін азайту және ақылы тәлімгерлік.

* Кіріспе-бағдарлау кезеңінде ісін жаңа бастаған мұғалімдерді қолдау іс-шараларының басымдылығын тәжірибелі мұғалімдермен неғұрлым тығыз ынтымақтастықтың пайдасына қайта қарау қажет. Дамыған білім беру жүйелерінде директорлармен және тәжірибелі мұғалімдермен кездесу сияқты бейресми жұмыс түрлеріне үлкен мән беріледі. Қазақстанда бірінші кезекте жұмыстың ресми нысандарына жүгінеді: портфолио және басқа да құжаттарды жүргізу.

Қатысушы елдер үшін ЭЫДҰ-ның жалпы ұсынымдары

15 басым бағыт: TALIS деректері көрсеткендей, алғашқы жылдары мұғалімдер әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан осал отбасылардан шыққан білім алушылардың контингенті жоғары мектептерде жұмыс істейді.

Осыған байланысты алғашқы жылдары жану деңгейін төмендету бойынша шешімдердің бірі жаңадан бастаған мұғалімдерді неғұрлым қолайлы жағдайлары бар мектептерге (сыныптарға) тағайындау болуы мүмкін. Тағы бір құрал ынталандыру, соның ішінде жалақыны көтеру арқылы неғұрлым күрделі ортада жұмыс істеуге тәжірибелі мұғалімдерді тарту болуы мүмкін. Бұл неғұрлым күрделі мектептердегі жұмыс бірінші сынақ ретінде емес, мұғалімнің кәсіби өсуі мен мансаптық жолының беделді кезеңі ретінде қарастырылуына ықпал етеді.

Егер жаңадан келген мұғалімдерді қиын ортаға тағайындау мүмкін болмаса, Директорлар сабаққа дайындықтың тиімділігін арттыру үшін кіріспе және оқыту дайындығын қамтамасыз етуі керек, оларды аз күрделі сыныптарға, сонымен қатар параллель сыныптарға бөлуі керек.

Орталықтандырылмаған жүйелерде мектептердің автономиясы және әлеуметтік - экономикалық тұрғыдан қолайсыз отбасылардан шыққан студенттердің көбірек шоғырлануы бар мектептердің бюджетін ұлғайту тәжірибелі мұғалімдерді тартуға ықпал етеді.

НЕПРЕРЫВНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

МЕРОПРИЯТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Наблюдение уроков коллег и/или
самонаблюдение и коучинг

Посещение других школ

Участие в очных курсах/семинарах

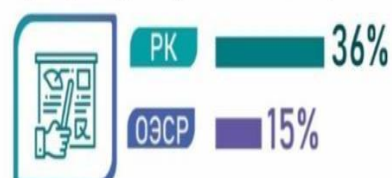
Участие в онлайн курсах/семинарах

Участие в сообществе учителей

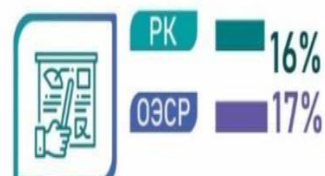
Официальная квалификационная программа
(например, получение степени)

Чтение профессиональной литературы

Посещение фирм, общественных организаций

Образовательные конференции

Другое

ТОП-3 НЕОБХОДИМЫЕ ОБЛАСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Учителя

ПК

- ▶ 30% развитие навыков ИКТ для использования в преподавании
- ▶ 28% методы оценивания учащихся
- ▶ 26% знание учебной программы

ОЭСР

- ▶ 22% обучение детей с ООП
- ▶ 18% развитие навыков ИКТ для использования в преподавании
- ▶ 15% совершенствование навыков преподавания в поликультурной или полиязычной среде

Директора

ОЭСР

- ▶ 26% развитие сотрудничества между учителями
- ▶ 24% использование данных для улучшения качества школьного образования
- ▶ 23% управление финансами

ПК

- ▶ 35% развитие сотрудничества между учителями
- ▶ 32% управление кадровыми ресурсами
- ▶ 26% разработка школьной программы

Участие в мероприятиях профессионального развития оказало положительное влияние на практику

учителей
в Казахстане

учителей
в странах ОЭСР

Барьеры и получаемая поддержка на пути к профессиональному развитию

Мұғалімдер кәсіби дамудың қандай түрлеріне қатысады?

Үздіксіз кәсіби даму (НПР) педагогикалық дағдылар мен білімді қалыптастыруға ықпал ететін мұғалім қызметінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, бұл өз кезегінде мұғалімнің тәжірибесін жақсартуға әсер етеді (OECD, 2019[4]). НПР-ға мұғалімдердің қатысуының маңыздылығы БҰҰ ОДМ-ның 4-ші мақсатының индикаторы ретінде танылады (United Nations, 2015).

TALIS-те мұғалімдер мен директорлардың кәсіби дамуға қатысу дәрежесі сауалнамаға дейінгі соңғы 12 айдағы келесі он іс-шараға қатысу жиілігі бойынша жасалды:

- * күндізгі курстарға / семинарларға қатысу;
- * онлайн-курстарға / семинарларға қатысу;
- * білім беру конференцияларына қатысу;

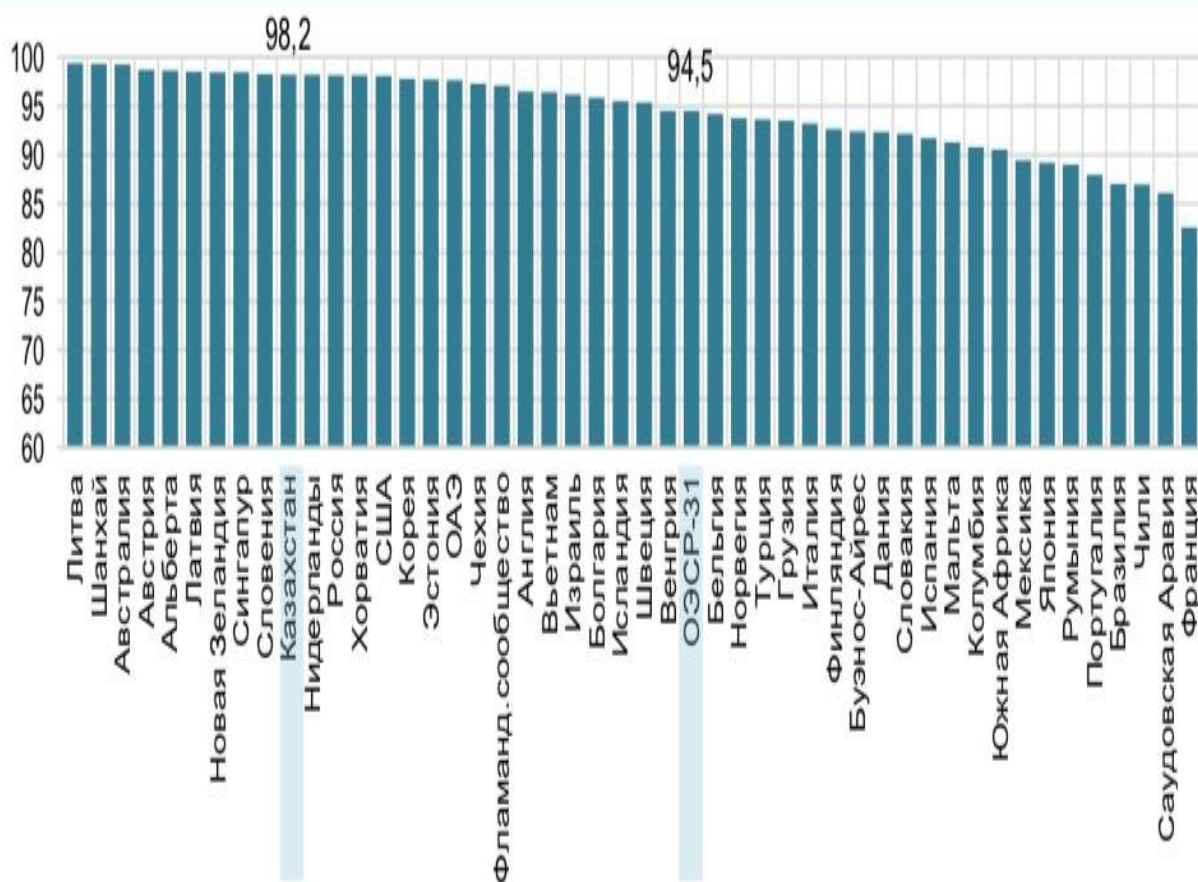
- * ресми біліктілік бағдарламасына қатысу (дәреже алу);
- * бақылау мақсатында басқа мектептерге бару;
- * фирмаларға, қоғамдық ұйымдарға бару;
- * әріптестердің сабақтарын бақылау және/немесе өзін-өзі бақылау және

коучинг;

- * кәсіби қоғамдастыққа қатысу;
- * кәсіби әдебиеттерді оқу;
- және басқа.

Қазақстан (98%) және ЭЫДҰ (95%) мұғалімдерінің басым көпшілігі кемінде бір кәсіби даму іс-шарасына қатысқандығын атап өтті. Қазақстан осылайша қатысу көрсеткіштері ең жоғары 10 елдің қатарына кіреді (сурет. 4.1).

Рисунок 4.1. Доля учителей, принявших участие в как минимум одном мероприятии профессионального развития (%)

Источник: Рисунок I.5.1 в OECD, 2019^[4]

Қазақстанда әрбір педагог міндетті түрде бес жылда бір рет біліктілікті арттыру курстарынан өтеді. Бұл норма "білім туралы" Қазақстан Республикасының Заңында 6-бапта, 3-тармақта бекітілген. Оқу бағдарламалары тегін, мұғалімдердің жалақысы сақталады, іссапар шығындары төленеді.

Литва, Шанхай (Қытай), Австралия, Австрия, Альберта (Канада), Латвия сияқты басқа елдер мен аумақтарда қатысу көрсеткіші 99% - ға жетеді. TALIS-2018 қатысушы елдерінің ішінде тіпті ең төменгі қатысу көрсеткіштері өте жоғары және 80%-дан төмен емес, мысалы, Сауд Арабиясы (86%) және Франция (83%). Сингапурда кәсіби даму міндетті болып табылмайтынына қарамастан, 98% кәсіби даму іс-шараларына қатысты. Бұл мұғалімге жылына

100 сағат бөлінетін кәсіби даму мұғалімнің күнделікті жұмысының бөлігі болып табылады.

Мұғалімдердің демографиялық сипаттамалары кәсіби даму шараларына қатысу деңгейіне нашар әсер етеді. Қазақстанда кәсіби даму бойынша іс-шараларға қатысқан әйелдердің үлесі ерлер үлесінен 1,5% - ға артық. Осындай жағдай Грузия (айырмашылық 12,6%), Аргентина (8,9%) Финляндия (4,8%), Корея (2,7%) және Сауд Арабиясы (6,4%) сияқты бірқатар басқа елдерде де байқалады. Алайда, жалпы ЭЫДҰ елдері (0,8%) және TALIS қатысушы елдері (1,4%) бойынша айтарлықтай айырмашылық байқалмайды. Көптеген елдер мен аумақтарда жұмыс өтілі бойынша кәсіби дамуға қатысуда статистикалық маңызды айырмашылық байқалмайды (кесте. I.5.1, OECD, 2019[4]).

Қазақстанда, ЭЫДҰ-ның көптеген елдеріндегідей, мұғалім жұмыс істейтін мектептің орналасқан жері (қала/ауыл) және түрі (мемлекеттік/жеке) кәсіптік даму іс-шараларына қатысуға әсер етпейді. Екі жағдайда да қазақстандық мұғалімдердің 90% - дан астамы оқудан өтті (кесте. I.5.2, OECD, 2019[4]).

TALIS-ке қатысушы барлық 48 елдің барлық дерлік директорлары кәсіби даму іс-шараларына қатысты. Қазақстан директорларының 100%-ы соңғы 12 айда кемінде бір кәсіби даму іс – шарасына қатысқанын хабарлады (ЭЫДҰ-30-99%) (кесте. I.5.10, OECD, 2019[4]).

Кәсіби даму іс-шараларына қатысу

Зерттеуде кәсіби даму іс-шаралары шартты түрде ұйымның екі формасына бөлінеді: формальды (күндізгі курстар/семинарлар, конференциялар, дәреже алу бағдарламалары) және бейресми (мұғалімдер қауымдастығы, сабақтарды бақылау және коучинг, кәсіби әдебиеттерді оқу).

Кәсіби дамудың бейресми шаралары жұмыс істейтін мектептің ерекшеліктерін көбірек ескереді деп саналады мұғалім оның қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандырады. Курстар мен семинарлар жаңа білім алудың

маңызды көзі болса да, олар жиі сынға түседі, өйткені олар мұғалімдерге оқудың белсенді қатысушылары болуға мүмкіндік бермейді (Avalos, 2011; Кларке және Холлингсворт, 2002, OECD-де келтірілген, 2019[4]).

Деректер қазақстандық мұғалімдердің ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда кәсіби дамудың тиімді нысандарына көбірек қатысатынын көрсетті. Егер қазақстандық мұғалімдердің көпшілігі (94%) әріптестерінің сабақтарын бақылап, коучингке қатысатынын айтса, ЭЫДҰ елдерінде бұл көрсеткіш тек 44% - ға жетеді (сурет. 4.2).

Рисунок 4.2. Доля учителей, участвовавших в различных мероприятиях профессионального развития в течение последних 12 месяцев до опроса (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.10 в OECD, 2019[4]

Жаңадан келген мұғалімдер кәсіби дамудың әр түрлі шараларына қатысады. 5 жылға дейінгі педагогикалық тәжірибесі бар мұғалімдер кәсіби дамудың барлық іс-шараларына 5 жылдан астам тәжірибесі бар мұғалімдерге қарағанда аз қатысты. Бұл мұғалімдер арасындағы үлкен алшақтық кәсіби әдебиеттерді оқу (63% қарсы 82%), онлайн курстарға қатысу (48% және 65%) және бақылау мақсатында басқа мектептерге бару (52% және 66%) сияқты іс-шараларда байқалады. Ұқсас жағдай ЭЫДҰ елдерінде де байқалады, бірақ олардың арасындағы алшақтық мұғалімдер соншалықты жоғары емес: 1% - дан (күндізгі курстар) 7% - ға дейін (кәсіби әдебиеттерді оқу) (сурет. 4.3).

Рисунок 4.3. Доля учителей, участвовавших в различных мероприятиях профессионального развития по стажу работы за 12 месяцев до опроса (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.7 в OECD, 2019^[4]

Басқа қатысушы елдердегі жағдай әр түрлі: тәжірибелі мұғалімдердің қатысуы басым болатын іс-шаралар бар және керісінше. Статистикалық маңызды айырмашылығы бар 30 елде тәжірибелі мұғалімдер кәсіби әдебиеттерді көп оқиды. Алшақтық Эстонияда 4,2% - дан Данияда 20% - ға дейін өзгереді. Шанхай, Түркия, Словакия және Австриядан басқа тәжірибелі мұғалімдер басқа мектептерге көбірек барады. Қазақстан, Жапония және Данияны қоспағанда, 33 қатысушы елде ресми біліктілік бағдарламасы (мысалы, дәрежелер) тәжірибесі аз мұғалімдер арасында жиі кездеседі.

ЭЫДҰ елдерінде және Қазақстанда мұғалімдер корпусы директорларға қарағанда кәсіби даму бойынша аз түрлі іс-шараларға қатысады. Орта есеппен қазақстандық мұғалім сауалнамада ұсынылған 10 іс – шараның 6-на қатысты, ал директор-10 іс-шараның 8-іне қатысты. ЭЫДҰ елдерінде әрбір директор кәсіби даму бойынша орта есеппен 6 түрлі іс – шараға, ал мұғалім-4 (кесте. I. 5. 7 және I. 5.10, OECD, 2019[4]).

Қазақстан мен ЭЫДҰ директорларының көпшілігі мұғалімдер сияқты іс-шараларға қатысады. Қазақстандық Директорлар арасында ең танымал іс-шаралар әріптестерді бақылау және/немесе өзін-өзі бақылау және коучинг (97%), кәсіби әдебиетті оқу (92%) және күндізгі курстар/семинарлар (84%) болды. ЭЫДҰ елдерінде директорлардың көпшілігі кәсіби әдебиеттерді

Рисунок 4.4. Доля директоров, участвовавших в различных мероприятиях профессионального развития в течение последних 12 месяцев до опроса (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.10 в OECD, 2019[4] оқығанын (87%), курстар/семинарларға (77%) және білім беру конференцияларына (75%) қатысатынын атап өтті (сурет. 4.4).

Қазақстандық Директорлар көшбасшылыққа қарағанда (75%) оқыту курстарына көбірек қатысты (93%). Ал Азия елдерінде көшбасшылардың керісінше көрінісі байқалады. Мысалы, Кореяда директорлардың 96% – ы көшбасшылық бойынша курстардан өткенін және 86% - ы пәнді оқыту әдістері бойынша курстан өткенін атап өтті (сурет. 4.5). Бірінші тарауда атап өтілгендей, ЭЫДҰ елдерінің директорларына қарағанда қазақстандық Директорлар мектепті басқарудан гөрі оқыту мәселелеріне көбірек жұмыс уақытын бөледі (сурет. 1.9).

Кәсіби дамудың әртүрлі іс-шараларына қатысуға мұғалімнің мотивациясы сияқты фактор әсер етеді. Мұғалім болу уәждемесі мен кәсіби дамуға қатысу арасындағы өзара байланысты анықтау үшін ЭЫДҰ сарапшылары Мамандық таңдау себептері туралы сұрақтан индекстің 2 түрін салды:

* әлеуметтік пайдалылық индексі (index of social utility value) (қоғамның дамуына үлес қосу, балалар мен жастардың дамуына ықпал ету, әлеуметтік осал балаларға көмектесу мүмкіндігі);

* жеке пайда индексі (index of personal utility value) (тұрақты мансап, сенімді табыс, кепілдендірілген жұмыс).

Сызықтық регрессияны жүргізу кезінде әлеуметтік пайдалылық индексінде жоғары мәні бар мұғалімдердің кәсіби дамудың әртүрлі шараларына қатысу тенденциясы. Статистикалық маңызды регрессия коэффициенті АЛЬБЕРТАНЫ (Канада), Сауд Арабиясы мен Оңтүстік Африканы қоспағанда, TALIS-ке қатысатын барлық елдер мен аумақтарда анықталды.

Зерттеуге қатысушы барлық елдердің ішінде Қазақстанда бұл коэффициент ең жоғары болып табылады. Әлеуметтік пайдалылық индексі 1 тармаққа өскен кезде мұғалім қатысқан іс-шаралардың орташа саны 0,218 (β) ($R^2 = 0,07$) өседі. Бұл нәтижелер жоғары ынталандырылған үміткерлер болашақта кәсіби дамуға бейім болатындығын көрсетеді.

Жеке пайда индексі мен кәсіби дамуға қатысу арасындағы мұндай статистикалық маңызды байланыс сирек кездеседі: тек 13 қатысушы елде (сурет. 4.7). Сонымен қатар, осы елдердің жартысында оң байланыс байқалады (жеке пайда индексі неғұрлым жоғары болса, мұғалімдер қатысқан әртүрлі іс-шаралар саны соғұрлым көп болады), ал жартысында, керісінше, теріс (индекс неғұрлым жоғары болса, мұғалімдер қатысқан іс-шаралар саны соғұрлым аз болады). Қазақстанда оң байланыс ($\beta = 0,101$; $R^2 = 0,05$) тіркелген, алайда ол әлеуметтік пайдалылық индексіне қарағанда әлсіз. Бұл нәтижелер кәсіпке келген мұғалімдер жеке себептермен негізделген мұғалімдерден гөрі кәсіби өсу үшін көбірек мүмкіндіктер іздейтінін тағы бір рет көрсетеді.

Мұғалімдер курстарда нені оқиды және кәсіби дамудың қандай бағдарламаларына мұқтаж?

Тиімді НІР бүкіл мансап бойында дамып келе жатқан кәсіпқой ретінде мұғалімге қажетті қолдауды қамтамасыз етуді білдіреді. Сондықтан курстарды әзірлеушілердің алдында қажетті білім мен дағдыларды анықтау және оларды қамтамасыз ету міндеті тұр (OECD, 2005).

Бұл бөлімде кәсіби дамудың әртүрлі тақырыптық бағыттары бойынша мұғалімдердің қатысу дәрежесі, сондай-ақ олардың қажеттіліктері талданады. Бұл талдау мұғалімдердің кәсіби дамуының сапалы жүйесін құруға мүмкіндік беруі керек, бұл олардың қажеттіліктеріне сәйкес келеді. Сауалнамада мұғалімдер ұсынылған 14 тақырыптың қайсысы бойынша сауалнамаға дейінгі соңғы 12 ай ішінде оқығанын атап өтті (сурет. 4.8). Қосымша 3 тақырып ұлттық опциялар ретінде енгізілді. Сондай-ақ мұғалімдер "қажеттілік жоқ" дегеннен "қажеттіліктің жоғары дәрежесіне" дейінгі төрт деңгейлі шкала бойынша қазіргі уақытта өздеріне мұқтаж кәсіптік даму курстарының тақырыптарын көрсетті. Бұл мәселе үшін қосымша 4 ұлттық опция енгізілді.

"Білім алушыларды бағалау әдістері" (мұғалімдердің 97% - ы оқудан өтті), "Оқу бағдарламасын білу" (96%), "пән саласын білу және түсіну" (92%) және т. б. тақырыптар танымал болды "білім алушыларды критериалды бағалау"

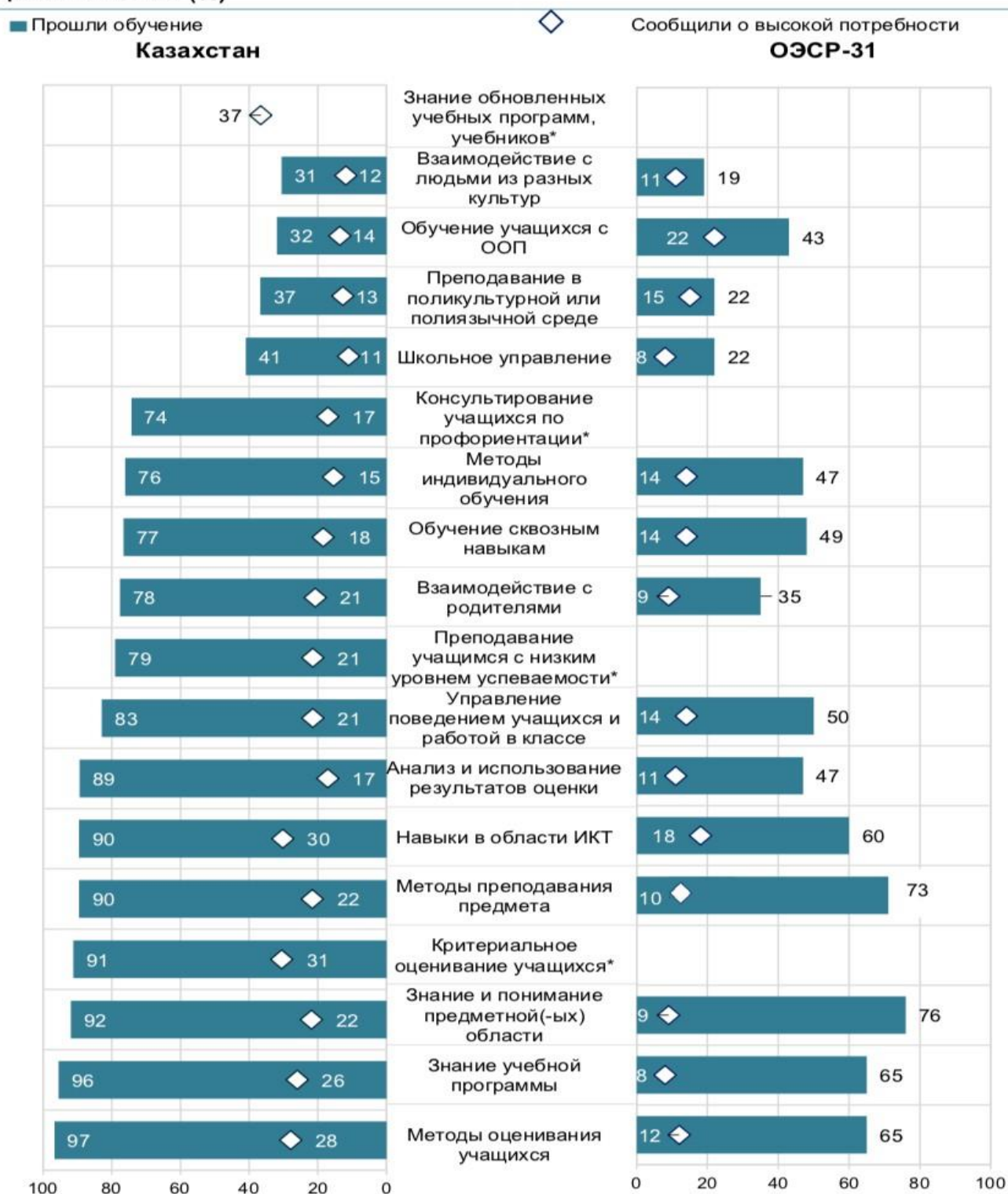
Рисунок 4.5. Доля директоров, участвовавших на курсах по лидерству и преподаванию за последние 12 месяцев до опроса (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.10 в OECD, 2019^[4]

(91%). Педагогтердің оқыту үшін АКТ-дағдыларын дамыту (90%), оқытылатын пән педагогикасы (90%), білім алушыларды бағалау нәтижелерін талдау(89%) бойынша біліктілікті арттыру курстарына қатысуының айтарлықтай жоғары үлесі байқалады.

Рисунок 4.8. Доля учителей Казахстана и стран ОЭСР, прошедших обучение по следующим темам и сообщивших о высоком уровне потребности обучения по данным темам (%)

Примечание: *Данные варианты ответов включены только в национальную версию анкеты TALIS-2018, поэтому значения для стран ОЭСР отсутствуют

Источник: Адаптировано из данных таблиц I.4.13 и I.4.14 в OECD, 2019^[4]

Мұғалімдер мектепті басқару (41%), көп мәдениетті немесе көп тілді ортада (37%) және мұндай ортада өзара әрекеттесу (31%), сондай-ақ ООР бар оқушыларға сыныптарда сабақ беру (32%).

Қазақстандық мұғалімдердің кәсіби дамудағы қажеттіліктері ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдерінен айтарлықтай ерекшеленеді. Мәселен, ЭЫДҰ елдерінде бірінші орында ООР бар балаларды оқыту саласында кәсіби даму қажеттілігі (22%), екінші орында – оқытуда пайдалану үшін АКТ дағдыларын игеру (18%) және үшінші орында – көп мәдениетті немесе көптілді ортада оқыту дағдыларын жетілдіру (15%). Бұл айырмашылықта студенттер контингентінің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары, педагогикалық мамандықтардың білім беру бағдарламаларының тереңдігі мен әртүрлілігі, кәсіби даму курстарының болуы және қол жетімділігі және басқа да көптеген факторлар үлкен рөл атқарады.

Оқыту үшін АКТ-дағдыларын дамыту Қазақстанда да, ЭЫДҰ-да да ең қажетті бағыттардың топ-3-іне кіретінін атап өткен жөн. Халықаралық салыстыруда Қазақстан топ-10 елдің тобына кірді (7-ші орын), онда мұғалімдердің көпшілігі білім беру процесінде осы дағдыларды дамытудың жоғары қажеттілігін атап өтті.

Кәсіби дамудың әртүрлі курстарына қатысудың жоғары деңгейіне қарамастан, қазақстандық педагогтар олардың кейбіреулеріне белгілі бір қажеттілікті атап өтті. Бұл көп жағдайда 2016 жылдан бастап білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңартуды іске қосумен, заманауи әлемнің технологиялық өзгерістерімен және талаптарымен байланысты.

Қазақстандық мұғалімдер жаңартылған оқу бағдарламалары мен оқулықтардың мазмұны (37%), критериалды бағалау (31%), оқытуда АКТ-ны пайдалану (30%) бойынша оқыту курстарында "қажеттіліктің жоғары дәрежесін" сезінуде. Бұл ретте мұғалімдердің қатысу үлесі төмен кейбір тақырыптар да сұранысқа ие болмай отыр. Мұғалімдердің жауаптарына сәйкес, мектепті басқару және көшбасшылық тек 11% үшін жоғары талап етілетін

бағыт болып табылады, әртүрлі мәдениеттегі адамдармен өзара іс – қимыл – 12%, көптілді/көп мәдениетті ортада оқыту – 13% және ООР білім алушыларын оқыту-14% (4.8-сурет). Нәтижелерді пайдалану кезінде зерттеу 2018 жылдың ақпан-наурыз айларында жүргізілгенін ескеру қажет.

Бұл нәтижелер мұғалімдердің өзін-өзі есептеуіне негізделгенін ескеру керек, сондықтан белгілі бір салаларға деген төмен қажеттілік бұл сала тәрбиешілер үшін маңызды емес дегенді білдірмейді. Білім беру саласындағы тікелей және ілеспе жаһандық және елішілік трендтерді ескере отырып, мұғалімдер онша маңызды емес деп атап өткен кәсіби дамудың кейбір салалары іс жүзінде орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада сұранысқа ие болуы мүмкін.

ЭЫДҰ елдерінде мұғалімдердің қатысуының жоғары пайызы бар кәсіби даму салалары негізінен олардың қажеттілігінің неғұрлым төмен пайызын көрсетеді және, керісінше, төмен деңгейді көрсететін салалар қатысу, қажеттілік деңгейі жоғары топта ұсынылған. Қазақстанда мұндай үрдіс әрдайым байқала бермейді. Мысалы, мұғалімдердің көпшілігі АКТ дағдыларын дамыту және критериалды бағалау бойынша оқудан өткеніне қарамастан, бұл салаларды мұғалімдер ең қажетті деп атады (4.8-сурет).

Мұғалімдердің қажеттіліктері олардың жасына байланысты ерекшеленеді. Қазақстанда жас мұғалімдердің (30 жасқа дейін) білім алушылардың мінез-құлқын және сыныптағы жұмысын басқару, үлгерім деңгейі төмен және ЕҚТА бар оқушыларға сабақ беру сияқты салаларда кәсіби дамуға қажеттілігі егде жастағы әріптестеріне қарағанда бірнеше пайызға жоғары. Бұл бағыттарға ең аз дегенде 50 жастан асқан мұғалімдер қажет (сурет. 4.9), бұл, әдетте, сыныпты басқару қабілетіне сенімділік тәжірибесі бар мұғалімдердің өсуіне байланысты (OECD, 2019[4]).

Рисунок 4.9. Потребности учителей в профессиональном развитии по возрастным группам (%)

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Қазақстанда және Азияның басқа да бірқатар елдерінде бұрын-соңды ООП бар оқушыларға сабақ берген мұғалімдер мұндай курстарға деген қажеттілік болашақта ешқашан мұндай оқытудан өтпеген мұғалімдерге қарағанда өзекті деп айтуға бейім (сәйкесінше 17% және 12%). ЭЫДҰ елдерінде мұндай айырмашылық байқалмайды (тиісінше 22% және 22%) (сурет. 4.10).

Рисунок 4.10. Доля учителей, отметивших высокую потребность в развитии в области преподавания учащимся с ООП, по группам участия и неучастия в данных курсах (%)

Источник: Рисунок I.5.7 в OECD, 2019[4]

Сондай-ақ, директорларға 11 «халықаралық» сұрақтар мен 4 ұлттық кәсіби даму курстары бойынша кәсіби дамудың қажеттілігі туралы сұрақ қойылды. Халықаралық бағыттар арасында қазақстандық (35%) және шетелдік Директорлар (26%) қажеттілік дәрежесі бойынша бірінші орынға "мұғалімдер арасындағы ынтымақтастықты дамыту" тақырыбын қойды. Жапонияда, Шанхайда және Вьетнамда директорлардың 50% - дан астамы мұғалімдер арасындағы ынтымақтастықты дамыту саласында оқыту қажеттілігінің жоғары деңгейін атап өтті. Танымалдылығы бойынша келесі қажетті даму салалары қазақстандық директорларда кадрлық ресурстарды басқару (32%) және мектеп бағдарламасын әзірлеу (26%) (кесте) болды. I.5.32, OECD, 2019[4].

Ұлттық нұсқаларды ескере отырып, қазақстандық Директорлар осындай салаларда кәсіби дамуға қажеттіліктің жоғары деңгейін сезінуде, білім беру саласындағы жаңалықтармен танысу (директорлардың 40%), жаңартылған оқу бағдарламалары мен оқулықтарды білу (39%) және студенттерді критериалды бағалау(33%) (сурет. 4.11). Директордың қажеттілігінің орташа деңгейін мынадай бағыттар бойынша сезінеді: көшбасшылық тақырыбы бойынша жана зерттеулер мен теорияларды білу және түсіну (60%); теңдік және әртүрлілік қағидаттарын ілгерілетуге жәрдемдесу (58%); мұғалімдерге/мұғалімдермен кәсіби даму бағдарламаларын әзірлеу (55%). Ең аз директорларға сабақта оқытуды бақылау, қаржыны басқару мәселелері бойынша оқыту қажет.

Рисунок 4.11. Доля директоров, сообщивших о необходимости в профессиональном развитии по следующим направлениям (%)

Примечание: *Национальная опция в анкете

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.32 в OECD, 2019^[4]

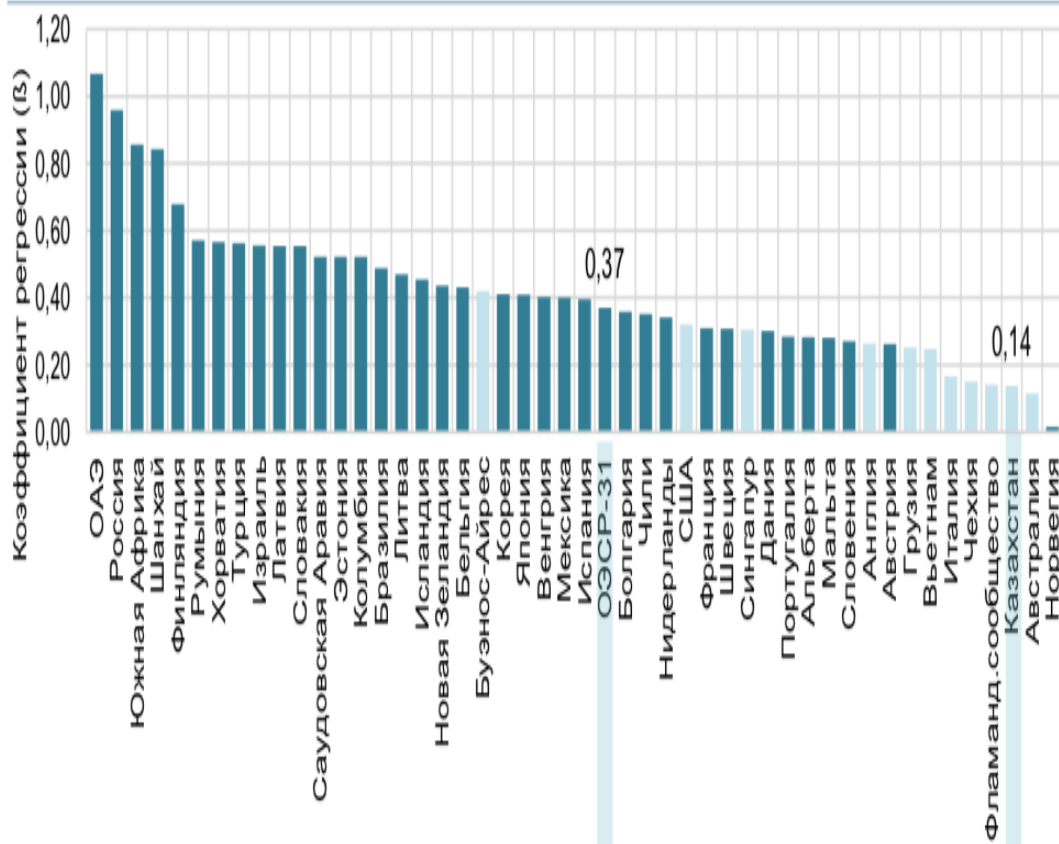
Мұғалімдер кәсіби даму шараларының тиімділігін қалай бағалады?

Алдыңғы бөлімде қазақстандық педагогтер мен директорлардың кәсіби дамудың түрлі нысандарына тартылуының жоғары деңгейі анықталды. Олардың кейбіреулері бойынша қатысу дәрежесі ЭЫДҰ-ның бірқатар елдері мен TALIS-ке қатысушы басқа елдердің көрсеткіштерінен асып түседі. Келесі маңызды мәселе-бұл шаралардың тиімділігі.

Орта есеппен Қазақстан мұғалімдерінің 86%-ы және ЭЫДҰ елдері мұғалімдерінің 82%-ы олардың педагогикалық практикасында оң әсерін сезінді. Осылайша, қазақстандық мұғалімдердің көбі ЭЫДҰ елдеріндегі әріптестерімен салыстырғанда өздерінің кәсіби дамуының пайдасын көріп отыр. Алайда, бұл жауаптарды зерттеу сауалнамаларында жиі кездесетін "әлеуметтік қалаудың" әсерімен түсіндіруге болады (Ван де Вижвер және Хе, 2014).

Сонымен қатар, ЭЫДҰ-ның алдыңғы зерттеулері практикаға оң әсер ететін кәсіби даму жөніндегі іс-шараларға қатысу мұғалімдерге өз білімі мен дағдыларын жақсартуға мүмкіндік беріп қана қоймай, өз қабілеттеріне деген сенімділікті арттыруға ықпал ететінін көрсетті (OECD, 2014; OECD, 2016). Бұл оң байланысты 35 ел мен аумақта байқауға болады. Кәсіби даму БАӘ, Ресей, Оңтүстік Африка, Шанхай және Финляндия мұғалімдеріне сенімділік береді. Қазақстанда мұндай байланыс байқалмайды (сурет. 4.12).

Рисунок 4.12. Связь между участием в эффективном профессиональном развитии и чувством самооффективности, (β)

Примечание: Статистически значимые коэффициенты обозначены более темным оттенком

Источник: Рисунок I.5.4 в OECD, 2019[4]

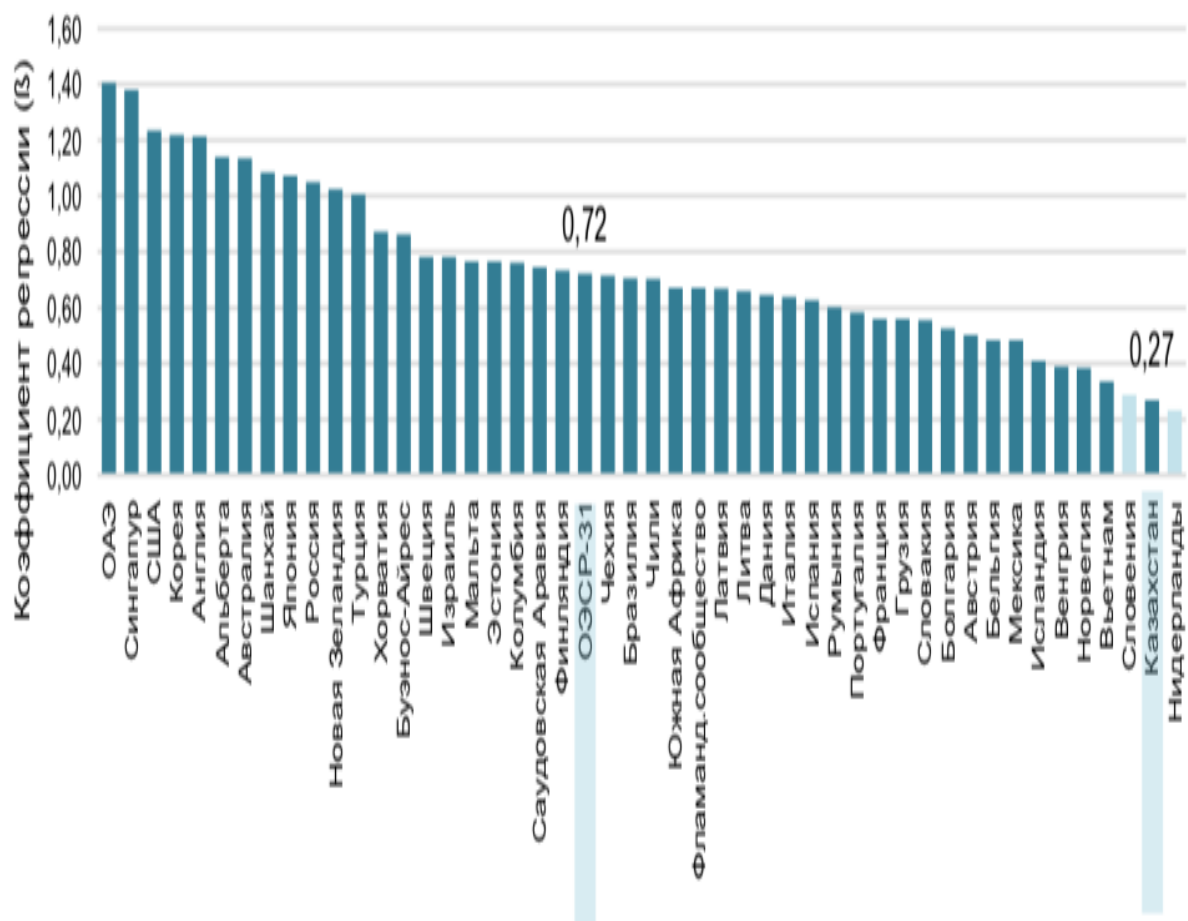
Қазақстандық жас мұғалімдер (81%) (жұмыс өтілі 5 жылдан аспайтын) өздерінің тәжірибелі әріптестеріне (87%) қарағанда, оқудан өтуден оң нәтижені біршама сирек атап өтті, ал басқа қатысушы елдердің көпшілігінде (статистикалық маңызды айырмашылығы бар) кері көрініс (кесте) байқалады. I.5.15, OECD, 2019[4]).

Оқыту олардың педагогикалық практикасына оң әсер еткенін атап өткен мұғалімдер, олардың оқуы олардың практикасына оң әсер етпегенін айтқан мұғалімдерге қарағанда жұмысқа қанағаттанудың жоғары деңгейіне ие (OECD, 2019). Бұл TALIS қатысушы 47 елге қатысты. Байланыс әсіресе БАӘ, Сингапур,

АҚШ, Корея және Англияда күшті. Қазақстан өте әлсіз байланысы бар елдердің қатарында ($\beta=0,27$) ($R^2=0,05$) (сурет. 4.13).

Қазақстан мұғалімдері үшін кәсіби дамуға қатысу педагогикалық практикаға оң әсер етеді және жалпы өзін-өзі жетілдіру мен жұмысқа қанағаттану сезіміне аз әсер етеді, ал көптеген елдер үшін кәсіби дамуға қатысу жалпы өзін-өзі жетілдіруге және жұмысқа қанағаттануға ықпал етеді (сурет. 4.14).

Рисунок 4.13. Связь между участием в эффективном профессиональном развитии и удовлетворенностью работой, (β)

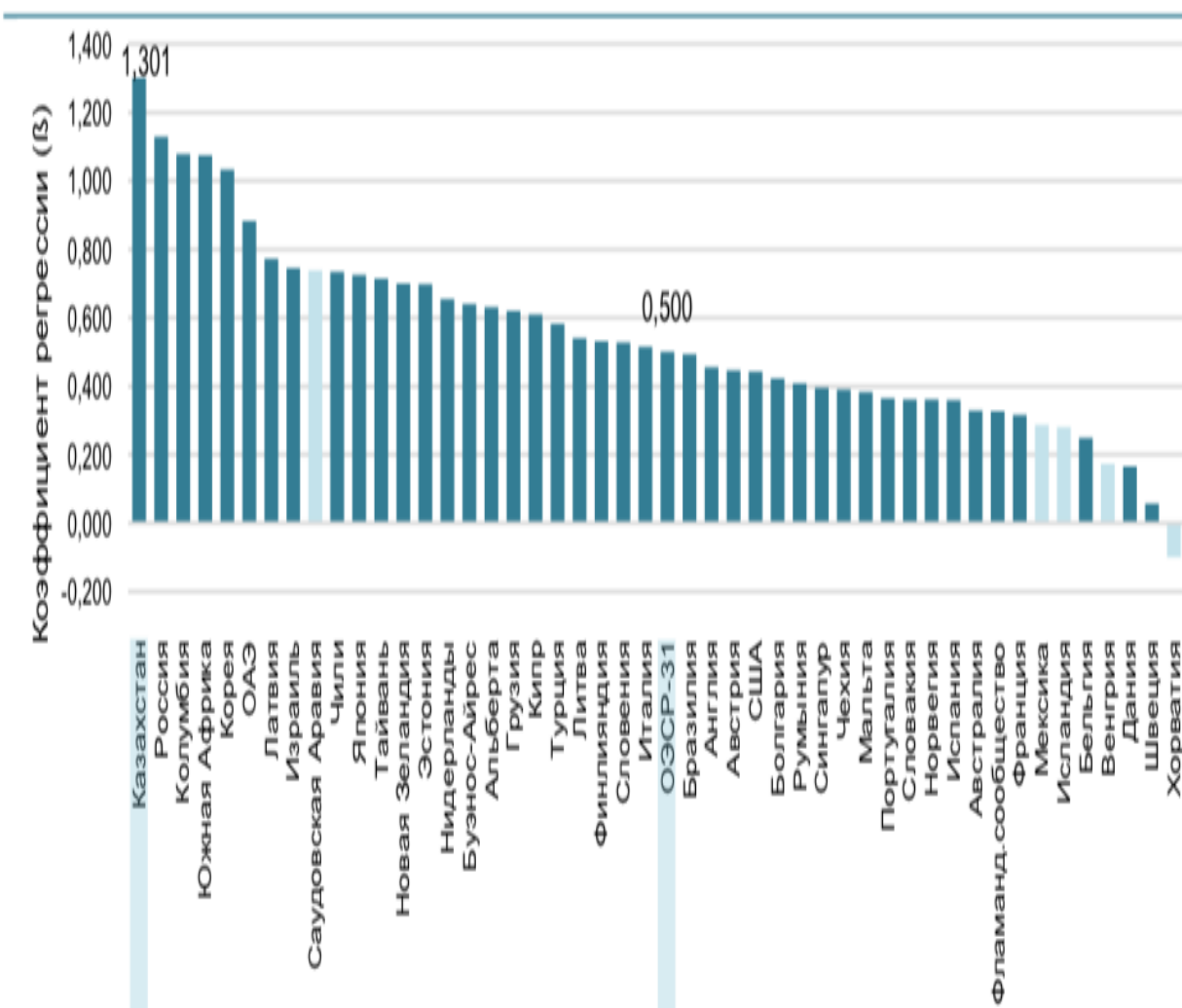

Примечание: Статистически значимые коэффициенты обозначены более темным оттенком

Источник: Рисунок I.5.4 в OECD, 2019^[4]

Қазақстанда зерттеудің барлық қатысушылары арасында педагогикалық практикаларды пайдалану жиілігіне қатысты ең күшті статистикалық маңызды байланыс байқалады. Бұл дегеніміз, мұғалімдер оқытудың әртүрлі әдістері бойынша тиімді кәсіби дамуға неғұрлым көп қатысса, соғұрлым олар бұл әдістерді практикада жиі қолданады.

Рисунок 4.14. Связь между использованием различных методов преподавания и участием в эффективном профессиональном развитии, (β)

Примечание: Статистически значимые коэффициенты обозначены более темным оттенком

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.29 в OECD, 2019^[4]

Сонымен қатар, сыныпты басқару курстарына қатысқан мұғалімдер оқытудың бұл түріне қатыспаған мұғалімдерге қарағанда өзін-өзі жетілдірудің жоғары деңгейлері туралы көбірек біледі. Қазақстандық мұғалімдердің нәтижелері Грузия, Израиль, Шанхай, ОАР және БАӘ (OECD, 2019) мұғалімдерінің арақатынасын көрсетті.

Көптеген мұғалімдердің пікірінше, кәсіби дамудың жағымды сипаттамаларына келетін болсақ, олар мазмұнның сапасы мен оқытудың белсенді сипаты болып табылады. Мұғалімдердің көпшілігі (93%) олардың оқуы оқытылатын пәндердің мазмұнына назар аударғанын атап өтті. Педагогтардың 82%-ы оқыту жеке даму қажеттіліктеріне бейімделгенін хабарлады. Мұғалімдердің 89%-ның пікірінше, оқыту бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік берді (4.15-сурет).

Рисунок 4.15. Доля учителей, сообщивших о положительном влиянии обучения на их практику (по 4 характеристикам эффективности профессионального развития) (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.5.15 в OECD, 2019^[4]

Жауаптарда мұғалімдердің 85%-ы оқытудың инновацияға бағытталғандығын айтады. Оқу ұзақтығы және мектептің қатысуы сияқты сипаттамаларға келетін болсақ, орта есеппен мұғалімдердің саны аз. Мұғалімдердің 61% - ы олардың кәсіби дамуы мектеп қабырғасында өткенін, ал мұғалімдердің 72% - ы мектеп әріптестерінің көпшілігі қатысқанын атап өтті.

Мұғалімдердің сауалнама нәтижелері сондай-ақ кәсіби даму әрдайым әрі қарайғы іс-шараларда өз жалғасын табатынын көрсетті (69%).

Мұғалімдер мен директорлардың кәсіби дамуына қандай кедергілер кедергі келтіреді?

Барлық оқушылар қай мектепте оқитынына қарамастан, жоғары білікті мұғалімдерге бірдей қол жетімді болуы керек (OECD, 2018). Осыған байланысты мектепте кәсіби даму мүмкіндіктерін әділ бөлу сапалы білім алуға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін маңызды фактор болып табылады (Darling-Hammond and Sykes, 2003).

Кәсіби даму жолындағы мүмкін кедергілерді анықтау мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуға қатысуын қамтамасыз ету үшін қажетті қолдау тетіктерін құруға мүмкіндік береді. Осы кедергілерді жою ең өзекті міндеттердің қатарында болуға тиіс.

Қазақстандағы мұғалімдердің кәсіби даму іс-шараларына қатысуына кедергі келтіретін негізгі кедергілердің бірі отбасылық міндеттемелерді орындауға байланысты уақыттың жетіспеуі (39%) болып табылады. Әрбір үшінші мұғалім (34%) кәсіби даму құнының жоғары болуына, басшылық тарапынан жеткілікті қолдаудың болмауына (33%) және жұмыс кестесіне (33%) байланысты кәсіби дамудан өтуде қиындықтарға тап болады. Сонымен қатар, мұғалімдердің 19% - ы олар үшін қолайлы курстар жоқ деп санайды, 15% - ы қатысуға ынталандыру көрмейді, 18% - ы курстардан өтудің негізгі талаптарына жауап бермейді (сурет. 4.16). Жас мұғалімдер басқа жас топтарымен салыстырғанда кәсіби даму жолында кедергілерге жиі тап болады. 30 жасқа дейінгі мұғалімдердің 25% - ы олардың кәсіби дамуына талаптарға сәйкес келмеуі кедергі келтіреді деп жауап берді (мысалы, Біліктіліктің, тәжірибенің, жұмыс өтілінің болмауы). 30-49 жас аралығындағы мұғалімдер тобында бұл кедергіні тек 18%, 50 жастан асқан мұғалімдер – 14% құрайды.

Жалпы алғанда, мұғалімдер кәсіби даму іс-шараларына қатысу үшін олардың директорларына қарағанда көбірек кедергілерге тап болады. Қазақстандағы Директорлар негізінен кедергілер ретінде басшылық тарапынан (25%) (өңірлік білім бөлімдері мен басқармалары) және жұмыс кестесі (23%) жеткіліксіз қолдауды атап өтеді. Ең аз Директорлар кәсіби дамудың қолайлы курстарының болмауына тап болады (6%) (сурет. 4.16).

Рисунок 4.16. Доля учителей и директоров, «полностью согласных» или «согласных» с тем, что следующее создает препятствие для их участия в профессиональном развитии (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I. 5.36 и I.5.40 в OECD, 2019^[4]

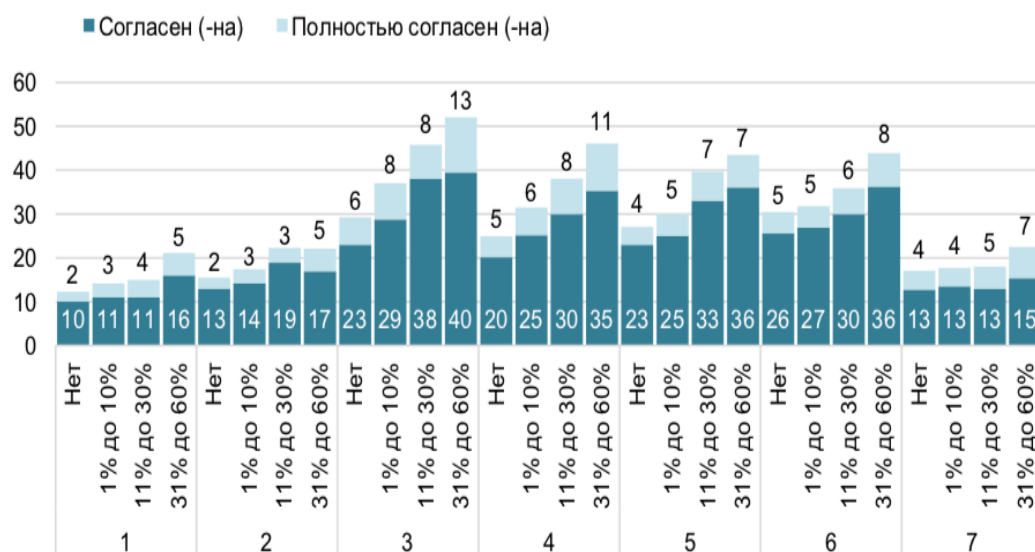
ЭЫДҰ барлық мұғалімдерінің орташа жартысы жұмыс кестесі (54%), ынталандырудың болмауы (48%) және қатысудың жоғары құны (45%) олардың кәсіби дамуына кедергі келтіреді деп санайды. PISA көшбасшы елдерінің мұғалімдері кәсіби дамудың кедергілерін сыни тұрғыдан бағалайды. Бұл елдерде, басқалармен салыстырғанда, жоғарыда аталған үш фактор олардың кәсіби дамуына кедергі келтіреді деп санайтын мұғалімдердің үлесі

айтарлықтай жоғары. Мысалы, Жапонияда мұғалімдердің 87% - ы жұмыс кестесі олардың дамуына кедергі келтіретінін айтты.

Осылайша, салыстырмалы талдау қазақстандық мұғалімдердің кейбір шетелдік әріптестеріне қарағанда өздерінің кәсіби даму жолында кедергілерді аз дәрежеде сезінетінін көрсетеді.

Кәсіби даму кедергілері бар Қазақстанда үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс істейтін мұғалімдер жиі кездеседі. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, мақсатты сыныптағы үлгерімі төмен оқушылардың үлесі неғұрлым жоғары болса, кедергілерді бастан кешіретін мұғалімдердің үлесі соғұрлым жоғары болады (сурет. 4.17).

Рисунок 4.17. Доля учителей, «полностью согласных» или «согласных» с тем, что следующее создает препятствие для их участия в профессиональном развитии, с учетом доли учащихся с низкой успеваемостью в целевом в классе (%)

Примечание:

- 1 Нет стимулов для участия в профессиональном развитии
- 2 Нет подходящих для меня курсов профессионального развития
- 3 Нехватка времени в силу выполнения семейных обязанностей
- 4 График работы не позволяет заниматься профессиональным развитием
- 5 Недостаточная поддержка со стороны руководства
- 6 Профессиональное развитие стоит слишком дорого
- 7 Я не отвечаю основным требованиям (например, нет соответствующей квалификации, опыта или стажа работы)

Источник: Анализ международной базы TALIS-2018

Кедергілерге кедергі жасау дәрежесі мұғалім жұмыс істейтін елді мекенге байланысты да өзгереді. Ірі қалалардағы педагогтар (41%) жұмыс кестесі олардың орташа елді мекендердегі (30%) (3 мыңнан 100 мың тұрғынға дейін) және ауылдық жерлердегі (30%) әріптестеріне қарағанда кәсіби дамумен айналысуға мүмкіндік бермейтінін жиі атап өтті. Бұл нәтижелер қалалық мұғалімдердің жоғары жүктемесін тағы бір рет растайды.

Жалпы директорларға қатысты, Ауылдық жерлерде ірі қалаларға қарағанда кәсіби дамуға кедергі келтіретін Директорлар көп. Алайда, ірі қалалардағы Директорлар, ауылдық жерлердегі әріптестеріне қарағанда, жұмыс кестесінің тығыздығына (тиісінше 18% және 29%) және қолайлы курстардың болмауына (13% және 5%) байланысты кәсіби даму үшін уақыттың жетіспеуі туралы жиі айтады (4.18-сурет).

Рисунок 4.18. Доля директоров, «полностью согласных» или «согласных» с тем, что следующее создает препятствие для их участия в профессиональном развитии, по местоположению школы (%)

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Мұғалімдер кәсіби даму жолында қандай қолдау алады?

Алдыңғы бөлімде мұғалімдердің кәсіби дамуына кедергі келтіретін кедергілер анықталды. Бұл бөлімде қазақстандық педагогтарға ұсынылатын көтермелеу нысандары зерделенетін болады. Үлгілендіру нысандары материалдық немесе материалдық емес болуы мүмкін.

Қазақстандық мұғалімдердің басқа елдердегі мұғалімдермен салыстырғанда кәсіби дамуын жүзеге асыру үшін неғұрлым қолайлы жағдайлары бар. Олар көбінесе кәсіби даму бойынша түрлі іс-шараларға қатысып, қолдау алғаны туралы жиі хабарлайтын. Мұғалімдердің 86%-ы кәсіби дамуға қатысу үшін кем дегенде бір қолдау түрін алды (TALIS – 48-75%).

Қазақстандық мұғалімдер көбінесе "оқытушылық қызметтен босату" (мұғалімдердің 69%); "кәсіби даму бойынша іс-шаралар үшін қажетті материалдарды ұсыну" (50%); "жұмыс уақытынан тыс кәсіби дамуға материалдық емес қолдау" (мысалы, оқу жүктемесін қысқарту, демалыс, оқу бойынша демалыс беру және т.б.) (31%) және "материалдық емес кәсіби артықшылықтар" (мысалы, кәсіби даму бойынша талаптарды орындау, қызметте жоғарылату кезінде үлкен мүмкіндіктерді ашу) (27%) сияқты қолдау түрлерін алды. Ең аз айтылғаны - "жалақының өсуі" (13%) және "жұмыстан тыс уақытта кәсіби даму үшін ақшалай үстеме" (8%).

Бұл ретте алынған қолдау түрлерінің саны ауылдық жерлерде жұмыс істейтін мұғалімдерде қалалыққа қарағанда жоғары. Статистикалық маңызды айырмашылық 7% құрады. Сонымен қатар, мектеп типі бойынша салыстырмалы талдау көрсеткендей, мемлекеттік мектеп мұғалімдері жеке мектептерге қарағанда (тиісінше 86% және 82%) жиі қолдау алады. Тағы бір статистикалық маңызды айырмашылық, әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан осал балалар саны 30% - дан асатын сыныптарда жұмыс істейтін мұғалімдер (91%) осындай балалардың үлесі 30%-ға (85%) жетпейтін сыныптарда сабақ беретін мұғалімдерге қарағанда біршама көп қолдау алды.

Зерттеу нәтижелері мұғалімдердің қолдауы мен даму шараларына жалпы қатысу арасындағы оң байланысты көрсетеді. Елдер бойынша салыстырмалы талдау қандай да бір қолдау алған Қазақстан педагогтерінің үлесі және олар қатысқан іс-шаралар саны басқа елдермен салыстырғанда жоғары екенін көрсетеді.

Көптеген елдерде, соның ішінде Қазақстанда материалдық емес немесе ақшалай қолдаудың ең болмағанда бір түрін алғаны туралы хабарлаған мұғалімдер кәсіптік даму жөніндегі іс-шараларға көбірек қатысады. Деректер мұғалімдердің кәсіби даму шараларына қатысуына көмектесуде екі түрге де қолдау көрсетудің маңыздылығын көрсетеді.

Қорытындылар

Бұл тарауда мұғалімдер мен директорлардың кәсіби даму аспектілері қарастырылды және педагогтардың кәсіби дамуға деген қажеттілігінің салалары анықталды. Зерттеу нәтижелері негізінде келесі тұжырымдар жасалады:

Мұғалімдер кәсіби дамудың қандай түрлеріне қатысады?

Мұғалімдердің кәсіби дамуына қатысу пайызы өте жоғары-98%. Кәсіби даму бойынша іс-шараларға қатысқан әйелдердің үлесі ерлер үлесінен 1,5% - ға артық. Ұқсас жағдай басқа елдерде де байқалады.

Қазақстандық мұғалімдер арасында кәсіби дамудың кең таралған түрлері әріптестердің сабақтарына қатысу және коучинг (мұғалімдердің 94%), курстарға/семинарларға қатысу (89%), кәсіби даму бойынша мұғалімдер қауымдастығына қатысу (78%), кәсіби әдебиетті оқу (77%) болып табылады. ЭЫДҰ-да курстар/семинарлар (76%), кәсіби әдебиеттерді оқу (72%), білім беру конференцияларына қатысу (49%) атап өтілді.

Қазақстандық Директорлар арасында кәсіби дамудың ең танымал түрлері әріптестерді байқау және/немесе өзін-өзі бақылау және коучинг (97%), оқыту пәні бойынша курстар/семинарлар (93%), кәсіби әдебиетті оқу (92%), күндізгі

курстар/семинарлар (84%), Директорлар қоғамдастығына қатысу (84%), білім беру конференциялары (81%), көшбасшылық жөніндегі курстар/семинарлар (75%), онлайн-курстар/семинарлар (69%) болып табылды.

Мұғалімдер курстарда нені оқиды және кәсіби дамудың қандай бағдарламаларына мұқтаж?

Қазақстан мұғалімдері үшін TALIS сауалнамасында ұсынылған кәсіби дамудың ең қажетті бағыттары оқыту үшін АКТ-дағдыларын дамыту (30%), оқушыларды бағалау әдістері (31%) және оқушыларды критериалды бағалау (28%) болды. Олар сондай-ақ жаңартылған оқу бағдарламалары мен оқулықтарға (37%), оқушыларды бағалау әдістеріне (30%), пән бойынша білімін арттыруға (22%) және өз пәнін оқыту әдістеріне (22%) жоғары қажеттілікті сезінеді.

Қазақстандық директорлардың үштен бірінен сәл астамы (35%) мұғалімдер арасындағы ынтымақтастықты дамыту бойынша оқытуды қажет етеді. Сондай-ақ білім беру саласындағы жаңалықтармен танысу (40%) және жаңартылған оқу бағдарламалары мен оқулықтарды білу (39%), оқушыларды критериалды бағалау (33%), кадр ресурстарын басқару (32%) сияқты салалар бойынша қажеттіліктің жоғары деңгейі байқалады.

Мұғалімдер кәсіби даму шараларының тиімділігін қалай бағалады?

Қазақстан мұғалімдерінің 86%-ы (ЭЫДҰ-82%) кәсіби даму іс-шараларына қатысқаннан кейін олардың педагогикалық практикасында оң әсерін сезінді.

Қазақстанда кәсіби даму бағдарламаларына қатысқан мұғалімдердің тиімді тәжірибелерді енгізуінің жоғары деңгейі байқалады.

Сыныпты басқару курстарында оқыған мұғалімдер оқытудың осы түріне қатыспаған мұғалімдерге қарағанда өзін-өзі жетілдірудің жоғары деңгейлері туралы көбірек біледі.

Мұғалімдердің кәсіби дамуына қандай кедергілер кедергі келтіреді?

Кәсіби даму іс-шараларына қатысуға кедергі келтіретін тосқауылдарға отбасылық міндеттемелерді орындауға байланысты уақыттың жетіспеуі (39%), кәсіби дамудың жоғары құны (34%), басшылық тарапынан жеткілікті қолдаудың болмауы (33%) және икемсіз жұмыс кестесі (33%) жатады. Мұғалімдердің 19% - ы олар үшін қолайлы курстар жоқ деп санайды, мұғалімдердің 15% - ы курстардан өтуге ынталандырмайды.

Жас мұғалімдер кәсіби дамуда жиі кедергілерге тап болады. 30 жасқа дейінгі мұғалімдердің 25%-ы олардың кәсіби дамуына алғышарттардың (біліктілік, тәжірибе, жұмыс өтілі) болмауы кедергі келтіреді деп жауап берді.

Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыс істейтін мұғалімдер кәсіби даму үшін кедергілерге жиі тап болады. Нәтижелер көрсеткендей, сыныптағы үлгерімі төмен оқушылардың үлесі неғұрлым жоғары болса, кедергілерге тап болған мұғалімдердің үлесі соғұрлым жоғары болады.

Мұғалімдер кәсіби даму жолында қандай қолдау алады?

Қазақстандық мұғалімдер көбінесе оқытушылық қызметтен босату (69%); кәсіби даму бойынша іс-шаралар үшін қажетті материалдарды ұсыну (50%); жұмыстан тыс уақытта кәсіби дамуға материалдық емес қолдау (мысалы, оқу жүктемесін қысқарту, оқыту бойынша демалыс беру және т.б.) (31%) сияқты қолдау түрлерін алды. Көбінесе жұмыстан тыс уақытта кәсіби даму үшін ақшалай үстемеақы (8%) және жалақыны көтеру (13%) айтылды.

Ауылдық жерлерде жұмыс істейтін мұғалімдер қалалық мұғалімдерге қарағанда қолдау туралы көбірек хабарлады. Мемлекеттік мектеп мұғалімдері жеке мектептердегі әріптестеріне қарағанда көбірек қолдау алады.

Ұсынымдар

1) Педагогтің кәсіби құзыреттілігінің тапшылығын, мектеп контингентінің ерекшеліктері мен кедергілерін ескере отырып, оның сұраныстары мен мүдделері негізінде курстардан өту мүмкіндіктерін жасау қажет. Кәсіби даму бағдарламаларының педагог үшін де, мектептің педагогикалық ұжымы алдына қойған педагогикалық міндеттерді шешу үшін

де өзекті болғаны маңызды. Тиімді кәсіби дамуды ұйымдастырудың бір тәсілі-кәсіби дамудың жеке жоспарын құру. Мұғалім осындай жоспарды тәлімгер мұғалімдермен және мектеп әкімшілігімен бірлесіп жасай алады. Бұл ретте ұзақ мерзімді перспективада талап етілетін кәсіби даму салаларын ұлттық деңгейде дамыту өте маңызды.

2) Тиімді кәсіби даму оқыту, практика, кері байланыс және курстан кейінгі қолдауды қоса алғанда үздіксіз болуы тиіс.

3) Кәсіби даму бағдарламаларының мазмұны мұғалімді мұғалім жұмысының нақты мәнмәтініне ұқсас оқу қызметіне барынша тартуға тиіс. Сондай-ақ, бағдарламалар кәсіби мұғалімдер қауымдастығын дамытуға ықпал етуі керек (Schleicher, 2011).

4) Мұғалімнің өзіндік тиімділігін бағалауға әріптестермен әріптестік және мектептердегі кәсіби қоғамдастықтардағы өзара іс-қимыл оң әсер етеді. Мұғалімдердің ынтымақтастығының бұл түрін өңірлік білім беру жүйесі деңгейінде кеңейту орынды болады.

5) Жас мұғалімдер кәсіби даму жүйесіне аз тартылатындықтан, тәлімгерлер олар үшін кәсіби дамудың жолсерігі болуы тиіс.

6) Нәтижелер көрсеткендей, оқушылардың неғұрлым күрделі контингентімен жұмыс істейтін мұғалімдердің кәсіптік даярлық деңгейі неғұрлым қолайлы жағдайлары бар мектептерде жұмыс істейтін әріптестеріне қарағанда төмен. Олар сондай-ақ қосымша кәсіптік білім алу жолында көбірек кедергілерді бастан кешуде. Мұндай мектептерді анықтау мен мақсатты қолдау көрсету кәсіби даму жүйесі алдындағы басым міндет болуға тиіс.

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ

Часто или всегда

ПК

75% казахстанских учителей просят учащихся найти свои пути решения сложных задач

61% учителей используют задания, в которых отсутствует очевидный способ решения

79% учителей организуют групповую работу

ПК

79% Используют задачи по развитию критического мышления

ОЭСР

58%

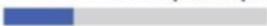

ПК

66% позволяют учащимся использовать ИКТ для подготовки проектов или работы в классе

34% используют проекты, на выполнение которых требуется значительное время

ОЭСР

45%

34%

50%

ОЭСР

53%

29%

Часто или всегда

ПК

ОЭСР

43% учителей налаживают дисциплину в классе

65%

75% подводят итог пройденного материала

74%

91% ставят цели перед началом урока

81%

92% объясняют, как новая и старая темы связаны между собой

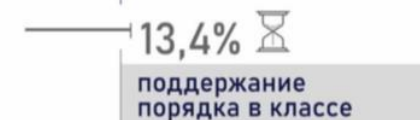
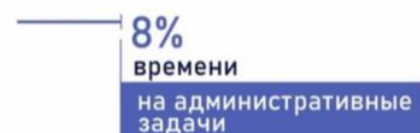
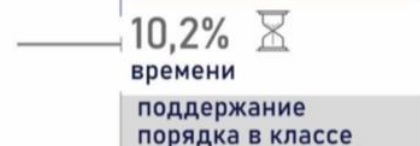

84%

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Урок

Методы оценивания

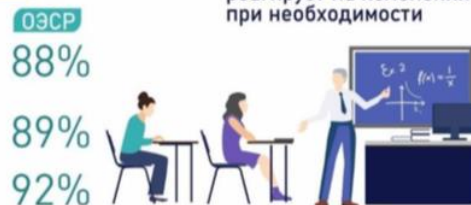
- ПК**
- 87%** учителей считают, что наблюдают за учащимися, чтобы незамедлительно прокомментировать выполнение задания
 - 51%** используют собственную систему оценивания
 - 62%** оставляют письменный отзыв о работе учащегося в дополнение к оценке
 - 74%** дают возможность учащимся оценить свой прогресс в обучении

- ОЭСР**
- Открытость к инновациям**
- ПК**
- 85%** учителей считают, что коллеги открыты к инновациям
 - 98%** директоров согласны, что школа быстро реагирует на изменения при необходимости

Уверенность учителей в своей эффективности

- ПК**
- 90%** учителей считают, что могут подготовить хорошие вопросы для учащихся
 - 89%** управлять дисциплиной в классе
 - 88%** объяснить материал альтернативным способом

- ОЭСР**
- 74%** учителей считают, что коллеги открыты к инновациям
 - 88%** директоров согласны, что школа быстро реагирует на изменения при необходимости

Мұғалімдер оқытудың қандай әдістерін қолданады?

Қолданыстағы зерттеулер білім беру жүйесінің жетістігін анықтайтын маңызды фактор-бұл мұғалімдердің сапасы, атап айтқанда мұғалімнің өз тәжірибесінде қолданатын оқыту әдістері (OECD, 2005; Hattie, 2009; OECD, 2018[1]). Мұғалімдердің педагогикалық практикасын зерттеу және олардың сенімдерін, оларды қолдану туралы көзқарастарын түсіну мектептердегі білім беру процесін жақсарту үшін үлкен маңызға ие.

Осы мақсатта зерттеу барысында мұғалімдерге негізгі мектептің бір сыныбының мысалында қазіргі дидактикада ең тиімді педагогикалық тәжірибені қолдану жиілігі туралы сұрақтар ұсынылды, олардың сабақтары әр сейсенбі сайын сағат 11:00-ден кейін өтеді (немесе сәрсенбіде сейсенбі күні сабақ болмаған жағдайда). Әрі қарай бөлімде Бұл сынып "мақсатты сынып" деп белгіленеді.

TALIS сауалнамасында ұсынылған он алты педагогикалық тәжірибе төрт топқа бөлінді (стратегиялар):

- 1) жетілдірілген тапсырмаларды қолдану тәжірибесі (жетілдірілген әрекеттер);
- 2) оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту практикасы (cognitive activation);
- 3) нақты мақсаттар қою және рефлексия жүргізу бойынша практика (clarity of instruction);
- 4) сыныпты басқару практикасы (classroom management).

Қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдеріндегі әріптестерімен салыстырғанда бірінші топтың тәжірибелерін қолдануды жиі атап өтеді (сурет. 5.1). Қазақстандық мұғалімдердің 66% – ы оқушыларға АКТ-ны жобаларды дайындау немесе сыныпта жұмыс істеу үшін пайдалануға мүмкіндік беретінін хабарлады (ЭЫДҰ-да-53%). Төрт топтың барлық практикалары арасында Қазақстан мұғалімдері (34%) және ЭЫДҰ мұғалімдері (29%) жобалық оқытуды пайдаланады.

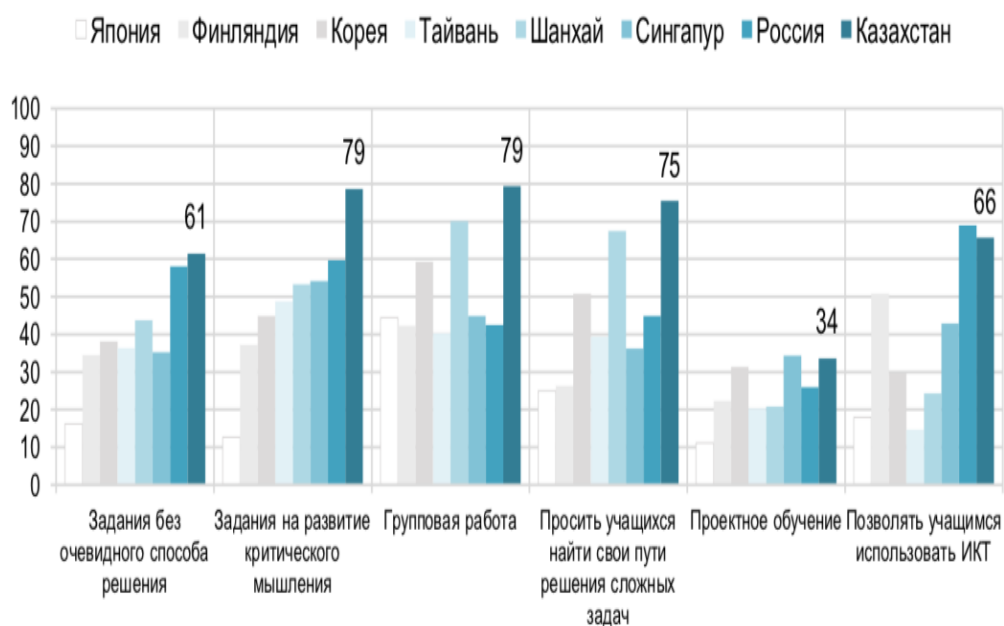
Ең үлкен айырмашылықтар педагогикалық практиканың екінші тобында анықталды. Атап айтқанда, қазақстандық мұғалімдердің 75% – ы оқушылардан күрделі міндеттерді шешудің өз жолдарын табуды "жиі" немесе "әрдайым" сұрайды, ал ЭЫДҰ-да-тек 45%. Іс жүзінде екі есе көп қазақстандық мұғалімдер (61%) ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда (34%) шешудің айқын тәсілі жоқ тапсырмаларды "жиі" немесе "әрдайым" пайдаланады. Мұғалімдер сондай – ақ сабақта оқушылар (1) шағын топтарда (Қазақстан – 79%, ЭЫДҰ – 50%) және (2) олардан сыни ойлауды талап ететін міндеттермен (Қазақстан – 79%, ЭЫДҰ-58%) жұмыс істейтінін жиі атап өтеді. PISA жетекші елдерінде оқушылардың сыни ойлауын дамыту бойынша тапсырмаларды "жиі" және "әрқашан" пайдаланатынын атап өткен мұғалімдердің үлесі шамамен 50% - ға жетеді. Жапония (13%), Финляндия (37%) және Корея (45%) мұғалімдері бұл туралы сирек айтады (5.2-сурет).

Рисунок 5.1. Доля учителей, сообщивших об использовании «часто» или «всегда» эффективных педагогических практик (%)

Источник: Адаптировано из данных рисунка I.2.1 в OECD, 2019^[4]

Рисунок 5.2. Доля учителей в странах-участницах, сообщивших об использовании «часто» или «всегда» эффективных педагогических практик (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.1 в OECD, 2019^[4]

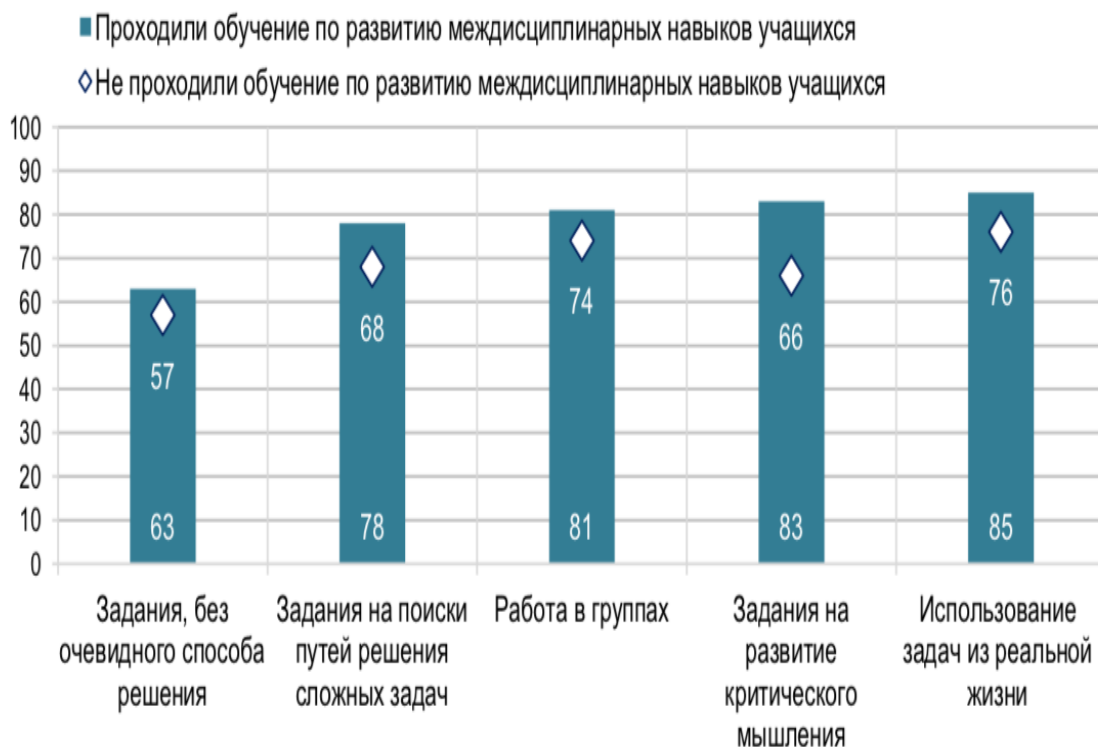
Үшінші топтың практикасын пайдалану бойынша Қазақстандағы мұғалімдердің үлесі ЭЫДҰ-ның орташа көрсеткіштерінен асып түседі, атап айтқанда, бұл сабақ басталар алдында мақсаттар қою (Қазақстан – 91%, ЭЫДҰ – 81%), жаңа және өткен сабақ материалы арасындағы өзара байланысты түсіндіру (Қазақстан – 92%, ЭЫДҰ – 84%), өмірден алынған нақты мысалдарға негізделген міндеттерді пайдалану (Қазақстан – 82%, ЭЫДҰ – 74%) (сурет.5.1).

Өз кезегінде, сыныпты басқару практикасына қатысты (4-топ) қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда оларға жүгінбейді. Бұл нәтижелер қазақстандық мектептерде тәртіпті үнемі бұзатын балалар жоқ екенін атап өткен мектеп директорларының жауаптарына сәйкес келеді (кесте. 1.11). Дегенмен, Қазақстандағы мұғалімдердің жартысына жуығы (43%) оқушылардан сыныптағы тәртіпті бұзбауды сұрауға келеді (ЭЫДҰ –

65%). Жұмыс өтілін ескере отырып, талдау жүргізу кезінде 5 жылға дейінгі тәжірибесі бар мұғалімдер (49%) тәжірибелі мұғалімдерге қарағанда сабақта тәрбиелік шараларға көбірек жүгінетіні анықталды (40%).

Пәнаралық дағдыларды дамыту бойынша оқытудан өткен мұғалімдер осы тиімді педагогикалық практиканы қолдану туралы жиі хабарлайды (сурет. 5.3). Мұғалімдер осы бағыт бойынша қосымша дайындықтан кейін сын тұрғысынан ойлауды дамытуға арналған тапсырмаларды (66% - ға қарсы 83%), анық шешу тәсілдерінсіз тапсырмаларды (57% - ға қарсы 63%), топтық тапсырмаларды (74% - ға қарсы 81%), оларды шешу жолдарын өз бетінше таңдауға арналған күрделі тапсырмаларды (68% - ға қарсы 78%), сондай-ақ оқытудан өтпеген әріптестеріне қарағанда өмірден алынған нақты мысалдарға негізделген тапсырмаларды (76% - ға қарсы 85%) Сонымен қатар, кәсіби даму аясында АКТ-да өз дағдыларын дамытқан мұғалімдер (68%) студенттерге АКТ-ны оқытылмаған мұғалімдерге (45%) қарағанда жиі қолдануға мүмкіндік береді.

Рисунок 5.3. Доля учителей, сообщивших об использовании «часто» или «всегда» эффективных педагогических практик в зависимости от прохождения курсов (%)

Источник: Анализ международной базы данных TALIS-2018

Мұғалімдер бағалаудың қандай түрлерін қолданады?

Жоғарыда аталған төрт оқыту стратегиясын қолданумен қатар, мұғалімдер студенттерге кері байланысты формативті және жиынтық бағалау түрінде ұсынуы керек (Гатти & Тимперли, 2007; Кириакидтер және Кремерлер, 2008; Шеренс, 2016; OECD-де келтірілген, 2019[4]). Қалыптастырушы бағалау оқыту процесінде кері байланыс пен түсініктемелер беруден тұрады. Жиынтық бағалау, әдетте, оқу нәтижелері туралы Кері байланыс беру үшін оқудан кейін пайда болады. Зерттеулер көрсеткендей, тиімді оқыту конструктивті кері байланысты қамтамасыз етуді қамтуы керек және кері байланыстың бұл түрі оқуға оң әсер етеді (Muijs & Reynolds, 2001; OECD-де келтірілген, 2019[4]). TALIS-2018 сауалнамасында мұғалімдерге бағалаудың осы түрлерін мақсатты сыныпта қолдану жиілігі туралы сұрақ қойылды.

Жалпы, TALIS екі циклының салыстырмалы талдауы соңғы бес жылда бағалаудың әртүрлі түрлерін қолдану туралы хабарлаған мұғалімдердің үлесі артқанын анықтады. Атап айтқанда, 32 елдің 19-ында мұғалімдер оқушының жұмысына жазбаша шолуды бағалауға қосымша қолдана бастады (сурет. I.2.4, OECD, 2019[4]).

Қазақстандық мұғалімдер бағалаудың әртүрлі нысандарын ЭЫДҰ елдері мен PISA көшбасшы елдерінің әріптестері сияқты шамамен бірдей дәрежеде қолданатыны анықталды (сурет. 5.4). Қазақстанда және TALIS-ке қатысушы басқа да көптеген елдерде оқушылардың білімін бағалаудың ең танымал түрі тез арада түсініктеме беру үшін тапсырманың орындалуын бақылау болып табылады: бағалаудың бұл түрін Қазақстан мұғалімдерінің 87% - ы және ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдерінің 79% - ы жиі немесе әрқашан қолданады. Басқа елдер мен аумақтарда мұғалімдердің ұқсас үлесі 41% - дан 83% - ға дейін өзгереді.

Рисунок 5.4. Доля учителей, сообщивших об использовании «часто» или «всегда» различных видов оценивания учащихся (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.6 в OECD, 2019^[4]

Қазақстандық педагогтердің көпшілігі (74%) оқушыларға өз жұмысын бағалауға мүмкіндік береді, бұл басқа қатысушы елдер мен ЭЫДҰ (41%) орташа көрсеткіштерінен біршама ерекшеленеді. Қазақстандық мұғалімдердің жартысынан астамы (62%) бағалауды жазбаша пікірмен толықтырады, бұл өз кезегінде ЭЫДҰ елдерінің орташа көрсеткішімен (58%) салыстырылады. Қазақстандық мектептерде бағалаудың авторлық жүйесі аз қолданылады (51%), ал ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдері арасында (77%), мысалы, Финляндия (86%) және Сингапурде (71%) өзіндік бағалау жүйесі жиі қолданылады.

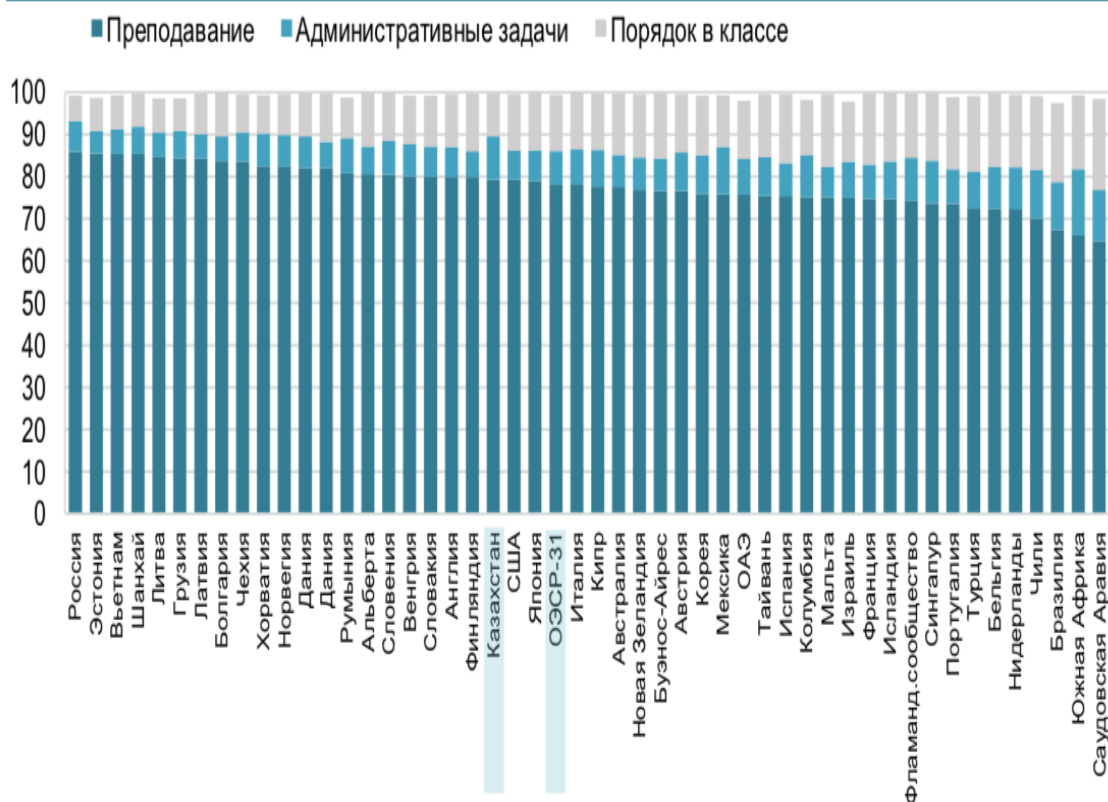
Сабақ уақыты қалай жұмсалады?

Сондай-ақ, мұғалімдерден мақсатты сыныпта (1) Нақты оқытуға, (2) әкімшілік міндеттерге, мысалы, сабаққа қатысуды есепке алуға, материалдарды

таратуға және т.б., (3) сыныптағы тәртіпті қолдауға қанша уақыт жұмсалатындығы сұралды.

Талдау көрсеткендей, мұғалімдер сабақ уақытының орташа есеппен 79,3% (немесе 40 минуттық сабақтың 31 минутын) жұмсайды, бұл ЭЫДҰ елдерінің көрсеткішімен (78,1%) салыстырылады. Алайда сабақтың салыстырмалы түрде көп уақыты әкімшілік міндеттерге жұмсалады (Қазақстан – 10,2% немесе 4 минут, ЭЫДҰ – 8%), Бірақ бұл ретте сыныпта тәртіпті сақтауға аз (Қазақстан – 10,2% немесе 4 минут, ЭЫДҰ – 13,4%) (сурет. 5.5).

Рисунок 5.5. Использование времени урока по трем задачам (%)

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.10 в OECD, 2019^[4]

Сингапур (уақыттың 16,1%), Корея (14,2%), Финляндия (13,6%) сияқты елдердегі мұғалімдер орта есеппен сыныптағы тәртіпті сақтауға қазақстандық мұғалімдерге қарағанда көбірек уақыт жұмсайды. Айта кету керек, бұл елдерде сыныптағы оқушылардың орташа саны басқа елдерге қарағанда жоғары. Сонымен қатар, сабақ уақытының 85%-дан астамын нақты оқытуға Эстония (86%), Ресей (86%), Шанхай (Қытай) (85%) және Вьетнам (85%) мұғалімдері бөле алады. Бразилия, Чили, Сауд Арабиясы және Оңтүстік Африкада оқытуға ең аз уақыт бөлінеді. Бұл елдерде көрсеткіштер 65% - дан 70% - ға дейін.

Оқу уақытының жоғалуы тәртіпті сақтауға және әкімшілік тапсырмаларды орындауға жұмсалатын сыныптағы уақыттың ұлғаюымен тікелей байланысты (OECD, 2019[4]).

Сыныпта нақты оқытуға уақыт бөлуге бірнеше факторлар әсер етеді. Мұғалімнің жасы неғұрлым жоғары болса, мұғалімнің жынысына қарамастан нақты оқытуға көбірек уақыт бөлінетіні анықталды. 50 жастан асқан мұғалімдер сабақ уақытының 84% (40 минуттық сабақтың 34 минуты), ал 30 жасқа дейінгі мұғалім-75% (сабақтың 30 минуты) сабақ береді (кесте. I.2.13, OECD, 2019[4]). Толық мөлшерлемен жұмыс істейтін мұғалімдердің сабақ беруге кететін уақыты толық емес мөлшерлемен жұмыс істейтін мұғалімдерге қарағанда жоғары (кесте). I.2.15, OECD, 2019[4]). Қазақстандық мектепте сынып мөлшері, дарынды оқушылар мен әлеуметтік осал отбасылардан шыққан балалардың үлесі сабақ уақытын пайдалануға әсер етпейді. Алайда, академиялық үлгерімі төмен оқушылар үлесінің және ООР бар оқушылар үлесінің артуы оның төмендеуіне әкеледі (кесте. I.2.16, OECD, 2019[4]).

Сыныпта тәртіпті сақтауға кететін уақытқа академиялық үлгерімі төмен оқушылар саны әсер етеді. Сыныпта мұндай оқушылар неғұрлым көп болса, мұғалім сыныпта тәртіпті сақтауға көп уақыт жұмсайды. Сирек қолдауға пәннің оқытындардың әрдайым ойлары бұзылуы тәжірибелі мұғалімдер. Айта кету керек, бұл ішінара егде жастағы мұғалімдер әкімшілік тапсырмаларды орындау

немесе тәртіпті сақтау уақытын қысқартатын тиімді тәжірибелерді қолдануға бейім.

Мемлекеттік және жеке мектептер арасында статистикалық маңызды айырмашылықтар бар. ЭЫДҰ елдері, сондай-ақ Қазақстан бойынша жеке мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдер мемлекеттік мектептердегі әріптестеріне қарағанда нақты оқытуға едәуір көп уақыт жұмсайды. Жеке мектептердегі қазақстандық мұғалімдер мемлекеттік мектеп мұғалімдеріне қарағанда орта есеппен 2 минутқа көп сабақ береді. Шағын айырмашылық мектептің орналасқан жеріне байланысты да байқалады. Ауылдық жерлердегі сабақтағы қалалық мектеппен салыстырғанда оқытуға 1 минутқа аз жұмсалады (кесте. I.2.14, OECD, 2019[4]).

Айта кету керек, соңғы 5-10 жыл ішінде сабақта сабақ беруге кететін уақыт TALIS зерттеуінің үш циклі үшін қол жетімді мәліметтермен шамамен 20 елдің 12-іне азайды. 2013 жылдан бастап бұл уақыттың едәуір қысқаруы Жаңа Зеландияда байқалады (сабақ уақытының 4%).

Мұғалімдер өздерінің тиімділігіне қаншалықты сенімді?

Қазақстан, жалпы алғанда, мұғалімдер өз қабілеттеріне жоғары сенімділік дәрежесін көрсететін елдердің қатарында. Қазақстандық мұғалімдердің көбі оқушылар үшін жақсы сұрақтар дайындауға (мұғалімдердің 90%), оқушыларды сыныпта ережелерді сақтауға ұйымдастыруға (89%), жаңа материалды баламалы тәсілмен түсіндіруге (88%) және бағалаудың әртүрлі түрлерін пайдалануға (88%) сенімді. ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдерімен салыстырғанда қазақстандық мұғалімдер арасында Цифрлық технологиялар арқылы оқушылардың оқуын қолдауға өз қабілеттеріне сенімді (ЭЫДҰ – 67%, Қазақстан – 82%) және қызығушылығы төмен оқушыларды ынталандыру (81% қарсы 68%) әлдеқайда көп. Алайда Қазақстанда ЭЫДҰ-ның көрсеткіштері мынадай педагогикалық міндеттер бойынша орташа деңгейден төмен: оқушылардың оқуда табысқа жете алатынына сенуін қамтамасыз ету (Қазақстан

– 73%, ЭЫДҰ-86%), сыныптағы деструктивті мінез-құлықты бақылау (85% - ға қарсы 76%), оқушылардың мінез-құлқына қатысты өз үміттерін тұжырымдау (91% - ға қарсы 81%) (сурет. 5.6).

Рисунок 5.6. Доля учителей, сообщивших об уверенности в своих способностях выполнять определенные педагогические задачи (%)

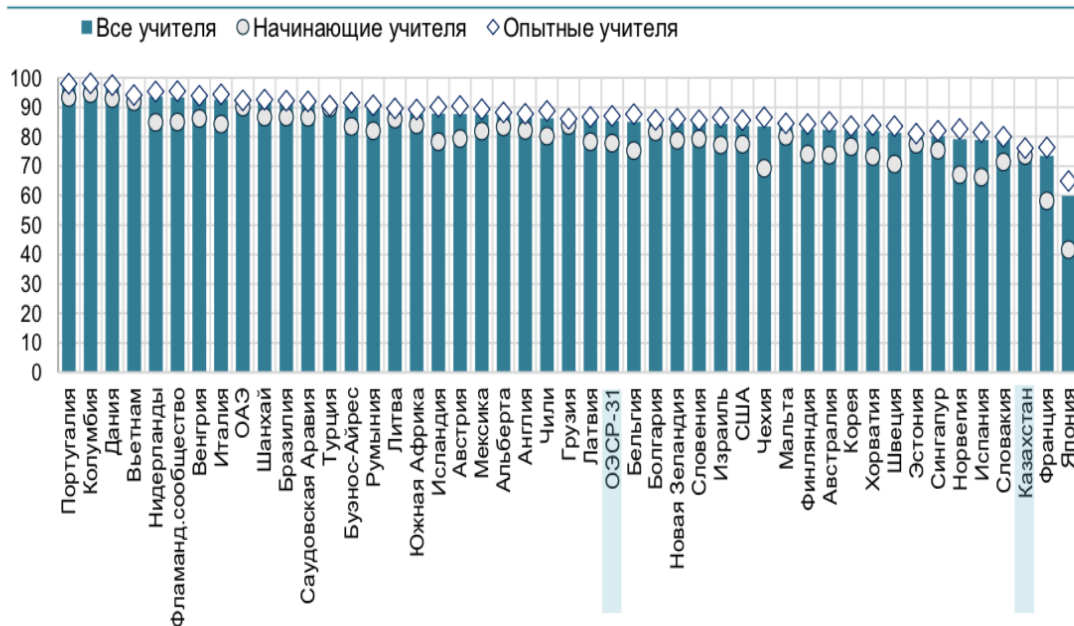
Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.20 в OECD, 2019^[4]

Жалпы алғанда, TALIS-ке қатысушы елдердің мұғалімдері оқыту үшін цифрлық технологияларды пайдалануға сенімсіз (орта есеппен мұғалімдердің тек 67% - ы). Тек үш елде ғана мұғалімдердің 80%-дан астамы оқушыларды цифрлық технологиялар (БАӘ, Дания және Қазақстан) арқылы оқыта алатындығын атап өтті (кесте. I.2.20, OECD, 2019[4]). Бұл ретте оқыту үшін АКТ саласындағы кәсіби даму басты талап етілетін курс болып табылады: қазақстандық мұғалімдердің 30% - ы осындай оқытуды қажет етеді деп жауап берді (сурет. 4.8). Цифрлық технологиялар, әдетте, қарқынды дамып келе жатқандықтан, мұғалімдер заманауи үрдістерге сәйкес болу үшін өз білімдері мен дағдыларын үнемі жаңартып отыру қажеттілігін сезіне алады.

Қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдеріндегі әріптестерімен салыстырғанда оқушыларға оқуда табысқа жете алатынына сенуіне аз дәрежеде сенімді. Кейбір мұғалімдер (24%) өз қабілеттеріне күмән келтіреді, ал мұғалімдердің 4% - ы бұл мүмкін емес екенін мойындады. Аталған көрсеткіштері бар қазақстандық мұғалімдер Франция және Жапониямен қатар оқушыларды оқу жетістіктеріне ынталандыру қабілеті бойынша ең аз сенімді мұғалімдер тобына кіреді.

Алдыңғы бөлімде Қазақстанда мұғалімдерге ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда (тиісінше 43% және 65%) сыныптағы пәнмен жұмыс істеу бойынша әдістерге жүгіну сирек кездесетіні атап өтілді. Алайда, Қазақстанда сыныптағы деструктивті мінез-құлықты бақылай алатынына сенімді мұғалімдердің үлесі басқа зерттеу елдерінің арасында ең аз. Әрбір бесінші мұғалім сыныптағы мінез-құлықты жақсы басқара алатындығына сенімді емес (22%), ал 2% - ы бұл мүмкін емес деп санайды (сурет. 5.7).

Рисунок 5.7. Доля учителей, отметивших способность «хорошо» или «очень хорошо» контролировать деструктивное поведение в классе (%)

Источник: Рисунок I.2.8. в OECD, 2019[4]

Көптеген елдерде мұғалімдер оқуға деген қызығушылығының төмендігін көрсететін оқушыларды ынталандыру қабілетіне деген сенімділіктің төмен деңгейін көрсетеді. ЭЫДҰ елдеріндегі мұғалімдердің тек 68%-ы осындай оқушыларды ынталандыра алатынын хабарлайды (Қазақстанға олардың үлесі жоғары - 81%). Жапония мен Норвегия мұғалімдері өз қабілеттеріне ең аз сенімді: мұғалімдердің тек 30%-ы үлгерімі төмен оқушылардың оқуға деген қызығушылығын сенімді түрде ынталандыра алатындығын атап өтті (кесте. I.2.20, OECD, 2019[4]). Жапония мұғалімдері-оқушылар көптеген халықаралық тесттер (PISA, TIMSS) бойынша жоғары көрсеткіштерге қол жеткізетін, сауалнамада ұсынылған барлық тармақтар бойынша өздерінің тиімділігін өте төмен бағалайтын елдер.

Қазақстандағы және көптеген қатысушы елдердегі тәжірибелі мұғалімдер өздерінің тәжірибесі аз әріптестеріне (5 жылға дейінгі еңбек өтілі) қарағанда өздерін сенімді сезінеді (кесте. 5.1). Жұмыс тәжірибесімен мұғалімнің оқытудың әртүрлі әдістерін (айырмашылық – 6,2%) және бағалауды (5,5%) пайдалануға деген сенімі артады. 5 жылдан аз және одан да көп тәжірибесі бар

мұғалімдер оқушылардың оқуын сандық технологиялар арқылы қолдай алатындығына және оқушылардың оқуды бағалауына ықпал ете алатындығына сенімді.

Таблица 5.1. Доля учителей РК, уверенных в педагогических способностях в зависимости от стажа работы (%)

	Учителя со стажем 5 лет или менее	Учителя со стажем более 5 лет	Разница
	а	б	б-а
Подготавливать хорошие вопросы для учащихся	88,1	90,8	2,7*
Сделать так, чтобы учащиеся соблюдали правила, установленные в классе	86	90	4,0*
Использовать различные методы/стратегии оценивания	83,4	88,9	5,5*
Объяснить новый (затруднительный) материал альтернативным способом	85,6	89,2	3,6*
Способствовать тому, чтобы учащиеся ценили обучение/образование	84,1	85,4	1,3
Способствовать развитию критического мышления у учащихся	82	86	4,0*
Использовать разные методы/стратегии преподавания	79,9	86,2	6,2*
Успокоить ученика, который плохо ведет себя или шумит	80,8	84,7	3,9*
Поддерживать обучение учащихся посредством цифровых технологий	80,9	82,2	1,3
Мотивировать учащихся с низкой заинтересованностью в обучении	79,4	81,2	1,8
Сформулировать свои ожидания относительно поведения учащихся	78,9	82,1	3,2
Контролировать деструктивное поведение в классе	73,6	76,1	2,5
Сделать так, чтобы учащиеся поверили в то, что они могут преуспевать в учебе	70,3	73,3	3,0

Примечание: * Разница статистически значима при уровне достоверности 95%

Источник: Адаптировано из данных таблицы I.2.20 в OECD, 2019^[4]

Деңгейлік курстардан өткенін (үшінші, екінші, бірінші) атап өткен мұғалімдер осындай курстарға қатыспаған мұғалімдерге қарағанда, жоғарыда айтылған көптеген дағдылар бойынша өзіндік тиімділіктің неғұрлым жоғары деңгейін көрсетті. Ұлттық дерекқорды талдау көрсеткендей, үшінші (базалық) және бірінші (озық) деңгейлерден өткен мұғалімдер келесі дағдылар бойынша жоғары сенімділік туралы хабарлауға бейім: оқушыларға жақсы сұрақтар дайындау, сыныптағы деструктивті мінез-құлықты басқару, оқушылардың сыни

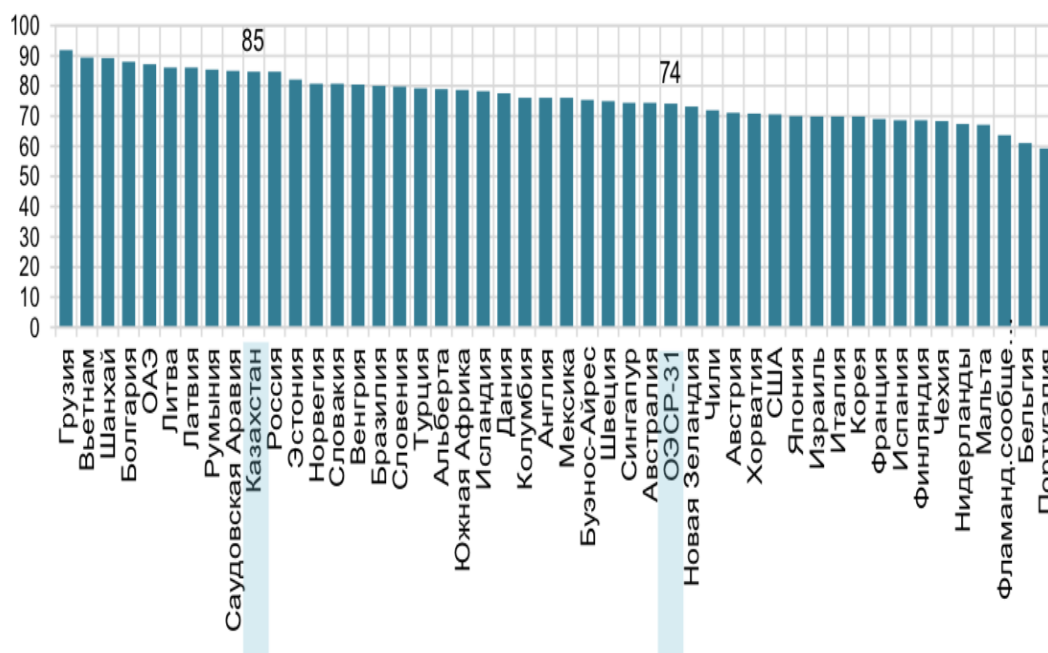
ойлауын дамыту және сандық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың оқуын қолдау. Бірінші деңгейден өткен мұғалімдер бағалаудың түрлі стратегиялары мен критериалды бағалау жүйесін пайдалану кезінде өзін сенімді сезінеді. Курс деңгейінің жоғарылауына байланысты тақырыпты балама түрде түсіндіріп, оқытудың әртүрлі әдістерін қолдана алатынына сенімді мұғалімдердің үлесі де артып келеді.

Педагогтер инновациялық қызметке қаншалықты ашық?

Қазақстандық мұғалімдер әріптестерінің инновацияларға деген ұмтылысын жоғары бағалайды: Қазақстандағы мұғалімдердің 90% - дан астамы мектептегі әріптестерінің көпшілігі "жаңа идеяларды қолдануда бір-біріне практикалық қолдау көрсетеді", "оқыту және оқыту саласында жаңа идеяларды дамытуға тырысады", "проблемаларды шешудің жаңа әдістерін іздейді" деген пікірмен келіседі немесе толық келіседі.

ЭЫДҰ елдерімен және PISA-дағы көшбасшы елдермен салыстырғанда қазақстандық мұғалімдер мектептегі әріптестерінің инновацияларға ашықтығына қатысты оптимистік пікірде. Осылайша, қазақстандық мұғалімдердің көпшілігі (85%) және TALIS қатысушы елдерінің орташа есеппен 60% - дан 80% - ға дейін мұғалімдерін есептеді (сурет. 5.8). Бұл ретте Қазақстанда және TALIS-ке қатысушы 35 елде 50 жастан асқан педагогтар (89%) 30 жасқа дейінгі педагогтарға (79%) қарағанда, олардың әріптестері өзгерістерге ашық екенін жиі айтады.

Рисунок 5.8. Доля учителей, считающих, что их коллеги открыты к изменениям (%)

Источник: Рисунок I.2.35 в OECD, 2019^[4]

Инновацияға ашықтық дәрежесі мұғалім жұмыс істейтін мектептің түріне байланысты өзгереді. Мектептер тұрғысынан жасалған талдау НЗМ (31%) және жеке мектеп (28%) мұғалімдері мемлекеттік мектеп мұғалімдеріне (24%) қарағанда, әріптестері оқыту мен оқыту саласында жаңа идеяларды дамытуға тырысады деген пікірмен жиі келісетіндігін көрсетті. Алайда, мемлекеттік мектеп мұғалімдері (30%) өздерінің әріптестері НЗМ (25%) және жеке мектеп (18%) мұғалімдерімен салыстырғанда жаңа идеяларды қолдануда бір-бірін қолдайтындығын жиі айтады.

Қазақстандық директорлар да өз мектебіндегі мұғалімдердің инновациялық әлеуетін жоғары бағалады. Олардың басым көпшілігі мектеп қажет болған жағдайда өзгерістерге тез жауап береді (98%), білім берудегі жаңа идеяларды дамытуға көмек қол жетімді (98%), ол жаңа идеяларды тез қабылдайды (95%) және жұмыс форматын өзгерту қажеттілігін тез түсінеді (89%). Өз мектебінің инновациялық әлеуетіне сенімді қазақстандық

директорлардың үлесі (95%) ЭЫДҰ елдері бойынша директорлардың орташа үлесінен (85%) және білім берудегі көшбасшы елдердің көбінен асады. Мысалы, мектеп жаңа идеяларды қабылдайды деп санайтын директорлардың үлесі Жапонияда – 70%, Финляндияда – 88%, Сингапурда – 93%, Ресейде-82% құрайды.

Сонымен қатар, әлеуметтік осал отбасылардан шыққан оқушылардың үлесі 30%-дан асатын Қазақстан мектептерінің директорлары, мұндай оқушылардың үлесі 10% - дан аз (94% - ға қарсы 100%) мектеп директорларына қарағанда, жаңа идеяларды тез қабылдайды деп жиі хабарлайды.

Қорытындылар

Бұл тарау мұғалімдердің оқытушылық қызметіне арналды. Зерттеу нәтижелерін талдау негізінде келесі тұжырымдар жасалады:

Мұғалімдер оқытудың қандай әдістерін қолданады?

Қазақстандық мұғалімдер ЭЫДҰ елдерінің педагогтеріне қарағанда тиімді әдістемелерді пайдалануды жиі атап өтеді.

Сабақ басталар алдында жиі немесе әрқашан мақсат қоятын қазақстандық мұғалімдер жаңа және ескі тақырыптардың бір-бірімен қалай байланысты екенін түсіндіреді, ЭЫДҰ елдеріндегі мұғалімдерге қарағанда өмірден алынған нақты мысалдарға негізделген міндеттерді көбірек пайдаланады.

Қазақстандық мұғалімдер жобалық әдістемені сирек пайдаланады.

Қазақстандық мұғалімдердің 3/4-тен астамы оқушылардан күрделі міндеттерді шешу жолдарын өз бетінше іздеуді және сыни тұрғыдан қарауды талап ететін тапсырмаларды пайдалануды жиі сұрайтынын хабарлады: қазақстандық мұғалімдердің үлесі ЭЫДҰ елдері мұғалімдерінің үлесінен 1,5 есе артық.

Пәнаралық дағдыларды дамыту бойынша оқытудан өткен мұғалімдер тиімді педагогикалық практикаларды қолдану туралы жиі хабарлайды.

Қазақстандық мұғалімдердің жұмыс пен оқытудың өнімді түрлерін пайдаланудағы жоғары оптимизмі жаңартылған білім беру мазмұнына аса көңіл

бөлу тұрғысынан әлеуметтік күтілетін жауаптарды ұсынумен байланысты болуы мүмкін.

Мұғалімдер бағалаудың қандай түрлерін қолданады?

Қазақстан мұғалімдері ЭЫДҰ елдерінің мұғалімдеріне қарағанда бағалаудың әртүрлі түрлерін қолдануды жиі атап өтеді.

Қазақстандық мұғалімдер арасында бағалаудың ең танымал түрлері тапсырмаларды орындау кезінде оқушыларды бақылау (87%), оқушылардың өз жұмыстарын өзін-өзі бағалауы (74%), бағалауға жазбаша пікір ұсыну (62%), өзіндік бағалау жүйесі (51%) болып табылады. ЭЫДҰ елдері бойынша орташа алғанда бағалаудың осы түрлерін пайдалану үлесі 41% және 83% арасында өзгеріп отырады.

Сабақ уақыты қалай жұмсалады?

Қазақстанда әдеттегі сабақ уақытының 79% – ы тікелей сабақ беруге, ал 10%-ы әкімшілік міндеттерге және сыныптағы тәртіпті сақтауға жұмсалады. Салыстыру үшін: ЭЫДҰ елдерінде әкімшілік міндеттерге уақыттың 8% – ы және сыныптағы тәртіпті сақтауға-13,4% - ы жұмсалады.

TALIS нәтижелері көрсеткендей, мұғалімнің жасы неғұрлым жоғары болса, нақты оқытуға көбірек уақыт жұмсалады.

Академиялық үлгерімі төмен оқушылар мен ЕҚҰ бар оқушылар саны көп сыныптарда оқытуға аз уақыт жұмсалады.

Толық емес ставкада жұмыс істейтін мұғалімдер толық уақытты жұмыс істейтіндерге қарағанда оқытуға аз уақыт жұмсайды.

Жеке мектептерде жұмыс істейтін мұғалімдер мемлекеттік мектептерге қарағанда сабақта нақты оқытуға көбірек уақыт жұмсайды. Нақты оқытуға кететін уақыттың үлесі қалалық мектепке қарағанда ауылдық мектепте де аз.

Мұғалімдер өздерінің тиімділігіне қаншалықты сенімді?

Еліміздің көптеген мұғалімдері оқушыларға жақсы сұрақтар дайындауға (90%), сыныптағы тәртіпті басқаруға (89%) және оқушыларда оны түсінуде қиындықтар туындаған жағдайда жаңа материал берудің баламалы тәсілін пайдалануға (88%) өз қабілеттеріне сенімді.

Қазақстандық мұғалімдердің төрттен бір бөлігі оқушыларды шабыттандыруға өз қабілеттеріне күмән келтіреді (олардың оқуда жетістікке жететініне сенуге көмектеседі), ал 1/5 – сыныптағы деструктивті мінез-құлықты бақылай алатынына сенімді емес.

Деңгейлік курстардан өткен мұғалімдер (үшінші, екінші, бірінші) осы оқытудан өтпеген мұғалімдерге қарағанда өзіндік тиімділіктің жоғары деңгейін көрсетті.

Педагогтар инновациялық қызметке қаншалықты ашық?

Қазақстандағы мұғалімдердің басым көпшілігі (84%) әріптестері өзгерістерге ашық деп санайды. Сонымен қатар, мұғалім неғұрлым үлкен болса, соғұрлым ол әріптестеріне деген сенімін жиі айтады.

Директорлардың басым көпшілігі мектеп өзгерістерге тез жауап береді (98%), білім берудегі жаңа идеяларды дамытуға көмек қол жетімді (98%), ол жаңа идеяларды тез қабылдайды (95%) және жұмыс форматын өзгерту қажеттілігін тез түсінеді (89%).

Қорытынды

Жоғары білікті мұғалімдерге деген өсіп келе жатқан қажеттілікті қанағаттандыру үшін елдер мұғалім мамандығын қаржылық және зияткерлік жағынан тартымды етуі керек.

Талдамалы есепте TALIS мұғалімдер корпусының халықаралық зерттеуі аясында қазақстандық педагогтардың нәтижелеріне жан-жақты талдау ұсынылды. Бұл ЭЫДҰ-ның осындай ауқымды зерттеуіндегі қазақстандық

мұғалімдердің алғашқы нәтижелері. Әрине, бұл зерттеу мұғалімнің дауысын елдегі білім беру саясатын қалыптастырудың рөліне жақындатуы керек.

Педагогтердің жауаптары тұрғылықты жеріне (қала/ауыл) және өңіріне, жынысына, жасына, жұмыс өтіліне және олар жұмыс істейтін мектептің түріне (НЗМ, мемлекеттік және жеке меншік) байланысты айтарлықтай ерекшеленеді. Тұрғылықты жердегі айырмашылықтар әсіресе жұмыс жүктемесі, еңбек жағдайларына қанағаттану және мамандықтың беделіне байланысты көрінеді. Қалалық мұғалімдер мамандыққа, жалақыға, қоғамдағы кәсіптің құндылығына қанағаттанудың төменгі деңгейін көрсетеді.

Жалпы алғанда, Қазақстан мұғалімдер корпусының қызметін табысты және жалпы халықаралық контекстке сай деп сипаттауға болады. Сонымен қатар, зерттеу бірқатар жүйелі және ағымдағы мәселелерді анықтады, оларға назар аудару керек. TALIS шеңберіндегі алынған деректер оқыту мен оқытудың тиімді жағдайларын жасау үшін ғылыми негізделген шешімдер қабылдауға ықпал етуі тиіс.

Қазақстандық мұғалімдер көптеген қиындықтар туралы хабарлайды, бірақ сонымен бірге олар өз кәсібін және өздері жұмыс істейтін мектепті жақсы көреді. Алынған нәтижелер мұғалімдерді табысты, бәсекеге қабілетті ұрпақты дайындау және оқыту үшін ең жақсы мүмкіндіктермен қамтамасыз ету үшін әлі көп нәрсе істеу керектігін көрсетті.

Еңбек жағдайлары мен педагог кәсібінің беделі туралы мәселелер ең өзекті болып қала береді. Педагог мәртебесінің төмендігі, мамандықты беделді мамандықтардың біріне айналдырған, мықты және дәлелді педагогикалық құрам қалыптастырған елдерде оқушылар білімді бағалаудың халықаралық зерттеулерінде ең жоғары нәтижелерді көрсетті. Мұны мұғалімнің мәртебесі туралы жаһандық индекс (2018) зерттеу растайды, оған сәйкес елдегі педагогтың жоғары мәртебесі мен оның PISA нәтижелері арасында оң байланыс бар. Мұғалімдер оқушылардың үлгеріміне әсер ететін ең маңызды фактор болып табылады (OECD, 2018[2]).

Мұғалім мамандығына ең жақсы үміткерлерді тартудың бір тәсілі - жалақыны көтеру. Алайда, зерттеулер жақсы оқытушылық кандидаттарды тарту және оларды ұстап қалу тек жалақыны көтеру туралы ғана емес екенін дәлелдейді (OECD, 2018[2]). Бұл, сонымен қатар, мамандыққа кіргенге дейін және одан кейін оқыту сапасын және одан әрі өсу үшін қолайлы жағдайларды қолдауды қамтиды. Тек осындай жағдайларда ғана жоғары білікті және ынталы мұғалімдердің өсіп келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыру міндетіне қол жеткізуге болады.

Дегенмен, қазақстандық мұғалімдердің пікірінше, жалақы мөлшерін арттыру Қазақстандық білім беру жүйесінің бірінші кезектегі міндеті болып табылады. Олар Жапониядан кейінгі 48 ел мен әлемнің ең көп жұмыс істейтін мұғалімдері болса да, мұғалімдердің көпшілігі көбірек қызметкерлерді жалдау арқылы әкімшілік жүктемені азайтуды емес, ең басты міндет ретінде жалақыны көтеруді бөледі. Одан кейін жоғары сапалы курстарды ұсыну және ғимараттар мен құрылыстарды жақсарту және төртінші орында көбірек қызметкерлерді жалдау арқылы әкімшілік жүктемені азайту.

Мамандыққа талантты және ынталы адамдарды тарту, сондай-ақ оларға қажетті қолдау көрсету білім беру жүйесінің сапасын қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл үшін мұғалімнің үздіксіз дамуын қолдайтын материалдық және материалдық емес ынталандырулар және әріптестермен тығыз ынтымақтастық пен кәсіби өсуге ықпал ететін қолайлы жағдайлар қажет.

ЭЫДҰ сарапшылары зерттеуге қатысушы елдерді мұғалім мамандығын қаржылық және зияткерлік жағынан тартымды етуге ұмтылуға шақырады. Зияткерлік тартымдылық дегеніміз-мұғалімнің дербестігін арттыру, үздіксіз даму және мансаптық өсу үшін мүмкіндіктер беру сияқты аспектілер. Мектептің талантты түлектері арасында мамандықтың тартымдылығын арттыру үшін осы артықшылықтарды кеңінен жариялау қажет. Зерттеулерге сәйкес (Сахлберг, 2010), дәл осы жағдайлар академиялық көрсеткіштері жоғары түлектерге мамандық таңдауда маңызды рөл атқарады.

Кейбір басқа елдердегідей өзін-өзі бағалау, атап айтқанда, оқушылардың сыни ойлауын дамыту әдістерін пайдалану мәселелері бойынша қазақстандық педагогтердің жауаптары әлеуметтік күтілетін Жауап нұсқасын таңдауға жоғары ұмтылысты көрсетеді. Ал білім беру сапасы бойынша көшбасшы елдердің мұғалімдері анағұрлым сыни жауаптар беруге бейім. Біріншіден, бұл олардың анонимді сауалнамалар жүргізуде үлкен тәжірибесінің болуымен түсіндіріледі, бұл зерттеу нәтижелері қалай және не үшін пайдаланылатынын түсінуге және мансап үшін ықтимал салдарлар туралы ойламауға мүмкіндік береді. Екіншіден, бұл осы елдерде жоғарыда аталған педагогикалық ұғымдарды нақты ұсынудың салдары болуы мүмкін. Олар қазақстандық білім беру жүйесіне қарағанда көбірек зерттелуі және ашылуы мүмкін, сондықтан олар осы әдістерді қолданудың ерекшеліктері туралы көбірек білуі мүмкін.

Қазақстандық мұғалімдердің жоғары оң бағалары нақты регламенттерді әзірлеудің және оқыту саласындағы жаңа практикаларды, үлгілерді және қолжетімді құралдарды әдістемелік қамтамасыз етудің маңыздылығын атап көрсетеді, бұл оларға өз практикасына рефлексивті қарауға мүмкіндік береді.

Эмпирикалық зерттеулердің, сауалнамалардың және басқа да ұқсас шаралардың нәтижелері негізінде жаңа реформаларды, бағдарламаларды әзірлеу әлемдегі табысты білім беру жүйесінің айрықша белгісі болып табылады.

Кесте – Қазақстан Республикасындағы орташа айлық жалақы

	Қаңтар	Ақпан	Наурыз	Сәуір	Мамыр	Маусым	Шілде	Тамыз	Қырк үйек	Қазан	Қараша	Желтоқсан
2007	45 716	45 699	50 910	49 381	50 007	51 814	53 462	54 253	53 005	54 114	53 928	66 951
2008	54 459	54 612	58 599	57 897	59 310	62 998	63 250	63 322	62 509	61 622	59 575	72 897
2009	61 378	61 793	65 964	64 730	65 013	68 901	69 756	68 626	67 357	67 167	66 890	82 779
2010	66 674	66 315	72 251	75 203	74 791	81 266	82 282	80 789	78 805	77 785	77 374	97 256
2011	77 464	78 083	87 470	83 276	84 116	88 296	92 993	93 106	91 925	90 980	91 793	119 144
2012	92 191	92 338	100 584	97 568	98 942	104 896	106 620	104 546	99 804	98 861	100 866	127 402
2013	99 152	98 736	108 836	105 289	106 286	109 970	112 792	110 020	105 905	105 948	107 317	137 043
2014	104 654	104 949	116 768	116 927	120 479	124 780	125 936	121 763	118 730	118 884	119 111	154 577
2015	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	118 638			124 227			124 656			136 094		
2016	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	132 769			143 600			141 187			154 632		

2017	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	140 265	149 951	147 988	163 725
2018	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	152 442	162 751	161 783	176 050
2019	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	168 489	186 537	191 129	203 883
2020	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	200 332	212 035	204 330	233 136
2021	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	230 829			

тенге

	қаңтар	қаңта р- ақпан	қаңтар- наурыз	қаңтар -сәңір	қаңтар- мамыр	қаңтар- маусым	қаңта р- гілде	қаңтар- тамыз	қаңта р- қыркү йек	қаңтар- қазан	қаңтар- қараша	қаңтар- желтоқсан
2007		45 679	47 306	47 838	48 307	48 855	49 574	50 128	50 469	50 820	51 101	53 238
2008		54 534	55 422	56 021	56 686	57 719	58 490	56 069	59 525	59 717	59 722	60 734
2009		61 460	62 671	63 271	63 583	64 645	65 370	65 613	65 841	65 802	65 868	67 639

2010		66 428	67 839	69 688	70 674	72 692	74 107	74 995	75 276	75 744	75 803	77 482
2011		77 639	80 195	80 985	81 633	82 740	84 187	85 255	86 229	86 707	87 223	89 959
2012		92 327	93 947	94 845	95 712	97 279	98 623	99 336	99 177	99 118	99 280	101 079
2013		98 799	101 237	102 187	103 023	104 135	105 478	106 033	106 225	105 960	106 092	108 640
2014		104 778	108 784	110 976	112 852	115 017	116 679	117 072	117 262	117 291	117 461	120 455
2015			118 638			121 037			122 110			125 335
2016			132 769			137 909			138 591			142 351
2017			140 265			144 954			145 783			149 663
2018			152 442			157 052			158 655			162 267
2019			168 489			177 256			181 881			185 487
2020			200 332			206 098			205 568			212 634

2021			230 829									
------	--	--	---------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Номиналды жалақы индексі

*өткен
жылдың
тиісті
кезеңіне% -
бен*

	қаңтар	ақпан	наурыз	сәуір	мамыр	маусым	шілде	тамыз	қыркү йек	қазан	қараша	желтоқсан
2007	126,5	125,3	131,7	129,3	129,2	128,9	132,5	128,0	128,9	126,3	127,0	125,0
2008	119,1	119,5	115,1	117,2	118,6	121,6	118,3	116,7	117,9	113,9	110,5	108,9
2009	112,7	113,2	112,6	111,8	109,6	109,4	110,3	108,4	107,8	109,0	112,3	113,6
2010	108,6	107,3	109,5	116,2	115,0	117,9	118,0	117,7	117,0	115,8	115,7	117,5
2011	116,2	117,7	121,1	110,7	112,5	108,7	113,0	115,2	116,6	117,0	118,6	122,5
2012	119,0	118,3	115,0	117,2	117,6	118,8	114,7	112,3	108,6	108,7	109,9	106,9
2013	107,6	106,9	108,2	107,9	107,4	104,8	105,8	105,2	106,1	107,2	106,4	107,6
2014	105,5	106,3	107,3	111,1	113,4	113,5	111,7	110,7	112,1	112,2	111,0	112,8

2015	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	109,1			102,9			102,0			103,8		
2016	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	111,9			115,6			113,4			113,7		
2017	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	105,6			104,4			104,8			105,9		
2018	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	108,7			108,5			109,3			107,5		
2019	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	110,5			114,6			118,1			115,8		
2020	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	118,9			113,7			106,9			114,3		
2021	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		
	115,2											
												өткен жылдың тиісті кезеңіне% -

												<i>бен</i>
	қаңтар	қаңта р- ақпан	қаңтар- наурыз	қаңтар -сәуір	қаңтар- мамыр	қаңтар- маусым	қаңта р- шілде	қаңтар- тамыз	қаңта р- қыркү йек	қаңтар- қазан	қаңтар- қараша	қаңтар- желтоқсан
2007		126,1	129,7	129,6	129,6	129,4	129,9	129,7	129,8	129,3	129,0	130,6
2008		119,4	117,2	117,1	117,3	118,1	118,0	117,8	117,9	117,5	116,9	114,1
2009		112,7	113,1	112,9	112,2	112,0	111,8	111,1	110,6	110,2	110,3	111,4
2010		108,1	108,2	110,1	111,2	112,4	113,4	114,3	114,3	115,1	115,1	114,6
2011		116,9	118,2	116,2	115,5	113,8	113,6	113,7	114,6	114,5	115,1	116,1
2012		118,9	117,1	117,1	117,2	117,6	117,1	116,5	115,0	114,3	113,8	112,4
2013		107,0	107,8	107,7	107,6	107,0	107,0	106,7	107,1	106,9	106,9	107,5
2014		106,1	107,5	108,6	109,5	110,5	110,6	110,4	110,4	110,7	110,7	110,9
2015			109,1			105,2			104,1			104,1
2016			111,9			113,9			113,4			113,6
2017			105,6			105,1			105,2			105,1
2018			108,7			108,3			108,8			108,4

2019			110,5			112,9			114,6			114,3
2020			118,9			116,3			113,0			114,6
2021			115,2									

*алдыңғы
тоқсанға%
-бен*

	қаңтар	ақпан	наурыз	сәуір	мамыр	маусым	шілде	тамыз	қыркү йек	қазан	қараша	желтоқсан
2007	85,4	100,0	111,4	97,0	101,3	103,6	103,2	101,5	97,7	102,1	99,7	124,1
2008	81,3	100,3	107,3	98,8	102,4	106,2	100,4	100,1	98,7	98,6	96,7	122,4
2009	84,2	100,7	106,8	98,1	100,4	106,0	101,2	98,4	98,2	99,7	99,6	123,8
2010	80,5	99,5	109,0	104,1	99,5	108,7	101,2	98,2	97,5	98,7	99,5	125,7
2011	79,6	100,8	112,0	95,2	101,0	105,0	105,3	100,1	98,7	99,0	100,9	129,8
2012	77,4	100,2	108,9	97,0	101,4	106,0	101,6	98,1	95,5	99,1	102,0	126,3
2013	77,8	99,6	110,2	96,7	100,9	103,5	102,6	97,5	96,3	100,0	101,3	127,7
2014	76,4	100,3	111,3		103,0	103,6	100,9	96,7	97,5	100,1	100,2	129,8

			100,1									<i>алдыңғы тоқсанға% -бен</i>
2015	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	90,5	104,7		100,3		109,2						
2016	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	97,6	108,2		98,3		109,5						
2017	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	90,7	106,9		98,7		110,6						
2018	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	93,1	106,8		99,4		108,8						
2019	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	95,7	110,7		102,5		106,7						
2020	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	98,3	105,8		96,4		114,1						
2021	1 тоқсан	2 тоқсан		3 тоқсан		4 тоқсан						
	115,2											

Нақты жалақы индексі

												<i>өткен жылдың тиісті кезеңіне% - бен</i>
	қаңтар	ақпан	наурыз	сәуір	мамыр	маусым	шілде	тамыз	қыркүйек	қазан	қараша	желтоқсан
2007	116,6	116,1	122,2	120,0	120,1	119,2	121,8	117,0	116,0	109,5	108,1	105,2
2008	100,4	100,6	97,0	98,4	99,2	101,3	98,6	97,2	99,8	100,0	99,3	99,4
2009	103,7	104,1	103,4	102,8	101,1	101,6	103,2	102,0	101,7	103,0	106,1	106,9
2010	101,2	99,9	102,2	108,5	107,5	110,4	110,6	110,5	109,6	107,9	107,4	109,0
2011	107,5	108,2	111,5	102,2	103,8	100,2	103,9	105,7	107,3	108,3	110,1	114,1
2012	112,4	112,9	109,9	111,8	112,0	113,3	109,5	107,2	103,4	103,0	104,1	100,9
2013	100,9	99,9	101,3	101,4	101,4	99,0	99,9	99,5	100,7	102,2	101,6	102,6
2014	101,0	100,8	101,0	104,3	106,0	106,0	104,4	103,3	104,4	104,3	103,2	105,0
2015	1 тоқсан			2 тоқсан			3 тоқсан			4 тоқсан		

	102,7	98,6	98,1	92,8								
2016	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан								
	97,3	98,9	96,7	103,8								
2017	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан								
	98,0	97,1	98,0	98,6								
2018	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан								
	102,0	102,2	103,1	102,1								
2019	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан								
	105,2	108,9	112,0	109,9								
2020	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан								
	112,2	106,5	99,9	106,5								
2021	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан								
	107,4											
												<i>өткен жылдың тиісті кезеңіне % - бен</i>

	қаңтар	қаңта р- ақпан	қаңтар- наурыз	қаңтар -сәуір	қаңтар- мамыр	қаңтар- маусым	қаңта р- шілде	қаңтар- тамыз	қаңта р- қыркү йек	қаңтар- қазан	қаңтар- қараша	қаңтар- желтоқсан
2007		116,5	120,0	120,0	120,1	119,9	120,2	119,9	119,5	118,4	117,3	117,8
2008		100,5	98,7	98,6	98,6	99,2	98,9	98,7	98,9	99,0	99,1	97,5
2009		103,7	103,9	103,8	103,2	103,2	103,2	102,9	102,6	102,4	102,7	103,8
2010		100,6	100,9	102,7	103,7	105,0	105,9	106,8	106,8	107,6	107,5	107,0
2011		107,8	109,0	107,2	106,6	105,0	104,7	104,8	105,5	105,5	106,1	107,2
2012		112,9	111,5	111,5	111,7	112,0	111,7	111,1	109,6	108,9	108,4	106,9
2013		100,2	100,9	101,0	101,0	100,5	100,5	100,4	100,9	100,8	100,9	101,6
2014		101,1	101,9	102,7	103,4	104,1	104,2	103,9	103,8	103,8	103,8	103,9
2015			102,7			100,0			99,4			97,6
2016			97,3			98,2			97,5			99,1
2017			98,0			97,6			97,9			97,9
2018			102,0			101,8			102,4			102,3
2019			105,2			107,4			108,9			108,5

2020			112,2			109,3			106,0			107,3
2021			107,4									

*алдыңғы
айға % -бен*

	қаңтар	ақпан	наурыз	сәуір	мамыр	маусым	шілде	тамыз	қыркү йек	қазан	қараша	желтоқсан
2007	84,4	99,2	110,6	96,5	100,6	102,8	102,3	100,8	95,6	97,8	97,0	121,8
2008	80,5	99,5	106,7	97,9	101,4	105,0	99,5	99,3	98,1	98,0	96,3	122,1
2009	83,9	99,9	105,9	97,3	99,7	105,6	100,9	98,2	97,8	99,3	99,1	123,0
2010	79,4	98,6	108,2	103,4	98,9	108,4	101,0	98,2	97,0	97,8	98,7	124,8
2011	78,3	99,3	111,5	94,7	100,5	104,7	104,8	99,8	98,4	98,8	100,3	129,4
2012	77,1	99,8	108,6	96,3	100,7	105,7	101,3	97,8	94,9	98,4	101,3	125,6
2013	77,1	98,8	110,0	96,5	100,7	103,2	102,4	97,3	96,1	99,7	100,8	126,8
2014	75,9	98,6	110,2	99,5	102,4	103,3	100,8	96,3	97,0	99,7	99,6	129,1

*алдыңғы
тоқсанға%
-бен*

2015	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	89,3	104,3	99,6	100,1
2016	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	93,6	106,1	97,2	107,5
2017	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	88,4	105,2	98,0	108,3
2018	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	91,3	105,5	98,9	107,2
2019	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	94,2	109,2	101,8	105,0
2020	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	96,2	103,5	95,5	112,1
2021	1 тоқсан	2 тоқсан	3 тоқсан	4 тоқсан
	97,0			

Ауыл және қала халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайын талдау: жалпы сипаттамасы, өңірлік ерекшеліктері және әлеуметтік-демографиялық жағдайы

1. Ауыл тұрғындарының әлеуметтік жағдайын, мұқтаждықтары мен қажеттіліктерін талдау: денсаулық сақтау, пенсиялық қызмет, мәдени объектілер

Қазақстан халқының жалпы саны 2021 жылдың басында 2021 жылдың 1 сәуіріндегі жағдай бойынша, Қазақстан халқы шамамен 18 940 400 адамды құрады. Соның ішінде қалаларда шамамен 11 204 800 (59,2%), ауылдарда - 7 735 600 (40,8%) қазақстандықтар бар. 20 жасқа дейінгі жас санаттарында ер балалар саны басым, 20-24 жас санаттарында ерлер мен әйелдердің арақатынасы теңестіріледі, содан кейін әйелдер ерлерден көп бола бастайды. Сонымен қатар, бұл алшақтық жас ұлғайған сайын өсіп келеді, бұл ерлердің өмірінің ұзаққа созылмауымен, апаттардан, жол-көлік оқиғаларынан және жүрек-қан тамырлары ауруларынан жиі қайтыс болуына байланысты: 68,7 жас, ал әйелдер үшін 76,9 жас (ҚР ҰЭМ СК, 2020). Ерлердің өмір сүру ұзақтығын ұлғайту үрдісі жыныстар арасындағы қатынасты теңестіруге ықпал етеді. Осылайша, әйелдердің жалпы үлесі соңғы 10 жылда 51,9% -дан 51,6% -ға дейін төмендеді.

Жыныстық және жас құрылымдарындағы байқалған диспропорциялардан басқа, теңсіздіктер солтүстік және шығыс аймақтарға халықтың тығыздығы мен қартаюымен, ал оңтүстік аймақтарға тығыздығы мен жоғары құнарлылығымен сипатталатын біркелкі емес қоныстарда да байқалады. Сонымен бірге, Қазақстанда ауылдан халықтың кетуімен жедел қалалық өсу байқалады.

Қалаға шоғырлану процесі айтарлықтай объективті және бүкіл әлемде байқалады, бірақ бұл белгілі бір қиындықтарды тудырады, мысалы, оңтүстік өңірлерде жұмыс орындарын құру немесе солтүстіктегі шағын, шалғай елді мекендерді инфрақұрылыммен қамтамасыз ету мәселелерін шешу қажет .

Сонымен қатар, оның іргелі себептерін түсіну қажет, бұл ауылдың немесе қалалардың тоқырауына байланысты бола ма, өзін-өзі жүзеге асырудың ең жақсы мүмкіндіктерін ұсынады. Адамдардың, әсіресе білікті жұмысшылардың ауылдан қалаларға кетуі ауылшаруашылық өнімділігін төмендетуі және жалпы ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейін төмендетуі мүмкін, ал қалалар инфрақұрылымға, құрылыс индустриясына және әлеуметтік қамсыздандыру жүйелеріне қысым жасайды.

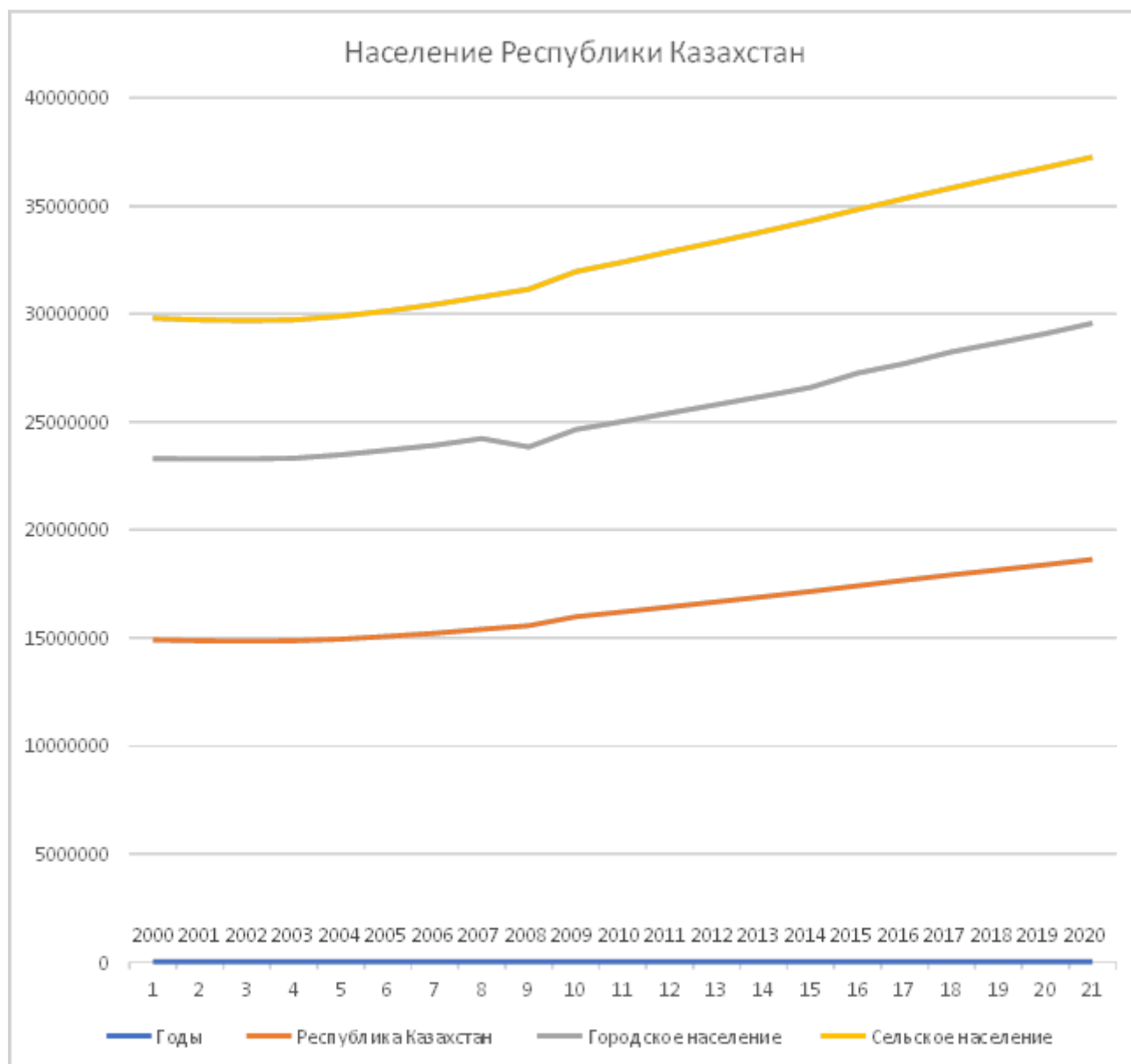
Кесте – 2009-2020 жылдарға арналған қала-ауыл кескінінде халықтың негізгі жас топтары бойынша өзгеруі

Возраст, лет	Городская местность		Сельская местность	
	мужчины, %	женщины, %	мужчины, %	женщины, %
0–14	+55	+53	+16	+15
15–64	+8	+8	+2	0
65+	+25	+23	+11	+9

бірақ назар ауылдық жерлерде еңбекке қабілетті жастағы әйелдер санының нөлдік өсуіне аударылады (Кесте). Туудың жағымды коэффициентін ескере отырып, бұл тек еңбек көші-қонының нәтижесінде әйелдердің ауылдан қалаға кетуінің көбеюімен байланысты болуы мүмкін, бұл ауылдық жерлерде өмір сүрудің қанағаттанарлықсыз жағдайларын көрсетеді, оған жұмыс жетіспеушілігі, әлеуметтік төлемдердің қол жетімсіздігі және денсаулық сақтау немесе білім беру сияқты қызметтер, отбасылық мәселелер, мысалы, зорлық-зомбылық, сондай-ақ жалпы тұрмыстық проблемалар, соның ішінде тұрғын үй, ағынды сулар, су және т.б.

Халық саны бойынша рейтингте Қазақстан Республикасы 64-орында тұр. Орташа тығыздығы км²-ге 6,93 адамнан сәл аз (халық тығыздығы бойынша елдер тізімінде 184-ші орын) [2]. Қала халқы – 10938,7 мың адам (59%), ауыл халқы – 7693,1 мың адам (41%). 51,5 пайыз – әйелдер, 48,5% - ерлер. Еліміздің

оңтүстік өңірлерінде ауыл халқы басым — Түркістан облысында ауыл халқының 80% — ы, Алматы облысында — 77,5% - ы, Жамбыл облысында — 60,3%.

Отбасы санының төмендеу тенденциясына қарамастан, ауылдық отбасы орташа алғанда қалалықтан үлкен екенін ескеру керек, бұл ауылдағы әйелдер үшін еңбекақы жағдайында ақысыз жұмыс көлемінің үлкендігін білдіреді. қалаға көші-қон, мүмкін, қыздар мен ересек әйелдерге ауысады. 2009 жылғы Ұлттық санақ бойынша ауылдағы отбасылардың орташа саны 3,8 құрады (1999 ж. - 4,6 адам), қалалықтар - 3,2 (1999 ж. - 3,6) (ҚР ҰЭМ Статистика комитеті,

2018 ж.).

Егер аймақтық статистиканы қарастыратын болсақ (кесте), онда әйелдер саны, тек еңбекке қабілетті жастағы емес, солтүстік облыстардың ауылдық аймақтарында тез төмендейді. Бұл жерде Қазақстанның солтүстік аймақтарында халықтың жалпы санының азаюы байқалғанын атап өткен жөн.

Регион	Город			Село		
	Возраст, лет					
	0-14	15-64	65+	0-14	15-64	65+
Акмолинская обл.	23	-6	7	-2	-3	4
Актюбинская обл.	53	7	23	11	2	11
Алматинская обл.	43	-3	16	32	4	16
Атырауская обл.	62	11	13	34	14	11
ЗКО	61	12	11	4	-7	-2
Жамбылская обл.	33	-5	21	24	3	20
Карагандинская обл.	25	-1	14	-5	-12ав	11
Костанайская обл.	31	1	11	-13	-11	-4
Кызылординская обл.	48	9	41	13	7	28
Мангистауская обл.	21	-11	38	95	73	102
ЮКО	65	24	39	10	2	14
Павлодарская обл.	27	-2	20	4	-14	0
СКО	33	-1	11	-13	-18	-7
ВКО	35	-3	12	-3	-15	0
г. Нур-Султан	145	55	78			
г. Алматы	62	27	33			

Халықтың аумақтық бөлінуі

Халық санының серпіні Қазақстан өңірлерінде айтарлықтай ерекшеленеді, бұл халықтың аумақтық бөлінуінің өзгеруіне алып келеді. Елдің тәуелсіздік жылдарында Оңтүстік және Батыс облыстар халқының саны мен үлесі айтарлықтай өсті. 1992-2020 жылдары Маңғыстау облысы халқының саны екі есеге жуық өсті, Атырау облысы халқының саны 46,4% — ға, Қызылорда (34,1% — ға) және Түркістан (33,3% — ға) облыстарының шамамен үштен біріне, Алматы облысының-22,7% - ға және Ақтөбе облысының-17,5% - ға өсті.

Қазақстан халқының жалпы санындағы осы облыстар халқының үлесі 1992 жылдан бастап 2019 жылға дейін 42,2% - дан 47,7% - ға дейін өсті. Сонымен бірге, елдің орталық, солтүстік және шығыс бөліктерінде орналасқан аудандар осы кезеңде халық санының айтарлықтай жоғалуына ұшырады. Олардың едәуір елеулі бөлігі Солтүстік Қазақстан (39,6%), Ақмола (31,0%) және Қостанай (29,6%) облыстарында. Шығыс Қазақстан облысында халық саны 22,4%-ға, Павлодар облысында — 21,1% — ға, Қарағанды облысында-18,6% - ға қысқарды. Қазақстанның жалпы халық санындағы осы алты облыс халқының үлесі 1992 жылдың басындағы 46,5% - дан 2019 жылдың басындағы 30,9% —ға дейін-1,5 есе қысқарды. 2008 жылдан бастап қала халқының үлесі тұрақты өсуде. Бұл өсу негізінен республикалық бағыныстағы үш қаланың есебінен жүреді. Бұл қалалардың елдің жалпы халқындағы бірлескен үлесі 1992 жылдың басында 11,1% - ды құрап, 2020 жылдың басында 21,4% - ға жетті.

Нұр-Сұлтан. 1992 жылдан бастап тұрғындар саны 3,8 есе өсті - 298 700 2020 жылдың басында 1 136 156 адамға дейін, тиісінше, Нұр-сұлтан қаласы халқының үлесі Қазақстанның жалпы халық санында төрт есеге жуық — 1,8% - дан 6,8% - ға дейін ұлғайды.

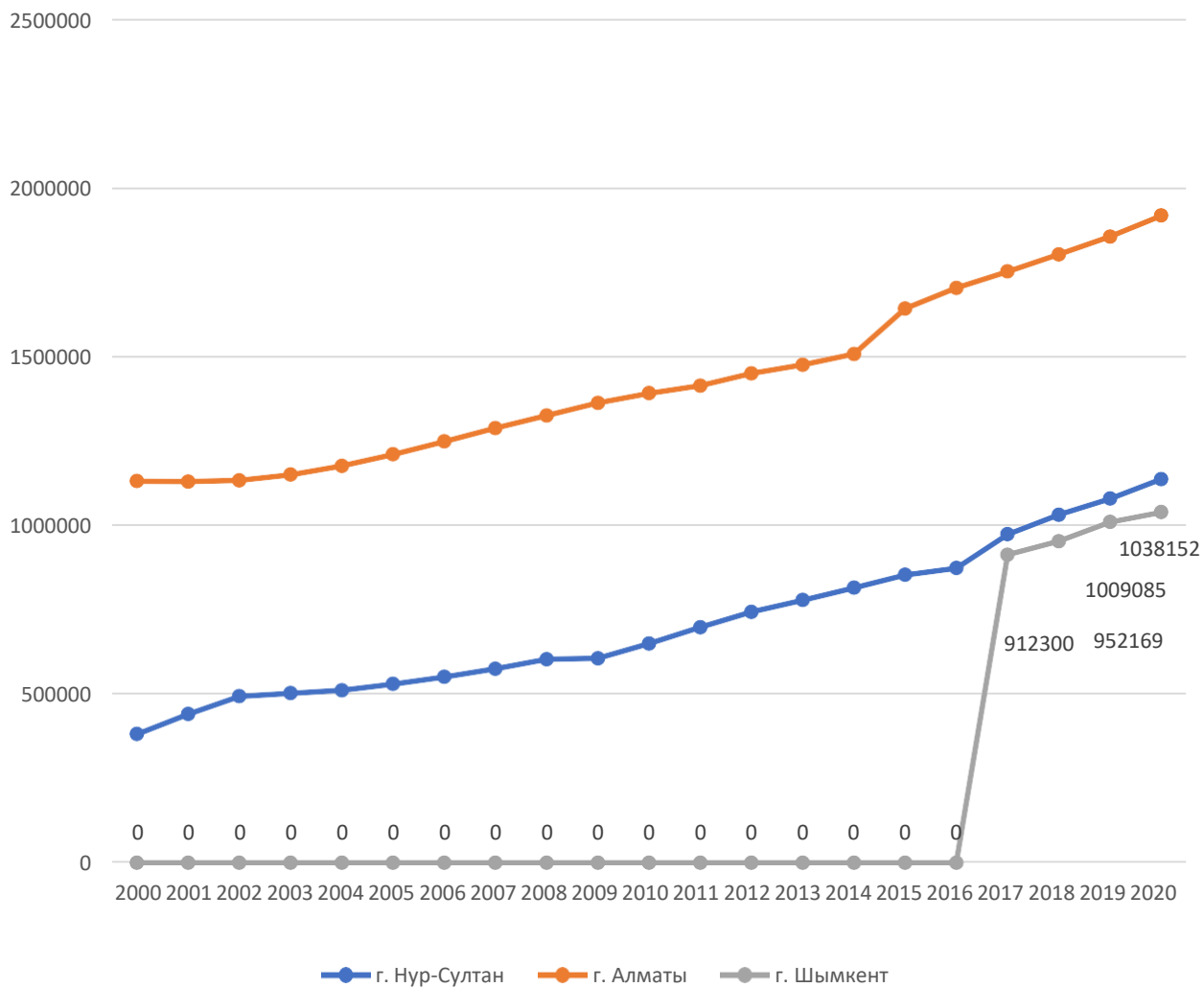
Шымкент. 1992 жылдан бастап Шымкент қаласының халқы 2,6 есеге (1992 жылдың басындағы 400 500-ден 2020 жылдың басындағы 1 038 152 адамға дейін) артып, ел халқының жалпы санының 5,5% - ын құрады (1992 жылғы 2,4% - дан ұлғайып).

Алматы. Алматы қаласының халқы 1992 жылдан бастап 63,5% - ға өсті.

Алматы ең көп қоныстанған қала болып қала береді — 2020 жылдың басында 1 916 822 адам. Қазақстан халқының жалпы санындағы оның халқының үлесі 1992 жылғы 6,9% - дан 2020 жылдың басына 10,1% - ға дейін өсті.

Ел халқының жалпы санындағы Нұр-сұлтан, Алматы және Шымкент қалаларындағы халық санының үлесі 1992 жылы – 11,1% - ды, ал 2020 жылы- 22% - ды құрады.

Численность населения в городах республиканского значения

Халық құрылымы [3,4,5]

Нәтижелерін көрсететін халықтың жас-жыныстық құрылымы демографиялық және әлеуметтік-экономикалық тарих, сонымен бірге болашақ демографиялық динамиканы анықтайды, экономикалық және әлеуметтік дамудың мүмкіндіктері мен шектеулерін жасайды. 2009 жылғы халық санағының деректерімен салыстырғанда (әйелдер – 51,8%, ерлер – 48,2%) әйелдердің үлесі 2020 жылдың басына 0,3%-ға төмендеді. Бұл өзгерістер негізінен халықтың жас құрылымындағы өзгерістерге байланысты-ерлердің үлесі жоғары еңбекке қабілетті жасқа дейінгі халық үлесінің едәуір артуы.

2017 жылы туылған ұлдардың (51,7%) және қыздардың (48,3%) үлесі. Алайда, барлық жастағы ер адамдардың өлім-жітімінің жоғары деңгейі алдымен жыныстық қатынастардың теңестірілуіне, ал үлкен жастағы әйелдер санының едәуір артуына әкеледі. Әйелдер 20-29 жаста (50%), 60-69 жаста (58%) және 70+ жаста (60%). 20-29 жастағы ер адамдар (50%), 60-69 жас (42%) және 70+ жас (34%).

Қазақстанда әйелдер мен ерлер санының шамамен теңдігі 20-29 жас аралығындағы кезеңде байқалады. 65-69 жас аралығындағы әйелдер ерлерге қарағанда 1,5 есе, ал 70 жастан асқан әйелдер 2 есе көп. 2009 жылғы халық санағынан кейінгі кезеңде Қазақстан халқының жас құрылымының өзгеруі еңбекке қабілетті жастағы халық үлесінің біршама қысқаруынан, бір мезгілде еңбекке қабілетті жастан асқан және әсіресе жас халық үлесінің ұлғаюынан көрінеді. Бұл халықтың табиғи өсімінің артуымен, яғни туудың кейбір өсуімен және өлім-жітімнің төмендеуімен байланысты.

2020 жылдың басында еңбекке қабілетті жастағы халықтың үлесі 59,1% - ды құрады. 2010 жылдың басымен салыстырғанда (64,2%) ол 5,1% - ға азайды. Еңбекке қабілетті жасқа дейінгі халықтың үлесі 2010 жылдан бастап артып, 2020 жылға қарай 29,9%-ға жетті. Әйелдердің зейнеткерлік жасының артуы еңбекке қабілетті жастағы халықтың саны мен үлесін біршама ұлғайтты және еңбекке қабілетті жастан асқан халықтың үлесін азайтты. Қала тұрғындарында

ауыл тұрғындарына қарағанда еңбекке қабілетті жастағы адамдардың үлесі айтарлықтай жоғары (2019 жылдың басында — тиісінше 60,2% және 57,6%). Қала тұрғындарының арасында еңбекке қабілетті жастан асқан адамдардың үлесі де жоғары (ауыл халқының 10,3% - ына қарағанда 11,6%). Еңбекке қабілетті жастан кіші халықтың үлесі, керісінше, қалалық елді мекендерде (28,3%) 2020 жылдың басында ауылдық тұрғындарға қарағанда (32,0%) айтарлықтай аз болды.

Халықтың жас құрылымы облыстар мен қалалар бойынша айтарлықтай ерекшеленеді. 2020 жылдың басында еңбекке қабілетті жастағы халықтың ең көп үлесі Нұр-сұлтан (62,3%) және Алматы (64,7%) қалаларында, ал облыстар арасында— Қостанай (62,7%) және Павлодар (61,3%) қалаларында болды. Ең азы ол Түркістан (53,3%) және Жамбыл (55,3%) облыстарында болды. Түркістан облысында да еңбекке қабілетті жастан асқан халықтың ең аз үлесінің бірі (7,1%). Ол Маңғыстау облысында ғана аз (6,9%). Ең жасы-Түркістан және Маңғыстау облыстарының тұрғындары. Бұл салаларда ең жоғары 16 жасқа дейінгі балалар мен жасөспірімдердің үлесі — 2020 жылдың басында олардың үлесі тиісінше 39,6% және 36,6% құрады. Сондай-ақ, ол халықтың үштен бірінен астамын Жамбыл (35,1%), Қызылорда (35,0%), Атырау (34,8%) облыстарында және Шымкентте (34,5%) құрайды. Осы аймақтарға қатысты халықтың салыстырмалы түрде жас құрылымы туралы айтуға болады. Еңбекке қабілетті жастан кіші халықтың үлесі ең аз (халықтың төрттен бір бөлігінен кем) облыстар Қостанай (21,4%), Солтүстік Қазақстан (22,1%), Павлодар (23,9%), Шығыс Қазақстан (24,1%) облыстары және Алматы (23,6%) болып табылады. Бұл ретте оларда еңбекке қабілетті жастан асқан халықтың үлесі салыстырмалы түрде жоғары: Солтүстік Қазақстан облысында - 17,7%, Шығыс Қазақстан облысында — 16,1%, Қостанай облысында-15,9%, Павлодар облысында — 14,8%, Қарағанды облысында— 14,4% және Ақмола облысында — 14,2%.

Еңбекке қабілетті жастағы халықтың үлесі:

Алматы – 64,7%, Қостанай облысы – 62,7%, Нұр-сұлтан -62,3%, Павлодар облысы-61,3%, Жамбыл облысы – 55,3% ,

Түркістан облысы-53,3%.

Қазақстан халқының жас-жыныстық пирамидасы [7] (2019 жылдың басында) салыстырмалы түрде кең (және жас жастарда кеңейетін) негізге ие бола отырып, 2002 жылдан бастап 1990 жылдары туудың төмендеуімен алмастырылған туылғандар санының жыл сайын дерлік өсуін көрсетеді. Бұл төмендеудің салдары - 15-20 жас тобындағы жас-жыныстық пирамидадағы "сәтсіздік". Оның ең үлкен тереңдігі 2019 жылдың басында 17-21 жас аралығында болды (1997-2001 жылдары туған). Репродуктивті жастағы популяцияның азаюы салыстырмалы түрде жоғары туу коэффициентімен өтелген болуы мүмкін. Нәтижесінде, 2019 жылдың басында (1960-1969 жылдары туған халық) 49-58 жас аралығында халық саны өте аз ерекшеленеді. 1970 жылдары 1980 жылдардың бірінші жартысында туылғандар саны өсті. Бұл өсу әсіресе 1984-1987 жылдары, оның ішінде балалы отбасыларға көмек көрсету шараларын жүзеге асыруға байланысты болды. Ұрпақтар санының өсуі 30-39 жас аралығында болды (2019 жылдың басында).

Халықтың жас құрылымының өңірлік айырмашылықтары Солтүстік Қазақстан және Түркістан облыстарының (Солтүстік және оңтүстік өңірлер) жас-жыныс пирамидаларының мысалында айқын көрінеді [8]. Солтүстік Қазақстан облысы халқының жас-жыныстық пирамидасы еңбекке қабілетті жастағы халықтың салыстырмалы түрде жоғары үлесін көрсетеді. Оған қарағанда Түркістан облысы халқының жас-жыныстық пирамидасы егде жастағы халықтың төмен үлесін және 16 жасқа дейінгі балалардың жоғары үлесін көрсетеді. 15-19 жастағы жасөспірімдердің үлес салмағы Қазақстанның барлық халқының 6,2% - ын құрайды. Осы жастағы жастардың үлесі 7,0%— ды Жамбыл және Қызылорда облыстарында, 8,0% — ды Түркістан облысында, 7,8% - ды Шымкентте құрайды. Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарында осы көрсеткіштің шамасы айтарлықтай төмен (5,4% - дан). Ол

Нұр-сұлтан (5,0%) және Алматы (4,7%) қалаларында одан да аз. 15 жастағы халықтың үлесі–

2019 жылдың басында Қазақстан Республикасында 24 жыл 12,8% құрады. Осы жас тобындағы жастардың ең жоғары үлесі Түркістан (15,2%), Қызылорда (14,3%) облыстарында және Шымкентте (15,6%). Оның ең аз үлесі Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарында (11,2% - дан). 2019 жылдың басында 20-24 жастағы халықтың үлесі барлық халықтың 6,6% - ын құрады. 7% — дан астамы Қызылорда (7,2%) және Түркістан (7,3%) облыстарында, Алматы (7,2%) және Шымкент (7,8%) қалаларында, ал 6%-дан азы Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарында (5,8% - дан).

Демографиялық жүктеме – бұл өнімді емес халықтың қоғамға жүктемесін көрсететін халықтың жас құрылымының жалпыланған сандық сипаттамасы. Бұл әртүрлі мағынаға ие болуы мүмкін: оң — балалардың жүктемесі үлкендердің жүктемесінен асып кетсе және керісінше, барынша теріс — егде жастағы адамдар басым болған жағдайда.

ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖҮКТЕМЕ

Қазақстанда 2010 жылдан бастап еңбекке қабілетті жастағы халық үлесінің төмендеуі оған еңбекке қабілетті жастан кіші және одан үлкен адамдар тарапынан демографиялық жүктеме коэффициентінің артуына себепші болады. 2010 жылдың басында ол еңбекке қабілетті жастағы 1000 адамға шаққанда 557-ді құрады, ал 2019 жылдың басында 692-ге дейін, яғни 135‰ - ге артты. Демографиялық жүктеменің негізгі өсуі еңбекке қабілетті жасқа толмаған адамдар тарапынан – 2010 жылы 404-тен 2019 жылы 505-ке дейін жүктеме бойынша, яғни 101‰. Осы кезеңде еңбекке қабілетті жастан асқан адамдар тарапынан демографиялық жүктеме коэффициентінің өсімі үш есе аз болды - 34‰ (2010 жылғы 153-тен 2019 жылы 187-ге дейін (2018 жылдың басында бұл коэффициент біршама үлкен болды (191), бірақ 58 жастағы әйелдер тобының зейнеткерлік жас санатынан еңбекке қабілетті жас санатына ауысуына

байланысты аздап төмендеді. 2019 жылдың басында еңбекке қабілетті жастан кіші адамдар тарапынан демографиялық жүктеме коэффициенті (1000-ға 505) еңбекке қабілетті жастан асқан адамдарға қарағанда 2,7 есе көп болды (187). Демографиялық жүктеме Қазақстанның қалалары мен облыстарында айтарлықтай ерекшеленеді. Қала тұрғындарының арасында ол ауылдық адамдарға қарағанда аз (тиісінше 656 және 731), сонымен қатар, қалаларда еңбекке қабілетті жастан кіші адамдар жағынан аз (ауыл халқының саны 549 — ға қарағанда 459) және ауылдық жерлерге қарағанда еңбекке қабілетті жастан асқан адамдар жағынан (197) (182) [9].

Демографиялық жүктеме коэффициентінің ең жоғары мәні Түркістан (877) және Жамбыл (808) облыстарында, сондай-ақ Маңғыстау (772) және Қызылорда (758) облыстарында 750-ден жоғары. Барлық осы облыстарда еңбекке қабілетті жастан кіші адамдар тарапынан демографиялық жүктеме көрсеткіші салыстырмалы түрде жоғары: Түркістан облысында — еңбекке қабілетті жастағы халықтың 1000 адамына 744, ал қалғандарында 600-ден асады. Сонымен қатар, осы облыстарда еңбекке қабілетті жастан асқан адамдар тарапынан демографиялық жүктеме жалпы Қазақстан бойынша айтарлықтай аз. Демографиялық жүктеме коэффициентінің ең аз мәні Қостанай облысында (596), Алматы (544) және Нұр-сұлтан (605) қалаларында. Солтүстік Қазақстан облысында еңбекке қабілетті жастағы адамдар тарапынан еңбекке қабілетті халыққа ең аз демографиялық жүктеме (367) Қазақстанда еңбекке қабілетті жастан асқан адамдар тарапынан демографиялық жүктеменің ең үлкен мәнімен (294) үйлеседі.

Тұжырымдар. Демографиялық тарихты көрсететін халықтың жас және жыныстық құрылымы болашақ демографиялық динамиканы анықтайды.

Бір жағынан, белсенді репродуктивті жаста 1990 жылдары туылған адамдардың салыстырмалы түрде аз контингенті болады. 2019 жылдың басында 15-19 жастағы әйелдердің саны 20-24 жастағы әйелдерге қарағанда 7,6%-ға аз, ал олар өз кезегінде 25-29 жастағы әйелдерге қарағанда 22,2%-ға аз. Тиісінше,

15-19 жас тобындағы әйелдер саны 28,0-25 жастағы топтарға қарағанда 29%-ға аз. Белсенді репродуктивті жастағы әйелдер санының мұндай алдағы қысқаруы туылғандардың абсолютті санының және туудың жалпы коэффициентінің төмендеуіне әкеледі.

Екінші жағынан, өлім-жітімнің салыстырмалы түрде жоғары деңгейі бар 70 жылдық кезеңге жету үшін көптеген ұрпақтар болады. Мысалы, 2019 жылдың басында 60 жастағы тұрғындардың саны 70 жастан екі есе көп, ал 60 жастағы адамдарда 70 жасқа дейін өмір сүру ықтималдығы ерлерде 71,3%, әйелдерде 86,6% құрайды және алдағы жылдары осы жас шегіне жеткен тұрғындар санының айтарлықтай өсуі байқалады. Жас құрылымындағы мұндай өзгерістер өлімнің жалпы коэффициентінің артуына ықпал етеді. Қазақстан Республикасындағы 2002-2019 жылдардағы демографиялық жүктеме коэффициенті (еңбекке қабілетті жастағы 1000 тұрғынға шаққанда еңбекке қабілетті жастан кіші және одан үлкен адамдар саны).

Осылайша, алдағы жылдары Қазақстан халқының жас құрылымының өзгеруі жалпы халықтың жалпы өлім-жітімнің жоғарылауы, демек, халықтың табиғи өсуінің біршама төмендеуі.

ХАЛЫҚТЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

2018 жылдың басында ел халқының 2/3 астамын қазақтар (67,47%), бестен бір бөлігін орыстар (19,76%) құрады. Басқа ұлттардың ішінде өзбектер (3,18%), украиндар (1,53%), ұйғырлар (1,46%), татарлар (1,11%), немістер (0,99%) көп.

Халық санының, әсіресе туу мен өлім-жітімнің өзгеру параметрлеріндегі, көші-қон процестерінің сипатындағы айырмашылықтар әртүрлі ұлттардың халық саны динамикасындағы айырмашылықтарды, демек, Қазақстан халқының этникалық құрылымының өзгеруін айқындайды.

Қазақстан халқының жалпы санындағы қазақтардың үлесі айтарлықтай артып келеді. Әсіресе оның 1999 және 2009 жылдардағы халық санағы арасындағы кезеңде (53,48% - дан 63,07% - ға дейін) өсуі маңызды болды. 2009 жылғы халық санағынан кейін ол өсуді жалғастырды және 2018 жылдың басында ол 67,47% құрады.

Халықтың этникалық құрамы Қазақстанның облыстары мен қалалары бойынша айтарлықтай ерекшеленеді. Оңтүстік — Батыс өңірлер-Қызылорда, Атырау және Маңғыстау облыстары — дерлік моноұлттық, негізгі басымдылығымен. ұлты қазақ халық. 2018 жылдың басында олардағы қазақтардың үлесі 90%— дан астамды құрады — тиісінше 96,2%, 92,4% және 90,7% (олардағы саны бойынша екінші орыстар-1,9%, 5,4% және 5,7%).

Жалпы Қазақстан бойынша қарағанда, Ақтөбе (82,4%), Түркістан (76,3%), Батыс Қазақстан (75,9%), Жамбыл (72,6%) және Алматы (71,8%) облыстарындағы, сондай-ақ Нұр-Сұлтандағы (78,2%) қазақтардың үлесі жоғары. Ондағы орыстардың (Түркістан облысынан басқа) үлесі Жамбыл облысында 10,0%-дан (мұнда дүнгендердің (5,1%), түріктердің (3,0%) және өзбектердің (2,5%) үлесі Батыс Қазақстан облысында 19,6% - ға дейін өте маңызды. Түркістан облысында өзбектердің үлесі өте маңызды (16,7%) және орыстар мен тәжіктердің ең аз үлесі — 1,8%. Шымкентте 2018 жылдың басында қазақтардың үлесі 66,0%— ды, өзбектердің — 18,2% - ды, орыстардың-9,7% - ды құрады. Шығыс Қазақстан облысында қазақтардың үлесі 60,0% — ға, ал орыстардың үлесі 36,5% - ға тең. Алматыдағы қазақтардың саны да көп (59,5%). Мұндағы Орыстар 26,1% құрайды және ұйғырлардың үлесі айтарлықтай (5,5%).

Халықтың жартысынан көбін Павлодар (51,8%), Қарағанды (51,3%) және Ақмола (51,0%) облыстарындағы қазақтар құрайды. Ондағы орыстардың үлесі сәйкесінше 35,9%, 35,8% және 33,1% құрайды. Бұл облыстарда украиндықтардың (Ақмола және Павлодар облыстары — 4,4% — дан, Қарағанды облысы-3,0%) және немістердің (тиісінше 3,5%, 2,7% және 2,3%)

үлесі айтарлықтай. Елдің солтүстік бөлігінде-Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында-қазақтар халықтың жартысынан азын құрайды (тиісінше 40,3% және 34,7%), ал оларда неғұрлым көп орыстар (41,3% және 49,7%).

Украиндықтардың (Қостанай — 8,4%, Солтүстік Қазақстан-4,2%) және немістердің (тиісінше 3,1% және 3,5%) үлесі айтарлықтай [10,11].

БАЛА ТУУ

Қазақстанда туудың жалпы көрсеткіштері 1990-шы жылдары айтарлықтай төмендеп, 1999 жылы ең төменгі деңгейге жетті, ол кезде туылғандар саны 1991 жылмен салыстырғанда 38,4% — ға, ал туудың жалпы коэффициенті (халықтың 1000 адамына) 32,1% - ға қысқарды.

Кейінгі жылдары туылғандардың саны жыл сайын дерлік артып, 2016 жылы елде 400 мыңнан астам адам дүниеге келді (1999 жылмен салыстырғанда 84,2% - ға көп). Алайда 2018 жылы туу көрсеткіші артып, 2014-2016 жылдар деңгейіне жеткен жоқ.

Туудың жалпы коэффициентінің шамасы 2014 жылы максимумға жетті (23,1%). Кейінгі жылдары ол біршама аз болды, 2017– 2018 жылдары — 2008 жылдан бергі ең төменгі кезең.

Туудың жалпы коэффициентінің мәні көбінесе халықтың жыныстық және жас құрылымына байланысты — белсенді репродуктивті жастағы әйелдердің жоғары үлесі осы коэффициенттің салыстырмалы түрде үлкен мөлшерін анықтайды. Соңғы жылдары туудың жалпы коэффициентінің төмендеуінің негізгі себебі белсенді репродуктивті жастағы әйелдердің саны мен үлесінің төмендеуі болып табылады — 90-шы жылдары туылғандардың аз контингенті осы жасқа енеді.

Туудың динамикасы мен аймақтық айырмашылықтарын неғұрлым дұрыс бағалау әр жастағы туу деңгейлерін сақтай отырып, гипотетикалық ұрпақтағы бір әйелдегі туудың орташа санын сипаттайтын жалпы туу коэффициентін

алуға мүмкіндік береді. Бұл әйел бала туу жасына дейін өмір сүріп, қазіргі жас деңгейіне сәйкес бала туатын болса, әйел туа алатын балалардың санын білдіреді. Оның шамасы Қазақстанда соңғы 20 жылда орын алған туу "күнтізбесінің" өзгеруіне — уақытша жылжуларға әсер етуі мүмкін. Оларға ерекше қолайлы жағдайларға байланысты балалардың ертерек туылуы, мысалы, шектеулі балалары бар отбасыларға көмек көрсету шаралары немесе, керісінше, балалардың туылуын кейінге қалдыру жатады. Қазіргі өлім деңгейінде халықтың қарапайым көбеюі үшін туудың жалпы коэффициенті 2,1 қажет. Қазақстан бойынша бала туудың жиынтық коэффициенті 2018 жылы орта есеппен 2,84 құрады, 2000 жылдан бергі кезеңде ең жоғары мәнге жетті және осы кезеңде 1,0-ге артты. Бұл индикатордың шамасы елде байқалатын халықтың табиғи өсуін растайды.

Туудың аймақтық айырмашылықтары. Ауыл халқында туудың жиынтық коэффициенті қала халқына қарағанда едәуір жоғары (2018 жылы тиісінше 3,09 және 2,68). Алайда, 2000 жылдардың басында қалалық елді мекендерде туудың жалпы коэффициенті ауылдық жерлерге қарағанда тұрақты және айтарлықтай өсті. 2018 жылы Қазақстанның облыстары мен қалаларында туудың жиынтық коэффициентін талдау оның ең үлкен шамасы Түркістан облысында тіркелгенін анықтады (4,07). Ол Солтүстік Қазақстан облысында екі есе аз (2,01) және ең төмен мәндер-Қостанай облысында (1,77) және Алматыда (1,76), бұл Шымкентке қарағанда екі есе аз (1,84). Бала туудың маңызды сипаттамаларының бірі-оның жас моделі. 2000 жылдардың басында қазақстандық әйелдерде 25-29 жас аралығындағы туу коэффициенті 20-24 жас тобына қарағанда едәуір артты. Нәтижесінде, 2006 жылға қарай осы екі жас тобында туу деңгейінде тепе-теңдік іс жүзінде орнатылды. 2007-2012 және 2017-2018 жылдары 25-29 жастағы әйелдердің туу коэффициенті 20-24 жастағы әйелдерге қарағанда сәл жоғары болды. Балалардың туылуындағы аналардың орташа жасы ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдығында — 2000 жылғы 26,7 жастан 2010 жылғы 28,3 жасқа дейін және 2018 жылы 28,5 жасқа дейін

айтарлықтай өсті. Қалалық әйелдерде бұл көрсеткіштің мәні (28,7 жас) ауылдық әйелдерге қарағанда (28,3 жас) жоғары. Бірақ бұл көрсеткіш бойынша қала тұрғындарының айтарлықтай артықшылығы 2009 жылдан кейін пайда болды.

Қазақстан тұрғындарында бірінші бала туған кездегі аналардың орташа жасы 2000 жылғы 23,7 жастан 2010 жылы 25,1 жасқа дейін өсті және кейіннен 2018 жылы 24,7 жасты құрады. Екінші бала туылған кезде аналардың орташа жасы 2000 жылғы 26,7 жастан 2007 жылы 27,9 жасқа дейін өсті, содан кейін 2018 жылы 27,4 жасқа дейін төмендеді.

Үшінші баланың туылуындағы аналардың орташа жасы 2000 жылғы 29,9 жастан 2007 жылы 31,2 жасқа дейін өсті.

Нақты ұрпақтар үшін туу көрсеткіштерін қолдану уақыт ауысуларының әсерін теңестіруге мүмкіндік береді. Осы көрсеткіштерді қолдануға негізделген талдау дұрыс.

2009 жылғы Қазақстан Республикасы халқының Ұлттық санағының нәтижелері әйелдердің салыстырмалы түрде жас ұрпақтарында туылған балалардың орташа санының төмендегенін көрсетті. 1959-1963 жылдардағы әйелдер ұрпағында

2009 жылғы халық санағы кезінде 45-49 жаста болған және олар бала туу процесін аяқтаған туу, олар туған балалардың орташа саны Оңтүстік Қазақстан (3,48), Қызылорда (3,39) және

Маңғыстау (3,05) облыстарында.

2020 жылы қалалық жерлерде туылғандар саны 248,7 мың адамды немесе 58,4% – ды, ауылдық жерлерде-176,9 мың адамды немесе 41,6% - ды құрады. Барлық туылғандардың жартысынан көбі еліміздің 6 өңірінде тіркелген: Түркістан (14,4%), Алматы облыстарында (12,7%), Алматы қаласында (8,3%),

Шымкент қ. (7,4%), Нұр-сұлтан Қ. (7%) және Жамбыл (6,9%) облыстары.

Статистикаға сәйкес, 1000 адамға шаққандағы туу санын көрсететін туудың жалпы коэффициенті 2020 жылдың қаңтар-желтоқсан айларында 1000 адамға шаққанда 22,40 тууды құрады. 2020 жылғы 12 айдағы алдын ала

деректер бойынша өзінің барлық репродуктивті кезеңінде бір әйел босанатын балалардың санын көрсететін жиынтық туу коэффициенті бір әйелге 3,12 баланы құрады.

2021 жылдың екі айында туылғандар саны 65,7 мың адамды құрады, бұл 2020 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 1,6 пайызға көп (64,7 мың). Туудың жалпы коэффициенті 1000 адамға 21,41 туылғандарды құрады.

Білімге байланысты туу деңгейінің дифференциациясы. Бала туу деңгейі әйелдердің біліміне байланысты айтарлықтай өзгереді, дегенмен жас ұрпақтарда бұл айырмашылықтар тегістеледі. 2009 жылғы халық санағы бойынша 1939-1943 жылдары туған әйелдер ұрпағында жоғары және аяқталмаған жоғары білімі бар әйелдерде туылған балалардың орташа саны білім деңгейі төмен әйелдерге қарағанда едәуір аз. Жоғары білімі бар әйелдерде бұл көрсеткіштің шамасы арнаулы орта білімі барлармен салыстырғанда 0,21 — ге, кәсіптік бастауыш — 0,69 — ға, жалпы орта — 1,63-ке, негізгі орта-1,87-ге, бастауыш-2,18-ге аз.

Репродуктивті жоспарлар. Қазақстан, шамасы, халық санағы бағдарламасына жоспарланған балалар саны туралы мәселе енгізілген жалғыз (немесе, кем дегенде, санаулы елдердің бірі) ел. 2009 жылғы халық санағы кезінде 15-55 жастағы әйелдерге сұрақ қойылды

"Балалардың жоспарланған саны (барларын қоса алғанда)". Санақ нәтижелері 1976 жылы туған және одан бұрынғы ұрпақтарда (санақ кезінде— 32 жас және одан жоғары) жоспарланған балалардың орташа саны дерлік жоқ екенін көрсетті өзгереді. Алайда, жас әйелдерде ол азаяды және айтарлықтай. Егер 32 жастағы әйелдерде ол 2,79 болса, 25 жастағы әйелдерде — 2,58, 20 жастағы әйелдерде-2,28, 15 жастағы әйелдерде — 2,01. Осы жоспарларды іске асыру Қазақстанда бала туудың айтарлықтай қысқаруына алып келуі мүмкін. Жоспарланған балалардың орташа санының едәуір төмендеуі қалалық және ауылдық әйелдерде бірдей ұрпақтарда басталады, бірақ ауыл әйелдерінде ол қарқынды жүреді. Нәтижесінде қалалық және ауылдық тұрғындардың жас

кезіндегі орташа жоспарланған балалар саны едәуір жақындайды, ал 2009 жылғы халық санағы кезінде тағы 20 жасқа жетпеген балалар іс жүзінде салыстырылады.

Туудың этникалық айырмашылықтары. Әртүрлі ұлттардың әйелдерінде туылған балалардың орташа санындағы айырмашылықтар ішінара олардың жас ерекшеліктеріне байланысты болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн

ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫ

Үй шаруашылығы — бұл бірге тұратын, өз табыстары мен мүлкін біріктіретін (толық немесе ішінара) және тауарлар мен қызметтердің белгілі бір түрлерін бірлесіп тұтынатын, негізінен тұрғын үй мен тамақ өнімдерін қамтитын адамдар немесе адамдар тобы²⁸. Үй шаруашылығы-қазіргі халық санақтарындағы статистикалық есептің негізгі бірлігі. Отбасынан айырмашылығы, үй бір адамнан тұруы мүмкін және туыстық қатынастармен байланысты емес адамдарды қамтуы мүмкін. Үй шаруашылықтарының және олардың құрамына кіретін отбасылардың динамикасы мен құрылымын талдау халықтың көбею тенденциялары мен перспективаларын, сондай - ақ демографиялық өзгерістер мен әлеуметтік-экономикалық даму арасындағы қатынастарды түсіну үшін маңызды. Үй шаруашылықтарының әртүрлі сипаттамаларын (үй шаруашылығының көлемі мен түрі, балалар саны және т.б.) зерттеу халық санағының деректері бойынша ғана мүмкін болады.

Қазақстанның қазіргі тарихында екі санақ болды: 1999 және 2009 жылдары. 2019 жылға жоспарланған санақ 2020 жылға ауыстырылды.

1999 және 2009 жылдардағы санақтарды салыстыру үй шаруашылықтарының саны 10 жылда — 4,16 миллионнан 4,39 миллионға дейін — 231,5 мыңға немесе 5,6% - ға өскенін көрсетеді. Бұл ретте қалалық үй шаруашылықтарының саны небәрі 1,2% — ға, ал ауылдық үй шаруашылықтарының саны 13,4% - ға өсті.

2009 жылғы санаққа сәйкес үй шаруашылықтарының басым бөлігі Оңтүстік Қазақстан облысында (2018 жылдан бастап-Түркістан облысы) (490,7

мың), Шығыс Қазақстан облысында (446,6 мың), Алматыда (438,2 мың), Қарағанды (437,8 мың) және Алматы (432,2 мың) облыстарында тіркелген.

Үй шаруашылықтарының түрлері: ядролық, кеңейтілген, құрама, сондай-ақ бір адамнан тұратын үй шаруашылықтары.

Нуклеарлық үй шаруашылығы балалары бар немесе балалары жоқ бір ерлі-зайыптылардан немесе үйленбеген балаларымен бірге ата-аналардың бірінен тұрады.

Кеңейтілген үй шаруашылығы мыналардан тұрады: бір нуклеарлық отбасы және туыстық байланысы бар адамдар; басқа адамдарсыз екі немесе одан да көп туыстық байланысы бар ядролық отбасылар; туыстық байланысы бар екі немесе одан да көп ядролық отбасылар және басқа туыстық қатынастар; қандай да бір ядролық отбасын құрмайтын адамдардың туыстық байланысы.

Құрама үй шаруашылығы-бұл құрамында туыстары жоқ үй шаруашылығы.

2009 жылғы санақ бойынша, үй шаруашылықтарының жалпы санынан (4 391 759) ең үлкен үлес ядролық (2 321 978, немесе 52,9%) және кеңейтілген үй шаруашылықтары (1 311 265 немесе 29,9%). Бір адамнан тұратын үй шаруашылықтары (639 890) барлық үй шаруашылықтарының 14,6% — ын, құрамдас үй шаруашылықтары (118 626) - 2,7% - ын құрады. 1999 жылы және 2009 жылы үй шаруашылықтарының орташа мөлшері 3,6 адамды құрады және өзгерген жоқ. Ауылдық үй шаруашылықтарының көлемі де өзгерген жоқ – 4,4 адам. Ал қала көлемі 0,1 — ден 3,1-ден 3,2 адамға дейін өсті.

Кесте-үй шаруашылығының орташа мөлшері

	Всего		Городские		Сельские	
	1999	2009				2009
Барлық үй шаруашылығы	3,6	3,6				4,4
Олардың ішінде:						
Тұратын үй шаруашылықтары адам	1,0	1,0				1,0
Нуклеарлық	3,5	3,5	1999	2009	1999	3,9

Олардың ішінде			3,1	3,2	4,4	
Үй шаруашылықтары, балаларымен анадан	3,7	3,7				4,1
Үй шаруашылықтары, балаларымен әкеден	2,6	2,6	1,0	1,0	1,0	2,9
Кеңейтілген	5,2	5,2	4,7	4,6	5,9	5,9
Құрамдас	3,9	3,9	3,7	3,7	4,6	4,5

Үй шаруашылығының мөлшері негізінен балалардың санымен анықталады. Балалар неғұрлым көп болса, үй шаруашылықтарының орташа мөлшері соғұрлым үлкен болады. Санақ аралығындағы кезеңде үй шаруашылықтарының құрамы өзгерді: балалары жоқ үй шаруашылықтарының үлесі өсті (29,2% — дан 36,2% - ға дейін) және тиісінше балалары бар үй шаруашылықтары-сол 7% - ға азайды.

Үй шаруашылықтарының орташа мөлшерінің өңірлік ерекшеліктерін талдау Қазақстан бойынша орташа көрсеткіш тұрақты болып қалғанына қарамастан, өңірлерде әртүрлі бағыттағы динамика бар екенін көрсетті, оны қандай да бір фактормен, мысалы туу, көші-қон немесе экономикалық даму деңгейімен түсіндіру қиын.

8 өңірде үй шаруашылықтарының орташа мөлшері төмендеді, 6 өңірде — өсті. Алматы, Маңғыстау және Оңтүстік Қазақстан облыстарындағы (2018 жылдан бастап-Түркістан облысы) көрсеткіштің өсуі қалалық үй шаруашылықтарының орташа мөлшерінің ұлғаюына, ал Ақмола, Ақтөбе, Атырау және басқа да облыстардағы төмендеу ауылдық үй шаруашылықтарының орташа мөлшерінің төмендеуіне байланысты болды деп қорытынды жасауға болады.

Кесте – 18 жасқа толмаған адамдар саны бойынша екі және одан да көп адамнан тұратын үй шаруашылығы.

	Үй шаруашылығының саны	Үй шаруашы-ы-	Балалары бар үй шаруашы-	Үй шаруашылығының
--	------------------------	---------------	--------------------------	-------------------

			лығыны құрамы, %		лығының құрамы, %		орташа мөлшері	
	1999	2009	1999	2009	1999	2009	1999	2009
Барлық үй шаруашылығы	3566179	3751869	100	100			4,0	4,1
Құрамында 18 жастан төмен балалары бар үй шаруашылықтары	2523112	2395310	70,8	63,8	100	100	4,6	4,8
Олардың ішінде								
1 бала	998466	1030592	28,0	27,5	39,6	43,0	3,4	3,7
2 бала	865195	771348	24,3	20,6	34,3	32,2	4,5	4,7
3 бала	395261	356504	11,1	9,5	15,7	14,9	5,7	5,9
4 бала	171391	158225	4,8	4,2	6,8	6,6	6,8	7,1
5 және одан көп	92799	78641	2,6	2,1	3,7	3,3	8,8	9,5
Құрамында 18 жастан төмен балалары бар үй шаруашылығы	1043067	1356559	29,2	36,2			2,6	2,8

Үй шаруашылықтарының құрылымын типтері бойынша талдау санақ арасындағы кезеңде олардың динамикасындағы айтарлықтай айырмашылықтарды көрсетеді. Сонымен, құрама үй шаруашылықтарының саны екі есе өсті-92,7%; кеңейтілген үй шаруашылықтары — 39,4%; бір адамнан тұратын үй шаруашылықтарының саны — 7,7%. Осы үш типтегі

ауылдық үй шаруашылықтарының саны қалалықтарға қарағанда тез өсті.

Бұл жағдайда ядролық үй шаруашылықтарының саны ең үлкен санатқа жатады — 9,4% — ға, оның ішінде қалалық — 13,7% - ға, ауылдық-2,1% - ға қысқарды.

1999 және 2009 жылдардағы санақтарды талдау әр түрлі типтегі отбасылар санының динамикасындағы айырмашылықтар, негізінен, балалары бар және балалары жоқ ерлі-зайыптылардан тұратын ядролық үй шаруашылықтары үлесінің 49,90% - дан 41,01% - ға дейін (8,89% - ға) және кеңейтілген отбасылар үлесінің 22,61% - дан 29,86% - ға дейін (7,25% - ға) азаюына байланысты, санақ кезеңіндегі үй шаруашылықтары құрамының өзгеруін алдын-ала анықтады.

Кесте – үй шаруашылықтарының типтері бойынша құрылымы

	Всего		Городские		Сельские	
	1999	2009	1999	2009	1999	2009
Барлық үй шаруашылығы	100	100	100	100	100	100
Олардың ішінде:						
Бір адамнан тұратын үй шаруашылығы	14,28	14,57	18,31	18,51	6,99	8,21
Нуклеарлық	61,63	52,87	60,62	51,69	63,45	54,78
Олардың ішінде						
Балалары бар және балалары жоқ ерлі-зайыптылардың үй шаруашылығы	49,90	41,01	47,26	38,54	54,68	45,00
Балалары бар аналардың үй	10,71	10,31	12,27	11,56	7,88	8,28

шаруашылығы						
Балалары бар әкелердің үй шаруашылығы	1,02	1,55	1,09	1,59	0,90	1,50
Кеңейтілген	22,61	29,86	19,23	26,35	28,74	35,53
Құрамдас	1,48	2,70	1,84	3,46	0,82	1,48

Нуклеарлық үй шаруашылықтарының ішінде әкесі мен балаларынан тұратын үй шаруашылықтарының саны айтарлықтай өсті-60,9%. Балалары бар анадан тұратын үй шаруашылықтарының саны, саны бойынша балалары бар әкеден тұратын үй шаруашылықтарының санынан 6,6 есе артып, 1,6% - ға ұлғайды.

Өңірлік бөліністегі үй шаруашылықтарының құрамын талдау барлық облыстарда басым тип ядролық үй шаруашылығы болғанын және болып қала беретінін көрсетті, оның үлесі 51-59% - ды құрайды. Ерекшелік - бұл үй шаруашылықтарының үлесі 42-43% болатын Нұр-сұлтан және Алматы қалалары.

Кеңейтілген үй шаруашылықтарының көп саны мен үлесінің сақталуы дәстүрлі өмір салтын сақтаумен байланысты, ол бірнеше ұрпақтардың, атап айтқанда ата-аналардың үйленген балалары мен немерелерімен бірге тұруымен сипатталады. Қала халқының көбеюіне байланысты жалғыз және құрама үй шаруашылықтарының үлесі жоғары болып қалады деп болжауға болады. Қалалардың көп пәтерлі сегментіндегі тұрғын үйдің өсуі ата-аналық отбасылардан бөлінетін жас отбасылардың тұрғын үй жағдайларын жақсарту мүмкіндіктерін кеңейту арқылы үй шаруашылықтарының нуклеаризациясына ықпал етеді.

Қала тұрғындарының орташа өсу қарқыны орташа алғанда (20-ға жуық) ауылдық жерлермен салыстырғанда (б) демография мен урбанизациядан басқа бірқатар факторлармен түсіндіріледі. Осы факторлардың бірі - елдің әкімшілік-

аумақтық құрылымындағы өзгерістер, яғни іргелес территориялардың қосылуына байланысты қалалардың аумақтарын кеңейту.

Экономиканың жедел өсуінің нәтижесінде ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейінің төмендігі 2000 жылдары кедейліктің төмендеуіне әсер етті. Алайда, халықтың өмір сүру деңгейінің жағдайы және азаматтардың әлеуметтік осал санаттарын анықтау егжей-тегжейлі талдауды қажет етеді. Кедейшілік деңгейінің ресми бағалары оптимистік - 2017 жылы 1-ден аз (ҚР ҰЭМ СК, 2019). Сонымен қатар, мемлекет табысы кедейлік шегінен төмен аз қамтылған отбасыларға және көп балалы отбасыларға атаулы әлеуметтік көмек көрсетеді. Кедейшілік шегі аймақтар бойынша аздап өзгереді.

Кедейшіліктің, тұрмыс деңгейінің және соған байланысты әлеуметтік төлемдердің ресми индикаторлары белгіленген мөлшерге - ең төменгі күнкөріс деңгейіне негізделген, оның мөлшерін Ұлттық экономика министрлігі азық-түлік тауарлары мен басқа да тауарлар мен қызметтердің минималды жиынтығы негізінде анықтайды адамға қажет. 2020 жылы ол 30 мың теңгені құрады. Ең төменгі күнкөріс деңгейі әр аймақ үшін әр түрлі болатынын ескеру қажет. Өткен жылы дәстүр бойынша бірінші орынды Маңғыстау облысы иеленді: 39 400 теңге. Ең төменгі күнкөріс деңгейі бойынша екінші және үшінші орындарды 37 700 және 35 200 теңгенің көрсеткіштерімен Алматы қаласы, Нұр-Сұлтан иеленді. Бұл сома адамның нақты қажеттіліктерін қанағаттандыратындығын қазақстандықтардың нақты кірістері мен шығыстары негізінде бағалауға болады (Кесте).

Кесте – Өмір сүру деңгейінің көрсеткіштері, теңге

Индикаторы	2009	2013	2017
Среднедушевые номинальные денежные доходы населения, тенге	34 282	56 453	83 053
Доходы домашних хозяйств, использованные на потребление, в среднем на душу населения, тенге	21 348	36 761	48 619
город	25 008	41 022	54 659
село	17 136	31 564	40 502
Соотношение доходов, использованных на потребление, с прожиточным минимумом,	168,6	206,6	204,4
Денежные расходы населения в среднем на душу, тенге	19 718	34 796	46 319
город	24 220	40 243	53 753
село	14 537	28 153	36 331

жеткіліксіздігін білдіруі мүмкін. Ауыл тұрғындарының шығындары белгіленген минимумнан едәуір жоғары болғандығын ескере отырсак, бірінші нұсқа екіталай.

Үй шығындарының құрылымын талдау өмір деңгейінің дәл бейнесін береді. 2009 жылмен салыстырғанда, 2017 жылы қалада тұратын қазақстандықтар тамаққа көп ақша жұмсай бастады - он жыл бұрынғы 40,7-мен салыстырғанда 45,1. Ауылдық жерлерде шығындардағы азық-түлік тауарларының үлесі 43,2-ден 49,5-ке дейін өсті. Елде табыс пен тұрмыс деңгейінің жоғарылауымен азық-түлік шығындары шығындар құрылымында бұрынғыдан да аз үлесті алады деп есептеледі, өйткені тұрғындар тұрмыстық қажеттілікке жатпайтын азық-түлік, үй, көлік, саяхат және т.б. сатып ала бастайды.

Тиісінше, азық-түлік емес тауарларға шығындар құрылымы өмір деңгейінің өзгеруінің маңызды жанама индикаторы болып шығады. Тұтыну себетіндегі ұзақ мерзімді тауарлар үлесінің төмендеуі қазіргі жағдайдың нашарлауын және адамдардың жалақы, жұмыспен қамту және тауарлар мен қызметтердің қол жетімділігіне деген үміттерінің төмендеуін білдіреді. Сонымен, қала тұрғындары да, ауыл тұрғындары да жиһазға, тұрмыстық

техникаға және жеке гигиена құралдарына - тұтынуы реттелетін тауарлардың санаттарына азырақ шығындар жасайды. Шығындар құрылымындағы киім мен аяқ киімнің үлесі аздап өсті, бұл тозу мен балаларды киіндіру қажеттілігіне байланысты түсінікті; көлік құралдарына шығындар бөлігі де өсті.

Қазақстандықтар ақылы қызметтерге, соның ішінде мейрамханалар мен дәмханаларға барған сайын аз ақша жұмсайды. Қалаларда бұл шығыстар бабының үлесі 1,5 пайыздық тармаққа, 25,6-дан 24,1-ге дейін төмендеді. Ауылда айтарлықтай төмендеу болды - 6,2 пайыздық пунктке, 22,2-ден 15,8-ге дейін.

Кесте. Халықтың азық-түлік емес шығыстарының құрылымы үлкен санаттар бойынша

Группы населения по месту проживания	Одежда, обувь, ткани	Мебель, предметы домашнего обихода, бытовая техника	Автомобили и ГСМ	Товары личной гигиены
2009				
Город	9,6	6,0	2,9	3,8
Село	10,7	6,7	3,0	4,1
2017				
Город	11,3	3,6	4,1	2,0
Село	11,1	4,6	4,5	2,0

Дереккөзі: ҚР ҰЭМ СК

Сондай-ақ, халықтың шығыстар құрылымында мардымсыз, бірақ назар аударуға тұрарлық «туыстарына, таныстарына материалдық көмек, алимент» бөлігінің үлесі артып келе жатқанын атап өткен жөн. Оның мөлшерін, біріншіден, Қазақстандағы сияқты дәстүрлі қоғамда жете бағаламауға болады, мұнда отбасылық дәстүрлер мықты, және, мүмкін, бұл көмек көрсететін адамдар бұл туралы сирек хабарлайды. Екіншіден, оның өсуі қоғамның әлеуметтік қолдау функцияларын өз мойнына алатынын болжайды, бұл өзін лайықты кірістермен қамтамасыз ету мүмкіндігі болмаған жағдайда өмір сүру стратегияларының бірі, мысалы, жеке еншілес кәсіпорынды басқару сияқты

стратегия ферма. Қалалық жерлерде 2009–2020 жылдар аралығында туыстарына бөлінген көмектің үлесі 2,9-дан 3,2-ге дейін өсті; ауылдық - 2,9-дан 3,4-ке дейін, яғни өсу жылдам қарқынмен жүруде. Жоғары көрсеткіштер ауылдық жерлерде Солтүстік Қазақстан (6,8), Қарағанды және Қостанай облыстарында (6,4) байқалады.

Мемлекеттік әлеуметтік көмекке келетін болсақ, ол аз қамтылған отбасыларға және көп балалы отбасыларға атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) төлеу түрінде беріледі, яғни ресми түрде белгіленген кедейлік өлшемдеріне негізделеді. Айта кету керек, АӘК алушыларының саны өте тез қарқынмен азая бастады (кесте), ал оның орташа мөлшері алушының өмір деңгейінің айтарлықтай өсуіне ықпал етуі мүмкін емес.

Кесте – АӘК мөлшері және оны алушылар.

	2009	2013	2017
Количество получателей АСП, чел.	242 640	60 705	23 267
Среднемесячный размер АСП, тенге	1130,5	1932,0	2 692,4

Дереккөзі: ҚР ҰЭМ СК

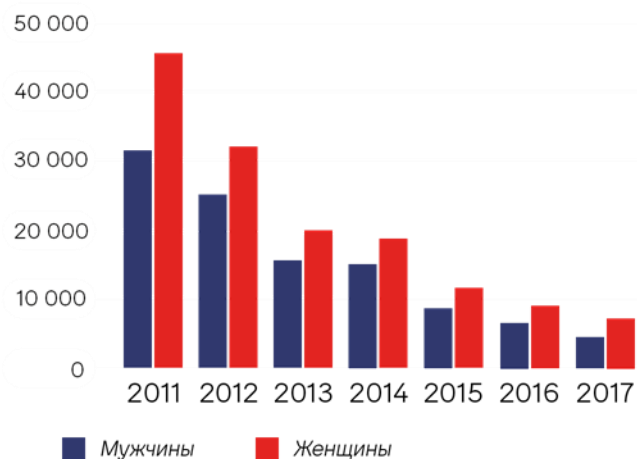
АӘК алу рәсімі өте ауыр. АӘК алуға өтініш білдірген адам әлеуметтік көмек төлемі үшін банктік шот ашуы, бірқатар құжаттар, балалардың тууы және қорытынды (ажырасу) туралы анықтамалар, жеке қосалқы шаруашылықтың болуы туралы мәліметтер, орналасқан жерінен анықтамалар оқу орнынан анықтамалар, басқа мемлекеттік төлемдер туралы анықтамалар, сондай-ақ белсенді іздестіру жұмыстарын растау (қажет болған жағдайда) және т.б ұсынуы керек. Егер әкімдікке немесе Ақпараттық жүйелерге қол жеткізу орталығына қажетті ақпарат қол жетімді болмаса, олардың АӘК құқығын дәлелдеу ауыртпалығы өтініш берушіге түседі («Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмекті тағайындау Қазақстан Республикасының электрондық

үкіметі», б. Е). Әкімшілік ауыртпалығы, АӘК төмен көлемі және жасанды түрде орнатылған кедейлік шегімен бірге жыл сайын АӘК алуға өтініш білдірушілердің аз болуына ықпал етті деп санаймыз.

Сонымен қатар, бұл дегеніміз, ресми статистика әлеуметтік көмекке мұқтаж адамдардың нақты санын көрсетпейді, бірақ олардың орналасуына, жынысына байланысты қарастыруға болады. Күтілгендей, АӘК алушылар арасында әйелдер саны ерлерге қарағанда көп, ал қалаларға қарағанда ауылдық жерлерде алушылар көп (1-сурет және 2-сурет). 2019 жылдың сәуірінде ел Президенті атаулы әлеуметтік көмек көрсету критерийін арттыру, сондай-ақ көпбалалы отбасылардағы балаға төлемдерді арттыру туралы заңға қол қойды. Бұған дейін Астанада бес баланың қайғылы қазасы және қоғамдық наразылық басталды, бұл қалаларға еңбек көші-қонымен, жұмысшылардың қауіпсіздігімен және әлеуметтік көмек пен қолдаудың жеткіліксіздігімен байланысты проблемалардың тұтас қабатын анықтады. Алайда қабылданған шаралардың сипаты, біздің ойымызша, біріншіден, 1990 жылдардағы жүйені мұрагер ететін және жұмыспен қамтуды ынталандыруға және бюджеттік жүктемені төмендетуге бағытталған қолданыстағы әлеуметтік қолдау жүйесінің шеңберінен шықпады.

Екіншіден, бұл бюджеттік жүктемені арттырады, бұл өздігінен тұрақты саясат болып табылмайды және басқа шаралармен толықтырылуы керек.

Үшіншіден, бұл шығыстардың тиімділігі және олардың әйелдердің, соның ішінде ауылдық жерлердің жағдайына әсері айқын емес, өйткені шығындарға тек тікелей төлемдер ғана емес, сонымен қатар «Нұрлы жол», «Нұрлы жер», «Агро-бизнес-2020», «Рухани жаңыру» бағдарламаларын қаржыландыру кіреді, сондай-ақ инфрақұрылымды жөндеуге арналған («Республикалық бюджеттегі әлеуметтік шығыстардың үлесі 10-ға өсті - ҚР Қаржы министрлігі»).

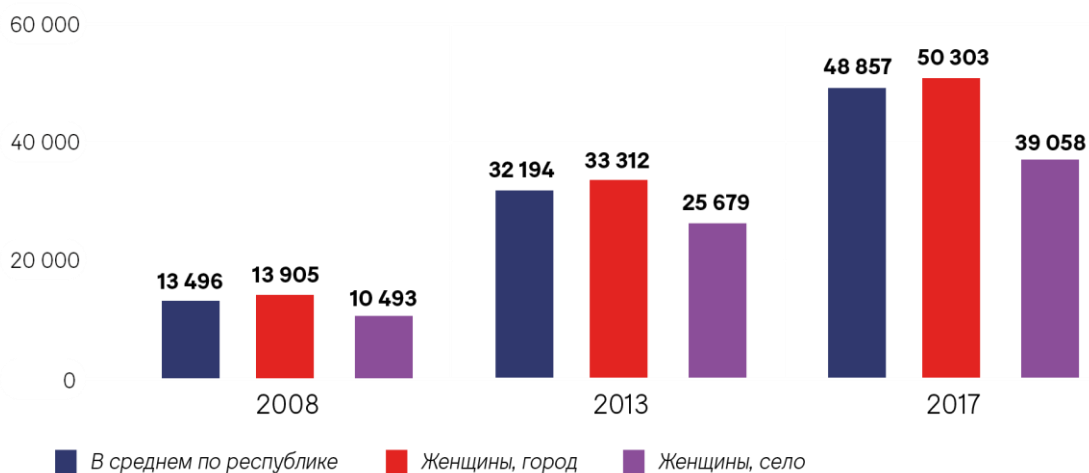

Сурет 1. Қалалық жерлерде АӘК алушылар саны

Сурет 2. Ауылдық жерлерде АӘК алушылардың саны

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Аз қамтылған халықтың тағы бір санаты - зейнеткерлер. Республикадағы зейнетақы төлемдері базалық зейнетақы мен зейнетақы жарналарының жинақталған бөлігінен тұрады. Демек, зейнетақының мөлшері адамның еңбек қызметінің сәттілігіне байланысты болады, ал ауылда ақша табу мүмкіндігі атап айтқанда, әйелдер үшін шектеулі.

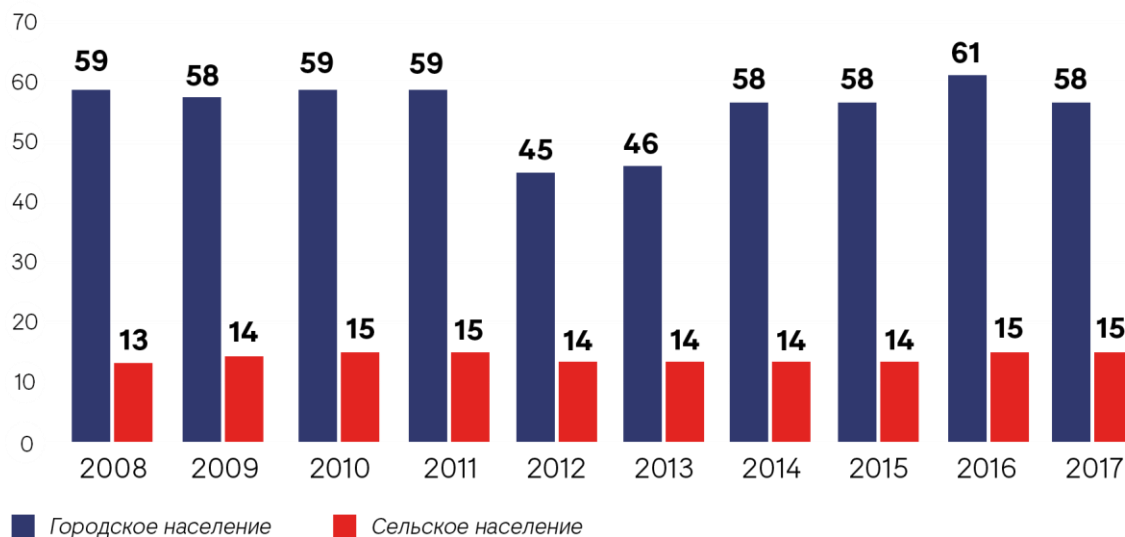

Осылайша, халық шығыстарының құрылымында азық-түлік пен көлік үлесінің өсуі, ұзақ мерзімді тауарлар мен ақылы қызметтерге шығындардың төмендеуі қалада да, ауылда да қазақстандықтардың өмір деңгейінің төмендеу тенденциясын көрсетеді. Сонымен бірге, АӘК және туыстарына көмекке жүгінудің динамикасы қазақстандықтардың көмекке көбірек мұқтаж екендігін, бірақ сонымен бірге мемлекетке емес, жеке әлеуметтік байланыстарға сүйенетіндігін көрсетеді.

Ауылдық жерлердегі халықтың өмір сүру деңгейі кірістердің төмендігімен ғана емес, сонымен бірге инфрақұрылымның, оның ішінде әлеуметтік жағдайлардың қол жетімділігімен анықталады. Осы зерттеу контексіндегі әлеуметтік инфрақұрылым факторларына мыналар жатады: білім беру және денсаулық сақтау мекемелері, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, заңгерлік және қаржылық қызметтер көрсету, көлік инфрақұрылымы және байланыс.

Мысалы, өмір сапасының маңызды критерийлерінің бірі, әсіресе әдетте әйелдердің қарауында болатын әйелдер, балалар мен қарт адамдар үшін медициналық қызметтердің қол жетімділігі мен сапасы болып табылады. Елдегі халықты дәрігерлермен қамтамасыз ету, негізінен, айтарлықтай өзгерістерді байқамайды, бірақ ауылдық жерлерде оның деңгейі қалаларға қарағанда бірнеше рет төмен болып қалады (Сурет). Ең төменгі көрсеткіштерді Атырау (10 мың тұрғынға шаққанда 11,9 дәрігер), Павлодар (13,7) облыстары және СҚО (12) көрсетті.

Сурет. Халықтың 10 мыңына медициналық персоналмен қамтамасыз етілуі (тіс дәрігерлерін қоспағанда)

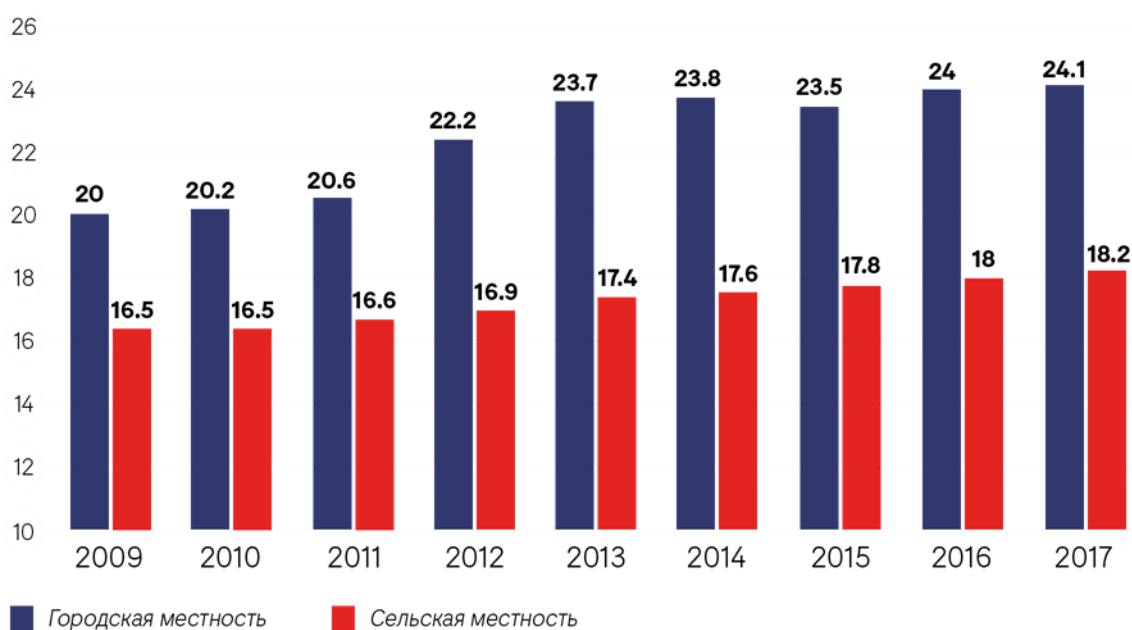
Дереккөз: ҚР ДСМ

Әлеуметтік инфрақұрылымға тұрғын үймен қамтамасыз етілу және оны жақсарту кіреді. Бұл сала, атап айтқанда, үй жұмысы жүктеліп отырған әйелдер үшін маңызы зор. Зерттеу барысында сұхбаттасушылар атап өткендей, әйелдер, «егер үй жайлы болмаса - газ, су, кәріз жоқ – әйелде ештеңеге уақыт жоқ». Тұрғын үйді жақсартуда айтарлықтай оң динамика бар, дегенмен, үйлерді жылыту және суды жылыту ауыл тұрғындарының жеке жауапкершілігінде қалады. Ауылдағы 30-ға жуық тұрғын үй ғана канализациямен қамтамасыз етілген (Кесте).

Кесте. Үй-жай қорын жақмсарту, нақты үлестер

	Водоснаб- жением	Канализа- цией	Централь- ным отоплением	Отоплением от индиви- дуальных установок	Ванной или душем	Центральным горячим водоснаб- жением	Горячим водоснаб- жением от индиви- дуальных водонагре- вателей	Газом
2008								
Город	82,5	73,5	65,4		68,2	57,8		82,4
Село	24,2	8,9	3,5		4,4	2,4		95,3
2017								
Город	99,7	86,8	62,4	38,1	62,7	55,9	14	82,1
Село	96,2	36,8	3,3	96,7	6,7	1,8	10,6	97,3

Тұрғын үймен қамтамасыз етудің қазақстандық көрсеткіштері қолайлы деп саналатын деңгейден айтарлықтай төмен – бір адамға 30 ш.м.. Ауылда тұрғын үй құрылысын ынталандыратын ауқымды бағдарламалардың болмауына, ауыл тұрғындары үшін ипотека несиесінің төмендігіне байланысты ауылдық жерлерде тұрғын үймен қамтамасыз ету орташа жылдық өсімі бар, қалаға қарағанда баяу қарқынмен өсуде, қалада қарастырылып отырған кезеңдегі тұрғын үй қорының коэффициенті 2, ал ауылдық жерлерде - 1 құрады (Сурет). Ауылда баспана сатып алу үшін «Дипломмен – ауылға» бағдарламасынан басқа жеңілдік бағдарламалар жоқ.

1-сурет. Адамға арналған тұрғын үй, шаршы м.

Дереккөз: ҚР ҰЭМ СК

Алайда, бұл қаладан ауылға университетті жаңадан бітірген жас мамандарды тартуға бағытталған, бұл оның ауылдық жерлердегі жағдайға әсер ету ауқымын онсыз да шектейді. Объективті шектеуші фактор - бұл денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, мәдениет және спорт, сондай-ақ ветеринария (ҚЭУ және т.б.) басым бағыттар бойынша жеткілікті тартымды ауылдық жұмыс орындарының болуы. Әдетте, әр ауылда бір аурухана, бір мектеп және бір мәдениет үйі бар. Ұлттық экономика министрлігінің мәліметтері бойынша, 10 жыл ішінде бағдарлама аясында 60 мыңнан астам адам (жыл сайын шамамен 5 мың адам) жұмысқа орналасты, бірақ бұл адамдардың ауылда болу уақыты туралы ақпарат жоқ, олар сатып алған тұрғын үй саны және шаралардың жиынтық тиімділігіне талдау жасалмаған (Лаханулы, 2019).

Жалпы білім беретін мектеп - бұл бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын, сонымен қатар

оқушылар мен тәрбиеленушілерге қосымша білім беру бағдарламаларын іске асыратын оқу орны. Орта мектеп үздіксіз білім беру жүйесінің басты буыны болып табылады және Қазақстанның барлық азаматтарына мемлекеттік стандарттар шеңберінде тегін жалпы орта білім алуға мемлекет кепілдік берген құқықты жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Жалпы білім беретін мектептер мемлекеттік және мемлекеттік емес болуы мүмкін (жеке меншік, басқа мемлекеттердің меншігі, олардың заңды тұлғалары мен азаматтары). Статистикалық есептілікте жалпы білім беретін мектептер түрлері топтастырылған: бастауыш (1-4-сыныптар), негізгі орта (5-9-сыныптар), жалпы орта (10-11 (12) сыныптар), мектеп-интернаттар, даму мүмкіндіктері шектеулі балаларға арналған мектептер, әр түрлі пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептер, гимназиялар, лицейлер және т.б.

Мұғалімдер мен оқытушылар саны – тиісті кәсіптік білімі бар оқушылар мен студенттерді оқытумен және тәрбиелеумен айналысатындардың саны, сондай-ақ тиісті кәсіптік білімі жоқ, бірақ қажетті мамандардың болмауына байланысты ұйым Кеңесінің шешімі бойынша, педагогикалық қызметпен айналысу құқығын алған тұлғалар.

Білім берумен қамтудың жалпы (жалпы) коэффициенті - білім беру ұйымдарындағы белгілі бір білім деңгейінде оқитын оқушылардың жасына қарамастан саны, халықтың белгілі бір деңгейінің теориялық жас тобының тұрғындарының пайызымен көрсетілген.

Білім берумен қамтудың таза коэффициенті – бұл белгілі бір білім деңгейіне арналған теориялық жас тобындағы оқушылар санының белгілі бір жас тобының жалпы санына қатынасы.

Жалпы білім беретін мектептер типтері бойынша

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Мекемелер - барлығы	8233	789	7790	7721	7640	7563	7511	7450	7414	7393	7398
Оның ішінде:											
Бастауыш мектеп	1203	992	961	932	887	869	857	787	714	668	689
Негізгі мектептер	1233	1168	1139	1120	1089	1075	1076	1040	1013	1002	1007
Орта мектептер	5512	5346	5327	5293	5289	5278	5392	5273	5320	5344	5632
Оқушылар саны, адамдар	2850937	2552183	2541862	2551502	2591942	2681063	2791585	2930583	3050770	318234	3337783

Оның ішінде:											
Бастауыш мектептер	3 4 5 0 2	24 62 0	25 45 5	24 07 0	24 36 8	26 13 9	27 20 1	25 63 4	24 28 7	22 08 0	26 85 5
Негізгі мектептер	1 0 5 9 2 4	90 27 8	85 55 4	80 88 1	81 43 5	80 52 9	81 78 6	78 29 1	69 57 9	71 61 9	83 28 2
Орта мектептер	2 6 6 9 0 6 3	2 37 2 66 3	2 35 7 57 1	2 37 2 27 7	2 41 4 89 1	2 50 9 23 0	2 66 1 78 2	27 51 87 9	2 87 8 45 3	3 01 1 63 5	3 22 7 64 6
Оқушылар саны, адам	2 8 5 0 9 3 7	2 55 2 18 3	2 54 1 86 2	2 55 1 50 2	2 59 7 94 2	2 68 5 06 3	2 79 9 58 5	29 30 58 3	3 05 0 77 0	3 18 6 23 4	3 33 7 78 3
Оның ішінде:											
1-4 сыныптар	9 7	98 59	1 00	1 05	1 12	1 17	1 26	13 36	1 40	1 46	1 51

	2 9 3 1	9	8 45 9	6 91 6	1 94 6	6 73 4	7 27 6	07 1	6 96 7	1 11 9	2 81 6
5-9 сыныптар	1 4 5 4 0 5 9	1 20 2 74 3	1 19 1 83 3	1 18 4 78 0	1 18 3 63 0	1 18 1 00 9	1 23 7 43 7	12 49 31 2	1 34 8 84 0	1 43 9 60 4	1 51 7 82 3
10-11(12) сыныптар	3 9 7 6 4 9	34 2 70 3	32 2 54 6	29 2 23 4	27 6 03 1	25 8 15 5	26 6 00 3	27 0 42 1	29 4 96 3	28 5 51 1	30 7 14 4
Мекемелер барлығы	8 2 3 3	7 83 9	7 79 0	7 72 1	7 64 0	7 56 3	7 51 1	7 45 0	7 41 4	7 39 3	7 39 8
Оның ішінде:											
Күндізгі	8 1 5 7	7 75 5	7 70 6	7 63 6	7 56 1	7 48 4	7 43 2	7 37 3	7 33 9	7 31 9	7 32 9
Кешкі	7 6	84	84	85	79	79	79	77	75	74	69
Оқушылар саны, адам	2 8	2 55	2 54	2 55	2 59	2 68	2 79	29 30	3 05	3 18	3 33

	5 0 9 3 7	2 18 3	1 86 2	1 50 2	7 94 2	5 06 3	9 58 5	58 3	0 77 0	6 23 4	7 78 3
Оның ішінде:											
Күндізгі	2 8 2 4 6 3 9	2 53 1 04 5	2 52 2 83 8	2 53 3 93 0	2 58 1 60 7	2 67 3 23 8	2 78 5 29 7	29 17 82 6	3 03 9 08 6	3 17 5 90 3	3 32 7 77 7
Кешкі	2 6 2 9 8	21 13 8	19 02 4	17 57 2	16 33 5	11 82 5	14 28 8	12 75 7	11 68 4	10 33 1	10 00 6

Аймақ түрлері бойынша жалпы білім беретін мектептер

	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Мекемелер – барлығы	8233	7839	7790	7721	7640	7563	7511	7405	7414	7393	7398

Он ың ішінд е:											
Қала лық айма қ	2 141	1 843	1 900	1 891	1 892	1 932	1 965	1 9 8 0	2 012	2 055	2 1 3 3
Ау ыл айма ғы	6 016	5 996	5 890	5 830	5 748	5 631	5 546	5 4 7 0	5 402	5 338	5 2 8 5
Оқу шыла р саны, адам	2 850 937	2 552 183	2 541 862	2 533 930	2 597 942	2 685 063	2 799 585	2 3 0 5 8 3	3 050 770	3 186 234	3 3 3 7 7 8 3
Он ың ішінд е:											
Қал алық айма қ	1 505 587	1 247 376	1 251 403	1 258 842	1 307 047	1 403 895	1 481 670	1 6 7 6 1 2	1 650 672	1 757 315	1 8 6 9 0 7 2
Ау	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

ыл айма ғы	319 052	304 807	290 459	275 088	290 895	281 168	317 915	3 6 2 9 7 1	400 098	428 919	4 6 8 7 1 1
Оқу шыла рдың саны, 10000 0 тұрғ ынға шаққ анда	18 822	15 637	15 353	15 091	15 250	15 530	15 957	1 6 4 6 9	16 913	17 434	1 7 9 1 4
Оны ң ішінд е:											
Қала лық айма қ	19 164	14 021	13 827	13 680	13 981	14 368	14 865	1 5 4 0 8	15 968	16 572	1 7 0 8 7
Ауыл айма ғы	18 092	17 573	17 192	16 802	16 794	17 041	17 395	1 7 8 8 5	18 183	18 625	1 9 0 9 1

Меншік түрлері бойынша жалпы білім беретін мектептер

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Мекемелер – барлығы	7 649	7 563	7 511	7 450	7 414	7 393	7 398
Оның ішінде:							
Мемлекеттік мекемелер	7 543	7 464	7 400	7 338	7 289	7 255	7 209
Мемлекеттік емес мекемелер	106	99	111	112	125	138	189
Оқушылар саны, адам	2 597 942	2 685 063	2 799 585	2 930 583	3 050 770	3 186 234	3 337 783
Оның ішінде:							
Мемлекеттік мекемелер	2 577 153	2 666 562	2 777 220	2 908 360	3 026 344	3 158 160	3 295 405
Мемлекеттік емес мекемелер	20 789	18 501	22 365	22 223	24 426	28 074	42 378

Білім берудің негізгі көрсеткіштерінің динамикасы

	Тұрақты тұрғындар саны, жыл соңына, адам	Білім берумен қамтылды (барлық деңгейлер), адам	Жас топтары бойынша қамтылу, пайызбен
3-6 жас			
2012	1 292 220	872 210	67,5
2013	1 363 992	932 810	68,4
2014	1 423 169	1 040 877	73,1
2015	1 450 435	1 070 686	73,8

2016	1 480 700	1 271 268	85,9
2017	1 512 045	1 214 347	80,3
2018	1 524 752	1 190 662	78,1
2019	1 558 029	1 487 072	95,4
7-10 жас			
2012	1 015 688	1 021 870	100,6
2013	1 071 243	1 083 823	101,2
2014	1 130 655	1143008	101,1
2015	1 208 689	1 218 481	100,8
2016	1 286 025	1 311 708	102
2017	1 355 192	1 371 300	101,2
2018	1 383 926	1 416 854	102,4
2019	1 438 370	1 800 664	125,2
11-15 жас			
2012	1 114 537	1 124 313	100,9
2013	1 121 296	1 126 977	100,5
2014	1 141 085	1 089 742	95,5
2015	1 188 142	1 165 386	98,1
2016	1 231 522	1 197 380	97,2
2017	1 296 121	1 326 710	102,4
2018	1 330 782	1 377 218	103,5
2019	1 462 149	1 503 152	102,8
16-17 жас			
2012	501 925	450 384	89,7

2013	468 708	421 039	89,8
2014	449 164	393 998	87,7
2015	441 100	394 253	89,4
2016	440315	379 353	86,1
2017	443 532	391 714	88,3
2018	447 388	387 790	86,7
2019	473 381	403 333	85,2
7-15 жас			
2012	2 130 225	2 143 337	100,6
2013	2 192 539	2 207 367	100,7
2014	2 271 740	2232750	98,3
2015	2 396 831	2383867	99,5
2016	2 517 547	2 509 088	99,7
2017	2 651 313	2 696 985	101,7
2018	2 714 708	2 789 724	102,8
2019	2 900 519	3 303 816	113,9
7-17 жас			
2012	2 632 150	2 623 630	99,7
2013	2 661 247	2 656 167	99,8
2014	2 720 904	2 626 748	96,5
2015	2 837 931	2 778 120	97,9
2016	2 957 862	2 710 213	91,6
2017	3 094 845	3 088 699	99,8
2018	3 162 096	3 072 195	97,2

2019	3 373 900	3 707 149	109,9
------	-----------	-----------	-------

Ауыл және қала арасындағы айырықшылықты төмендету үшін ұсыныстар

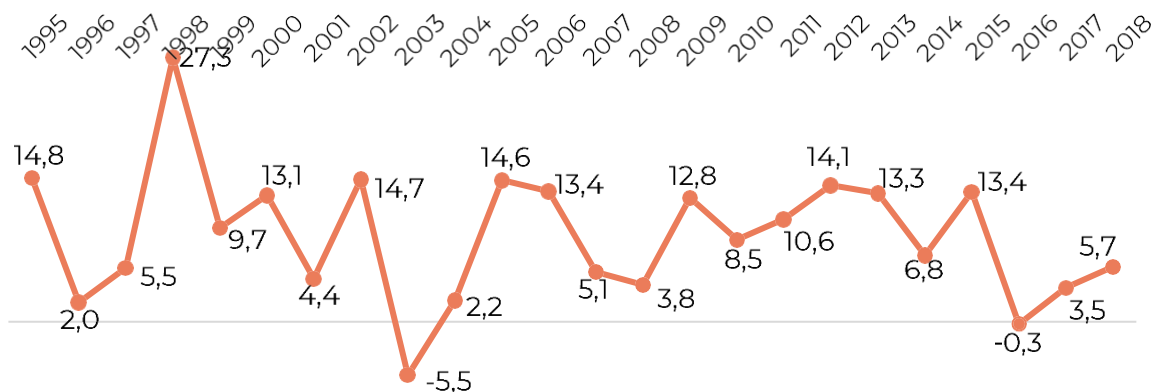
Экономикалық қайтарым. Сектордың экономикалық қайтарымының тиімділігін талдау үшін саланы мемлекеттік қаржыландыру деңгейі мен ауылшаруашылық тауар өндірушілерінен салықтық түсімдер көлемін қарастыру ұсынылады.

Мемлекеттік қолдау. ЭЫДҰ әдістемесіне сәйкес ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдауды бағалау бойынша фермерлерді қолдау (PSE) болып табылады - бұл өндірушілердің жалпы кірісінің пайызы. Бұл қаржылық шара ауыл шаруашылығындағы өндірушілер мен басқа салалардағы өндірушілер арасындағы сектораралық алшақтықты азайтуға бағытталған.

Қазақстанда қолдау деңгейі өндірушілердің жалпы кірісінің 5,7% құрады, бұл салыстырмалы түрде орташа көрсеткіш болып табылады. Мысалы, Ресейде көмек 13,2%, Канадада - 8,8% құрайды. Сонымен бірге фермерлерге төменгі мемлекеттік қолдау Бразилияда - 1,5%, Жаңа Зеландияда - 0,5% көрсетілген. Орташа көрсеткішке қарамастан, ЭЫДҰ әдістемесі бойынша Қазақстандағы ауылшаруашылық тауар өндірушілерін қолдау деңгейі өте тұрақсыз. Қазақстандағы өндірушілердің жалпы кірістеріндегі мемлекеттік қолдаудың ең үлкен үлесі 1998 жылы 1/4-тен асты, ал соңғы жылдардағыдай қолдау деңгейі айтарлықтай төмендеді. Тербелістер нарықтық экономиканы қолдаудың өзгеруімен байланысты (экспорттық өсімдік шаруашылығы өнімдеріне бағаның теріс трансферті және жануарлардың импортына бағаны қолдау арқылы) және бюджеттік трансферттердің кейінгі әсерімен байланысты.

Сурет - Қазақстандағы фермерлерді қолдау (PSE), өндірушілердің жалпы табыстарынан % -бен

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің мәліметтері бойынша мемлекеттік бюджеттің ауыл шаруашылығына (ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды, қоршаған ортаны және жануарлар дүниесін қорғауды, жер

қатынастарын қоса алғанда) шығындары 583 млрд теңгені немесе 4,3% құрады. Соңғы 9 жылда шығындардың үлесі 5% -дан аспады. Шекті шығындар 2011 жылы (5%), ең азы - 3,8% 2013 және 2017 жылдары қарастырылған. ФАО мәліметтері бойынша, Еуропадағы кірісі жоғары дамыған елдер ауыл шаруашылығына бюджеттік шығындардың ең аз үлесін - 1% құрайды.

Сурет – 2019 жылғы мемлекеттік бюджет шығындарының бөлінуі

Тұрақты даму мақсаттарының бір индикаторы ретінде ауыл шаруашылығына бағдарлау индекcін (АШБИ) ескеру әдетке айналған. Индекс аграрлық сектордың екі көрсеткішінің арақатынасы бойынша есептеледі: мемлекеттік бюджеттен шығыстардың үлесі (4,4%) және ЖІӨ-ге үлестің үлесі (4,3%). Қазақстан үшін индекс коэффициенті 0,9 құрайды, бұл ауыл шаруашылығына едәуір бағдар/басымдықты білдіреді. Біздің елдің жағдайында экономикалық кірістер шығындарды 1:1 қатынасында толығымен көрсетеді.

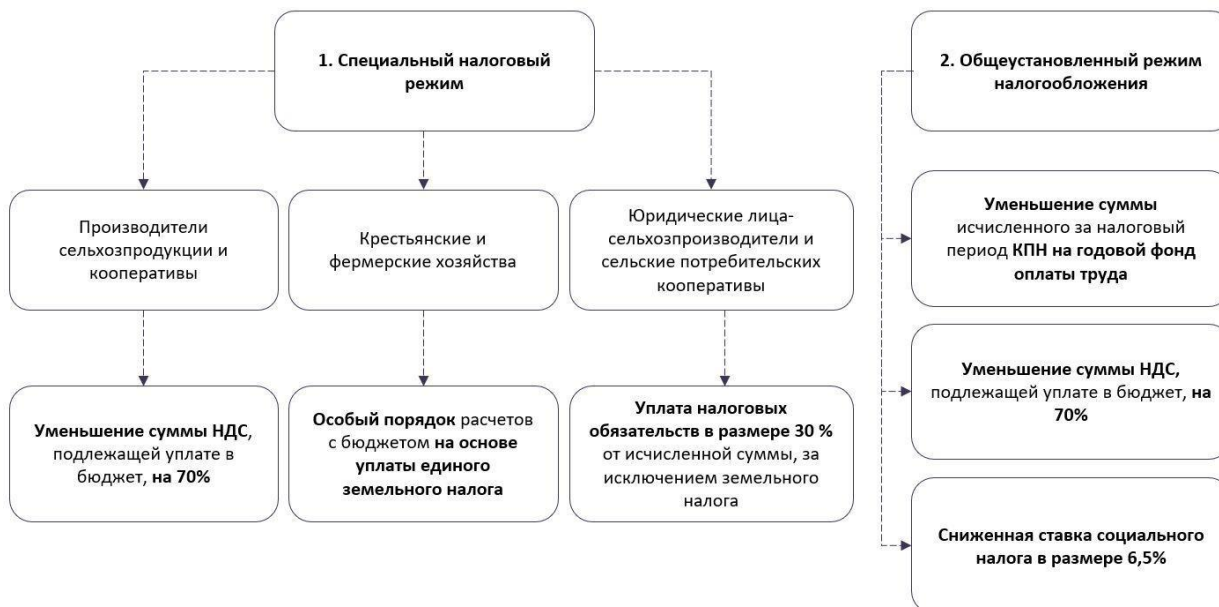
Дүниежүзілік сауда ұйымының (ДСҰ) жіктемесіне сәйкес мемлекеттік қолдау шаралары үш топқа бөлінеді - жасыл, сары (кәріптас) және көк (көк себет). Жасыл жәшікке өндіріс көлемін ұлғайтуға және сауданы шектеуге тікелей әсер етпейтін шаралар кіреді, мысалы табиғи апаттардан болған шығындарды өтеу, ветеринарияны дамыту, сақтандыру, оқыту, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар және т.б. Сары жәшік ауылшаруашылық өндірісін ынталандыратын және ауылшаруашылық өнімдерінің сауда-саттығына, соның ішінде өнімді интервенциялық сатып алуға, субсидиялар мен өтемақыларға төлемдер мен түрлі жеңілдіктерге тікелей әсер ететін шаралармен ұсынылған. Көк жәшікте өндірісті сол немесе басқа түрде шектеуге бағытталған шаралар бар. Аграрлық сектордың тұрақты дамуы үшін жасыл жәшік шаралары ең тиімді болып саналады.

Сурет - АШМ ауыл шаруашылығы шығындарын бөлу

2019 жылға арналған мемлекеттік бағдарламалар аясындағы Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің шығыстары туралы мәліметтерде бюджеттің бөлінуі туралы 421 млрд. Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың мемлекеттік бағдарламасының шығындары 295 млрд теңгені (70%), нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасын - 78 млрд теңгені (19%) және 48 млрд теңгені (11%) құрайды.) бағдарламалық құжаттардан тыс басқа шығыстарға. ДСҰ үкіметін қолдау шараларының жіктемесін ескере отырып, Қазақстандағы ауыл шаруашылығына арналған мемлекеттік бюджетті бөлу негізінен тиімділігі аз «сары жәшік» шараларынан тұрады. Мәселен, субсидия Ауыл шаруашылығы министрлігінің барлық шығыстарының 56% немесе 165 млрд. Теңге немесе 8% құрайды. Аграрлық секторды қарқындату, агроөнеркәсіптік кешен бағдарламасының негізгі бағыты ретінде, «жасыл жәшікке» мемлекеттік қолдау шараларын кеңейтуге бағытталуы керек.

Ауыл шаруашылығына салық салу жүйесі ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің салық ауыртпалығын минимизациялауға бағытталған: ауылшаруашылық тауар өндірушілерінің үш түрі үшін арнайы салық режимі және жалпыға бірдей белгіленген салық режимі бойынша жеңілдіктердің үш түрі. Жеңілдіктерге ҚҚС сомасының төмендеуі, есеп айырысудың ерекше

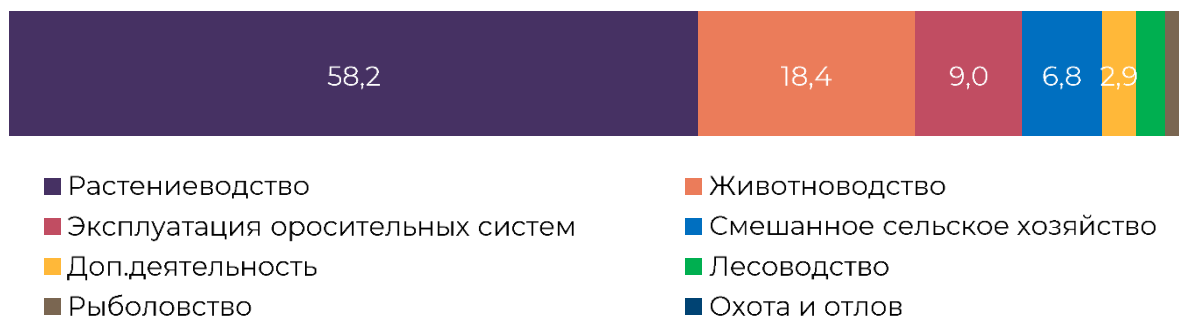
тәртібі, 30% мөлшерінде салық міндеттемелерін төлеу, әлеуметтік салық ставкасын төмендету және т.б..

Сурет – Ауыл шаруашылығына салық салу жүйесі

Салық жүктемесінің төмен болуына байланысты және аграрлық секторға айтарлықтай қаржылық қолдау көрсетілуіне қарамастан, салық төлеу түріндегі кірістілік шығындардың 11% -ын ғана құрайды. Ауылшаруашылықты дамыту шеңберінде мемлекеттік бағдарламаларға 421 миллиард теңге бюджеті бар, ауылшаруашылық тауар өндірушілерінен түсетін салық түсімдері 45,7 миллиард теңгені ғана құрайды. Шағын кәсіпкерлік субъектілері (50 адамға дейін) салықтардың 45% -ын, орта бизнестің 29% -ын (250 адамға дейін) және 26% ірі кәсіпорындардың (250 адамнан жоғары) үлесін құрайды.

Өсімдік шаруашылығына мамандандырылған кәсіпорындар 26,7 млрд

теңгені немесе салық түсімдерінің 58,2% -ын құрайды. Мал шаруашылығы өнімі 8,4 млрд теңгені немесе 18,4% құрайды. Балық аулау 869 млн теңгені немесе 1,9% пайда әкелді.

Сурет – ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілердің салықтық түсімдерін қызмет түрлері бойынша бөлу, %

Экономикалық қайтарым тұрғысынан ауыл шаруашылығы бірқатар себептерге байланысты экономиканың драйвері бола алмайды:

1. Өндірушілерді мемлекеттік қолдаудың тұрақты деңгейінің болмауы. Нарықтық экономиканы қолдау және бюджеттік трансферттер көлемінің жиі өзгеруі.

2. Мемлекеттік қолдау шараларын жеткіліксіз тиімді бөлу. Бюджеттің үлкен бөлігі субсидия беруге бағытталған.

3. Төмен салықтық түсімдер. Мемлекеттік қаржыландырумен салыстырғанда кірістер төмен.

Талдау нәтижелеріне сүйене отырып, қазіргі кезде қажетті сипаттамаларға сәйкес келмегендіктен ауыл шаруашылығын «экономиканың драйвері» деп атау қиын деген қорытынды жасауға болады: қолданыстағы көрсеткіштер 2-3 есе жоғары болуы керек.

Аграрлық сектор драйвер болмаса да, ауыл шаруашылығы тұрақты тұрақты қарқынмен дамып келе жатқан экономиканың ажырамас бөлігі болып қала береді.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі ұсынған мектеп түлектерінің (11-12 сыныптар) үміттері туралы болжамдық мәліметтер кестеде көрсетілген.

2030 жылға қарай мектеп бітірушілер санының (11-12 сыныптар) 2 есеге өсуі күтілуде.

№	Жылдар	Мектеп бітірушілер саны
1.	2010	142 500
2.	2020	136 520
3.	2021	146 174
4.	2022*	167 511
5.	2023*	179 057
6.	2024*	192 208
7.	2025*	215 764
8.	2026*	243 589
9.	2027*	256 431
10.	2028*	279 688
11.	2029*	
12.	2030*	

Білім адамның негізгі құқығы базасы бола отырып, әлеуметтік теңсіздікті арттыратын фактор да бола алады. Экономист Томас Пикетти өзінің әйгілі «XXI ғасырдағы капитал» еңбегінде білім деңгейінің жоғарылағанына қарамастан теңсіздік азаймайды деп жазады. Тағы бір зерттеуші Пол Коллиер жоғары білім стандартына қол жеткізу қоғамды жаңа қалалық орта тапқа және ауылдық жерлерде және шағын қалаларда білімі төмен халыққа бөлетін бөлу деп айтады.

Білімге қол жетімділіктің теңсіздігі кірістердің теңсіздігіне әкеледі, ал бұл өз кезегінде мемлекетке деген сенімділікті біртіндеп азайтады. Популистер, ультра оңшылдар, ультра солшылдар, ұлтшылдар және т.б. Қоғамдық дамудың

пессимистік тенденцияларын еуропалық зерттеушілер суреттейді. Олар біздің шындықтармен қаншалықты салыстырмалы? Қазақстанда ШЖМ-де білім сапасын арттыру үшін институционалдық жағдайлар жасалғанына қарамастан, ведомстволық бағыныстағы ұйымдар мен ғылыми орталықтар құрылды, қазақстандық білім берудің сапалы бәсекеге қабілетті дамуы үшін жағдайларды қамтамасыз етуге бағытталған ірі мемлекеттік жобалар жүзеге асырылуда,

ШЖМ-ге қатысты қазіргі жағдайдың деңгейі бірқатар ерекшеліктермен сипатталады: - республиканың тарихи-географиялық ерекшеліктері көптеген ауыл мектептерінің жұмыс істеуіне әкелді, олардың жартысынан көбі ШЖМ болып табылады. Алайда, соңғы онжылдықтарда олардың саны екі есеге жуық қысқарды. Мұның себептері - әлеуметтік-экономикалық және көші-қон факторлары. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік білім және ғылым департаментінің және басқа да нормативтік құқықтық актілердің талдауы көрсеткендей, бүгінгі таңда білім беру саясатында ОБЖ мөлшерін азайту тенденциясы байқалады. Егер бұрын мұндай процестер әлеуметтік-экономикалық факторлардың салдары болса, бүгінде бұл саяси ерік, тұтас жобалар құрылды; - жылдан жылға ауыл мектептеріндегі білім сапасының төмендеуі байқалады.

Ауыл мектептерінің материалдық-техникалық жабдықталуы барлық жағынан қалалық мектептерден төмен; - «Мұғалімнің мәртебесі туралы» заңның қабылдануы, жалақының өсуі «мұғалімге бет бұру» туралы және бүгінгі мәселелерді шешіп қана қоймай, сонымен қатар мұғалім кәсібін жасай алатын жағымды өзгерістер туралы айтады. тартымды, әсіресе табысты және талантты жастар үшін;

ШЖМ-де білім сапасын ілеспе қаражатты инвестициясыз жақсартуға деген ұмтылыс шамамен 10 жыл бойы UCS жүйесінде әдістемелік қолдау көрсететін орталық мектептер, ресурстық орталықтар жүйесі жұмыс істейді. Биылғы жылы олар ШЖМ оқушыларына сапалы білім беру қызметіне қол жетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған «мобильді мұғалім» жобасын іске

асыруды жоспарлап отыр. Алайда, бұл жобаларды жүзеге асыратын мамандар ынта-жігермен жұмыс істейді, оларға ынталандырушы материалдық сыйақы берілмейді.

Орта білім беру жүйесіндегі теңсіздік: Қазақстан Республикасындағы шағын жинақты мектептерді реформалау саясатын талдау – бір-бірімен реформалардың қабаттылығы, олардың бір-біріне қарама-қайшылығы, бір жобаны жүзеге асырмай-ақ оны аяқтау мүмкін емес. Мысалы, «Орта білім беруді модернизациялау» және «Цифрлық Қазақстан» жобалары ауыл мектептерін сапалы интернетпен және техникалық құралдармен қамтамасыз етуі керек. Бірақ «Ауыл – Ел бесігі» жобасы болашағы жоқ ауылдарды азайтуға арналған, сәйкесінше UGC саны азаяды. Сондықтан географияны және болашағы бар ауылдардың нақты санын анықтамай, ауыл мектептерін АКТ-мен қамтамасыз етуді жоспарлау қиын.

Функциялардың қабаттылығы, қарама-қайшылығы және қайталануы «негізгі мектептер - магниттік мектептер» және «жетекші мектептер - серіктес мектептер» жүйесінде байқалуы мүмкін, бұл ауыл мектептеріндегі мұғалімдердің қосымша жүктемесінің артуына әкеледі. Шектелген ресурстар мен айқын артта қалушылық жағдайында Қазақстан үнемі «қуып жететін» елдің рөлінде қалуы маңызды және өте жоғары тәуекелге ие. Дамыған елдерден және өтпелі экономикасы бар басқа елдерден келетін қазақстандық мектептердің артта қалуы көбейеді, өйткені олар жедел түрде жабдықтар мен технологияларды жаңартады, мұғалімдердің біліктілігін арттырады және оқу материалын жаңартады. Сондықтан қазір мемлекеттік саясатты әр елді мекендегі мектептерге кепілдік беру мен қолдаудан бастап, болашағы жоқ ауылдарды қысқартуға, ауыл мектептерін біріктіру мен шоғырландыруға бағыттады.

Бағдарламалар мен оларды жүзеге асырудың жоспарлары қабылданған. Көтерілген тақырып өте күрделі және күрделі болып көрінеді, бұл ауыл өмірінің көптеген салаларына, демек, жалпы мемлекетке әсер етеді. Сондықтан

шағын жинақты мектептердің мәселелерін шешуге деген көзқарастар ауыл тұрғындарының мәселелер кешенін шешуге бағытталған жүйелік сипатта болады.

1. «Адамдарға арналған инфрақұрылым». Сонымен, ауылдық елді мекендерді оңтайландыру және үлкейту кезінде осы бекіністерге қоныс аударатын адамдар жұмыс табуы, оқуын жалғастыруы және өздерін толықтай жүзеге асыруы үшін барлық инфрақұрылымды құру қажет. Әйтпесе, олар экстремистік ұйымдармен толықтыру көзіне айналуы мүмкін. Сарапшылардың лаңкестік топтың типтік өкілі - жұмыссыз және болашақтың болашағы жоқ ауылдардың, шағын немесе моноқалалардың тумасы деп бекер айтпайды.

2. Білім беру арқылы экономиканың өсуі. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы негізінен экономика мәселелерін шешуге бағытталған. Төрт бағыттың барлығы (цифрлық Жібек жолын іске асыру, шығармашылық қоғамды дамыту, экономика секторларындағы цифрлық қайта құрулар, белсенді мемлекетке көшу) орта біліммен жанама байланысты. Мен жүзеге асырылып жатқан «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы білім беру саласына көбірек назар аударғанын қалаймын, өйткені ол Эстонияда жасалды. Эстония - Интернет сегменті саласындағы дамыған елдердің бірі екені белгілі - бұл Еуропада да, бүкіл әлемде де. Ақпараттық технологиялардың даму рейтингінде Эстония әлемнің 142 елі арасында 24-ші орында. Өткен ғасырдың 90-жылдарының екінші жартысынан бастап мұнда «Tiger Leap» және «Tiger Leap Plus» бағдарламалары жүзеге асырыла бастады. Эстониядағы компьютерлік және желілік инфрақұрылым осындай нәтижелерге қол жеткізді. Прозрачность и подотчетность при реализации госпрограмм.

3. Мемлекеттік бағдарламалардың іске асырылуын кеңінен қамту, әзірлеу және іске асыру кезеңдерінде ашық талқылау жүргізу қажет; бағдарлама орындаушылары кездесетін барлық қателіктер мен қиындықтарды анықтау және талдау. Мысалы, электрондық оқыту бағдарламасын жасау кезеңінде сараптамалық пікірталас жүргізу қажет болды. Орталық ұйымдар орталығын

және осы нарықты реттеу тетіктерін құру республикалық мақсатты бағдарламалар шеңберінде емес, нарықтық механизмдер арқылы жүзеге асырылуы мүмкін еді. Мұғалімдер мен оқушылардың бастамасы мен жігерін пайдалану қажет болды. Ғылым бір орында тұрмай, үнемі дамып келе жатқандықтан, бұл мектеп пәндерінің мазмұнына тікелей әсер етеді. Сондықтан, СРС-ді жаңарту жақын болашақтың мәселесі болады. Осыған байланысты мұғалімдер мен оқушылардың өздері құрайтын БҚК құруды қаржылық тетіктердің көмегімен және жалпы білім беру ұйымының рейтингін бағалаудың маңызды факторын және әр мұғалімнің, атап айтқанда, әр факторды енгізу арқылы ынталандыру және ынталандыру қажет. Тағы да, әкімшілік тұтқасы ретінде емес, мұғалімдер мен мектептер үшін жаңа мүмкіндіктер ретінде.

4. Мемлекеттік бағдарламаларды синхрондау. «Орта білім беруді модернизациялау» жобасы аясында 2020 жылға қарай ауыл мектептері 100% дерлік интерактивті жабдықтармен қамтамасыз етілуі керек, ал ауыл мектептерінің, оның ішінде шағын жинақты мектептердің мұғалімдері үшін арнайы курстар өткізіледі. Алайда, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы аясында осы уақытқа дейін ауыл мектептерінің 50% -ында ғана кең жолақты интернет болады деп жоспарлануда. Интернетке кең жолақты қол жетімділік болмаса, бұл жабдық пайдасыз болады

5. Ауыл мектептерін, UCS-ті сақтау. Ауыл мектептерінің жабылуы ауыл баласының білім алу құқығын бұзады. Балаларды конституциялық құқықтарынан қалай айыруға болмайды? Біз мектеп реформасы барысында қазіргідей проблемалар жиынтығына тап болған елдердің тәжірибесіне жүгінуді ұсынамыз. АҚШ және Финляндия сияқты елдер ең кішкентай мектепті сақтауға тырысады. Бұл елдерде интернат жоқ. АҚШ-та бір бөлмелі деп аталатын мектептер бар. Мұнда бір мұғалім әр түрлі жастағы балалармен жұмыс істейді және жиі бірнеше пәннен сабақ береді. Әр бала жеке бағдарлама бойынша оқиды. Мұндай мектептердің басты айырмашылығы - ауыл мұғалімдерінің

жалақысы қалалық әріптестердікінен екі есе жоғары. Финдік жалпы білім берудің маңызды ерекшеліктерін бөліп көрсетейік. Оларға мыналар жатады: мектептің өзін-өзі бағалау мәдениеті (оны одан әрі дамыту векторын анықтау үшін мектепшілік жүйе процестерін талдау және бағалау), практикаға бағытталған білім беру, оқушыларға жеке көмек жүйесі және сынып саны. Фин мұғалімдері шағын топтармен жұмыс істейді. Егер қала мектептерінде сыныптағы оқушылардың саны 20-дан асса, онда мұғалімге ассистент көмектеседі. Австралия мен Швециядағы мектептер кластерлік механизмді қолданады: үлкен мектептер хаб қызметін атқарады, ал UGC - «жеткізушілер» немесе «спутниктер». ШЖМ оқушылары белгілі бір кесте бойынша ірі мектептерге көлікпен қамтамасыз етіледі. Нысандарды бөлісу UGC студенттеріне кеңірек оқу бағдарламасында оқуға мүмкіндік береді. Қашықтықтан оқыту Канада, Австралия сияқты бірқатар елдерде ауылдық жерлерде кеңінен қолданылады. UGS студенттері веб-сабақтарға қатыса алады, ал мұғалімнің функциясы - процесті ұйымдастыру және оқушыларға қолдау көрсету. Дамыған елдердегі мектеп жүйесінің жетістіктері мен артықшылықтарына қысқаша шолу ойлауға тамақ беріп, өзіндік ұсыныс ретінде қызмет ете алады. Негізгі шарттардан басқа, қаржыландыруды ұлғайту, материалдық базаны нығайту және мұғалімдерді даярлау мен қайта даярлауға баса назар аудару, кластерлік тәсілді қолдануға болады. Орта білім беру жүйесіндегі теңсіздік: Қазақстан Республикасындағы шағын жинақты мектептерге арналған реформалық саясатты талдау, әдіс көрші мектептер арасындағы ынтымақтастықты дамыту арқылы мектептердің оқшаулануын жеңуге көмектеседі. Ұқсас қағида қазірдің өзінде Қазақстанның мектептерінде ресурстық және магниттік мектептер негізінде жүзеге асырылуда. Алайда, жүргізілген әлеуметтік сауалнамалар мұндай мектептердегі іс-шаралар мұғалімдерге қосымша болатындығы және оларға ақы төленбейтіндігі анықталды. Тиісінше, нәтижеге қызығушылық жоқ. Қорытындылай келе, көптеген талантты және шығармашыл жастардың ауылда тұратындығын атап

өткім келеді. Оларға арнайы жағдайлар мен қолдау қажет. Сондықтан ШЖМ-ді сақтау және ауыл мектептеріндегі білім сапасы бойынша мақсатты жұмыс бәсекеге қабілетті жас ұрпақты тәрбиелеуге ғана емес, сонымен қатар ауылдың өзін дамыту үшін маңызды «өсу нүктелерінің» біріне айналуы мүмкін..

6. Ауылдық мектептердің жалпы интернетизациясы. Жоғары жылдамдықты Интернетті өткізу - бұл қымбат оқиға, бірақ оны қосудың бірнеше нұсқалары бар (оптикалық-оптикалық және телефондық желі, WiFi байланысы, мобильді интернет, ресейлік провайдерлердің көмегімен шекаралас аудандарда Интернетке қосылу және т.б.). Кең жолақты Интернеттің болуы қазіргі заманғы ауыл мектебінің ғана емес, сонымен қатар ауыл тұрғындарының көптеген мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру мәселелерін олардың негізгі қызметін тоқтатпай шешуге болады. Ауыл тұрғындары электронды қызметтердің барлық спектрін ала алады, Интернеттің қол жетімділігі ауылдық жерлерде бизнесті жүргізуді едәуір жеңілдетеді.

7. «Ауыл - Ел бесігі» жобасы бойынша ауылдық елді мекендерді оңтайландыру бойынша пилоттық жоба. Алдымен пилоттық режимде ауылдық елді мекендерді оңтайландыру маңызды. Пилоттық ауылдарда барлық инфрақұрылымды құру, процестерді құру, сондай-ақ келіп түскен тұрғын үймен және жұмыспен қамтамасыз ету үшін байланысты әлеуметтік мәселелерді шешу қажет. Инвестиции.

8. Жалғыз инвестор - Үкімет. Үкімет урбанизацияға жаңа бағдарламалар қабылдау арқылы ықпал етуге тырысады. Алайда, бұл жоспарлардың орындылығы бюджеттік мүмкіндіктерге байланысты.

9. Статистика. Қала тұрғындарының саны туралы ресми деректер істің нақты жағдайын көрсетпейді, өйткені тіркеуге алудың қиындығы жұмыс іздеп қалаларға көшіп келген ауыл тұрғындарының ауылдағы бұрынғы тұрғылықты жерінде тіркеуде қалуына әкеледі.

10. Жұмыссыздық. Статистика қалалардағы еңбек нарығындағы жағдайдың нақты жағдайын көрсетпейді, өйткені жұмыспен қамту

орталығында жұмыссыз ретінде тіркелгендер ғана жұмыссыз деп танылады.

11. Шағын қалалар. Қалалардың 70% дерлік шағын қалалар, бірақ даму саясаты жоқ. Қазақстан Республикасы Президентінің «2050 Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» жолдауы Үкіметке әкімдермен бірге 2013 жылы шағын қалаларды дамыту бағдарламасын қабылдау тапсырылды. Алайда, әлі күнге дейін ондай бағдарлама жоқ.

Қазақстанның қалалық және ауылдық мектептеріндегі орта білім жүйесіндегі «теңсіздік» атты әлеуметтік зерттеудің қорытындылары

Білім беру қазіргі қоғамның маңызды әлеуметтік институты болып табылады. Білім беру жас ұрпақты әлеуметтендірумен қатар білім мен кәсіби дағдыларды таратуды, әлеуметтік өмірге, кәсіби қызметке, инновациялық белсенділікке дайындықты, кәсіби және мансаптық өсу ресурстарымен қамтамасыз етеді. Ұлдар мен қыздардың өмірлік бастамасы, олардың білім арқылы мәртебеге ие болуы, бүгінде жалпы білім беру мен кәсіби дайындықтан тыс мүмкін емес. Әр маманның біліктілігін алдын ала білім беру жүйесі қалыптастырады. Бүгінгі өндірістің қажеттіліктеріне және перспективалық қажеттіліктерге бағдарлануға сәйкес ол әртүрлі профильдегі және біліктілік деңгейіндегі кадрларды дайындайды, жаңа еңбек жағдайларында, әлеуметтік өмірде сәтті қызмет етуге мүмкіндік беретін құзыреттілікті қалыптастырады. Серпінді әлем жағдайында бұл дайындық постиндустриалдық даму циклына көшуден туындаған жаһандық сын-қатерге жауап беруге тиіс.

Сонымен қатар, білім берудің жеке сатыларының иерархиясының болуы да қарастырылады: ең жоғары дәреже жоғары білімге беріледі, содан кейін орта кәсіптік және содан кейін кәсіптік білім (соңғы уақытқа дейін бұл рөлді бастауыш кәсіптік білім атқарды). Мысал ретінде айтып өтсек, "Лифтілерді" пайдалану мүмкіндіктерін іске асыру "жолаушылардан" белгілі бір күш-жігерді, ерік-жігерді ғана емес, сонымен бірге тиісті қабілеттерді де талап етеді. Білім жүйесінде де мәреге жету көбінесе бастапқы алынған білімге байланысты

болады, бұл әлеуметтік бағдарлардың сипаты мен деңгейіне айтарлықтай әсер етеді, зерттеп келгенде, дамып келе жатқан білім беруді және білім берудің кәсіби траекторияларын айқындайды.

Білім беру жүйесінің құрылымын бүгінде өндіріс пен қоғамның қазіргі даму деңгейіне сәйкес еңбек нарығының базалық қажеттіліктерін қамтамасыз етуді, сондай-ақ перспективалы қажеттіліктерге бағдарлауды (қысқа өмір сүретін білім мен технологиялар, өндіріс пен әлеуметтік саланың икемді және сызықты емес ұйымдастырушылық формалары, креативті және бастамашыл адамның қажеттілігі жағдайында жұмыс істейтін постиндустриалды қоғамға көшу нәтижесінде туындаған) талап ететін экономика мен қоғам ұйымы белгілейді. (экономикалық және әлеуметтік дамудың маңызды ресурсы) [1,18 с.].

Білім беру мемлекеттік басқару жүйесінде, кез-келген дамыған елдің экономикасында өте маңызды рөл атқарады және ұлттың болашағын бағдарламалайтын негізгі сала болып табылады. Экономикада білім адами капиталды сақтау мен дамыту үшін негіз болады. Жоғары білім-бұл бір жағынан түлектердің мансаптық траекториясын анықтайтын, екінші жағынан болашақ экономикалық кірістердің шеңберін белгілейтін негізгі кезең. Білім беру саласының маңыздылығы халықаралық бағдарламалық құжаттарда бекітілген. Атап айтқанда, адами даму индексіне білім берудің үлес салмағы 33,3% - ды құрайды. БҰҰ-ның тұрақты дамуының 17 мақсатының ішінде "барлығын қамтитын және әділ сапалы білім беруді қамтамасыз ету" негізгі бағыттардың бірі болып табылады.

Дүниежүзілік экономикалық форумның Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексіне (the Global Competitiveness Index by the World Economic Forum) білім беру де осы рейтингтегі елдің орнын анықтайтын маңызды рөлдердің бірін атқарады. Қазақстан әлемдік қоғамдастықтың мүшесі ретінде ғылымды қажетсінетін экономиканы жаңғырту және құру үшін құрамдас және қажетті бөлік ретінде білім беру сапасын арттыруға бағытталған. Бұл ретте орта,

арнаулы орта, жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру проблемаларына бөлген жөн. «Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында дамудың басымдықтарының бірі – білімге табынуды қалыптастыру. Осылайша, мемлекет қоғамдық сананы жаңғыртудың негіздерін қалады. Өткен жылдардағы орта білім беруде әртүрлі бағыттағы көптеген реформалардың нәтижесінде күрделі жағдай қалыптасты. Жағдай өзгере бастады: мәселен, ел Президенті Қазақстан халқына Жолдауында мұғалімдердің еңбекақысын келесі төрт жылда екі есеге арттыру туралы мәлімдеді. Сонымен қатар, мұғалімдердің белгілі бір жетістіктері үшін ынталандыру сыйлықақылары енгізілді. Бұл жас кадрлардың мамандыққа келуіне және мұғалімдер арасында сапалы адами капиталдың күшеюіне оң әсер ететін факторлардың бірі болуы мүмкін.

Мемлекеттің басымдығы сапалы білімге тепе-тең қол жеткізуді қамтамасыз ету болып табылады, бұл Қазақстанның зияткерлік дамыған және табысты азаматын қалыптастыруға ықпал етеді. Республикада оқушыларды орта біліммен қамту дәстүрлі түрде жоғары. Осы көрсеткіш бойынша Қазақстан елдердің жетекші тобына кіреді және осы параметр бойынша Адами даму индексында жоғары орындарға ие (үш субиндекстің бірі). Бұл ретте Қазақстанда қазақ тілді мектептер басым (1-кестені қараңыз.)

1-кесте. ҚР жалпы білім беретін мектептер саны

Оқыту тілі	2015 ж.	2020 ж., 1-жартыжылдық
Қазақ тілінде	3 777	3 784
Орыс тілінде	1 262	1 288
Ағылшын тілінді	-	4
Аралас оқу тілінде	2 121	2 332

Бұл ретте 11-сынып түлектерінің саны артып, 9-сынып түлектерінің саны азайып келеді. Мәселен, 2015 жылы 9-сынып түлектері 220 521 адам болса, 2020 жылға қарай олардың саны 192 992 адамға дейін азайды. Ал 11- сынып түлектерінің арасында өсу үрдісі бар. 2015 жылы 11-сынып түлектері 123 018 адам болды, 2020 жылға қарай олардың саны 137 527 адамға дейін өсті.

2019 жылы Қазақстандағы орта білім беру сапасына қатысты бірқатар рейтингтер жарияланды. 2019 жылдың соңында шыққан Programme for international student assessment (бұдан әрі - PISA) зерттеулері қызықты болып табылады. Олардың есебін жазу үшін 2018 жылы 79 елден келген 600 000 15 жастағы оқушылары сыналды. Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (бұдан әрі - ЭЫДҰ) өткізетін білім беру жетістіктерін бағалау жөніндегі халықаралық бағдарлама тестілерінің қорытындыларына сәйкес қазақстандық оқушылардың нәтижелері өзіміз қалағандай жоғары емес. Қазақстан тұтастай алғанда да, жекелеген компоненттері бойынша алдыңға қатарлы 50-ге кірмеді (2-кесте). Түсіну үшін Қазақстан деректерін басқа елдердің деректерімен салыстыру қажет (3-кесте).

2-кесте. PISA ұпайлары. Қазақстан, 2018

Білім аймағы	Жалпы есеп, 2015	Жалпы есеп, 2018	НЗМ оқушылары, 2018
математика	460 ұпай 42 орын	423 ұпай 53 орын	554 ұпай
оқу	427 ұпай 53 орын	387 ұпай 69 орын	511 ұпай
Жаратылыстану ғылымдары	456 ұпай 42 орын	397 ұпай 68 орын	526 ұпай

3-кесте. PISA ұпайлары. Әртүрлі елдердің салыстырмалы талдауы, 2018

Ел	Оқу	Математика	Жаратылыстану ғылымдары
Китай	555 ұпай	591 ұпай	590 ұпай
Финляндия	520 ұпай	507 ұпай	522 ұпай
Латвия	479 ұпай	496 ұпай	487 ұпай
Литва	476 ұпай	481 ұпай	482 ұпай
Турция	466 ұпай	454 ұпай	468 ұпай
Россия	479 ұпай	488 ұпай	478 ұпай
Беларусь	474 ұпай	472 ұпай	471 ұпай
Украина	466 ұпай	453 ұпай	469 ұпай
Азербайджан	389 ұпай	420 ұпай	398 ұпай
Қазақстан	387 ұпай	423 ұпай	397 ұпай

Біздің республикада ішінара төмен нәтижелер қазақстандық қатысушылардың бір бөлігі (44 %) 9-сынып оқушылары болғандығымен түсіндіріледі, ал қалған елдерде қатысушылардың басым бөлігі 10-сынып оқушылары болды. Айта кету керек, Қазақстанда түрлі өңірлерде айтарлықтай айырмашылық бар. PISA-2015 зерттеуінде Қазақстан облыстары арасындағы ұпайлық айырмашылық 70-90 ұпай шегінде ауытқыды, бұл отандық орта білімнің іс-әрекетін көрсетеді. Бұл ретте PISA-2018-де облыстар арасында осындай алшақтық байқалды.

Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаев 2021 жылдан бастап барлық аудандық және қалалық білім бөлімдерін облыстық басқарма деңгейіне беруді тапсырдым. Бұл шара орта мерзімді перспективада әртүрлі өңірлер арасындағы орта білім сапасындағы алшақтықты азайтуға әсер етеді. Осылайша, зерттеудің келесі толқыны кезінде PISA орташа ұпайы өсуі керек. PISA өкілі Андреас Шлейхер атап өткендей, "Оқушылардың нәтижесі мұғалімнің дайындығы мен

біліктілігіне тікелей байланысты". Сондай-ақ, бір оқушыға орташа шығындар тұрғысынан заңдылық бар. Көшбасшы елдердің арасында бір оқушыға жұмсалатын шығындар жылына шамамен 8-15 мың долларды құрайды, ал Қазақстанда бұл шығындар шамамен 2,5-2,6 мың долларға тең. Осыған сүйене отырып, мұғалімдердің жалақысын арттыру туралы шешім қабылданды [2].

Қазіргі қоғам әртүрлі әлеуметтік топтар мен жіктердің әлеуметтік мобильділігі үшін жағдай теңестірілген кезде ғана тиімді жұмыс істей алады. Оның тұрақтылығын сақтаудағы маңызды рөл әр адамның білім алуына тең құқықтар мен мүмкіндіктерді қамтамасыз ету болып табылады. Халықтың білім деңгейі, білім беру мен ғылыми инфрақұрылымның дамуы демократиялық қоғам мен нарықтық экономиканы қалыптастырудың таптырмас шартына айналуға, жетекші ресурстар жаңа білім мен технологиялар болып табылады.

Зерттеушілерден бастап студенттер мен олардың ата-аналарына дейін осы саладағы білімге қол жетімділік пен теңсіздік проблемасы қазақстандық қоғам үшін жоғары қызығушылықтың объектісі болып табылады. Басты себеп, өте қысқа мерзімде көптеген әлеуметтік қабаттар мен топтар үшін тік әлеуметтік мобильділіктің механизмдері мен арналарында түбегейлі өзгеріс болды. Білім беру жүйесі әлеуметтік пирамиданың негізіне апаратын арна рөлін атқара отырып, осы пирамиданың өзгеруіне байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырады.

Қазақстандық қоғамның бай және кедейге жіктелуімен сипатталатын әлеуметтік-экономикалық дифференциациясы білім алуға тең емес мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар, реформалар жылдарында халықтың кірістер деңгейі бойынша біркелкі бөлінбеуі күрт өсті. Кедейліктің ауырлығы мен тереңдігі, жұмыссыздық деңгейі мен халықтың көші-қон ағымы, дағдарыстық демографиялық ахуал және денсаулықтың төмен көрсеткіштері, өмірдің аумақтық және табиғи-климаттық ерекшеліктері негізінен білім алу мүмкіндіктерін анықтайды. Қала мен ауыл тұрғындары үшін білімнің қол жетімділігі проблемасы ерекше маңызды. Білім алуға құқықтардың жария

етілген теңдігі мен қоғамдағы қалыптасқан әлеуметтік дифференциация арасындағы қайшылық білім саласындағы теңсіздікті күшейтеді, аз қамтылған отбасылардағы қабілетті балалардың жоғары оқу орындарына, әсіресе жоғары сұранысқа ие оқу орындарына түсу мүмкіндіктерін тарылтады.

Әлеуметтік топтардың өмірі мен мәдениетіндегі айырмашылықтардың тереңдеуі қоғамның әлеуметтік жүйесіндегі шиеленістің шиеленісуіне, мәдени дамудың тоқырауына немесе регрессиясына, нәтижесінде қылмыстың, кедейліктің, әлеуметтік шиеленістің, өлімнің және басқа да жағымсыз процестердің өсуіне әкеледі.

Білім беру саласындағы теңсіздік пен әділеттіліктің теориялық тұжырымдамаларын әзірлеудің ұзақ тарихы бар. ХІХ ғасырдың аяғы - ХХ ғасырдың бірінші жартысында білім беру әлеуметтануының классиктері әртүрлі әлеуметтік таптар арасындағы әлеуметтік бейбітшілік пен өркендеуге қол жеткізуге бағытталған әлеуметтік білім беру институтының (Э.Дюркгейм, М. Вебер, К. Мангейм, Т. Парсонс, Д. Дьюи) жұмыс істеуінің сипаты мен механизмі туралы тұтас тұжырымдама жасады¹.

ХХ ғасырдың 60-жылдарынан бастап экономикалық дамудағы ғылыми-техникалық прогресс рөлінің артуына байланысты жоғары білім беру саласындағы әлеуметтік зерттеулердің жаңа кезеңі белгіленді. Ғалымдардың назары (Г. Беккер, Д. Минцер, Г. Бовен, Дж. Коулмен) сапалы жаңа жұмыс күшін құру мәселелеріне назар аударды, бұл адами капитал теориясын ресімдеуге ықпал етті. Олар білім берудегі әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті әртүрлі әлеуметтік топтардың тең емес мүмкіндіктерінен туындаған отбасылар мен жеке тұлғалардың адами капиталға салған инвестицияларының әртүрлі көлемімен түсіндіреді².

Білім беру жүйесіндегі теңсіздік проблемасына әлеуметтанулық көзқарас француз әлеуметтанушысы П. Бурдьё³ еңбектерінде дамыды. Жоғары білімге қол жетімділіктің дифференциациясы ол экономикалық емес, мәдени

айырмашылықтар мен шығу тегіндегі айырмашылықтарды түсіндіреді, білім беру жүйесі қоғамға қажет құрылымды жаңғыртады және қолдайды.

Мектептің әлеуметтік теңсіздікті молайтудағы рөлі мәдени-релятивистік және плюралистік тенденциялар өкілдерінің (Р. Фостер, Р.Буден, Ли Брик) еңбектерінде көрініс тапты. Білім берудегі инвестиция тиімділігін бағалаудың әлеуметтік-экономикалық аспектілері адам капиталы теориясы тұрғысынан бірқатар отандық зерттеушілердің (А. В. Корицкий, Г. В. Борисов, С. А. Дятлов, В. И. Марцинкевич, И. В. Соболева) еңбектерінде қарастырылады.

Эмпирикалық зерттеулердің нәтижелеріне негізделген әлеуметтанушылардың (Д. Л.Константиновский, М. Н.Руткевич, Я. М.Рощина, М. А. Другов, Е. М. Авраимова, А. А. Баранов, Н. Г. Иванова, Н. В. Гончарова, Е. Л. Лукьянова, Б. В. Дубин, Л. Д. Гудков, А. Г. Левинсон, А. С. Леонова, О. И. Стучевская, Е. Р. Ярская-Смирнова)⁴ еңбектерінде оның сапасын ескере отырып, білім алу мүмкіндіктеріндегі әлеуметтік топтар арасындағы айырмашылықтарды талдауға, білім беру жүйесінде болып жатқан әлеуметтік, экономикалық және институционалдық өзгерістерді түсінуге баса назар аударылады.

Н.М. Байков, Ю. В.Березутский, В. И. Бондаренко, Ю. И. Оноприенко, Л. А. Попова, М. Н. Крыжановская сияқты зерттеушілердің мақалаларында институционалдық және әлеуметтік аспектілер, білім алудағы теңсіздіктер, жастардың білім алудағы өмірлік мүмкіндіктері мен мүмкіндіктерін негіздейтін объективті және субъективті факторлардың әсер ету сипаты көрсетілген.

Алайда, теориялық және эмпирикалық деректерді талдау көрсеткендей, қала мен ауыл тұрғындары үшін білімнің қол жетімділігі оларды тек жоғары оқу орнына түсу мүмкіндігі және ондағы толыққанды білім ретінде бөліп қарайды. Дәстүр бойынша, әлеуметтік саясаттың назары болып табылатын әлеуметтік жағынан осал топтар (табысы төмен отбасылар, толық емес отбасылар және көпбалалы отбасылар, жетім балалар, мүгедектер және т.б.)

дәстүрлі түрде жоғары білімге қол жетімділік тұрғысынан осал топтар ретінде танылады, бұл енді нақты теңсіздікті жеткілікті дәрежеде көрсетпейді.

Білімге әділ қол жетімділік білім беру мекемесіне түсу мүмкіндіктерінің әлеуметтік шығу тегіне тәуелділігін азайту және оқушылардың қабілеттері мен күш-жігеріне тәуелділікті арттыру арқылы көрінеді. ҚР Конституциясымен декларацияланатын, оған сәйкес әрбір азамат конкурстық негізде мемлекеттік немесе жеке меншік оқу орнында жоғары білім алуға құқылы жалпыға бірдей білім алу құқығы іс жүзінде тең емес мүмкіндіктер салдарынан нақты практикамен расталмайтын және жоғары білім беру жүйесіндегі әлеуметтік теңсіздіктің нақты көрінісі болып табылатын формальды құқық болып табылады.

Өткен кеңестік қоғамдардағы ауқымды әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-саяси өзгерістердің нәтижесінде әлеуметтік теңсіздікті тереңдету процесі байқалады. Кеңестік қоғамда оқитын студенттердің әлеуметтік құрамы идеологиялық мақсатқа сәйкес мемлекет тарапынан үнемі қадағаланып отырды-«қоғамның әлеуметтік біртектілігі» үшін күрес, бұл университетке түсу кезінде әлеуметтік теңсіздіктің үнемі көбеюіне ықпал етті. Бүгінгі таңда жоғары білім беру жүйесіндегі әлеуметтік теңсіздік көптеген жастардың сапалы кәсіби білім алу мүмкіндігінен айырылудан көрінеді, сондықтан ол жаңа экономикалық таптардың, страталар мен қабаттардың қалыптасуына негіз болады. Халықтың жоғары білім деңгейі бүкіл қоғамның экономикалық әлеуетін арттыратыны және адамдардың әл-ауқатына, олардың әлеуметтік мәртебесін арттыруға ықпал ететіні анық. Табыстан басқа, білімге қол жетімділікке басқа да факторлар әсер етеді - бұл тұрғылықты жер, мектептегі үлгерім, мектеп дайындығының сапасы, ата-аналардың білімі, бейресми байланыстар және т. б.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесіндегі теңсіздік проблемаларына келесі зерттеушілер өз жұмыстарын арнады: А.Г. Здравомыслов, М.В. Ковтун, Д.Л. Константиновский, Г. Б. Кораблева, Ф. Э. Шереги, В.Г. Харчева, В.В. Сериков, Ф.Г. Зиятдинова, Г.А. Чередниченко, олар жастарды кәсіптік бағдарлау

мәселелерін, мектеп түлектерінің өмірлік жоспарларын қарастырады. Бай эмпирикалық материалға сүйене отырып, олар білім беру жүйесінде белгілі бір әлеуметтік-саралау факторлары бар деген қорытындыға келеді, олардың нәтижесі әртүрлі әлеуметтік топтардың өкілдері арасында білім беру мүмкіндіктерін бөлу тең емес болып келеді.

Жоғары білім беру жүйесінің қазіргі жай-күйін, қазіргі қоғамда мамандар даярлау сапасын мына ғалымдар зерттеп жатыр: Г. З. Абитова, А.З. Гильманов, Т. Г. Исламшина, Ковтун М.В., Н.В.Гончарова, Е.Л. Лукьянованың еңбектерінде халықтың әлеуметтік осал топтары үшін жоғары білімнің қол жетімділігі мәселесі қозғалды. Қазақстандық білім беру жүйесін зерттеушілер арасында білім беру жүйесіне әдіснамалық тәсілдер призмасы арқылы мектеп және түлектерінің кәсіби траекториясының ерекшеліктерін зерттеумен айналысатын Н.А. Аитовты, Н.Г. Шеденованы және Г.С. Әбдірайымованы, К.У. Биекеновті, М.С. Садыровты, З.К. Шаукенованы, А.Ю. Колянованы және А.Б. Сәрсенованы атап өту қажет. Білім беру қызметтері мен жастарды жұмысқа орналастыру арасындағы еңбек нарығындағы қайшылықтарды зерттеу М.Б. Кенжегузин сияқты қазақстандық ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан.

Жалпы, білім беру жүйесіндегі әлеуметтік теңсіздік мәселесі бойынша қазіргі әдебиеттерді талдау қорытынды жасауға мүмкіндік береді: бұл проблема жан-жақты зерттелмеген, зерттеуге бірыңғай нақты көзқарас жоқ және бұл мәселені шешудің бірыңғай тұжырымдамасы жоқ.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, зерттеу нысаны мен пәні, зерттеудің мақсаты мен міндеттері тұжырымдалды.

Зерттеу нысаны: Республикалық маңызы бар 3 қаланың - Нұр – Сұлтан, Алматы, Шымкент және Қазақстанның 14 өңірінің қалалық және ауылдық мектептерінің мұғалімдері.

Зерттеу пәні: Қазақстан Республикасындағы қалалық және ауылдық мектептердің материалдық-техникалық жабдықталуын, ақпараттық

қолжетімділігін, кадрлық проблемаларын, білім беруді басқару мен қаржыландыруды, қосымша білім берудің қолжетімділігі мен сапасын бағалау.

Зерттеу мақсаты: қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлік саласындағы мемлекеттік саясат үшін практикалық ұсынымдар әзірлеу үшін Қазақстан Республикасының қалалық және ауылдық мектептеріндегі білім берудің жай-күйін, қолжетімділігін және сапасын зерделеу.

Зерттеу міндеттері:

1. ҚР қалалық және ауылдық мектептеріндегі материалдық-техникалық жарақтандырудың жай-күйіне талдау жасау.

2. ҚР-дағы қалалық және ауылдық мектептердің Ақпараттық қолжетімділік деңгейін анықтау.

3. ҚР қалалық және ауылдық мектептеріндегі негізгі кадрлық мәселелерді анықтау.

4. ҚР-дағы қалалық және ауылдық мектептерді басқару мен қаржыландырудың ерекшеліктерін сипаттау.

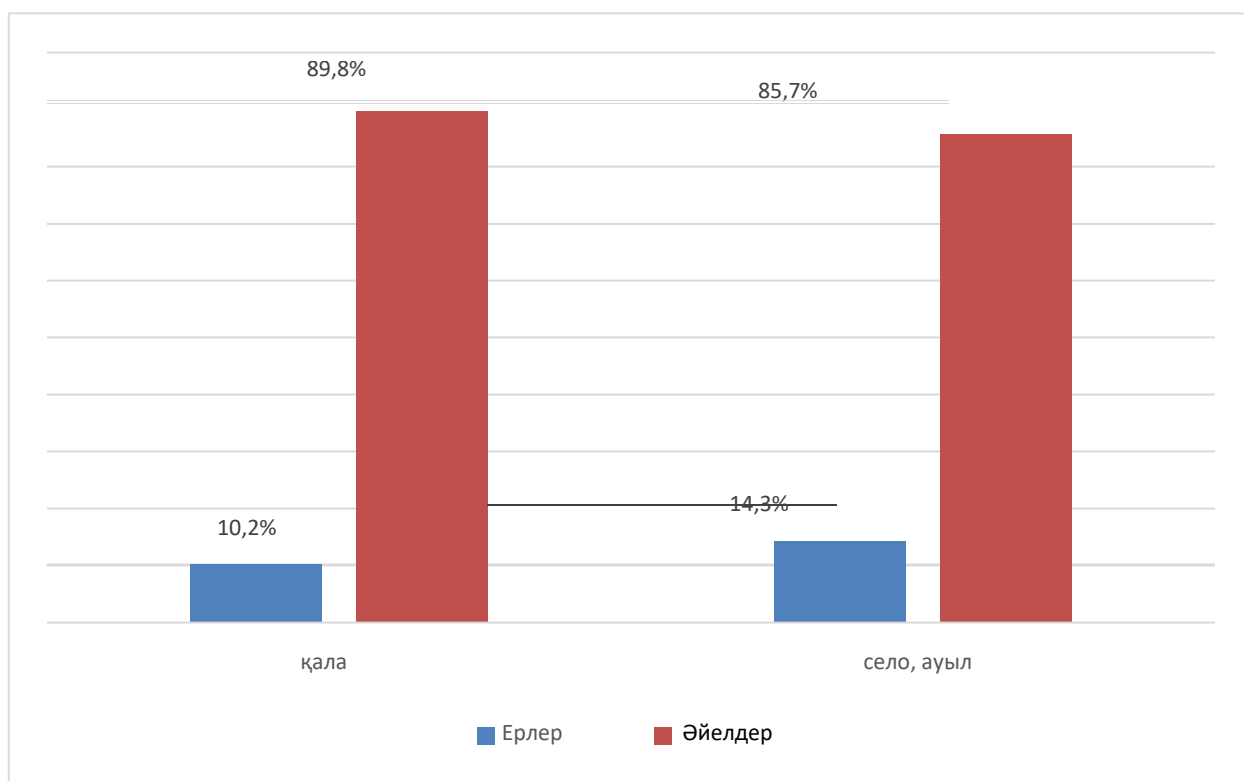
5. ҚР қала және ауыл мектептерінің мұғалімдері үшін қосымша білім беру сапасы мен қолжетімділігін бағалау.

Зерттеудің іріктелуі: квоталық, пропорционалды. Барлығы 8 952 адамнан сұхбат алынды.

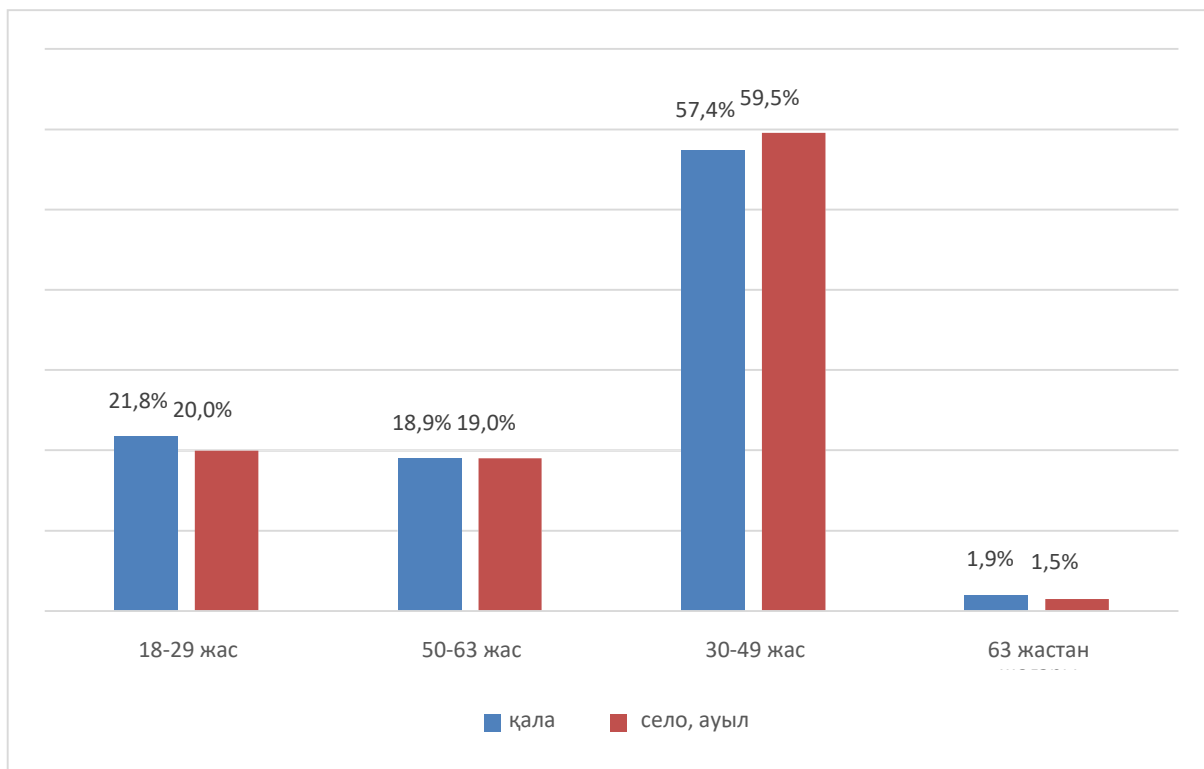
Зерттеу нәтижелері

Зерттеуге Қазақстанның 17 өңірінен 8 594 педагог қатысты. Гендер бойынша 89,8% - әйелдер, қалалық мұғалімдер, 10,2% - ерлер, қалалық мұғалімдер және 85,7% - әйелдер, ауыл мұғалімдері және 14,3% - ерлер, ауыл мұғалімдері.

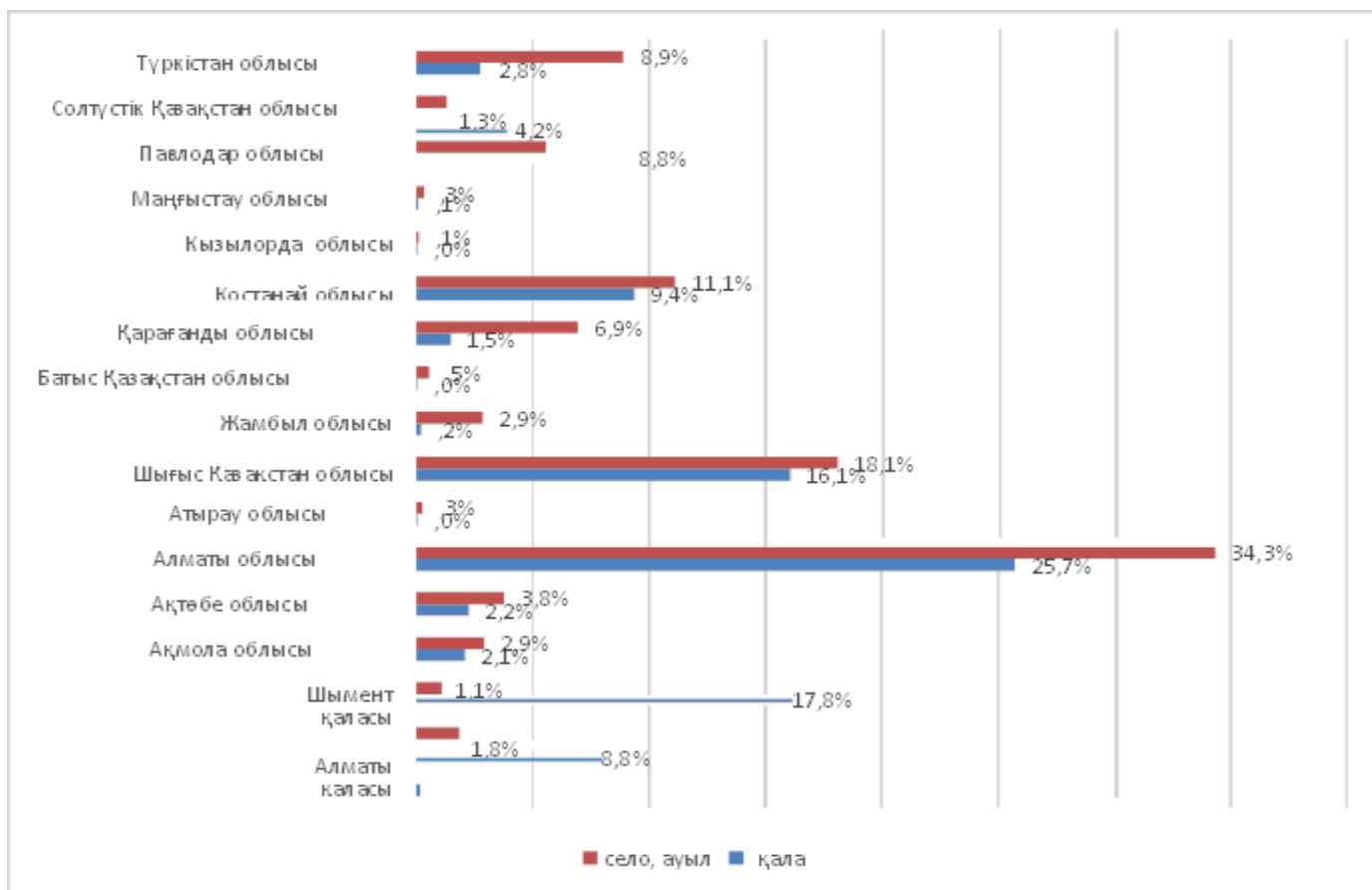
Жас өлшемі бойынша: сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі 30 -дан 49 жасқа дейін, қалалық және ауылдық мұғалімдер – 57,4% және 59,5% және шамамен 18 – ден 29 жасқа дейін-21,8% және 20% және 50-ден 63 жасқа дейін-18,9% және 19%. Қалада да, ауылда да 63 жастан асқан мұғалімдерден ең аз сұхбат алынды – 1,9% және 1,5%.

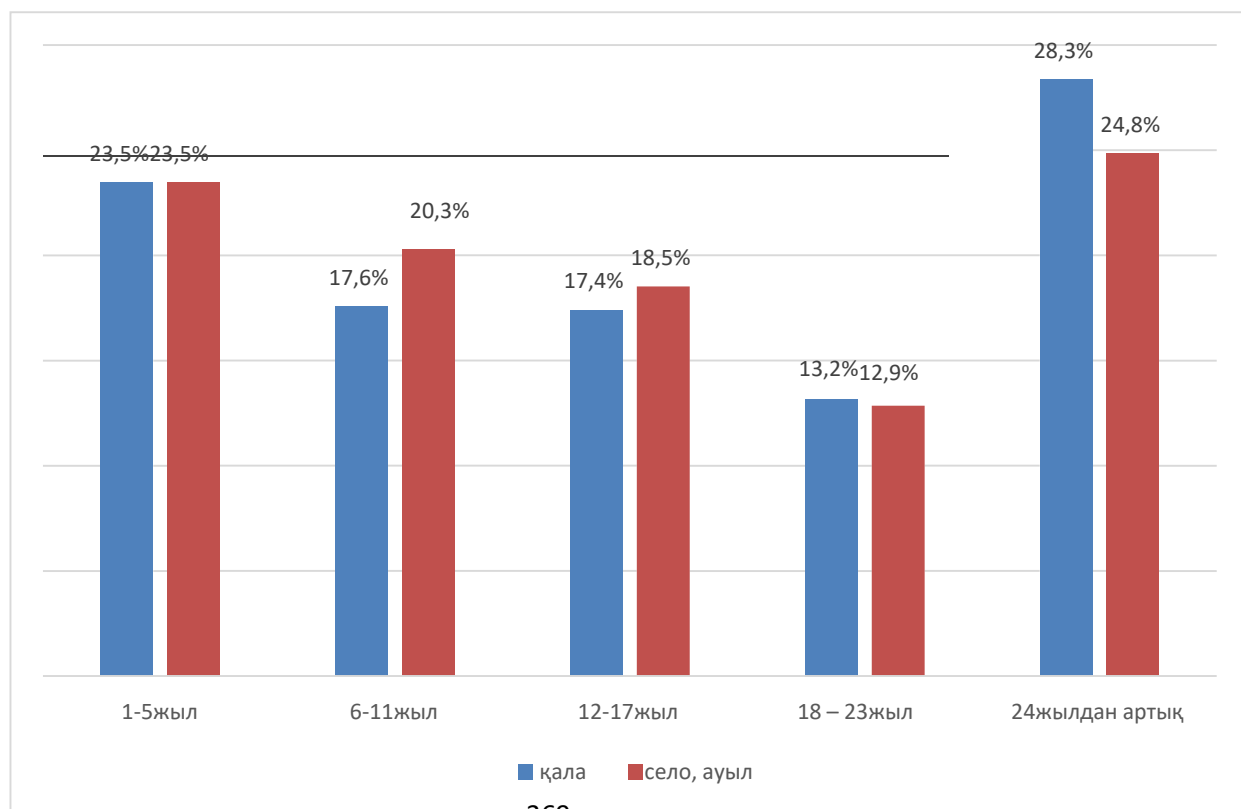
Тұратын аймақ бойынша: сауалнамаға ең көп қатысқандар:

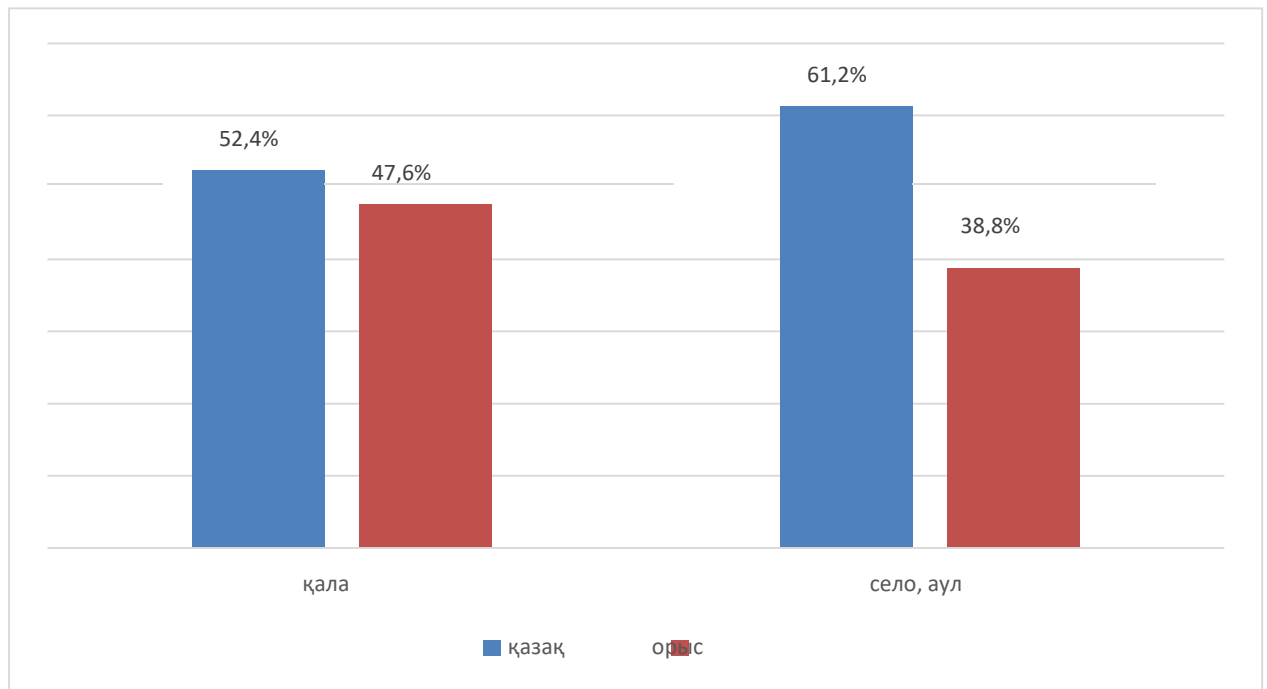
Алматы облысы, Шымкент қаласы, Шығыс Қазақстан облысы және Қостанай облысы мұғалімдерінің біліктілігін арттыру. Ең аз пікірлер Нұр-Сұлтан қаласы, Ақмола, Ақтөбе, Жамбыл облыстарынан келген мұғалімдер.

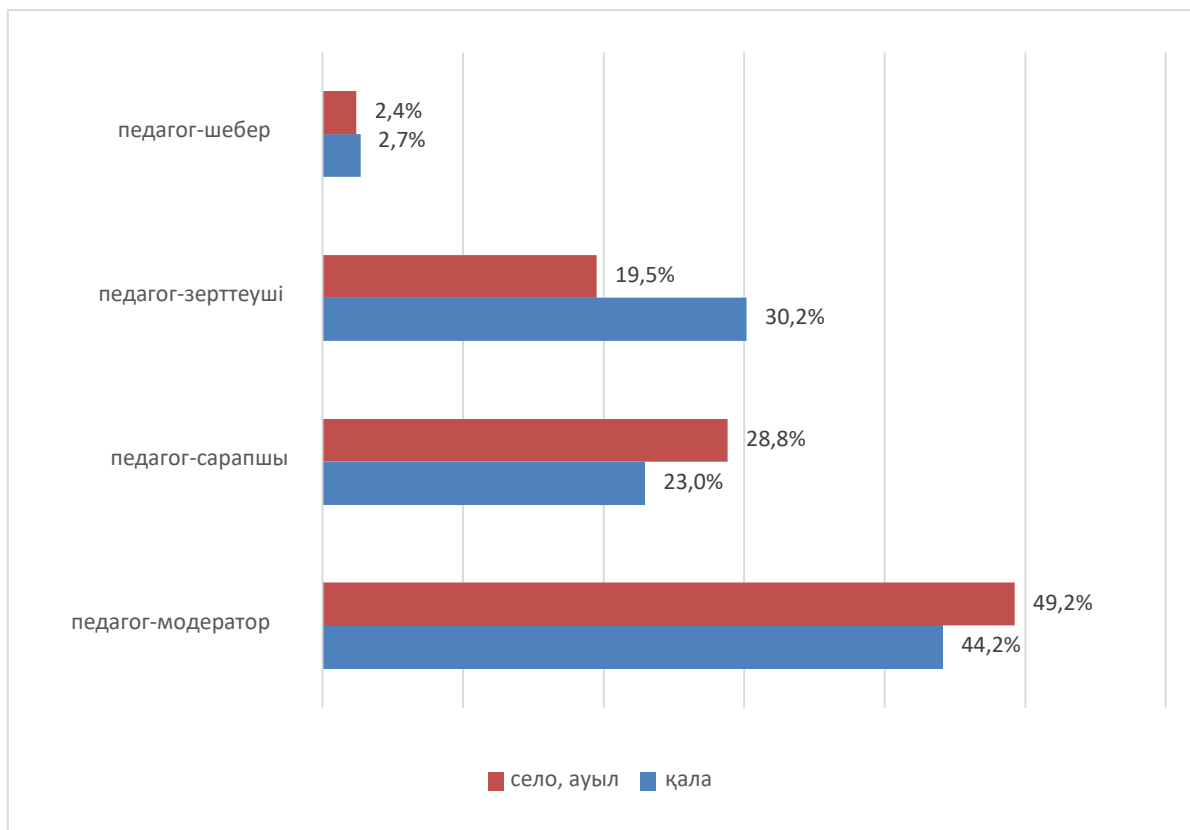
Білім беру ұйымдарындағы жұмыс өтілін ескере отырып: 24 жылдық өтілі бар мұғалімдерден ең көп сұралғандар-28,3% (қала) және 24,8% (ауыл) және 1-5 жыл – 23,5% (қала) және 23,5% (ауыл).

Оқыту тілі бойынша: көп жағдайда қалалық мектептерде қазақ тілінде сабақ беретін мұғалімдерден – 52,4% (қала) және 61,2% (ауыл) және орыс тілінде 47,6% және ауылдық мектептерде 38,8% сұхбат алынды.

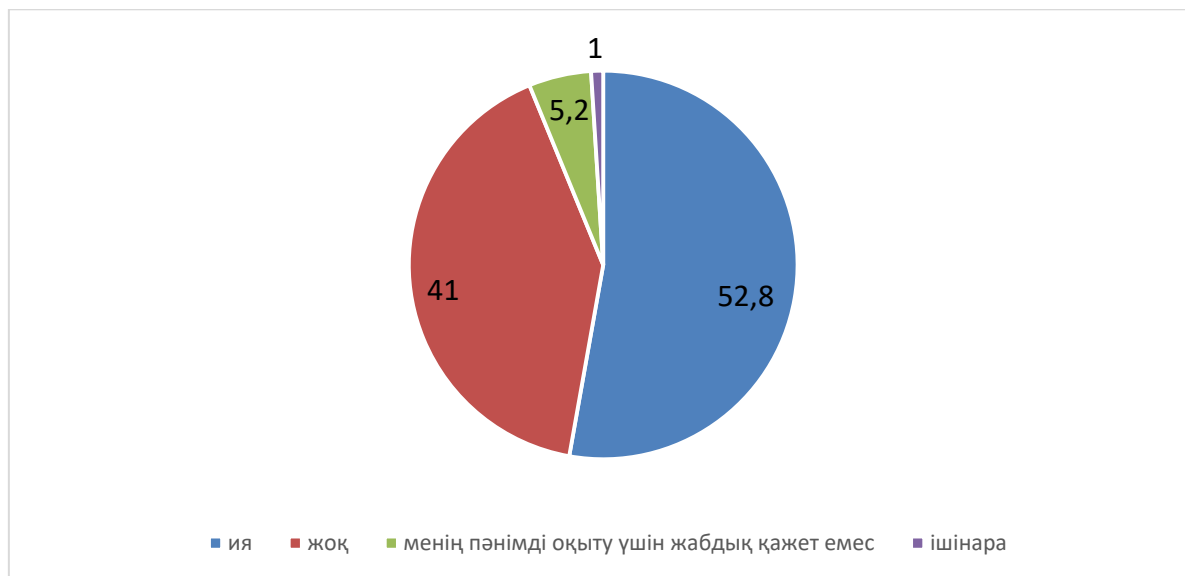

Санаттар бойынша сұралғандардың басым бөлігі ауылда – 49,2% және қалада – 44,2% педагог - модератор және қалада – 30,2% педагог-зерттеуші және ауылда – 28,2% педагог-сарапшы болып табылады. Ең аз ұсынылған педагог шеберлердің пікірлері – 2,7% және 2,4%.

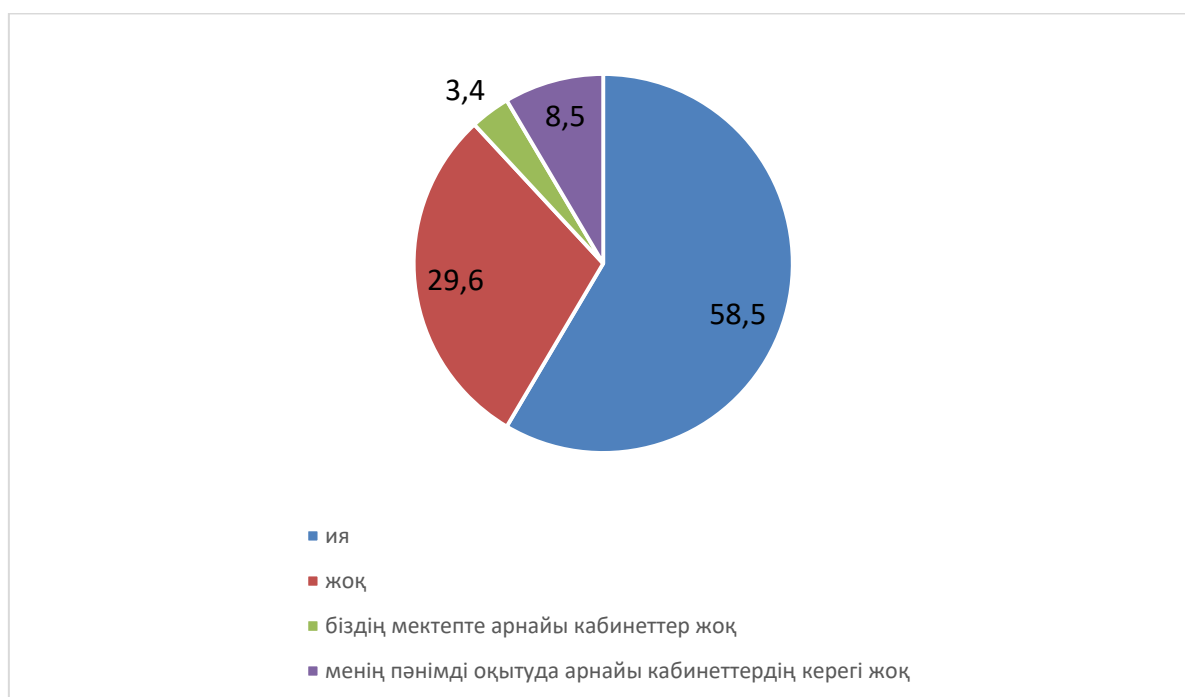
1 блок – Материалдық-техникалық қамтамасыз ету

1. Сіздің пәніңіз бойынша оқу процесін ұйымдастыру үшін жабдықтар жеткілікті ме?

Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 52,8% - ы оқу процесін ұйымдастыру үшін қажетті жабдықтардың бар екенін, 41% - ы жабдықтардың жеткіліксіз екенін көрсетті. 5,2% - ы олардың пәні үшін қосымша жабдық қажет емес деп мәлімдеді және 1% - ы жабдықтардың ішінара жетіспейтіндігін айтты. Қосымша жабдықтар мен көрнекілікті қажет етпейтін мектеп пәндерін атау қиын. Алайда мұғалімдердің 5,2% - ы мұны мүмкін деп санайды. Көрнекілік оқушылардың қызығушылығы мен назарын арттырады, зерттелетін материалды терең түсінуге, түсінуге және игеруге ықпал етеді. Сабақтарда көрнекілікті қолдану нақты кеңістіктік және сандық көріністерді қалыптастыруға ықпал етеді, логикалық ойлау мен сөйлеуді дамытады, нақты құбылыстарды қарау мен талдау негізінде жалпылауға көмектеседі, содан кейін олар практикада қолданылады. Көрнекі құралдардың маңыздылығын кез-келген пәнді оқытуда қосымша жабдықты пайдалануды асыра бағалау қиын, онсыз оқу процесін ұйымдастыру мүмкін емес.

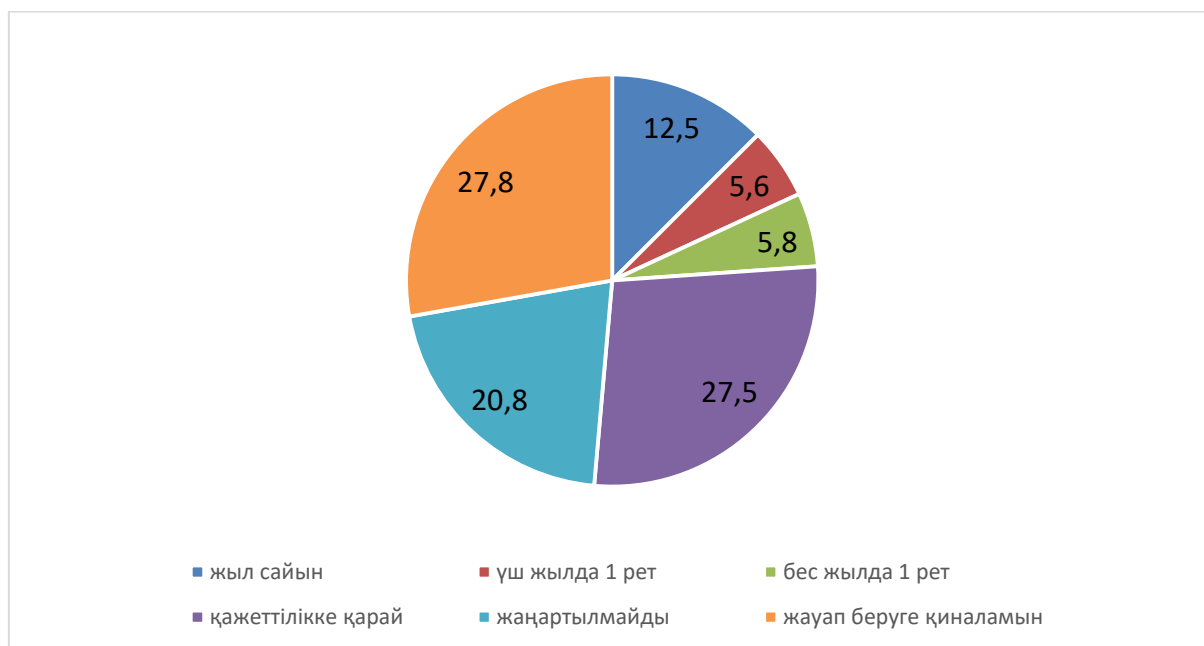
2. Мектепте сіздің пәніңіз бойынша мамандандырылған кабинет бар ма?

Пән кабинеті білім беру ортасының ақпараттық өрісін кеңейтетін білім беру кеңістігінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, мұғалім мен оқушының сабақ кезіндегі және сабақтан тыс кездердегі іс-әрекетінің орталығы болып табылады.

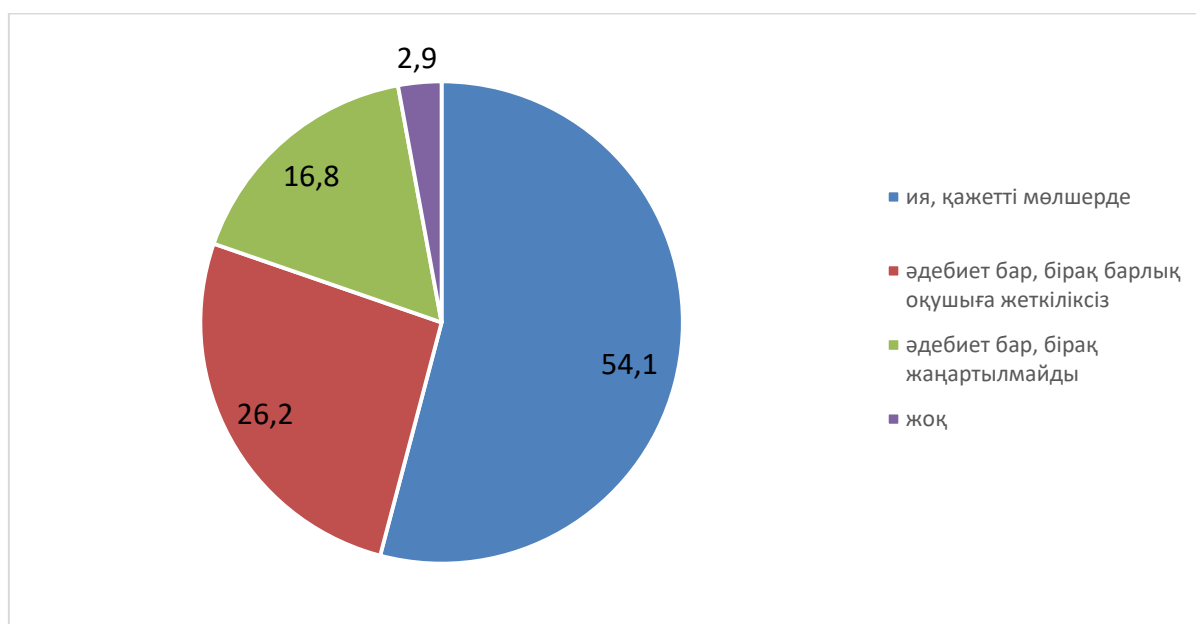
Мұғалімдердің 58,5% - ы мектепте өздері оқытатын пән бойынша арнайы кабинет бар деп жауап берді, 29,6% - ы мамандандырылған кабинеттің жоқтығын көрсетті, мұғалімдердің 8,5% - ы өз пәні үшін арнайы кабинет қажет емес деп жауап берді және 3,4% - ы өз мектептерінде пәндер бойынша кабинеттер мүлдем жоқ екенін хабарлады.

3. Сіздің пәніңіз бойынша керекті құралдар мен жабдықтар қаншалықты жиі жаңартылады?

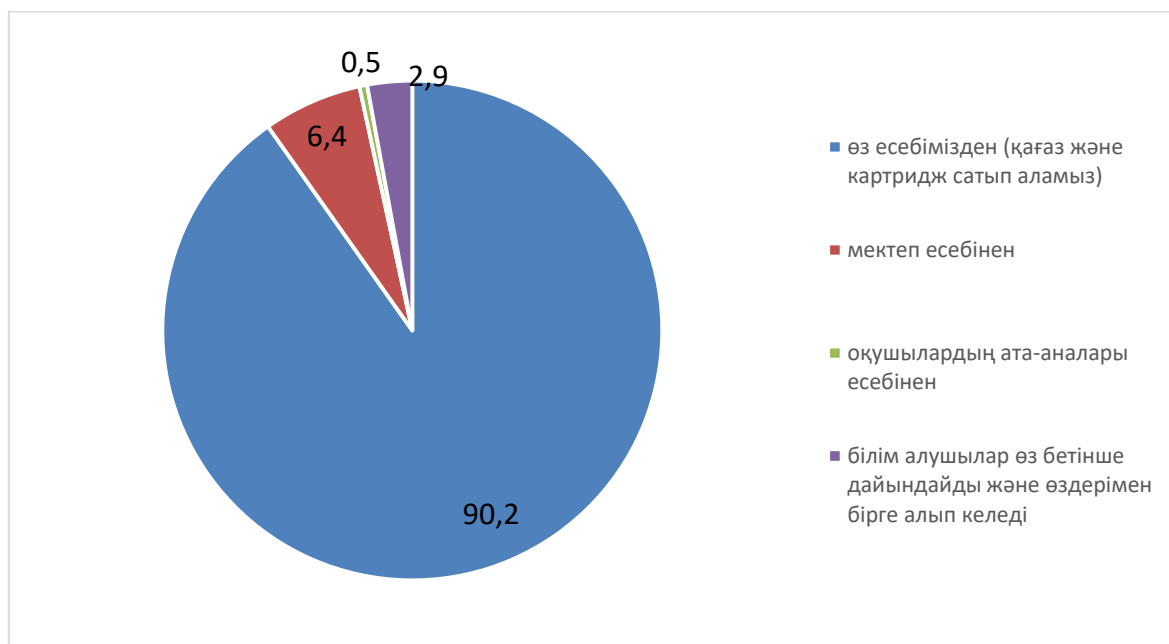
Пән мұғалімдерінің 27,8% - ы керекті құралдар мен жабдықтардың қаншалықты жиі жаңартылатынын айта алмады. 27,5% жаңарту қажеттілік туындаған кезде орын алатынын атап өтті. 20,8% мектепте жабдықтар жаңартылмайды деп хабарлады. Мұғалімдердің 12,5% - ы оқытылатын пәндер бойынша керекті жабдықтардың жыл сайынғы жаңартылатынын, бес жылда 5,8% -ы, үш жылда 5,6% - ы алынаатынын айтты

4. Мектеп кітапханасында сіздің пәніңіз бойынша қажетті оқу әдебиеті бар ма?

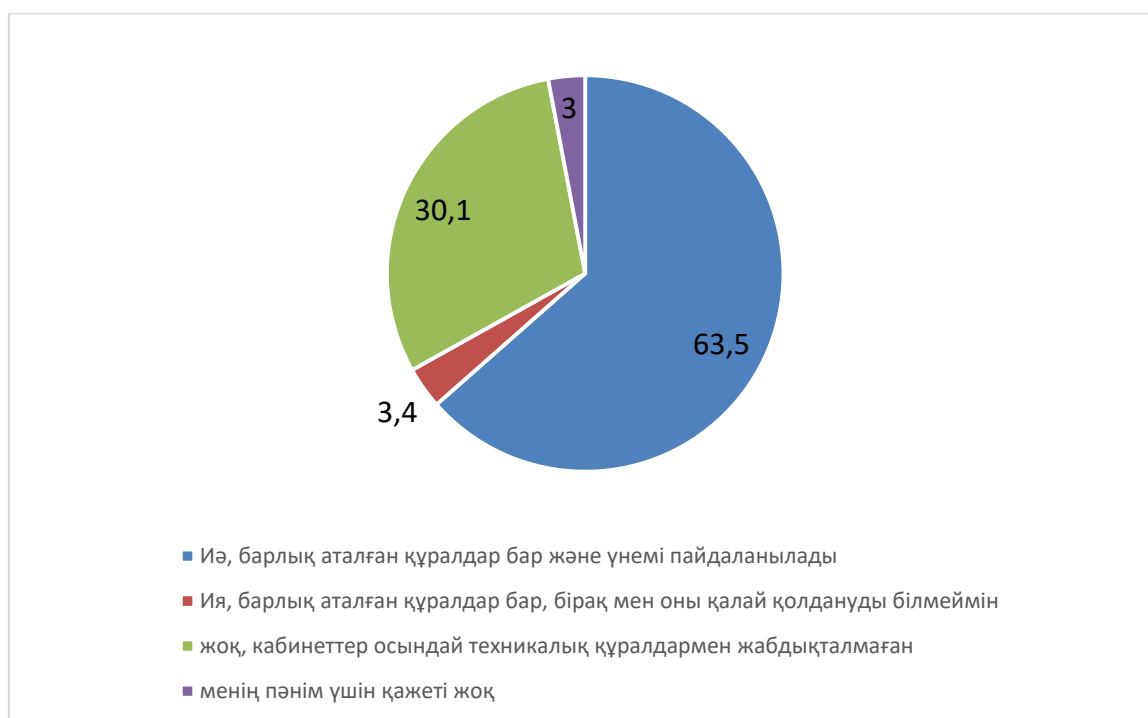
Кез келген мектеп кітапханасының ақпараттық орталық ретіндегі басты міндеті - оқушылар мен мұғалімдерге оқу-тәрбие процесінде көмек көрсету. Мектеп кітапханасында берілген пән бойынша барлық қажетті әдебиеттер бар, деп сұралған мұғалімдердің 54,1% - ы хабарлады. 26,2% - ы барлық оқушыларға әдебиет жетіспейтінін, 16,8% - ы жаңа оқулықтардың тозғанын және жоқтығын, 2,9% - ы өз пәні бойынша оқулықтардың жоқтығын көрсетті. Жақсы кітапхана болмаса, мектеп өзінің білім беру және тәрбие функцияларын жоғары деңгейде орындай алмайды.

5. Айтыңызшы, Сіз сабаққа қосымша, үлестірмелі материалды қалай дайындайсыз (басып шығарасыз, көшіресіз және т. б.)?

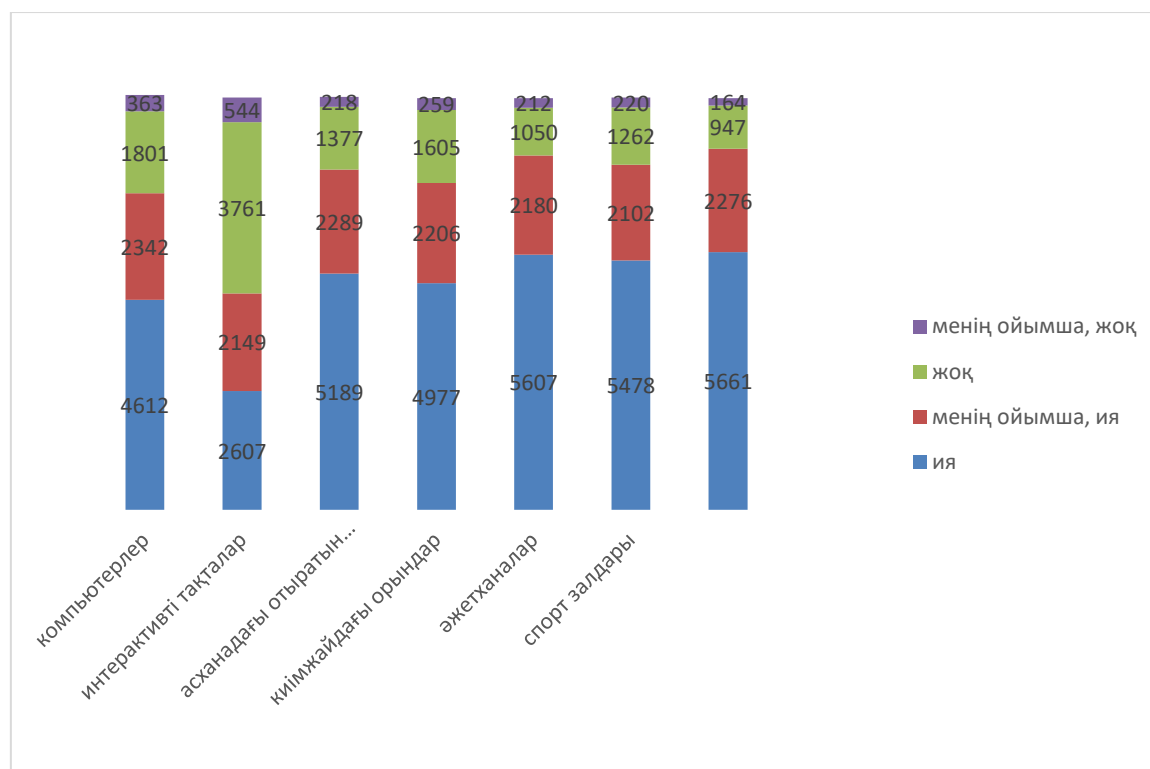
Оқушы жасаған істерінің 90% - ын есіне алады; көргендерінің 50%; естігендерінің 10%. Барлық процестерді жандандыру үшін мұғалімдер тек көрнекі құралдар, дидактикалық және үлестірмелі материалдардың жүгін жүйелі түрде толықтырып қана қоймай, сонымен қатар толықтыруы керек. Мұғалімдердің басым көпшілігі қосымша және үлестірмелі материалдарды өз қаражаттарына дайындайды, басып шығару үшін картридждер мен қағазды өз бетінше сатып алады деп жауап берді, 6,4% мектеп қосымша және үлестірмелі материалдарды дайындауға көмектесетінін атап өтті, 2,9 оқушылардың өздері дайындайтындығын және олармен бірге қажетті қосымша материалдарды әкелетінін айтты, 0,5% үлестірмелі материалдарды дайындау оқушылардың ата-аналары есебінен болатындығын атап өтті.

6. Сабақтарыңызда заманауи интерактивті жиынтықты (проектор, интерактивті тақта, компьютер және т. б.) пайдалану мүмкіндігіңіз бар ма?

Интерактивті тақта – ҚР мектептерінде жиі кездесетін техникалық оқыту құралы. Мұндай техникалық құрал оқу материалын интерактивті ұсыну және онымен жұмыс жасау арқылы мұғалім мен оның оқушыларының сыныптағы өзара әрекеттесу деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Интерактивті тақтаны қолдану арқылы ұйымдастырылған оқу процесі, әрине, оқушылардың ынталандыру деңгейін арттырады және оқу материалын тұрақты игеруді тиімді қалыптастырады. Мұғалімнің іс-әрекеті оңай құрылған, оқу материалы қол жетімді болады, ал интерактивті тақтаны қолдана отырып жасалған сабақтар интерактивті және қызықты болады. Ақпарат берушілердің 63,5% - ы кабинеттерде интерактивтік комплектінің бар екенін және оны үнемі пайдаланатынын айтты, 30,1% - ы олардың мектебінде кабинеттер мұндай техникалық құралдармен жабдықталмағанын, 3,4% - ы қажетті техниканың болуына қарамастан оны пайдалана алмайтынын атап өтті және сұралған мұғалімдердің 3% - ы өздері оқытатын пән интерактивтік элементтерге мұқтаж емес деп жауап берді.

7. Сіздің мектебіңізде жеткілікті мөлшерде бар деп ойлайсыз ба?

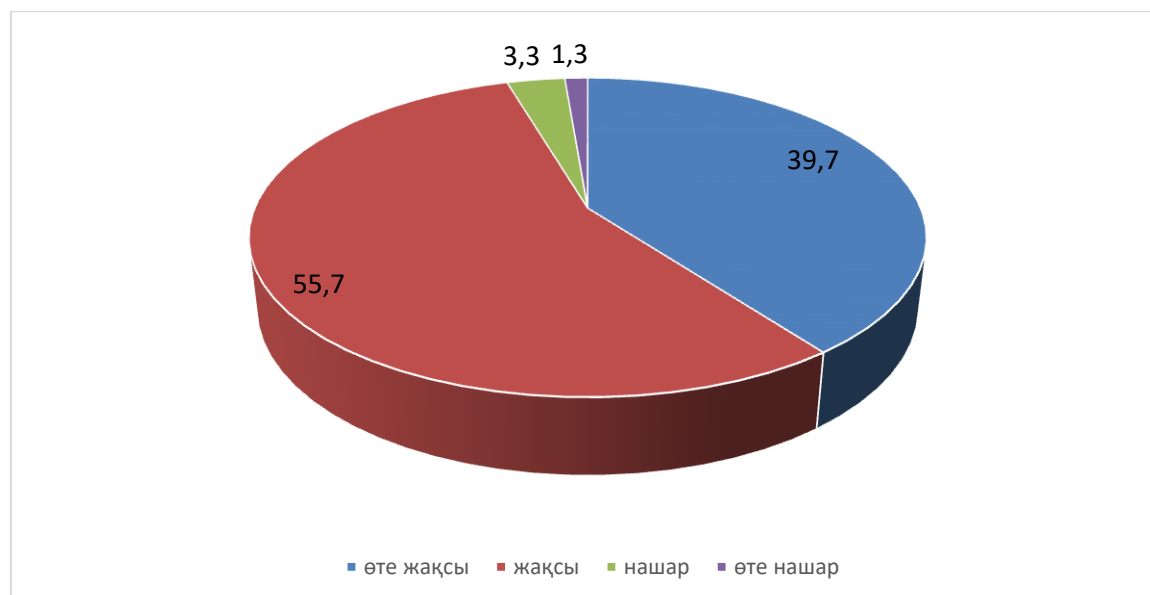

Жалпы, мектептерді қажетті мөлшерде жабдықтармен жабдықтауға қатысты ең көп таралған жауап "иә" және "менің ойымша, иә" жауаптары екенін атап өтуге болады. Жетіспеушілік туралы жауаптардың ішінде ең көп кездесетіні интерактивті тақталар туралы жауап болды, деп хабарлады 3761 респондент. Қалған көрсеткіштер бойынша жауаптар біркелкі бөлінді, яғни әр нақты мектепте мектептің жабдықтарында немесе жабдықталуында кемшіліктер бар, бірақ олар маңызды мөлшерде емес. Компьютерлік техниканың даму процесі соншалықты тез қарқынды дамып келеді, кеше кемелдіктің шыңы деп аталатын нәрсе қазір үйреншікті нәрсе, қазір қол жетімсіз болып көрінетін нәрсе, ертең әдеттегідей болады. Сондықтан мектептің алдында оқу құралы ретінде компьютерлік техниканы таңдау мәселесі әлі де шешілмей тұр.

8. Егер Сізге мектепке қосымша материалдық ресурстар сатып алу ұсынылса, онда сіз не сатып алар едіңіз?

Жаңа интерактивті жабдықтар – оқу мүмкіндіктерінің үлкен дәрежесі, оларды қолдану оқу процесінің тиімділігін едәуір арттырады. Интерактивті тақталарды, ноутбуктерді, проекторларды және принтерлерді сатып алу ниеті туралы жауаптар жиі кездеседі. Мұндай жауаптар алдыңғы сұрақтың жауаптарымен сәйкес келді. Заманауи интерактивтік жабдықты пайдалану компьютерлік және интерактивтік техниканы, ақпараттық кеңістік ресурстарын иелену дағдыларын игеру саласында негізгі құзыреттерді қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Жаңа үлгідегі техниканы қолдану шығармашылық белсенділікті ынталандырады, мотивация мен танымдық белсенділікті арттырады.

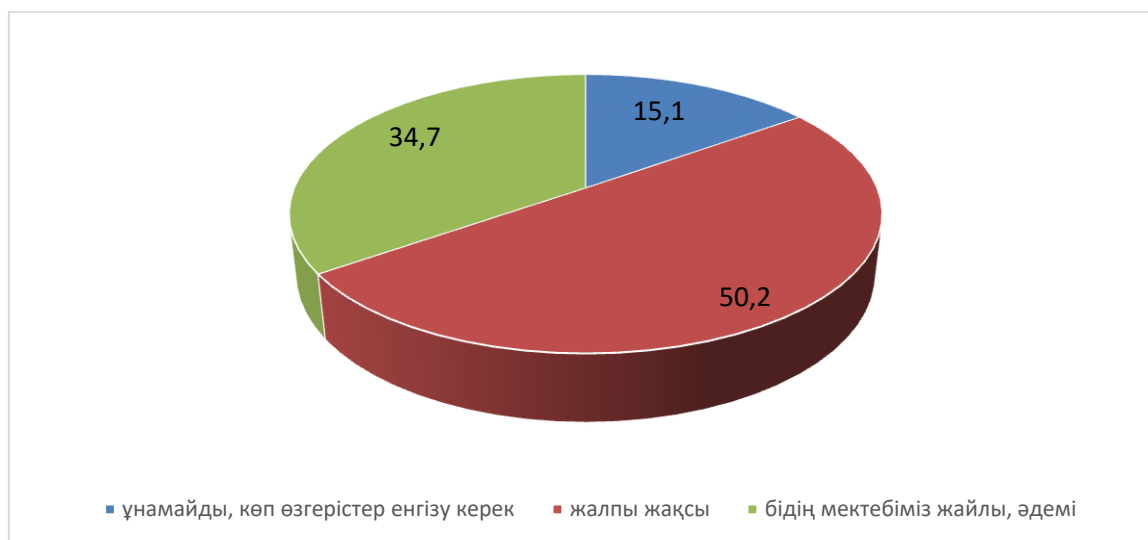
9. Мектептегі санитарлық-гигиеналық жағдайды қалай бағалар едіңіз?

Мектепте оңтайлы гигиеналық жағдайларды қамтамасыз ету денсаулық сақтау технологияларының маңызды элементі болып табылады. Олардың

бұзылуы мектепте болып жатқан барлық жағдайларға әсер етеді: оқу процесінде, денсаулықты сақтауға және нығайтуға, денсаулық мәдениетін тәрбиелеуге үйрету. Сонымен, мұғалімдердің 55,7%-ы мектептегі санитарлық-гигиеналық жағдайды жақсы деп, 39,7% - ы өте жақсы деп бағалады. 3,3% мектепте нашар және 1,3% санитарлық-гигиеналық жағдай өте нашар деп санайды. Жалпы, көптеген мектептерде гигиена талаптары сақталғанын атап өткен жөн.

10. Мектеп бөлмелерінің интерьерін (сыртқы түрін) қалай бағалайсыз?

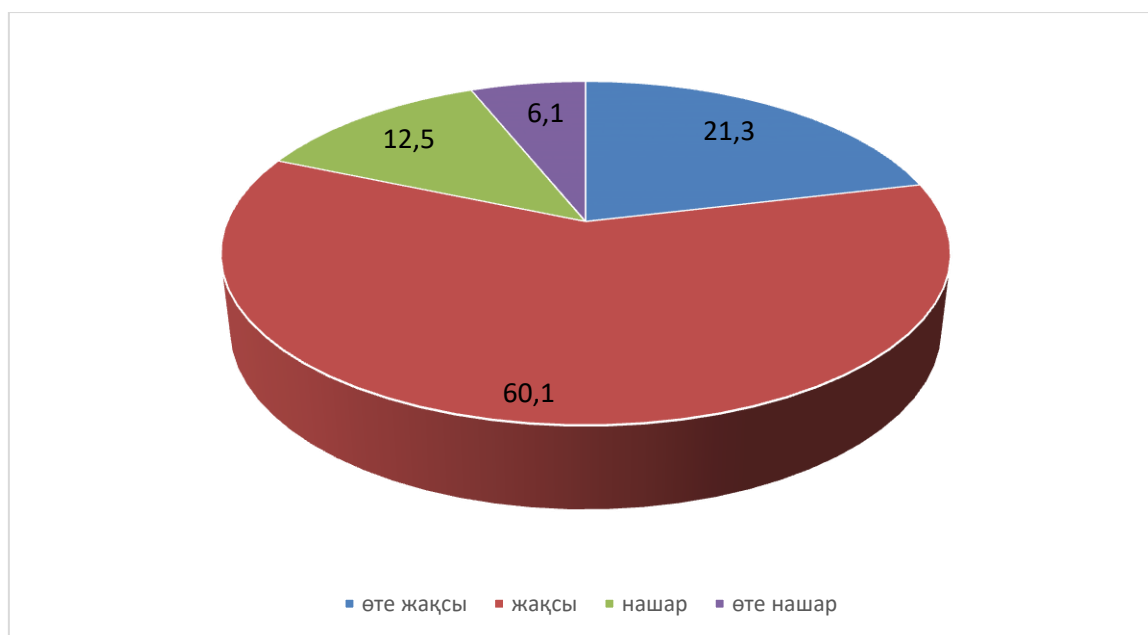
Мектептің дұрыс ұйымдастырылған кеңістігі балаларды білім алуға бейімдеп қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімдердің жұмысқа, балалардың оқуға деген көзқарасына әсер етеді. Егер мектептегі білім беру кеңістігі бұлыңғыр болса, балаларды оқуға бейімдеу қиын, яғни мектептер қауіпсіздік, жайлылық және эстетика талаптарына сай болуы керек. Респонденттердің 50,2% - ы мектеп үй-жайларының интерьерін (сыртқы түрін) қалыпты деп бағалады. Мұғалімдердің 34,7% - ы өздері жұмыс істейтін мектеп өте жайлы және әдемі екенін айтты. 15,1% мектеп күрделі жөндеуді қажет ететінін хабарлады.

11. Мектеп асханасының сапасын қалай бағалайсыз?

Мектеп – бұл дұрыс тамақтану процесіне әсер ете алатын және мектеп оқушыларында осы мәселеде дұрыс дағдыларды қалыптастыратын өмірлік маңызды орта. Көптеген оқушылар салауатты өмір салтының құрамдас бөлігі ретінде дұрыс тамақтану туралы нашар түсінікке ие. Мектеп оқушыларының тамақтануының негізгі проблемалары мектеп қабырғасынан тыс диетаны бұзумен, чипстерді, фаст-фудты, кректерді көп пайдаланумен байланысты. Ұйымдастырылған мектептегі тамақтану санитарлық ережелер мен нормалармен реттеледі, сондықтан пайдалы тамақтану принциптерін қанағаттандырады. Сауалнамаға қатысушылардың тек 33,9% - ы асханадағы тамақты сапалы және дәмді деп атады. 48,6%-ы мектеп асханасындағы тамақтың сапасы орташа және көңілден шықпайтындығын, мұғалімдердің 7,3%-ы мектепте дайындайтын тамақтың нашарлығын, ал 10,2%-ы олардың мектебінде асхана жоқ екендігін көрсетті.

12. Спорт залдарының ыңғайлылығын қалай бағалайсыз?

Бүгінгі таңда мектептегі орташа есептегі спорт залы өзінің жабдықталуы бойынша қазіргі заманғы талаптарға сәйкес келмейді. Көптеген мектептер қаржыландырудың жетіспеушілігінен туындаған келесі проблемаларға тап болып отыр:

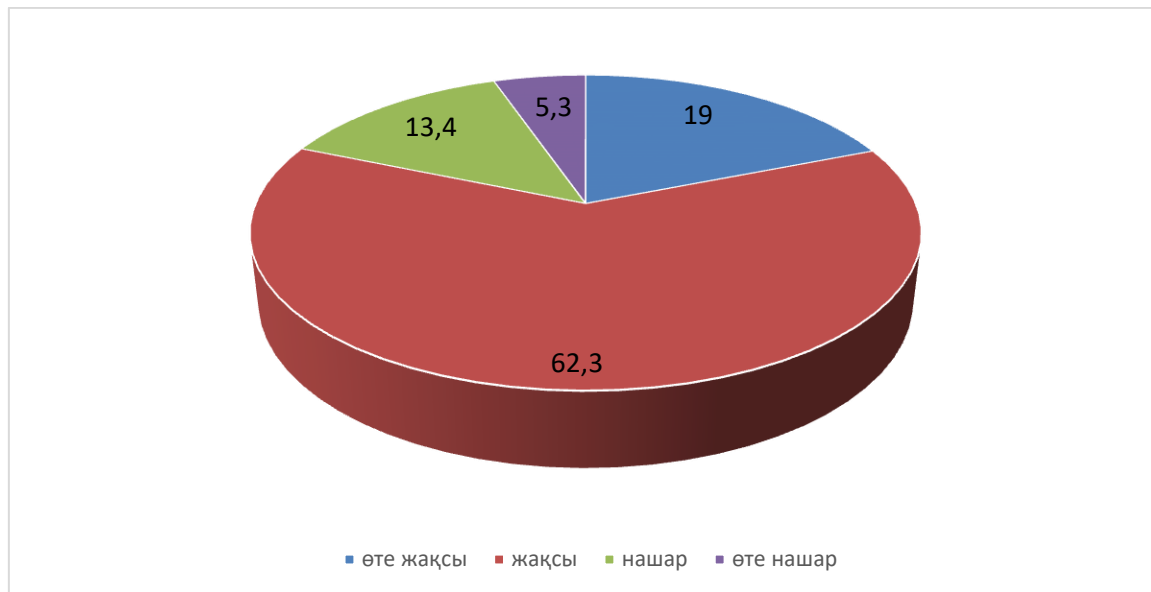
- мектептерде спорттық формаларды сақтауға арналған шкафтардың болмауы;
- душ жоқ;
- ескірген спортзал жабдықтары;
- әр түрлі спорттық жабдықтардың болмауы.

Респонденттердің 60,1%-ы мектептегі спорт залының ыңғайлылығын жақсы және 21,3% - ы өте жақсы деп санайды. 12,5% олар жұмыс істейтін оқу орнының спорт залының жағдайы нашар және 6,1% өте нашар екенін атап өтті.

Мектептерді спорттық жабдықтармен жеткіліксіз қамтамасыз етудің салдарынан оқушыларды қызықтыратын әртүрлі спорт түрлерімен айналысу мүмкіндігі жиі назардан тыс қалады. Шаңғылар, конькилер, теннис ракеткалары, күштік тренажерлардың қажетті мөлшерде болуы дене

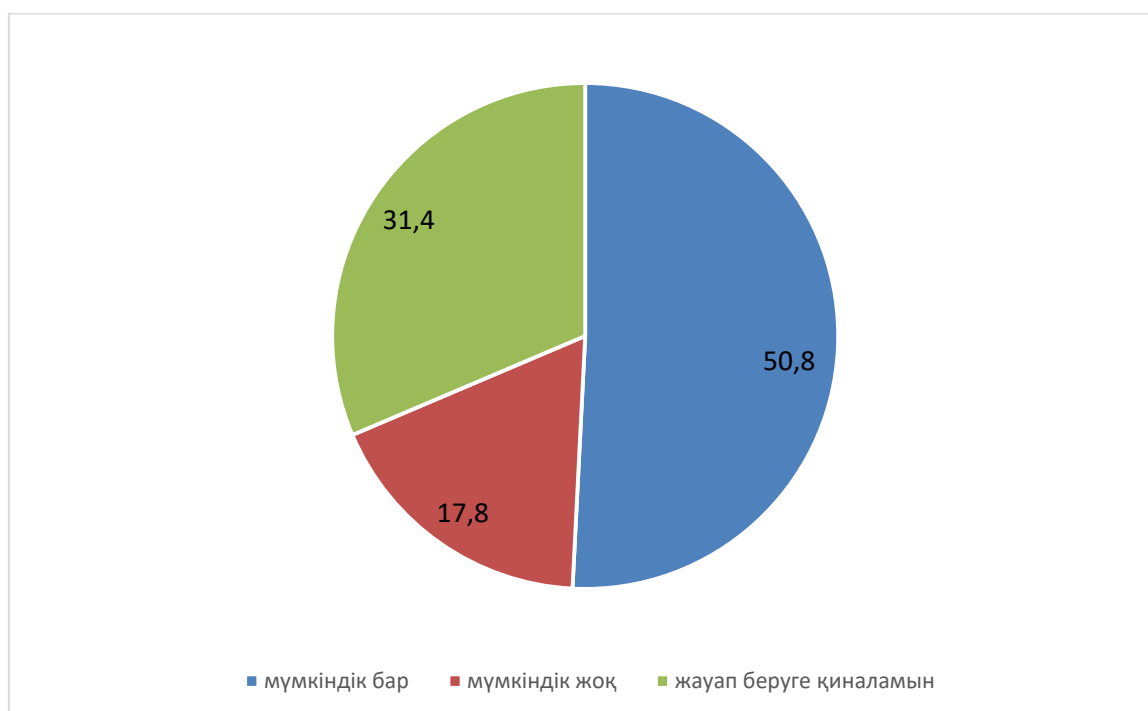
шынықтырумен айналысқысы келетін оқушылар шеңберін едәуір кеңейтетін еді.

13. Дәретхана бөлмелерінің ыңғайлылығын қалай бағалайсыз?

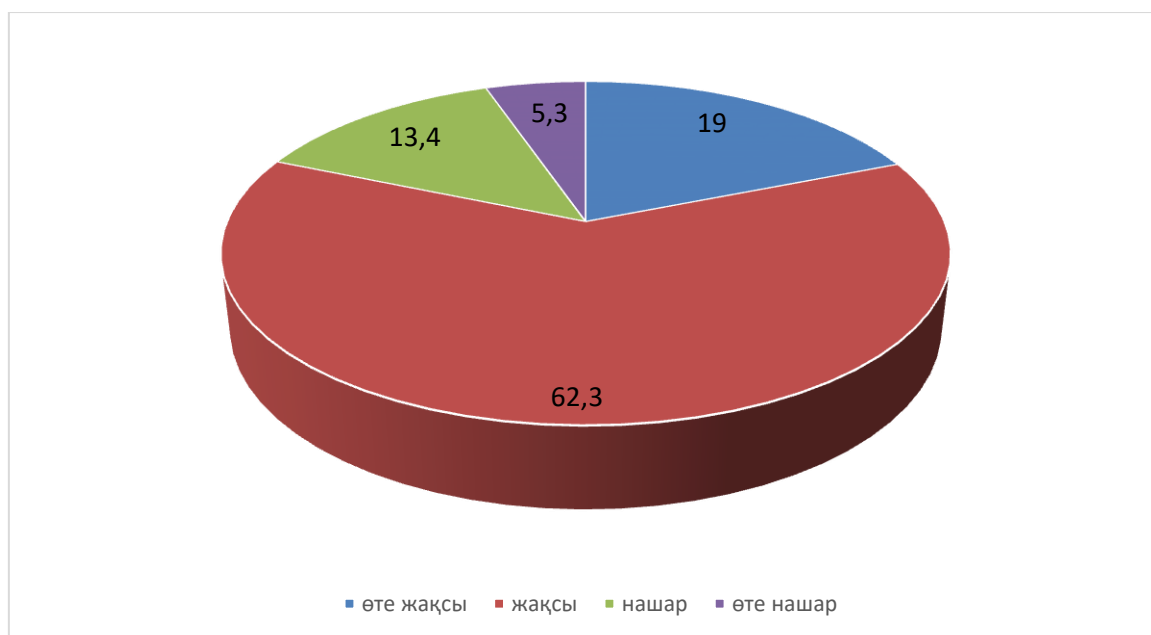
Санитарлық тораптардың санитарлық жағдайы оқушылардың денсаулығына әсер ететін өте маңызды фактор болып табылады. Егер дәретхана таза, дәретхана қағазы мен сабын бар, демек ол мектепте балалар гигиенанысы қадағаланады. Сонымен, мұғалімдердің 62,3% мектепте дәретхана бөлмелері жақсы және негізгі талаптар мен стандарттарға сәйкес келеді деп санайды, 19% дәретхана бөлмелерінің ыңғайлылығын өте жақсы деп бағалады. 13,4% дәретхана бөлмелерінің нашар сапасын және 5,3% өте нашар сапасы мен ыңғайлылығының жоқтығын көрсетті.

14. Сіздің мектебіңізде мүмкіндігі шектеулі балаларға (мүгедектерге) мектепке бару мүмкіндігі бар ма?

Сұралғандардың 50,8% - ы олардың мектептері мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу және оқыту үшін барлық қажеттіліктермен жабдықталғанын атап өтті. 17,8% олардың оқу орны мүмкіндігі шектеулі балалардың мектепке келу ыңғайлылығы емес деп жауап берді. Мұғалімдердің 31,4% үшін бұл сұраққа жауап беру қиындық тудырды.

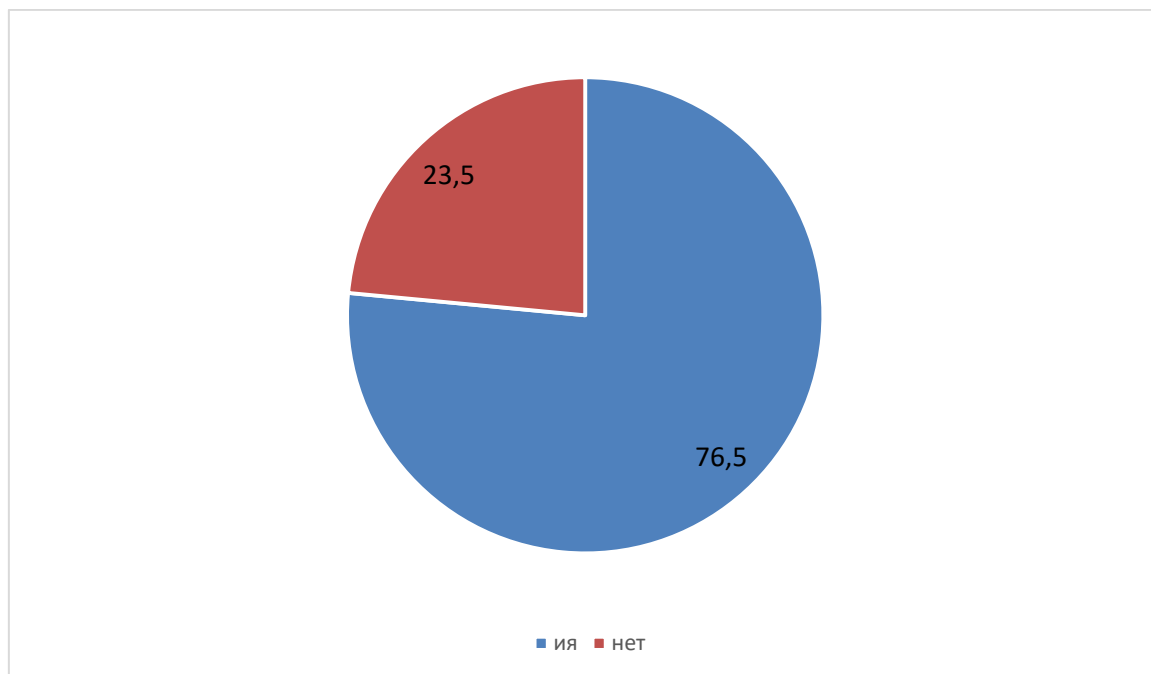
15. Мектебіңіздің аймағының абаттандырылуын қалай бағалайсыз?

Ақпарат берушілердің 62,3%-ы мектеп аймағының абаттандырылуын жақсы және 19% - ы өте жақсы деп бағалады. 13,4% оқу орнына іргелес аймақтың абаттандырылуы нашар және 5,3% өте нашар деп санайды. Мектепке іргелес аймақты бағалау мектептің орналасуын ескере отырып жүргізілуі тиіс. Қалаларда орналасқан мектептер көбінесе неғұрлым ыңғайлы инфрақұрылым мен қолжетімділікке ие, қоғамдық көлікке шығу жолы бар, оқушыларды ата-аналарымен тасымалдау үшін абаттандырылған автомобиль жолдары бар және т. б. Ауылдық жерлерде мектеп өздігінен осындай өлшемдермен қамтамасыз ете алмайды. Мектеп аймағын абаттандырылуы оқушылардың мектеп маңайына қатысты аймақтың қауіпсіздігіне қарай бағаланады. Бүгінгі таңда ата-аналар оқу процесіне көбірек қатысады, сондықтан мектеп аймағы өз баласын қауіпсіз күтуге бейімделген болуы керек.

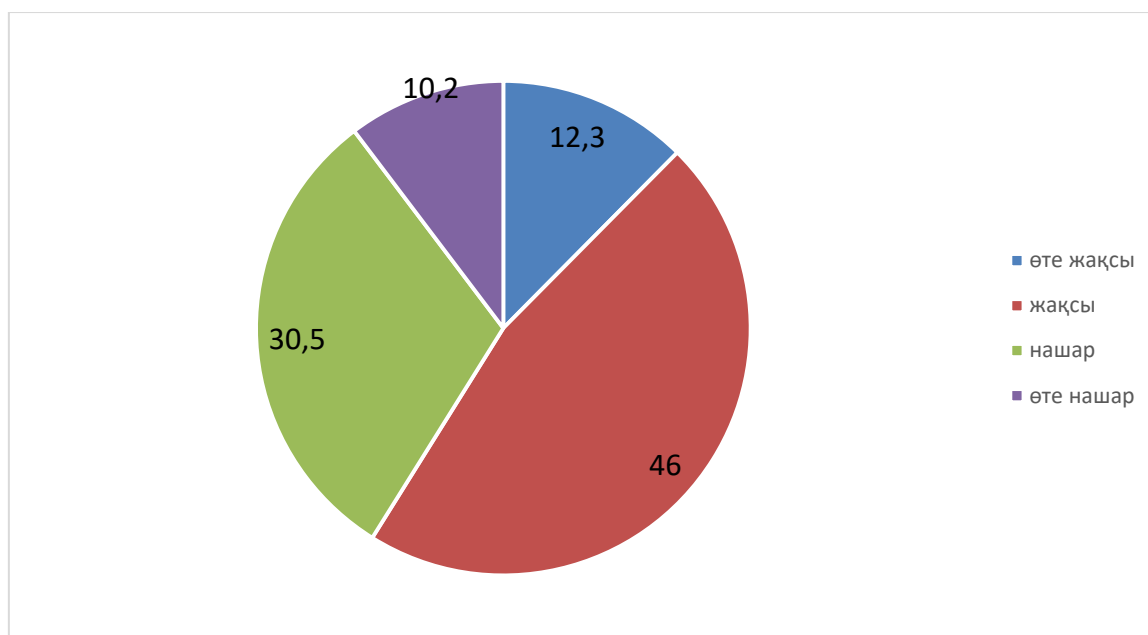
2 блок – ақпараттық қолжетімділік

16. Сіздің мектебіңізде жалпы интернет желісіне қосылу қол жетімді ме?

Интернет әр мұғалімге сабаққа дайындық кезінде жаңа заманауи технологиялар үшін қажет, өйткені интернеттің арқасында біз оқушылармен сабақ өткізу үшін қажет заманауи бағдарламаларға, оқулықтарға және заманауи әдістемелік әдебиеттерге қол жеткізе аламыз. Өткен 2020 жыл пандемия жағдайында интернеттің болуы білім алуға және таратуға ықпал ететін негізгі факторға айналғанын көрсетті. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 76,5% - ы мектепте Интернетке жалпыға бірдей қол жетімділік бар деп жауап берді. Мұғалімдердің 23,5% - ы мектепте интернет жоқ екенін немесе оны қолдануда үлкен қиындықтар бар екенін айтты.

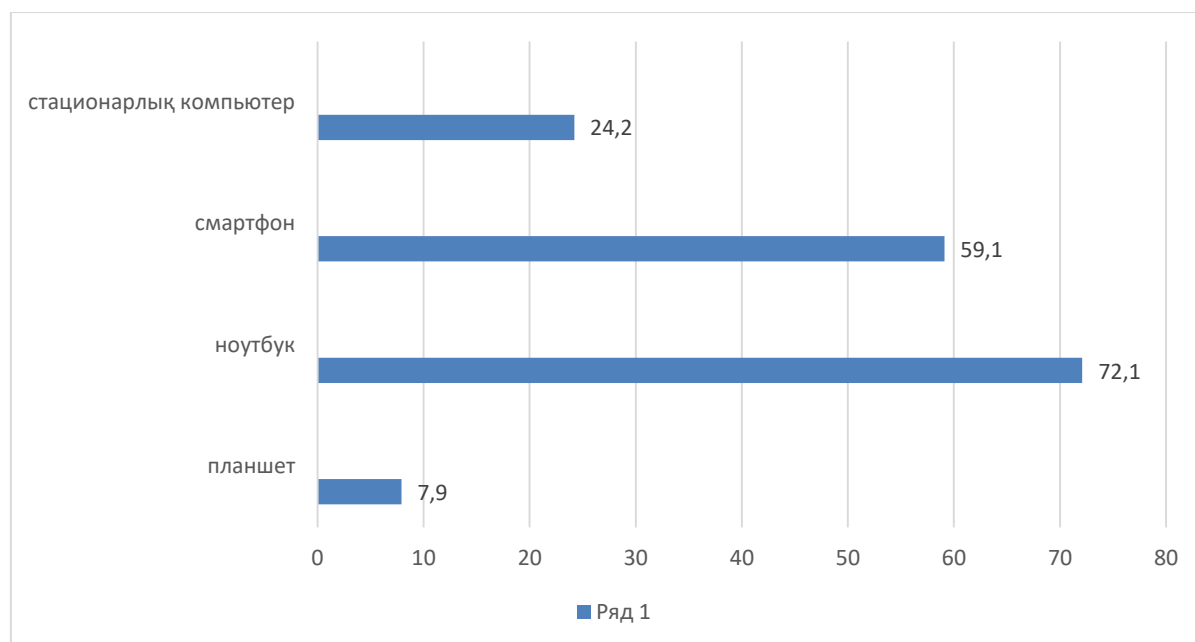
17. Мектептегі Интернетке қол жеткізу сапасын қалай бағалайсыз?

Мектепте Интернет тек байланыс және ақпарат беру құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар жалпы ақпарат алудың үлкен көзі ретінде де қызықты.

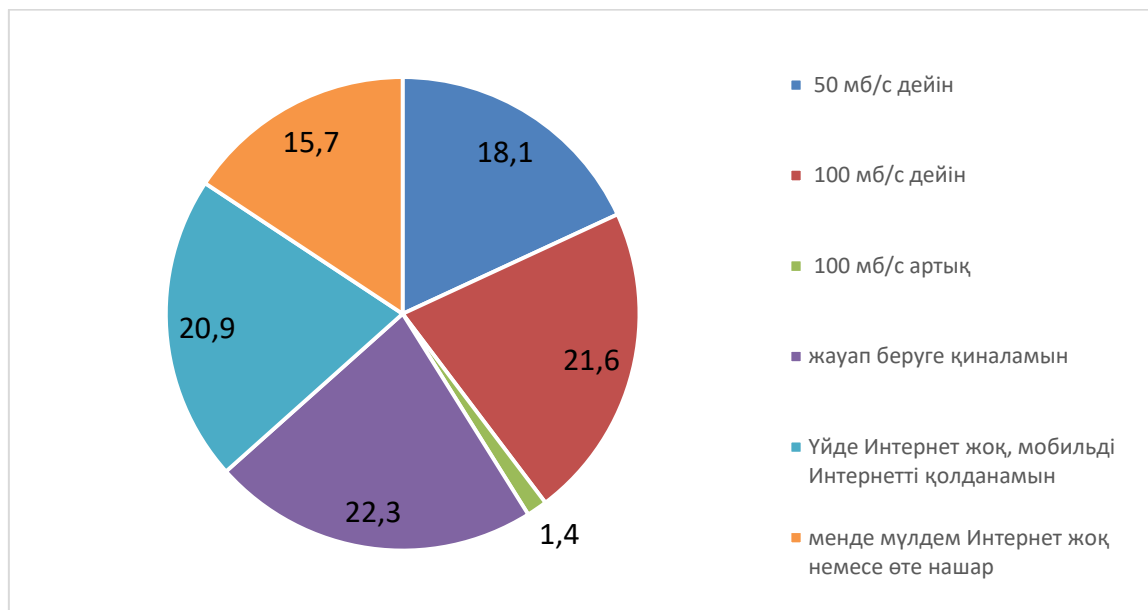
Оқу орындарында Интернетке қосылуды ұйымдастыру және интернетті кейіннен мектеп тәжірибесінде қолдану оқу процесінің мақсаты да, құралы ретінде де қолдану үлкен маңызға ие. Респонденттердің 46% - ы мектеп интернетіне қол жеткізу сапасы жақсы деп санайды. Мұғалімдердің 30,5% - ы білім беру мекемесіндегі интернет сапасының нашарлығын көрсетті. Ақпарат берушілердің 12,3% - ы өз мектебіндегі Интернетке қол жетімділікті өте жақсы және 10,2% - ы өте нашар деп бағалады. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 40% - дан астамы мектеп интернеті ұсынатын мүмкіндіктерге риза емес екенін атап өткен жөн.

18. Сіздің жеке меншігіңіз бар ма?

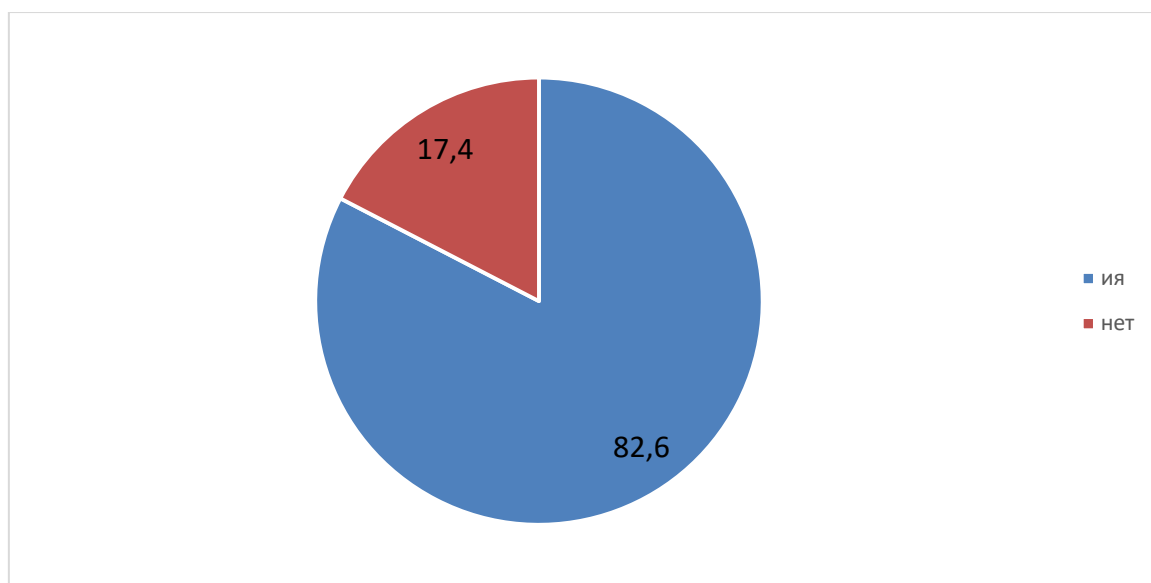
Мұғалімдердің 72,1% жеке меншігінде ноутбук, 59,1% смартфон, 24,2% стационарлық компьютер және 7,9% планшет бар. Бұл мәселеде таңдау бойынша шектеулер болған жоқ, сондықтан мұғалімдер қолда бар барлық гаджеттерді көрсетуге мүмкіндік алды. Әрине, кейбіреулер бірнеше гаджеттерге қол жеткізе алатындығын және оларды біріктіретінін ескеру керек. Алайда, жауаптар барлық мұғалімдердің компьютермен немесе ноутбукпен жабдықталмағанын көрсетеді, бұл үйден орындалатын кәсіби қызметпен байланысты жұмысты қиындатады (оқушылардың білімін тексеру және бақылау, пән бойынша қосымша ақпарат іздеу және т. б.)

19. Үйіңіздегі Интернеттің жылдамдығы қандай?

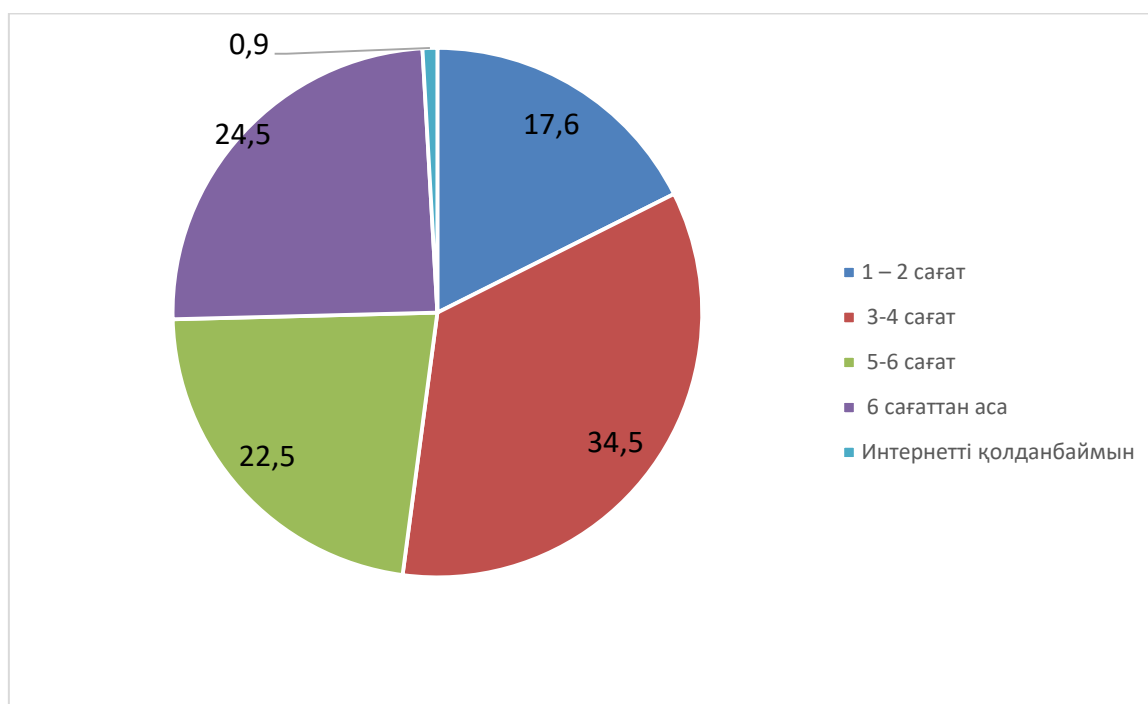
Респонденттердің 22,3% - ы Үйдегі Интернет жылдамдығын атай алмады, 21,6%-ы оның 100 мб/с-қа дейін екенін көрсетті, бұл бейне мен мәтіндік ақпаратты көру үшін, сондай-ақ бір уақытта бірнеше гаджеттерді пайдалану үшін жеткілікті. 20,9% үйде интернет жоқ және мобильді деректерді пайдаланады деп жауап берді, бұл қымбат және ыңғайлы емес. 18,1% үйдегі интернеттің жылдамдығы 50 мб/с-қа дейін екенін көрсетті, бұл әрдайым жеткіліксіз 15,7% Интернеттің толық жоқтығын немесе оны белгілі бір құрылғыларда пайдалану мүмкіндігі жоқ оның төмен сапасын көрсетті.

20. Сіздің мектебіңізде Интернет желісі жалпыға қол жетімді компьютерлік сынып бар ма?

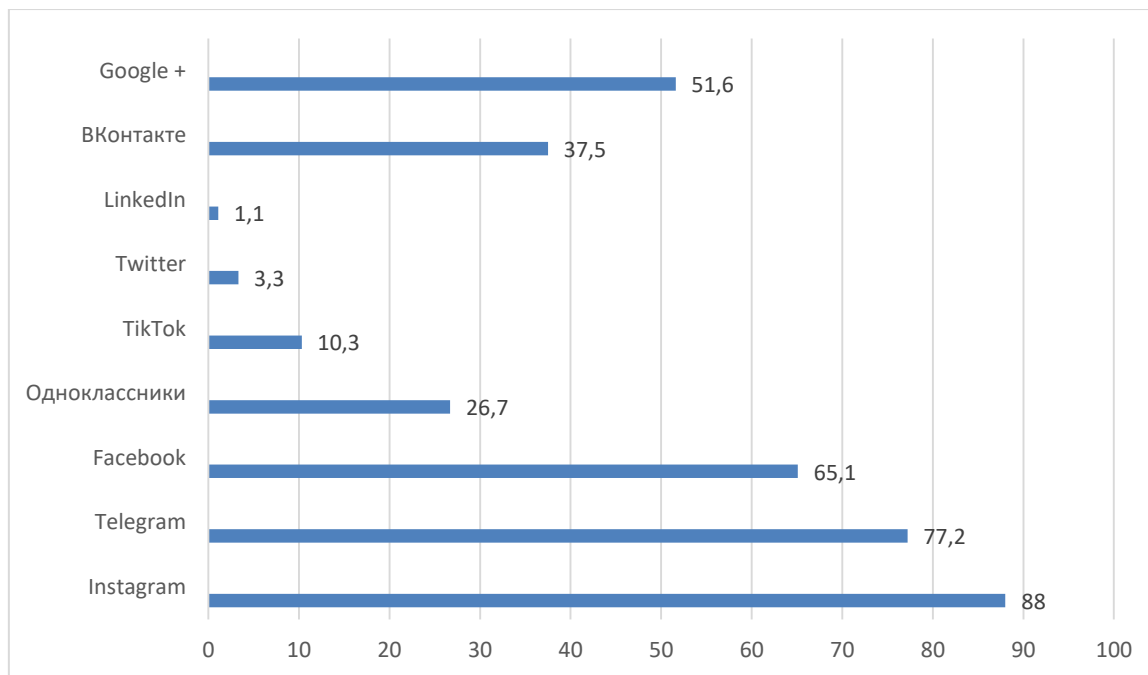
Қазіргі өмірді компьютерлік технологиясыз елестету қиын. Компьютерді меңгеру бізді бала кезінен үйрете бастаған оқу және жазу қабілеті сияқты қажеттілікке айналды. Бүгінгі таңда компьютермен жұмыс істеу дағдылары кез-келген қызмет саласында қажет, негізгі компьютерлік бағдарламаларды білу әр түрлі мамандықтар бойынша жұмысқа қабылдаудың міндетті шарты болып табылады. Сауалнамаға қатысқандардың 82,6% - ы олардың мектебінде Интернетке жалпыға бірдей қол жетімді компьютерлік сынып бар екенін, 17,4% оның жоқтығын айтты. Мектептер Интернетке қосыла отырып, материалдарды іздеуде, жинауда және өңдеуде өз қажеттіліктерін қанағаттандырады, бұл өз кезегінде білім беру мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру мүмкіндіктерін кеңейтеді. Қазіргі мектептің міндеті-оқушының жеке басын сәтті дамыту, оның жеке деректерін өзгерту және жақсарту, бұл әлемдік ақпараттық кеңістіктің толық пайдаланушысы бола алатын оқушының дамуы мен қалыптасуының маңызды шарты.

21. Сіз жұмыс мәселелері бойынша интернетте күн ішінде қанша уақыт өткізесіз? (таңдау саны шектелмеген)

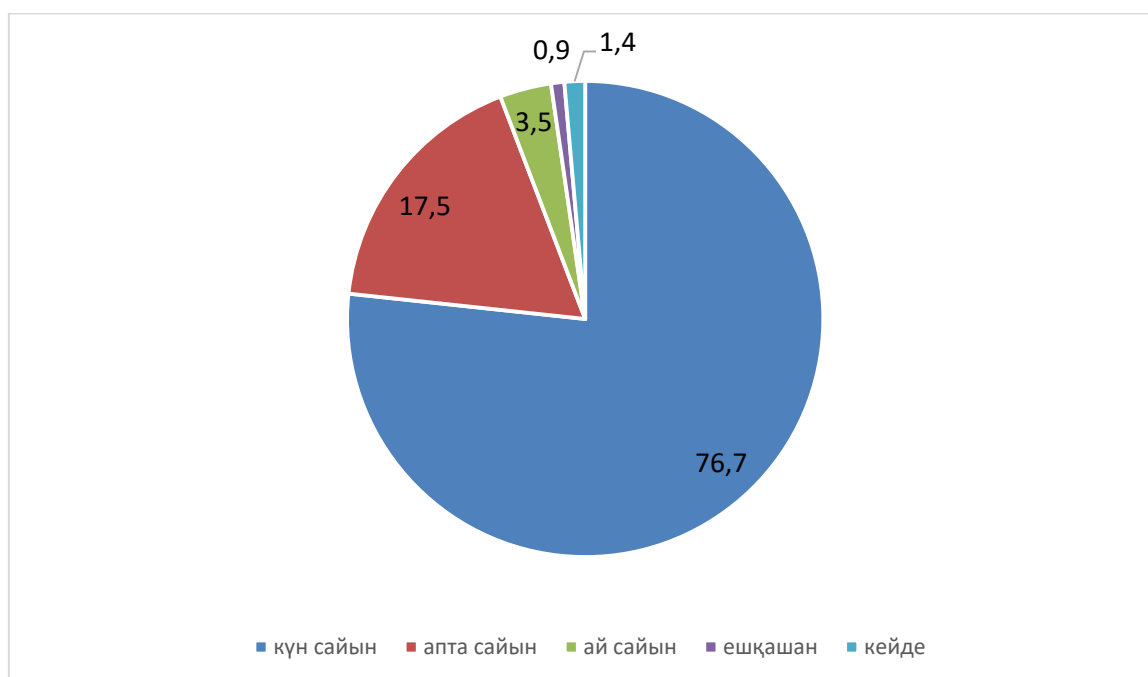
Ақпараттық технологиялар мектепке мәңгі қалу үшін келді. Немесе, кем дегенде, ұзақ уақыт. Мұғалімдердің 34,5% - ы күн сайын жұмыс мәселелері бойынша интернетте 3-4 сағат, мұғалімдердің 24,5% - ы күніне 6 сағаттан астам уақыт, 22,5% - ы интернетте 5-6 сағат, 17,6% - ы Интернетте күніне 1-2 сағат жұмыс істейді деп хабарлады. Мұғалімдердің 0,9% - ы өздерінің кәсіби қызметінде интернетті пайдаланбайды деп жауап берді. Интернетте іздеу барлық компьютер пайдаланушылары үшін маңызды дағдыға айналды. Көптеген мұғалімдер интернетте мультимедиялық ресурстарды, сондай-ақ жалпы ақпараттық материалдарды іздеуге көп уақыт жұмсайды. Сонымен қатар, оларда интернет пен гаджеттермен байланысты басқа да көптеген жұмыс түрлері бар.

22. Қандай әлеуметтік желілерге тіркелгенсіз? (таңдау саны шектелмеген)

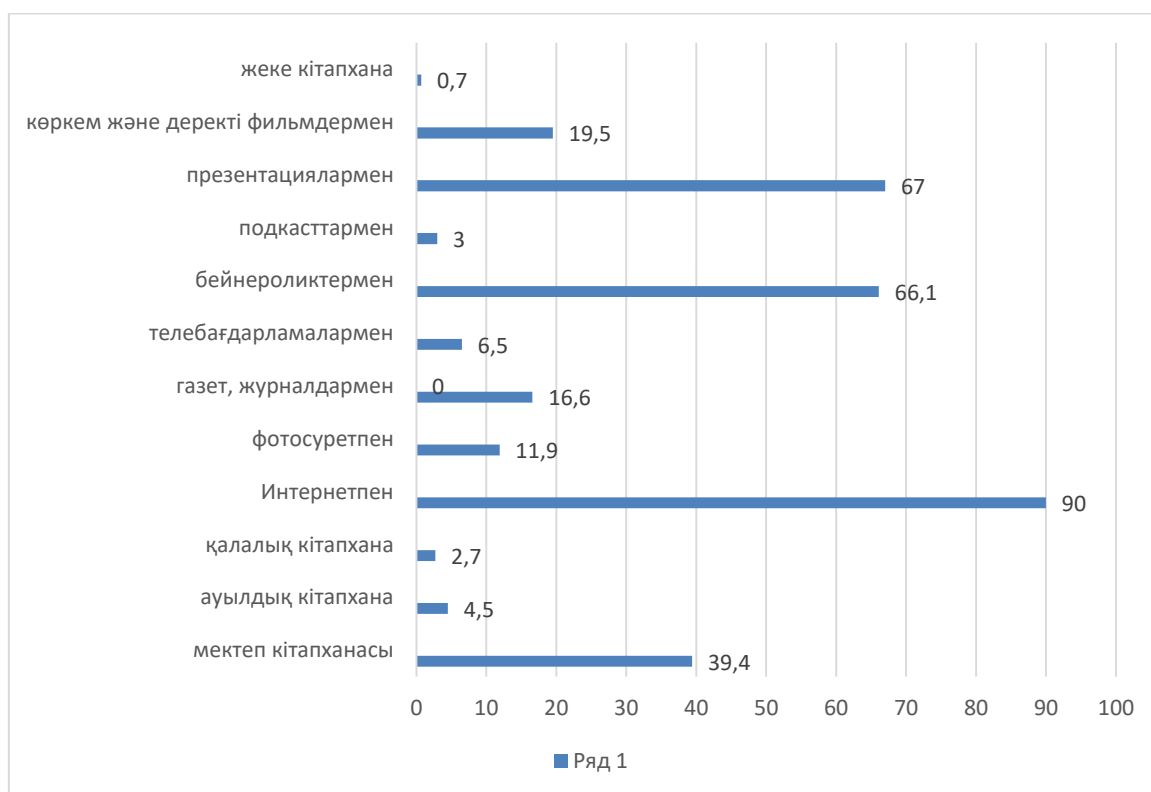
Сауалнамаға қатысқан оқытушылар арасында ең танымал әлеуметтік желі - Instagram, оған 88% тіркелген, Telegram - 77,2%, Facebook - 65,1%, Google+ - 51,6%, ВКонтакте - 37,5%, Одноклассники - 26,7%, TikTok - 10,3%, Twitter - 3,3 %, LinkedIn - 1,1%.

23. Сабаққа дайындық кезінде сіз Интернеттен ақпаратты қаншалықты жиі қолданасыз?

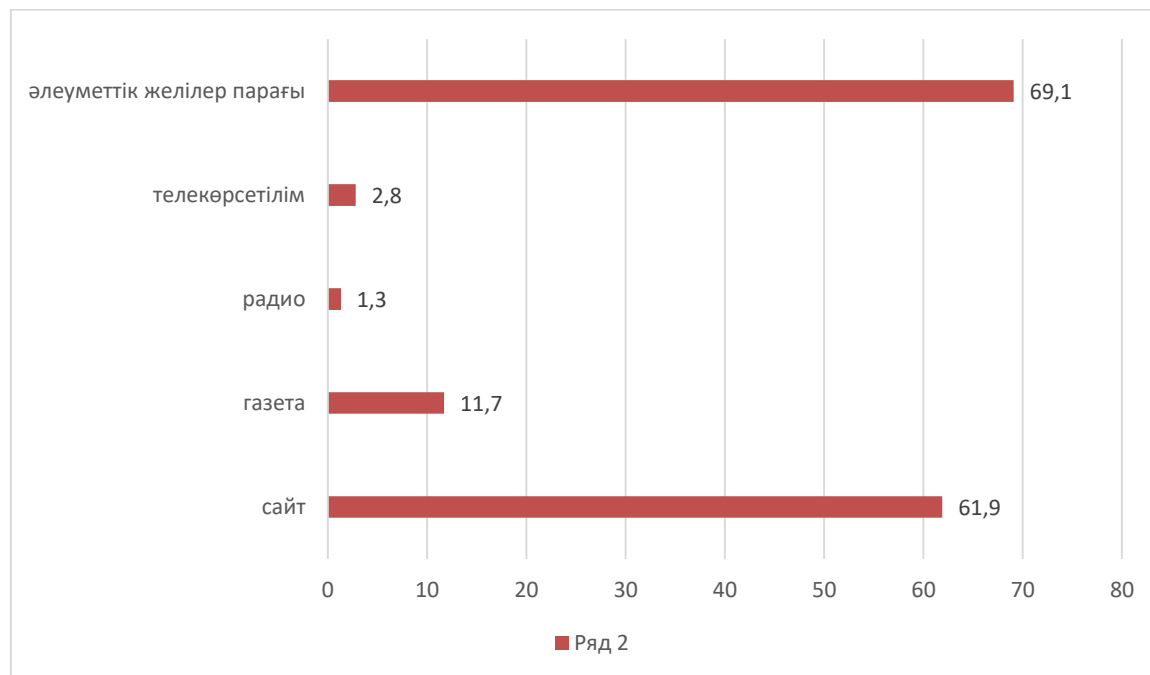
Интернеттің қарқынды дамуы жаңа білім беру технологияларының өсуін ынталандырады және бұл даусыз факт. Респонденттердің 76,7%-ы сабаққа дайындалу кезінде күн сайын Интернетті пайдаланатынын, 17,5%-ы интернеттен аптасына бір рет, айына 3,5% - ы, 1,4% - ы кейде, 0,9% - ы сабаққа дайындық кезінде интернетті пайдаланбайтындықтарын айтты. Мұғалімнің дарындылығы мен біліктілік деңгейі - жаңа технологияларды алға жылжытудағы табыстың кепілі. Интернетті білім беру саласына, жалпы қоғам өміріне ендірудің басты шығармашылық күші мұғалімдер болуы керек.

24. Сіз өзіңіздің кәсіби қызметіңізде қандай ақпарат көздерін пайдаланғыңыз келеді?

Мұғалімдердің 90% Интернетті кәсіби қызметтегі негізгі ақпарат көзі ретінде көрсетті. 67% - ы презентацияларды пайдаланады, 66,1% - ы бейнероликтерді белсенді пайдаланады, 39,4% - ы негізінен мектеп кітапханасын пайдаланады, 19,5% - ы педагогикалық қызметте көркем фильмдерді пайдаланады, 16,6% - ы газеттер мен журналдарға сүйенеді, 11,9% - ы фотосуреттерді пайдаланады, 6,5% - ы телебағдарламаларға назар аударады, 4,5% - ы ауылдық кітапхананың ресурстарын пайдаланады, 3% - ы подкасттарға сенеді, 2,7% - ы қалалық кітапханаларға барады.

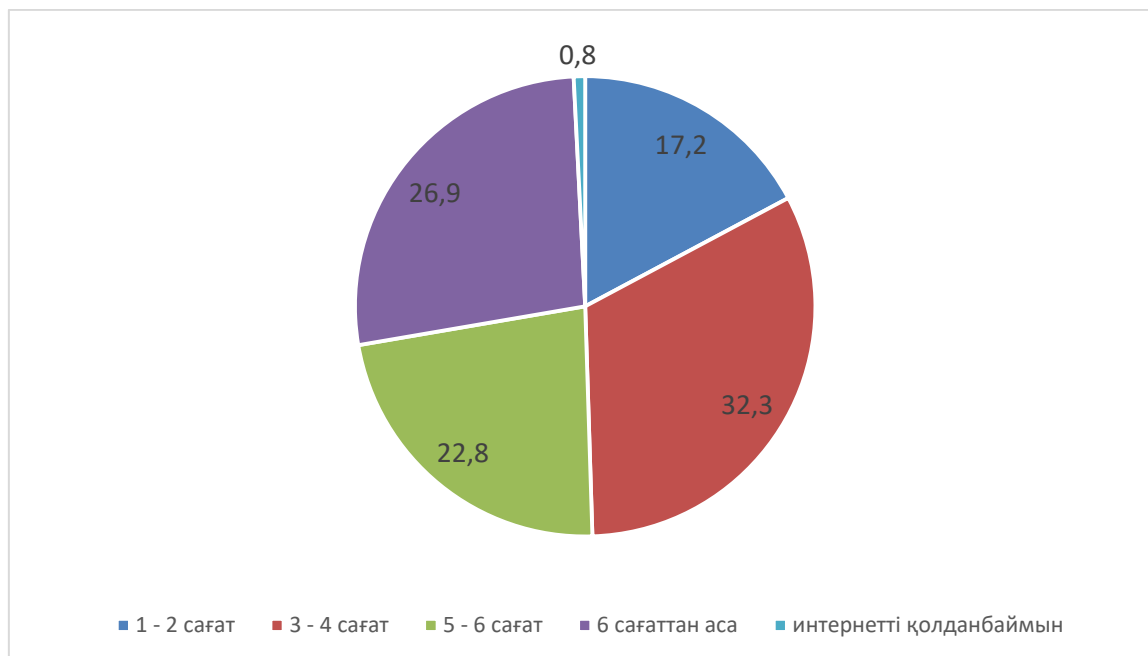
25. Сіздің мектебіңізде бар ма?

Мектеп – жақсы дәстүрі мен бай тарихы бар үлкен отбасы. Онда көптеген қызықты жағдайлар болып жатады. Оның бүгінгі мен өткені арасындағы байланысты жоғалтпау үшін, оның тарихынан жаңа ақпарат немесе ұмытылған фактілер туралы ғана емес, сонымен бірге осы жерде және қазір не маңызды болып көрінетіні туралы хабар сақталуы қажет. Сондай-ақ, қазіргі жағдайда ата-аналармен үнемі ақпараттық жұмыс болуы тиіс. Мұғалімдердің 69,1%-ы өздерінің мектептерінде әлеуметтік желілерде парақ бар деп жауап берді, 61,9% мектеп сайтының бар екенін көрсетті, 11,7% - ы мектеп өз газетін шығаратынын, 2,8% - ы мектеп теледидарының бар екенін және 1,3% - ы мектеп радиосына ие екенін айтты. Электрондық ақпараттық-білім беру ортасы оқу ақпаратына қол жеткізуді, білімді бақылауды, оқу процесін басқаруды қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың шығармашылығы үшін мүмкіндіктер ашады, бұл - жеке даму технологияларын жобалау, бүгінгі адамға қажетті қасиеттерді қалыптастыру үшін негіз болып табылады. Оқушылардың шығармашылық жұмысының бір түрі, мысалы, мектептегі интернет-газеттің дамуымен байланысты болуы мүмкін, ол әлі де

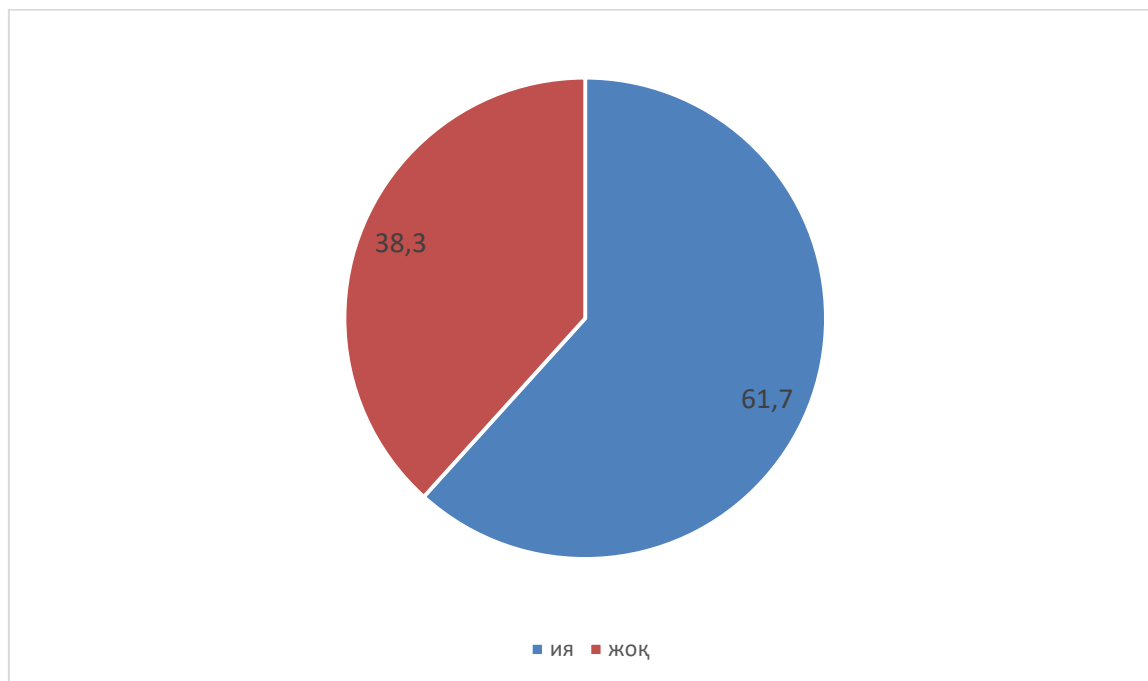
білім беру мекемелерінде кеңінен таралмаған, өйткені біз оны сауалнама деректерінен көріп отырғанымыз.

26. Сіз күні бойы Интернетте қанша уақыт өткізесіз?

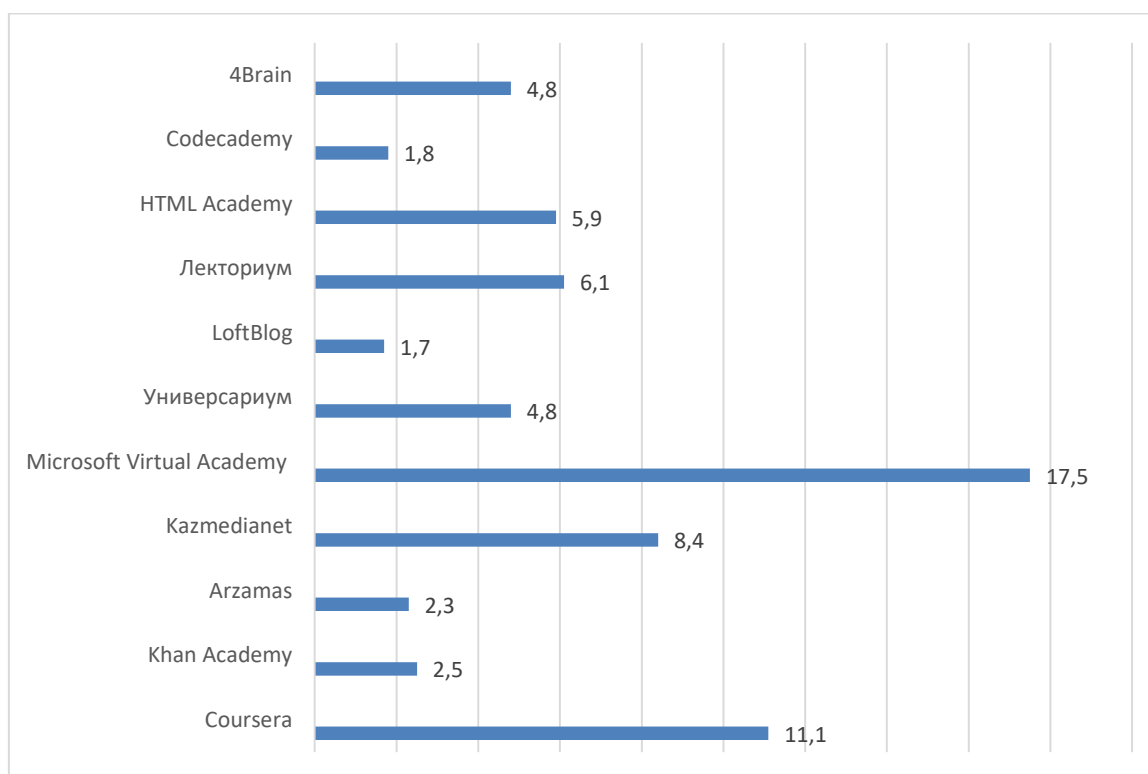
32,3% интернетте күн сайын әртүрлі мәселелер бойынша 3-4 сағат, 26,9% 6 сағаттан астам, 22,8% 5-6 сағат, 17,2% 1-2 сағат және 0,8% Интернетті пайдаланбайтындығын көрсетті. Айта кету керек, сонда мұғалімдердің көпшілігі күннің үштен бір бөлігін белгілі бір мәселелер бойынша интернетте өткізеді.

27. Сіз өзіңіз онлайн оқудан өттіңіз бе?

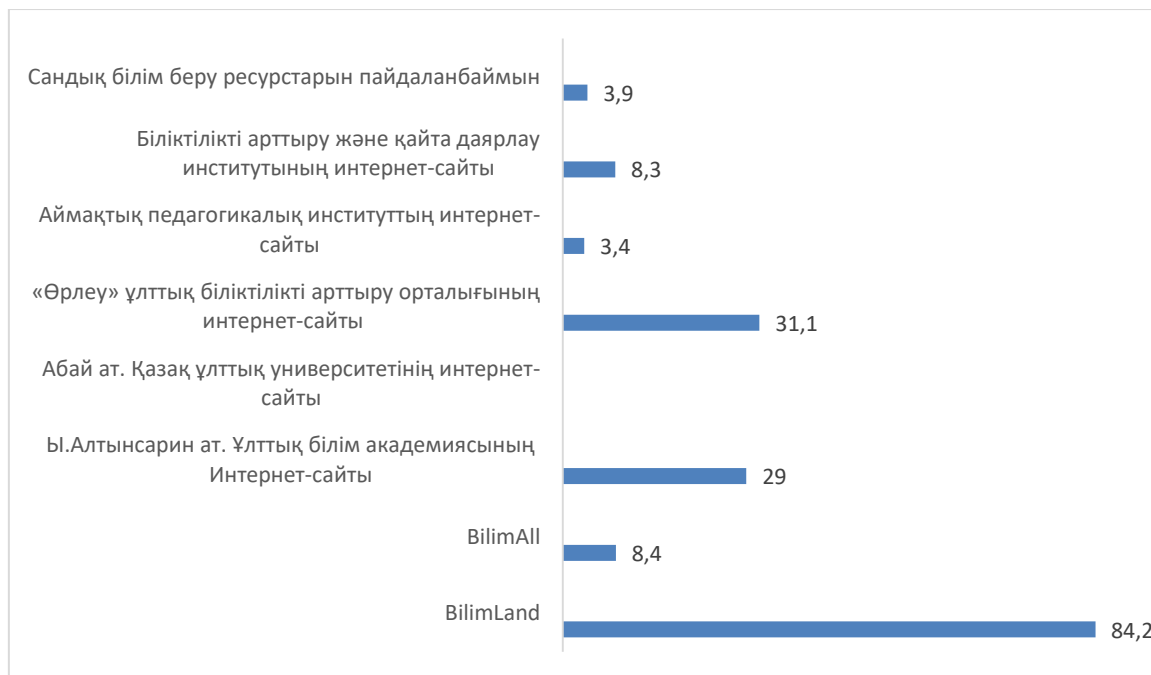
Педагогтарға арналған біліктілікті арттыру курстары - бұл педагогика және білім беру саласындағы мамандарға қойылатын барлық талаптарды қанағаттандыру үшін қажетті жаңа теориялық және практикалық білім алу мұғалімнің құзыреттілігін арттырады. Ақпарат берушілердің 61,7%-ы онлайн-оқытудан өткенін, 38,3% - ы ешқашан онлайн-оқытудан өтпегенін хабарлады. Қазіргі әлем өте тез дамып келеді, сондықтан қазіргі адамның маңызды дағдыларының бірі - өмір бойы оқу мүмкіндігі. Оның негіздері мектепте қаланған және мұғалім осы тұрғыда балалар үшін ең маңызды үлгі болып табылады, өйткені мұғалім оқуға үйретеді. Бұл сонымен қатар оқушылардың сенімі туралы мәселе - қазіргі мұғалімнің әртүрлі құзыреттілігі мұғалімге бедел береді: заманауи гаджеттерді қолдана білу, сабақта іс-әрекеттерді өзгерту мүмкіндігі, қақтығыстарды ақылға қонымды және әділ шешу шеберлігі және т.б.

28. Егер сіз онлайн оқудан өткен болсаңыз, онда сіз мұны қандай білім беру платформасында жасадыңыз?

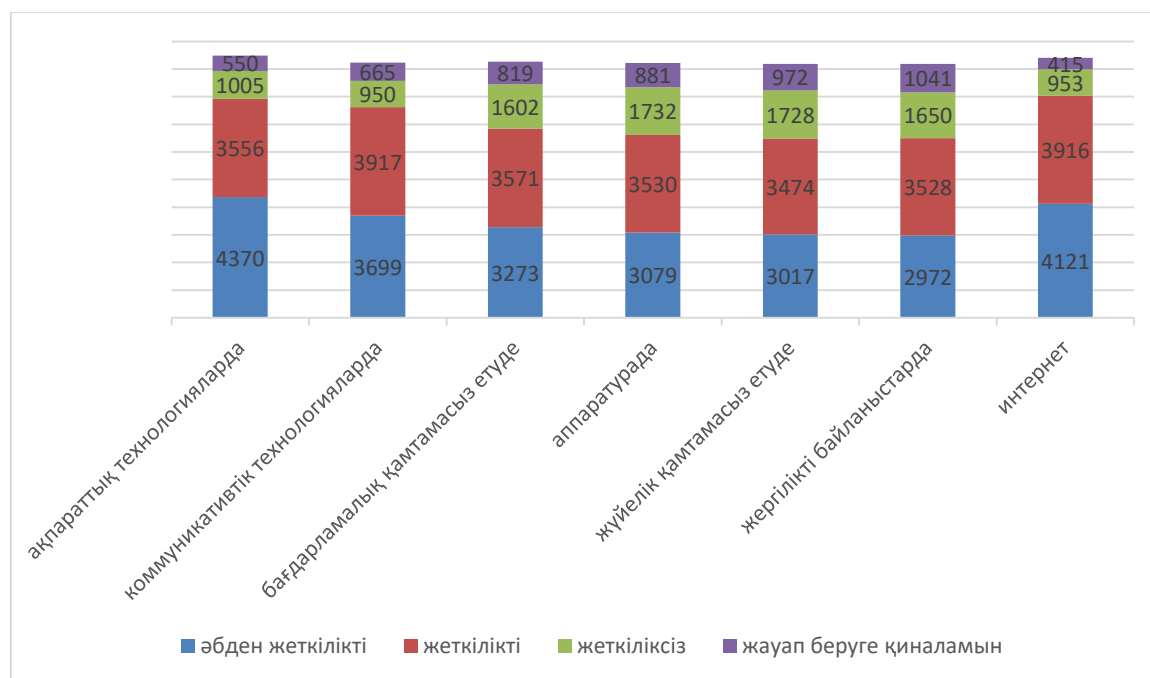
Аталған платформалардың ішінде ең танымалы Microsoft Virtual Academy болып табылады, онда сұралған мұғалімдердің 17,5% оқытылды, 11,1% Coursera, 8,4% - kazmedianet, 6,1% - Лекториум, 4,8% - универсариум, 2,5% - Khan Academy, 2,3% - Arzamas, 1,8% - Codecademy, 1,7% LoftBlog курстарынан өтті. Біріншіден, біліктілікті арттыру қажет, өйткені әр бес жыл сайын балалар өзгеріп, мектепке жаңа қажеттіліктер мен сұраныстармен келеді, екіншіден, мұғалім жұмыс істей алатын жаңа технологиялар пайда болады және сіз қазіргі және табысты мұғалімнің қандай құзыреттіліктеріне ие болуыңыз керек екенін түсінуіңіз керек. Үнемі үйренудің тағы бір маңызды себебі – балалар үшін жаңашыл мұғалім болу. Мұғалім үшін балалармен бір қарқында даму-аз, оларды басып озу қажет.

29. Сабақты дайындау немесе өткізу кезінде қандай сандық білім беру ресурстарын жиі пайдаланасыз?

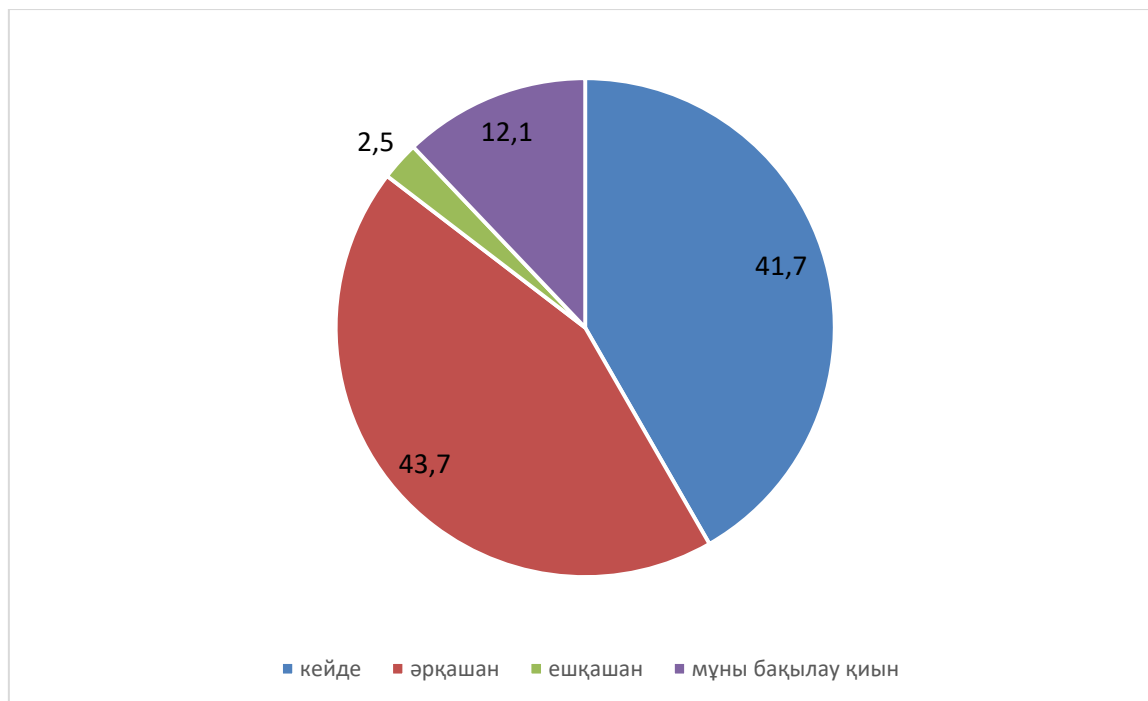
Қазіргі білім беру процесін электронды оқу материалдарымен сапалы қамтамасыз етудің елестетуі қиын. Соңғы уақытта олардың құрамы электрондық оқу құралдары, компьютерлік модельдеу құралдары, Интернет-сайттар, тренажерлер, оқыту бағдарламалары және басқа да білім беру ресурстары сияқты жаңа педагогикалық бағдарламалық құралдармен толықтырылды. Сұралған мұғалімдердің басым көпшілігі сабақты дайындау және өткізу кезінде *bilimland* – 84,2% пайдаланады, "Өрлеу" біліктілікті арттыру ұлттық орталығының Интернет-сайтын - 31,1%, Абайды атындағы Қазақ ұлттық университетінің Интернет-сайтын - 29% пайдаланады.

30. Сізге осы саладағы білім жеткілікті ме?

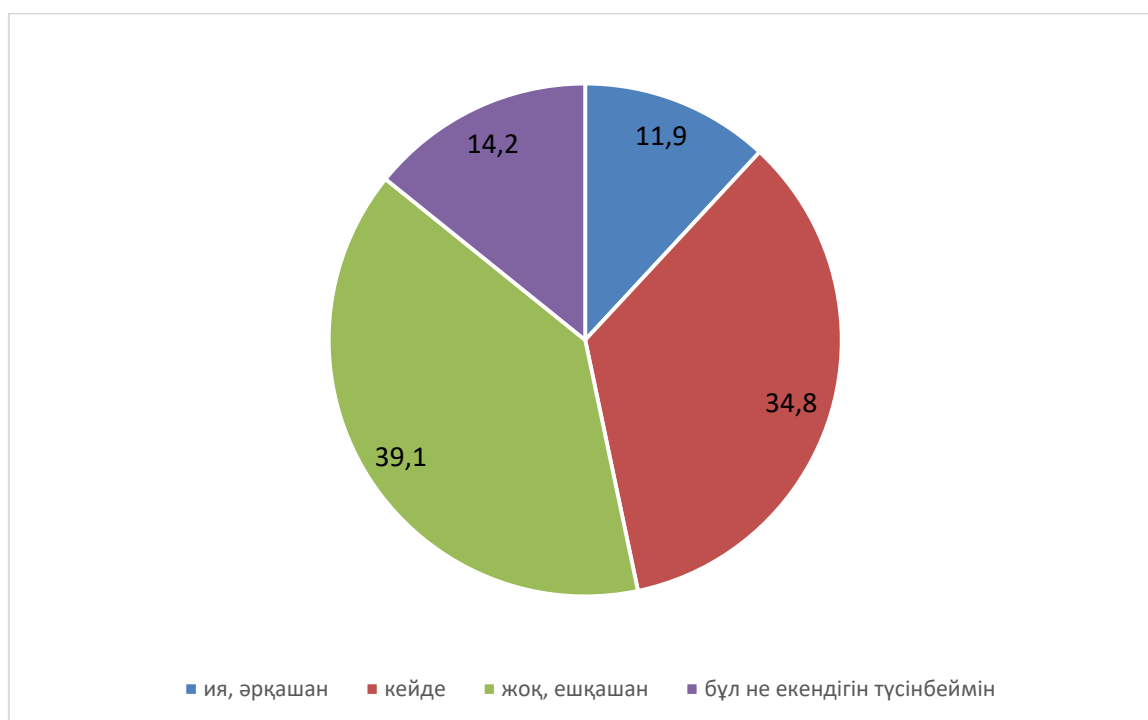
Мұғалімнің цифрлық сауаттылығы дағдылардың маңызды топтарын біріктіреді: компьютерлік сауаттылыққа компьютерлер саласындағы пайдаланушылық және арнайы техникалық дағдылар, акт сауаттылығы (қызметтер мен мәдени ұсыныстарды пайдалануға арналған пайдаланушылық дағдылар жиынтығы), ақпараттық компонент (оңтайлы шешімдерді табу, сандық ақпаратты алу, таңдау, өңдеу, беру, құру және пайдалану қабілеті) кіреді. Мұғалімдер өздерінің кәсіби қызметінде сандық білім беру технологияларын жиі қолданады. Мұғалімдердің көпшілігі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласындағы білімдерін әбден жеткілікті және жеткілікті деп бағалайды. Мұғалімдер қазіргі заманның барлық сұраныстары мен сын-қатерлеріне жауап табады деп қорытынды жасауға болады. Өз дағдыларына күмәнданушылар немесе төмен бағалаушылар бірнеше есе аз.

31. Оқушының өзіндік жұмысты / тапсырманы орындау үшін Интернеттен көшіріп алған ақпаратын біле аласыз ба?

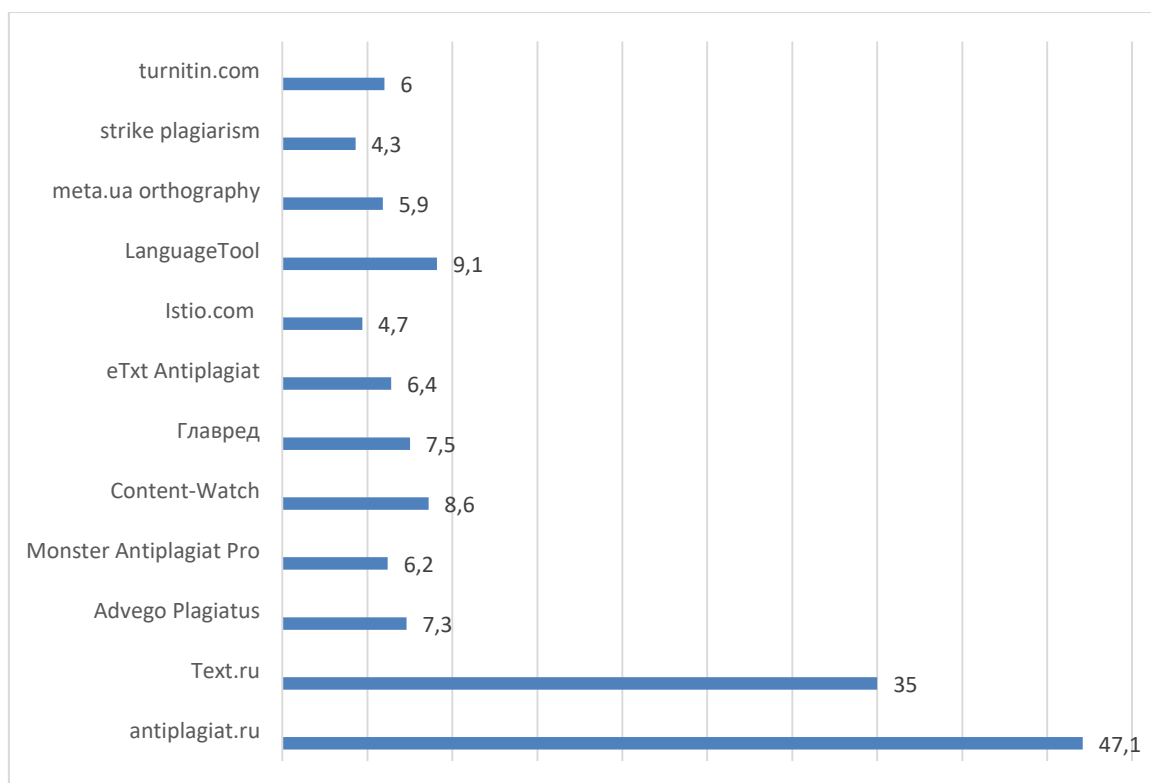
Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 43,7% - ы оқушылар арасында плагиатты сенімді түрде анықтай алады, 41,7% - ы кейде оқушының өз бетінше жасаған жұмысының Интернеттен алынғанын анықтай алады, мұғалімнің 12,1% мұндай фактіні түсінетіндерін айтты, бірақ оны бақылау қиын екенін мойындады. Мұғалімдердің 2,5% - ы интернеттен алған ақпаратты ешқашан біле алмайтындығын мойындады. Әрине, авторлыққа сілтеме жасамай мәтінді пайдалану көбінесе мұғалімнің қырағылығы мен талаптары туралы ескертілуі мүмкін екенін атап өткен жөн. Оқушылар қай сабақта «алдау» мүмкін екенін, ал қайсысында жоқ екенін өте нәзік сезінеді. Әрине, бұл қазіргі заманғы қашықтықтан білім беру үшін жаңа сынақ, сондықтан мұғалімдер жауапкершіліктің ауыртпалығын өз мойнына алып, мәтіндерді тексеруге арналған бағдарламалармен жұмыс істеуге, сондай-ақ оқушылардың жұмысын мұқият тексеріп, түсіндірме жұмыстарын жүргізуге мәжбүр болады.

32. Сіз өзіңіздің жұмысыңызда мәтіннің түпнұсқалығын тексеретін қызметтерді қолданасыз ба (мысалы, *antiplagiat.ru* және т.б.)?

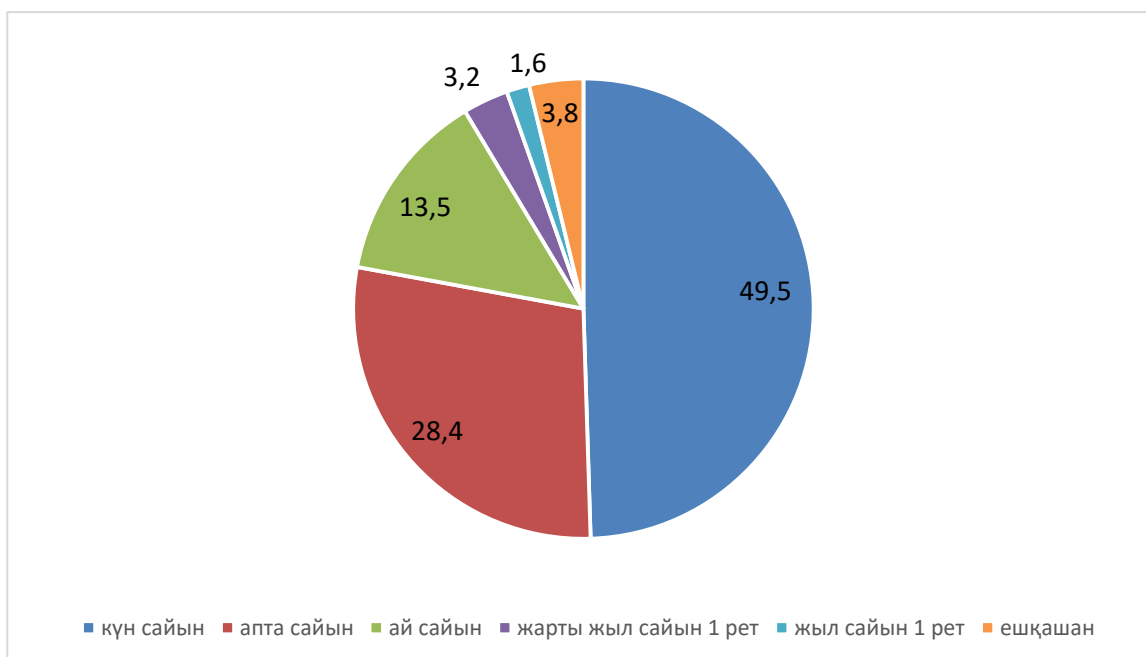
Мұғалімдердің 39,1% -ы мәтіндерді түпнұсқалыққа тексеру қызметтерін ешқашан пайдаланбаған деп жауап берді, 34,8% - ы кейде осындай қызметтерге жүгінеді, мұғалімдердің 14,2% - ы бұл не екенін білмейді деп жауап берді. Мұғалімдердің тек 11,9% - ы оқушылардың жұмыстарын әрқашан өзіндік ерекшелігін тексеріп, көшіріп алуға жол бермейді деп жауап берді. Бұл мәселе қазіргі білім беру проблемаларының бірін ашып отыр. Өзіндік ерекшелігін тексеру бойынша бірқатар бағдарламалары бар мұғалімдердің жұмыс істеу дағдыларын арттыру, сондай-ақ ақпаратты іздеу және жүктеу мүмкіндіктері, сондай-ақ көшіріп алуды жасыру және осындай фактіні болдырмау мүмкіндіктері бойынша оқыту тренингтерін өткізу қажет. Оқушылар өз білімдерінде осы мәселелер бойынша мұғалімдерден озып келеді.

33. Мәтіннің түпнұсқалығын тексеру үшін қандай қызметтерді қолданасыз?

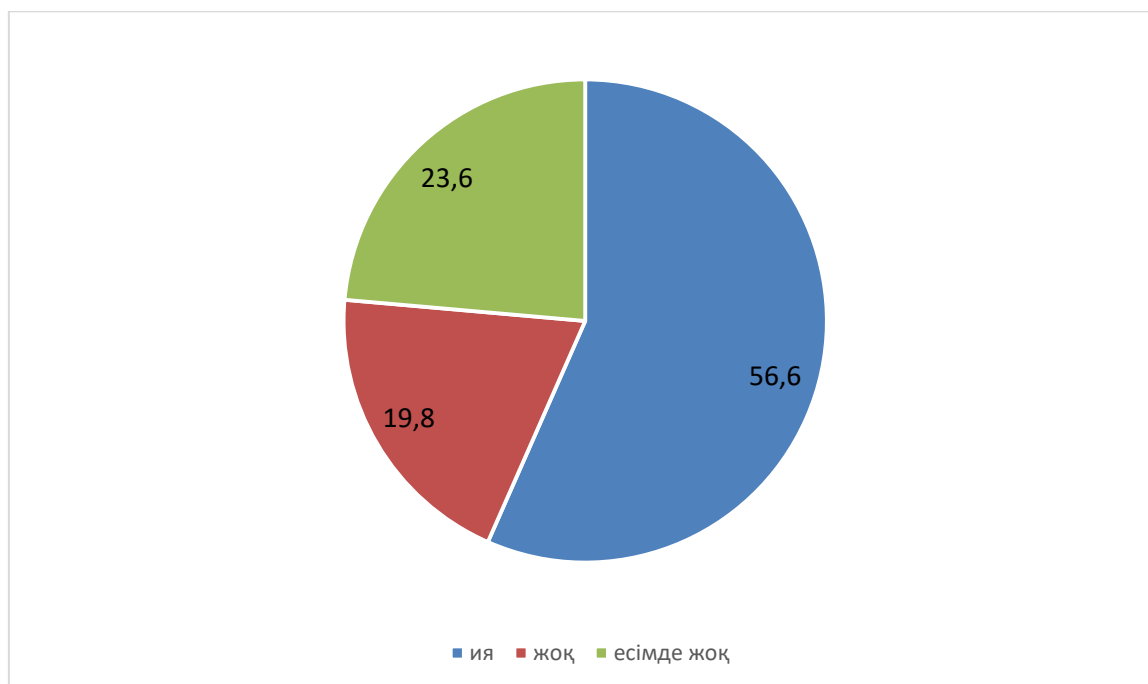
Алдыңғы сұрақтан сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 50% -дан азы мәтінді көшіріп алуды болдырмау үшін тексеру қызметі туралы білетіндігін байқауға болады. Мұндай қызметтерді пайдаланатындардың арасында жауаптар келесідей бөлінді: 47,1% antiplagiat.ru бағдарламасын, 35% - Text.ru, 9,1% -LanguageTool, 8,6% - Content-Watch, 7,5% - бас редактор , 7,3% - Advego Plagiatus. Мәтінді түпнұсқалық тексеру қызметтерін пайдаланатын мұғалімдер қолданыстағы бағдарламалар туралы білімдерінің бар екенін көрсетті.

34. Интернеттегі кәсіби ақпарат қорын қаншалықты жиі толтырасыз?

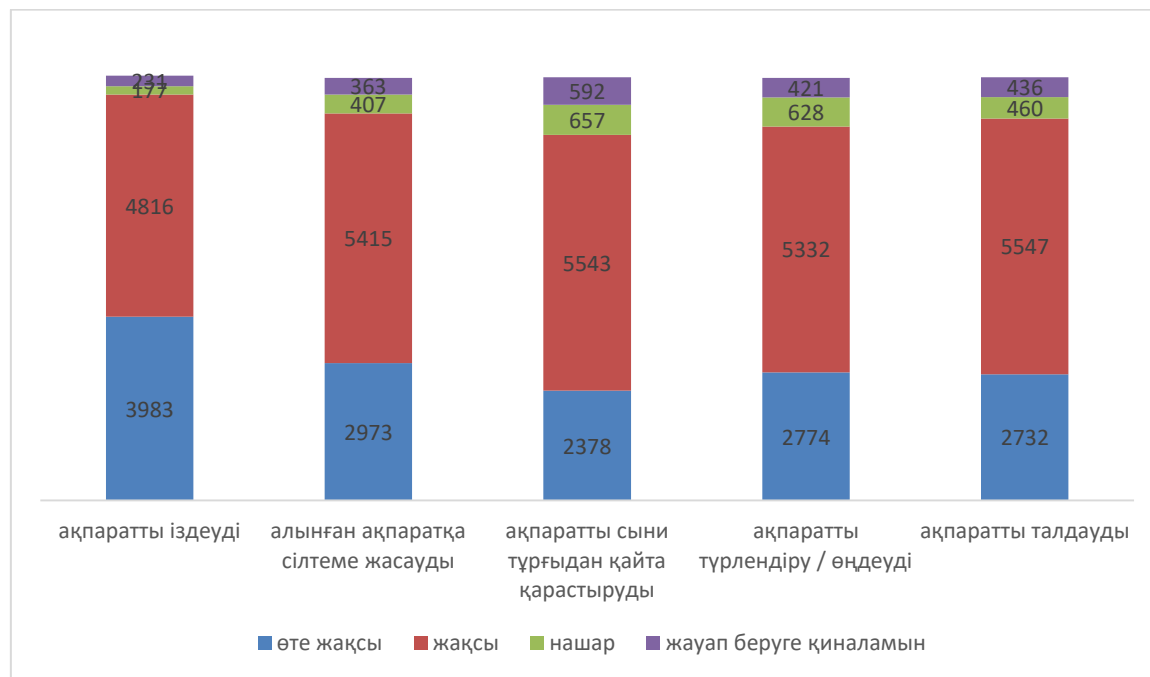
Интернеттің арқасында әрбір педагог үшін әріптестерінің оң тәжірибесін зерделеуге және оны өз тәжірибесінде пайдалануға, ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін зерделеуге, нормативтік-құқықтық құжаттармен танысуға, форумдар мен конференцияларға қатысуға, өндірістен қол үзбей Педагогикалық шеберлік деңгейін арттыруға бірегей мүмкіндік бар. Респонденттердің 49,5% - ы күн сайын Интернеттегі кәсіби ақпарат қорын толықтырады, 28,4% - ы мұны апта сайын, 13,5% - ы ай сайын жасайды, 3,8% - ы бұл үшін Интернетті ешқашан пайдаланбайды, жарты жылда 3,2% - ы кәсіби білімдерін толықтыру үшін интернетке жүгінеді, 1,6% - ы мұны жылына бір рет жасайтындығын көрсетті.

35. Сіздің мектебіңізде немесе біліктілікті арттыру курстарында Интернетте ақпаратты іздеу және пайдалану ережелері/медиа сауаттылық, ақпараттық сауаттылық бойынша мұғалімдерге арналған семинар/сабақ өткізілді ме?

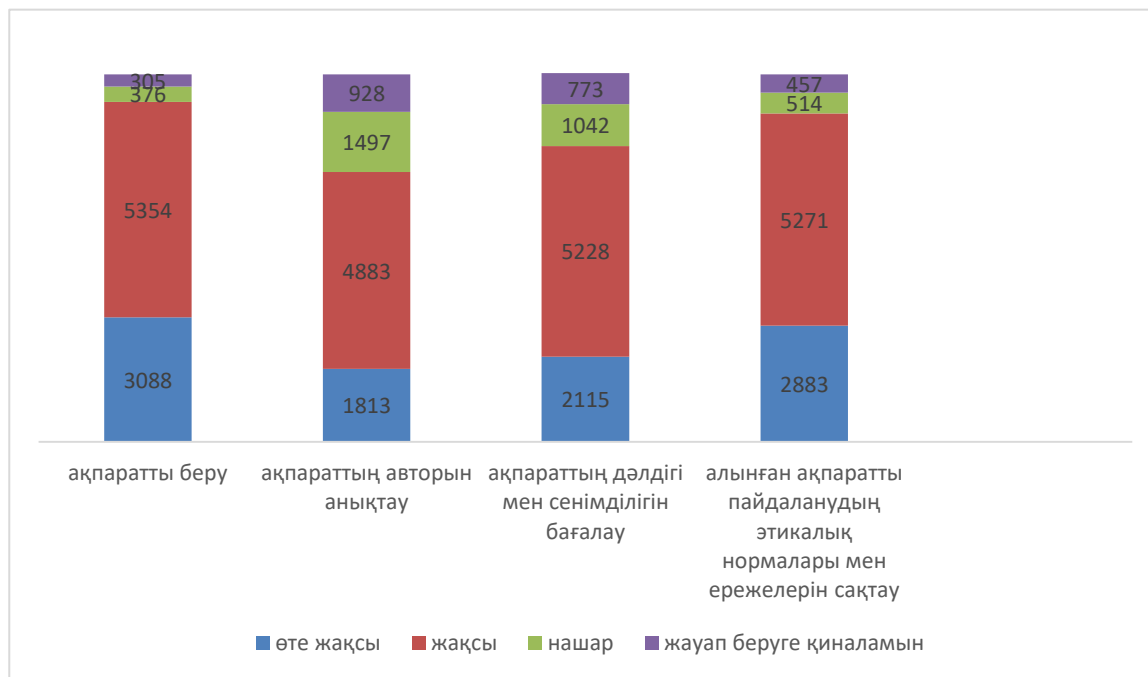
Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 56,6% - ы мектепте Интернетте ақпаратты іздеу және пайдалану ережелері, медиа сауаттылық және ақпараттық сауаттылық бойынша семинарлар өткізілгенін айтты. 19,8% мектепте мұндай оқыту іс-шаралары болмағанын айтты. 23,6% олар мұндай біліктілікті арттырудан өтті ме, жоқ па, есімде жоқ деп жауап берді.

36.1. Сіз қалай ойлайсыз, қаншалықты жақсы білесіз?

Көптеген мұғалімдер ақпаратты іздеу, сыни тұрғыдан қайта қарау, авторлық сілтемелер, ақпаратты өңдеу және талдау дағдыларын жақсы және өте жақсы деп бағалайды. Мұндай дағдыларға күмәнданатындардың саны салыстырмалы түрде аз. Сонымен қатар, 31 және 32 сұрақтарда мұғалімдердің көпшілігі оқушылардың жұмыстарынан интернеттен көшіріп алған жұмыстарды тани алмайтындықтарын және көшіріп алуды тексеру қызметтері туралы білмейтіндіктерін және нәтижесінде оқушыларға оны үйрете алмайтындықтарын атап өткен болатын. Осы ақпаратқа қарап, мұғалімдер арасында берілген сұрақтағы мәселе бойынша өз дағдыларын бағалау асыра көрсетілген деп болжауға болады.

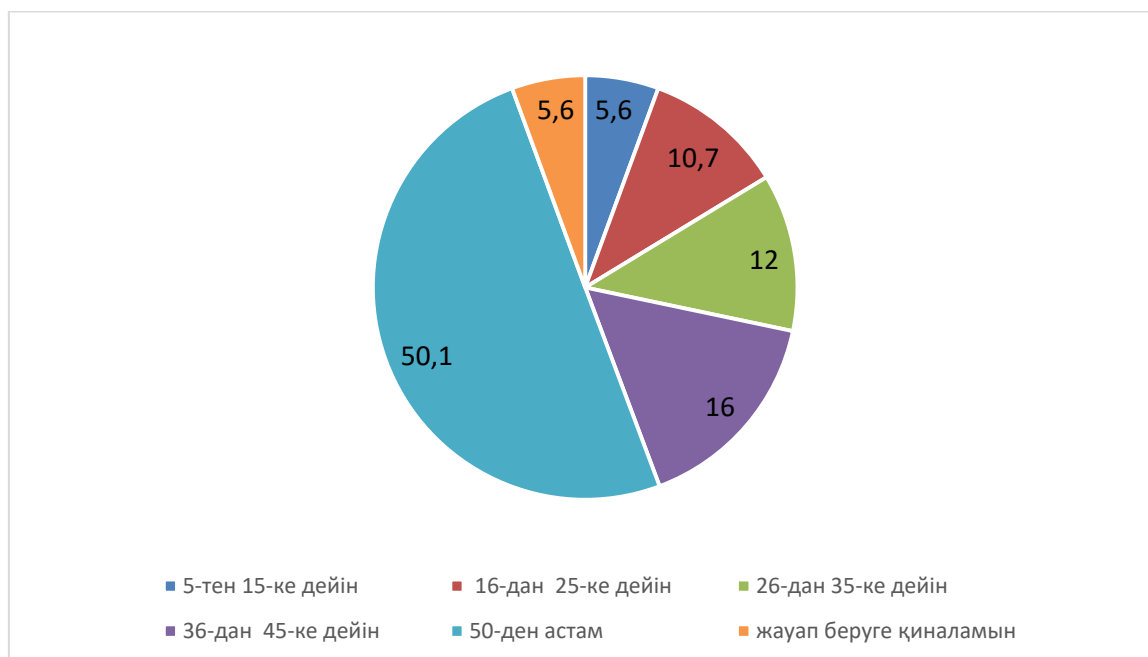
36.2. Сіз қалай ойлайсыз, сіз қаншалықты жақсы білесіз?

Бұл мәселеде ақпарат беру, авторды сәйкестендіру, ақпараттың дәлдігін бағалау және этикалық нормалар мен алынған ақпаратты пайдалану ережелерін сақтау дағдыларын жоғары бағалау үрдісі байқалады. 514 адамның этикалық ережелерді білетініне қарағанда 1497 адамның авторын анықтай алмайтындығы туралы жауаптардың арасында біршама айырмашылық барын атап өтуге болады және де жауаптардың дұрыстығына күмандануға болады.

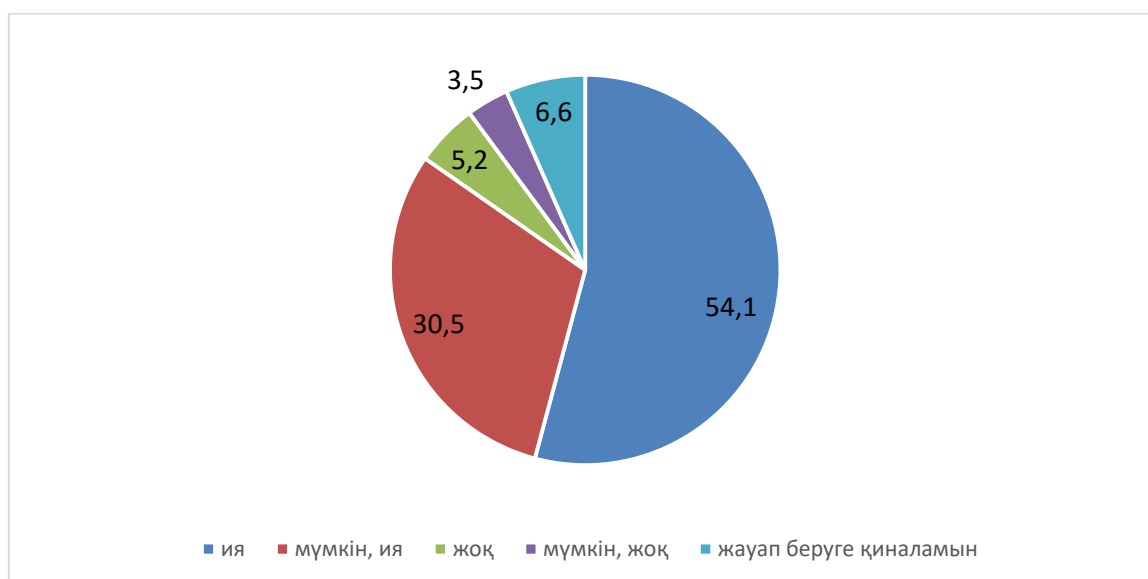
3 блок – Кадрлық сұрақ

37. Сіздің білім беру ұйымыңызда неше мұғалім бар?

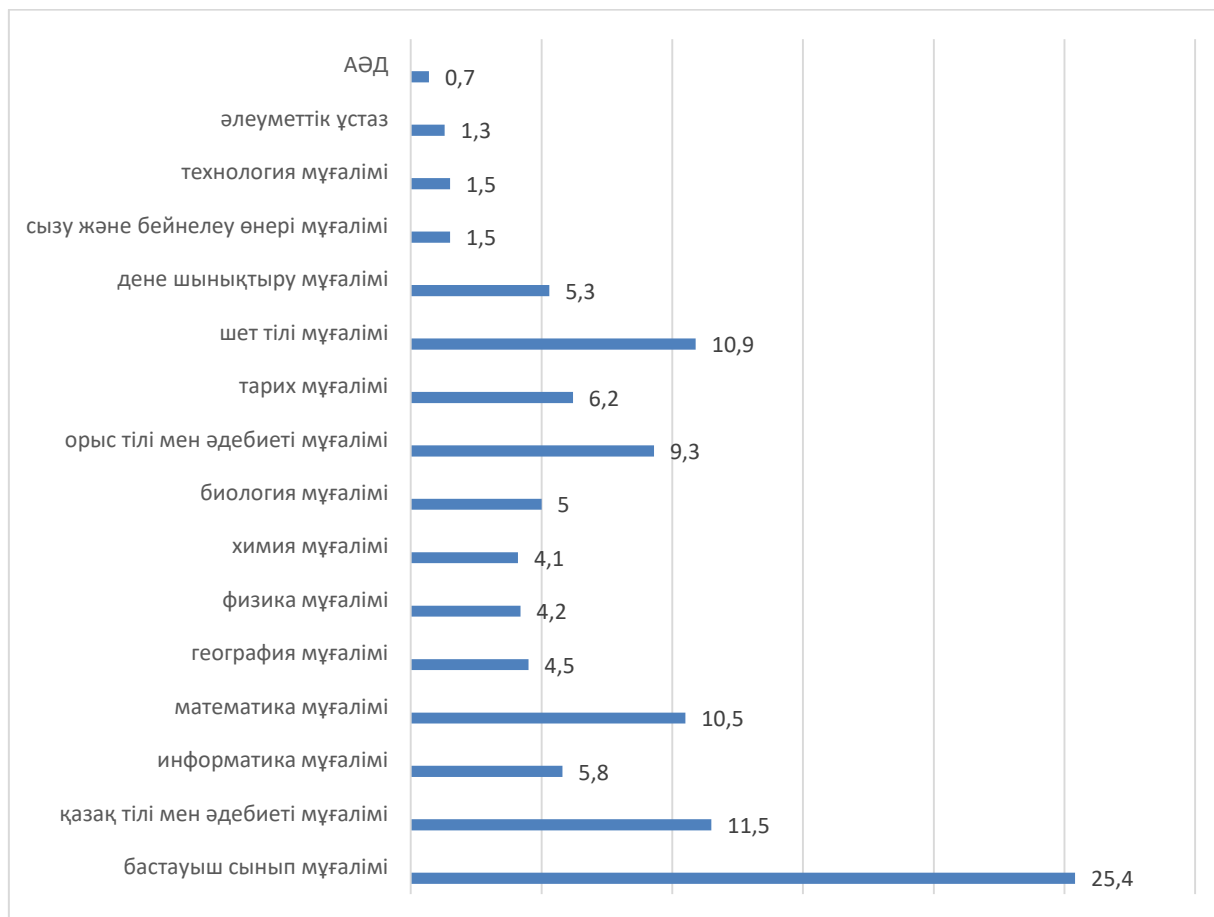
Респонденттердің жартысына жуығы өз мектебіндегі мұғалімдер штаты айтарлықтай аз екенін, яғни 5 - тен 15 - ке дейін-50,1%, 16% - ы өз мектебінде 36-45 мұғалім, 10,7% - ы 16-дан 25-ке дейін, 12% - ы 26-дан 35-ке дейін, 5,6%-ы 50-ден астам және 5,6% - ы мектепте жұмыс істейтін мұғалімдердің санын айта алмаймын деп жауап берді.

38. Сіз сапалы оқу процесін қамтамасыз ету үшін мұғалімдердің санын жеткілікті деп санайсыз ба?

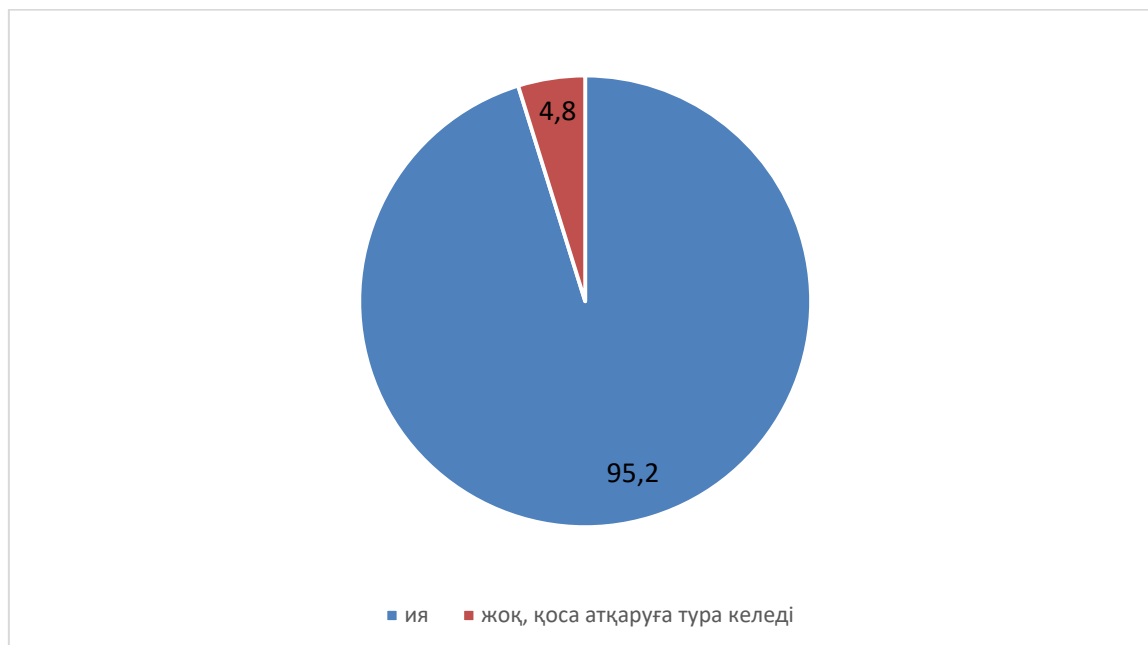
Мұғалімдердің 50,1%-ы мектептер толығымен жабдықталған және мұғалімдер жеткілікті деп санайды, 30,5% - ы өздерінің мектептері үшін мұғалімдер жеткілікті деп жауап берді, 6,6% - ы бұл сұраққа жауап бере алмады, 5,2% - ы мұғалімдер жеткіліксіз деп жауап берді, ал 3,5% - ы жауап бермеді.

39. Сіз мектепте қандай пәндерді оқытасыз?

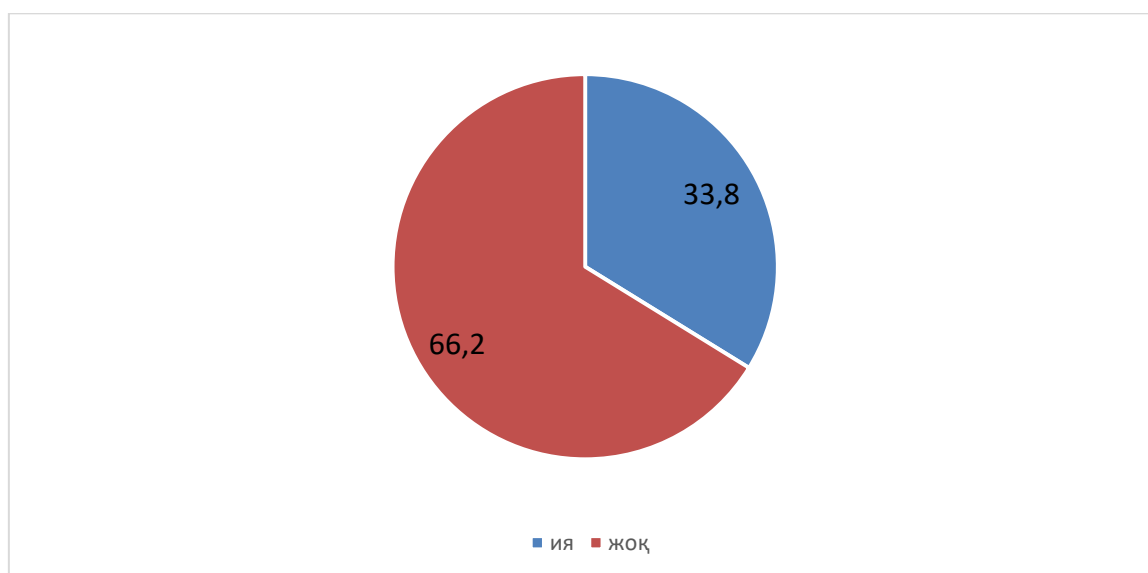
Сұрақтарға жауап берген мұғалімдердің басым бөлігі бастауыш сынып мұғалімдері – 25,4%, 11,5% қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдері, 10,9% шет тілі мұғалімдері, 10,5% математика мұғалімдері, 9,3% орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдері, 6,2% тарих мұғалімдері, 5,8% информатика мұғалімдері, 5,3% дене шынықтыру және спорт мұғалімдері, 5% биология мұғалімдері, 4,5% география мұғалімдері, 4,2% физика мұғалімдері, 4,1% химия мұғалімдері, 1,5% бейнелеу өнері және сызу мұғалімдері, 1,5% 1,3% әлеуметтік педагогтар, 0,7% АӘД оқытушылары. Жалпы, мұғалімдердің пәндер бойынша бөлінуі мұғалімдердің оқу жүктемесіне сәйкес келетінін атап өтуге болады. Бастауыш сынып мұғалімдері барлық сабақтарды өткізеді, сондықтан оларға қажеттілік жоғары және респонденттердің арасында олардың саны басым. Қалған пәндер мектептегі сұранысқа сәйкес бөлінді.

40. Сіз оқытатын пәндер сіздің негізгі біліміңізге сәйкес келе ме?

Сұраққа жауап бергендердің 95,2% - ы пәнді алынған білім бойынша қатаң түрде жүргізетіндерін, 4,8% - ы қоса атқаратындығы туралы жауап берді.

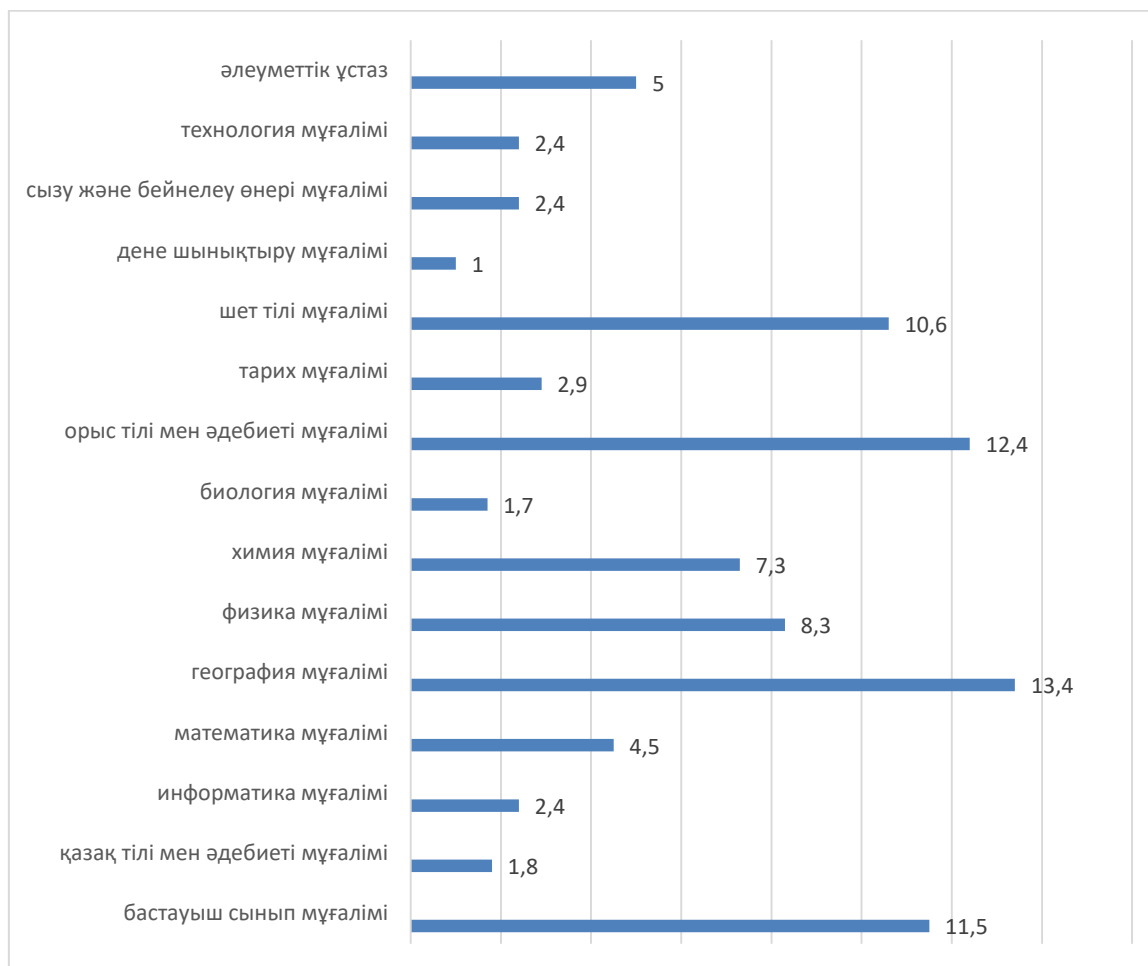
41. Сіздің мектебіңізде мұғалімдер тапшылығы бар ма?

Сұраққа жауап бергендердің 66,2% - ы мектепте мұғалімдер тапшылығының жоқтығын атап өтті, 33,8% - ы өз мектептерінде мұғалімдер тапшылығы бар деп жауап берді. 38-сұрақта мұғалімдердің жартысынан көбі

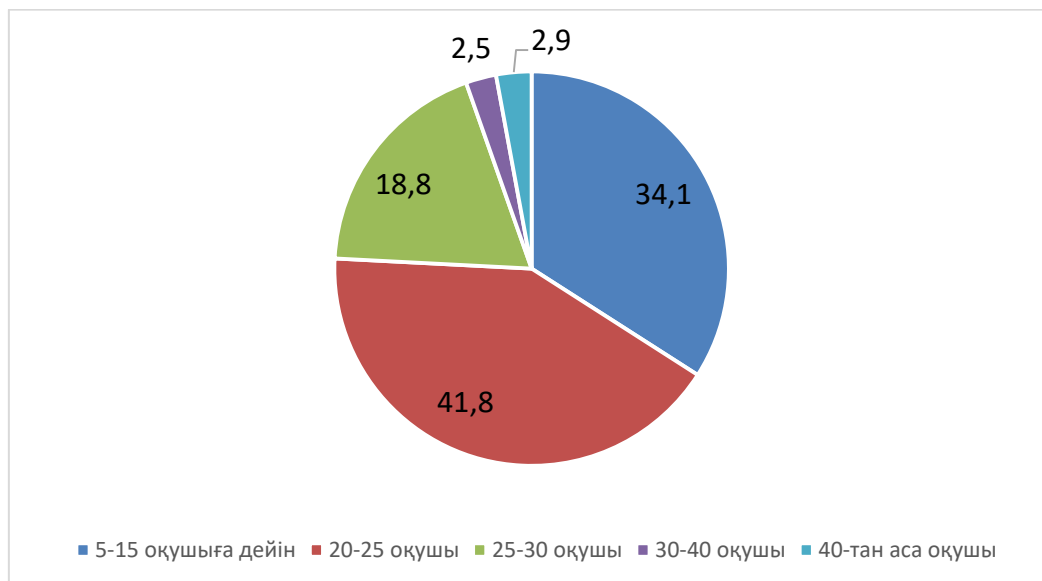
оқу мәселесін қамтамасыз ету үшін мұғалімдер саны жеткілікті деп жауап берді, алайда 41-сұрақта олардың мектебінде мұғалімдер тапшылығы бар деп жауап берді.

42. Олай болса, сіздің мектебіңізде қандай мұғалімдер жетіспейді?

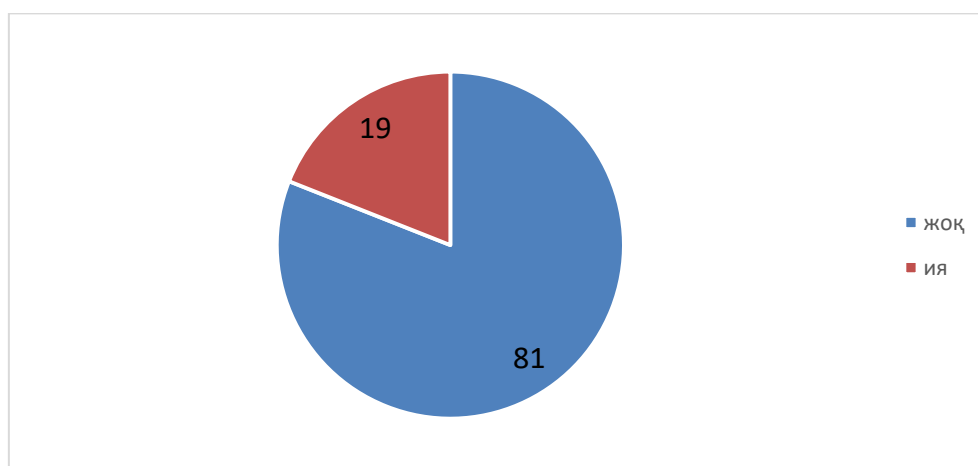
Негізінен география мұғалімдері – 13,4%, орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдері – 12,4%, бастауыш сынып мұғалімдері – 11,5%, шет тілі мұғалімдері – 10,6%, физика мұғалімдері – 8,3%, химия мұғалімдері – 7,3%, әлеуметтік педагогтар – 5%, математика мұғалімдері – 4,5%, тарих мұғалімдері – 2,9%, информатика, технология, бейнелеу өнері және сызу мұғалімдері – 2,4%, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімдері – 1,8%, биология мұғалімдері-1,7%, дене шынықтыру мұғалімдері-1% жетіспейді.

43. Сіздің мектебіңізде сыныптардың толымдылығы қандай?

41,8% мектепте сыныптардың толымдылығы 20-25 оқушыны, 34,1% - 5-15 оқушыны, 18,8% - 25-30 оқушыны, 2,9% - ы өз мектептерінде 40-тан астам оқушыны, 2,5% - 30-40 оқушыны құрайтын сыныптар бар деп жауап берді. Жалпы алғанда, сыныптардың толықтығы нормалар мен талаптарға сәйкес келетінін атап өтуге болады, бірақ ерекше жағдайлар бар. Әрине, 30-дан астам оқушылар саны алынған білім сапасына және мұғалімнің тиімді жұмысына кері ықпал етеді.

44. Сіздің мектебіңізде аралас сыныптар бар ма?

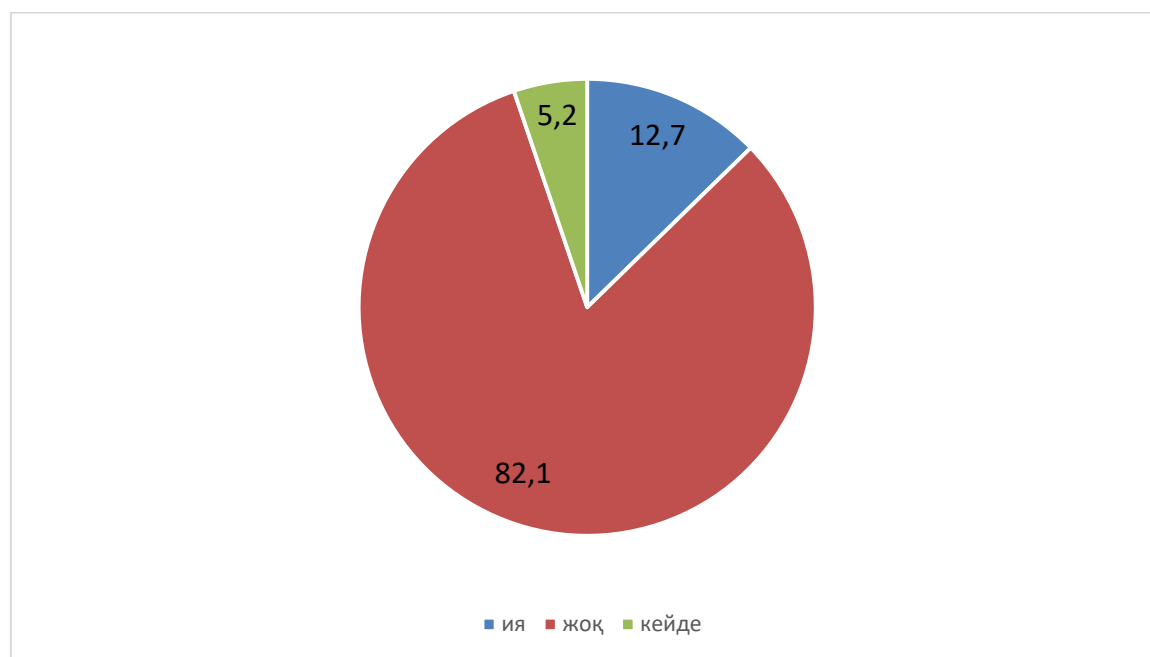

Мұғалімдердің 81% - ы мектепте аралас сыныптар жоқ деп жауап берді, 19% - ы әртүрлі жағдайларға байланысты сыныптар біріктірілетінін айтты.

45. Егер солай болса, онда қандай сыныптар бір сыныпқа біріктірілген?

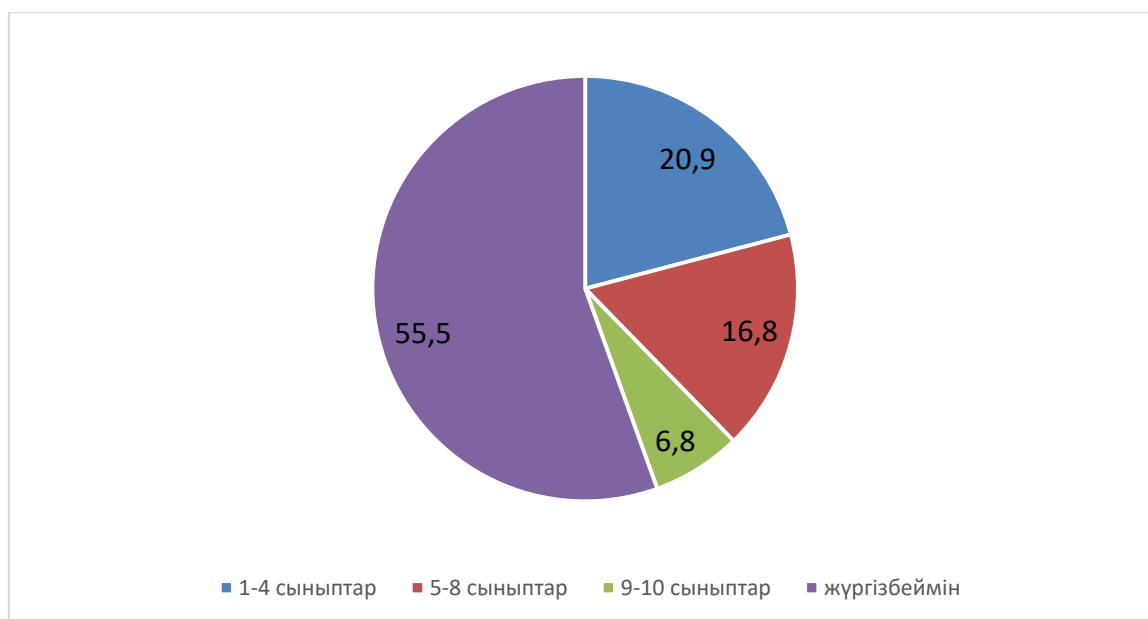
Респонденттердің жауаптарының ішінде бастауыш сыныптарды, параллель сыныптарды немесе ұқсас пәндер оқытылатын сыныптарды біріктіру туралы жауаптар басым болды, мысалы, 6 және 7, немесе 7 және 8, 10-11.

46. Сіз аралас сыныпта сабақ бересіз бе?

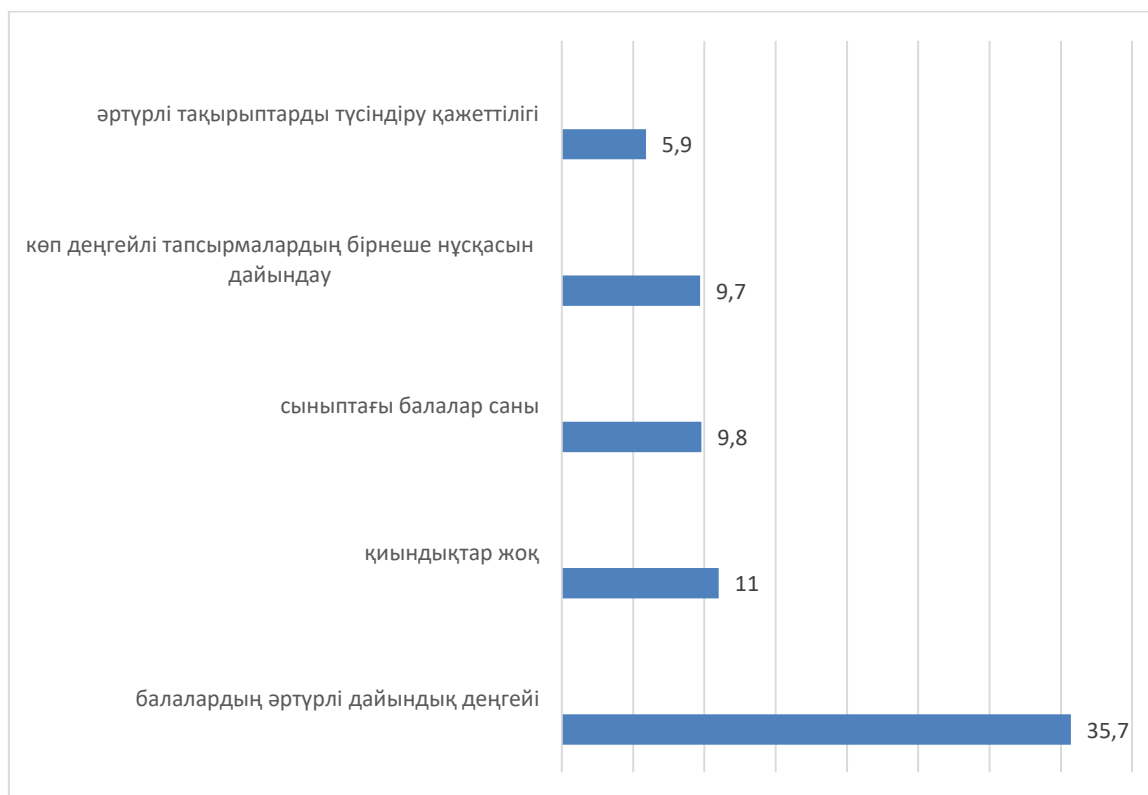
Ақпаратшылардың 82,1%-ы аралас сыныптарда сабақтар жүргізбейтіндерін, 12,7% - ы сабақтарды жүйелі түрде біріктіретіндерін, 5,2% - ы кейде әртүрлі жағдайларға байланысты біріктіретіндерін айтты.

47. Сіз қандай сыныптарда аралас сабақтар өткізесіз?

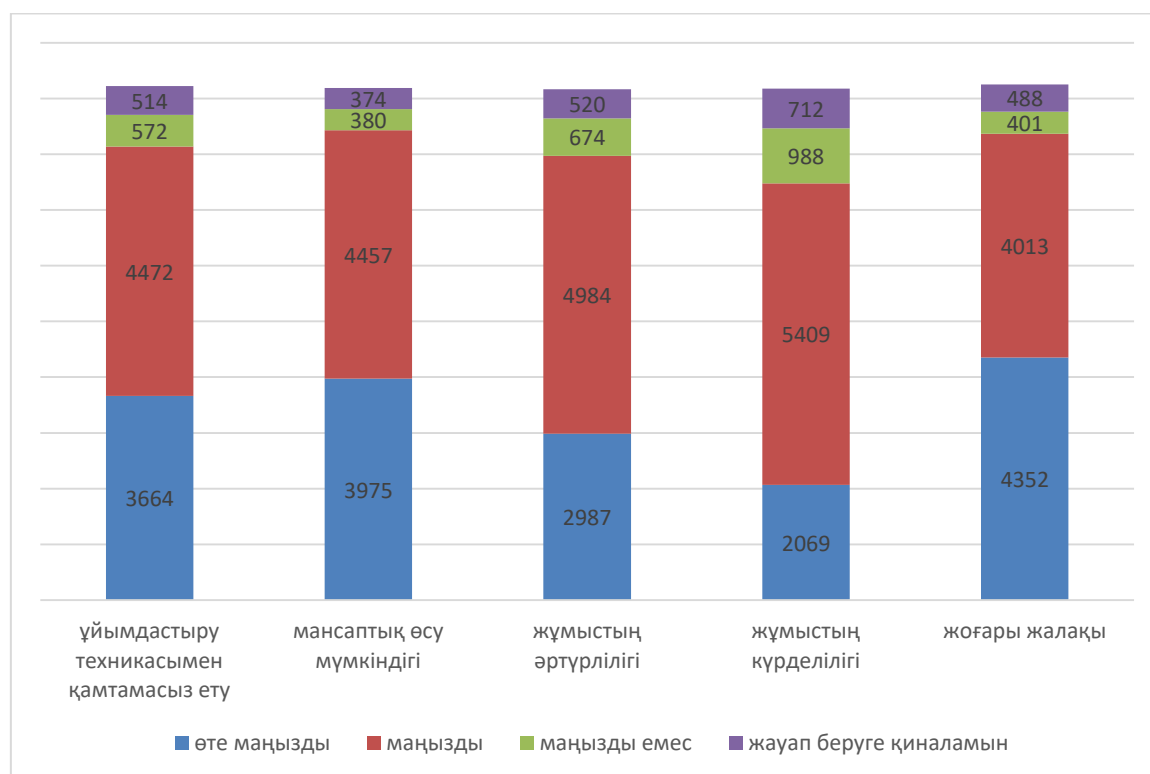
Ең көп біріктірілген сабақтар 1-4 сыныптарда өткізіледі, бұл туралы сұралған мұғалімдердің 20,9% - ы хабарлады, 5-тен 8-сыныпқа дейін біріктірілген сабақтарды ақпарат берушілердің 16,8% - ы, 9 және 10-сыныптарда 6,8% - ы жүргізеді. Бірлескен сабақтардың себептері әртүрлі болуы мүмкін, атап айтсақ, пән мұғалімінің ауруына байланысты сабақта болмауы немесе мұғалімнің мектептен тыс біліктілігін арттыру курсына болуы.

48. Біріктірілген сабақтарды өткізуде қандай негізгі қиындықтарды бастан өткересіз?

Бірлескен сабақтарды өткізу кезіндегі қиындықтардың ішінде басымдылық балалардың әртүрлі дайындық деңгейін көрсетті – 35,7%, сыныптағы балалар саны – 9,8%, көп деңгейлі тапсырмаларды дайындау қажеттілігі – 9,7%, әртүрлі тақырыптарды түсіндіру қажеттілігі – 5,9%. Ақпарат берушілердің 11% - ы бірлескен сабақ өткізу кезінде қиындық көрмейтіндіктерін айтты.

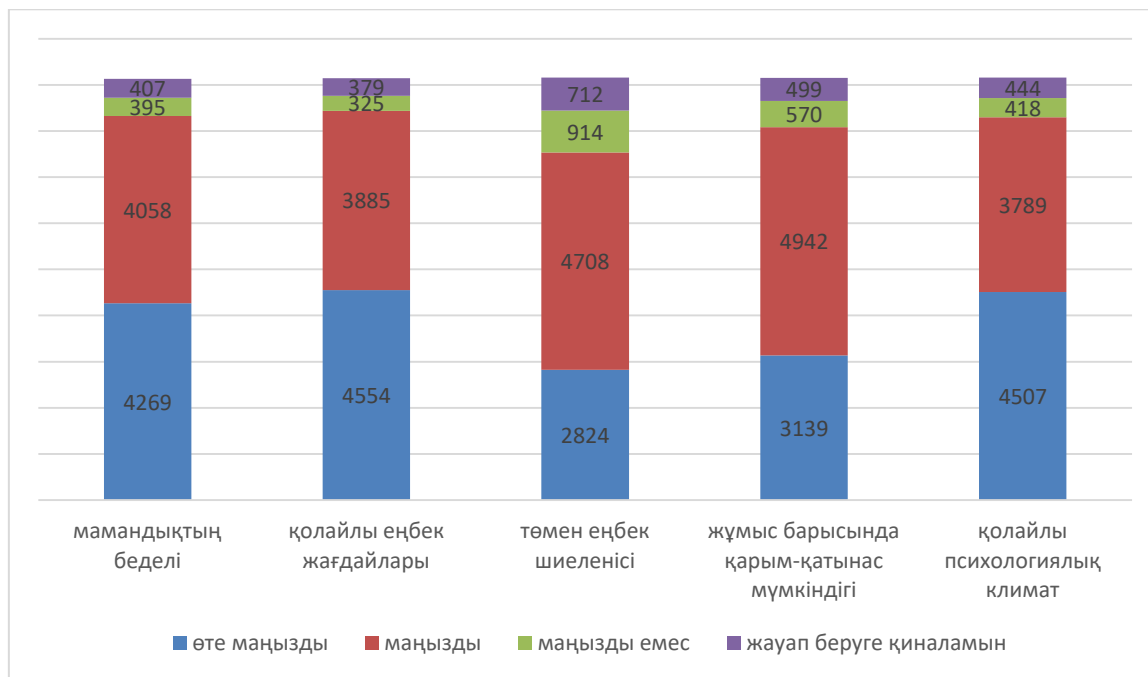
49.1. Төменде келтірілген жұмыс сипаттамаларының Сіз үшін маңыздылығы бойынша бағалаңыз?

Кәсіби жолды анықтау кезінде адам әрдайым мамандықтың болашақ өміріне әсерін толық біле бермейді. Мұғалімдер өз жұмысы үшін мансаптық өсу мүмкіндігін өте маңызды көрсеткіш деп атады, олар үшін жұмыстың күрделілігінің көрсеткіші маңызды болды, ал жоғары жалақы критерийі өте маңызды және маңызды көрсеткіш болды. Жоғарыда келтірілген кестеден кәсіптің жалақы бөлігіндегі беделін мемлекет сәтті орындады деп қорытынды жасауға болады. Елдің, мемлекеттің, бүкіл адамзаттың болашағы мұғалімнің қалай жұмыс істейтініне байланысты. Мұғалім қоршаған әлемге мейірімділік танытуға үйретеді, өмірлік құндылықтарды түсінуге және қабылдауға көмектеседі, әртүрлі жағдайларда дұрыс әрекет етуге үйретеді, ғылымның қызықты әлемімен таныстырады. Сондықтан мұғалім мамандығы тек тақырыпты білу ғана емес. Деректер мұғалімдердің өз жұмыстарының

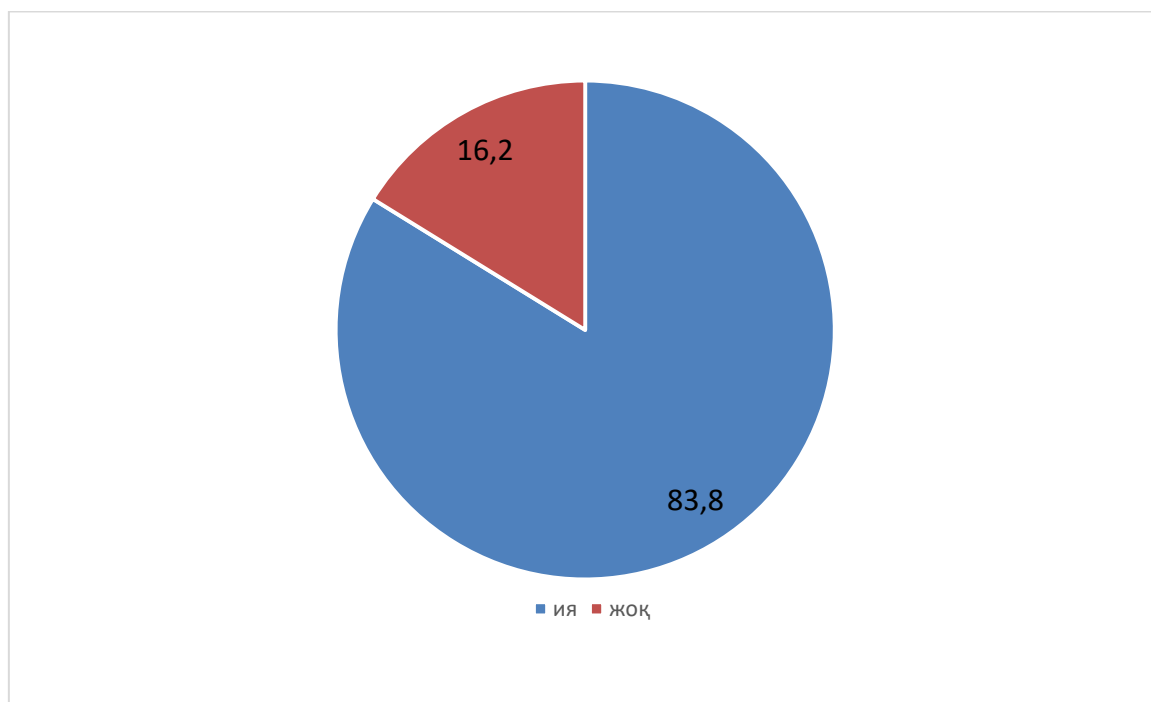
күрделілігі мен алуан түрлілігін түсінетіндігін және мойындайтындығын және осы өлшемдерді маңызды деп бағалайтындығын көрсетеді.

49.2. Төменде келтірілген жұмыс сипаттамаларының Сіз үшін маңыздылығы бойынша бағалаңыз?

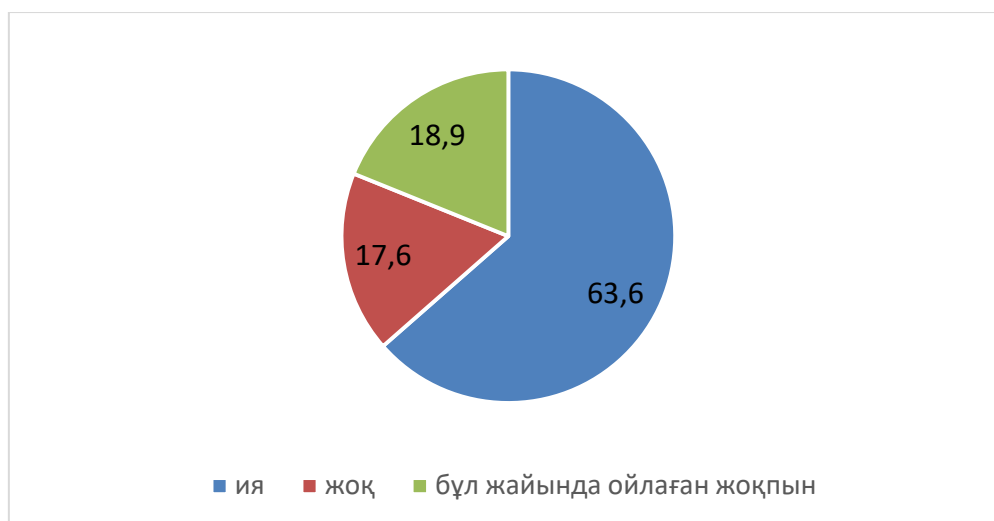
Мұғалімдер өз мамандықтарының беделінің маңыздылығын жоғары бағалады, еңбек жағдайларын қолайлы деп бағалайды және бұл көрсеткішті өте маңызды деп санайды. Мұғалімнің маңызды көрсеткіштерінің біріне жұмыс барысында қарым-қатынас мүмкіндігі және қолайлы психологиялық климат деп аталды.

50. Сіздің мектебіңіз электронды оқытуды, қашықтықтан білім беру технологияларын қолдана отырып, білім беру бағдарламаларын жүзеге асыра ма?

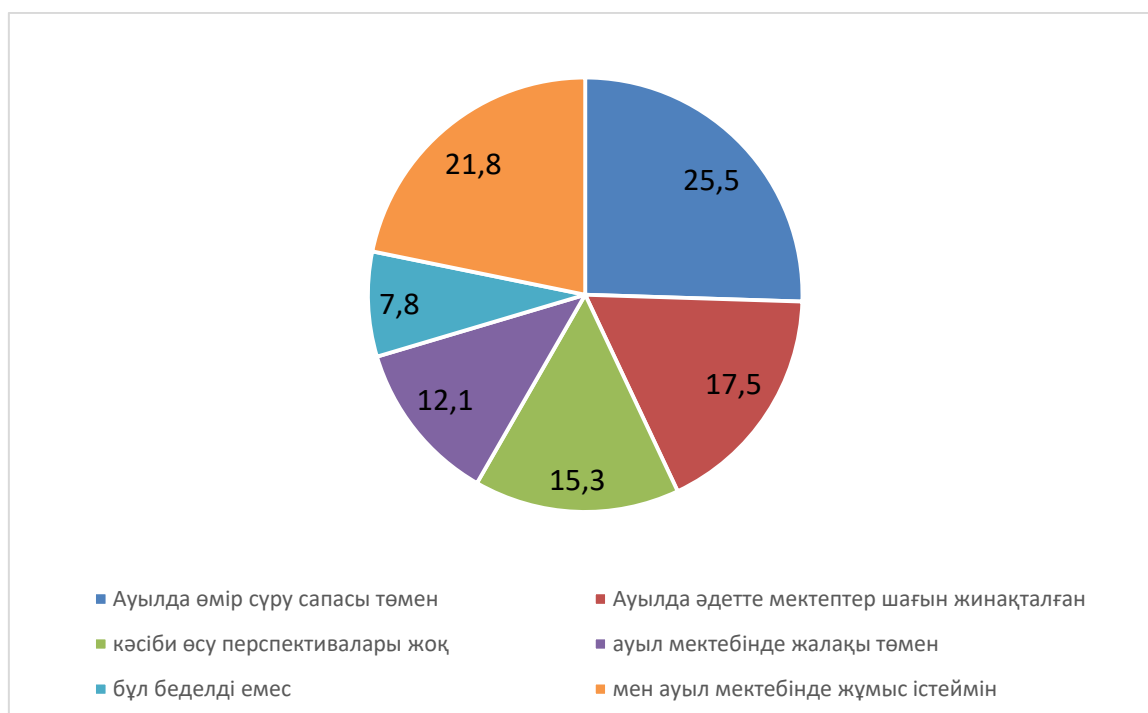
Барлық мектептерде сұралған мұғалімдердің 83,8% қойылған сұраққа оң жауап берді. Бұл өткен оқу жылынан бастап барлық мектептер қашықтықтан оқытуға көшуіне байланысты. Респонденттердің 16,2% - ы теріс жауап берді. Бұл ауылдық мектептерде Интернет сапасының төмендігіне және де балалар карантинге қарамастан мектепте оқуын жалғастырғандығына байланысты деуге болады.

51. Сіз ауыл мектебінде жұмыс жасағыңыз келе ме?

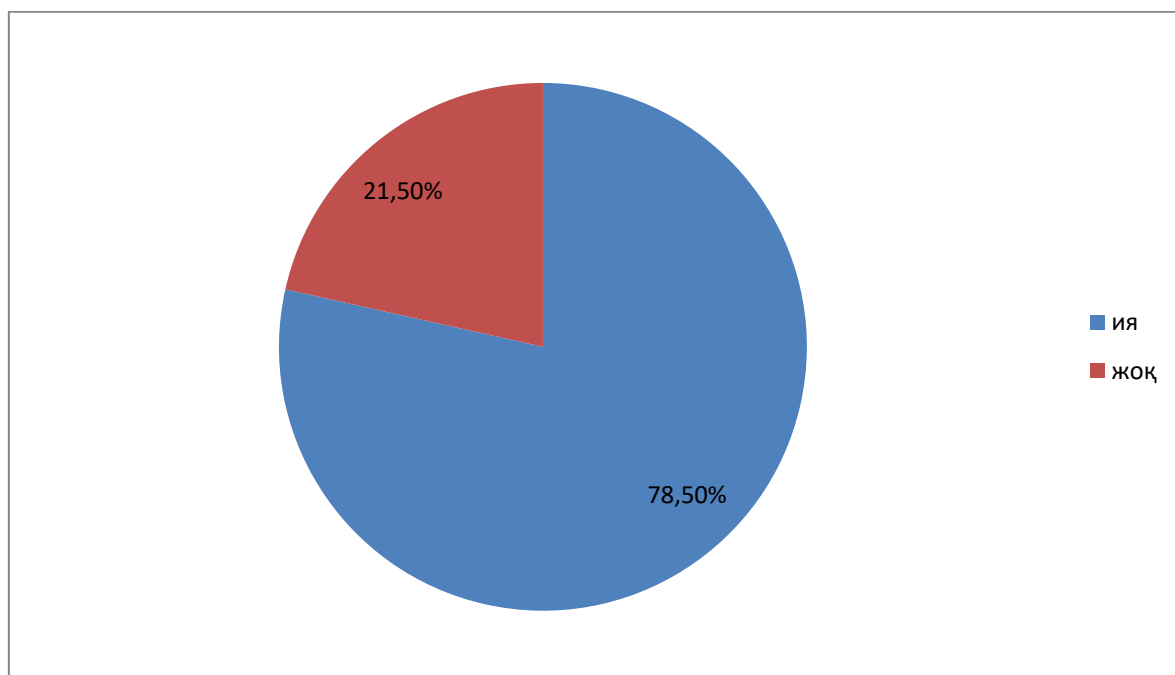
Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 63,6% - ы мектепте жұмыс істеуге қарсы емес деп жауап берді. Ақпарат берушілердің 17,6% - ы ауылдық мектепте жұмыс істеуге қарсылық білдірді. 18,9% бұл туралы ойламағандаған айтты. Сауалнама республиканың барлық аймақтарында жүргізілгенін және демографиялық тұрғыдан алғанда аймақтар халық саны бойынша бір-бірінен өте ерекшеленетінін ескеру қажет

52. Неге жоқ?

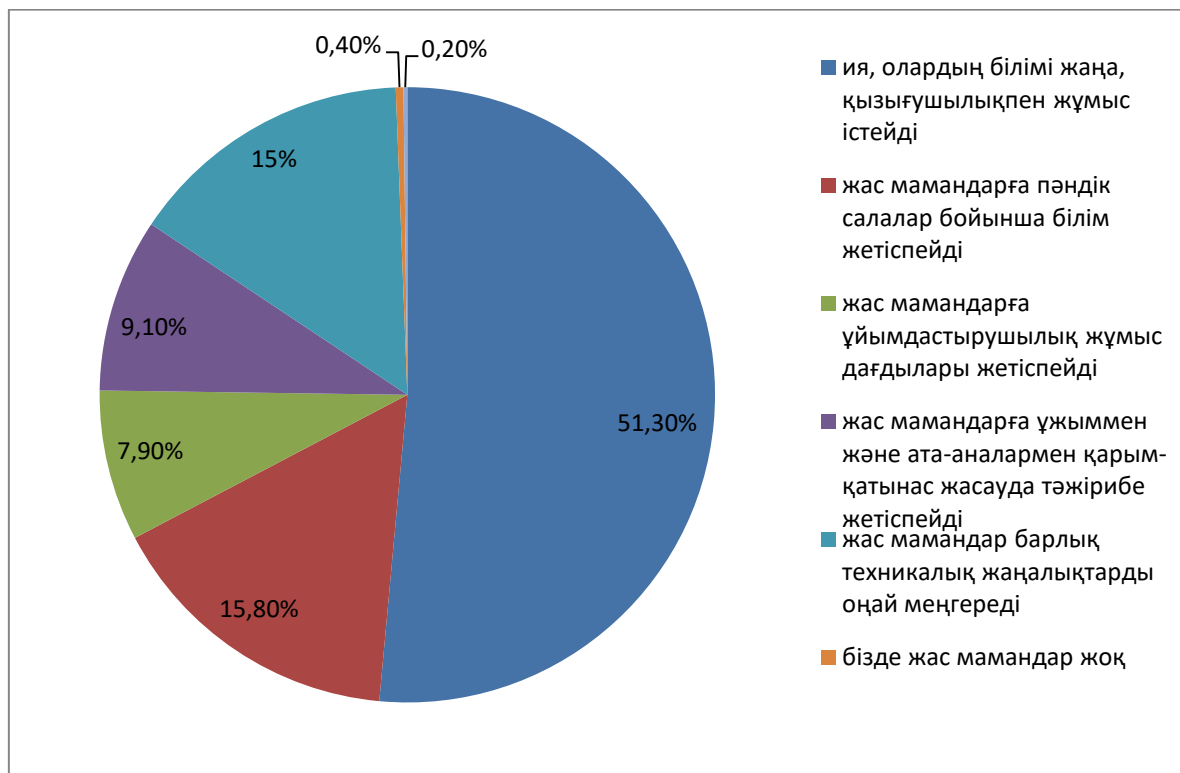
Ауылдық мектепте жұмыс істегісі келетіндігі туралы сұраққа жауап бергендердің арасында жауаптар былайша бөлінді: 25,5% - ы ауылдық жерлерде өмір сүру сапасы төмен, 21,8% - ы қазіргі кезде ауылдық мектепте жұмыс істейді және оларға бұл ұнамайды деп санайды, 17,5% - ы ауылда шағын жинақталған мектептер бар екенін, 15,3% - ы өсу перспективасын көрмейді, 12,1% - ы ауыл мектебінде жалақы төмен деп санайды, 7,8% - ы ауыл мектебіндегі жұмысты беделді емес деп санайды.

53. Сіздің мектебіңізде үш жыл бұрын бітірген жоғары оқу орындарының түлектері жұмыс істей ме?

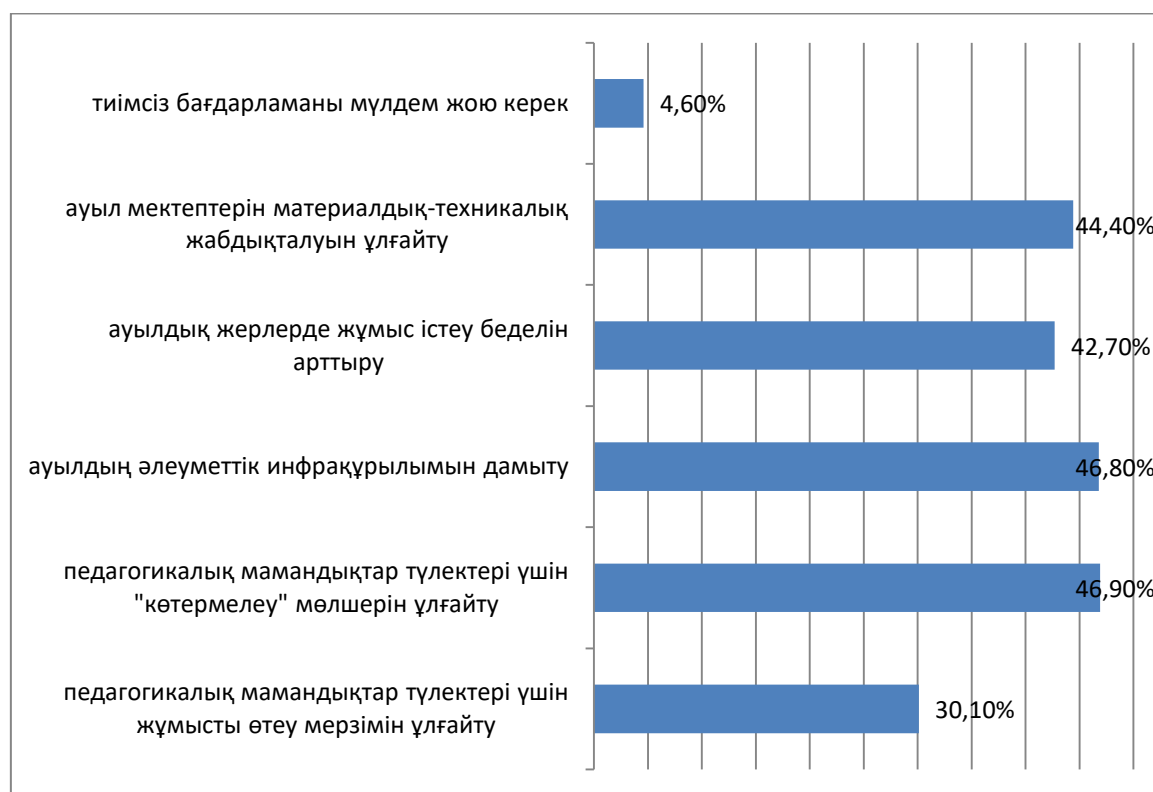
Келесі сұрақта біз респонденттерден үш жыл бұрын оқуын бітірген жоғары оқу орындарының түлектері олардың мектептерінде жұмыс істей ме деп сұрадық. Респонденттердің 78,5% - ы жақында жоғары білім алған жоғары оқу орындарының түлектері өз мектептерінде жұмыс істейді деп жауап берді. Біз сұраған мұғалімдердің 21,5% "жоқ" жауабын таңдады.

54. Сіз жас мамандардың кәсіби дағдыларына ризасыз ба?

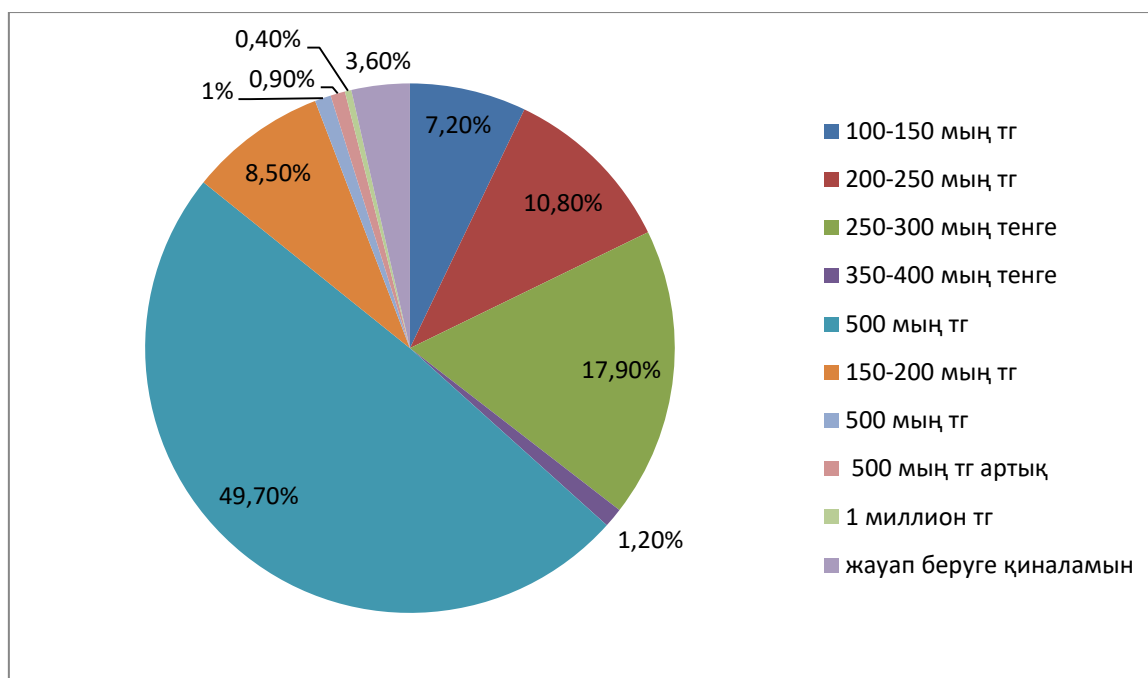
Келесі сұрақта біз респонденттерден жас мамандардың кәсіби дағдыларына риза екендіктерін сұрадық. Мұғалімдердің көпшілігі өздерінің дағдыларына риза екендіктерін және олардың білімін жаңа деп санайды-51,3%. Жас мамандарға пәндік салада білім жетіспейді деп санайтындардың саны 15,8% құрады. Респонденттердің 15% - ы "жас мамандар барлық техникалық жаңалықтарды оңай игереді" деген жауап нұсқасын таңдады, ал мұғалімдердің 9,1% - ы жас мамандардың ұжыммен және ата-аналармен қарым-қатынаста тәжірибесі жоқ деп жауап берді. Жас мамандарға ұйымдастырушылық жұмыс дағдылары жетіспейді деп санайтындардың саны 7,9% - ды құрайды. Біз сұраған респонденттердің 0,4% - ы олардың мектебінде жас мамандар жоқ деп жауап берді. Респонденттердің 0,2% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

55. Тиімді болу үшін "Дипломмен - ауылға" бағдарламасында нені жетілдіруді ұсынар едіңіз?

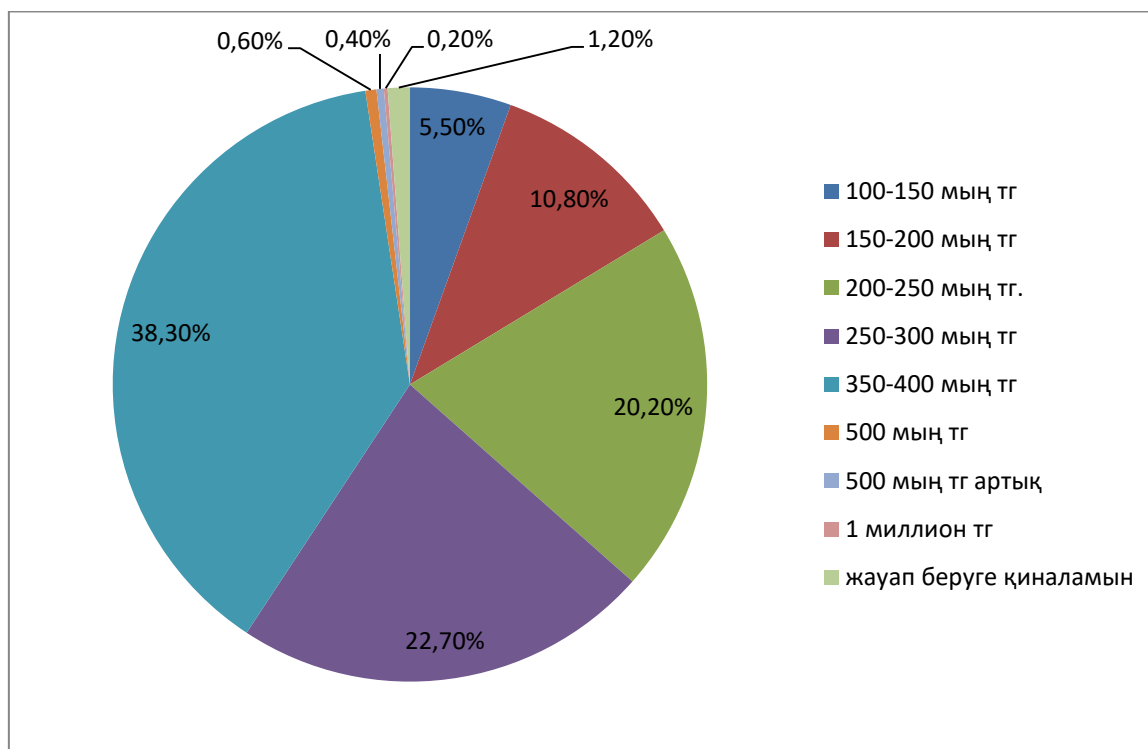
Келесі сұрақта біз респонденттерден "Дипломмен – ауылға" бағдарламасы неғұрлым тиімді болу үшін нені жетілдіру керек екендігін сұрадық. Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі-46,9% педагогикалық мамандықтарды бітірушілер үшін "көтерме" мөлшерді ұлғайту қажет деп жауап берді. Ауыл инфрақұрылымын дамыту қажет деп санайтындардың саны 46,8% - ды құрады. "Мектептердің материалдық-техникалық жабдықталуын арттыру" жауап нұсқасын 44,4% таңдады, респонденттердің 42,7% - ы ауылдық жерлерде жұмыс істеу беделін арттыру қажет деп жауап берді. Педагогикалық мамандықтар түлектерінің еңбекпен өтеу мерзімін ұлғайту қажет деп санайтындардың саны 30,1% - ды құрайды. Тек 4,6% - ы бұл бағдарламаны мүлдем жою керек деп жауап берді.

56. Мұғалімнің тек негізгі қызметіне назар аударатындығына кепілдік беруі үшін, мұғалімнің жалақы деңгейі қандай болу керек?

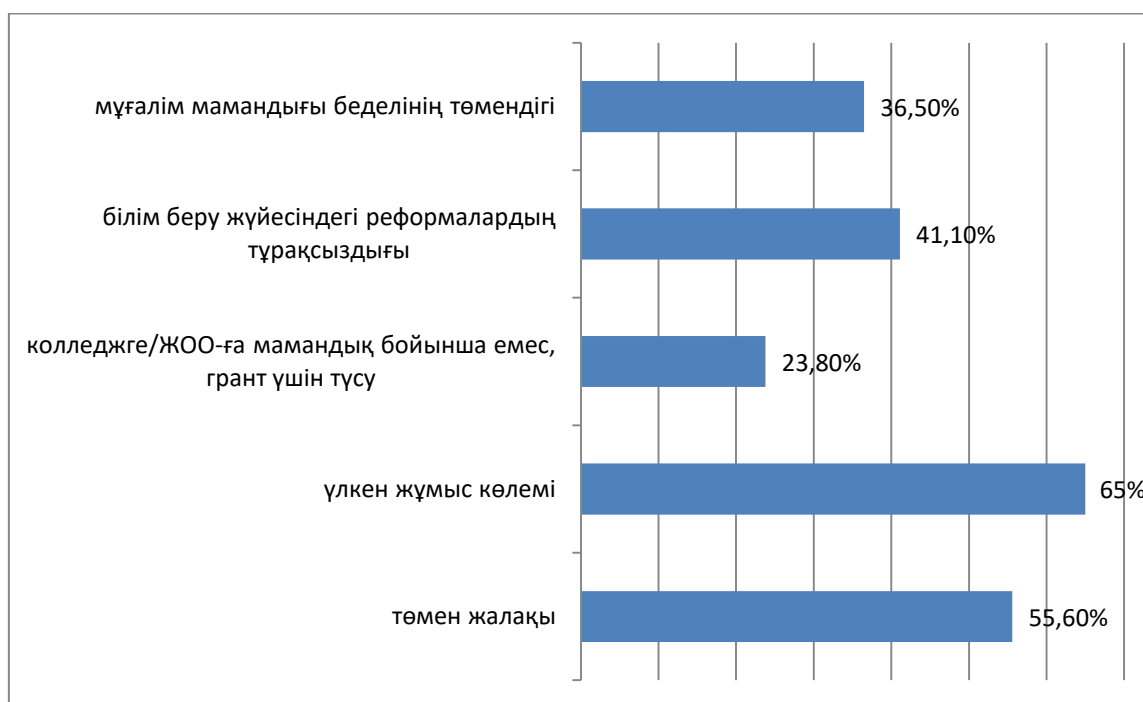
Сауалнамада біз мұғалімнің тек өзінің негізгі қызметіне назар аударатындығына кепілдік беретін, мұғалімнің жалақысын атауды сұрадық. Респонденттердің көпшілігі жалақы 500 мың теңгені – 49,7% құрауы тиіс деп жауап берді. Жалақы 250-300 мың теңге болуы керек деп санайтындардың саны 17,9% - ды құрайды, ал 10,8% - ы жалақы 200-250 мың теңгені құрауы тиіс деп есептейді. Жауап нұсқасы 150-200 мың тг. педагогтардың 8,5% таңдады. 7,2% мұғалімдер үшін олардың тек негізгі қызметімен айналысатындығының кепілі 100-150 мың теңге жалақы болып табылады. Респонденттердің 3,6% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Мұғалімдер 500 мыңнан астам теңге табуы керек деп санайтындардың саны- 0,9%, ал 0,4% - ы 1 миллион теңге көлемінде жалақы алғысы келеді.

57. Сіздің ойыңызша, жалақының қандай деңгейі жас перспективалы педагогтарды мектепке тартуға мүмкіндік берер еді?

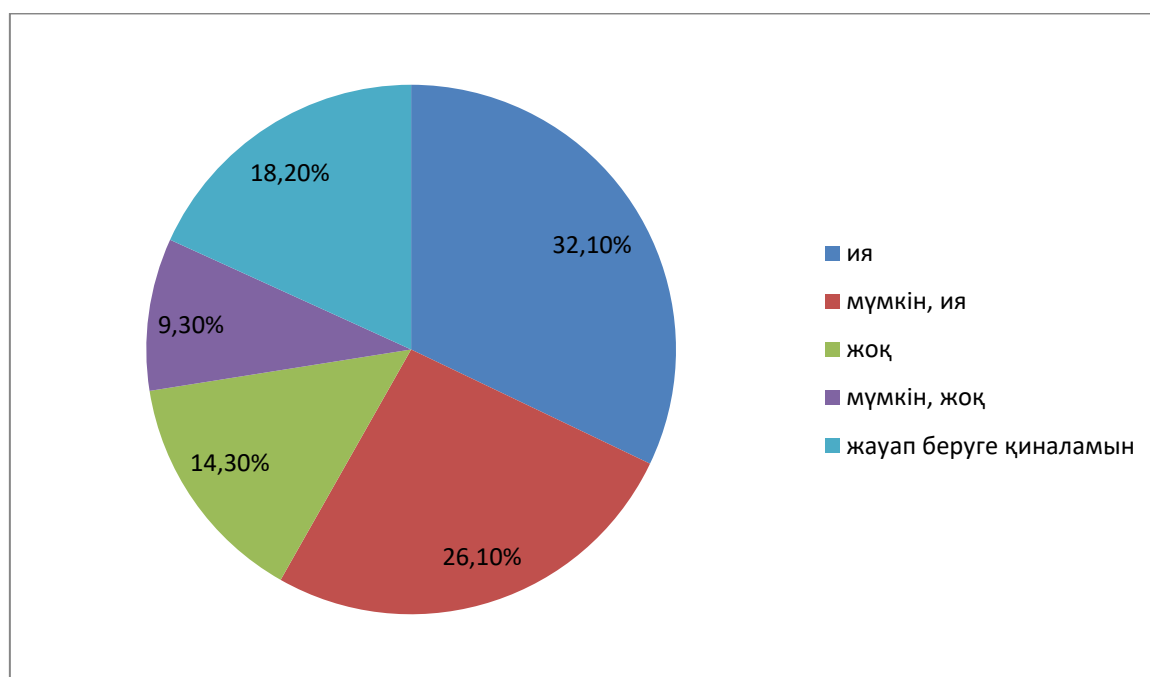
Біз жас перспективалы педагогтарды мектепке тартуға мүмкіндік беретін жалақы деңгейін көрсетуді сұрадық. Бұл сұраққа жауап берген респонденттердің көпшілігі – 38,3%, жас мамандарды тарту үшін жалақы 350-400 мың теңгені құрауы тиіс деп жауап берді. Алайда мұғалімдердің 22,7% - ы жалақыларын төмен көрсетті, атап айтқанда, 250-300 мың теңге. Жалақыны 200-250 мың теңге деп санайтындар саны - 20,2% - ды құрайды, ал респонденттердің 10,8% - ы жалақы 150-200 тг құрауы тиіс деп жауап берді. Біз сұратқан мұғалімдердің тек 5,5% - ы ғана мектепке жас мамандарды тарту үшін, олардың жалақысы 100-ден 150 мың теңгеге дейін болуы тиіс деп жауап берді. Ал респонденттердің 1,2% - ы сұраққа жауап беруге қиналды.

58. Сіздің ойыңызша, колледждер мен жоғары оқу орындарының педагогикалық мамандықтарының түлектері мектептерге мұғалім болып жұмыс істеуге бармауының себептері неде?

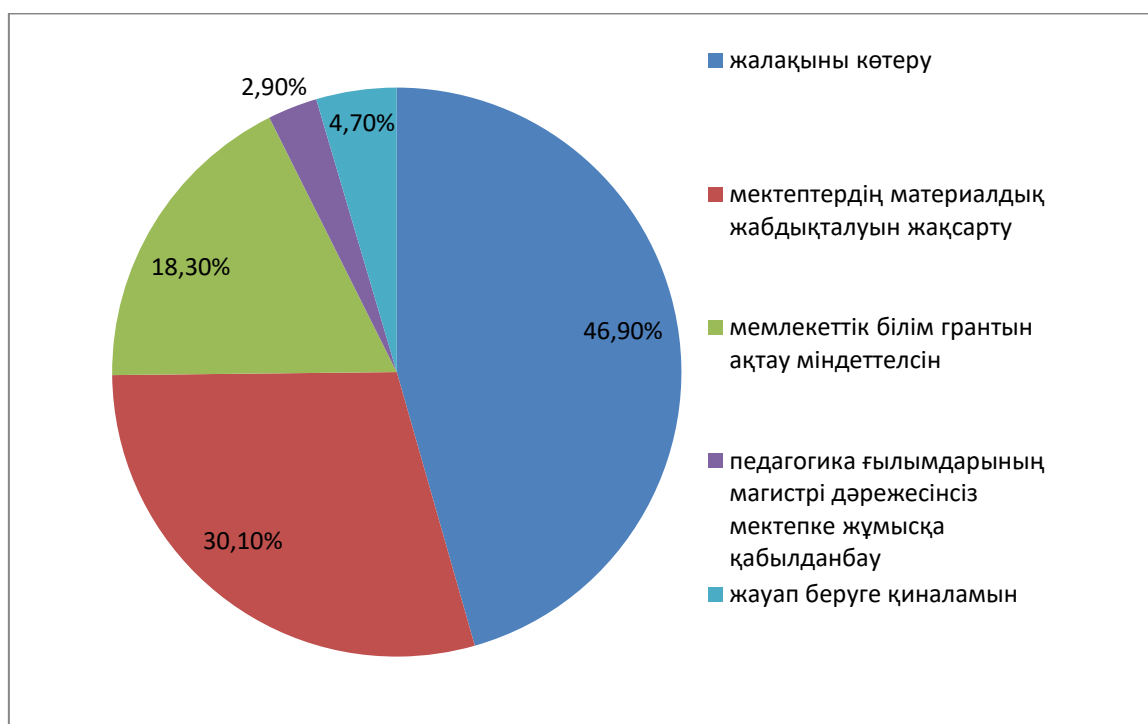
Келесі сұрақта біз респонденттерден педагогикалық мамандықтардың түлектері неге мамандығы бойынша жұмыс істемейтіні туралы сұрадық. Бұл сұраққа мұғалімдердің көпшілігі мектепте үлкен жұмыс көлемі – 65% деп жауап берді. Түлектер мектепке бармайды деп санайтындардың саны - 55,6% құрады, өйткені онда жалақы аз. "Білім беру жүйесін үнемі реформалау" жауабының нұсқасын біз сұратқан педагогтердің 41,1% таңдады, ал 36,5% мұғалім еңбегінің беделін төмен деп санайды. Респонденттер айтқан себептердің бірі Ж – ға немесе колледжге мамандық бойынша емес, грант үшін түсу болды - 23,8%.

59. Сіз қалай ойлайсыз, мектеп мұғалімдері арасында ғылым магистрлерінің санын көбейту керек пе?

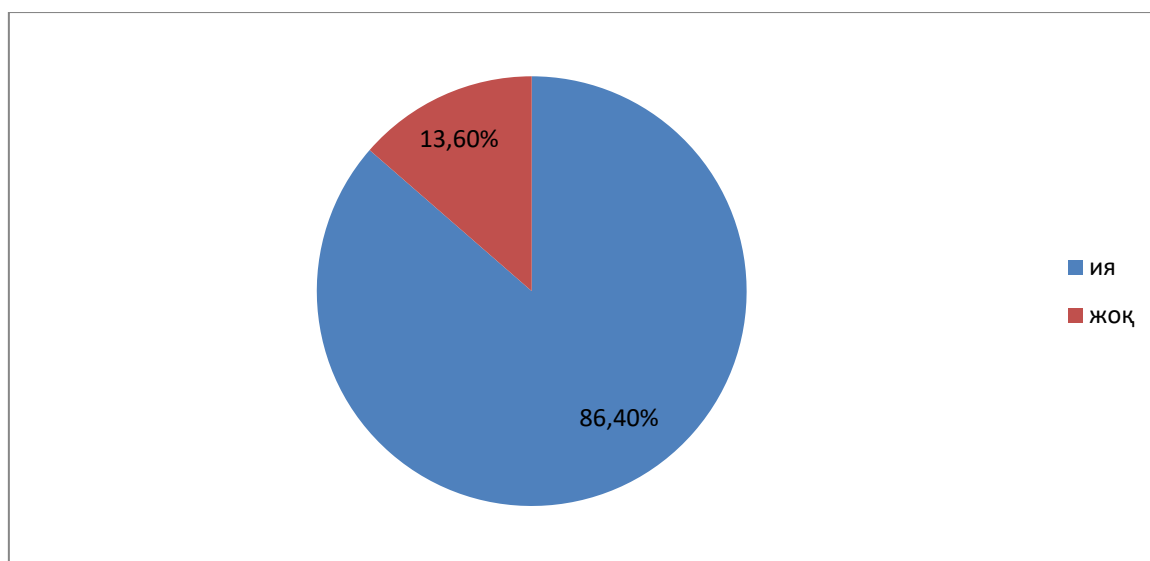
Мектеп мұғалімдері арасында ғылым магистрлерінің санын арттыру қажет пе деген сұраққа респонденттердің 32,1% - ы мұны қолға алу керек деп жауап берді. "Мүмкін, иә жауап нұсқасын біз сұраған респонденттердің 26,1% таңдады. Мұғалімдердің 18,2% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Мұғалімдер арасында магистрлер санын көбейтудің қажеті жоқ деп санайтындардың саны 14,3% құрайды. Респонденттердің 9,3% "мүмкін, жоқ" жауап нұсқасын таңдады.

60. Мектептерде жұмыс істеу үшін педагогика ғылымдарының магистрлерін тарту үшін қандай шараларды ұсынар едіңіз?

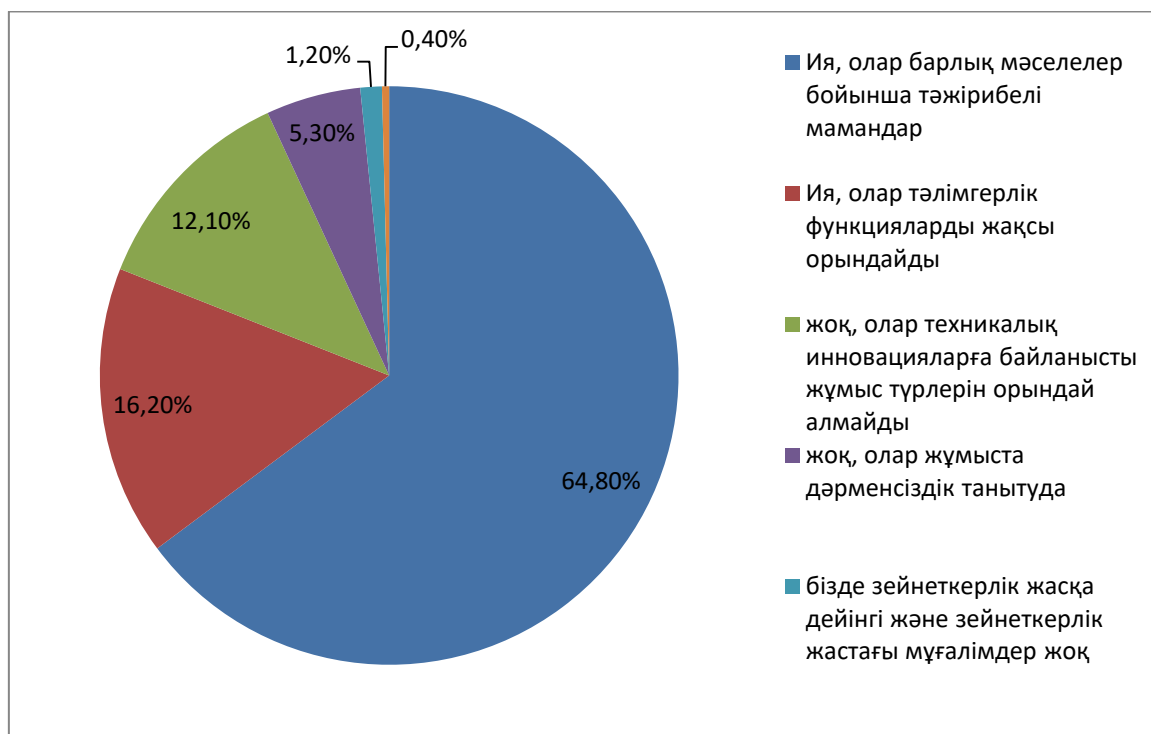
Респонденттер мектептерге жұмыс істеу үшін педагогика ғылымдарының магистрлерін тарту үшін қандай шараларды ұсынар еді деген сұраққа мұғалімдердің көпшілігі жалақыны 46,9% көтеру керек деп жауап берді. Сондай – ақ, бізбен жиі сұралған мұғалімдер мектептердің материалдық жабдықталуын жақсартуды ұсынды-30,1%, ал респонденттердің 18,3% - ы мемлекеттік білім беру грантын ақтауды міндеттеу қажеттігін атап өтті. Сауалнамаға жауап берушілердің 4,7% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Тек 2,9% - ы ғана педагогика ғылымдарының магистрі дәрежесінсіз мектепке жұмысқа қабылданбау керек деп жауап берді.

61. Сіздің ұйымыңызда зейнеткерлік алдындағы және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер жұмыс істей ме?

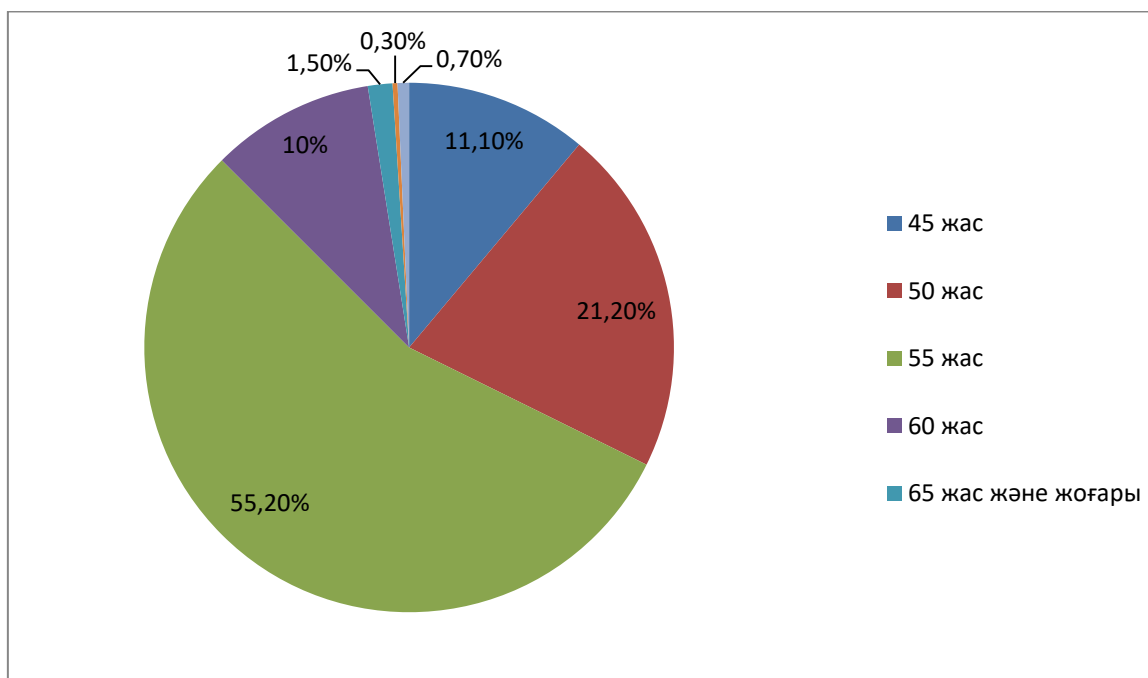
Келесі сұрақта біз респонденттерден олардың мектептерінде зейнет жасына дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер жұмыс істей ме деп сұрадық. Респонденттердің көпшілігі олардың ұйымында зейнеткерлік жасқа дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер жұмыс істейді деп жауап берді-86,4%, ал 13,6% "жоқ"жауабын таңдады.

62. Зейнеткерлік жасқа дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдердің жұмысына ризасыз ба?

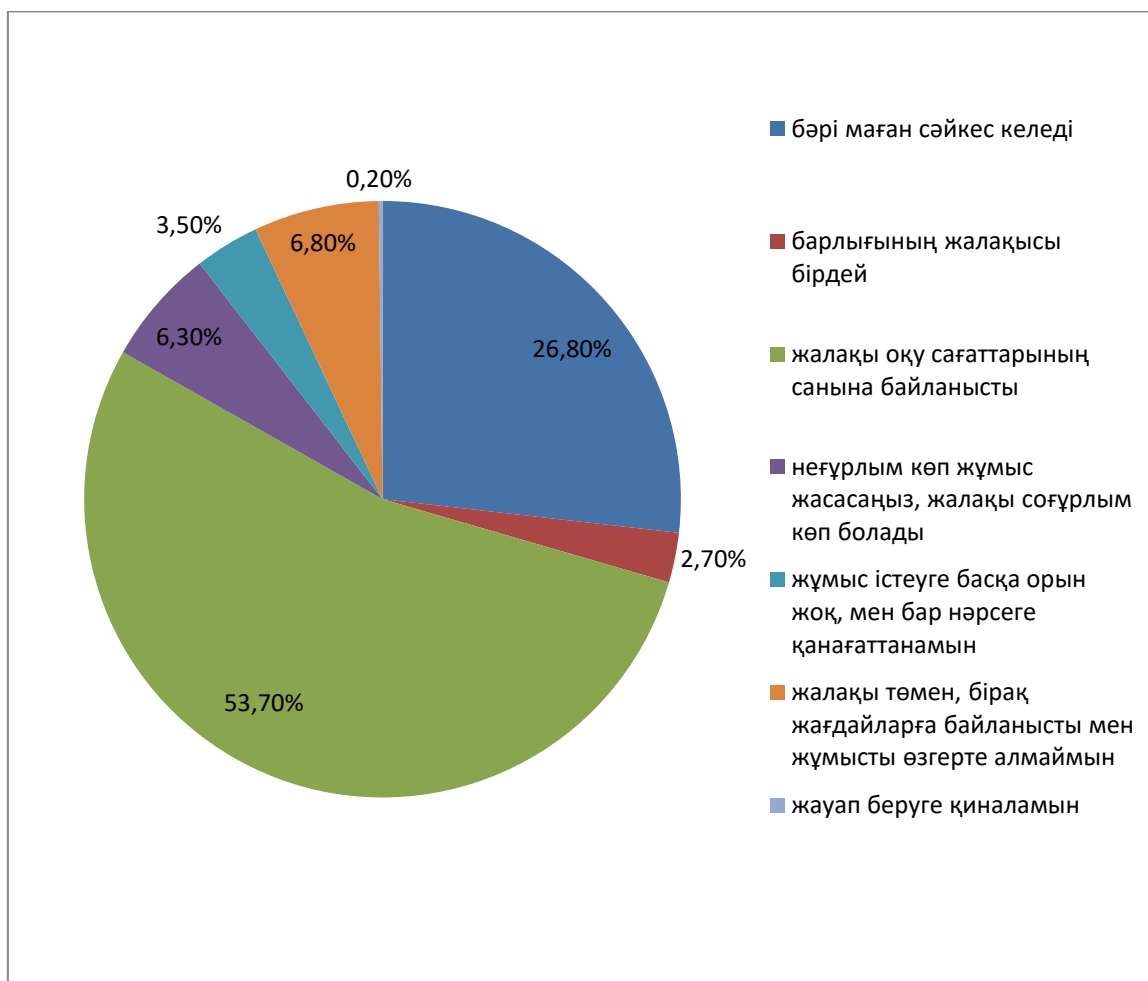
Сауалнамаға қатысқан респонденттер зейнет жасына дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдердің жұмысына риза ма деген сұраққа, мұғалімдердің көпшілігі зейнет жасындағы мұғалімдердің жұмысына қанағаттанған деп жауап берді және оларды барлық мәселелер бойынша тәжірибелі мамандар деп санайды – 64,8%. Зейнетке дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер тәлімгерлік функцияларды жақсы орындайды деп санайтындардың саны 16,2% құрайды. Жауап нұсқасы "жоқ, олар техникалық жаңалықтармен байланысты жұмысты орындай алмайды" 12,1% таңдады, ал респонденттердің 5,3% зейнетке дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер жұмыста дәрменсіздік танытады деп санайды. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 1,2% - ында мектептерде зейнет жасына дейінгі және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер жұмыс істемейді. 0,4% сұраққа жауап беру қиын болды.

63. Мектеп мұғалімі үшін қандай зейнетке шығу жасын оңтайлы деп санайсыз?

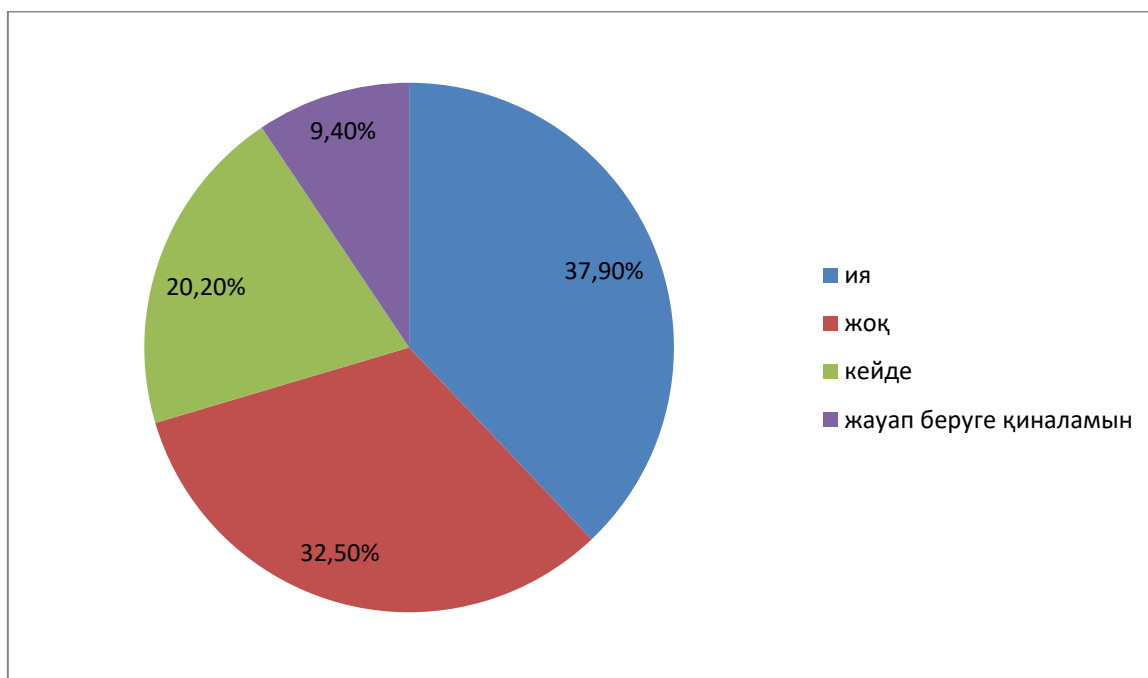
Біз респонденттерден мұғалімдердің зейнетке шығуы үшін оңтайлы деп санайтын жасты атауды сұрадық. Респонденттердің көпшілігі зейнеткерлікке шығудың оңтайлы жасы 55 жасты – 55,2% құрайды деп жауап берді. Мектеп мұғалімі үшін зейнетке шығу 50 жаста болуы керек деп санайтындардың саны 21,2% құрады. "45 жаста" деген жауап нұсқасын біз сұраған респонденттердің 11,1% таңдаған, ал мұғалімдердің 10%-ы педагогтер зейнетке 60 жасында шығуы тиіс деп санайды. Респонденттердің 1,5% "65 жастан асқан" жауап нұсқасын таңдады. Бұл сұраққа педагогтардың 0,7% жауап беруге қиналды. Тек 0,3% - ы 58 жаста зейнетке шығудың ең оңтайлы жасы деп санайды.

64. Сіз өз жалақыңызды (және әлеуметтік игіліктерді) басқа оқу орындарында осындай жұмыс үшін қанша алатынымен салыстырғанда қалай бағалайсыз?

Респонденттер өздерінің жалақысын басқа оқу орындарында жұмыс істегенімен салыстырғанда бағалады. Респонденттердің көпшілігі олардың жалақысы оқу сағаттарының санына байланысты - 53,7% деп жауап берді. Барлығы сәйкес келетіндердің саны 26,8% құрайды. "Жалақы төмен, бірақ жағдайға байланысты мен жұмысты өзгерте алмаймын" деген жауап нұсқасын респонденттердің 6,8% таңдады, ал мұғалімдердің 6,3% - ы олар неғұрлым көп жұмыс істесе, соғұрлым көп жалақы алады деп жауап берді. Жұмыс істейтін жер жоқ деп санайтындардың саны 3,5% құрайды, ал мұғалімдердің 2,7% - ы әркімнің жалақысы бірдей деп жауап берді. Біз сұраған мұғалімдердің 0,2% - ы сұраққа жауап беруге қиналды.

65. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай Сізді қосымша табыс көздерін іздеуге мәжбүр ете ме?

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай сауалнамаға қатысқан респонденттерді қосымша табыс көздерін іздеуге не мәжбүр етеді деген сұраққа мұғалімдердің көпшілігі- 37,9% қосымша табыс іздеуге жүгінетіндерін айтты. Респонденттердің 32,5% "жоқ" жауабын таңдады. Кейде біз сұраған мұғалімдердің 20,2% - ы мектептен тыс жұмыс істейді. Респонденттердің 9,4% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

66. Жұмысқа қанағаттану деңгейін бағалаңыз?

Бұл мәселеде біз респонденттерден еңбекке қанағаттану деңгейін әртүрлі критерийлер бойынша бағалауды сұрадық.

Сіздің жұмысыңыз мұғалімдерге қандай дәрежеде өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Респонденттердің көпшілігі сауалнамаға қатысқандар ішінен 3710 адамды "мүмкін, қанағаттанарлық" деп бағалады. 3337 респондент "қанағаттанарлық" жауап нұсқасын таңдады, ал 2408-і бұл критерийді қанағаттанарлықсыз деп бағалайды.

Бос уақыттың болуы. Респонденттердің көпшілігі "қанағаттанарлықсыз" деген баға қойды - сұралғандардың ішінен 3746 адам. 2952 респондент "мүмкін, қанағаттанарлық" жауап нұсқасын таңдады, ал 2668-і бұл критерийді қанағаттанарлықсыз деп бағалады.

Қазіргі еңбекақы төлеу жүйесі респонденттердің еңбек белсенділігін қандай дәрежеде ынталандырады. Респонденттердің көпшілігі респонденттердің ішінен 3818 адамды "мүмкін, қанағаттанарлық" деп бағалады. 3067 респондент "қанағаттанарлық" жауап нұсқасын таңдады, ал 2399-ы бұл критерийді қанағаттанарлықсыз деген баға берді.

Бүгінгі жұмыс респонденттерге болашаққа қаншалықты сенімділік береді. Респонденттердің көпшілігі респонденттердің ішінен 3742 адамды "дәлірек айтқанда, қанағаттанарлық" деп бағалады. 3260 респондент "қанағаттанарлық" Жауап нұсқасын таңдады, ал 2320 адам бұл критерийді қанағаттанарлықсыз деп бағалады.

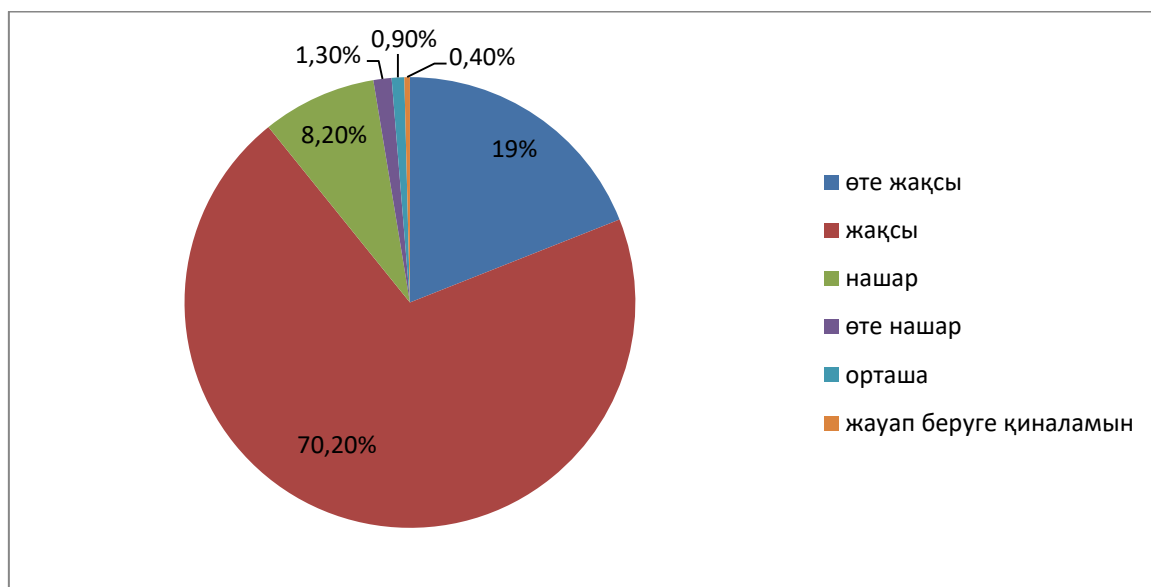
Респонденттер жалақысының тұрақтылығы қанағаттандырады ма? Респонденттердің көпшілігі сауалнамаға қатысқандардың ішінен 3631 адамды "дәлірек айтқанда, қанағаттанарлық" деп бағалады. 3007 респондент "қанағаттанарлық" жауап нұсқасын таңдады, ал 2681-і бұл критерийді қанағаттанарлықсыз деген баға берді.

Ұйым ұсынған жеңілдіктер, әлеуметтік пакеттер респонденттерді қаншалықты қанағаттандырады. Респонденттердің көпшілігі "қанағаттанарлықсыз" деген баға қойды - сұралғандардың ішінен 3432 адам. 3181 респондент "дәлірек айтқанда, қанағаттанарлық" жауап нұсқасын таңдады, ал 2638-і бұл критерийді қанағаттанарлықсыз деп бағалады.

Респонденттерді көрсеткіштерге сыйақы беру жүйесі қанағаттандырды ма? Респонденттердің көпшілігі оны «қанағаттанарлықсыз» деп бағалады - респонденттердің ішінен 4060 адам. «дәлірек айтқанда, қанағаттанарлық» жауап нұсқасын 2 734 респондент таңдады және 2431 осы өлшемді қанағаттанарлықтай бағалайды.

Респонденттер қосымша төлемдер және жәрдемақы беру көрсеткіштеріне қанағаттанды ма? Респонденттердің көпшілігі оны «дәлірек айтқанда, қанағаттанарлық» деп бағалады - респонденттердің 3447-і. «Қанағаттанарлықсыз» жауап нұсқасын 2975 респондент таңдады, ал 2832 осы критерийді қанағаттанарлық деңгейде бағалады.

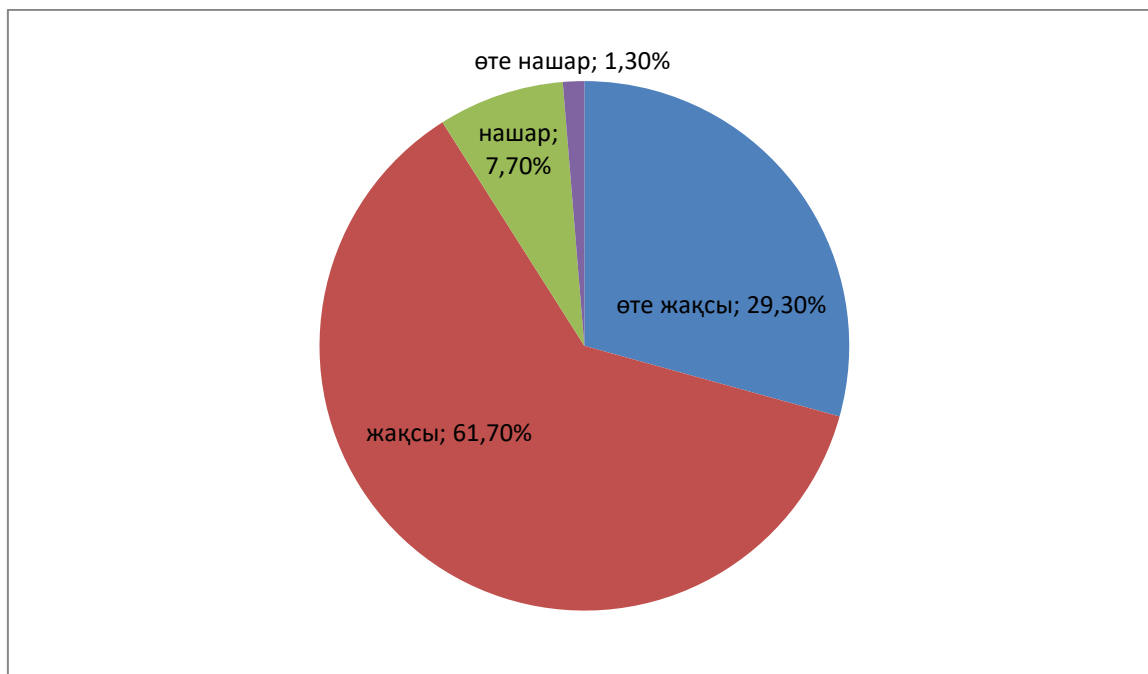
67. Мектептегі жұмыс жағдайына қаншалықты қанағаттанасыз?

Сауалнамаға қатысқан респонденттер мектептегі еңбек жағдайы қаншалықты қанағаттандырды деген сұраққа мұғалімдердің көпшілігі жағдай жақсы – 70,2% деп жауап берді. Респонденттердің 19% - ы "өте жақсы" жауап нұсқасын таңдады, ал 8,2% - ы жағдайды нашар деп санайды. Мұғалімдердің тек 1,3% - ы мектепте еңбекті ұйымдастыру жағдайы өте нашар деп жауап берді. Орташа қанағаттанғандардың саны 0,9% құрады. Респонденттердің 0,4% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

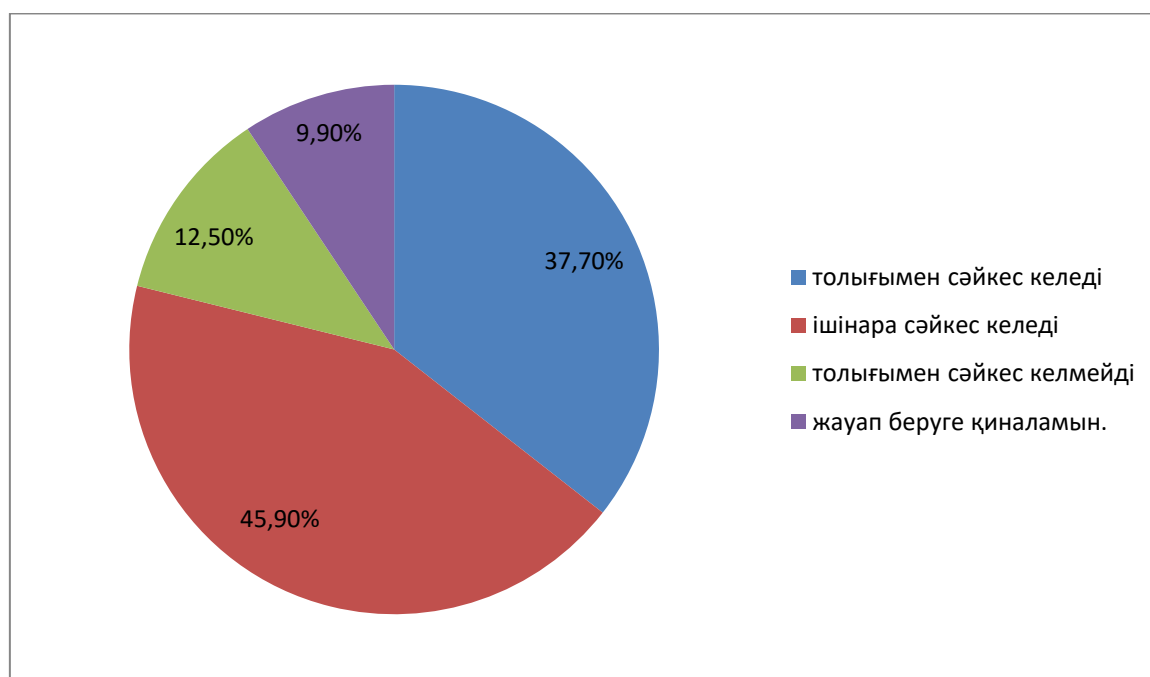
4 блок – Білімді басқару жүйесі

68. Мектеп әкімшілігінің қызметін қалай бағалайсыз?

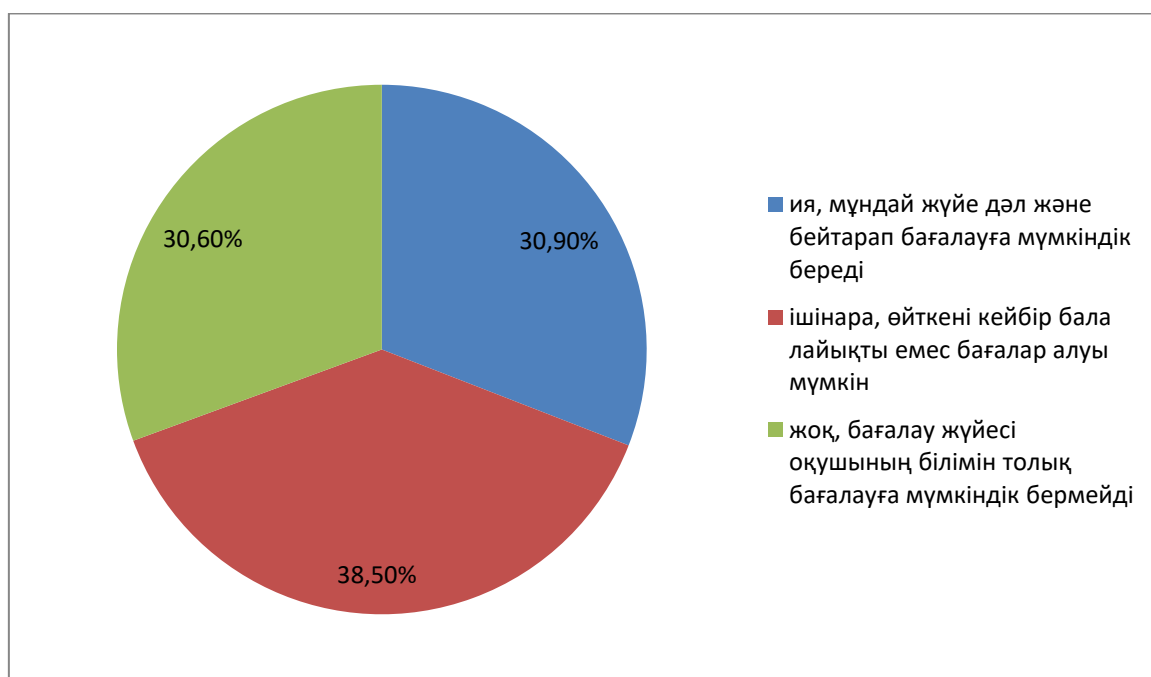
Мектеп әкімшілігінің қызметін сұралған мұғалімдердің 61,7% "жақсы" деп бағалады. Мұғалімдердің 29,3% - ы әкімшілікке "өте жақсы" және 7,7% - ы "жаман" деген баға берді.

69. Сіздің ойыңызша, оқу пәндерінің мазмұны мен оқуы уақыт талаптарына сәйкес келе ме?

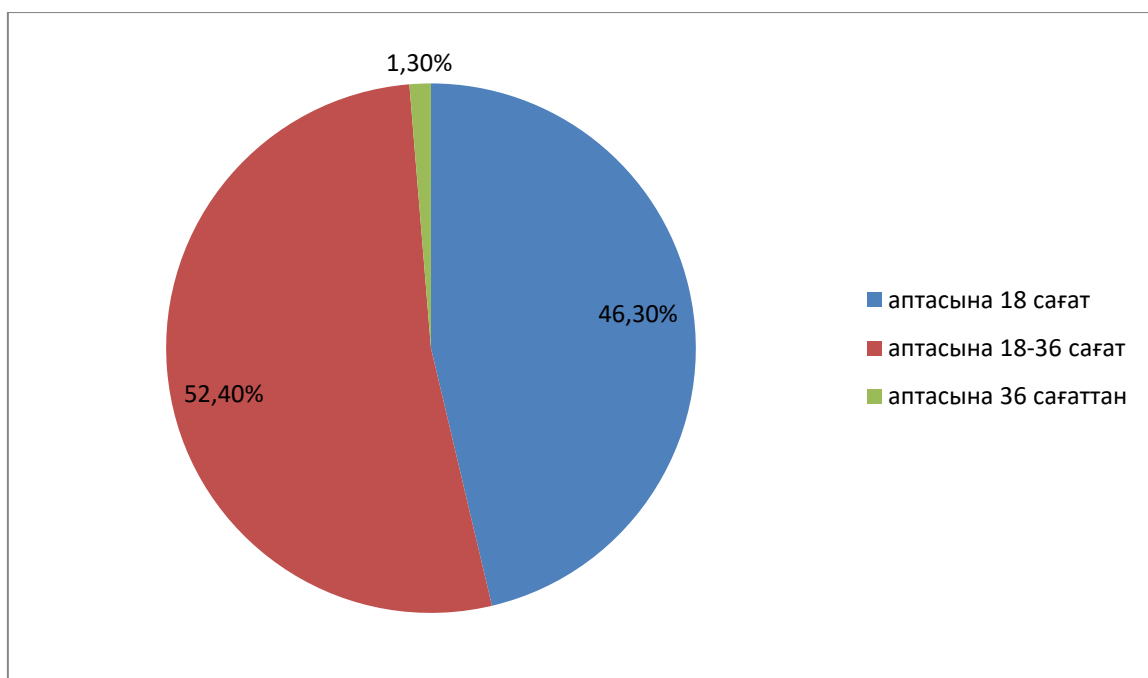
Оқу пәндерінің мазмұны мен оқытылуы уақыт талаптарына сәйкес келе ме деген сұраққа респонденттердің 45,9% ішінара сәйкес келеді деп жауап берді. "Толық сәйкес келеді" жауабын таңдағандардың саны 39,7% құрайды. Мұғалімдердің 9,9% - ы жауап беруге қиналды, ал респонденттердің 4,5% - ы пәндердің мазмұны мен оқытылуы уақыт талаптарына сәйкес келмейді деп санайды.

70. Сіз қолданыстағы бағалау жүйесімен қанағаттанасыз ба (БЖБ және ТЖБ)?

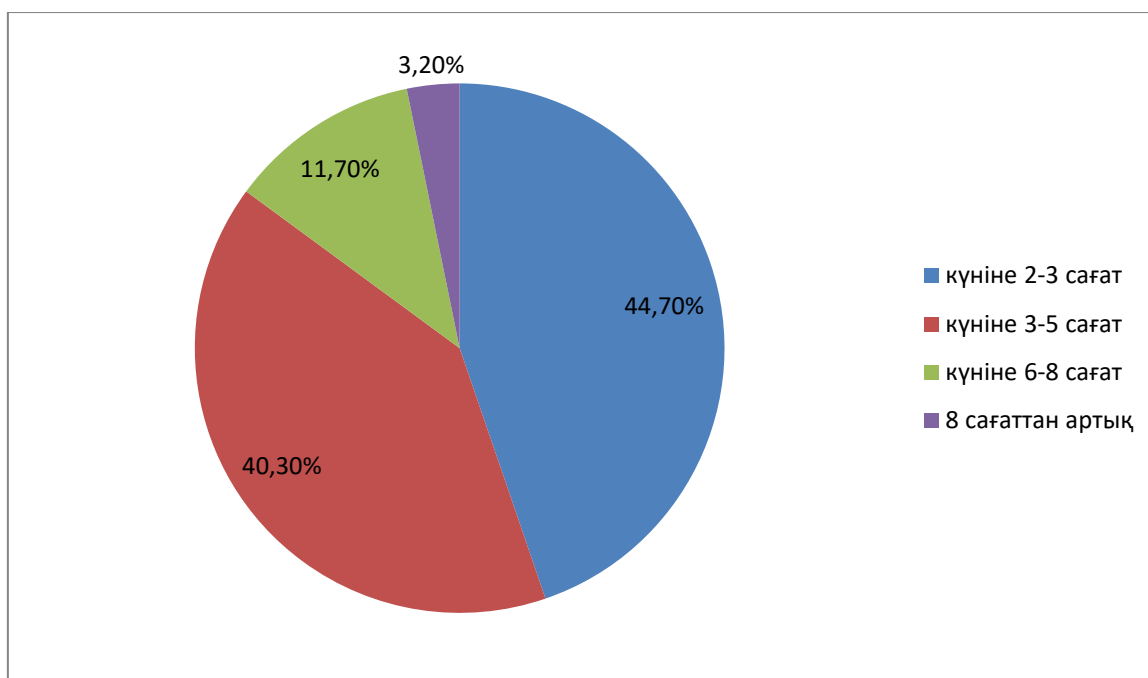
Біз респонденттерден қолданыстағы бағалау жүйесімен (ТЖБ және БЖБ) қанағаттанғандығын сұрадық. Біз сұхбаттасқан респонденттердің көпшілігі олардың ішінара қанағаттанғандықтары туралы жауап берді, өйткені кейбір балалар лайықты емес баға ала алады - 38,5%. Қазіргі бағалау жүйесіне қанағаттанғандар саны 30,9% құрайды. «Жоқ, бағалау жүйесі оқушының білімін толық бағалауға мүмкіндік бермейді» деген жауап нұсқасын біз сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 30,6% таңдады.

71. Сіздің жүктемеңіз қанша оқу сағатын құрайды?

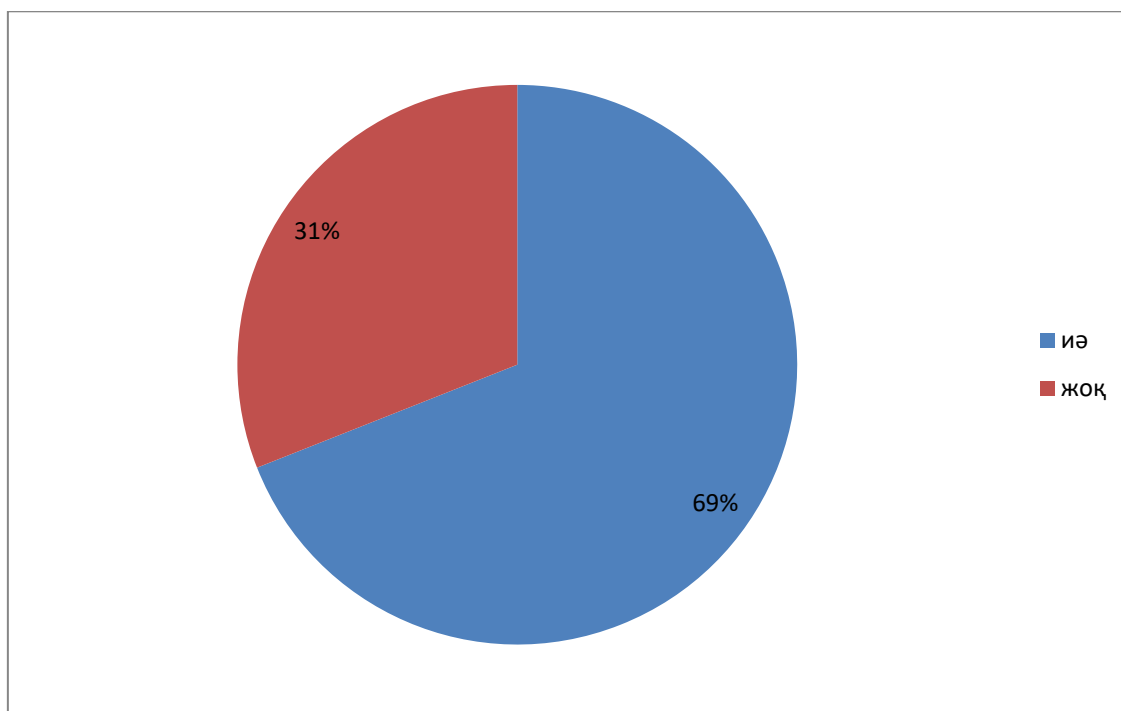
Келесі сұрақта біз респонденттерден олардың жүктемесі қанша екенін сұрадық. Респонденттердің көпшілігі олардың жүктемесі аптасына 18-36 сағатты құрайды деп жауап берді. 46,3%-ы "аптасына 18 сағаттан аз" деген жауап нұсқасын таңдады. Тек 1,3% - ы олардың жүктемесі аптасына 36 сағаттан асады деп жауап берді.

72. Үй тапсырмаларын тексеруге және сабаққа дайындалуға күніне қанша сағат кетеді?

Үй тапсырмаларын тексеруге және сабаққа дайындалуға қанша сағат кетеді деген сұраққа респонденттердің көпшілігі, 44,7%-ы күніне 2-3 сағат кетеді деп жауап берді. Күніне 3-5 сағат тексеруге және дайындалуға кететіндердің саны 40,3% құрады. "Күніне 6-8 сағат" деген жауап нұсқасын 11,7%- ы таңдады. Респонденттердің тек 3,3% - ында ғана сабаққа дайындалу және үй тапсырмаларын тексеру үшін күніне 8 сағаттан астам уақыт кетеді.

73. Сіздің күнделікті кестеңізде күнтізбелік-тақырыптық жоспарлаудан, сабақ жоспарынан, мектеп журналдарынан, күнделіктерден және критериалды бағалау құжаттарынан басқа қосымша есеп толтыру қажеттілігі бар ма?

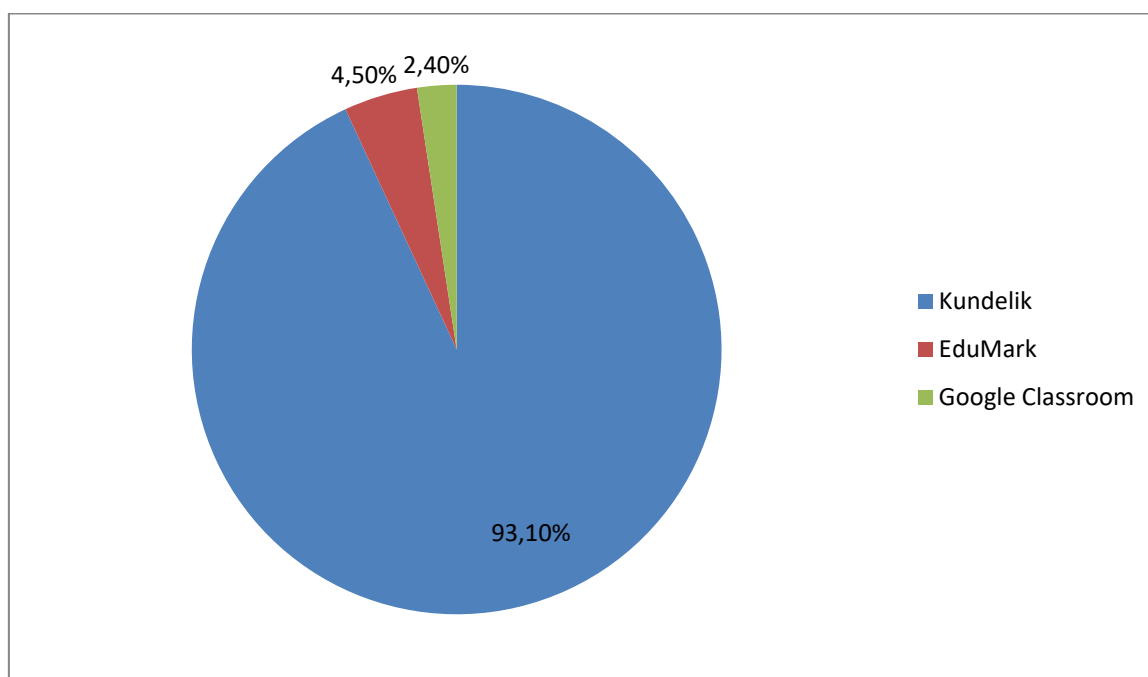
Келесі сұрақта біз респонденттерден олардың күнделікті кестесінде критериалды бағалау бойынша күнтізбелік жоспарлар мен құжаттардан басқа қосымша есептерді толтыру қажеттілігі бар-жоғы туралы сұрадық. Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі, яғни 69%-ы олардың осындай қажеттілігі бар деп жауап берді. Мұндай қажеттілігі жоқ адамдардың саны 31% -ы құрады.

74. Жаңартылған бағдарлама бойынша оқу кезінде қандай қиындықтарға тап боласыз?

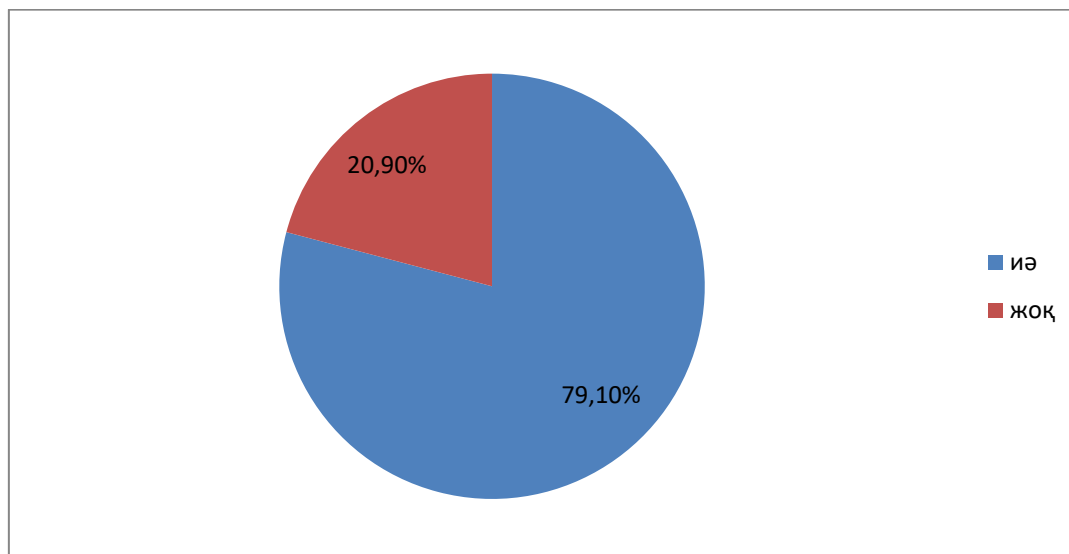
Келесі сұрақта біз респонденттерден жаңартылған бағдарламаны үйрену кезінде кездесетін қиындықтар туралы сұрадық. Мұғалімдердің көпшілігі, 43% дидактикалық материал жетіспейді деп жауап берді. Оқытудағы проблемалардың бірі білім алушылардың ынтасының болмауы - 37,3%. «Ауыр жұмыс жүктемесіне байланысты дайындыққа уақыттың тапшылығы» жауап нұсқасын мұғалімдердің 36,8% -ы таңдады. Таратпа материалдардың жетіспеушілігі сияқты проблемаға тап болғандарын атап өткендердің саны 33,7% құрады.

75. Сіз оқушыларды критериалды бағалауды қандай платформада жүргізесіз?

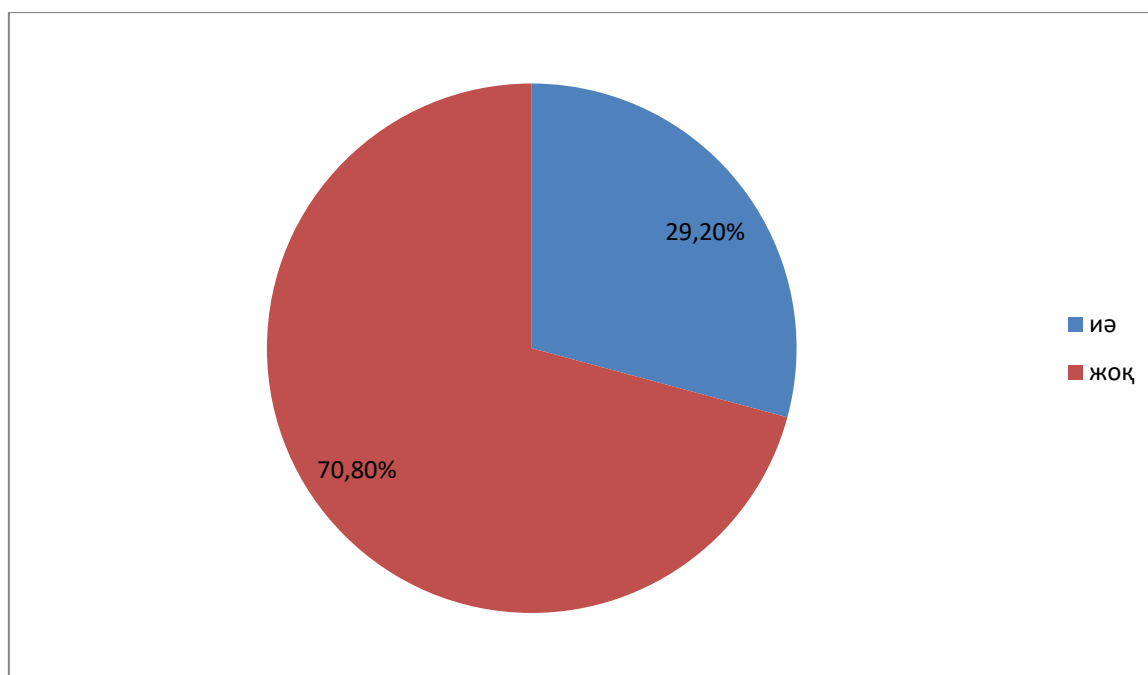
Бұл сұраққа біз сұхбаттасқан мұғалімдердің көпшілігі, 93,1%-ы «Күнделік» платформасында бағалау жүргіземін деп жауап берді. EduMark платформасын 4,5% мұғалімдер қолданады. Респонденттердің тек 2,4% -ы оқушыларды Google Classroom платформасын қолдана отырып бағалайтынын айтты.

76. Сіз бағалаудың осы түрін ыңғайлы деп санайсыз ба?

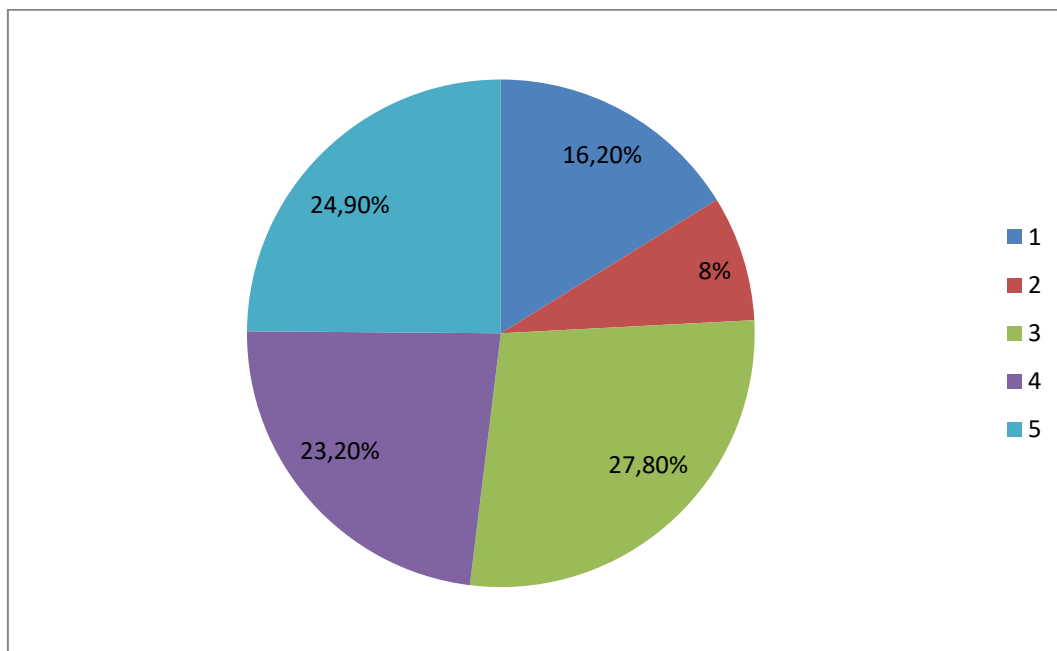
Мұғалімдер оқушыларды критериалды бағалауды ыңғайлы деп санайды ма деген сұраққа респонденттердің көпшілігі, 79,1%-ы « иә» деп жауап берді. «Жоқ» жауап нұсқасы 20,9% -ы таңдады.

77. Сіз электронды журналды қағаз журналмен үйлестіресіз бе?

Біз респонденттерден электронды журналды қағаз журналдармен үйлестіресіз бе деп сұрадық. Бұл сұраққа біз сұхбат алған мұғалімдердің көпшілігі, 70,8%- ы электронды журналды қағаз журналдармен үйлестірмейміз деп жауап берді. Электрондық журналды қағаз журналмен үйлестіретіндердің саны 29,2% құрады.

78. Мектеп мұғалімдерін аттестациядан өткізу үшін ұлттық біліктілік тестін (ҰБТ) енгізудің тиімділігін қалай бағалайсыз? (мұнда 1-өте жаман, 5-өте жақсы)

Келесі сұрақта біз респонденттерден 1-ден 5-ке дейінгі шкала бойынша мектеп мұғалімдерін аттестаттаудан өткізу үшін ұлттық біліктілік тестін енгізудің тиімділігін бағалауды сұрадық. Респонденттердің көпшілігі, 27,8% -ы тиімділікті 3-ке бағалады. Біз сұраған мұғалімдердің 24,9% - ы 5 (өте жақсы) деген бағаға бағалады. Респонденттердің 23,2% - ы осы сертификаттау түрін 4-

ке бағалады. 1 деген бағалауды (өте нашар) мұғалімдердің 16,2% - ы, ал 8% - ы біліктілік тестілерінің тиімділігін 2-ге бағалады.

79. Сіздің ойыңызша, қала мен ауыл мектептеріндегі оқушылар арасындағы білім сапасындағы алшақтықтың басты себебі неде?

Біз респонденттерден қалалық және ауылдық мектептердегі оқушылар арасындағы білім сапасындағы алшақтықтың себептерін айтуды сұрадық. Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі 43,4%-ы қосымша білім алуға мүмкіндіктер жоқ деп жауап берді. 40,5%-ы ата-аналардың бақылауының әлсіздігі деп жауап берсе, 42%-ы ауылдық жерлерде интернеттің жоқтығы қала мен ауыл оқушылары арасындағы білімнің алшақтығының себептерінің бірі болып табылады деп жауап берді. «Мектептердің нашар материалдық-техникалық жабдықталуы» деген жауап нұсқасын мұғалімдердің 38,8% -ы таңдады, ал 31,9% -ы ауыл мен қаланың өмірін салыстыруға келмейді деп санайды.

80. Қазақстандағы білім беруді дамыту туралы заңдармен, мемлекеттік бағдарламалармен және Ұлттық баяндамалармен қаншалықты таныссыз?

«Білім туралы» Заң. Сауалнамаға қатысқандардың 69% - ы осы Заңмен жақсы таныс, 24% - ы оны өте жақсы біледі, ал мұғалімдердің 5,2% - ы онымен жақсы таныс емес. Бұл заңды 0,8%-ы өте нашар біледі.

ҚР Білім беру жүйесінің жағдайы мен дамуы туралы Ұлттық баяндама. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 6096-ы осы баяндамамен жақсы таныс, 1275 мұғалім оны өте жақсы біледі. 1586 респондент баяндамамен нашар таныс, ал сауалнамаға қатысқан 148 мұғалім бұл құжатта не туралы айтылып жатқанын өте нашар біледі.

2020 жылғы 7 желтоқсандағы Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Сауалнамаға жауап берушілердің 6296-ы осы бағдарламамен жақсы таныс, 1379 мұғалім оны өте жақсы біледі. 1297 респондент бағдарламамен нашар таныс, ал сауалнамаға қатысқан 133 мұғалім бұл құжатта не туралы айтылып жатқанын өте нашар біледі.

2016 жылғы 1 наурыздағы Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Сауалнамаға жауап берушілердің 6238-і осы бағдарламамен жақсы таныс, 1296 мұғалім оны өте жақсы біледі. 1374 респондент бағдарламамен нашар таныс, ал сауалнамаға қатысқан 165 мұғалім бұл құжатта не туралы айтылып жатқанын өте нашар біледі.

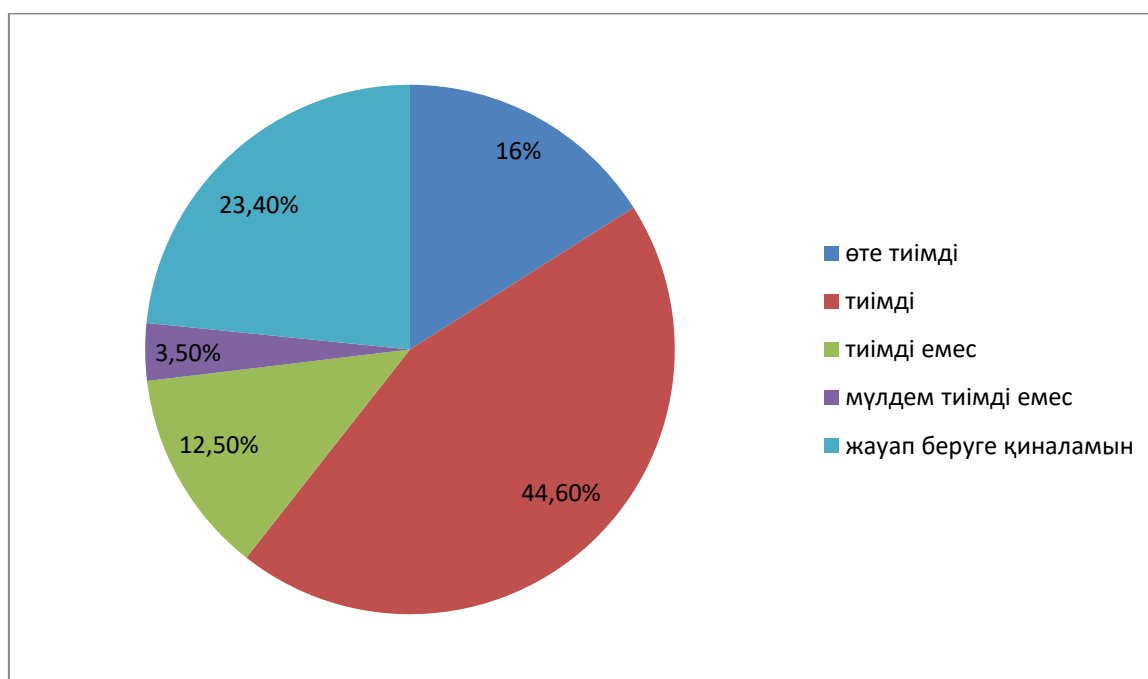
2019 жылғы 27 желтоқсандағы Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 6112-сі осы бағдарламамен жақсы таныс, 1334 мұғалім оны өте жақсы біледі. 1459

респондент бағдарламамен нашар таныс, ал сауалнамаға қатысқан 176 мұғалім бұл құжатта не туралы айтылып жатқанын өте нашар біледі.

2017-2020 жылдарға арналған "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы. Респонденттердің 5974-і осы бағдарламамен жақсы таныс, 1334 педагог оны өте жақсы біледі. 1556 респондент бағдарламамен нашар таныс, ал сауалнамаға қатысқан 190 мұғалім бұл құжатта не туралы айтылып жатқанын өте нашар біледі.

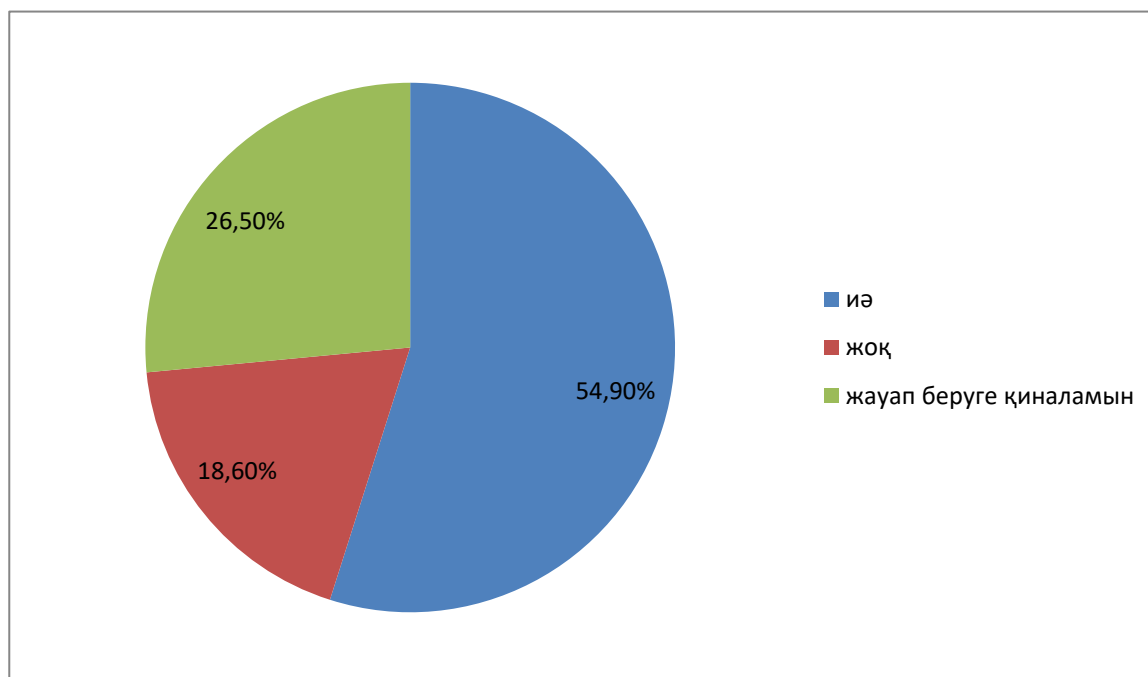
ҚР ШЖМ 2010-2020 жылдарға арналған даму Тұжырымдамасы Сауалнамаға қатысқан респонденттердің 5432-сі осы тұжырымдамамен жақсы таныс, 1223 педагог оны өте жақсы біледі. 2077 респондент тұжырымдамамен нашар таныс, ал сауалнамаға қатысқан 329 мұғалім бұл құжатта не туралы айтылып жатқанын өте нашар біледі.

81. Мектептің Қамқоршылық кеңесінің жұмысын қалай бағалайсыз?

Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі 44,6%-ы Қамқоршылық кеңес тиімді жұмыс істейді деп жауап берді. Бұл сұраққа мұғалімдердің 23,4% жауап беруге қиналды. Респонденттердің 16% "өте тиімді" Жауап нұсқасын таңдады.

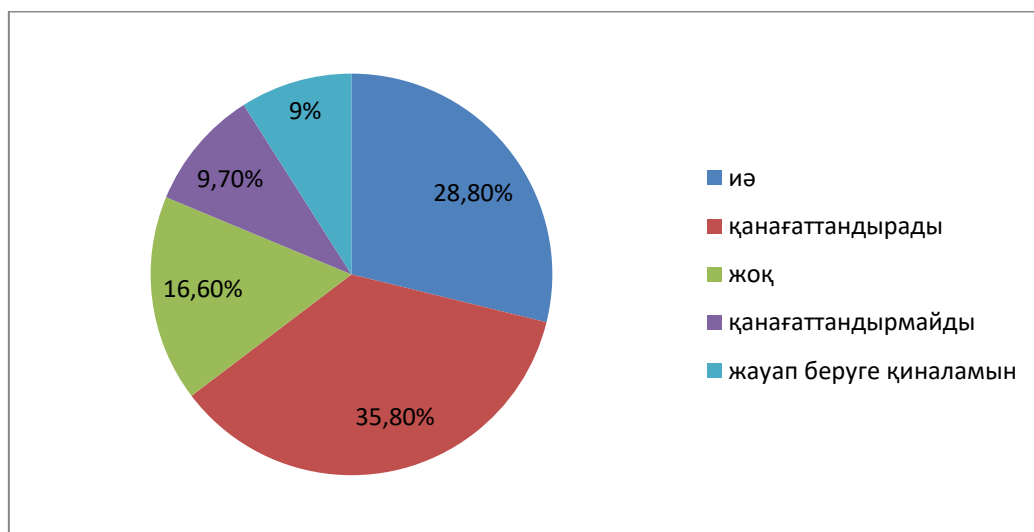
82. Сіздің мектебіңіздің Қамқоршылық кеңесінің құрамына кім кіретінін білесіз бе?

Өздері жұмыс істейтін мектептің Қамқоршылық кеңесінің құрамына кім кіретінін біле ме деген сұраққа респонденттердің көпшілігі 54,9%-ы "иә" деп жауап берді. Мұғалімдердің 26,5% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Респонденттердің 18,6% - ы Қамқоршылық кеңестің құрамында кім бар екенін білмейді.

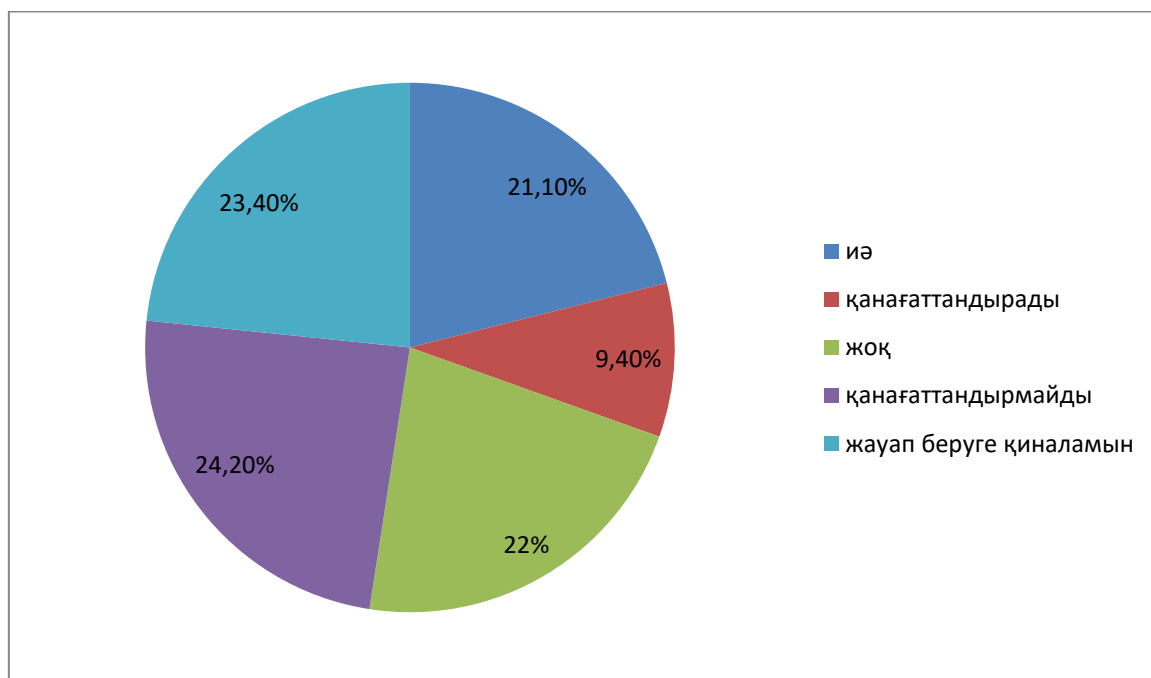
5-Блок-білім беруді қаржыландыру

83. Сіз жалақыңыздың мөлшеріне қанағаттанасыз ба?

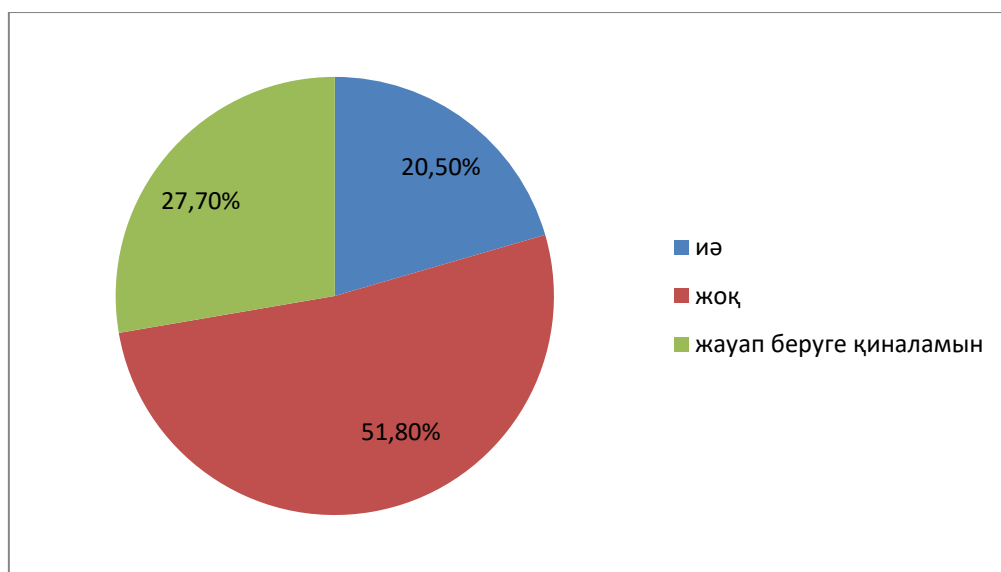
Біз респонденттерден олардың жалақысының мөлшеріне қанағаттанатындығы туралы сұрадық. Бұл сұраққа біз сұраған мұғалімдердің көпшілігі 35,8%-ы қанағаттандырады деп жауап берді –Жалақысына толық қанағаттанатындардың саны 28,8% құрады. Қанағаттанбаған мұғалімдер 9,7%-ды құрады. Педагогтардың 16,6% - ы "жоқ" деген жауап нұсқасын таңдады. Сауалнамаға жауап берушілердің 9% - ы сұраққа жауап беруге қиналды.

84. Сіздің ойыңызша, сіздің мектебіңізді жеткілікті түрде қаржыландырады ма?

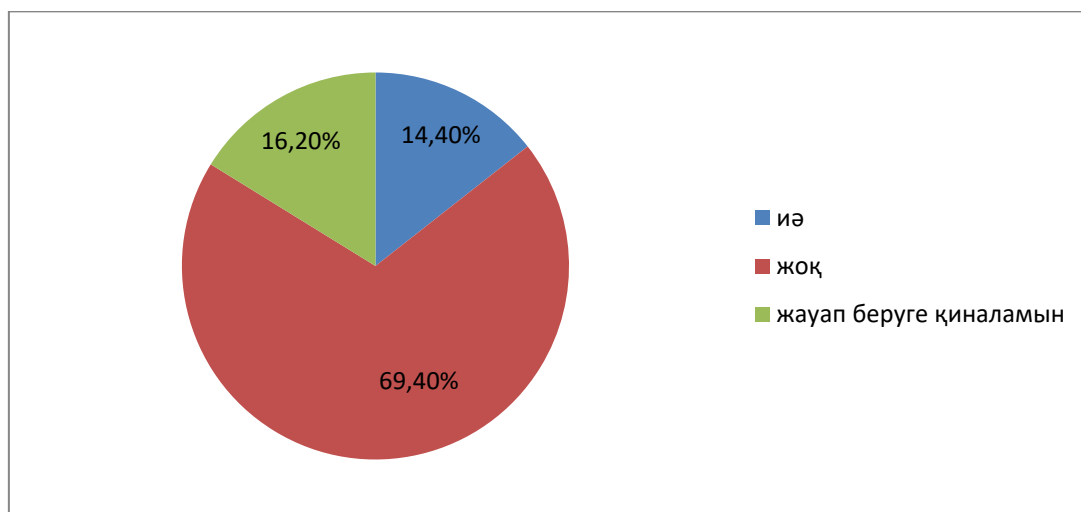
Келесі сұрақта біз респонденттерден олар жұмыс істейтін мектепті жеткілікті түрде қаржыландырады ма деп сұрадық. Бұл сұраққа біз сұраған мұғалімдердің көпшілігі - 24,2%. "қанағаттандырмайды" деген жауапты таңдады. Мұғалімдердің 23,4% жауап беруге қиналды. Мектепті қаржыландыру жеткіліксіз деп санайтындардың саны 22% құрайды, ал 21,1% -ы, керісінше, қаржыландыруды жеткілікті деп санайды. Ал "қанағаттандырады" деген жауап нұсқасын 9,4%-ы таңдады.

85. Сіздің мектебіңіздің бюджеті қалай қалыптасатынын білесіз бе?

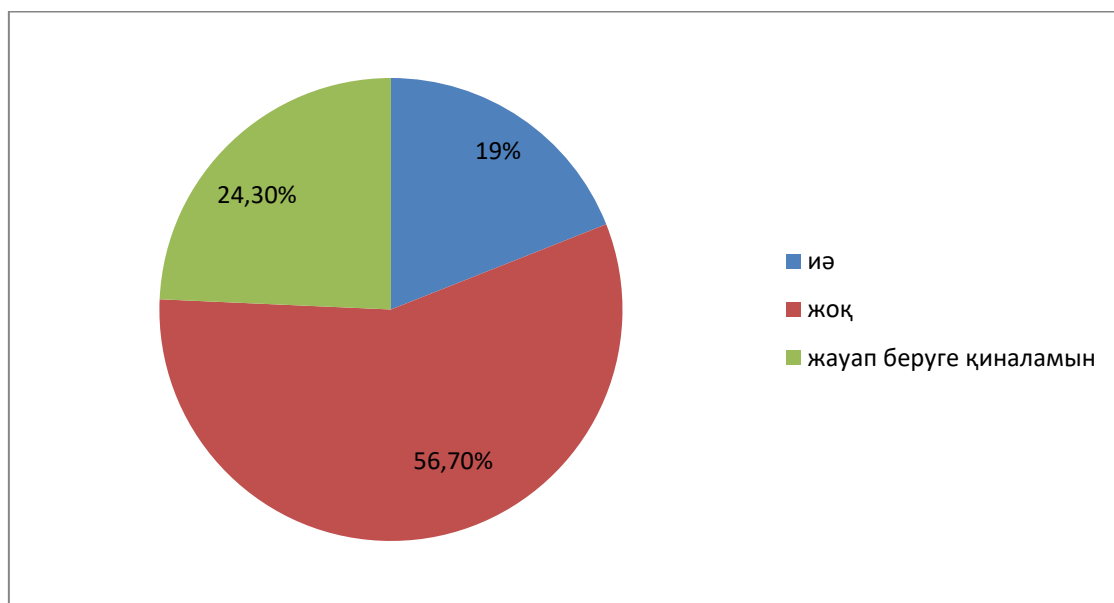
Біз сауалнама жүргізген мұғалімдердің мектеп бюджеті қалай құрылатыны туралы ақпараты бар ма деген сұраққа респонденттердің көпшілігі 51,8%- ы «жоқ» деп жауап берді. Бұл сұраққа 27,7%-ы жауап беруге қиналды. Мұғалімдердің тек 20,5% -ы ғана өзі жұмыс істейтін мектептің бюджеті қалай қалыптасатынын біледі.

86. Сіз өз мектебіңіздің бюджетін талқылауға қатысасыз ба?

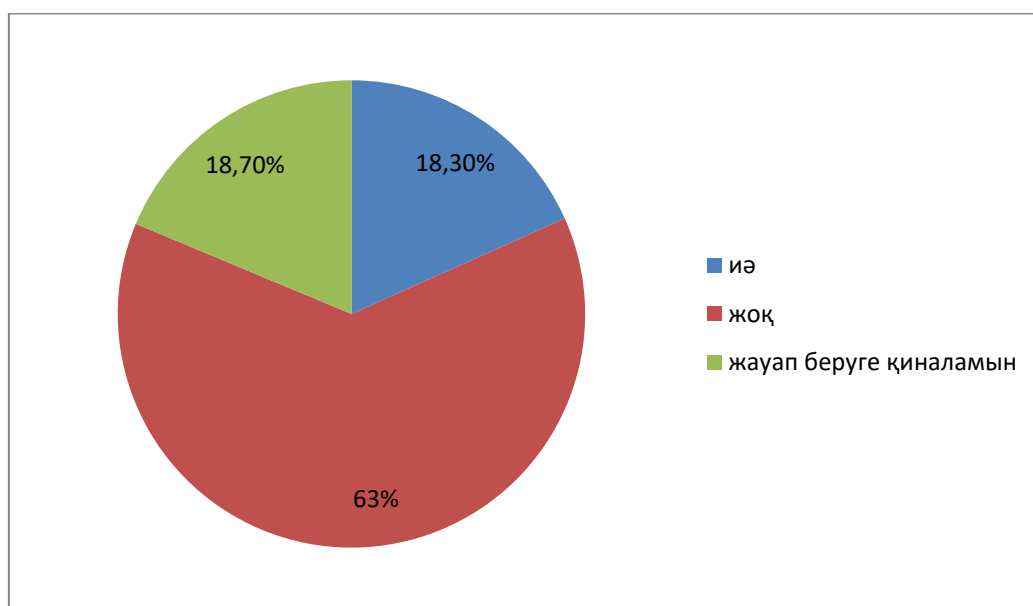
Келесі сұрақта біз респонденттерден олар жұмыс істейтін мектептің бюджетін талқылауға қатыса ма деп сұрадық. Бұл сұраққа 69,4% "жоқ" деп жауап берді. Респонденттердің 16,2% - ы жауап беруге қиналды, ал педагогтардың 14,4% - ы мектеп бюджетін талқылауға қатысады.

87. Сіздің мектебіңіздің қаржылық дамуына демеушілердің қосқан үлесі туралы ақпаратыңыз бар ма?

Келесі мәселеде біз респонденттерден мектепті қаржыландыруға демеушілердің қосқан үлесі туралы ақпараттың бар-жоғын сұрадық. Бұл сұраққа біз сұхбаттасқан мұғалімдердің көпшілігі, 56,7%- ы оларда мұндай ақпарат жоқ деп жауап берді. Респонденттердің 24,3% -ына жауап беру қиынға соқты. Демеушілердің мектептің қаржылық дамуына қосқан үлесі туралы ақпаратқа ие болғандар саны 19% құрады.

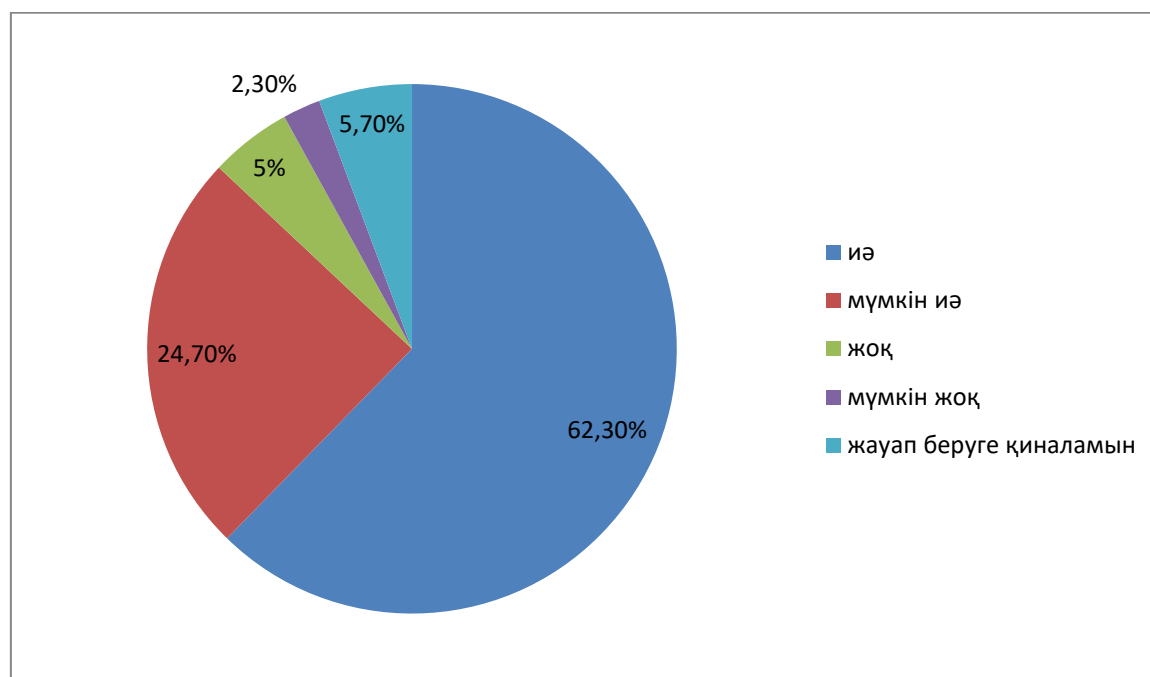
88. Сіздің мектебіңізде ынталандыру, сыйақы беру немесе басқа да қаржылық қолдау жүйесі бар ма?

Респонденттер жұмыс істейтін мектепте сыйақы жүйесі, сыйақы төлеу жүйесі бар ма деген сұраққа біз сұраған мұғалімдердің көпшілігі, 63% -ы «жоқ» деп жауап берді. 18,7%-на бұл сұраққа жауап беру қиын болды, ал 18,3% - ы мұндай ынталандыру жүйесі бар деп жауап берді.

6-блок- Қосымша білім беру

89. Сіздің ойыңызша, мектеп мұғалімінің біліктілігін арттыру маңызды ма?

Мектеп мұғалімінің біліктілігін арттыру маңызды ма деген сұраққа респонденттердің көпшілігі 62,3% маңызды деп жауап берді. Біз сұраған мұғалімдердің 24,7% - ы "мүмкін иә" деп жауап берді. Бұл сұраққа педагогтердің 5,7% жауап беруге қиналды. Респонденттердің 5% пікірі бойынша, біліктіліктен өтудің қажеті жоқ деп жауап берді. Респонденттердің 2,3% "мүмкін жоқ" жауап нұсқасын таңдады.

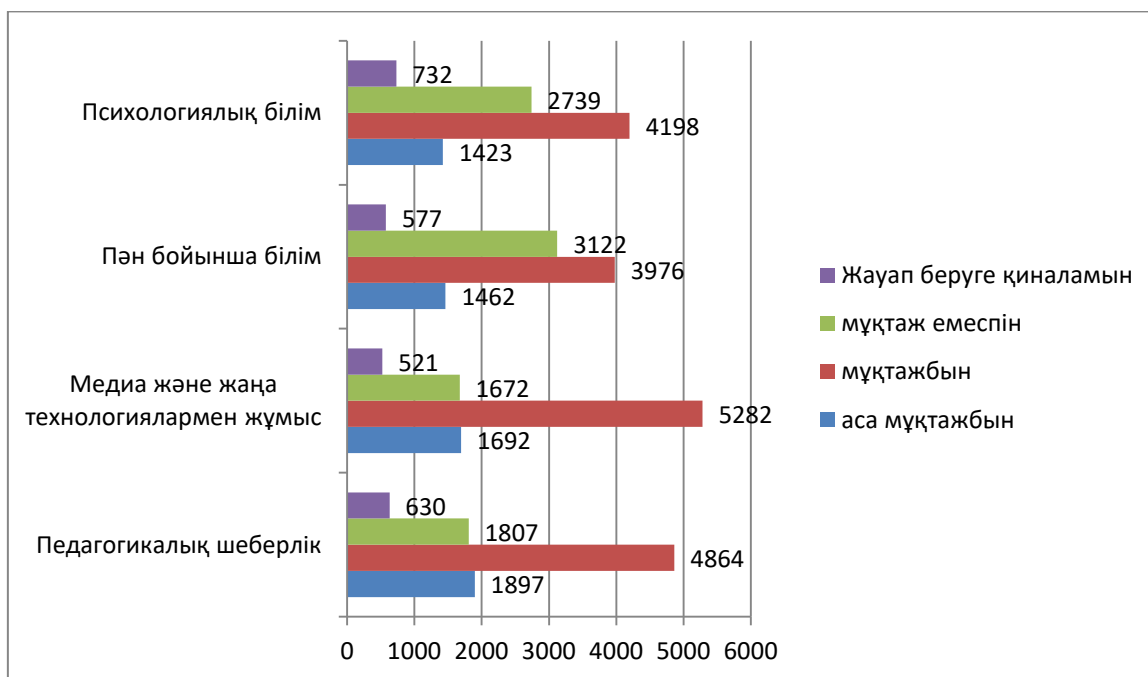
90. Сізге мұғалім ретінде деңгей көтеру қажет пе:

Педагогикалық шеберлік. Педагогтердің басым бөлігі, яғни 4864 адам педагогикалық шеберлікті арттыруды қажет етеді деп жауап берді. Осы өлшем бойынша деңгейді көтеруге аса мұқтаж адамдардың саны 1897 адамды құрайды. 1807 мұғалімнің педагогикалық шеберлігін арттырудың қажеті жоқ деп жауап берді. 630 респондент бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

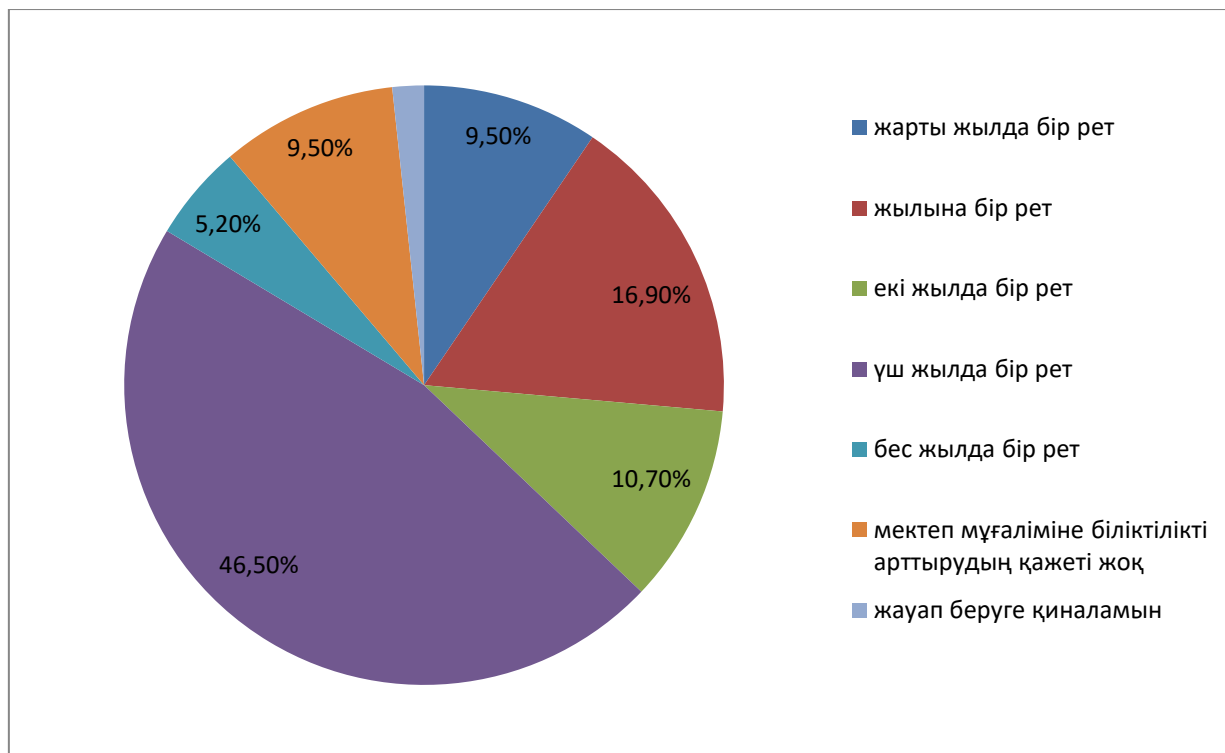
Медиа және жаңа технологиялармен жұмыс. Мұғалімдердің көпшілігі, 5282 адам медиа материалмен жұмыс істеу деңгейін арттыру қажет деп жауап берді. "Өте мұқтаж" деген жауап нұсқасын 1692 адам, ал 1672 педагог бұл дағдыны жоғарылатудың қажеті жоқ деп санайды. 521 респондент сұраққа жауап беруге қиналды.

Пән бойынша білім. Педагогтардың басым бөлігі 3976 адам пән бойынша білімді арттыруды қажет етеді деп жауап берді. Осы өлшем бойынша деңгейді көтеруді қажет етпейтіндердің саны 3122 адамды құрайды. 1462 мұғалім пән бойынша білімдерін арттыруды қажет етеді. Бұл сұраққа 577 респондент жауап беруге қиналды.

Психологиялық білім. Мұғалімдердің көпшілігі, 4198 адам психологиялық білім деңгейін көтеру керек деп жауап берді. "Мұқтаж емеспін" жауабының нұсқасын 2739 адам, ал 1423 педагог бұл шеберлікті арттыру «аса мұқтаж» деп санайды. 732 респондент сұраққа жауап беруге қиналды.

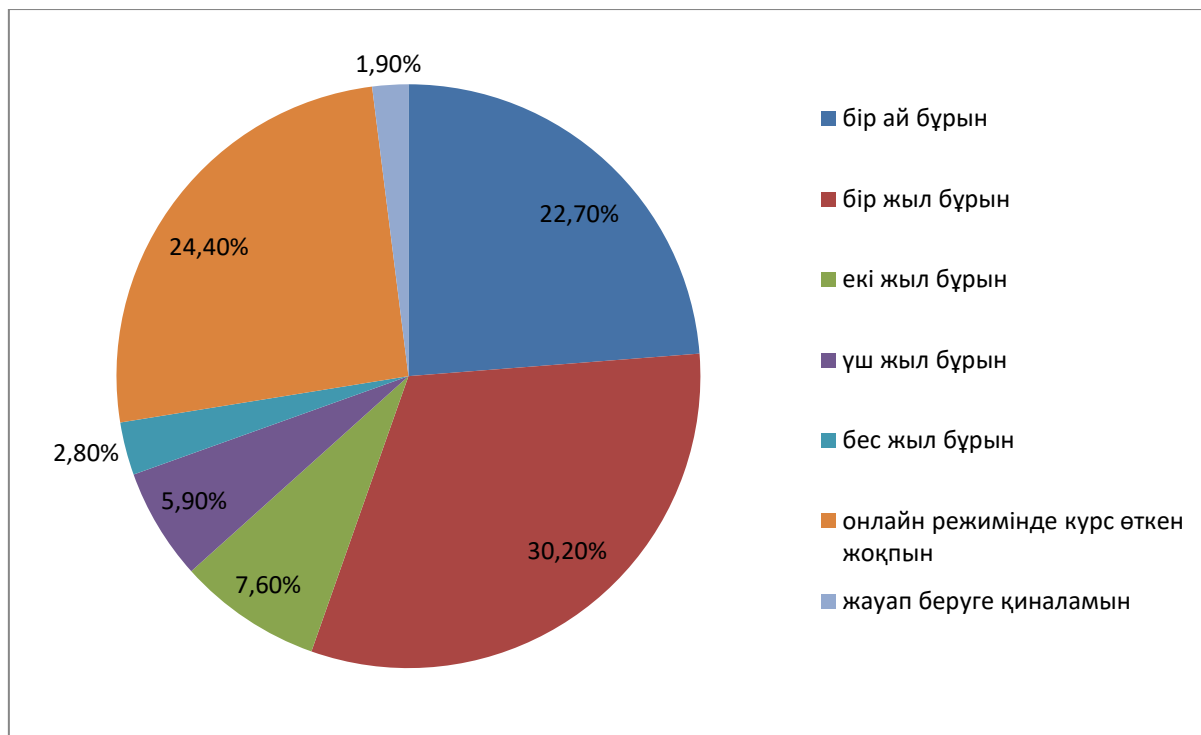

91. Сіздің ойыңызша, мектеп мұғалімі қаншалықты жиі біліктілігін арттыруы керек?

Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі, 46,5%-ы 3 жылда бір рет біліктілігін арттыру керек деп жауап берді. Біліктілікті арттыру жылына бір рет өткізілуі керек деп санайтындардың саны 16,9%-ды құрайды. "Екі жылда бір рет" деген жауап нұсқасын мұғалімдердің 10,7% таңдаған, ал 9,5% - ы біліктілікті жиірек, атап айтқанда, жарты жылда бір рет арттыру керек деп есептейді. Сондай-ақ, педагогтардың 9,5% - ы мектеп мұғаліміне біліктілікті арттырудың қажеті жоқ екенін атап өтті.

92. Сіз онлайн-режимде біліктілікті арттыру курстарынан соңғы рет қашан өттіңіз?

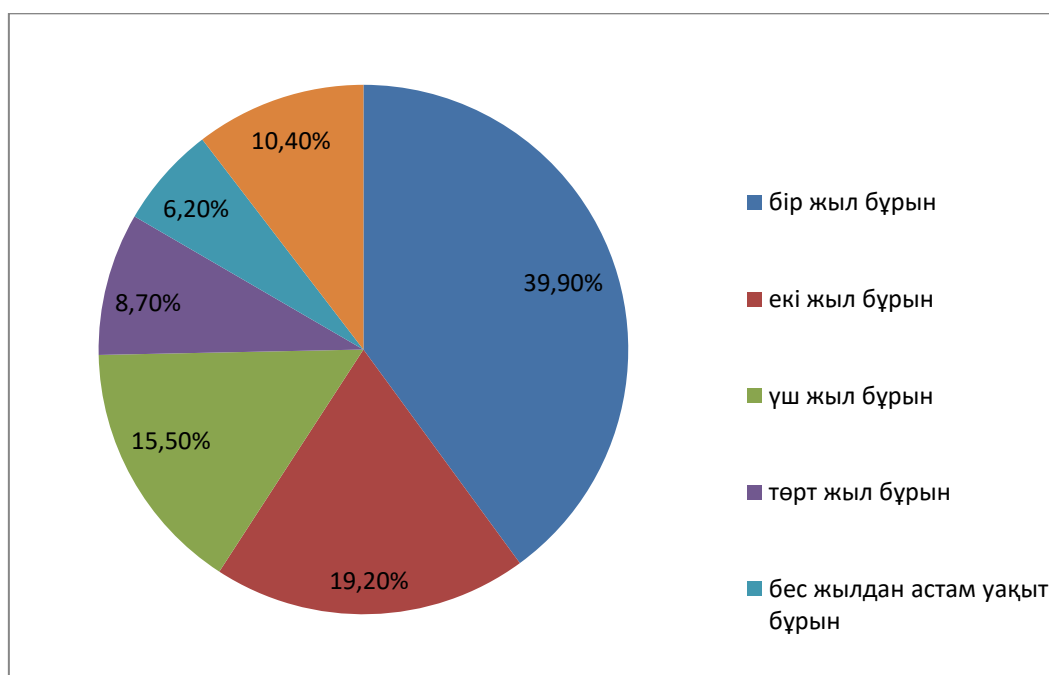
Біз сұратқан респонденттер соңғы рет онлайн режимде біліктілікті арттыру курстарынан қашан өттіңіз деген сұраққа респонденттердің көпшілігі, 30,2%-ы «бір жыл бұрын өттім» деп жауап берді. Онлайн режимде 24,4%-ы біліктілікті арттырудан өтпеді, ал 22,6%-ы «бір ай бұрын» курстардан өтті деп жауап берді. Респонденттердің 7,6% - ы "екі жыл бұрын" жауап нұсқасын таңдады, ал мұғалімдердің 5,9% - ы үш жыл бұрын біліктілігін арттырды.

93. Біліктілікті арттыру курстарын қай ұйым онлайн-режимде өткізді?

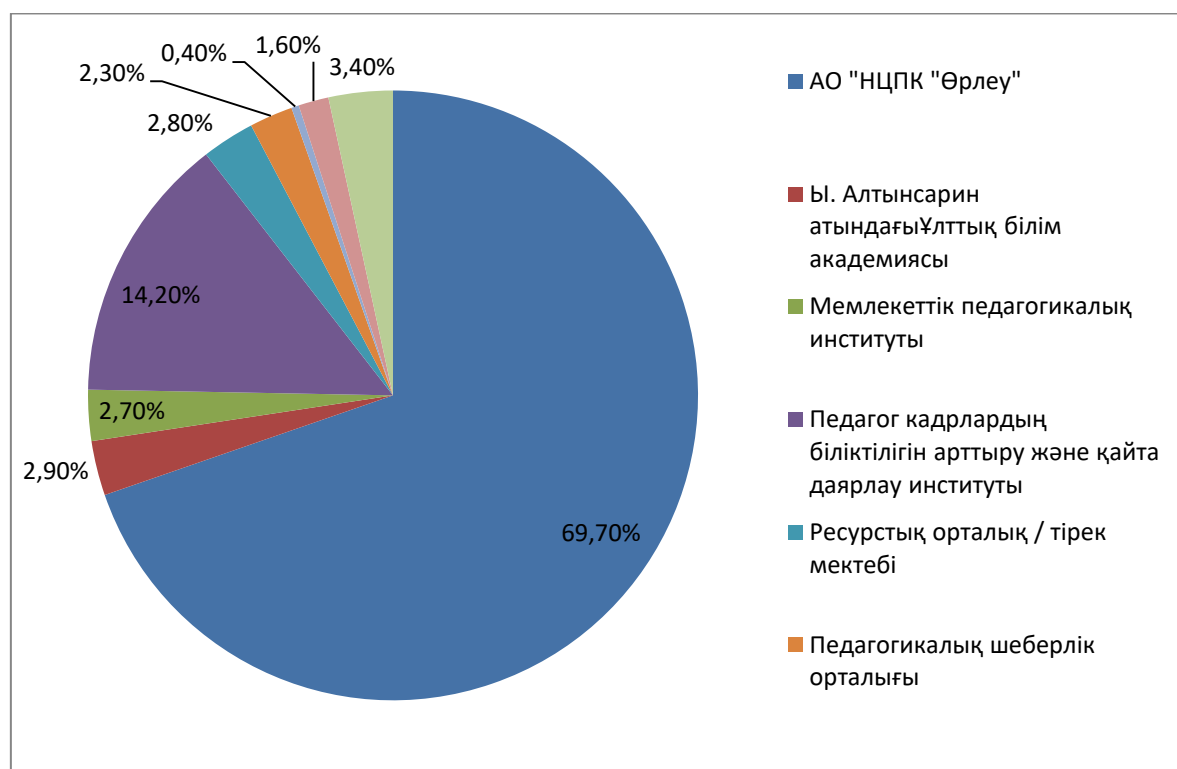

Келесі сұрақта біз респонденттерден онлайн режимінде біліктілікті арттыру курстарын қандай ұйым өткізгені туралы сұрадық. Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі, 64,1%-ы "Өрлеу" біліктілікті арттыру ұлттық орталығында курстардан өткендігі туралы жауап берді. Курстарды педагог кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау институты жүргізді деп жауап бергендердің саны 15,8% - ды құрайды, ал 12,1% - ы курстарды Ы. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы өткізді деп жауап берді.

94. Сіз біліктілікті арттырудан соңғы рет қашан өттіңіз?

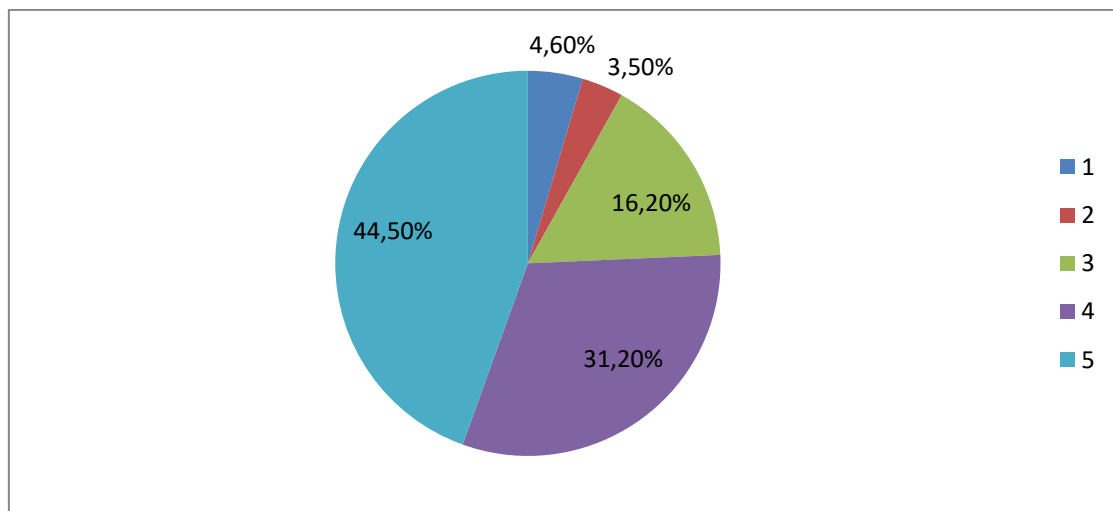

95. Сіз соңғы рет қандай ұйымда біліктілікті арттырудан өттіңіз?

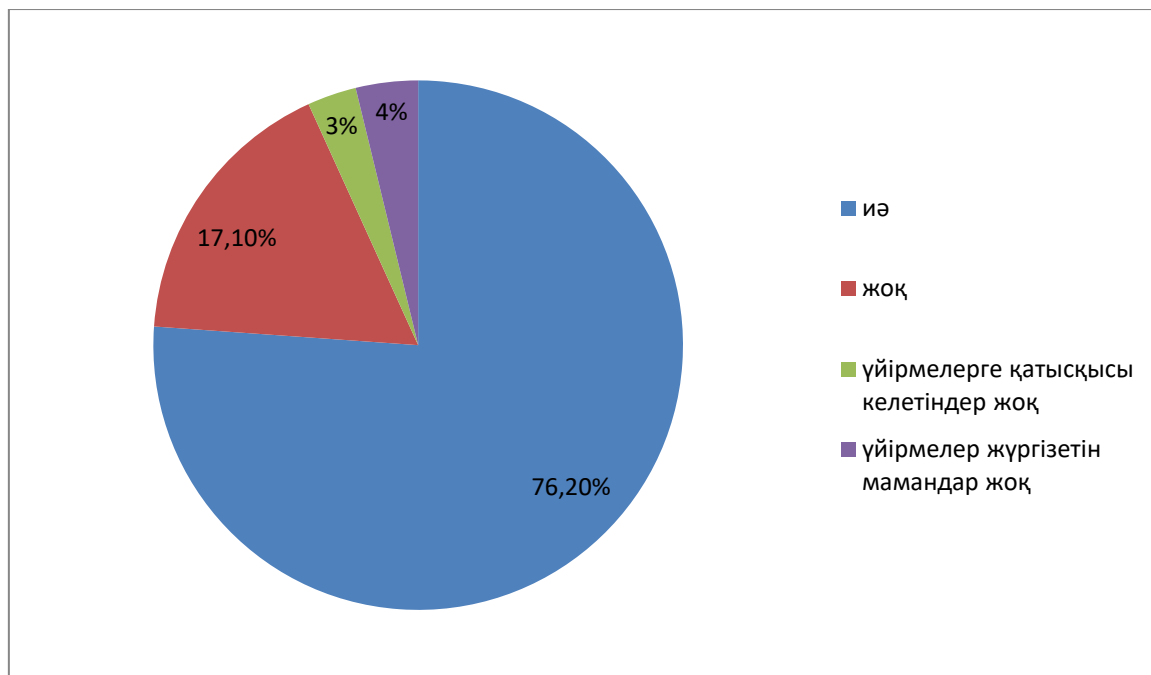
Келесі сұрақта біз респонденттерден соңғы рет қандай ұйымда біліктілігін арттырғаны туралы сұрадық. Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі, яғни 69,7%-ы "Өрлеу "БАҰО" АҚ - да біліктілікті арттырдық деп жауап берді. Педагог кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау институтында соңғы рет біліктілікті арттыру курстарынан өткендердің саны 14,2% - ды құрады. Респонденттердің 3,4% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Ы.Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясында біліктілігін арттырғандар 2,9%- ды құрады. Ал 2,7%-ы біліктілік курсынан Мемлекеттік педагогикалық институтында соңғы рет өттік деп жауап берді.

96. Сіз соңғы рет өткен біліктілікті арттыру курстарының сапасын қалай бағалайсыз? (мұнда 1-өте жаман, 5-өте жақсы)

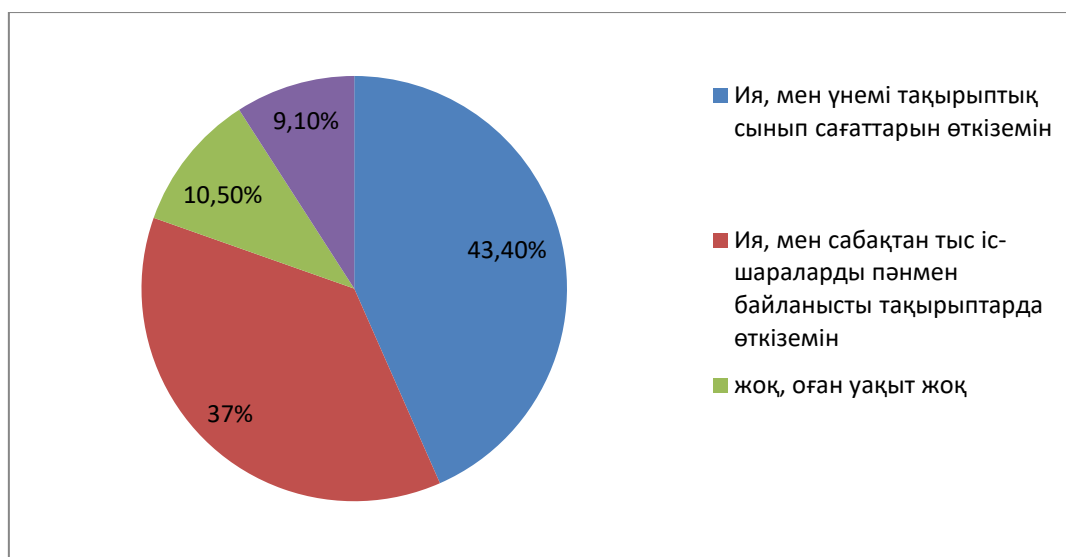
Келесі сұрақта біз респонденттерден соңғы рет өткен біліктілікті арттыру курстарының сапасын 1-ден 5-ке дейінгі шкала бойынша бағалауды сұрадық (мұнда 1-өте нашар, ал 5-өте жақсы). Мұғалімдердің көпшілігі 44,5% -ы 5-ке бағалады. Респонденттердің 31,2% - ы 4-ке бағалады, ал 16,2% - ы сапаны 3-ке бағалады. 4,6%-ы біліктілікті арттыру курстарының сапасы өте нашар деп бағалады. Педагогтардың 3,5% - ы 2-ге бағалады.

97. Сіздің мектебіңізде қосымша білім беру үйірмелері/секциялары бар ма?

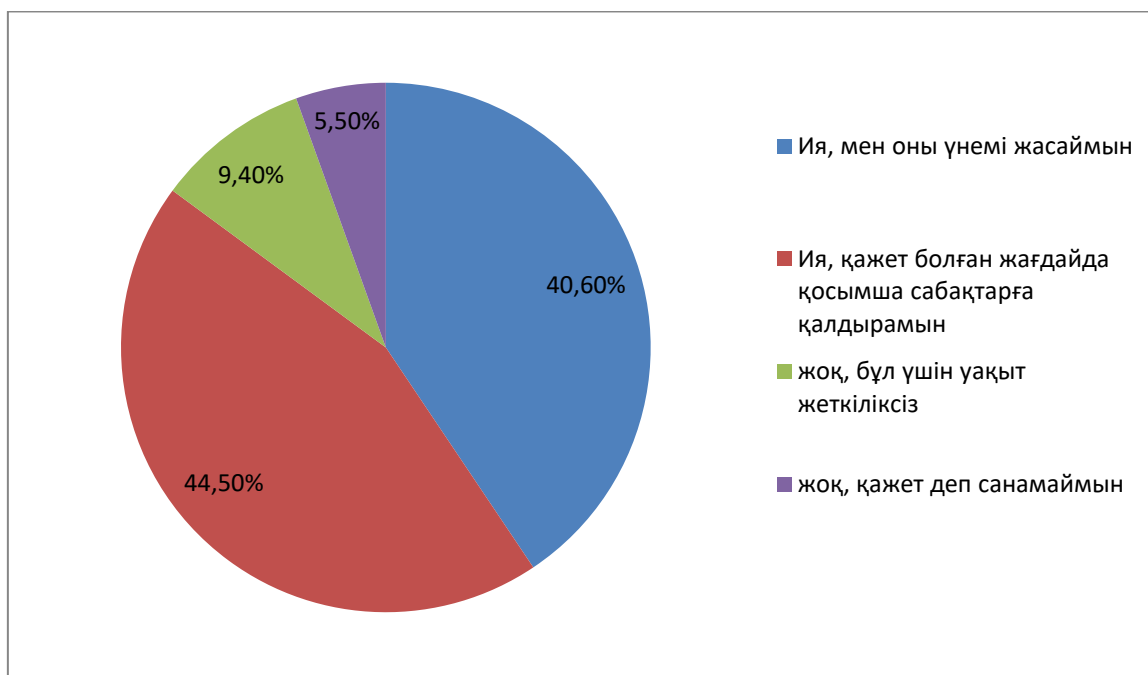
Келесі сұрақта біз респонденттерден олардың мектебінде қосымша білім беру үйірмелері немесе секциялары бар ма деп сұрадық. Бұл сұраққа біз сұраған мұғалімдердің көпшілігі 76,2% -ы бар деп жауап берді. Олардың мектептерінде ондай жоқ деп жауап бергендердің саны 17,1% -ды құрады. Респонденттердің 4% - ы "үйірмелер жүргізетін мамандар жоқ" деген жауап нұсқасын таңдады, ал 3% - ы үйірмелерге қатысқысы келетіндер жоқ деп жауап берді.

98. Сіз оқушыларыңыздың қосымша білім алуына қатысасыз ба?

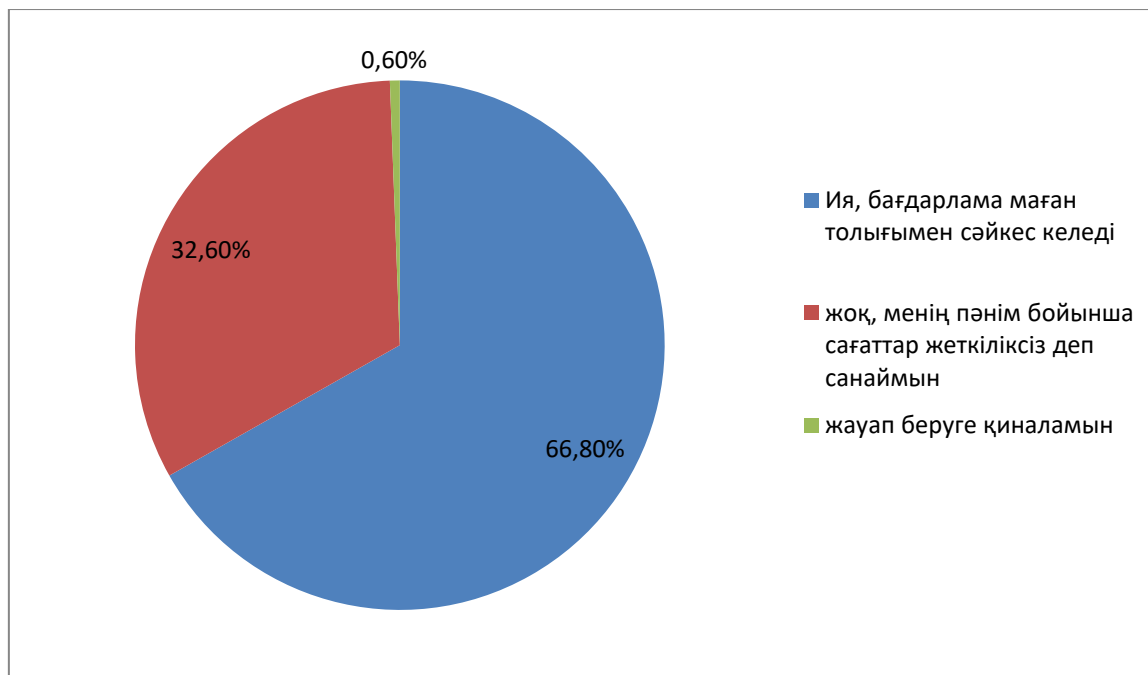
Келесі сұрақта біз респонденттерден өз оқушыларының қосымша білім алуына қатысады ма деп сұрадық. Бұл сұраққа біз сұраған мұғалімдердің көпшілігі, 43,4%-ы тақырыптық сынып сағаттарын үнемі өткізетіндерін айтты. Педагогтердің 37%-ы сабақтан тыс іс-шараларды пән тақырыптарымен байланысты өткізетіндерін айтты. Оқушыларының қосымша білім алуына қатысуға уақыты жоқ деп жауап бергендер 10,5% - ды құрады. "Жоқ, бұл менің кәсіби өкілеттіктеріме кірмейді" деген жауапты респонденттердің 9,1%-ы таңдады.

99. Сіз үлгермеген оқушыларға тақырып бойынша материалды түсіндіру үшін қосымша сабақтар өткізесіз бе

Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі, 44,5%-ы үлгерімі нашар оқушыларды қажет болған жағдайда қосымша сабақтарға қалдырамын деп жауап берді. Мұны үнемі жасайтындардың саны 40,6%-ды құрады. Педагогтардың 9,4% - ында бұған уақыт жетіспейді. Біз сұраған мұғалімдердің 5,5% - ы бұны қажет деп есептемейді.

100. Сіз өзіңіздің пәніңіз бойынша оқу сағаттарын жеткілікті деп санайсыз ба?

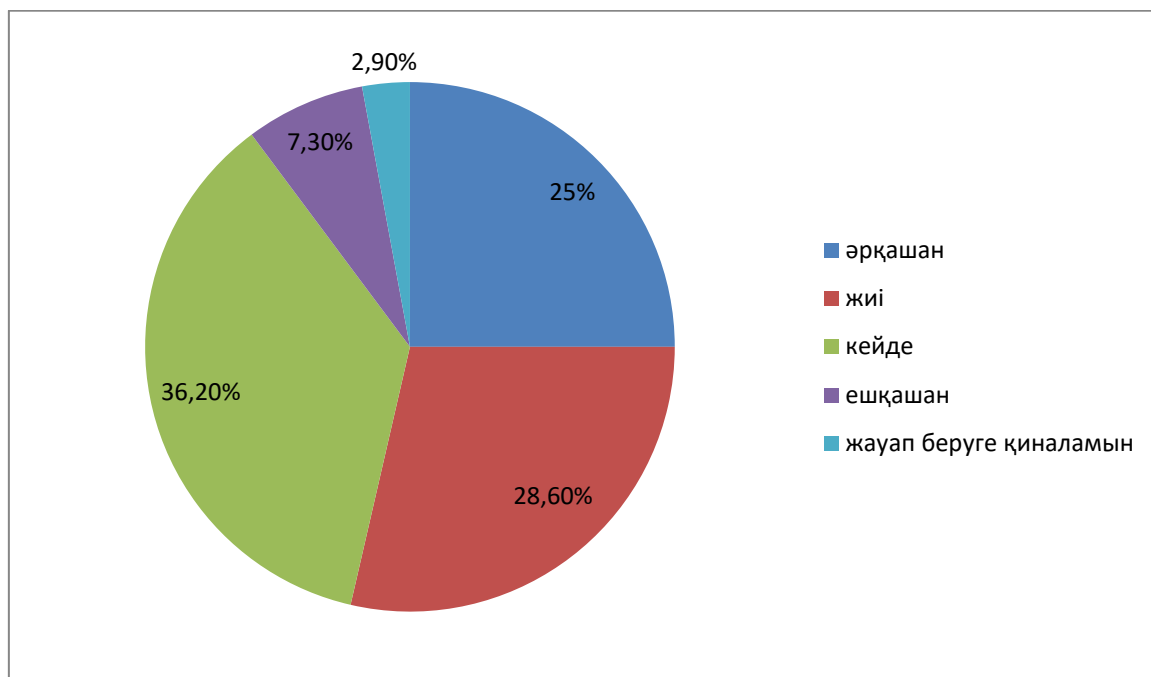
Сауалнамаға қатысқан респонденттер өздерінің пәндері бойынша оқу сағаттарының санын жеткілікті деп санайды ма деген сұраққа мұғалімдердің көпшілігі,- 66,8%-ы бағдарлама оларды толығымен қанағаттандырады деп жауап берді. Өз пәні бойынша сағат санын жеткіліксіз деп санайтындардың саны 32,6% құрайды. Мұғалімдердің 0,6% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

101. Мектепте оқушылардың командада жұмыс істеу дағдыларын, көпшілік алдында сөз сөйлеу, өз жұмыстарын таныстыру және ресімдеу дағдыларын (олимпиадалар, конкурстар, дебаттар және т. б.) қалыптастыру үшін іс-шаралар өткізіледі ме?

Бұл сұраққа біз жауап берген респонденттердің көпшілігі, 51,7% -ы мектепте мұндай іс – шаралар үнемі өткізіліп тұрады деп жауап берді-. "Иә, мұғалімдер оқушыларды іс-шараларға қатысуға үнемі ынталандырады" деген жауап нұсқасын біз сұратқан педагогтардың 31% - ы таңдады. Мектепте мұндай іс-шаралар сирек өткізіледі деп жауап бергендердің саны 10,3% құрады. "Тек

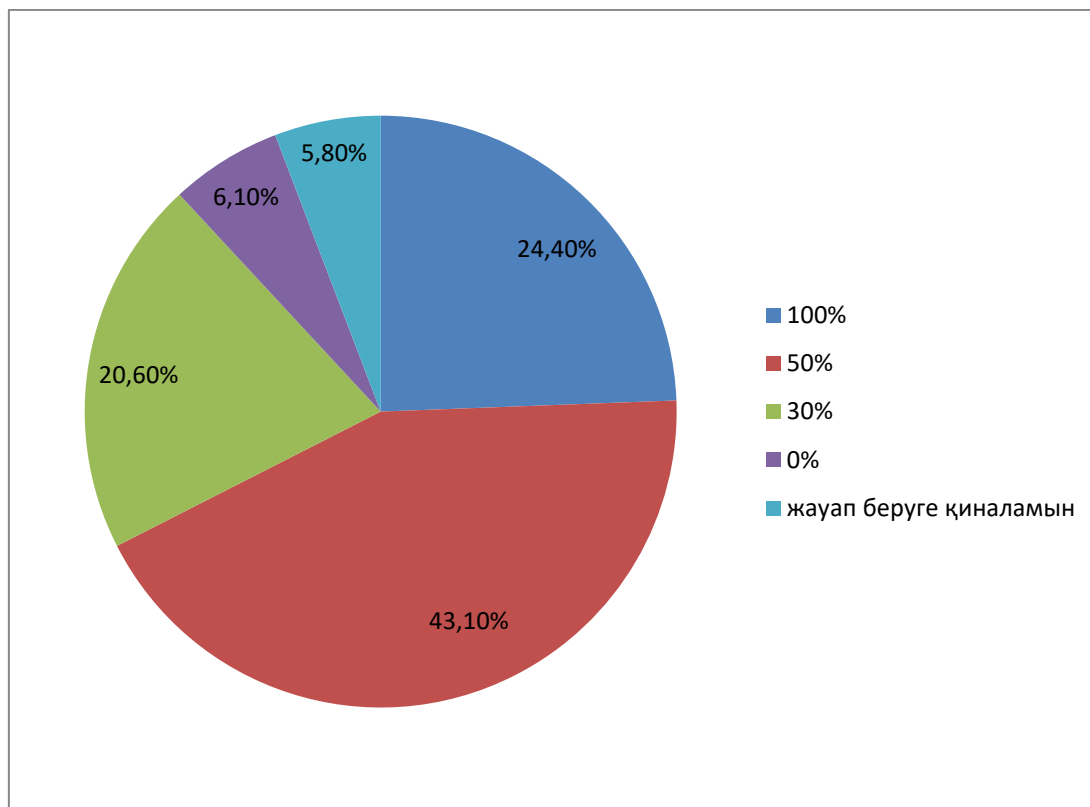
жоғары инстанциялар тәртіптемесінде ғана өткізіледі" деген жауап нұсқасын 3,9% мұғалім таңдап алды.

102. Айтыңызшы, қазіргі уақытта тірек мектебінде (ресурс орталығында) отырыстар, сессиялар онлайн-режимде өткізіле ме?

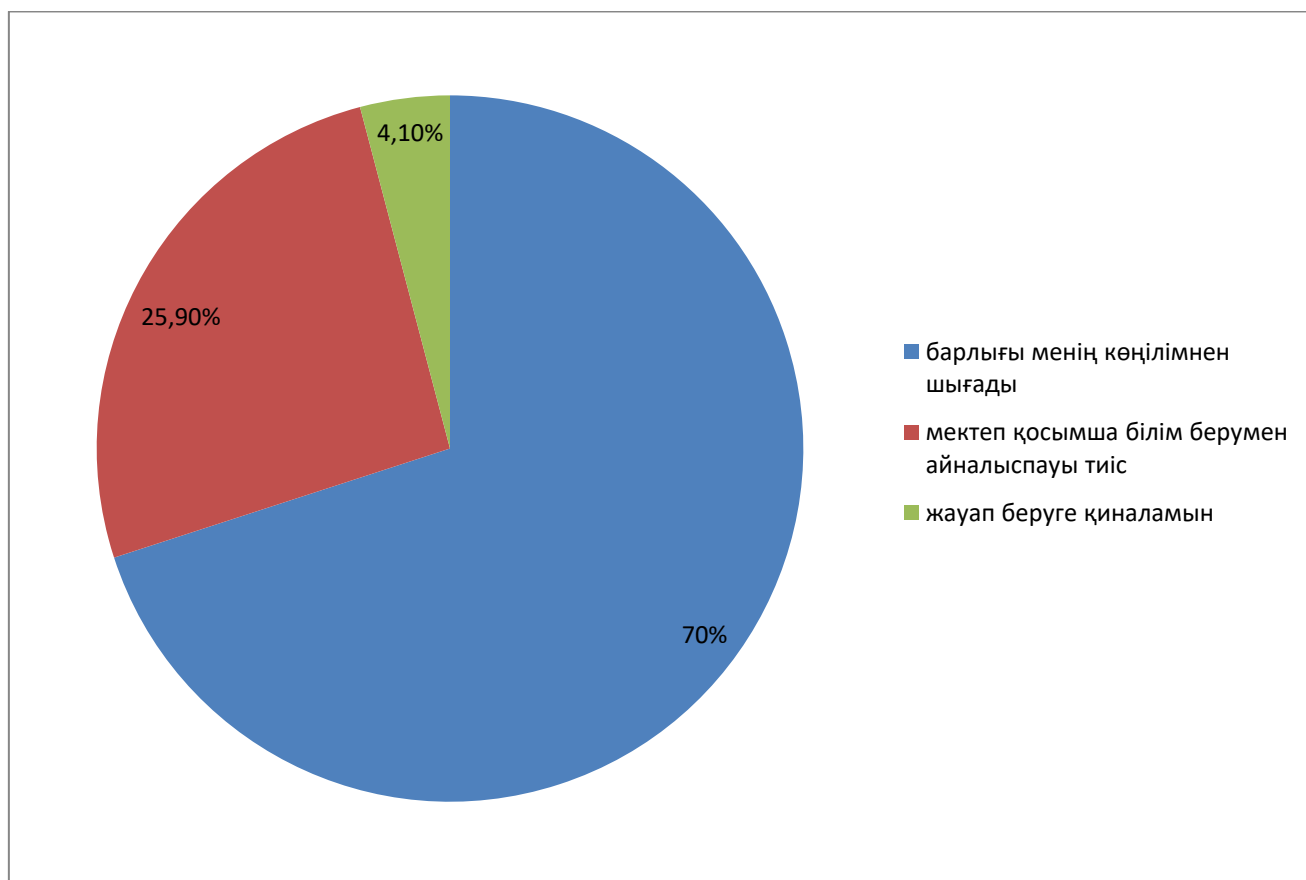
Келесі сұрақта біз респонденттерден қазіргі уақытта тірек мектепте, оның ішінде онлайн режимінде отырыстар өткізіліп жатыр ма деп сұрадық. Бұл сұраққа респонденттердің көпшілігі, 36,2%-ы сессиялар мен отырыстар кейде онлайн режимінде өткізіледі деп жауап берді. Біз сұраған мұғалімдердің 26,6% - ы "жиі" жауап нұсқасын таңдады, ал 25% - ы жиналыстар әрдайым онлайн режимінде өткізіліп тұрады деп жауап берді. "Ешқашан" жауабын таңдағандардың саны 7,3% құрады. Респонденттердің 2,9% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

103. Тірек мектептің (Ресурстық орталықтың) қызметі ауылдық шағын жинақты мектепте оқыту сапасын арттыруға қаншалықты көмектеседі деп ойлайсыз?

Тірек мектептің қызметі ауылдық шағын жинақты мектепте оқыту сапасын арттыруға қаншалықты көмектеседі деген сұраққа респонденттердің көпшілігі (43,1%) –ы 50% - ға көмектеседі деп жауап берді. "100%" –ға жауап нұсқасын мұғалімдердің 24,4%-ы таңдады, ал педагогтардың 20,6%-ы тірек мектеп 30% - ға көмектеседі деп санайды. Ресурстық орталық ауыл мектептерінде оқыту сапасын арттыруға көмектеспейді деп санайтындардың саны 6,1% құрады, респонденттердің 5,8% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

104. Мектептегі қосымша білім беру ұйымында нені өзгертуді ұсынар едіңіз?

Біз респонденттерден мектептегі қосымша білім беру ұйымында нені өзгерту керектігін сұрадық. Бұл сұраққа біз сұраған мұғалімдердің көпшілігі 70%-ы оларды барлығы қанағаттандырады деп жауап берді. Мектеп қосымша білім беру ұйымымен айналыспауы керек деп санайтындардың саны 25,9%-ды құрайды. Мұғалімдердің 4,1% - ы бұл сұраққа жауап беруге қиналды.

105. Қазақстандағы жалпы орта білім беру жүйесінің қызметін ұйымдастыруда нені өзгертуді ұсынар едіңіз?

Сауалнаманың соңғы сұрағында біз респонденттерден Қазақстандағы жалпы орта білім беру жүйесінің қызметін ұйымдастыруда нені өзгертуге болатынын ұсынуды сұрадық. Респонденттер көбіне олардың бәрі өздеріне сәйкес келеді деп жазды, сонымен қатар көптеген адамдар бұл сұраққа жауап беруге қиналды. Респонденттер қолданыстағы бағалау жүйесі мен бағдарламасын өзгертуді ұсынды. Көптеген оқытушылар кеңестік білім беру жүйесіне оралуды ұсынды. Ең жиі кездесетін ұсыныстардың бірі есеп беруді азайту болды. Көптеген мұғалімдер жалақыны көтеруді, сонымен қатар мұғалімнің жүктемесін 16 сағатқа дейін азайтуды қалайды. Сондай-ақ, респонденттер БЖБ мен ТЖБ-ны алып тастауды және оқулықтардың сапасын жақсартуды ұсынды.

Қорытындылар

1. Көрнекі және қосымша жабдықтардың жетіспеушілігі байқалды, олар әрдайым уақыт талаптарына сәйкес немесе тозуға байланысты жаңартылмайды. Сондай-ақ, кейбір ақпарат берушілер олардың пәндері үшін қосымша жабдық қажет емес екенін атап өтті. Көрнекі құралдардың құндылығын, кез-келген пәнді оқытуда қосымша құралдарды пайдалануды асыра бағалау қиын, оларсыз оқу процесін ұйымдастыру мүмкін емес. Барлық мектептерде пәндер бойынша арнайы жабдықталған кабинеттер жоқ. Мамандандырылған кабинеттерді, олардың жабдықтарын және оларға көрнекілікті жаңарту мерзімділігі жоқ.

2. Барлық оқушылар үшін оқу әдебиеттерінің тапшылығы бар.

3. Барлық мұғалімдер өз қаражатына үлестірме материал дайындайды, бұл мұғалімдерге қосымша қаржылық жүктеме. Тақырыпқа бейімделген үлестірме қағаздарсыз жұмыс өз сапасын жоғалтады.

4. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің жартысынан көбі интерактивті жиынтықтың бар екендігін көрсетті, бірақ көбісі оны қолдана алмайды, және мұндай жабдық барлық сыныптарда жоқ, сондықтан не сатып алу керек деген сұраққа көбіне интерактивті тақтаны, проекторлар, ноутбуктер және т.б. деп көрсетті.

5. Мұғалімдер мектептің сыртқы және ішкі көріністерін жоғары бағалады, бірақ мектеп күрделі жөндеуге мұқтаж деп санайтындардың пайызы айтарлықтай жоғары болып шықты.

6. Мектеп асханаларының жұмысына шағымдар бар. Көптеген ақпарат берушілер асханадағы тамақ әрқашан дәмді емес екенін атап өтті.

7. Ақпарат берушілердің жартысынан көбі дәретхана бөлмелерінің сапасының қанағаттанарлық екенін атап өтті, дегенмен көптеген мектептерде гигиеналық стандарттарды сақтау үшін қажетті сұйық сабын мен дәретхана қағазы жоқ.

8. Бірқатар мұғалімдер үйде интернетке қол жеткізуде және гаджеттердің жеткіліксіздігінен қиындықтарға тап болады.

9. Мұғалімдердің интернеттегі жұмысына байланысты жоғары жүктемелері бар.

10. Барлық дерлік мектептерде әлеуметтік желілерде беттері және өз сайттары бар. Алайда, оқушылар үшін олардың қаншалықты қол жетімді екендігі және оқушыларды әлеуметтік желілермен жұмыс істеуге тарту, мектептің ақпараттық парақтарын жүргізу, ақпаратты таңдау, рәсімдеу және ұсыну дағдыларын дамыту бойынша жұмыстар жүргізілуде ме деген сұрақ ашық күйінде қалып отыр.

11. Мұғалімдер медиа-сауаттылық саласындағы білімдері мен дағдыларын жоғары бағалайды, бірақ мәтіннің түпнұсқалығын тексеру бағдарламаларының мақсатын түсінбейді және көп жағдайда олар туралы білмейді. Оқушылармен академиялық жазу дағдылары, ақпаратты іздеу және дұрыс пайдалану бойынша жұмыс жүргізілмейді. Мұғалімдердің өздері де

мәтіннің авторын анықтау және дәйексөздерді дұрыс рәсімдеу дағдыларына күмән келтіреді.

12. Біліктілікті арттырудың заманауи интерактивті платформалары арқылы өзін-өзі тәрбиелеумен айналысатын мұғалімдердің пайызы төмен.

13. Бірқатар мектептерде сыныпта оқушылардың саны тым көп. Әр түрлі сынып оқушыларын әртүрлі себептермен біріктіреді.

14. Мұғалімдер ауыл мектебінде жұмыс жасағысы келмейді. Негізгі себептер - жалақының төмендеуі және сыныптың толық еместігі.

15. Сауалнамаға қатысқан көптеген мұғалімдер өздерінің кәсіби қызметін мамандық ретінде бағалайды және барлық қиындықтарды тұрақты жұмыс жүктемесі, жоғары жауапкершілік және т. б. түрінде қабылдайды.

16. Мұғалімдер олардың мектептерінде соңғы үш жылда бітірген жоғары оқу орындарының түлектері жұмыс істейтінін атап өтті. Көптеген мұғалімдер жас мұғалімдердің дағдыларына риза екендіктерін және олардың білімін жаңаша деп санайтындықтарын айтты.

17. "Дипломмен - ауылға" бағдарламасын жетілдіру үшін респонденттердің көпшілігі педагогикалық мамандықтар түлектері үшін "көтерме ақы" мөлшерін ұлғайту, ауылдың инфрақұрылымын дамыту және мектептердің материалдық-техникалық жарақтандырылуын ұлғайту қажет деп жауап берді.

18. Респонденттердің көпшілігі мұғалімнің жалақысы 500 мың теңгені құрауы тиіс деп жауап берді немесе айына 300-ден 200 000 теңгеге дейін болуы тиіс деп жауап берді.

19. Жас мамандарды тарту үшін жалақы 350-400 мың теңгені немесе 250-300 мың теңгені құрауы тиіс.

20. Неліктен педагогикалық мамандықтардың түлектері мамандық бойынша жұмыс істеуге бармайды деген сұраққа мұғалімдердің көпшілігі мектепте жұмыс көп, жалақы аз және білім беру жүйесін үнемі реформалау жүргізіліп жатыр деп жауап берді.

21. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдер мектеп мұғалімдері арасында ғылым магистрлерінің санын арттыру қажет деген пікір білдірді.

22. Респонденттер мектептерге жұмыс істеу үшін педагогика ғылымдарының магистрлерін тарту үшін қандай шаралар ұсынар еді деген сұраққа мұғалімдердің көпшілігі жалақыны көтеру, мектептердің материалдық жабдықталуын жақсарту және студенттерді мемлекеттік білім грантын игеруге міндеттеу керек деп жауап берді.

23. Респонденттердің көпшілігі олардың ұйымында зейнеткерлік және зейнеткерлік жастағы мұғалімдер жұмыс істейді деп жауап берді және мұғалімдердің көпшілігі зейнет жасындағы мұғалімдердің жұмысы оларды қанағаттандырды деп жауап берді және оларды барлық мәселелер бойынша тәжірибелі мамандар деп санайды. Бұл ретте, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің пікірінше, зейнеткерлікке шығудың оңтайлы жасы 55 жасты құрауы тиіс.

24. Сауалнамаға жауап берген респонденттер қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай қосымша табыс көздерін іздеуге мәжбүрлеп жатыр ма деген сұраққа, мұғалімдердің көпшілігі қосымша табыс іздейміз деп жауап берді. Сонымен бірге, респонденттердің үштен бірі өз жалақысының мөлшеріне ішінара қанағаттанған немесе қанағаттанған. Сондай-ақ, мұғалімдердің марапаттау жүйесіне және сыйақы төлемдеріне көңілі толмайды.

25. Респонденттердің көпшілігі мектеп мұғалімі үшін біліктілікті арттыру курсынан өту маңызды деп жауап берді. Біз сұхбаттасқан респонденттердің мектептегі жұмысты ұйымдастыру жағдайына қаншалықты қанағаттанатындығын сұрағанда, мұғалімдердің көпшілігі жағдай жақсы деп жауап берді. Қанағаттанбау жеке уақыттың болмауы, жеңілдіктер мен әлеуметтік пакеттің, сыйақы жүйесінің жетіспеушілігі сияқты факторлардан туындайды.

26. Мұғалімдердің негізгі бөлігі мектеп әкімшілігінің қызметін "жақсы" деп бағалады.

27. Оқу пәндерінің мазмұны мен оқытылуы уақыт талаптарына сәйкес келе ме деген сұраққа респонденттердің басым бөлігі тек ішінара сәйкес келеді деп жауап берді.

28. Біз респонденттерден олардың қолданыстағы бағалау жүйесіне (БЖБ және ТЖБ) қанағаттанатындығы туралы сұрадық. Біздің сауалнамаға қатысқан респонденттердің көпшілігі кейбір балалар бағаланбаған бағаларды ала алатындықтан, ішінара қанағаттандырылды деп жауап берді, респонденттердің үштен бірі осы бағалау жүйесіне толығымен қанағаттанды, ал мұғалімдердің үштен бірі бағалау жүйесі оқушының білімін толық бағалауға мүмкіндік бермейді деп санайды.

29. Респонденттердің көпшілігі олардың жүктемесі аптасына 18 - 36 сағат деп жауап берді. Сонымен бірге мұғалімдердің көпшілігі күніне 2-3-тен 3-5 сағатқа дейін үй тапсырмасын тексеруге және сабаққа дайындалуға кетеді. Сонымен бірге, олардың күнделікті кестесінде күнтізбелік жоспарлар мен критериялды бағалау туралы құжаттардан басқа, қосымша есептер толтыру қажеттілігі жоқ.

30. Мұғалімдердің алдында тұрған негізгі қиындықтар: дидактикалық материалдың жетіспеушілігі, оқушылардың мотивациясының болмауы, үлкен жұмыс жүктемесіне байланысты дайындыққа уақыттың болмауы және үлестірме материалдардың болмауы.

31. Біз сұхбаттасқан мұғалімдердің көпшілігі Kundelik платформасында бағалау жүргізілетінін айтты. Сонымен қатар, мұғалімдердің көпшілігі электронды журналды қағаз журналмен біріктірмейтінін айтты.

32. Көптеген мұғалімдер оқушыларды критериялды бағалауды ыңғайлы деп санайды.

33. Мұғалімдердің басым бөлігі мектеп мұғалімдерін аттестаттаудан өткізу үшін ұлттық біліктілік тестін енгізудің тиімділігін "үштікке" бағалады.

34. Қалалық және ауылдық мектеп оқушыларының білім сапасының алшақтығының негізгі себептері ретінде респонденттердің көпшілігі

оқушылардың қосымша білім алу мүмкіндігінің болмауы (репетиторлар), ата-аналар тарапынан бақылаудың әлсіздігі, ауылдық жерлерде Интернеттің болмауы және мектептердің материалдық-техникалық жабдықталуының әлсіздігі деп көрсетті.

35. Мұғалімдердің көпшілігі Қазақстанда білім беруді дамыту туралы заңдарда, Мемлекеттік бағдарламалар мен ұлттық баяндамаларда жақсы бағдарланғанын атап өтті.

36. Респонденттердің негізгі бөлігі өз мектебінің Қамқоршылық кеңесі тиімді жұмыс істейді деп жауап берді. Мұғалімдер өз мектебінің Қамқоршылық кеңесінің құрамына кім кіретінін біледі.

37. Мұғалімдердің пікірінше, олар жұмыс істейтін мектеп жеткілікті қаржыландырылған ба деген сұраққа негізгі үлес "жоқ" деп жауап берді.

38. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдер мектеп бюджетінің қалай қалыптасатындығы туралы ақпаратқа ие ме деген сұраққа респонденттердің көпшілігі "жоқ" деп жауап берді және олар жұмыс істейтін мектеп бюджетін талқылауға қатыспайды және демеушілердің қосқан үлесі туралы білмейді.

39. Респонденттердің көпшілігі мектеп мұғалімінің біліктілігін арттырудан өтуі маңызды деп жауап берді. Педагогтер педагогикалық шеберлікті арттыруға, медиа материалмен жұмыс істеу деңгейін арттыруға, пән бойынша білімді, психологиялық білім деңгейін арттыруға мұқтаж деп жауап берді. Сонымен қатар, мұғалімдердің үштен бірінен көбі 3 жылда бір рет біліктілігін арттыру керек екенін айтты. Бұл ретте мұғалімдердің негізгі үлесі бір жыл бұрын "Өрлеу" Біліктілікті арттыру ұлттық орталығында, педагог кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау институтында және Ү.Ү. Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясында онлайн форматта біліктілігін арттырудан өткенін айтты. Мұғалімдердің көпшілігі біліктілікті арттыру курстарына «бес» деген баға берді.

40. Олардың мектебінде қосымша білім беру үйірмелері немесе секциялары бар ма деген сұраққа мұғалімдер иә, бар және мұғалімдер үнемі

байланысты пәндер мен тақырыптар бойынша тақырыптық сынып сағаттарын және сыныптан тыс шараларды өткізеді деп жауап берді. Сондай-ақ, мұғалімдердің үштен бірінен көбі үлгерімі төмен оқушыларды қажет болған жағдайда қосымша сабақтарға қалдырады деп жауап берді.

41. Көптеген мұғалімдер бағдарлама мен өз пәндері бойынша сағаттар саны толығымен қанағаттандырады деп жауап берді.

42. Біз сұратқан респонденттердің жартысынан астамы оқушылардың командада жұмыс істеу дағдыларын, көпшілік алдында сөз сөйлеу, өз жұмыстарын таныстыру және ресімдеу дағдыларын (олимпиадалар, конкурстар, дебаттар және т.б.) қалыптастыру үшін мектепте іс-шаралар өткізіле ме деген сұраққа олардың мектебінде осындай іс-шаралар үнемі өткізіліп тұрады деп жауап берді.

43. Мұғалімдер тірек мектептегі сессиялар мен отырыстар онлайн режимінде кейде өткізілетінін атап өтті. Тірек мектептің қызметі ауылдық шағын жинақты мектепте оқыту сапасын арттыруға қаншалықты көмектеседі деген сұраққа респонденттердің үштен бірінен астамы 50% - ға деп жауап берді.

44. Біз респонденттерден мектептегі қосымша білім беру ұйымында нені өзгерту керектігін сұрадық. Бұл сұраққа біз сұхбаттасқан мұғалімдердің көпшілігі бәрі қанағаттандырады деп жауап берді.

45. Қазақстандағы жалпы орта білім беру жүйесінің қызметін ұйымдастыруды өзгерту бойынша ұсыныстар ретінде респонденттер қолданыстағы бағалау жүйесі мен бағдарламасын өзгертуді, кеңестік білім беру жүйесіне қайта оралуды, есептілікті барынша азайтуды, жалақыны көтеруді, мұғалімнің жүктемесін 16 сағатқа дейін азайтуды, БЖБ мен ТЖБ-ны алып тастауды, оқулықтардың сапасын жақсартуды ұсынды.

Ұсынымдар:

1. Мұғалімдер арасында ақпараттық және медиасауаттылық дағдылары, оқушылардың пәнді меңгеруі үшін көрнекі материалдарды пайдаланудың маңыздылығы туралы түсіндіру жұмыстарын жүргізу.

2. Барлық оқу пәндерінің сағаттарында ақпаратты іздеу, сыни тұрғыдан қайта ойлау және интернеттен ақпаратты дұрыс пайдалану туралы түсіндіру сабағын енгізу.

3. Мұғалімдерге қажетті қосымша құрал-жабдықтар, көрнекілік және т.с.с. сатып алу үшін жүйелі түрде сауалнама жүргізу және уақыт пен техникалық прогресс талаптарына сәйкес осы мәселе бойынша қажеттіліктерді қанағаттандыру.

4. Педагогикалық мамандықтағы студенттер арасында ұйымдастыру жұмысына баса назар аудара отырып, практика сағаттарын ұлғайту.

5. Сабақты қашықтықтан онлайн форматта ұйымдастыру арқылы басқа мектептерден, тіпті қалалардан мамандар тарту арқылы кадр тапшылығы мәселесін шешу. Өткен жыл бұл мүмкін екенін көрсетті және бірқатар мәселелерді шешті. Бұл ұсынысты енгізу және ұйымдастыру сапалы әрі қол жетімді интернеттің көмегімен мүмкін болады.

6. "Дипломмен - ауылға" бағдарламасын жетілдіру үшін педагогикалық мамандықтар түлектері үшін "көтерме ақы" мөлшерін ұлғайту, ауылдың инфрақұрылымын дамыту және мектептердің материалдық-техникалық жабдықталуын ұлғайту.

7. Жас мамандарды, магистрлерді мектептерге жұмысқа тарту үшін жас мұғалімдердің жалақысын көбейту.

8. Зейнеткерлік жастағы мұғалімдерге әлеуметтік жеңілдіктер беру мүмкіндігін қарастыру.

9. Мектеп мұғалімдерін, әсіресе, ауыл мұғалімдерін ынталандыруды, төлемдер, үстемеақылар жүйесін қайта қарау.

10. Қолданыстағы бағалау жүйесін (БЖБ және ТЖБ) бағалау және ұлттық біліктілік тесті (ҰБТ) бойынша жағдайлық есептер жүргізу.

11. Мектеп бюджетін қалыптастырудың ашық тетіктерін әзірлеу, мұғалімдерді мектеп бюджетінің мақсатты шығыстарын талқылауға тарту және демеушілердің мектепті қаржыландыруға қосқан үлесі туралы хабардар ету.

12. Біліктілікті арттыру жоспарын құру кезінде мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін арттыруға, медиа материалмен жұмыс деңгейін арттыруға, пән бойынша білімін, психологиялық білім деңгейін арттыруға деген қажеттілігін ескеру қажет.

13. Мұғалімнің жүктемесінде үлгерімі нашар оқушылармен өткізетін сағаттарын, сыныптан тыс жұмыстарды, оқушыларды конкурстар мен олимпиадаларға дайындау кезін ескеру қажет.

14. Ресурстық орталықтар мамандарының жұмысына ақы төлеу арқылы ресурстық орталықтардың консультациялық жұмысын күшейту.

15. Ағымдағы бағалау жүйесі, оқу жоспарларының мазмұны, есеп беру форматтары мен мерзімдері, жалақы деңгейлері, мұғалімдердің жүктемесі, оқу материалдарының сапасы сияқты мәселелерді талқылауға мектеп мұғалімдерін ашық тарту.

Қала және ауыл мектептеріндегі алшақтықты азайту бойынша тұжырымдамалық тәсілдері

Басуға 15.06.2021 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 120

Подписано в печать 15.06.2021 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 120.